Rostocker Dokumentenserver
Dieses Werk wurde Ihnen durch die Universitätsbibliothek Rostock zum Download bereitgestellt.
Für Fragen und Hinweise wenden Sie sich bitte an: digibib.ub@uni-rostock.de

Gaius Iulius Caesar Christoph Cellarius

C. Ivlii Caesaris Commentarii De Bello Gallico Et Civili

Editio Secunda reuisa, Lipsiae: Sumptibus Ioh. Lvdovic. Gleditschii & Mavr. Georg. Weidmanni, MDCCXIII.

http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286

Druck Freier Zugang PUBLIC DOMAIN

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0001
DFG

II 3029

V. E. 26.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0002
DFG

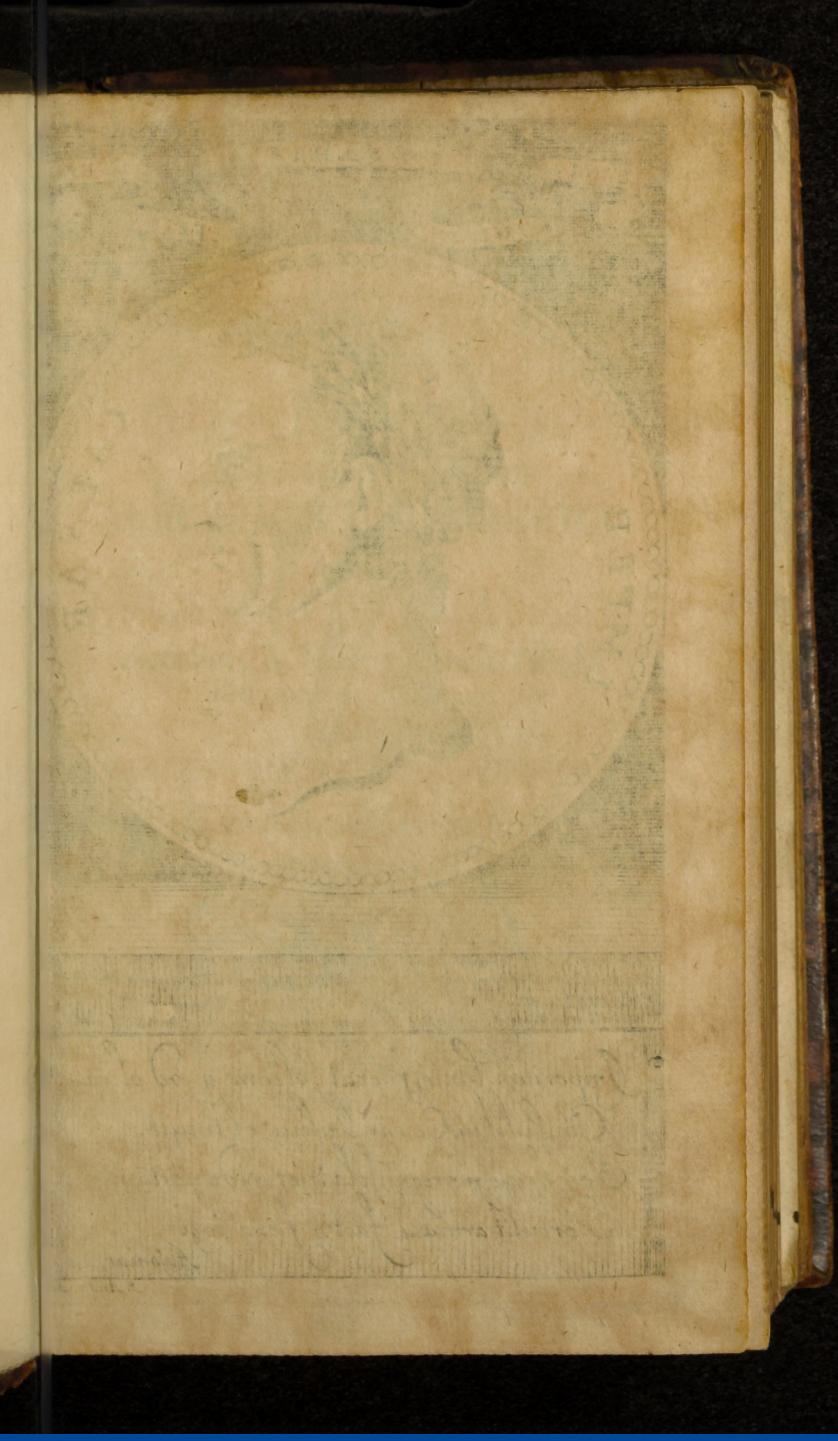

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0005
DFG

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0006
DFG

C. IVLII CAESARIS COMMENTARII DE BELLO GALLICO ET CIVILI

Cum vtriusque Supplementis
ab A. HIRTIO vel OPPIO
adiectis,

CHRISTOPHORVS CELLARIVS
recensuit, & Notis ac nouis Tabulis
Geographicis illustrauit.

Accedunt
INDICES RERVM ET VERBORVM

Editio Secunda reuisa.

LIPSIAE,
Sumptibus IOH. LVDOVIC. GLEDITSCHII
& MAVR. GEORG. WEIDMANNI
ANNO MDCCXIII.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0007
DFG

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0008
DFG

ILLVSTRISSIMO DOMINO

DN. NICOLAO BARTHOLOMAEO MICHAELI

LIBERO BARONI

DE DANCKELMAN,

POTENTISSIMI REGIS BORVSSIAE CONSILIARIO STATVS INTIMO ET REGIMINI IN DVCATV MAGDEBVRGICO EMINENTISSIMA DIGNITATE PRAESIDENTI

S. P. D.

CHRISTOPHORVS CELLARIVS.

VIR ILLVSTRISSIME,

NOn sunt mihi ex longinquo repetendæ rationes, cur hos Cæsaris Commentarios splendidis-

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0010
DFG

didisſimo NOMINI TVO dedicatos ſacratosque voluerim. Meretur hoc gloria TVA TVORVMque, quam ex litterarum ſtudiis conſecuti eſtis: quæ tueri & in maius meliusque prouehere veſtrum delicium atque voluptas eſt: & quamquam in primis diſtenti rebus publice gerendis eſtis, non ceſſatis tamen melioribus litteris fauere, & cultores illarum beneuolentia ſumma & ſingulari proſequi. TVVM præſertim illuſtre exemplum eſt, quod omnes nobiliore loco nati in noſtra Academia intuentur, TE adeunt, ſermonibus TVIS gaudent, conſiliis vtuntur: quos ſane numquam ſine cohor-

tatione, vt humaniores litteras, tamquam duces ad veram gloriam, sequantur, a TE dimittis. Satis sint aliis hæ nuncupandi rationes: mihi vero etiam maiores sunt & propriæ, quod non solum mirifica in me & studia mea es beneuolentia, sed magnis etiam me ornauisti beneficiis, quibus referendis numquam par futurus sum; prædicandis ægre propter magnitudinem sufficio. Etenim generosarum mentium, hoc est TVAE similium, hæc indoles atque natura est, vt semper bene mereantur, semper benefaciant, iis præsertim, qui etiam bonæ mentis alumni sunt, & virtutem honestasque artes in animo

mo & oculis ferunt, & ad communem conferunt vtilitatem: in quibus & ego nomen meum profiteor, quamuis non ignorem, quam exigua sint, quibus meam in publicum consulendi voluntatem adhuc testatam fecerim. TV vero pro insigni humanitate TVA ample omnia interpretaris, vt maiorem facias beneuolentiæ in me TVAE facultatem, quam ita etiam exerces, vt in illa indolis TVAE illustrem naturam quam maxime declarari posse existimes. Tantis meritis TVIS iniuriam fieri dudum cogitaui, si intra meam tantum aut paucorum conscientiam teneantur, nec, vti digna sunt, mul-

torum laudentur vocibus, in quibus magnus animus recte factorum sibi præmium constituit, & præter laudem nihil expetit, quia nihil sibi ad quæstum refert, ad gloriam & honestatem omnia. Meditanti hæc mihi nihil inter res meas occurrit vel mediocriter dignum ingenio TVO, quo meam in TE obseruantiam & gratiarum actionem apertiorem efficiam, nisi hos Iulii Cæsaris Commentarios in eum locum accipias: qui quamquam vir maximus fuit & summus imperator, humanitatis tamen litteris ita per omnem ætatem dedit operam, vt hisce solis vacasse videri posset, nihil castris tri-

tribuisse vel reipublicæ, quibus tamen mentem animumque omnem adhibuit, vt ceteris studiis (tanta vis ingenii erat!) solum horas subcesiuas & a re publica relictas impenderet. Quocum vt TVA gloria circumferatur, non incongruens mihi visum fuit, vt omnes vbique intelligant, quanto me amore & bonas litteras complectaris, & qua ego TE semper colam obseruantia. Accipe ergo, VIR ILLVSTRISSIME, hunc Cæsaris librum, mei in TE studii ac venerationis testem; TVAMque mihi beneuolentiam, quod vnice precor, perpetuo conserua. D. Halæ IV. kalend. April. CIↃIↃCCV.

BENEVOLO LECTORI S.

COmmentarios bellorum C. Iulii Cæsaris vides, ab A. Hirtio vel Oppio & anonymo alio continuatos, in quibus quid præstitum a nobis sit,

sit, perpaucis, vt verius æquiusque de noua libri editione iudices, te, beneuole LECTOR, edocebo. Non autem mihi tam felici esse contigit, vt scriptos manu codices, quorum magna in nostris oris est penuria, ipse potuerim cum editis conferre, sed iis me contentum esse oportuit, quos olim doctissimi viri Michael Brutus, Fuluius Vrsinus, Petrus Ciacconius aliique euoluerunt; nec non antiquis impressis, variisque castigationibus atque interpretamentis. Maxime autem me iuuerunt, quod ingenue fateor, clarissimi viri Dionysii Vossii Notæ & Animaduersiones, quas nuper ὁ πάνυ Græuius, cum diu latuissent, ex tenebris

bris in lucem produxit. Quod optimum ab vnoquoque obſeruatum adnotatumque fuit, ex multis delegi, meumque feci, non diſſimulato, cui quodque debeatur, nomine: nec pauca e mea penu adieci, & vbique id tentaui, vt caſtigatior illuſtriorque Cæſar cum ſupplementorum libris prodiret. In quo autem editores nimiopere laborarunt, vt pontes, turres, caſtra, obſidiones Cæſaris, etiam Herciniæ vros atque alces, figuris ligno vel æri inciſis delinearent; eo labore & ſumptu mihi viſum fuit ſuperſedere, quia, quantum certi de rebus iſtis percipere licet, imaginando repræſentari ab vnoquoque

que potest: quæ incerta sunt & coniecturis solis innixa, neque figurarum fictione fiunt clariora. Quin potius, vt in adnotatis meis Geographiæ rationem præcipue habendam duxi, quæ in his libris per orbis terrarum partes diffusa est; sic magis necessarias vtilioresque figuras, sex Tabulas Geographicas, Cæsari & Hirtio accommodatas, curatius ipse, quam ab aliis factum, delineaui, & eleganter æri incidi iussi, vt quidquid rerum geographicarum in his libris est, alioqui non exiguum legentibus impedimentum, perspicue cognosci, & suo quodque loco definiri possit. Indices etiam, alte-

alterum Rerum breuiorem, alterum Latinitatis, quantum per morbum licuit, copiosiorem confeci, vt vberior vsus dictionis purissimæ C. Cæsaris sit, si per indicem de singulis, quæ facile prætermittuntur, admoneatur. His vtere, beneuole LECTOR, atque vale.

C. IVLII

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0021
DFG

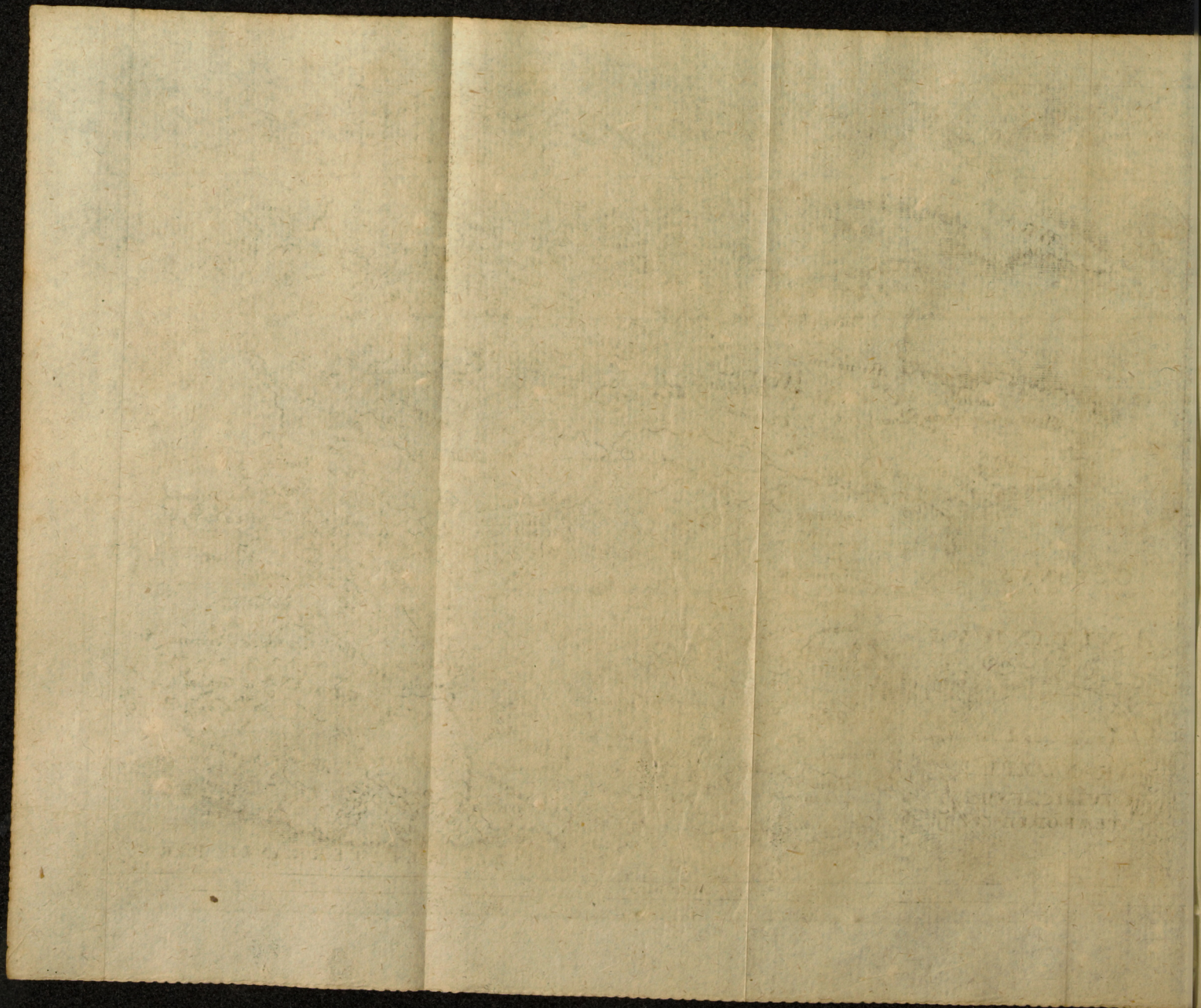

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0022
DFG

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO

LIBER I.

SVMMARIVM LIBRI I.

Galliæ descriptio: quam Heluetii inuadere tentant: sed duobus prœliis a Cæsare profligantur, & reliquiæ in patriam, quam deseruerant, repelluntur. Galli apud Cæsarem de Ariouisto, Germanorum rege, Sequanorum agrum insidente, conqueruntur: ille, componendæ rei, legatos ad Ariouistum mittit, sed frustra: copias aduersus eum educit primum pauidas, post tamen hortatu suo confirmatas. Colloquuntur partium duces, sed nullo effectu. Proin armis res geritur: &, clade accepta, e Galliis profugiunt Germani.

GALLIA est omnis diuisa in partes tres: quarum vnam incolunt Belgæ, aliam Aquitani, tertiam qui ipsorum lingua Celtæ, nostra Galli appellantur. Hi omnes lingua, institutis, legibus inter se

ADNOTATIONES.

COMMENTARIORVM] Summo viro Ger. Io. Vossio de Philologia pag. 71. videtur Cæsar abusus *Commentariorum* nomine, qui proprie sint similes picturæ inchoatæ, & materiam tantummodo historiæ delineent. Cæsar autem, vt Hirtius proœmio lib. VIII censet, non præbuit facultatem scriptoribus, sed præripuit. Adeo limati & elegantes sunt illius Commentarii. Adde Cicer. de Clar. orat. c. 75.

CAP. I. 1. *Gallia diuisa in partes tres*] Gallia tum barbara, distincta a prouincia Romana, quæ Augusti noua & quadripartita diuisione pars prima est, Narbonensis appellata.

se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona & Sequana diuidit.
3 Horum omnium fortissimi sunt Belgæ: propterea quod a cultu atque humanitate prouinciæ longissime absunt, minimeque ad eos mercatores sæpe commeant, atque ea, quæ ad effeminandos animos pertinent, important. proximi sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt. qua de causa Heluetii quoque reliquos Gallos
4 virtute præcedunt; quod fere quotidianis prœliis cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus
5 bellum gerunt. Eorum vna pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit a flumine Rhodano, continetur Garumna flumine, Oceano, finibus Belgarum: attingit etiam a Sequanis & Heluetiis flumen Rhenum: vergit ad
6 septemtriones. Belgæ ab extremis Galliæ finibus oriuntur: pertinent ad inferiorem partem flu-

2. *Gallos ab Aquitanis*] Gallos non vniuersos, sed proprie dictos, siue *Celtas*. quos Augustus Lugdunensi parte concluſit. Vide mox sect. 5 & 6 huius capitis.

Matrona & Sequana] flumina Galliæ. Sidonius Panegyr. Maioriani vers. 208.

Rhenus, Arar, Rhodanus, Mosa, Matrona, Sequana, Ledus.

4. *Heluetii reliquos Gallos*] Heluetii & ipsi Galli erant, quia intra Rhenum contenti: olim Celticæ, ab Augusto Belgicæ adscripti.

5. *Attingit a Sequanis flumen Rhenum*] Sequani a Vesontione, quæ ipsorum vrbs maxima fuit, *infra c. 38.* longe tractu ad Rhenum pertinuerunt,

fluminis Rheni; spectant in septemtriones, & orientem solem. Aquitania a Garumna flumine ad Pyrenæos montes, & eam partem Oceani, quæ ad Hispaniam pertinet, spectat inter occasum solis, & septemtriones. Apud Heluetios longe nobilissimus & ditissimus fuit Orgetorix. is M. Messalla & M. Pisone coss. regni cupiditate inductus, coniurationem nobilitatis fecit, & ciuitati persuasit, vt de finibus suis cum omnibus copiis exirent. perfacile esse, cum virtute omnibus præstarent, totius Galliæ imperio potiri. id hoc facilius eis persuasit, quod vndique loci natura tuti Heluetii continentur, vna ex parte flumine Rheno latissimo atque altissimo, qui agrum Heluetium a Germanis diuidit; altera ex parte, monte Iura altissimo, qui est inter Sequanos & Heluetios; tertia, lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui prouinciam nostram ab Heluetiis diuidit. his rebus fiebat, vt & minus late vagarentur, & minus facile finitimis bellum inferre possent. qua de caussa homines bellandi cupidi magno dolore adficiebantur. pro multitudine autem hominum, & pro gloria belli atque fortitudinis, angustos se fines habere arbitrabantur, qui in lon-

7 11. 2 3 4 5

quorum angusta forsan ad amnem possessio a Triboccis fuit occupata.

CAP. 1. 1. *ciuitati persuasit*] Semel notasse sufficiat, *ciuitatem* Cæsari non oppidum, sed populum & nationem esse, sicut Heluetii hoc loco vnam constituunt ciuitatem. vid. Scalig. in Eusseb. p. 147.

3. *lacu Lemano*] qui ab vrbe adiacente *Geneua* nunc nomen ducit.

longitudinem millia passuum CCXL, in latitu-
III dinem CLXXX patebant. His rebus adducti
& auctoritate Orgetorigis permoti, constituerunt ea, quæ ad proficiscendum pertinerent, comparare, iumentorum & carrorum quam maximum numerum coemere, sementes quam maximas facere, vt in itinere copia frumenti suppeteret; cum proximis ciuita-
2 tibus pacem & amicitiam confirmare. Ad eas res conficiendas biennium sibi satis esse duxerunt, in tertium annum profectionem lege
3 confirmant. Ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur. is sibi legationem ad ciuitates suscepit.
4 In eo itinere persuadet Castico, Catamantaledis filio, Sequano, cuius pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat, & a S. P. Q. R. amicus appellatus erat, vt regnum in ciuitate sua oc-
5 cuparet, quod pater ante habuerat: itemque Dumnorigi Aeduo, fratri Diuitiaci, qui eo tempore principatum in ciuitate sua obtinebat, ac ma-

5. *millia passuum* CCXL, *in latit.* CLXXX] Nimius vterque numerus Cluuerio Germ. Antiq. lib. II. cap. IV videtur, cui pro longitudine satis sunt CLXX; pro latitudine LXXX circiter, abiecto centenario. Approbat Hadr. Valesius Notit. Gall. p. 243. Cæsaris autem, an librarii error sit, incertum est. Metaphrastes vulgatem lectionem, milliariis in stadia conuersis, secutus est.

CAP. III. 2. *lege confirmant*] pactione, fœdere coniuratorum. *Hotm.*

4. *amicus appellatus est*] Magna regum dignitas, amicos ab senatu R. appellari. Vide infra c. 43. sect. 4. & Civ. I, 4 s. 2. adde Liuium XXXI, II.

maxime plebi acceptus erat, vt idem conaretur, persuadet: eique filiam suam in matrimonium dat. *perfacile factu esse*, illis probat, *conata perficere; propterea quod ipse suæ ciuitatis imperium obtenturus esset.* 6 *non esse dubium, quin totius Galliæ plurimum Heluetii possent. se suis copiis, suoque exercitu, illis regna conciliaturum*, confirmat. Hac oratione adducti, 7 inter se fidem & iusiurandum dant, &, regno occupato, per tres potentissimos ac firmissimos populos totius Galliæ sese potiri posse sperant. Ea res vt est Heluetiis per indicium 8 IV enuntiata, moribus suis Orgetorigem ex vinculis caussam dicere coegerunt. damnatum pœnam sequi oportebat, vt igni cremaretur. die 2 constituta caussæ dictionis Orgetorix ad iudicium omnem suam familiam, ad hominum millia decem, vndique coegit, & omnes clientes obæratosque suos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit: per eos, ne caussam diceret, se eripuit. Cum ciuitas, ob eam rem 3 incitata, armis ius suum exsequi conaretur, multitudinemque hominum ex agris magistratus cogerent; Orgetorix mortuus est: neque abest 4 suspicio, vt Heluetii arbitrantur, quin ipse sibi mor-

8. *per tres potentissimos populos*] Sequanos, Aeduos, & ipsos Heluetios.

CAP. IV. 1. *Vt igni cremaretur*] tamquam hostis reipublicæ, aut proditor. Vsitatum Gallis supplicium. vide extremo hoc libro, c. 53. s. 7. Iulius Celsus Vita Cæs. pag. 10 *Orgetorige primum duce: mox vbi ille adfectata tyrannidis suspectus in carcere diem obiit*, cetera.

V mortem conſciuerit. Poſt eius mortem nihilo minus Heluetii id, quod conſtituerant, facere conantur, vt e finibus ſuis ex-
2 eant. vbi iam ſe ad eam rem paratos eſſe arbitrati ſunt, oppida ſua omnia, numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, re-
3 liqua priuata ædificia incendunt. frumentum omne, præter quod ſecum portaturi erant, comburunt, vt, domum reditionis ſpe ſublata, paratiores ad omnia pericula ſubeunda eſſent: trium menſium molita cibaria ſibi quemque domo
4 efferre iubent. perſuadent Rauracis & Tulingis, & Latobrigis finitimis, vti, eodem vſi conſilio, oppidis ſuis vicisque exuſtis, vna cum iis proficiſcantur: Boiosque, qui trans Rhenum incoluerant, & in agrum Noricum tranſierant, Noreiamque oppugnarant, receptos ad ſe ſocios

ſibi

CAP. V. 1. *nihilo minus Heluetii id*] Celſus ibidem: *cæpto nihilo minus inſiſtentes, per ſe ipſos nullo duce.*

3. *domum reditionis*] hoc eſt, in domum, ad domum. Supprimitur præpoſitio, quia dicimus *redire domum*, ſine illa.

molita frumenta] farinam, polentam, ſeu præparata frumenta, vt facile inde cibus conficiatur. Vide Fr. Luiſini Parerg. lib. 1. c. 10.

4. *Rauracis*, *Tulingis*, *Latobrigis*] Exſtant Auguſtæ Rauracorum rudera in paruo vico *Augſt* prope Baſileam, vnde de ſitu Rauracorum iudicatur. *Latobrigos* Cluuerius in Valleſiæ pago *Brige* quærit. *Tulingi*, cis Rhenum fuerint, an trans illum, ignoratur.

in agrum Noricum] qui ab Aeno ad Pannoniam inter Danubium & Alpes eſt.

Noreiamque oppugnarant] Sic veteres libri, & metaphraſtes Νοϛηϊαν. Peutingeriana Tabula in Norico

sibi adsciscunt. Erant omnino itinera duo, VI
quibus itineribus domo exire possent, vnum per
Sequanos, angustum & difficile, inter montem
Iuram & flumen Rhodanum, quo vix singuli car-
ri ducerentur; mons autem altissimus impende-
bat, vt facile perpauci prohibere possent: al- 2
terum per prouinciam nostram, multo facilius
atque expeditius: propterea quod Heluetiorum
inter fines & Allobrogum, qui nuper pacati
erant, Rhodanus fluit, isque nonnullis locis va-
do transitur. Extremum oppidum Allobrogum 3
est, proximumque Heluetiorum finibus, Gene-
ua. ex eo oppido pons ad Heluetios pertinet.
Allobrogibus sese vel persuasuros, quod non-
dum bono animo in populum R. viderentur,
existimabant; vel vi coacturos, vt per suos fines
eos ire paterentur. Omnibus rebus ad profe- 4
ctionem comparatis, diem dicunt, qua die ad
ripam Rhodani omnes conueniant. is dies
erat, a. d. v kal. Apr. L. Pisone A. Gabinio
cos s. Cæsari cum id nuntiatum esset, eos per VII
prouinciam nostram iter facere conari, matu-
rat ab vrbe proficisci; &, quam maximis itine-
ribus potest, in Galliam vlteriorem contendit,
&

Noreiam habet; at Strabo IV, & Plinius III, 19 in Carnis id nominis vrbem posuerunt. Vid. Notit. Orbis Antiq. vtroque loco.

CAP. VI. 2. *Allobrogum*] qui nunc Sabaudi, inter Lemanum lacum & Rhodanum.

qui nuper pacati erant] C. Pontinio duce, qui prætor Cicerone consule fuerat, rebelles Allobroges in ordinem redacti. Cic. de Prouinc. consc. c. 13. Epit. Liv. CIII.

2 & ad Geneuam peruenit: prouinciæ toti quam maximum potest militum numerum imperat. Erat omnino in Gallia vlteriore legio vna. pon-
3 tem, qui erat ad Geneuam, iubet rescindi. Vbi de eius aduentu Heluetii certiores facti sunt, legatos ad eum mittunt, nobilissimos ciuitatis, cuius legationis Numeius & Veroductius principem locum obtinebant, qui dicerent, *sibi esse in animo, sine vllo maleficio iter per prouinciam facere, propterea quod aliud iter haberent nullum: rogare, vt eius voluntate id sibi facere li-*
4 *ceat.* Cæsar, quod memoria tenebat, L. Cassium consulem occisum, exercitumque eius ab Heluetiis pulsum, & sub iugum missum, conce-
5 dendum non putabat. neque homines inimico animo, data facultate per prouinciam itineris faciundi, temperaturos ab iniuria & maleficio
6 existimabat. tamen, vt spatium intercedere posset, dum milites, quos imperauerat, conuenirent, legatis respondit, *diem se ad deliberandum sumpturum; si quid vellent, a.d. idus April. reuer-*
VIII *terentur.* Interea ea legione, quam secum habebat, militibusque, qui ex prouincia conuenerant, a lacu Lemano, quem flumen Rhodanum influit, ad montem Iuram, qui fines Sequanorum ab Heluetiis diuidit, millia passuum decem nouem, murum, in altitudinem pedum sexdecim, fossam-

que

CAP. VII. 4. *L. Cassium cons. occisum*] Vide Epit. Liuii LXV, & Oros. V, 17. & adde infra cap. 12. sect. 5 & 6 huius libri.

CAP. VIII. 1. *millia pass. decem nouem, murum*] Situs loci euincit X, aut IX legendum esse, quod va-

que perducit. eo opere perfecto, præsidia dis- 2
ponit, castella communit; quo facilius, si se
inuito transire conarentur, prohiberi possent.
Vbi ea dies, quam constituerat cum legatis, ve- 3
nit, & legati ad eum reuerterunt, negat *se more & exemplo populi Rom. posse iter vlli per prouinciam dare; &, si vim facere conentur, prohibiturum* ostendit. Heluetii, ea spe deiecti, 4
nauibus iunctis, ratibusque compluribus factis
alii, alii vadis Rhodani, qua minima altitudo
fluminis erat, nonnumquam interdiu, sæpius
noctu, si perrumpere possent, conati, operis
munitione, & militum concursu & telis repul-
si, hoc conatu destiterunt. Relinque- IX
batur vna per Sequanos via, qua, Sequanis in-
uitis, propter angustias ire non poterant. iis 2
cum sua sponte persuadere non possent, le-
gatos ad Dumnorigem Aeduum mittunt, vt eo
deprecatore a Sequanis hoc impetrarent. Du- 3
mnorix gratia & largitione apud Sequanos plu-
rimum poterat, & Heluetiis erat amicus: quod
ex ea ciuitate Orgetorigis filiam in matrimoni-
um duxerat, &, cupiditate regni adductus, nouis
rebus studebat, & quam plurimas ciuitates suo
sibi

riantes numeros coniunxit forte librarius imperitus: quod etiam Cluuerius Germ. A. lib. 11, 4. obseruauit. Murum autem non trans Rhodanum, vbi plures loeant; sed cis flumen, in ripa tamen, a Geneua ad Iuram, quem diuidit Rhodanus, deductum fuisse, Dionysius Vossius præclare demonstrauit.

4. *si perrumpere*] *Si* est *An*, Græco more. *Rhellic.*

4 sibi beneficio habere obstrictas volebat. Itaque rem suscipit, & a Sequanis impetrat, vt per fines suos Heluetios ire patiantur; obsidesque vti inter sese dent, perficit; Sequani, ne itineri Heluetios prohibeant; Heluetii, vt sine
X maleficio & iniuria transeant. Cæsari nuntiatur, Heluetiis esse in animo per agrum Sequanorum & Aeduorum iter in Santonum fines facere, qui non longe a Tolosatium finibus
2 absunt, quæ ciuitas est in prouincia. id si fieret, intelligebat magno cum prouinciæ periculo futurum, vt homines bellicosos, populi Rom. inimicos, locis patentibus, maxime-
3 que frumentariis finitimos habere. Ob eas caussas ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum legatum præfecit. ipse in Italiam magnis itineribus contendit, duasque ibi legiones conscribit: & tres, quæ circum Aquileiam hiemabant, ex hibernis educit, &, qua proximum erat iter, per Alpes in vlteriorem Galliam cum
4 his quinque legionibus ire contendit. Ibi Centrones, & Garoceli, & Caturiges, locis superioribus occupatis, itinere exercitum prohi-
5 bere conantur. compluribus his prœliis pulsis, ab

CAP. X. 1. *in Santonum fines*] Santones ad Oceanum inter Garumnam & Ligerim.

4. *Centrones*, *Garoceli*, *Caturiges*] Alpinæ gentes. *Centrones* circa Darantasiam; *Caturiges* circa Eburodunum (nunc Embrun) fuisse, indiciis probatur. Vide Notit. Orb. Antiqui. *Garoceli* incertiores, quos quidam in valle Maurienensi quærunt.

ab Ocelo, quod est citerioris prouinciæ extremum, in fines Vocontiorum vlterioris prouinciæ die septimo peruenit: inde in Allobrogum fines, ab Allobrogibus in Segusianos exercitum ducit. hi sunt extra prouinciam trans Rhodanum primi. Heluetii iam per angustias & XI
fines Sequanorum suas copias transduxerant, & in Aeduorum fines peruenerant, eorumque agros populabantur. Aedui, cum se suaque ab 2
his defendere non possent, legatos ad Cæsarem mittunt rogatum auxilium: *ita se omni tempore de populo R. meritos esse, vt pæne in conspectu exercitus nostri agri vastari, liberi eorum in seruitutem abduci, oppida expugnari non debuerint.* Eodem tempore, quo Aedui, Am- 4
barri quoque, necessarii & consanguinei Aeduorum, Cæsarem certiorem faciunt, sese, depopulatis agris, non facile ab oppidis vim hostium prohibere. item Allobroges, qui trans 5
Rhodanum vicos possessionesque habebant, fuga se ad Cæsarem recipiunt, & demonstrant, sibi, præter agri solum, nihil esse reliqui. Quibus rebus adductus Cæsar, non exspectandum 6
sibi statuit, dum, omnibus fortunis sociorum consumptis, in Santones Heluetii peruenirent. Flumen est Arar, quod per fines XII
Aeduorum & Sequanorum in Rhodanum influ-

5. *ab Ocelo*] Strabo IV p. 124. Ocelum finem terræ Cottii dixit: & finis Cisalpinæ Galliæ in Alpibus fuit: vicus an oppidum, non liquet.

CAP. XI. 4. *Ambarri*] Ignoti Ambarri: Aeduis tamen, qui inter Ararim & Ligerim colebant, vicini.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0033
DFG

fluit, incredibili lenitate, ita vt oculis, in vtram partem fluat, iudicari non possit. id Heluetii ratibus ac lintribus iunctis transibant. Vbi per exploratores Cæsar certior factus est, tres iam copiarum partes Heluetios id flumen transduxisse, quartam vero partem citra flumen Ararim reliquam esse; de tertia vigilia cum legionibus e tribus castris profectus, ad eam partem peruenit, quæ nondum flumen transierat. Eos impeditos & inopinantes adgressus, magnam partem eorum concidit: reliqui sese fugæ mandarunt, atque in proximas siluas abdiderunt. Is pagus appellabatur Tigurinus nam omnis ciuitas Heluetia in quatuor pagos diuisa est. hic pagus vnus, cum domo exisset, patrum nostrorum memoria, L. Cassium consulem interfecerat, & eius exercitum sub iugum miserat. Ita, siue casu, siue consilio deorum immortalium, quæ pars ciuitatis Heluetiæ insignem calamitatem populo Rom. intulerat, ea princeps pœnas persoluit. qua in re Cæsar non solum publicas,

---

CAP. XII. 1. *Arar, incredibili lenitate*] Arar, nunc *la Saone*, tardissimo lapsu fluuius, ideoque *segnis & cunctabundus amnis* ab Eumenio, panegyrico Constantini c. 13, dicitur.

4. *in quatuor pagos*] in tot præfecturas: hodie *Cantons*. Sic infra hoc libro c. 37 *pagi centum Sueuorum*; & lib. IV, 22 *pagi Morinorum* dicuntur, qui vero non videntur amplitudinem Heluetiorum pagorum adæquasse, vtpote quibus præcipua & singularis huius vocis notio vindicatur.

5. *L. Cassium consulem*] Supra cap. 7. sect. 4.

6. *princeps pœnas persoluit*] prima persoluit pœnam ea

cas, sed etiam priuatas iniurias vltus est: quod eius soceri L. Pisonis auum L. Pisonem, legatum, Tigurini eodem prœlio, quo Cassium, interfecerant. Hoc prœlio facto, reliquas co- XII
pias Heluetiorum vt consequi posset, pontem in Arare faciendum curat, atque ita exercitum transducit. Heluetii, repentino eius aduentu 2
commoti, cum id, quod ipsi diebus XX ægerrime confecerant, vt flumen transirent, illum vno die feciſſe intelligerent, legatos ad eum mittunt: cuius legationis Diuico princeps fuit, qui bello Cassiano dux Heluetiorum fuerat. Is ita cum Cæsare egit: *Si pacem populus R. cum Heluetiis faceret, in eam partem ituros atque ibi futuros Heluetios, vbi eos Cæsar constituisset, atque esse voluisset: sin bello persequi perseueraret, re-* 4
minisceretur & veteris incommodi populi R. & pristinæ virtutis Heluetiorum. Quod improuiso 5
vnum pagum adortus esset, cum ii, qui flumen transissent, suis auxilium ferre non possent, ne, ob eam rem, aut suæ magnopere virtuti tribueret, aut ipsos despiceret. se ita a patribus maiori- 6
busque suis didicisse, vt magis virtute, quam dolo, contenderent, aut insidiis niterentur. Quare, ne committeret, vt is locus, vbi constitissent, 7
ex

---

pars, antequam alios pagos, flumen iam transgressos, Cæsar adgrederetur.

CAP. XIII. 2. *bello Cassiano dux fuerat*] bello quò L. Cassius interiit. Oportet autem grandæuum hunc Diuiconem fuisse, qui cum auo soceri Cæsaris quondam bellum gesserat.

ex calamitate populi R. & internecione exercitus
XIV *nomen caperet, aut memoriam proderet.* His
Cæsar ita respondit: *Eo sibi minus dubitationis*
dari, quod eas res, quas legati Heluetii com-
memorassent, memoria teneret: atque eo gra-
uius ferre, quo minus merito populi R. accidis-
1 *set. qui si alicuius iniuriæ sibi conscius fuisset,*
non fuisse difficile cauere: sed eo deceptum, quod
neque commissum a se intelligeret, quare time-
3 *ret; neque, sine caussa timendum putaret. Quod*
si veteris contumeliæ oblituisci vellet, num etiam
recentium iniuriarum, quod, eo inuito, iter per
prouinciam per vim tentassent, quod Aeduos, quod
Ambarros, quod Allobroges vexassent, memo-
4 *riam deponere posset? Quod sua victoria tam*
insolenter gloriarentur, quodque tam diu se im-
pune tulisse iniurias admirarentur, eodem per-
5 *tinere. Consuesse enim deos immortales, quo*
grauius homines ex commutatione rerum dole-
ant, quos pro scelere eorum vlcisci velint; his
secundiores interdum res & diuturniorem impu-
6 *nitatem concedere. Cum ea ita sint, tamen si*
obsides ab iis sibi dentur, vti ea, quæ pollicean-
tur, facturos intelligat; & si Aeduis de iniu-
riis, quas ipsis sociisque eorum intulerint; item
si Allobrogibus satisfaciant, sese cum iis pacem
esse

7. *memoriam proderet*] Frustra quidam lectionem sollicitant. Sic & Gellius 1, 19. *In antiquis annalibus memoria super libris Sibyllinis hæc prodita est.*

CAP. XIV, 5. *Consuesse deos immortales*] Idem est quod Valerius Max. 1. c. 1. dixit, *lento gradu ad vindictam sui diuinam iram procedere.*

esse facturum. Diuico respondit: *Ita Heluetios a maioribus suis institutos esse, vti obsides accipere, non dare, consueuerint: eius rei populum R. esse testem.* Hoc responso dato, discessit. Po- XV
stero die castra ex eo loco mouent: idem Cæ- 1
sar facit; equitatumque omnem, ad numerum quatuor millium, quem ex omni prouincia & Aeduis atque eorum sociis coactum habebat, præmittit, qui videant, quas in partes hostes iter faciant. qui cupidius nouissimum agmen 2
insecuti, alieno loco cum equitatu Heluetiorum prœlium committunt, & pauci de nostris cadunt. quo prœlio sublati Heluetii, quod quin- 3
gentis equitibus tantam multitudinem equitum propulerant, audacius subsistere, nonnumquam ex nouissimo agmine prœlio nostros lacessere cœperunt. Cæsar suos a prœlio continebat, 4
ac satis habebat in præsentia, hostem rapinis populationibusque prohibere. Ita dies circiter quindecim iter fecerunt, vti inter nouissimum hostium agmen & nostrum primum non amplius quinis aut senis millibus passuum interesset. Interim quotidie Cæsar Aeduos XVI
frumentum, quod essent publice polliciti, flagitare. nam propter frigora, quod Gallia sub 2
septemtrionibus, vt ante dictum est, posita est, non modo frumenta in agris matura non erant, sed ne pabuli quidem satis magna copia suppetebat: eo autem frumento, quod flumine Ara-

CAP. XV, 2. *alieno loco*] iniquo, non opportuno.
4. *rapinis populationibusq.*] Sic veteres libri. Scaliger & sequaces *pabulationibus* interserunt.

Arare nauibus subuexerat, propterea minus vti poterat, quod iter ab Arare Heluetii auerterant, a quibus discedere nolebat. Diem ex die ducere Aedui; conferri, comportari, adesse, dicere. Vbi se diutius duci intellexit, & diem instare, quo die frumentum militibus metiri oporteret; conuocatis eorum principibus, quorum magnam copiam in castris habebat, in his Diuitiaco, & Lisco, qui summo magistratu præerat (quem Vergobretum appellant Aedui, qui creatur annuus, & vitæ necisque in suos habet potestatem) grauiter eos accusat; quod, cum neque emi, neque ex agris sumi posset, tam necessario tempore, tam propinquis hostibus, ab iis non sublenetur, præsertim cum magna ex parte, eorum precibus adductus, bellum suscepcrit: multo etiam gra-
XVII vius, quod sit destitutus, queritur. Tum demum Liscus oratione Cæsaris adductus, quod antea tacuerat, proponit, *Esse nonnullos, quorum auctoritas apud plebem plurimum valeat; qui priuatim plus possint, quam ipsi magistratus. Hos seditiosa atque improba oratione multitudinem deterrere, ne frumentum conferant. quod præstare dicant, si iam principatum Galliæ obtinere non possint, Gallorum, quam Ro-*

CAP. XVI. 5. *Vbi se diutius duci*] procrastinari, vanis promissis trahi & differri.

summo magistratu præerat] Dandi casu, sine accessione vocalis tertiæ: quod sollemne Cæsari fuisse, ex Analogicis & aliis eius libris Gellius IV, 16. demonstrauit.

Romanorum, imperia perferre. neque dubita- 4
re debeant, quin, si Heluetios superauerint Ro-
mani, vna cum reliqua Gallia Aeduus liberta-
tem sint erepturi. Ab iisdem nostra consilia, 5
quæque in castris gerantur, hostibus enuntiari:
hos a se coerceri non posse. quin etiam, quod 6
necessario rem coactus Cæsari enuntiarit, in-
telligere sese, quanto id cum periculo fecerit;
& ob eam caussam, quam diu potuerit, tacuis-
se. Cæsar hac oratione Liscı Dumnori- XVIII.
gem, Diuitiaci fratrem, designari sentiebat:
sed, quod pluribus præsentibus eas res iactari
nolebat, celeriter concilium dimittit; Liscum
retinet. quærit ex solo ea, quæ in conuentu 2
dixerat; dicit liberius atque audacius. eadem
secreto ab aliis reperit esse vera: *Ipsum esse* 3
Dumnorigem, summa audacia, magna apud
plebem propter liberalitatem gratia, cupidum
rerum nouarum, complures annos portoria, re-
liquaque omnia Aeduorum vectigalia paruo pre-
tio redempta habere: propterea quod, illo li-
cente, contra liceri audeat nemo. His rebus 4
& suam rem familiarem auxisse, & facultates
ad largiendum magnas comparasse: magnum 5
numerum equitatus suo sumptu semper ale-
re & circum se habere: neque solum domi, 6
sed etiam apud finitimas ciuitates largiter pos-
se: atque huius potentiæ caussa matrem in Bi-
turigibus, homini illic nobilissimo ac potentissi-
mo collocasse: ipsum ex Heluetiis vxorem ha- 7
bere: sororem ex matre, & propinquas suas

nuptum in alias ciuitates collocasse. fauere & cupere Heluetiis, propter eam adfinitatem: odisse etiam suo nomine Cæsarem & Romanos; quod eorum aduentu potentia eius deminuta, & Diuitiacus frater in antiquum locum gratiæ atque honoris sit restitutus. si quid accidat Romanis, summam in spem regni obtinendi per Heluetios venire; imperio populi R. non modo regno, sed etiam de ea, quam habeat, gratia desperare. Reperiebat etiam Cæsar inquirendo, quod prælium equestre aduersum paucis ante diebus esset factum, initium eius fugæ a Dumnorige atque eius equitibus factum esse: (nam equitatu, quem auxilio Cæsari Aedui miserant, Dumnorix præerat) eorumque fuga reliquum esse equitatum perterritum. XIX. Quibus rebus cognitis, cum ad has suspiciones certissimæ res accederent, quod per fines Sequanorum Heluetios traduxisset, quod obsides inter eos dandos curasset, quod ea omnia non modo iniussu suo, & ciuitatis, sed etiam insscientibus ipsis fecisset, quod a magistratu Aeduorum accusaretur, satis esse caussæ arbitrabatur, quare in eum aut ipse animaduerteret, aut ciuitatem animaduertere iuberet. His omnibus rebus vnum repugnabat, quod Diuitiaci fratris summum in populum R. studium, summam in se voluntatem, egre-

CAP. XVIII. 9. *si quid accidat Romanis*] si vincantur Romani. *ἐυφημία* elegans & grata.

10. *nam equitatu*] tertio casu, vt solitus Cæsar. Vide paullo ante ad cap. 15 sect. 5 dicta.

egregiam fidem, iustitiam, temperantiam cognouerat. nam, ne eius supplicio Diuitiaci animum offenderet, verebatur. Itaque prius quam quidquam conaretur, Diuitiacum ad se vocari iubet; &, quotidianis interpretibus remotis, per C. Valerium Procillum, principem Galliæ prouinciæ, familiarem suum, cui summam rerum omnium fidem habebat, cum eo colloquitur: simul commonefacit, quæ ipso præsente in concilio Gallorum de Dumnorige sint dicta, quæ separatim quisque de eo apud se dixerit: petit atque hortatur, vt sine eius offensione animi, vel ipse de eo, caussa cognita, statuat, vel ciuitatem statuere iubeat. Diuitiacus, multis cum lacrimis Cæsarem complexus, obsecrare cœpit, *ne quid grauius in fratrem statueret. scire se illa esse vera: nec quemquam ex eo plus, quam se, doloris capere: propterea quod, cum ipse gratia plurimum domi atque in reliqua Gallia; ille minimum propter adolescentiam posset, per se creuisset. quibus opibus ac neruis non solum ad minuendam gratiam, sed pæne ad perniciem suam*

3 4 5 XX. 2 3

CAP. XX. 2. *cum ipse gratia*] ipse Diuitiacus, maior fratrum. Metaphrastes: ἐμὲ μὲν πλεῖον ἐν τῇ ἐμῇ χώρᾳ ἠβῇ παρὰ τῇ ἄλλῃ πάσῃ Γαλατίᾳ ἐν τῷ πρόσθεν χρόνῳ ἰσχύσαντος.

ille minimum] ille Dumnorix, frater iunior.

per se creuisset] Idem interpres Græcus: δι' ἑαυτὸν γὰρ μεγάλην δύναμιν κέκτηται.

suam vteretur: sese tamen & amore fraterno,
4 *& existimatione vulgi commoueri. Quod si quid*
ei a Cæsare grauius accidisset, cum ipse eum lo-
cum amicitiæ apud eum teneret, neminem existi-
maturum non sua voluntate factum; qua ex re
futurum, vti totius Galliæ animi a se auerte-
3 *rentur.* Hæc cum pluribus verbis flens a Cæ-
sare peteret, Cæsar eius dexteram prehendit:
consolatus, rogat, finem orandi faciat: tanti
eius apud se gratiam esse ostendit, vti & reip.
iniuriam, & suum dolorem eius voluntati ac
6 precibus condonet. Dumnorigem ad se vo-
cat, fratrem adhibet: quæ in eo reprehendat,
ostendit: quæ ipse intelligat, quæ ciuitas que-
ratur, proponit: monet, vt in reliquum tem-
pus omnes suspiciones vitet. præterita se Di-
7 uitiaco fratri condonare dicit. Dumnorigi cu-
stodes ponit, vt, quæ agat, quibuscum loqua-
XXI. tur, scire possit. Eodem die ab explo-
ratoribus certior factus, hostes sub montem
consedisse, millia passuum ab ipsius castris octo;
qualis esset natura montis, & qualis in circui-
tu adscensus, qui cognoscerent, misit. Re-
8 nuntiatum est, facilem esse. de tertia vigilia
T. Labienum, legatum pro prætore, cum dua-
bus legionibus, & iisdem ducibus, qui iter co-
gnouerant, summum iugum montis adscende-
9 re iubet; quid sui consilii sit, ostendit. ipse
de

CAP. XXI, 2. *legatum pro prætore*] Sunt qui substi-
tuant, *legatum propere*: atque ita etiam recenti e-
ditione cum Dionysii Vossii Notis, legitur. Lud.

de quarta vigilia eodem itinere, quo hostes ierant, ad eos contendit; equitatumque omnem ante mittit. P. Considius, qui rei militaris peritissimus habebatur, & in exercitu L. Sullæ, & postea in M. Crassi fuerat, cum exploratoribus præmittitur. Prima luce, cum summus XXII mons a T. Labieno teneretur, ipse ab hostium castris non longius mille & quingentis passibus abesset; neque, vt postea ex captiuis comperit, aut ipsius aduentus, aut Labieni cognitus esset; Considius, equo admisso, ad eum accurrit; dicit, montem, quem a Labieno occupari voluerit, ab hostibus teneri, id se a Gallicis armis atque insignibus cognouisse. Cæsar suas copias in proximum collem subducit; aciem instruit, Labienus, vt erat ei præceptum a Cæsare, ne prœlium committeret, nisi ipsius copiæ prope hostium castra visæ essent, vt vndique vno tempore in hostes impetus fieret; monte occupato nostros exspectabat, prœlioque abstiautem Carrio Antiq. Lect. III. § auctor est, in vetustissimis & manu scriptis libris *propræt.* legi, quæ non insolens dignitas fuit, alia tamen in libera republica, alia sub Cæsaribus. Adfert nummos Metelli Pii (quos etiam Fulv. Vrsinus habet in Famil. R. p. 152) in quorum auersa est P. CRASSVS. IVNI. PRO. PR. Addit alios vir illust. Ezech. Spanhemius de Vsu numism. p. 560, vbi distinctionem, quam diximus, dignitatis huius pro diuersis reipublicæ temporibus exposuit. Hic primus legatorum legionum est, in quem proconsul Cæsar præcipuam curarum partem transtulit.

4 abstinebat. multo denique die per exploratores cognouit, & montem a suis teneri, & hostes castra mouisse, & Considium, timore perterritum, quod non vidisset, pro viso si-
5 bi renuntiasse. Eo die, quo consuerat, interuallo hostes sequitur, & millia passuum tria
XXIII. ab eorum castris castra ponit. Postridie eius diei, quod omnino biduum supererat, cum exercitui frumentum metiri oporteret; & quod a Bibracte, oppido Aeduorum longe maximo ac copiosissimo, non amplius millibus passuum XVIII aberat; rei frumentariæ prospiciendum existimauit, & iter ab Heluetiis auertit,
2 ac Bibracte ire contendit. Ea res per fugitiuos L. Aemilii, decurionis equitum Gallorum,
3 hostibus nuntiatur. Heluetii, seu quod timore perterritos Romanos discedere existimarent, eo magis, quod pridie, superioribus locis occupatis, prœlium non commisissent; siue quod re frumentaria intercludi posse confiderent; commutato consilio atque itinere conuerso, nostros a nouissimo agmine insequi ac
XXIV. lacessere cœperunt. Postquam id animaduertit, copias suas Cæsar in proximum collem subducit, equitatumque, qui sustineret hos-
2 tium impetum, misit, Ipse interim in colle medio triplicem aciem instruxit legionum quatuor veteranarum, ita, vti supra se in summo

CAP. XXIII. 2. *decurionis equitum*] In turma, quæ terdenos equites habebat, primi singularum decuriarum, *decuriones* dicti. *Varro LL. lib.* IV *sect.* 16.

mo iugo duas legiones, quas in Gallia citeriore proxime conscripserat, & omnia auxilia collocaret, ac totum montem hominibus compleret. Interea, sarcinas in vnum locum conferri, & eum ab iis, qui in superiore acie constiterant, muniri iussit. Heluetii, cum omnibus suis carris secuti, impedimenta in vnum locum contulerunt: ipsi confertissima acie, reiecto nostro equitatu, phalange facta, sub primam nostram aciem successerunt. Cæsar, primum suo, deinde omnium (e conspectu) remotis equis, vt, æquato omnium periculo, spem fugæ tolleret, cohortatus suos, prœlium commisit. milites, e loco superiore pilis missis, facile hostium phalangem perfregerunt. ea disiecta, gladiis districtis, in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quod, pluribus eorum scutis vno

5 4 XXV. 1 2 3

CAP. XXIV. 5. *phalange facta*] Orosius VI, 7 harum gentium phalangem ita descripsit: *Pugna maxime grauis ex phalange Germanorum fuit, quam coacta in vnum agmine scutisque supra capita contextis, ad irrumpendam Romanorum aciem tuti vndique præstruxerant.*

CAP. XXV. 1. *e conspectu*] Dubitant de his viri docti, & vncinis, tamquam suspecta, includunt. Anonymus tamen ex Iulii Celsi Vita Cæsaris verba eadem expressit.

remotis equis] De hac consuetudine Cæsaris Suetonius cap. 60.

3. *pluribus eorum scutis*] in phalange seu testudine connexis ita, vt alio aliud ex parte tegeretur.

vno ictu pilorum transfixis & colligatis, cum ferrum se inflexisset, neque euellere, neque, sinistra impedita, satis commode pugnare
4 poterant; multi vt, diu iactato brachio, præoptarent scutum manu emittere, & nudo cor-
5 pore pugnare. tandem, vulneribus defessi, & pedem referre, &, quod mons suberat circiter
6 ∞ passuum, eo se recipere cœperunt. capto monte, & succedentibus nostris, Boii & Tulingi, qui hominum millibus circiter XV agmen hostium claudebant, & nouissimis præsidio erant, ex itinere nostros latere aperto adgressi, circumuenire, & id conspicati Heluetii, qui in montem sese receperant, rursus instare,
7 & prœlium redintegrare cœperunt. Romani conuersa signa bipartito intulerunt: prima ac secunda acies, vt victis ac submotis resiste-
XXVI ret; tertia, vt venientes sustineret. Ita ancipiti prœlio, diu atque acriter pugnatum est. diutius cum nostrorum impetum sustinere non possent; alteri se, vt cœperant, in montem receperunt; alteri ad impedimenta & carros suos
2 se contulerunt. nam hoc toto prœlio, cum ab hora septima ad vesperam pugnatum sit, auer-
3 sum hostem videre nemo potuit. ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum est: propterea quod pro vallo carros obiecerant, & e loco superiore in nostros venientes tela coniiciebant, & nonnulli inter carros rotasque ma-

7. *bipartito*] Quidam legunt *tripartito*. Sed etiam interpres διχῆ.

mataras ac tragulas subiiciebant, nostrosque vulnerabant. Diu cum esset pugnatum, impedimentis castrisque nostri potiti sunt. Ibi Orgetorigis filia, atque vnus e filiis captus est. Ex eo prœlio circiter millia hominum CXXX superfuerunt: eaque tota nocte continenter ierunt: nullam partem noctis itinere intermissa, in fines Lingonum die IV peruenerunt, cum, & propter vulnera militum, & propter sepulturam occisorum, nostri, triduum morati, eos sequi non potuissent. Cæsar ad Lingones litteras nuntiosque misit, ne eos frumento neue aliare iuuarent: qui si iuuissent, se eodem loco illos, quo Heluetios, habiturum. Ipse, triduo intermisso, cum omnibus copiis eos sequi cœpit. Heluetii, omnium rerum inopia adducti, legatos de deditione ad eum miserunt. qui cum eum in itinere conuenissent; seque ad pedes proiecissent; suppliciterque locuti, flentes pacem petissent, atque eos in eo loco, quo tum essent, suum aduentum exspectare iussisset, paruerunt. Eo postquam Cæsar peruenit, obsides, arma, seruos, qui ad eos per-

4 5 6 XXVII 2 3

CAP. XXVI. 3. *mataras ac tragulas*] Matara & Mataris: item Matera & Materis, telum Gallicum. Nonius ex Sisenna: *Gallia materibus configit.* Liuius lib. VII. 24 in Gallico bello: *læuo humero matari prope traiecto.* Et Strabo lib. IV p. 136 de Gallorum armis: μίξις παλτῶ τι εἰδος, praue: paullo melius Epitome μάλεις. scribe μάταρις. *Tragulam* autem Varro IV, 24 de LL. a *traiiciendo* duxit: Festus a *trahendo*, quod infixa scuto trahat, quasi fuerit hamata.

4 perfugiſſent, popoſcit. dum ea conquiruntur & conferuntur, nocte intermiſſa, circiter hominum millia VI eius pagi, qui Vrbigenus appellatur, ſiue timore perterriti, ne armis traditis ſupplicio adficerentur, ſiue ſpe ſalutis inducti, quod in tanta multitudine dedititiorum, ſuam fugam aut occultari, aut omnino ignorari poſſe exiſtimarent, prima nocte, ex caſtris Heluetiorum egreſſi, ad Rhenum finesque Ger-
XXVIII manorum contenderunt. Quod vbi Cæſar reſciuit; quorum per fines ierant, his, vti conquirerent, & reducerent, ſi ſibi purgati eſſe vellent, imperauit; reductos in hoſtium nu-
2 mero habuit: reliquos omnes, obſidibus, armis, perfugis traditis, in deditionem acci-
3 pit. Heluetios, Tulingos, Latobrigos in fines ſuos, vnde erant profecti, reuerti iuſſit, &, quod omnibus frugibus amiſis, domi nihil erat, quo famem tolerarent, Allobrogibus imperauit, vt his frumenti copiam facerent: ipſos oppida vicosque, quos incenderant, reſtituere
4 iuſſit. Id ea maxime ratione fecit, quod noluit eum locum, vnde Heluetii diſceſſerant, vacare; ne propter bonitatem agrorum Germani, qui trans Rhenum incolunt, e ſuis finibus in Hel-

---

CAP. XXVII. 4. *pagi qui Vrbigenus*] Libri *Verbigenus*, etiam metaphraſtes Βερβιγίνη φυλή. Quod vero Antonini Itinerarium in occidentali Heluetia *Vrbam* oppidum deſignat, quod hodieque Orbe vocatur; etiam in Cæſare *Vrbigenus pagus* legendum cum Cluuerio cenſemus.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0048
DFG

Heluetiorum fines transirent, & finitimi Galliæ prouinciæ Allobrogibusque essent. Boios, petentibus Aeduis, quod egregia virtute erant cogniti, vt in finibus suis collocarent, concessit: quibus illi agros dederunt, quosque postea in parem iuris libertatisque conditionem, atque ipsi erant, acceperunt. In castris Heluetiorum tabulæ repertæ sunt, litteris Græcis confectæ, & ad Cæsarem perlatæ: quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent, & item separatim pueri, senes, mulieresque. quarum omnium rerum summa erat, capitum Heluetiorum millia CCLXIII, Tulingorum millia XXXVI, Lotobrigorum XIV, Rauracorum XXIII, Boiorum XXXII: ex his, qui arma ferre possent, ad millia XCII. Summa omnium fuerant ad millia CCCLXIIX. Eorum, qui domum redierunt, censu habito, vt Cæsar imperauerat, repertus est numerus millium C & X. Bello Heluetiorum confecto

XXIX.

XXX.

CAP. XXIX. 1. *tabulæ litteris Græcis*] characteribus Græcis, sed lingua seu verbis Heluetiis. Gallos enim barbaros ignaros sermonis Græci fuisse, ex lib. V, 48. manifestum est, vbi ideo epistolam Græce Cæsar scripsit, ne intercepta intelligeretur. Litterarum autem figuras (quarum antiquitus videntur vsum ignorasse) sine dubio a Massilienſibus Græcis acceperunt. Adde supra lib. I, 19, vbi Cæsar cum Aeduis, cultissimis Gallorum extra prouinciam, per interpretem loquitur, quo non opus fuisset apud gnaros sermonis Græci.

cto, totius fere Galliæ legati, principes ciuitatum, ad Cæsarem gratulatum conuenerunt:
2 *intelligere sese, tametsi, pro veteribus Helvetiorum iniuriis populus R. ab iis pœnas bello repetisset; tamen eam rem non minus ex vsu terræ*
3 *Galliæ, quam populi R. accidisse: propterea quod eo consilio, florentissimis rebus, domos suas Helvetii reliquissent, vt toti Galliæ bellum inferrent, imperioque potirentur, locumque domicilio ex magna copia deligerent, quem ex omni Gallia opportunissimum ac fructuosissimum iudicassent, reliquasque ciuitates stipendiarias haberent.* Petierunt, *vti sibi concilium totius Galliæ in diem certam indicere, idque Cæsaris voluntate facere, liceret: sese habere quasdam res, quas e communi consensu ab eo petere vellent.*
5 Ea re permissa, diem concilio constituerunt, & iureiurando; ne quis enuntiaret, nisi, quibus communi consilio mandatum esset, inter se sanXXXI xerunt. Eo concilio dimisso, iidem principes ciuitatum, qui ante fuerant, ad Cæsarem reuerterunt; petieruntque, vti sibi secreto de
2 sua omniumque salute cum eo agere liceret. Ea re impetrata, sese omnes flentes Cæsari ad pedes proiecerunt: *non minus se id contendere & laborare, ne ea quæ dixissent, enuntiarentur, quam, vt ea, quæ vellent, impetrarent, propterea quod, si enuntiatum esset, summum in crutia-*
3 *tum se venturos viderent.* Locutus est pro his Diuitiacus Aeduus: *Galliæ totius factiones esse duas: harum alterius principatum tene-*

tenere Aeduos, alterius Aruernos. Hi cum tantopere de potentatu inter se multos annos contenderent, factum esse, vti ab Aruernis Sequanisque Germani mercede arcesserentur. horum primo circiter millia XV Rhenum transisse: postea quam agros, & cultum, & copias Gallorum homines feri ac barbari adamassent, transductos plures: nunc esse in Gallia ad C & XX millium numerum: cum his Aeduos, eorumque clientes semel atque iterum armis contendisse; magnam calamitatem pulsos accepisse, omnem nobilitatem, omnem senatum, omnem equitatum amisisse. quibus proeliis calamitatibusque fractos, qui & sua virtute, & populi R. hospitio, atque amicitia plurimum ante in Gallia potuissent, coactos esse Sequanis obsides dare nobilissimos ciuitatis, & iureiurando ciuitatem obstringere, sese neque obsides repetituros, neque auxilium a populo R. imploraturos, neque recusaturos, quo minus perpetuo sub illorum ditione atque imperio essent. Vnum se esse, ex omni ciuitate Aeduorum, qui adduci non potuerit, vt iuraret, aut suos liberos obsides daret. ob eam rem se ex ciuitate profugisse, & Romam ad senatum venisse, auxilium postulatum; quod solus neque iureiurando neque ob-

4 5 6 7 8 9

4. *de potentatu*] principatu, imperio, Gr. metaphr. ἀρχῆ. Caue vero, insolens vocabulum existimes, quo etiam Liuius XXVI, 38. vsus est, *emulo potentatus inimicus*: & pluratiuo numero Lactantius Lib. VI, cap. 17 sect. 10 *opes istas, & honores, & potentatus, & regna ipsa contemnes.*

10 *obſidibus teneretur. Sed peius victoribus Sequanis, quam Aeduis victis, accidiſſe: propterea quod Arioviſtus, rex Germanorum, in eorum finibus conſediſſet, tertiamque partem agri Sequani, qui eſſet optimus totius Galliæ, occupauiſſet, & nunc de altera parte tertia Sequanos decedere iuberet, propterea quod, paucis menſibus ante, Harudum millia hominum* XXIV *ad eum*
11 *veniſſent; quibus locus ac ſedes pararentur. Futurum eſſe paucis annis, vti omnes e Galliæ finibus pellerentur, atque omnes Germani Rhenum tranſirent: neque enim conferendum eſſe Gallicum cum Germanorum agro, neque hanc conſue-*
12 *tudinem victus cum illa comparandam. Arioviſtum autem, vt ſemel Gallorum copias prælio vicerit, quod prælium factum ſit Amagetobriæ; ſuperbe & crudeliter imperare, obſides nobiliſſimi*

---

10. *Arioviſtus rex Germanorum*] eorum videlicet, quorum milites in exercitu ſuo infra cap. 51 habuiſſe dicitur. qui erant *Harudes*, *Marcomanni*, *Tribocci*, *Vangiones*, *Nemetes*, *Seduſii*, *Sueui*: neque hi omnes ſubiecti, ſed ex iis etiam auxiliares, quod de Sueuis ſiue Cattis certum eſt. Vide poſt paullo cap. 37. Inde colligitur populis ad Rhenum ſuperiorem impeſaſſe, ſiue qui inter Rhenum, Nicri confluentem & Danubii fontes & paullo vltra coluerunt, antequam Marcomanni a Marobuduo in Boiohemum transducerentur.

Harudum millia hominum XXIV] Vicini Harudes Marcomanis inter Rhenum & Danubium a fontibus notum: qui an cum Marcomanis in Boiohemum poſtea tranſierint, incertum eſt.

12. *Amagetobriæ*] Sic & metaphraſtes ſcripſit. Igno-

mi cuiusque liberos poscere, & in eos omnia exempla cruciatus edere. si qua res non ad nutum aut ad voluntatem eius facta sit. hominem esse barbarum, iracundum, temerarium: non posse eius imperia diutius sustineri: nisi quid in Cæsare populoque R. sit auxilii, omnibus Gallis idem esse faciendum, quod Heluetii fecerunt, vt domo emigrent, aliud domicilium, alias sedes, remotas a Germanis petant, fortunamque, quæcumque accidat, experiantur. Hæc si enunciata Arioui-
sto sint, non dubitare, quin de omnibus obsidibus, qui apud eum sint, grauissimum supplicium sumat: Cæsarem vel auctoritate sua atque exercitus, vel recenti victoria, vel nomine populi R. deterrere posse, ne maior multitudo Germanorum Rhenum transducatur: Galliamque omnem ab Arioui-
sto iniuria posse defendere. Hac oratione a Diuitiaco habita, omnes, XXXIII
qui aderant, magno fletu auxilium a Cæsare petere cœperunt. animaduertit Cæsar, vnos ex omnibus Sequanos nihil earum rerum facere, quas ceteri facerent; sed tristes, capite demisso, terram intueri. eius rei quæ causa esset, miratus ex ipsis quæsiuit. nihil Sequani respondere, sed in eadem tristitia taciti permanere. cum ab iis sæpius quæreret, neque vllam omnino vocem exprimere posset: idem Diuitiacus Aeduus respondit. *Hoc esse miseriorem & grauiorem fortunam Sequanorum, quam reliquorum, quod soli ne*

tus locus, a nemine præterea memoratus. Videtur autem circa Aedhos aut Sequanos fuisse.

in occulto quidem queri, nec auxilium implorare auderent: absentisque Ariouisti crudelitatem, velut si coram adesset, horrerent: propterea quod reliquis tamen fugæ facultas daretur; Sequanis vero, qui intra fines suos Ariouistum recepissent, quorum oppida omnia in eius potestate essent,
XXXIII *omnes cruciatus essent perferendi.* His rebus cognitis, Cæsar Gallorum animos verbis confirmauit, pollicitusque est sibi eam rem curæ futuram: magnam se habere spem; & beneficio suo, & auctoritate adductum Ariouistum, finem
2 iniuriis facturum. Hac oratione habita, concilium dimisit, & secundum ea, multæ res eum hortabantur, quare sibi eam rem cogitandam, & suscipiendam putaret; in primis, quod Aeduos, fratres consanguineosque sæpenumero ab senatu appellatos, in seruitute atque in ditione videbat Germanorum teneri, eorumque obsides esse apud Ariouistum ac Sequanos intelligebat: quod in tanto imperio populi Romani turpissi-
3 mum sibi & reipubl. esse arbitrabatur. Paullatim autem Germanos consuescere Rhenum transire, & in Galliam magnam eorum multitudinem venire, populo Romano periculosum videbat:
4 neque sibi homines feros ac barbaros temperaturos existimabat, quin, cum omnem Galliam oc-

---

CAP. XXXIII, 2. *Aeduos fratres consanguineosq.*] Aedui fratres Romanorum dicti propter antiquissimum fœdus. Vide Tacit. XI, 25.

sæpenumero ab senatu] Ad hæc senatus consulta provocat Eumenius Paneg. Flauiensium nomine cap. 2.

occupassent, vt ante Cimbri Teutonique fecissent, in prouinciam exirent, atque inde in Italiam contenderent, præsertim cum Sequanos a prouincia nostra Rhodanus diuideret. Quibus rebus quam maturrime occurrendum putabat. Ipse autem Ariouistus tantos sibi spiritus, tantam 5
arrogantiam sumpserat, vt ferendus non videretur. Quamobrem placuit ei, vt ad Ariouistum XXXIV
legatos mitteret, qui ab eo postularent, vt aliquem locum medium vtriusque colloquio deligeret: velle se de republ. & summis vtriusque rebus cum eo agere. Ei legationi Ariouistus re- 2
spondit: *Si quid ipsi a Cæsare opus esset, sese ad eum venturum fuisse: si quid ille a se velit, illum ad se venire oportere. Præterea se neque sine exercitu in eas partes Galliæ venire audere, quas Cæsar possideret, neque exercitum sine magno commeatu atque molimento in vnum locum contrahere posse. sibi autem mirum videri, quid in* 3
sua

4. *Cimbri Teutonique*] De his Velleius II, 12. Florus III, 3. & Eutropius V, 1.

Sequanos a prouincia Rhodanus diuideret] Circa Geneuam, postquam ex lacu exiit, Rhodanus Sequanos accedit propius. Geneua autem extremum oppidum erat Allobrogum, qui grauibus bellis domiti prouinciæ contributi sunt. *Supra cap. 6.*

5. *tantos spiritus sumpserat*] Plurali *spiritus* ferociam sonant & superbiam: vt lib. II huius belli cap. 4. sect. 3. Et Nepos Dione cap. 5 *regios spiritus repressit.* Cicero pro lege Manil. cap. 22 extr. *animos ac spiritus* hac notione coniunxit.

CAP. XXXIV, 3. *molimento*] Ita Gabr. Faerni manu scriptus codex, Fulvio Vrsino teste: plures ali-

sua Gallia, quam bello vicisset, aut Cæsari, aut
XXXV *omnino populo R. negotii esset.* His re-
sponsis ad Cæsarem relatis, iterum ad eum
2 Cæsar legatos cum his mandatis mittit: *Quo-*
niam tanto suo populique R. beneficio adfectus,
cum in consulatu suo rex atque amicus a senatu
appellatus esset, hanc sibi populoque R. gratiam
referret, vt in colloquium venire inuitatus gra-
naretur, neque de communi re dicendum sibi, &
cognoscendum putaret; hæc esse, quæ ab eo po-
3 *stularet: primum, ne quam multitudinem ho-*
minum amplius trans Rhenum in Galliam trans-
duceret: deinde, obsides, quos haberet ab Ae-
duis, redderet: Sequanisque permitteret, vt,
quos illi haberent, voluntate eius reddere illis
liceret; neue Aeduos iniuria lacesseret, neue his
4 *sociisque eorum bellum inferret: si id ita feci-*
sset, sibi populoque R. perpetuam gratiam atque
amicitiam cum eo futuram: si non impetraret,
quo-

---

emolumento, quod Petrus Victorius Var. Lect. XXII. 10 ex gemina vocabuli significatione tuetur, quæ hoc loco non quæstus sit, sed studii & laboris: quod ex Varronis R. R. III, 14 putat confirmari. Dionysius Vossius desperat de Varronis loco, quo operæ pretium, non difficultas indicetur. Ipse aliud exemplum subdit ex Gellii XI, 13, *quæ vis quodue emolumentum eius sententiæ foret.* Sed quod neque hoc satis clare notionem alteram emolumenti, quæ non a *mola* vel *molere*, sed ab *emoliri* sit, euincit, dum clarius exemplum proferatur, Faerno, Ciacconio, Hotmano subscribimus, qui *molimentum* substituunt: Saltem *emolimentum* legere malim, formam simplicis presse imitatus.

quoniam M. Messalla, M. Pisone COSS. *senatus censuisset, vti, quicumque Galliam prouinciam obtineret, quod commodo reip. facere posset, Aeduos ceterosque amicos populi R. defenderet; se Aeduorum iniurias non neglecturum.* Ad XXXVI
hæc Ariouistus respondit: *Ius esse belli, vt, qui vicissent, iis, quos vicissent, quemadmodum vellent, imperarent: idem populum R. victis non ad alterius præscriptum, sed ad suum arbitrium imperare consuesse. Si ipse populo R. non præscriberet, quemadmodum suo iure vteretur; non oportere se a populo Rom. in suo iure impediri. Aeduos sibi, quoniam belli fortunam tentassent, & armis congressi ac superati essent, stipendiarios esse factos. magnam Cæsarem iniuriam facere, qui suo aduentu vectigalia sibi deteriora faceret. Aeduis se obsides redditurum non esse, neque iis, neque eorum sociis iniuria bellum illaturum, si in eo manerent, quod conuenisset, stipendiumque quotannis penderent: si id non fecissent, longe ab his fraternum nomen populi R. abfuturum. Quod sibi Cæsar denuntiaret, se Aeduorum iniurias non neglecturum; neminem secum sine sua pernicie contendisse. cum vellet, congrederetur; intellecturum, quid inuicti Germani, exercitatissimi in armis, qui intra*

2
3
4
5
6
7

CAP. XXXV. 4. *M. Messalla, M. Pisone* COSS.] biennio post Ciceronis; itidemque biennio ante Cæsaris consulatum.

CAP. XXXVI. 5. *quod conuenisset*] Male quidam libri, *conuenissent*. Sic enim dicendum fuisset, *in quo*.

tra annos XIV *tectum non subissent, virtute pos-*
XXXVII *sent.* Hæc eodem tempore Cæsari mandata referebantur, & legati ab Aeduis, & Treuiris veniebant: Aedui, questum, quod
2 Harudes, qui nuper in Galliam transportati essent, fines eorum popularentur: sese ne obsidibus quidem datis pacem Ariouisti redimere
3 potuisse. Treuiri autem, pagos centum Sueuorum ad ripam Rheni consedisse; qui Rhenum transire conarentur: iis præesse Nasuam
4 & Cimberium fratres. Quibus rebus Cæsar vehementer commotus, maturandum sibi existimauit, ne, si noua manus Sueuorum cum veteribus copiis Ariouisti sese coniunxisset, mi-
5 nus facile resisti posset. Itaque re frumentaria, quam celerrime potuit, comparata, magnis itineribus ad Ariouistum contenXXXVIII dit. Cum tridui viam processisset, nuntiatum est ei, Ariouistum cum suis omnibus copiis ad occupandum Vesontionem, quod est oppidum maximum Sequanorum, contendere,
2 triduique viam a suis finibus processisse. Id ne accideret, magnopere præcauendum sibi Cæ-
3 sar existimabat. namque omnium rerum, quæ ad bellum vsui erant, summa erat in eo op-

CAP. XXXVII. 3. *pagos centum Sueuorum*] milites ex singulis centum pagorum delectos. nam centum omnino pagi Sueuorum (sic Cattos Cæsar vocat) fuerunt, e quibus quotannis singula millia armatorum educebantur: *lib.* IV *ineunte.* De *pagis* supra dictum in Heluetia: quamquam Germanorum pagi minores videantur, quam Heluetiorum.

oppido facultas: idque natura loci sic muniebatur, vt magnam ad ducendum bellum daret facultatem: propterea quod flumen Adduasdubis, vt circino circumductum, pæne totum oppidum cingit: reliquum spatium, quod non est amplius pedum DC, qua flumen intermittit, mons continet magna altitudine, ita, vt radices eius montis ex vtraque parte ripæ fluminis contingant. hunc murus circumdatus arcem efficit, & cum oppido coniungit. Huc Cæsar magnis diurnis nocturnisque itineribus contendit, occupatoque oppido, ibi præsidium collocat. Dum paucos dies ad Vesontionem, rei frumentariæ commeatusque causa, moratur, ex percunctatione nostrorum, vocibusque Gallorum ac mercatorum, qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili

4 5 6 7 XXXIX

CAP. XXXVIII. 4. *ad ducendum bellum*] ad trahendum, cum mora gerendum, nec aleæ prœliorum facile committendum. Sic verbo hoc Cicero vsus est lib. VII epist. III sect. 7. & Offic. III, cap. 3. Nepos Alcib. c. 8.

flumen Adduasdubis] Vox sine dubio prauata, in qua dissonant codices scripti. Amnis hic Straboni & Ptolemæo dictus ὁ Δᾶβις, *Dubis*: vnde Hadr. Valesius & Isaacus Vossius ad Melam p. 160, & Io. Goduinus in Cæsare legunt *flumen Dubis*, hodie *le Dou*. Forsan Cæsaris ætate nomen plurium syllabarum fuit, truncatum postea: nec enim noua hæc lectio, sed metaphrastes etiam Ἀλδουάδουβις expressit. Iuliani epistola XXXVIII legitur Δάνουβις, etiam prauе. Vossio *Adduas* est glossema ex Festi corrupto loco & errore veterum redundans.

bili virtute atque exercitatione in armis, esse prædicabant, sæpenumero sese cum iis congressos, ne vultum quidem atque aciem oculorum ferre potuisse; tantus subito timor totum exercitum occupauit, vt non mediocriter
2 omnium mentes animosque perturbaret. Hic primum ortus est a tribunis militum, ac præfectis, reliquisque, qui ex vrbe, amicitiæ caussa, Cæsarem secuti, (magnum periculum miserabantur, quod) non magnum in re militari
3 vsum habebant. quorum alius, alia caussa illata, quam sibi ad proficiscendum necessariam esse diceret, petebat, vt eius voluntate discedere liceret. nonnulli, pudore adducti, vt timoris
4 suspicionem vitarent, remanebant. hi neque vultum fingere, neque interdum lacrimas tenere poterant: abditi in tabernaculis aut suum fatum querebantur, aut cum familiaribus suis commune periculum miserabantur: vulgo to-
5 tis castris testamenta obsignabantur. Horum vo-

CAP. XXXIX. 2. *magnum periculum miserabantur quod*] Incluſa hæc delenda censet Carrio Antiq. Lect. III, 8 manu scriptorum, Vaticani præsertim, auctoritate: quasi ex inferiore sect. 4 in hunc locum adscenderint. Muretus autem V. L. lib. x, 4. prius *miserabantur* mutat in *esse rebantur*. Neutrum placet Dionys. Vossio, qui vulgarem lectionem tuetur. Nec insolens Cæsari vna formula, etiam ex breui interuallo, bis vti. Vide lib. v. cap. 15 sect. 3 & 4.

4. *testamenta obsignabantur*] Id quoque Florus III, 10 notauit, tamquam magni timoris signum, quasi mox omnes interituri essent.

vocibus ac timore paullatim etiam ii, qui magnum in castris vsum habebant, milites, centurionesque, quique equitatui præerant, perturbabantur: qui se ex his minus timidos existimari volebant, non se hostem vereri, sed angustias itineris, & magnitudinem siluarum, quæ inter eos, atque Ariouistum, intercederent; aut rem frumentariam, vt satis commode supportari posset, timere dicebant. nonnulli etiam Cæsari renuntiabant, cum castra moueri, ac signa ferri iussisset, non fore dicto audientes milites, nec propter timorem signa laturos. Hæc cum animaduertisset Cæsar, conuocato concilio, omniumque ordinum ad id concilium adhibitis centurionibus vehementer eos incusauit: *primum, quod aut quam in partem, aut quo consilio ducerentur, sibi quærendum, aut cogitandum putarent. Arioxistum, se consule, cupidissime populi Rom. amicitiam appetisse; cur hunc tam temere quisquam ab officio discessurum iudicaret? sibi quidem persuaderi, cognitis suis postulatis, atque æquitate conditionum perspecta, eum neque suam neque populi Romani gratiam repudiaturum.*

6 7 XLI 2 3

CAP. XL. I. *omnium ordinum centurionibus*] Erant decem in legione cohortes; in cohorte tres manipuli; in manipulo duo centuriones. Omnes sic numero pares, genere seu gradu impares. Vide Lipsi. Mil. R. 11. 8. Hoc plenius concilium: alibi tantum *primorum ordinum centuriones* cum tribunis conuocati, vt mox cap. 41, sect. 3, lib. V, c. 18, s. 3 & c. 37 s. 1.

4 rum. quod si, furore atque amentia impulsus, bellum intulisset, quid tandem vererentur? aut cur de sua virtute aut de ipsius diligentia desperarent? factum eius hostis periculum patrum nostrorum memoria; cum, Cimbris & Teutonis a C. Mario pulsis, non minorem laudem exercitus, quam ipse imperator, meritus esse videbatur: factum etiam nuper in Italia seruili tumultu, quos tamen aliquis vsus ac disciplina, quam
6 a nobis accepissent, subleuaret. Ex quo iudicari posset, quantum haberet in se boni constantia; propterea quod, quos aliquamdiu inermes sine causa timuissent, hos postea armatos ac victores
7 superassent. denique, hos esse eosdem Germanos, quibuscum sepenumero Heluetii congressi, non solum in suis, sed etiam in illorum finibus, plerumque superassent, qui tamen pares esse nostro
8 exercitui non potuerint. Si quos aduersum prœlium & fuga Gallorum commoueret, hos, si quærerent, reperiri posse, diuturnitate belli defatigatis Gallis, Ariouistum, cum multos menses castris ac paludibus se continuisset, neque sui potestatem fecisset, desperantes iam de pugna, & dispersos subito adortum, magis ratione ac consilio, quam
9 virtute, vicisse. cui rationi contra homines barbaros, atque imperitos, locus fuisset, hac ne ipsum

5. *nuper in Italia seruili tumultu*] NVPER, post Cimbricum bellum. Seruile autem hoc bellum, quod Liuius epitoma XCVII memorauit, a seruis Germanis, Caii Marii victoria captis, gestum: ideoque eius mentionem Cæsar fecit, vt vinci & Germanos posse, demonstraret.

ipsum quidem sperare, nostros exercitus capi posse: qui suum timorem in rei frumentariæ simulatione, angustiasque itineris, conferrent, facere arroganter; cum aut de officio imperatoris desperare, aut ei præscribere auderent. Hæc sibi esse curæ; frumentum Sequanos, Leucos, Lingones subministrare; iamque esse in agris frumenta matura: de itinere ipsos breui tempore iudicaturos. quod non fore dicto audientes, neque signa laturi dicantur, nihil se ea re commoueri: scire enim quibuscumque exercitus dicto audiens non fuerit, aut, male re gesta, fortunam defuisse: aut, aliquo facinore comperto, auaritiam esse conuictam. suam innocentiam perpetua vita, felicitatem Heluetiorum bello esse perspectam. Itaque se quod in longiorem diem collaturus esset, repræsentaturum, & proxima nocte de quarta vigilia castra moturum, vt quam primum intelligere posset, vtrum apud eos pudor atque officium, an timor, plus valeret. quod si præterea nemo sequatur, tamen se cum sola decima legione iturum, de qua non dubitaret; sibique eam prætoriam cohortem futuram. huic legioni Cæsar & indulserat præcipue, & propter virtutem confidebat maxime. Hac oratione habita mirum in modum conuersæ sunt omni-

10 11 12 13 14 15 XLI

14. *repræsentaturum*] sic vetus tuenda lectio: quia *repræsentare* est ante diem præstare, aut facere, aut soluere. *Hotm.*

15. *cum sola decima legione*] Hoc tamquam singulare strategema laudat & explicat Frontinus 1, 9, 4. sed paullo aliter historiam recenset.

omnium mentes, summaque alacritas & cupi-
2 ditas belli gerendi innata est: princepsque de-
cima legio, per tribunos militum ei gratias e-
git, quod de se optimum iudicium fecisset, se-
que esse ad bellum gerendum paratissimam con-
3 firmauit. deinde reliquæ legiones per tribu-
nos militum & primorum ordinum centurio-
nes egerunt, vti Cæsari satisfacerent: se neque
vmquam dubitasse, neque timuisse, neque de
summa belli suum iudicium, sed imperatoris
4 esse, existimauisse. Eorum satisfactione accepta,
& itinere exquisito per Diuitiacum, quod ex a-
liis Gallis ei maximam fidem habebat, vt mil-
lium amplius quadraginta circuitu locis apertis
exercitum duceret, de quarta vigilia, vti di-
5 xerat, profectus est. Septimo die, cum iter
non intermitteret, ab exploratoribus certior
factus est, Ariouisti copias a nostris millibus
XLII passuum IV & XX abesse. Cognito Cæ-
saris aduentu, Ariouistus legatos ad eum mit-
tit: quod antea de colloquio postulasset, id per
se fieri licere, quoniam propius accessisset: seque
2 id sine periculo facere posse existimaret. non
respuit conditionem Cæsar: iamque eum ad sa-
nitatem reuerti arbitrabatur; cum id, quod an-
3 tea petenti denegasset, vltro polliceretur: ma-
gnam-

CAP. XLI. 3. *primorum ordinum centuriones*] Vt erant centurio primi pili, primus princeps, primus hastatus. Lipsius II. Mil. R. 8.

CAP. XLII. 2. *ad sanitatem*] id est, ad meliora consilia. Cicero XII epist. X sect. 1 pari tralatione *ad sanitatem redire* dixit.

gnamque in spem veniebat, pro suis tantis, populique R. in eum beneficiis, cognitis suis postulatis, fore, vti pertinacia desisteret. dies colloquio dictus est, ex eo die quintus. Interim, cum sæpe vltro citroque legati inter eos mitterentur, Arioüistus postulauit, ne quem peditem ad colloquium Cæsar adduceret. vereri se ne per insidias ab eo circumueniretur: vterque cum equitatu veniret: alia ratione se non esse venturum. Cæsar, quod nec colloquium, interposita caussa, tolli volebat, neque salutem suam Gallorum equitatui committere audebat, commodissimum esse statuit, omnibus equis Gallis equitibus detractis, legionarios eo milites legionis decimæ, cui quam maxime confidebat, imponere; vt præsidium quam amicissimum, si quid facto opus esset, haberet. quod cum fieret, non irridicule quidam ex militibus decimæ legionis dixit: *Plus quam pollicitus esset, Cæsarem facere: pollicitum esse in cohortis prætoriæ loco decimam legionem habiturum, nunc ad equum rescribere.* Planities erat magna, & in ea tumulus terreus satis grandis. hic locus æquo fere spatio ab castris vtriusque aberat. eo, vt erat dictum, ad colloquium venerunt. Legionem Cæsar, quam equis deuexerat, passibus CC ab eo tumulo constituit. item equites Arioü-

4 5 6 XLIII 2

6. *non irridicule*] argute, lepide. Metaphrastes ἀστεῖόν τι. *ad equum rescribere*] Sicut *scribere*, *conscribere* est legere milites: ita *rescribere*, quum mutatur ordo: quod *transscribere* Val. Maximus lib. II cap. 7 exempl. 15 dixit.

3 Arioviſti pari interuallo conſtiterunt. Arioviſtus, vt ex equis colloquerentur, & præter ſe, denos vt ad colloquium adducerent, po-
4 ſtulauit. vbi eo ventum eſt, Cæſar initio orationis, ſua ſenatusque in eum beneficia commemorauit, quod rex appellatus eſſet a ſenatu, quod amicus, quod munera ampliſſime miſſa, quam rem & paucis contigiſſe, & a Romanis pro maximis hominum officiis conſueuiſſe tri-
5 bui docebat: illum, cum neque aditum, neque cauſſam poſtulandi iuſtam haberet, beneficio ac liberalitate ſua ac ſenatus ea præmia
6 conſecutum. docebat etiam, quam veteres quamque iuſtæ cauſſæ neceſſitudinis ipſis cum
7 Aeduis intercederent. quæ ſenatus conſulta, quoties quamque honorifica in eos facta eſſent; vt omni tempore totius Galliæ principatum Aedui tenuiſſent, prius etiam, quam noſtram a-
8 micitiam appetiſſent. populi R. hanc eſſe conſuetudinem, vt ſocios atque amicos non modo ſui nihil deperdere, ſed gratia, dignitate, honore auctos velit eſſe: quod vero ad amicitiam populi R. attuliſſent; id iis eripi, quis pati
9 poſſet? Poſtulauit deinde eadem, quæ legatis in mandatis dederat, ne aut Aeduis aut eorum ſociis bellum inferret; obſides redderet: ſi nullam partem Germanorum domum remittere poſſet; at ne quos amplius Rhenum trans-

CAP. XLVIII. 4. *rex appellatus eſſet*] vide ſupra c. 3. ſect. 4.

pro maximis officiis tribui] Liuium lege lib. XXXI c. II.

transire pateretur. Ariouistus ad postulata Cæsaris pauca respondit, de suis virtutibus multa prædicauit: *transisse Rhenum sese, non sua sponte sed rogatum & arcessitum a Gallis; non sine magna spe magnisque præmiis domum propinquosque reliquisse; sedes habere in Gallia ab ipsis concessas. obsides ipsorum voluntate datos; stipendium capere iure belli; quod victores victis imponere consueuerint; non sese Gallis, sed Gallos sibi bellum intulisse: omnes Galliæ ciuitates ad se oppugnandum venisse, ac contra se castra habuisse; eas omnes copias vno abs se prælio fusas ac superatas esse; si iterum experiri velint, paratum se decertare; sin pacem malint, iniquum esse, de stipendio recusare, quod sua voluntate ad id tempus dependerint. amicitiam populi R. sibi ornamento & præsidio, non detrimento, esse oportere, idque se ea spe petisse. si per populum R. stipendium remittatur, & dediticii subtrahantur, non minus libenter sese recusaturum populi R. amicitiam, quam appetierit. quod multitudinem Germanorum in Galliam transducat, id se sui muniendi, non Galliæ oppugnandæ caussa facere; eius rei testimonium esse, quod, nisi rogatus, non venerit, & quod bellum non intulerit, sed defenderit. se prius in Galliam venisse, quam populum R. numquam, ante hoc tempus, exercitum populi R. Galliæ prouinciæ finibus egressum, quid sibi vellet, cur in suas possessiones veniret? prouinciam suam esse hanc Galliam, sicuti illam nostram. vt sibi concedi non oporteret, si in nostros fines impetum faceret: sic item, nos esse iniquos, quod in suo iure*

XLIV. 2 3 4 5, 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16

17 iure se interpellaremus. Quod ex S. C. Aeduos appellatos amicos diceret, non se tam barbarum, neque tam imperitum esse rerum, vt non sciret, neque bello Allobrogum proximo, Aeduos Romanis auxilium tulisse, neque ipsos in his contentionibus, quas Aedui secum & cum Sequanis ha-
18 buissent, auxilio populi R. vsos esse. debere se suspicari, simulata Cæsarem amicitia, quod exercitum in Gallia habeat, sui opprimendi caussa ha-
19 bere: quod nisi discedat, aut exercitum deducat ex his regionibus, sese illum non pro amico,
20 sed pro hoste habiturum: quod si eum interfecerit, multis sese nobilibus principibusque populi
21 Rom. gratum esse facturum; id se ab ipsis per eorum nuntios compertum habere, quorum omnium gratiam atque amicitiam, eius morte redi-
22 mere posset. quod si discessisset, ac liberam sibi possessionem Galliæ tradidisset, magno se illum præmio remuneraturum, & quæcumque bella geri vellet, sine vllo eius labore & periculo confecturum.

XLV. Multa a Cæsare in eam sententiam dicta sunt, quare negotio desistere non posset, & neque suam, neque populi R. consuetudinem pati, vti optime meritos socios desereret: neque se iudicare, Galliam potius esse Ariouisti, quam
2 populi Rom. Bello superatos esse Aruernos & Rutenos a Q. Fabio Maximo, quibus populus R. igno-

CAP. XLV. 2. *Aruernos & Rutenos a Q. Fabio*] Aruerni procul a prouincia trans Gebennam montem: Ruteni citra montem in austrum vergunt. Fabio hanc victoriam tribuunt Strabo IV. p. 128, Epit. Liuii LXI: at Suetonius Ner. c. 2. Domitio. Velle-

ignouisset; neque in prouinciam redegisset, neque stipendium imposuisset. Quod si antiquissimum 3
quodque tempus spectari oporteret, populi R. iustissimum esse in Gallia imperium. si iudicium senatus seruari oporteret, liberam debere esse Galliam, quam bello victam suis legibus vti voluisset. Dum hæc in colloquio gerun- XLVI
tur, Cæsari nuntiatum est, equites Ariouisti propius tumulum accedere, & ad nostros adequitare; lapides telaque in nostros coniicere. Cæ- 2
sar loquendi finem fecit, seque ad suos recepit; suisque imperauit, ne quod omnino telum in hostes reiicerent. nam etsi sine vllo perí- 3
culo legionis delectæ commissum cum equitatu prœlium fore videbat: tamen committendum non putabat, vt, pulsis hostibus, dici posset, eos a se per fidem in colloquio circumuentos. Posteaquam in vulgus militum elatum est, qua 4
arrogantia in colloquio Ariouistus vsus, omni GalliaRomanis interdixisset;impetumque in nostros eius equites fecissent; eaque res colloquium vt diremisset: multo maior alacritas studiumque pugnandi maius exercitui iniectum est. Bi- XLVII
duo post Ariouistus legatos ad Cæsarem mittit, velle se de his rebus, quæ inter eos agi cœptæ, ne-

---

ius II, 10 diuise Aruernos Domitio, Allobroges Fabio dat. Videtur vterque vicisse vtrosque, quia Fabius fuit Domitii successor in prouincia, teste Val. Maximo lib. IX, 6, 3.

CAP. XLVI, 4. *in vulgus militum elatum*] Bene *elatum* secundum MSS. libros: non *relatum*. Et lib. VI, 13 noster *in vulgus efferri*. Et Tacitus XII, 21 *elata von ejus in vulgum*.

neque perfectæ essent, agere cum eo: vbi aut iterum colloquio diem constituerit; aut, si id minus vellet, ex suis legatis aliquem ad se mit-
2 teret. Colloquendi Cæsari caussa visa non est, & eo magis, quod pridie eius diei, Germani retineri non poterant, quin in nostros tela con-
3 iicerent. legatum ex suis sese magno cum periculo ad eum missurum, & hominibus feris
4 obiecturum, existimabat. commodissimum visum est, M. Valerium Procillum, C. Valerii Caburi filium, summa virtute & humanitate adolescentem, (cuius pater a C. Valerio Flacco ciuitate donatus erat) & propter fidem, & propter linguæ Gallicæ scientiam, qua multa iam Ariouistus longinqua consuetudine vtebatur, &, quod in eo peccandi Germanis caussa non esset, ad eum mittere, & Mettium, qui hos-
5 spitio Ariouisti vsus erat. His mandauit, vt, quæ diceret Ariouistus, cognoscerent, & ad se
6 referrent. Quos cum apud se in castris Ariouistus conspexisset; exercitu suo præsente, clamauit: *Quid ad se venirent? an speculandi caussa?* conantes dicere prohibuit, & in catenas con-
XLVIII iecit. Eodem die castra promouit, & millibus passuum VI a Cæsaris castris sub monte con-

---

CAP. XLVII. 4. *longinqua consuetudine*] Ciacconius *longa* maunlt. Tuetur receptam lectionem Io. Er. Gronouius Obseruat. IV, 11 p. 168, quia idem Cæsar Civ. I, 29 & *temporis longinquitatem* dixit, & III Civ. 80 *longinquam oppugnationem*, id est diuturnam. Adde Nepot. Themist. c. 4. *longinquiore tempore*.

consedit. postridie eius diei, præter castra Cæ- 2
saris suas copias transduxit, & millibus passu-
um II vltra eum castra fecit, eo consilio, vti
frumento commeatuque, qui ex Sequanis &
Aeduis supportaretur, Cæsarem intercluderet.
Ex eo die dies continuos V Cæsar pro castris 3
suas copias produxit, & aciem instructam ha-
buit, vt, si vellet Ariouistus prœlio contende-
re, ei potestas non deesset. Ariouistus his 4
omnibus diebus exercitum castris continuit; e-
questri prœlio quotidie contendit. Genus hoc
erat pugnæ, quo se Germani exercuerant. E- 5
quitum millia erant VI, totidem numero pedi-
tes velocissimi ac fortissimi; quos ex omni co-
pia singuli singulos, suæ salutis caussa, delege-
rant. cum his in prœliis versabantur, ad hos 6
se equites recipiebant: hi, si quid erat durius,
concurrebant: si qui, grauiore vulnere accepto,
equo deciderant, circumsistebant: si quo erat 7
longius prodeundum, aut celerius recipien-
dum, tanta erat horum exercitatione celeritas,
vt iubis equorum sublenati, cursum adæqua-
rent. Vbi eum castris sese tenere Cæsar intel- XLIX
lexit, ne diutius commeatu prohiberetur, vl-
tra eum locum, quo in loco Germani consede-
rant, circiter passus DC ab his castris idoneum
locum delegit, acieque triplici instructa, ad eum
locum venit. primam & secundum aciem in 2
armis esse, tertiam castra munire iussit. hic 3
locus ab hoste circiter passus sexcentos, vti di-
ctum est, aberat, eo circiter hominum numerum
XVI millia expedita cum omni equitatu Ariouistus

misit, quæ copiæ nostros perterrerent, & mu-
4 nitione prohiberent. nihilo secius Cæsar, vt
ante constituerat, duas acies hostem propulsa-
re, tertiam opus perficere iussit. Munitis ca-
stris, duas ibi legiones reliquit, & partem au-
xiliorum; quatuor reliquas in castra maiora re-
L duxit. Proximo die, instituto suo, Cæsar
ex castris vtrisque copias suas eduxit: paullu-
lumque a maioribus castris progressus, aciem
instruxit: hostibusque pugnandi potestatem fe-
2 cit. vbi, ne tum quidem eos prodire intelle-
xit, circiter meridiem exercitum in castra redu-
xit. Tum demum Ariouistus partem suarum
copiarum, quæ castra minora oppugnaret, mi-
3 sit. acriter vtrimque vsque ad vesperum pu-
gnatum est. Solis occasu suas copias Ariouistus,
multis & illatis & acceptis vulneribus, in castra
4 reduxit. Cum ex captiuis quæreret Cæsar,
quamobrem Ariouistus prœlio non decertaret;
hanc reperiebat caussam, quod apud Germa-
nos ea consuetudo esset, vt matres familias eo-
rum sortibus & vaticinationibus declararent, v-
trum prœlium committi ex vsu esset, nec ne:
5 eas ita dicere, Non esse fas Germanos supe-
rare, si ante nouam lunam prœlio contendis-
LI sent. Postridie eius diei Cæsar præsidi-
um vtrisque castris, quod satis esse visum est,
re-

CAP. L. 4. *matres familias sortibus & vaticinationibus*] Tacitus Hist. I v. 61 *vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas arbitrentur.* Quin etiam *sanctum & prouidum* iis inesse putabant, quod idem de Morib. Germ. c. 8 prodidit.

relicto, omnes alarios in conspectu hostium pro castris minoribus constituit: quod minus multitudine militum legionariorum pro hostium numero valebat, vt ad speciem alariis vteretur. ipse, triplici instructa acie, vsque ad castra hostium accessit. Tum demum necessario Germani suas 2
copias e castris eduxerunt, generatimque constituerunt, paribusque interuallis Harudes, Marcomanos, Triboccos, Vangiones, Nemetes, Sedusios, Sueuos, omnemque aciem suam rhedis & carris circumdederunt, ne qua spes in fuga relinqueretur. eo mulieres 3
impositae, quae in proelium proficiscentes milites passis manibus flentes implorabant, ne se in seruitutem Romanis traderent. Cae- LII
sar singulis legionibus, singulos legatos, & quaestorem praefecit, vti eos testes suae quisque virtutis haberet. Ipse a dextro cornu, quod eam 2
partem minime firmam hostium esse animaduerterat, proelium commisit. Ita nostri acriter in 3
hostes, signo dato, impetum fecerunt. itaque hostes repente celeriterque procurrerunt, vt spatium pila in hostes coniiciendi non daretur. re-

CAP. LI, 1. *omnes alarios*] Lipsius de Mil. Rom. II. 7. p. 68 ita hunc locum interpretatur: *Mens ibi & consilium Caesaris non disiungere legionarios, sed vna habere ad pugnam: alarios autem, id est auxiliares & socios; pro castris alteris in speciem, vt loquitur, relinquere terrendo hosti aut distinendo.*

2. *generatimque constituerunt*] per genera & nationes suas, quas singulas seorsim statuerunt, Metaphrastes κατὰ φυλάς.

reiectis pilis, comminus gladiis pugnatum est.
4 at Germani celeriter ex consuetudine sua phalange facta, impetus gladiorum exceperunt.
5 Reperti sunt complures nostri milites, qui in phalangas insilirent, & scuta manibus reuelle-
6 rent, & desuper vulnerarent. Cum hostium acies a sinistro cornu pulsa, atque in fugam conuersa esset, a dextro cornu vehementer, multi-
7 tudine suorum, nostram aciem premebant. Id cum animaduertisset P. Crassus adolescens, qui equitatui praerat, quod expeditior erat, quam his, qui inter aciem versabantur, tertiam aciem
LIII laborantibus nostris subsidio misit. Ita proelium restitutum est, atque omnes hostes terga verterunt: neque prius fugere destiterunt, quam ad flumen Rhenum millia passuum ex eo
2 loco circiter quinquaginta peruenerunt. Ibi perpauci, aut viribus confisi, transnatare contenderunt, aut lintribus inuentis salutem sibi
3 petierunt. In his fuit Ariouistus, qui nauiculam deligatam ad ripam nactus, ea profugit: re-

CAP. LIII, 1. *millia passuum circiter quinquaginta*] Libri veteres *quinque*: & metaphrastes τετταράκοντα στάδια. Sed minus spatium, pro fugæ longinquitate, quam hoc loco Cæsar describit. Iccirco doctissimus quisque censet *quinquaginta* legendum, quia Orosius VI, 7, qui haud dubie Cæsarem sublegit, *quinquaginta millia passuum* habet: & Plutarchus Cæsare p. 717 ἐπὶ στάδιους πεντακοσίους, quod quidem numero explendo non sufficit; vetus tamen interpres eius *quadringenta* habet, & Stephano teste in quibusdam libris τετρακοσίους inuenitur, quot stadia omnino quinquaginta milliaria conficiunt.

reliquos omnes equites consecuti nostri interfecerunt: Duæ fuerunt Ariouisti vxores, vna 4
Sueua natione, quam domo secum adduxerat, altera Norica, regis Vocionis soror, quam in Gallia duxerat, a fratre missam: vtraque in ea fuga periit. duæ filiæ harum, altera occisa, altera capta est. C. Valerius Procillus, cum a custo- 5
dibus in fuga trinis catenis vinctus traheretur, in ipsum Cæsarem, hostium equitatum persequentem, incidit. quæ quidem res Cæsari non 6
minorem, quam ipsa victoria voluptatem attulit, quod hominem honestissimum prouinciæ Galliæ, suum familiarem & hospitem, ereptum e manibus hostium, sibi restitutum videbat: neque eius calamitate de tanta voluptate & gratulatione quidquam fortuna diminuerat. Is, se 7
præsente, de se, ter sortibus consultum dicebat, vtrum igni statim necaretur, an in aliud tempus reseruaretur. sortium beneficio se esse incolumem. item M. Mettius repertus, & ad 8
eum reductus est. Hoc prœlio trans Rhe- LIV
num nuntiato, Sueui, qui ad ripas Rheni venerant, domum reuerti cœperunt; quos Vbii, qui proxime Rhenum incolunt, perterritos insecuti, magnum ex his numerum occiderunt. Cæ- 2
sar vna æstate, duobus maximis bellis confectis, maturius paullo, quam tempus anni postulabat, in hiberna in Sequanos exercitum deduxit. hi- 3
bernis Labienum præposuit: ipse in citeriorem Galliam, ad conuentus agendos, profectus est.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO

LIBER II.

SVMMARIVM LIBRI II.

Belgæ omnes coniurant, præter Remos: quorum oppidum Bibrax Cæsar liberat: discedentes insecutus vincit: Suessiones, Bellouacos, Ambianos in fidem accipit: Neruios fortiter repugnantes debellat: item Aduaticos. Armoricos P. Crassus superauit.

CVm esset Cæsar in citeriore Gallia in hibernis, ita vti supra demonstrauimus crebri ad eum rumores adferebantur, litterisque item Labieni certior fiebat omnes Belgas, quam tertiam esse Galliæ partem dixeramus, contra P. R. coniurare, obsidesque inter se dare. coniurandi has esse causas: primum, quod vererentur, ne, omni pacata Gallia, ad eos exercitus noster adduceretur. deinde, quod ab nonnullis Gallis sollicitarentur, partim, qui vt Germanos diutius in Gallia versari nollent, ita P. R. exercitum hiemare atque inueterascere in Gallia, moleste ferebant; partim, qui mobilitate & lenitate animi nouis imperiis studebant: ab nonnullis etiam, quod in Gallia a potentioribus, atque iis, qui ad conducendos homines facultates habebant,

CAP. 1. 2. *ne, omni pacata Gallia, ad eos*] Gallia propria, a Belgis distincta. Sic mox etiam cap. 3 sect. 1. *Reg. mi, qui proximi Galliæ ex Belgis sunt.*

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0076
DFG

bant, vulgo regna occupabantur, qui minus facile eam rem imperio nostro consequi poterant. His nuntiis litterisque commotus II
Cæsar, duas legiones in citeriore Gallia nouas conscripsit, & ineunte æstate in vlteriorem Galliam, qui deduceret, Q. Pedium legatum misit. Ipse, cum primum pabuli copia esse inciperet, ad exercitum venit. dat negotium Senonibus, reliquisque Gallis, qui finitimi Belgis 3
erant, vti ea, quæ apud eos gerantur, cognoscant, seque de his rebus certiorem faciant. hi 4
constanter omnes nuntiauerunt, manus cogi, exercitus in vnum locum conduci. Tum ve- 5
ro dubitandum non existimauit, quin ad eos (duodecimo die) proficisceretur. Re frumen- 6
taria prouisa, castra mouet, diebusque circiter XV ad fines Belgarum peruenit. Eo cum III
de improuiso celeriusque omnium opinione venisset, Remi, qui proximi Galliæ ex Belgis sunt, ad eum legatos Iccium & Antebrogium, primos ciuitatis suæ, miserunt: qui dicerent, 2
se suaque omnia in fidem atque potestatem populi R. permittere: neque se cum reliquis Belgis consensisse; neque contra populum R. omni-

CAP. II. 1. *in vlteriorem Galliam*] Sic veteres libri: etiam Iul. Celsus, seu quisquis auctor est Vitæ Cæsaris: quod præfert & tuetur Dionys. Vossius. Recentiores *interiorem*. Græcus tantum εἰς τὴν Γαλατίαν.

3. *duodecimo die*] Absunt hæc a veteribus libris. Loco illorum metaphrastes ὡς τάχιστα, id est *celerrime*.

CAP. III. 1. *Remi*] sine adspiratione Inscriptiones & Hadr. Valesius. Horum caput *Durocortorum*, *nunc Reims*.

3 omnino coniurasse: paratosque esse & obsides dare, & imperata facere, & oppidis recipere,
4 & frumento ceterisque rebus iuuare. reliquos omnes Belgas in armis esse: Germanosque, qui ripas Rheni incolunt, sese cum his
5 coniunxisse: tantumque esse eorum omnium furorem, vt ne Suessiones quidem fratres consanguineosque suos, qui eodem iure, iisdem legibus vtantur, vnum imperium vnumque magistratum cum ipsis habeant, deterrere potue-
IV rint, quin cum his consentirent. Cum ab his quæreret, quæ ciuitates, quantæque in armis essent, & quid in bello possent: sic reperiebat, plerosque Belgas esse ortos a Germanis, Rhenumque antiquitus transductos, propter loci fertilitatem, ibi consedisse, Gallos-
2 que, qui ea loca incolerent, expulisse: solosque esse, qui patrum nostrum memoria, omni Gallia vexata, Teutones Cimbrosque intra
3 fines suos ingredi prohibuissent. Qua ex re fieri, vti earum rerum memoria magnam sibi auctoritatem magnosque spiritus in re militari su-

4. *Germanosque, qui ripas Rheni incolunt*] Recentiores libri, *qui cis Rhenum incolunt*. Sed Græcus etiam interpres τὰς πρὸς ταῖς ὄχθαις τῷ Ῥήνῳ οἰκοῦντας Γερμανούς.

5. *vt ne Suessiones*] quidam libri *Suessones*, quatuor syllabis; sed & metaphrasis Σκεσσίονες, ac Hirtius VIII, 6 *Suessiones, qui Remis erant attributi*: quos Axona amnis separat.

CAP. IV. 3. *magnosq. spiritus*] Supra ad lib. I, c. 33 f. § expositum.

sumerent. De numero eorum omnia se habere exp'orata, Remi dicebant, propterea quod propinquitatibus adfinitatibusque coniuncti, quantam quisque multitudinem in communi Belgarum concilio ad bellum pollicitus esset, cognouerint. Plurimum inter eos Bellouacos & virtute, & auctoritate, & hominum numero valere. hos posse conficere armata millia centum, pollicitos ex eo numero lecta millia LX totiusque belli imperium sibi postulare. Suessiones suos esse finitimos latissimos feracissimosque agros possidere. Apud eos fuisse regem nostra etiam memoria Diuitiacum totius Galliæ potentissimum, qui cum magnæ partis harum regionum, tum etiam Britanniæ, imperium obtinuerit: nunc esse regem Galbam: ad hunc propter iustitiam prudentiamque, summam totius belli omnium voluntate deferri; oppida habere numero XII. polliceri millia armata quinquaginta, totidem Neruios, qui maxime feri inter ipsos habeantur, longissimeque absint: XV millia Atrebates, Ambianos X millia, Morinos XV millia, Menapios VII millia, Ca-

4 5 6 7 8 9

1. *Bellouacos*] populum inter Sequanam & Oesiam flumina; inter Parisios, Velocasses & Suessiones, nunc *Beauuaisins*.

8. *Neruios*] quorum caput videtur *Camaracum* (nostris Camerick) fuisse.

Atrebates] nunc *Artesii*: eorumque regio *Artesia*, Gall. l' *Artois*. Sidonius Paneg. Maioriani v. 212.

qua Cloio patentes
Atrebatum terras peruaserat.

9. *Ambianos, Marinos, Menapios*] Ambiani, vbi nunc

Caletes x. millia, Velocasses & Veromanduos
10 totidem: Aduaticos xxix millia, Condrusos, Eburones, Cæresos, Pæmanos, qui vno nomine Germani appellantur, arbitrari ad xl
V millia. Cæsar Remos cohortatus, liberaliterque oratione prosecutus, omnem senatum ad se conuenire, principumque liberos ad se obsides adduci iussit. quæ omnia ab his di-
2 ligenter ad diem facta sunt. Ipse Diuitiacum Aeduum magnopere cohortatus, docet, quantopere reipubl. communisque salutis intersit, manus hostium distineri, ne cum tanta multitudine vno
3 tempore confligendum sit. Id fieri posse, si suas copias Aedui in fines Bellouacorum introduxerint, & eorum agros populari cœperint. His
4 mandatis, eum ab se dimittit. Postquam omnes Belgarum copias in vnum locum coactas ad se venire, neque iam longe abesse, ab his, quos miserat, exploratoribus, & ab Remis cognouit; flumen Axonam, quod est in extremis

Amiens: Morini, ad fretum Britannicum: Menapii, ad Rhenum; item inter Mosam & Scaldim.

Caletes, Velocasses, Veromanduos] Caletes, vbi nunc *Calais:* Velocasses, vbi *Rouan:* Veromandui, vbi *S. Quintin.*

10 *Aduaticos, Condrusos, Eburones*] De Aduaticis plura infra c. 29. In Flandriæ, Brabantiæ, Hannoniæ confinio videntur coluisse: Eburones, qui postea *Tungri.* Qui sequuntur Condrusi, Cæræsi, Pæmani, his nemo facile certos distinctosque limites adsignauerit.

CAP. v. 4. *flumen Axonam*] qui Augustam Suessionum adluit. Ansonius Mosell. 461

Non tibi se Liger anteferet, non Axona præceps.

mis Remorum finibus, exercitum transducere maturauit, atque ibi castra posuit. quæ res & latus vnum castrorum ripis fluminis muniebat, & post ea quæ erant tuta ab hostibus reddebat, & commeatus ab Remis, reliquisque ciuitatibus, vt sine periculo ad eum portari possent, efficiebat. In eo flumine pons erat, ibi præsidium ponit, & in altera parte fluminis Q. Titurium Sabinum legatum cum VI cohortibus reliquit. castra in altitudinem pedum XII vallo fossaque duodeuiginti pedum munire iubet. Ab ipsis castris oppidum Remorum, VI nomine Bibrax aberat millia passuum IIX id ex itinere magno impetu Belgæ oppugnare cœperunt. ægre eo die sustentatum est. Gallorum eadem atque Belgarum oppugnatio est. Hi, vbi circumiecta multitudine hominum totis mœnibus, vndique in murum lapides iaci cœpti sunt, murusque defensoribus nudatus est, testudine facta portis succedunt, murumque subruunt. quod tum facile fiebat. nam tanta multitudo lapides ac tela coniiciebant, vt in muro consistendi potestas esset nulli. Cum finem oppugnandi nox feciſſet, Iccius Remus, summa nobilitate & gratia inter suos, qui tum oppido præfuerat, vnus ex iis, qui legati de pace ad Cæsarem venerant, nuntios ad eum mittit, Nisi

CAP. VI. 1. *oppidum Remorum, nomine Bibrax*] Diuersum ergo ab hoc est Bibracte Aeduorum. Locus autem, vbi in Remis fuerit, in tanta dissensione Gallorum geographorum (vide Valesii Notit. in Remis) distincte definiri non potest.

si subsidium sibi mittatur, se diutius sustinere
VII non posse. Eo de media nocte Cæsar, iisdem ducibus vsus, qui nuntii ab Iccio venerant, Numidas & Cretas sagittarios, & funditores Baleares subsidio oppidanis mittit. quorum aduentu & Remis cum spe defensionis studium propugnandi accessit, & hostibus eadem de caussa spes potiundi oppidi discessit. Itaque, paullisper apud oppidum morati, agrosque Remorum depopulati, omnibus vicis ædificiisque, quo adire poterant, incensis, ad castra Cæsaris omnibus copiis contenderunt: & a millibus passuum minus II castra posuerunt. quæ castra, vt
VIII fumo atque ignibus significabatur, amplius millibus passuum IIX in latitudinem patebant. Cæsar primo, & propter multitudinem hostium, & propter eximiam opinionem virtutis, prœlio supersedere statuit. quotidie tamen equestribus prœliis, quid hostis virtute posset, & quid nostri auderent, periclitabatur. vbi nostros non esse inferiores intellexit, loco pro castris ad aciem instruendam natura opportuno atque idoneo, quod is collis, vbi castra posita erant, paullulum ex planitie editus, tantum aduersus in latitudinem patebat, quantũ loci acies instructa occupare poterat, atque ex vtraque parte lateris deiectus [habe-

CAP. VII. 1. *Cretas sagittarios*] Laudantur Cretenses sagittæ, laudantur & sagittarii. De illis Silium vide lib. 11 vers. 90 & 101; de his Aelianus V. H. lib. I. c. 10 οἱ Κρῆτες εἰσι τοξεύειν ἀγαθοί.

CAP. VIII. 3. *ex vtraque parte lateris deiectus*] Vulgatis libris additum est *habebat*. quod tollit Dion. Vossius, quia suauius sit participium, quam quar-

bebat] & in fronte leuiter fastigatus, paullatim ad planitiem redibat: ab vtroque latere eius collis transuersam fossam obduxit circiter passuum CD: & ad extremas fossas castella constituit. 4
ibique tormenta collocauit; ne, cum aciem instruxisset, hostes (quod tantum multitudine poterant) a lateribus suos pugnantes circumuenire possent. hoc facto, duabus legionibus, 5
quas proxime conscripserat, in castris relictis, vt, si quid opus esset, subsidio duci possent, reliquas sex legiones pro castris in acie constituit. hostes item suas copias ex castris eductas instruxerant. Palus erat non magna inter nostrum IX
atque hostium exercitum. hanc si nostri transirent, hostes exspectabant. nostri autem, si ab illis initium transeundi fieret, vt impeditos adgrederentur, parati in armis erant. Interim prœlio equestri inter duas acies contendebatur. vbi 2
neutri transeundi initium faciunt, secundiore equitum nostrorum prœlio, Cæsar suos in castra reduxit. hostes protinus ex eo loco ad flu- 3
men

---

tus casus nominis, qui cum adiecto verbo durum sonet. Et infra c. 22 ineunte noster *deiectusque collis*: quamquam & ibi Goduinus *declinitas collis* interpretatur.

fastigatus] Sic veteres libri. Et Isaacus Vossius in Melam 1, 4 auctor est, vbique in scriptis codicibus *fastigare* legi, non *fastigiare*: addit analogiam τῶν *vestigium, vestigare; litigium, litigare*. Dionysius autem Vossius vulgatum *fastigiatus* tuetur. Qui etiam pro *leuiter*, præcedente voce, legerit *leniter*, vt lib. II Gall. c. 29, 3, & lib. II Civ. c. 24, minime meo iudicio errat. Sed nihil muto in tanta librorum consensione.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0083
DFG

men Axonam contenderunt, quod esse post nostra castra demonstratum est. ibi vadis repertis, partem suarum copiarum transducere conati sunt: eo consilio, vt si possent, castellum, cui præerat Q. Titurius legatus, expugnarent, pontemque interscinderent: sin minus, agros Remorum popularentur, qui magno nobis vsui ad bellum gerendum erant: commeatusque nostros sustinebant. Cæsar, certior factus a Titurio, omnem equitatum, & leuis armaturæ Numidas, funditores sagittariosq. pontem transducit, atque ad eos contendit. acriter in eo loco pugnatum est. Hostes impeditos nostri in flumine adgressi, magnum eorum numerum occiderunt. per eorum corpora reliquos audacissime transire conantes, multitudine telorum repulerunt. primos, qui transierant, equitatu circumuentos, interfecerunt. Hostes, vbi & de expugnando oppido, & de flumine transeundo spem se fefellisse intellexerunt, neque nostros in locum iniquiorem progredi, pugnandi caussa, viderunt; atque eos res frumentaria deficere cœpit; concilio conuocato, constituerunt optimum esse, domum suam quemque reuerti; &, quorum in fines primum Romani exercitum introduxissent, ad eos defendendos vndique conuenire; vt potius in suis, quam in alienis, finibus decertarent: & domesticis copiis rei frumentariæ vterentur. Ad eam sententiam, cum reli-

CAP. X. 4. *domesticis copiis rei frumentariæ*] COPIIS, abundantia, commeatu; etiam plurali numero, Cicero

reliquis cauſſis, hæc quoque ratio eos deduxit; quod Diuitiacum atque Aeduos finibus Bellouacorum appropinquare cognouerant: his perſuaderi, vt diutius morarentur, ne ſuis auxilium ferrent, non poterat. Ea re conſtituta, ſecunda vigilia magno cum ſtrepitu ac tumultu, caſtris egreſſi, nullo certo ordine neque imperio, cum ſibi quisque primum itineris locum peteret, & domum peruenire properaret, fecerunt, vt conſimilis fugæ profectio videretur. XI Hac re ſtatim Cæſar per ſpeculatores cognita, inſidias veritus: quod, qua de cauſſa diſcederent, nondum perſpexerat: exercitum equitatumque caſtris continuit. 2 prima luce, confirmata re ab exploratoribus, omnem equitatum, qui nouiſſimum agmen moraretur, præmiſit; eique Q. Pedium & L. Aurunculeium Cottam legatos præfecit. T. Labienum legatum cum legionibus tribus ſubſequi iuſſit. 3 Hi, nouiſſimos adorti, & multa millia paſſuum proſecuti, magnam multitudinem eorum fugientium conciderunt. 4 Cum ab extremo agmine hi, ad quos ventum erat, conſiſterent; fortiterque impetum noſtrorum militum ſuſtinerent, priores, quod abeſſe a periculo viderentur, neque vlla neceſſitate, neque imperio continerentur. exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes in fuga ſibi ſubſidium poſuerunt. 5 Ita ſine vllo periculo tantam eorum multitudinem noſtri interfecerunt, quantum fuit diei ſpatium: ſub occa-

6

pro Deiot. c. 5. *exercitum ſuis tectis & copiis ſuſtentauit.* Adde lib. IV, c. 4. ſect. 7.

casumque solis sequi destiterunt; seque in castra,
XII vti erat imperatum, receperunt. Postridie eius diei Cæsar, prius, quam se hostes ex pauore ac fuga reciperent, in fines Suessionum, qui proximi Remis erant, exercitum duxit; & magno itinere confecto, ad oppidum Nouiodu-
2 num contendit. Id ex itinere oppugnare conatus, quod vacuum ab defensoribus esse audiebat, propter latitudinem fossæ, murique altitudinem, paucis defendentibus expugnare non
3 potuit. Castris munitis, vineas agere, quæque ad oppugnandum vsui erant, comparare cœ-
4 pit. interim omnis ex fuga Suessionum mul-
5 titudo in oppidum proxima nocte conuenit. celeriter vineis ad oppidum actis, aggere iacto, turribusque constitutis, magnitudine operum, quæ neque viderant ante Galli, neque audierant, & celeritate Romanorum permoti, legatos ad Cæsarem, de deditione mittunt; &, petentibus Remis, vt conseruarentur, impe-
XIII trant. Cæsar, obsidibus acceptis, primis ciuitatis, atque ipsius Galbæ regis duobus filiis, armisque omnibus ex oppido transditis, in deditionem Suessiones accepit, exercitumque
2 in Bellouacos duxit: qui cum se suaque omnia in oppidum Bratuspantium contulissent, atque ab

CAP. VII. 1. *oppidum Nouiodunum*] ex Cæsaris itinere apparet illud esse, quod postea dictum est *Augusta Suessionum*, nunc Soissons. Vide Notit. Orb. antiqui.

3. *vineas agere*] machinas admouere, quibus tecti molites, quæ oppugnationis erant, perfecerunt. Vid. Lipsii Poliorc. 1, 7.

CAP. XIII. 2. *Bratuspantium*] Bellouacorum oppidum

ab eo oppido Cæsar cum exercitu circiter mil-
lia passuum v abesset; omnes maiores natu ex
oppido egressi, manus ad Cæsarem tendere, &
voce significare cœperunt, sese in eius fidem ac
potestatem venire, neque contra populum R.
armis contendere. Item cum ad oppidum ac- 3
cessisset, castraque ibi poneret, pueri mulieres-
que ex muro passis manibus, suo more, pacem
a Romanis petierunt. Pro his Diui- XIV
tiacus (nam post discessum Belgarum, dimissis
Aeduorum copiis, ad eum reuerterat) facit ver-
ba: Bellouacos, omni tempore in fide atque 2
amicitia ciuitatis Aeduæ fuisse. impulsos a suis 3
principibus, qui dicerent, Aeduos a Cæsare in ser-
uitutem redactos, omnes indignitates, contume-
liasque perferre; & ab Aeduis defeciisse, & popu-
lo R. bellum intulisse. qui huius consilii princi- 4
pes fuissent, quod intelligerent, quantam calami-
tatem ciuitati intulissent, in Britanniam pro-
fugisse. petere non solum Bellouacos, sed et- 5
iam pro his Aeduos, vt sua clementia ac man-
suetudine in eos vtatur. quod si fecerit, Ae- 6
duorum auctoritatem apud omnes Belgas am-
plificaturum: quorum auxiliis atque opibus, si
qua bella inciderint, sustentare consueue-
rint. Cæsar, honoris Diuitiaci atque Ae- XV
duorum caussa, sese eos in fidem recepturum &
conseruaturum, dixit: &, quod erat ciuitas
magna, & inter Belgas auctoritate ac homi-
num

primarium, post *Cæsaromagus* dictum, vt ex Ptole-
mæo constat.

num multitudine præstabat, DC obsides popo-
2 scit. his traditis, omnibusque armis ab oppi-
do collatis, ab eo loco in fines Ambianorum
peruenit, qui se suaque omnia sine mora de-
3 diderunt. Eorum fines Neruii attingebant:
quorum de natura moribusque Cæsar cum quæ-
4 reret, sic reperiebat: *Nullum aditum esse*
ad eos mercatoribus: nihil pati vini, reliqua-
rumque rerum ad luxuriam pertinentium, in-
ferri: quod his rebus relanguescere animos, co-
5 *rumque remitti virtutem existimarent. esse*
homines feros, magnæque virtutis. increpita-
re atque incusare reliquos Belgas, qui se
populo R. dedidissent, & patriam virtutem pro-
6 *iecissent: confirmare, sese neque legatos mis-*
suros, neque vllam conditionem pacis acceptu-
XVI *ros.* Cum per eorum fines triduo iter fe-
cisset, inueniebat ex captiuis, Sabin flumen ab
castris suis non amplius millia passuum x abes-
2 se. trans id flumen omnes Neruios consedis-
se, aduentumque ibi Romanorum exspectare,
vna cum Atrebatibus & Veromanduis, finiti-
3 mis suis. Nam his vtrisque persuaserant, vt
4 eamdem belli fortunam experirentur. exspe-
ctari etiam ab his Aduaticorum copias, atque
5 esse in itinere. mulieres, quique per ætatem
ad pugnam inutiles viderentur, in eum locum
con-

CAP. XV. 5. *homines feros magnæque virtutis*] magnæ in repugnando ferocitatis. Hanc enim virtutem, id est fortitudinem hoc loco barbari iactitant.

CAP. XVI. 1. *Sabin flumen*] nunc *Sambre* dictum, in Hannonia apud Namur se Mosæ adfundens.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0088
DFG

conieciſſe, quo propter paludes exercitui aditus non eſſet. Cæſar, his rebus cognitis, XVII
exploratores, centurionesque præmittit, qui locum caſtris idoneum deligant. Cumque ex 2
dediticiis Belgis, reliquisque Gallis, complures, Cæſarem ſecuti, vna iter facerent: quidam ex his, vt poſtea ex captiuis cognitum eſt, eorum dierum conſuetudine itineris noſtri exercitus perſpecta, nocte ad Neruios peruenerunt, atque his demonſtrarunt, inter ſingulas legiones impedimentorum magnum numerum intercedere, neque eſſe quidquam negotii, cum prima legio in caſtra veniſſet, reliquæque legiones magnum ſpatium abeſſent, hanc ſub ſarcinis adoriri. qua pulſa, impedimentisque direptis, 3
futurum, vt reliquæ contra conſiſtere non auderent. Adiuuabat etiam eorum conſilium, 4
qui rem deferebant, quod Neruii antiquitus, cum equitatu nihil poſſent, (neque enim ad hoc tempus ei rei ſtudent) ſed, quidquid poſſunt, pedeſtribus valent copiis, quo facilius finitimorum equitatum, ſi prædandi cauſſa ad eos veniſſet, impedirent, teneris arboribus inciſis atque inflexis, crebrisque in latitudinem ramis [enatis] & rubis ſentibusque interiectis effecerant, vt inſtar muri hæ ſæpes munimenta præberent; quo non modo non intrari, ſed
ne perſpici quidem poſſet. Iis rebus cum iter 5
agminis noſtri impediretur, non omittendum ſibi conſilium Neruii exiſtimauerunt. Loci XVIII
natura erat hæc, quem noſtri caſtris delege-

rant: Collis ab summo æqualiter decliuis ad flumen Sabin, quod supra nominauimus, ver-
2 gebat. ab eo flumine pari accliuitate collis nascebatur, aduersus huic & contrarius, pas-sus circiter ducentos, infimus apertus, ab superiore parte siluestris; vt non facile introrsus
3 perspici posset. Intra eas siluas hostes in occulto sese continebant. In aperto loco secundum flumen paucæ stationes equitum videbantur. Fluminis erat altitudo circiter pedum
XIX III. Cæsar, equitatu præmisso, subsequebatur omnibus copiis: sed ratio ordoque agminis aliter se habebat, ac Belgæ ad Neruios de-
2 tulerant. nam, quod hostis appropinquabat, consuetudine sua Cæsar sex legiones expeditas ducebat. post eas totius exercitus impedimenta collocabat. inde duæ legiones, quæ proxime conscriptæ erant, totum agmen claudebant,
4 præsidioque impedimentis erant. Equites nostri cum funditoribus sagittariisq. flumen transgressi, cum hostium equitatu prœlium commit-
5 tunt. Cum se illi idemtidem in siluas ad suos reciperent, ac rursus e silua in nostros impetum facerent, neque nostri longius quam quem ad finem porrecta ac loca aperta pertinebant, cedentes insequi auderent, interim legiones sex, quæ primæ venerant, opere dimenso, castra munire cœperunt.
6 Vbi prima impedimenta nostri exercitus ab iis, qui

CAP. XIX. 5. *porrecta ac loca aperta*] plana ac patentia. Horatius lib. 1 epist. VII, 42 *locus planus porrectus spatiis*. Et Minuc. Felix c. 17 sect. 12 *porrecta camporum*. Ciaccon.

qui in siluis abditi latebant, visa sunt, quod tempus inter eos committendi prœlii conuenerat; ita, vt intra siluam aciem ordinesque constituerant, atque ipsi sese confirmauerant; subito omnibus copiis procurrerunt, impetumque in nostros equites fecerunt. His facile pulsis ac 7
perturbatis, incredibili celeritate ad flumen decucurrerunt, vt pæne vno tempore, & ad siluas, & in flumine etiam in manibus nostris hostes viderentur. Eadem autem celeritate aduersos 8
colle ad nostra castra, atque eos, qui in opere occupati erant, contenderunt. Cæsari omnia XX
vno tempore erant agenda, vexillum proponendum, quod erat insigne, cum ad arma concurri oporteret, signum tuba dandum, ab opere reuocandi milites, qui paullo longius, aggeris petendi caussa, processerant, arcessendi, acies instruenda, milites cohortandi, signum dandum. Quarum rerum magnam partem temporis breuitas, & incursus hostium impediebat. Iis difficultatibus duæ res erant subsidio, scientia atque vsus militum. quod, superioribus prœliis exercitati, quid fieri oporteret, non minus commode ipsi sibi præscribere, quam ab aliis doceri poterant; & quod ab opere, singulisque legionibus singulos legatos Cæsar discedere, nisi munitis

CAP. XX. 1. *quod erat insigne, cum ad arma c. o.*] Manutio hæc glossema videntur: legit tamen etiam metaphrastes.

signum dandum] tessera, σύνθημα, vt recte Græcus exposuit. Aliud vero est, quod præcesit, *signum tuba dandum*.

4 nitis castris, vetuerat. Hi, propter celeritatem & propinquitatem hostium, nihil iam Cæsaris imperium exspectabant, sed per se, quæ vide-
XXI bantur, administrabant. Cæsar, necessariis rebus imperatis, ad cohortandos milites, quam in partem fors obtulit, decucurrit:
2 & ad legionem decimam deuenit. milites non longiore oratione est cohortatus, quam vti suæ pristinæ virtutis memoriam retinerent, neu perturbarentur animo, hostiumque impetum for-
3 titer sustinerent. & quod non longius hostes aberant, quam quo telum adiici posset: prœlii
4 committendi signum dedit. atque item in alteram partem cohortandi caussa profectus, pugnantibus occurrit. temporis tanta fuit exi-
5 guitas: hostiumque tam paratus ad dimicandum animus, vt non modo ad insignia accommodanda, sed etiam ad galeas induendas, scutisque tegmenta detrahenda tempus defuerit.
6 Quam quisque in partem ab opere casu deuenit, quæque prima signa conspexit, ad hæc constitit, ne, in quærendo suos, pugnandi tem-
XXII pus dimitteret. Instructo exercitu, magis vt loci natura, deiectusque collis, & necessitas temporis; quam vt rei militaris ratio atque ordo

---

CAP. XXI. 5. *ad insignia accommodanda*] ornamenta ducum & præfectorum. Adde lib. VII. 45. f. 7.

scutisque tegmenta] Extra prœlium & lustrationem tecta scuta erant, ne ornatus illorum pollueretur. Cuius elegantiæ cum primis Cæsar in exercitu suo studiosus erat, de quo Suetonius c. 67. & in eum locum Casaubonus consulatur.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0092
DFG

ordo postulabat. cum diuersis locis legiones
aliæ alia in parte hostibus resistèrent, sæpibusque
densissimis, vt ante demonstrauimus, interie-
ctis, prospectus impediretur: neque certa sub-
sidia collocari, neque quid in quaque parte o-
pus esset prouideri, neque ab vno omnia impe-
ria administrari poterant. Itaque in tanta 2
rerum iniquitate, fortunæ quoque euentus va-
rii sequebantur. Legionis nonæ & deci- XXIII
mæ milites, vt in sinistra parte aciei constite-
rant, pilis emissis, cursu ac lassitudine exani-
matos, vulneribusque confectos Atrebates
(nam his ea pars obuenerat) celeriter ex loco su-
periore in flumen compulerunt: & transire co-
nantes, insecuti gladiis, magnam partem eo-
rum impeditam interfecerunt. ipsi transire flu- 2
men non dubitauerunt; &, in locum iniquum
progressi, rursus regressos, ac resistentes hostes,
redintegrato prœlio in fugam dederunt. Item 3
alia in parte diuersæ duæ legiones, vndecima &
octaua, profligatis Veromanduis, quibuscum
erant congressi, ex loco superiore in ipsis fluminis
ripis prœliabantur. At totis fere a fronte & a 4
sinistra parte nudatis castris, cum in dextro cor-
nu legio duodecima, & non magno ab ea inter-
uallo septima constitisset, omnes Neruii con-
fertissimo agmine, duce Boduognato, qui sum-
mam

CAP. XXII, 1. *vt ante demonstrauimus*] Supra cap. 17 sect. 4.

CAP. XXIII. 4. *nudatis castris*] Infra lib. III, c. 4 sect. 2 *pars castrorum nudata defensoribus.*

mam imperii tenebat, ad eum locum contende-
5 runt. quorum pars aperto latere legiones cir-
cumuenire, pars summum locum castrorum pe-
XXIV tere cœpit. Eodem tempore equites no-
stri, leuisque armaturæ pedites, qui cum his
vna fuerant, quos primo hostium impetu pul-
sos dixeram, cum se in castra reciperent, ad-
uersis hostibus occurrebant, ac rursus aliam in
2 partem fugam petebant. & calones, qui de-
cumana porta, ac summo iugo collis nostros
victores flumen transire conspexerant, prædan-
di caussa, egressi, cum respexissent, & hostes
in nostris castris versari vidissent, præcipites se-
3 se fugæ mandabant. simul eorum, qui cum
impedimentis veniebant, clamor fremitus-
que exaudiebatur: aliique aliam in partem per-
4 territi ferebantur. Quibus omnibus rebus
permoti equites Treuiri, quorum inter Gallos
virtutis opinio est singularis, qui, auxilii caus-
sa a ciuitate missi, ad Cæsarem venerant, cum
multitudine hostium castra nostra compleri, le-
giones premi & pæne circumuentas teneri, ca-
lo-

CAP. XXIV. 2. *decumana porta*] Vt quadrangula Romanorum castra, ita quatuor patebant portis, in singulis lateribus vna. Quæ hosti obuersa erat, dicta *prætoria*; quæ auersa, *decumana*; reliquæ *principales* ad latera. Vide Lipsii de Milit. R. lib. v dialogo v. Græcus hoc loco vertit ἀπὸ τῆς μεγάλης τῆ στρατοπέδῳ πύλης. Castigatiores libri *decumana porta* sexto casu, sine præpositione: atque ita etiam MSS.

4. *legiones premi*] Nepos Miltiade c. 3. *male rem gerere Darium, premique ab Scythis*. Noster infra IV. c. 32. *suos ab hostibus premi*.

lones, equites, funditores Numidas, diuersos dissipatosque in omnes partes fugere vidissent, desperatis nostris rebus, domum contenderunt. Romanos pulsos superatosque, castris impedimentisque eorum hostes potitos, ciuitati renuntiauerunt. Cæsar, ab decimæ legionis cohortatione ad dextrum cornu profectus; vbi suos vrgeri, signisque in vnum locum collatis duodecimæ legionis milites confertos, sibi ipsis ad pugnam esse impedimento; quartæ cohortis omnibus centurionibus occisis: signiferoque interfecto, signo amisso reliquarum cohortium omnibus fere centurionibus aut vulneratis, aut occisis, in his, primipilo P. Sextio Baculo, fortissimo viro, multis grauibusque vulneribus confecto, vt iam se sustinere non posset, reliquos esse tardiores: & nonnullos a nouissimis desertos, prœlio excedere, ac tela vitare; hostes neque a fronte ex inferiore loco subeuntes intermittere, & ab vtroque latere instare: & rem esse in angusto vidit, neque vllum esse subsidium, quod submitti posset; scuto ab nouissimis vni militi detracto, (quod ipse eo sine scuto venerat) in primam aciem processit; centurionibusque nominatim appellatis, reliquos cohortatus milites, signa inferre

5 XXV 2

CAP. XXV. 1. *primipila P. Sextio Baculo*] Primipilus idem est qui primipili centurio. Lib. III. cap. 5. *P. Sextius Baculus primi pili centurio.*

2. *scuto ab nouissimis vni militi detracto*] Florus III. 10 addit, *fugientis e manu:* sed nihil Cæsar de fu-

re & manipulos laxare iussit. quo facilius gladiis vti possent. Huius aduentu spe illata militibus, ac redintegrato animo, cum pro se quisque in conspectu imperatoris etiam in extremis suis rebus operam nauare cuperet, paullum hostium impetus tardatus est. XXVI Cæsar, cum septimam legionem, quæ iuxta constiterat, item vrgeri ab hoste vidisset, tribunos mil. monuit, vt paullatim sese legiones coniungerent, & conuersa signa in hostes inferrent. quo facto, cum aliis alii subsidium ferrent, neque timerent, ne auersi ab hoste circumuenirentur, audacius resistere ac fortius pugnare cœperunt. Interim milites legionum duarum, quæ in nouissimo agmine præsidio impedimentis fuerant, prœlio nuntiato, cursu incitato, in summo colle ab hostibus conspiciebantur. Et T. Labienus, castris hostium potitus, & ex loco superiore, quæ res in nostris castris gererentur, conspicatus, decimam legionem subsidio nostris misit. qui cum ex equitum & calonum fuga, quo in loco res esset, quantoque in periculo & castra, & legiones, & imperator versaretur, cognouissent: nihil ad XXVII celeritatem sibi reliqui fecerunt. Horum aduentu tanta rerum commutatio est facta, vt nostri etiam, qui vulneribus confecti procubuissent, scutis innixi, prœlium redintegrarent. tum calones, perterritos hostes conspicati, etiam inermes armatis occurrerent. Equites vero, vt turpitudinem fugæ virtute de-

le-

lerent, omnibus in locis pugnabant, quo se legionariis militibus præferrent. At hostes, etiam in extrema spe salutis tantam virtutem præstiterunt, vt, cum primi eorum cecidissent, proximi iacentibus insisterent, atque ex eorum corporibus pugnarent. his deiectis, & coaceruatis cadaueribus, qui superessent, vt ex tumulo tela in nostros coniicerent, pilaque intercepta remitterent; vt non nequidquam tantæ virtutis homines iudicari deberet ausos esse transire latissimum flumen, adscendere altissimas ripas, subire iniquissimum locum: quæ facilia ex difficillimis animi magnitudo redegerat. Hoc prœlio facto, & prope ad internecionem gente ac nomine Neruiorum redacto, maiores natu, quos vna cum pueris mulieribusque in æstuaria, ac paludes collectos dixeramus, hac pugna nuntiata, cum victoribus nihil impeditum, victis nihil tutum arbitrarentur; omnium, qui supererant, consensu, legatos ad Cæsarem miserunt, seque ei dediderunt. & in commemoranda ciuitatis calamitate ex CD ad III senatores, ex hominum millibus LX vix ad D. qui arma ferre possent, sese redactos esse dixerunt. quos Cæsar, vt in mise-

3 4 5 XXVIII 2 3

CAP. XXVIII, 2. *ex* CD *ad* III *senatores*] Plutarchus Cæsare p. 718 ἀπὸ τετρακοσίων, *a quadringentis*: vnde ex vulgato librorum DC, qui numerus est nimius, fecimus CD. In Epitoma Liuii CIV Gronouius etiam *quadringentis* legit: veteres autem Epitomes libri, Scheferi Moguntini, Sigonii, Gryphii, habent *ex nonaginta quinque senatoribus*, quasi nota numeralis fuerit VC.

miseros ac supplices vsus misericordia videretur, diligentissime conseruauit; suisque finibus atque oppidis vti iussit; & finitimis imperauit, vt ab
XXIX iniuria & maleficio, se suosq. prohiberent. Aduatici, de quibus supra scripsimus, cum omnibus copiis auxilio Neruiis venirent, hac pugna nuntiata, ex itinere domum reuerterunt: cunctis oppidis castellisq. desertis, sua omnia in vnum oppi-
3 dum egregie natura munitum contulerunt. quod, cum ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupes despectusque haberet, vna ex parte leniter accliuis aditus, in latitudinem non amplius ccc pedum relinquebatur. quem locum duplici altissimo muro munierant. tum magni ponderis saxa
4 & præacutas trabes in muro collocarant. Ipsi erant ex Cimbris Teutonisque procreati; qui cum iter in prouinciam nostram atque Italiam facerent, his impedimentis, quæ secum agere ac portare non poterant, citra flumen Rhenum depositis, custodiæ ex suis, ac præsidio VI millia hominum vna reliquerunt. hi, post eorum
5 obitum, multos annos a finitimis exagitati, cum alias bellum inferrent, alias illatum defenderent, consensu eorum omnium pace facta, hunc sibi
XXX domicilio locum delegerunt. Ac, primo aduentu exercitus nostri, crebras ex oppido excursiones faciebant, paruulisque prœliis cum no-
2 stris contendebant. Postea, vallo pedum XII, in

CAP. XXIX, 3. *leniter accliuis*] sensim, non prærupte: vt lib. VII, 19 *collis leniter ab infimo accliuis*: & *cap.* 83 *loco leniter decliui*: & de Civ. Bell. II, 24 *leniore iugi fastigio*.

in circuitu xv millium, crebrisq. castellis circummuniti, oppido sese continebant. vbi, vineis actis, aggere exstructo, turrim constitui procul viderunt, primum irridere ex muro, atque increpitare vocibus, quod tanta machinatio ab tanto spatio instrueretur. quibusnam manibus, aut quibus viribus præsertim homines tantulæ staturæ (nam plerisque hominibus Gallis præ magnitudine corporum suorum breuitas nostra contemptui est) tanti oneris turrim in muros sese collocare confiderent. Vbi vero moueri, & appropinquare mœnibus, viderunt: noua atque inusitata specie commoti, legatos ad Cæsarem de pace miserunt, qui ad hunc modum locuti: *Non se existimare, Romanos sine ope deorum bellum gerere, qui tantæ altitudinis machinationes tanta celeritate promouere & ex propinquitate pugnare possent. se, suaque omnia eorum potestati permittere dixerunt. vnum petere ac deprecari: si forte pro sua clementia ac mansuetudine, quam ipsi ab aliis audissent, statuisset, Aduaticos esse conseruandos, ne se armis dispoliaret. sibi omnes fere finitimos esse inimicos, ac suæ virtuti inuidere; a quibus se defendere, traditis armis non possent. sibi præstare, si in eum casum deducerentur, quamuis fortunam a populo R. pati, quam ab his per cruciatum interfici; inter quos dominari consuessent.* Ad hæc Cæsar respondit: *Se magis*

3 4 XXXI 2 3 4 5 6 XXXII

CAP. XXX. 2. *in circuitu* XV *millium*] puta passuum, vt lib. V de hoc bello, cap. 42 sect. 2.

gis consuetudine sua, quam merito eorum, ciuitatem conseruaturum, si prius quam aries mu-
2 *rum attigisset, se dedidissent: sed deditionis nullam esse conditionem, nisi armis traditis: se id quod in Neruios fecisset, facturum, finitimisque imperaturum, ne quam dediticiis populi*
3 *Rom. iniuriam inferrent.* Re nuntiata ad suos,
4 illi se, quæ imperarentur, facere dixerunt. Armorum magna multitudine de muro in fossam, quæ erat ante oppidum, iacta; sic vt prope summam muri aggeresque altitudinem acerui armorum adæquarent: & tamen circiter parte tertia (vt postea compertum est) celata atque in oppido retenta, portis patefactis, eo die pace
XXXIII sunt vsi. Sub vesperum Cæsar portas claudi, milites ex oppido exire iussit, ne quam noctu oppidani a militibus iniuriam ac-
2 ciperent. Illi, ante inito (vt intellectum est) consilio, quod, deditione facta, nostros præsidia deducturos, aut denique indiligentius seruaturos crediderant, partim cum his, quæ retinuerant & celauerant, armis; partim scutis ex cortice factis, aut viminibus intextis, quæ subito (vt temporis exiguitas postulabat) pellibus induxerant: tertia vigilia, qua minime arduus ad nostras munitiones adscensus videbatur, omnibus copiis repente ex oppido eruptionem fecerunt. Ce-
3 leriter, vt ante Cæsar imperauerat, ignibus significatione facta, ex proximis castellis eo concur-
4 sum est; pugnatumque ab hostibus ita acriter, vt a viris fortibus in extrema spe salutis iniquo loco

loco contra eos, qui ex vallo turribus tela iacerent, pugnari debuit: cum vna in virtute omnis spes salutis consisteret. Occisis ad hominum 5
millibus IV, reliqui in oppidum reiecti sunt. po- 6
stridie eius diei, refractis portis, cum iam defenderet nemo, atque intromissis militibus nostris, sectionem eius oppidi vniuersam Cæsar vendidit. Ab his, qui emerant, capitum numerus ad eum relatus est millium CIIII. Eo- XXXIV
dem tempore a P. Crasso, quem cum legione vna miserat ad Venetos, Vnellos, Osismos, Curiosolitas, Sesuuios, Aulercos, Redones, quæ sunt maritimæ ciuitates, Oceanumque attingunt, certior factus est, omnes eas ciuitates in deditionem potestatemque populi R. esse redactas. His rebus gestis, omni Gallia pacata, XXXV
tanta huius belli ad barbaros opinio perlata est, vt

CAP. XXXIII. 5. *occisis ad hominum millibus* IV] Ita libri: vt *Ad* fit quod *Circiter*, aduerbii more. *Goduinus*. Sic & Sueronius Cæs. c. 20 *ad* XX *millibus ciuium diuisit*: quod Casaubonus interpretatur, *diuisit millibus ciuium ad viginti*. Velleius in eadem historia II. 44 *circiter* XX. Confirmant Casauboni emendationem (nam vulgo *ac* legebatur) Salmasius, Berneggerus, Græuius, Iac. Gronouius.

6. *sectionem vniuersam vendidit*] Sectio sunt bona confiscata, quæ sector redimit, & singulatim distrahit. Actio proprie, sed μετωνυμικῶς ipsa bona publice vendenda. Cicero Philipp. II, c. 26 de Pompeii bonis sub hasta positis: *quisnam esset tam impius*, - - - *qui ad illud scelus sectionis auderet accedere? inuentus est nemo, præter Antonium. Adde Ascon. in Verr. de præt. vrb.*

CAP. XXXIV. *Sesuuios*] Ignoti Sesuuii, quare Ciacco-

vt ab nationibus, quæ trans Rhenum incolerent, mitterentur legati ad Cæsarem, quæ se obsides daturas, imperata facturas, pollicerentur. 2 quas legationes Cæsar, quod in Italiam Illyricumque properabat, inita proxima æstate, ad se reuerti iussit. 3 Ipse in Carnutes, Andes, Turones, quæ ciuitates propinquæ his locis erant, vbi bellum gesserat, legionibus in hiberna deductis, in Italiam profectus est. Ob eas res, ex litteris Cæsaris, dies XV supplicatio decreta est, quod ante id tempus acciderat nulli.

C. IV.

---

nius, Valesius (in *Aulerci*) Dion. Vossius *Lexuuios* legendum censent. Quos præterea hoc loco Cæsar nominauit, in vlteriore Gallia trans Sequanam & in extrema pæninsula, quam nunc Britanniam minorem vocant, fuerunt Veneti, Vnelli, Curiosolites, Aulerci, Redones. Vide Tabulam.

CAP. XXXV. 3. *in Carnutes, Andes, Turones*] populi sunt circa Ligerim, quorum nunc vrbes Aurelianum, Angers, Tours. Carnutes autem a ligeri ad Chartres vsque patebant aut vltra.

4. *dies* XV *supplicatio*] Supplicatio, id est festa populi conuentio vel ad vnius numinis ædem vel ad omnia puluinaria, gratulandi & gratias agendi caussa, ob rem bene gestam celebranda vel in vnum diem, vel in biduum, triduum, quatriduum decreta fuit pro magnitudine victuriæ. exempla apud Liuium plura sunt. tandem crescente luxu & ambitu, hoc loco XV, & lib. IV extremo, XX dierum decreta. Dicitur autem *dies* XV *supplicatio*, ἐλλειπτικῶς, intellecta præpositione *in* vel *per*. Atque sic Liuius XL, 19 *in diem vnum supplicatio indicta est*: at lib. XLI, 9. *diem vnum supplicatio fuit*. Ipse Cæsar lib. IV extremo, *dierum* XX *supplicatio*.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO

LIBER III.

SVMMARIVM LIBRI III.

Ser. Galba, legatus Cæsaris, gentes quasdam sub Alpibus, Allobroges versus sitas, subegit: rebellantes & castra legionis obsidentes, eruptione facta, prostrauit. Eodem tempore Armorici, legatis retentis, rebellant, quos Cæsar nauali bello domuit: Crasso interea vincente Aquitanos. Morinos Menapiosque, quoad anni tempestas permisit, Cæsar adfligit: dein suos in hiberna reducit.

CVm in Italiam proficiscereturCæsar, Ser. Galbam cum legione duodecima & parte equitatus in Nantuates, Veragros, Sedunosque misit, qui a finibus Allobrogum, & lacu Lemano, & flumine Rhodano ad summas Alpes pertinent. caussa mittendi fuit, quod iter per Alpes

LIB. III. CAP. I. 1. *in Nantuates, Veragros, Sedunosque*] Populi Alpini sunt trans summas Alpes, Italiæ terminum in principio Galliæ: vti ex Cæsaris hac descriptione liquet. De Nantuatibus plura non constant, etsi Plinius quoque & Strabo nominauerint: libro III autem cap. 6. sect. 5 Cæsar ita *Nantuates* posuit, vt ab Octo duro Veragrorum in Allobroges profecturis transeundum fuerit per Nantuates. *Sedunos* prodit oppidum huius nominis medio ævo, nunc Sion siue Sitten; *Veragros* vicus sect. 4 *Octodurus*, quem plerique censent nunc Martigni seu Martinach adpellari: vt sic omnes hi populi in Vallesiam aut eius confinium incidant.

pes, quo magno cum periculo, magnisque portoriis mercatores ire consueuerant, patefieri
3 volebat. huic permisit, si opus esse arbitraretur, vti in iis locis legionem, hiemandi caussa
4 collocaret. Galba, secundis aliquot proeliis factis, castellisque compluribus eorum expugnatis, missis ad eum vndique legatis, obsidibusque datis, & pace facta, constituit cohortes duas in Nantuatibus collocare, & ipse cum reliquis eius legionis cohortibus in vico Veragro-
5 rum, qui appellatur Octodurus, hiemare. qui vicus positus in valle, non magna adiecta planitie, altissimis montibus vndique continetur.
6 Cum hic in duas partes flumine diuideretur, alteram partem eius vici Gallis concessit, alteram, vacuam ab illis relictam, cohortibus attribuit. eum
11 locum vallo fossaque muniuit. Cum dies hibernorum complures transissent, frumentumque eo comportari iussisset, subito per exploratores certior factus est, ex ea parte vici, quam Gallis concesserat, omnes noctu discessisse, montesque qui impenderent, a maxima multitu-
2 dine Sedunorum & Veragrorum teneri. Id aliquot de caussis acciderat, vt subito Galli belli renouandi legionisque opprimendæ consilium
3 caperent. primum, quod legionem, neque eam pleniſſimam, detractis cohortibus duabus, & compluribus sigillatim, qui, commeatus petendi caussa, missi erant, absentibus, propter pau-
4 citatem despiciebant: tum etiam, quod, propter iniquitatem loci, cum ipsi ex montibus in vallem decurrerent, & tela coniicerent, ne

pri-

primum quidem posse impetum suum sustineri, existimabant. accedebat, quod suos ab se liberos 5
abstractos obsidum nomine dolebant; & Romanos, non solum itinerum caussa, sed etiam perpetuæ possessionis, culmina Alpium occupare conari, & ea loca finitimæ prouinciæ adiungere, sibi persuasum habebant. His III
nuntiis acceptis, Galba, cum neque opus hibernorum, munitionesque plene essent perfectæ, neque de frumento, reliquoque commeatu satis esset prouisum; quod deditione facta, obsidibusque acceptis, nihil de bello timendum existimauerat; concilio celeriter conuocato, sententias exquirere cœpit. quo in concilio cum tantum re- 2
pentini periculi præter opinionem accidisset, ac tam omnia fere superiora loca multitudine armatorum completa conspicerentur, neque subsidio veniri, neque commeatus supportari, intercluſis itineribus, possent; prope iam desperata salute, nonnullæ huiusmodi sententiæ dice- 3
bantur, vt impedimentis relictis, eruptione facta, iisdem itineribus, quibus eo peruenissent, ad salutem contenderent. maiori tamen parti pla- 4
cuit, hoc reseruato ad extremum consilio, interim rei euentum experiri, & castra defendere. Breui spatio interiecto, vix vt his rebus, IV
quas constituissent, collocandis atq. administrandis tempus daretur, hostes ex omnibus partibus, signo dato, decurrere, lapides gæsaque in vallum con-

CAP. IV. 1. *gæsaque in vallum coniicere*] Gæsum telum

2 coniicere. nostri, primo integris viribus fortiter repugnare, neque vllum frustra telum ex loco superiore mittere: vt quæq. pars castrorum nudata defensoribus premi videbatur, eo occurrere, & 3 auxilium ferre. sed hoc superari, quod diuturnitate pugnæ hostes defessi, prœlio excedebant, alii integris viribus succedebant: quarum rerum a nostris, propter paucitatem, fieri nihil 4 poterat. ac non modo defesso ex pugna excedendi, sed ne saucio quidem eius loci, vbi constiterat, relinquendi, ac sui recipiendi facul- V tas dabatur. Cum iam amplius horis sex continenter pugnaretur, ac non solum vires, sed etiam tela nostros deficerent, atque hostes acrius instarent, languidioribusque nostris vallum scindere, & fossas complere cœpissent, resque esset iam ad extremum deducta casum. 2 P. Sextius Baculus primipili centurio, quem Neruico prœlio compluribus confectum vulneribus diximus, & item C. Volusenus tribunus mil-

---

Gallicum, *graue* Festo; *tenerum* Nonio Marcello: ideoque Liuius VIII, 8 leuibus militibus tribuit etiam inter Romanos. Virgilius VIII. 661 *Alpina gæsa* dixit, quem Silius I, 629 imitatus est, ad quem quæ notauimus, si lubet, videas.

decurrere, coniicere] puta, *cœperunt*, quæ solemnis figura historicis, Liuio, aliis, Sallustio maxime.

2. *neque vllum frustra telum ex loco superiore*] Mureto V. L. lib. X, 15 hæc videntur ab superiora de Alpinis impugnantibus retrahenda ob *locum superiorem*: sed salua res est, quia decucurrerant ex montibus, & vallum castrorum ex valle oppugnabant: Romani autem ex vallo se defendentes stabant superiores. Adde Dion. Vossio notata.

mil. vir & consilii magni & virtutis, ad Galbam accurrunt, atque vnam esse spem salutis docent, si eruptione facta, extremum auxilium experirentur. Itaque, conuocatis centurionibus, 3
celeriter milites certiores facit, paulliſper intermitterent prœlium, ac tantummodo tela missa exciperent, seque ex labore reficerent. post, signo dato, e castris erumperent, atque omnem spem salutis in virtute ponerent. Quod iussi VI
sunt, faciunt, ac subito omnibus portis eruptione facta, neque cognoscendi quid fieret, neque sui colligendi hostibus facultatem relinquunt. Ita 2
commutata fortuna, eos, qui in spem potiendorum castrorum venerant, vndique circumuentos, interficiunt, & ex hominum millibus amplius xxx, quem numerum barbarorum ad castra venisse constabat, plus tertia parte interfecta, reliquos perterritos in fugam coniiciunt: ac, ne in locis quidem superioribus consistere patiuntur. Sic omnibus hostium copiis fusis, armis- 3
que exutis, se in castra munitionesque suas recipiunt. Quo prœlio facto, quod sæpius fortu- 4
nam tentare Galba nolebat, atque alio sese in hiberna consilio venisse meminerat, aliis occurrisse rebus videbat, maxime frumenti, commeatusque inopia permotus; postero die omnibus eius vici ædificiis incensis, in prouinciam reuerti contendit: ac nullo hoste prohibente, aut 5
iter demorante, incolumem legionem in Nantuates, inde in Allobrogas perduxit, ibique hiemauit. His rebus gestis, cum omnibus VII

de cauſſis Cæſar pacatam Galliam exiſtimaret, ſuperatis Belgis, expulſis Germanis, victis in Alpibus Sedunis, atque ita inita hieme in Illyricum profectus eſſet, quod eas quoque nationes adire, & regiones cognoſcere volebat, ſubitum bellum in Gallia coortum eſt. Eius belli hæc fuit cauſſa: P. Craſſus adoleſcens cum legione VII, proximus mare Oceanum in Andibus hiemabat. is, quod in his locis inopia frumenti erat, præfectos tribunosque mil. complures in finitimas ciuitates, frumenti commeatusque petendi cauſſa, dimiſit. quo in numero erat T. Terraſidius, miſſus in Vnellos, M. Trebius Gallus in Curioſolitas, Q. Velanius VIII cum T. Silio in Venetos. Huius ciuitatis eſt longe ampliſſima auctoritas omnis oræ maritimæ regionum earum, quod & naues habent Veneti plurimas, quibus in Britanniam naui-

---

CAP. VII. 2. *proximus mare Oceanum in Andibus*] Fuluio Vrſino auctore plures codd. *proximus mare Oceanum:* id eſt *proximum ad*; vt Cicero 1. Attic. ep. XIV *proxime Pompeium ſedebam*. quod plene Ouidius in MSS. de Arte v. 139

Proximus ad dominam --- ſedeto.

Nec inſolens *mare Oceanum*. Etiam Tacitus ann. I, 9 *mari Oceano*. Præpoſitio *in* Andibus, ex MSS. & olim impreſſis: recentiores ſine illa; cum tamen non vrbis, ſed populi nomen ſit.

4. *miſſus in Vnellos*] Recentes *in Euſubios*, quos nemo nouit: veteres plerique *in Vnellos*: etiam metaphraſtes εἰς τὴν τῶν Ουνέλλων.

M. Trebius Gallus] Sic vulgati. Vrſinus ex vet. codd. *Trebonius*. cui fauet inſcriptio: Q. TREBONIVS Q. L. CLA. GALLVS.

uigare consueuerunt, & scientia atque vsu nauticarum rerum ceteros antecedunt: & in magno impetu maris, atque aperto, paucis portibus interiectis, quos tenent ipsi, omnes fere, qui eodem mari vti consueuerunt, habent vectigales. Ab iis fuit initium retinendi Silii atque 2
Velanii, quod per eos suos se obsides, quos Crasso dedissent, recuperaturos existimabant. Horum auctoritate finitimi adducti, (vt sunt 3
Gallorum subita & repentina consilia) eadem de caussa Trebium Terrasidiumque retinent: & celeriter missis legatis, per suos principes inter se coniurant, nihil, nisi communi consilio acturos, eumdemque omnis fortunæ exitum esse laturos: reliquasque ciuitates sollicitant, vt in 4
ea libertate, quam a maioribus acceperant, permanere, quam Romanorum seruitutem perferre, mallent. omni ora maritima celeriter ad 5
suam sententiam perducta, communem legationem ad P. Crassum mittunt, *si velit suos recipere, obsides sibi remittat.* Quibus de IX
rebus Cæsar a Crasso certior factus; quod ipse aberat longius; naues interim longas ædificari in flumine Ligeri, quod influit in Oceanum, remiges ex prouincia instituí, nautas, gubernatoresque comparari iubet. his rebus celeriter 2
administratis, ipse, cum primum per anni tempus potuit, ad exercitum contendit. Veneti, reliquæque ciuitates, cognito Cæsaris aduentu, simul quod, quantum in se facinus admisissent, intelligebant, legatos, quod nomen apud omnes nationes sanctum inuiolatumque

semper fuisset, retentos abs se, & in vincula coniectos, pro magnitudine periculi bellum parare, & maxime ea, quæ ad vsum nauium pertinent, prouidere instituunt; hoc maiore spe, 4 quod multum natura loci confidebant. Pedestria esse itinera concisa æstuariis, nauigationem impeditam propter inscitiam locorum, pau- 5 citatemque portuum sciebant: neque nostros exercitus, propter frumenti inopiam, diutius 6 apud se morari posse, confidebant. ac iam, vt omnia contra opinionem acciderent, tamen se plurimum nauibus posse, Romanos neque vllam facultatem habere nauium, neque eorum locorum, vbi bellum gesturi essent, vada, por- 7 tus, insulasque nouisse: ac longe aliam esse nauigationem in concluso mari, atque in vastissimo atque apertissimo Oceano, perspiciebant. 8 His initis consiliis, oppida muniunt, frumen- 9 ta ex agris in oppida comportant. naues in Venetiam, vbi Cæsarem primum bellum gesturum, constabat, quam plurimas possunt, co- 10 gunt. Socios sibi ad id bellum Osismios, Lexobios, Nannetes, Ambialites, Morinos, Diablintes, Menapios adsciscunt. auxilia ex Bri-

CAP. IX. 6. vt *omnia acciderent*] quamuis omnia fierent ex parte Romanorum, quæ fieri posse dubitabant.

10. *Ambialites*] Ignoti sunt; quibusdam videntur *Ambibarii* esse & ad Abrincatuos referunt. Vossio ex codice suo & Ciacconii & Vrsini sunt *Ambiani*. Valesius retinet nomen *Ambialites*, putans Lamballenses esse, quod oppidum Brittanniæ Armoricæ est inter Briocenses & Maclouienses.

Diablintes] Sic scribendum docet Valesius, non *Dia-*

Britannia, quæ contra eas regiones posita est,
arcessunt. Erant hæ difficultates belli ge- X
rendi, quas supra ostendimus. sed tamen mul-
ta Cæsarem ad id bellum incitabant: iniuriæ 2
retentorum equitum Romanorum; rebellio fa-
cta post deditionem; defectio datis obsidibus;
tot ciuitatum coniuratio; in primis, ne hac par-
te neglecta, reliquæ nationes idem sibi licere
arbitrarentur. Itaque cum intelligeret, omnes 3
fere Gallos nouis rebus studere, & ad bellum
mobiliter celeriterque excitari, omnes autem
homines natura libertati studere, & conditio-
nem seruitutis odisse, prius quam plures ciuita-
tes conspirarent, partiendum sibi, ac latius di-
stribuendum exercitum putauit. Itaque T. XI
Labienum legatum in Treuiros, qui proximi
Rheno flumini sunt, cum equitatu mittit, huic 2
mandat, Remos reliquosque Belgas adeat, at-
que in officio contineat. Germanosque, qui
auxilio a Belgis arcessiti dicebantur, si per vim
nauibus flumen transire conentur, prohibeat.
P. Crassum cum cohortibus legionariis duode- 3
cim & magno numero equitatus in Aquitaniam
proficisci iubet, ne ex his nationibus auxilia in
Galliam mittantur; ac tantæ nationes coniun-
gan-

blintres. Sedes etiam incertior, quamquam vulgo Aulercorum partem ex dubio Ptolemæi loco interpretantur. Vid. Notit. Orbis antiqui.

CAP. X. 2. *retentorum equitum R.*] Silii, Velanii, Terrasidii. *supra c.* 8.

CAP. XI. 3. *ne ex his nationibus in Galliam*] Galliam proprie dictam, siue Celticam, distinctam ab Aquitania,

4 gantur. Q. Titurium Sabinum legatum cum
legionibus tribus in Vnellos, Curioſolitas, Le-
xobiosque mittit, qui eam manum diſtinen-
5 dam curet. D. Brutum adoleſcentem claſſi,
Gallicisque nauibus, quas ex Pictonibus, & San-
tonis, reliquisque pacatis regionibus conuenire
iuſſerat, præfecit; & cum primum poſſet, in
Venetos proficiſci iubet. ipſe eo pedeſtribus co-
XII piis contendit. Erant eiusmodi fere ſitus
oppidorum, vt poſita in extremis lingulis pro-
montoriisque, neque pedibus aditum haberent,
cum ex alto ſe æſtus incitauiſſet, quod bis ſem-
per accidit horarum XII ſpatio, neque naui-
bus, quod rurſus minuente æſtu, naues in va-
2 dis adflictarentur. Ita vtraque re oppidorum
3 oppugnatio impediebatur; ac ſi quando ma-
gnitudine operis forte ſuperati, extruſo mari
aggere ac molibus, atque his ferme mœnibus
adæquatis, ſuis fortunis deſperare cœperant:
magno numero nauium appulſo, cuius rei ſum-
mam facultatem habebant, ſua omnia deporta-
bant, ſeque in proxima oppida recipiebant.
4 Ibi ſe rurſus iisdem opportunitatibus loci de-
5 fendebant. hæc eo facilius magnam partem
æſtatis faciebant, quod noſtræ naues tempeſta-
tibus detinebantur, ſummaque erat vaſto at-
que aperto mari, magnis æſtibus, raris, ac pro-
pe nullis portibus, difficultas nauigan-
di

CAP. XII. I. *in extremis lingulis*] Quidam *linguis* le-
gunt, quod idem eſt. Lingula pars terræ, ſpecie linguæ
in mare protenſa. Feſtus: *Lingua promontorii quoque
genus non excellentis, ſed molliter in planum deuexi.*

di. Namque ipsorum naues ad hunc mo- XIII
dum factæ, armatæque erant: carinæ aliquan-
to planiores, quam nostrarum nauium, quo
facilius vada, ac decessum æstus, excipere pos-
sent: proræ admodum erectæ, atque item 2
puppes ad magnitudinem fluctuum tempesta-
tumque accommodatæ. naues totæ factæ ex ro- 3
bore, ad quamuis vim & contumeliam perferen-
dam. transtra ex pedalibus in altitudinem tra- 4
bibus confixa clauis ferreis, digiti pollicis cras-
situdine. ancoræ, pro funibus, ferreis catenis 5
reuinctæ. pelles pro velis, alutæque tenuiter 6
confectæ, siue propter lini inopiam, atque eius
vsus inscientiam, siue, quod est magis verisi-
mile, quod tantas tempestates Oceani, tantos-
que impetus ventorum sustineri, ac tanta one-
ra nauium regi velis, non satis commode ar-
bitrabantur. Cum his nauibus nostræ classi 7
eiusmodi congressus erat, vt vna celeritate &
pulsu remorum præstaret, reliqua, pro loci na-
tura, pro vi tempestatum, illis essent aptiora &
accommodatiora. neque enim his nostræ ro- 8
stro nocere poterant. tanta in his erat firmitudo:
neque, propter altitudinem, facile telum adiicie-
batur, & eadem de causa minus incommode
scopulis continebantur. Accedebat, vt cum 9
sæuire ventus cœpisset, & se vento dedissent, &
tempestatem ferrent facilius, & in vadis consi-
sterent tutius, & ab æstu derelictæ, nihil saxa &
cautes timerent: quarum rerum omnium no-
stris nauibus casus erant extimescendi. Com- XIV
plu-

pluribus expugnatis oppidis, Cæsar, vbi intellexit frustra tantum laborem sumi, neque hostium fugam captis oppidis reprimi, neque his noceri posse, statuit exspectandam classem.
2 quæ vbi conuenit, ac primis ab hostibus visa est; circiter CCXX naues eorum paratissimæ, atque omni genere armorum ornatissimæ, e por-
3 tu profectæ, nostris aduersæ constiterunt. neque satis Bruto, qui classi præerat, neque tribunis militum, centurionibusque, quibus singulæ naues erant attributæ, constabat quid agerent, aut quam rationem pugnæ insisterent,
4 rostro enim noceri non posse, cognouerant: turribus autem excitatis, tamen has altitudo puppium ex barbaris nauibus superabat; vt neque ex inferiore loco satis commode tela adiici possent, & missa a Gallis grauius acciderent. V-
5 na erat magno vsui res præparata a nostris, falces præacutæ, insertæ, adfixæque longuriis,
6 non absimili forma muralium falcium. his cum funes, qui antennas ad malos distinebant, comprehensi, adductique erant, nauigio remis
7 incitato prærumpebantur. quibus abscissis, antennæ necessario concidebant, vt, cum omnis Gallicis nauibus spes in velis armamentisque consisteret, his ereptis, omnis vsus nauium vno tem-

CAP. XIV. 5. *muralium falcium*] de his etiam infra lib. VII. c. 22, 84, 68. Postremo loco: *falcibus vallum ac loricam rescindunt*. Muri autem Gallorum non cæmentis & calce exstructi erant, sed trabibus directis & introrsus reuinctis interiectus agger, vt Cæsar eodem VII, 23 descripsit.

tempore eriperetur. Reliquum erat certamen po- 8
situm in virtute, qua nostri milites facile superabant, atque eo magis, quod in conspectu Cæsaris atque omnis exercitus res gerebatur, vt nullum paullo fortius factum latere posset. omnes 9
enim colles & loca superiora, vnde erat propinquus despectus in mare, ab exercitu tenebantur. Disiectis, vt diximus, antennis, XV
cum singulas binæ aut ternæ naues circumsisterent, milites summa vi transcendere in hostium naues contendebant, quod postquam 2
barbari fieri animaduerterunt, expugnatis compluribus nauibus, cum ei rei nullum reperiretur auxilium; fuga salutem petere contenderunt. ac, iam conuersis in eam partem nauibus, quo ventus ferebat, tanta subito malacia ac tranquillitas exstitit, vt se loco mouere 3
non possent. Quæ quidem res ad negotium 4
conficiendum maxime fuit opportuna. nam 5
singulas nostri consectati expugnauerunt, vt perpaucæ ex omni numero, noctis interuentu, ad terram peruenerint, cum ab hora fere IV vsque ad solis occasum pugnaretur. Quo prœ- XVI
lio bellum Venetorum totiusque oræ maritimæ confectum est. nam, cum omnis iuuentus, o- 2
mnes

CAP. XV. 3. *malacia ac tranquillitas*] Festus in FLVSTRA: *Fluſtra dicuntur, cum in mari fluctus non mouentur, quam Græci* μαλακίαν *vocant.* Sed plus *malacia*, quam quietem a fluctibus infert: ideoque distincta est a *tranquillitate.* Seneca epist. LXVII *In otio inconcusso iacere non est tranquillitas; malacia est.* Hæc vero in mari dicitur, cum stat sine vento ac sine motu.

mnes etiam grauioris ætatis, in quibus aliquid
consilii aut dignitatis fuit, eo conuenerant, tum
nauium, quod vbique fuerat, vnum in locum
3 coegerant. quibus amissis, reliqui, neque quo
se reciperent, neque, quemadmodum oppida
defenderent, habebant. Itaque se suaque o-
4 mnia Cæsari dediderunt. in quos eo grauius
Cæsar vindicandum statuit, quo diligentius in
reliquum tempus a barbaris ius legatorum con-
seruaretur, itaque, omni senatu necato, reliquos
XVII sub corona vendidit. Dum hæc in Vene-
tis geruntur. Q. Titurius Sabinus cum his co-
piis, quas a Cæsare acceperat, in fines Vnello-
2 rum peruenit. His præerat Viridouix, ac sum-
mam imperii tenebat earum omnium ciuitatum,
quæ defecerant, ex quibus exercitum, magnas-
3 que copias coegerat. atque his paucis diebus
Aulerci Eburouices, Lexouiique senatu suo in-
terfecto, quod auctores belli esse nolebant,
portas clauserunt, seque cum Viridouice con-
4 iunxerunt; magnaque præterea multitudo vn-
dique ex Gallia perditorum hominum latro-
numque conuenerat, quos spes prædandi, stu-
diumque bellandi, ab agricultura & quotidia-
5 no labore, reuocabat. Sabinus idoneo omni-
bus rebus loco castris sese tenebat. cum Viri-
do-

CAP. XVII, 3. *Aulerci Eburouices*] sine incisione, quæ perperam in libros irrepsit. Aulerci enim duorum generum erant, *Eburonices & Cenomani*: quibus quidam tertium genus addunt, *Diablintes*, de quibus supra. Plinius IV, 18 *Aulerci, qui cognominantur Eburouices, & qui Cenomani.* Eburouicum oppidum nunc *Evreux.*

douix contra eum duum millium ſpatio conſe-
diſſet, quotidieque productis copiis pugnandi
poteſtatem faceret, vt iam non ſolum hoſti-
bus in contemptum Sabinus veniret, ſed etiam
noſtrorum militum vocibus non nihil carpere-
tur: tantamque opinionem timoris præbuit, 6
vt iam ad vallum caſtrorum hoſtes accedere au-
derent. Id ea cauſſa faciebat, quod cum tan- 7
ta multitudine hoſtium, præſertim eo abſente,
qui ſummam imperii teneret, niſi æquo loco,
aut opportunitate aliqua data, legato dimican-
dum non exiſtimabat. Hac confirmata XVIII
opinione timoris, idoneum quemdam homi-
nem & callidum delegit Gallum, ex iis quos au-
xilii cauſſa ſecum habebat. Huic magnis præ- 2
miis pollicitationibusque perſuadet, vti ad ho-
ſtes transeat, & quid fieri velit, edocet. qui 3
vbi pro perfuga ad eos venit, timorem Roma-
norum proponit. quibus anguſtiis ipſe Cæſar
a Venetis prematur, docet. neque longius ab- 4
eſſe, quin proxima nocte Sabinus clam ex caſtris
exercitum educat, & ad Cæſarem, auxilii fe-
rendi cauſſa, proficiſcatur. Quod vbi audi- 5
tum eſt, conclamant omnes, occaſionem ne-
gotii bene gerendi amittendam non eſſe, ad ca-
ſtra iri oportere. Multæ res ad hoc conſilium 6
Gallos hortabantur: ſuperiorum dierum Sabini
cunctatio, perfugæ confirmatio, inopia ciba-
riorum, cui rei parum diligenter ab his erat pro-
uiſum; ſpes Venetici belli, & quod fere liben-
ter homines, id quod volunt, credunt. Iis 7

re-

rebus adducti, non prius Viridouicem reliquosque duces ex concilio dimittunt, quam ab his sit concessum, arma vti capiant, & ad ca-
8 stra contendant, qua re concessa, læti, velut explorata victoria, sarmentis, virgultisque collectis, quibus fossas Romanorum compleant, ad
XIX castra pergunt. Locus erat castrorum editus, & paullatim ab imo accliuis, circiter passus ∞ huc magno cursu contenderunt, vt quam minimum spatii ad se colligendos armandosque Romanis daretur, exanimatique per-
2 uenerunt. Sabinus, suos hortatus, cupientibus signum dat. impeditis hostibus, propter ea, quæ ferebant onera, subito duabus portis eru-
3 ptionem fieri iubet. Factum est opportunitate loci, hostium inscitia ac defatigatione, virtute militum, ac superiorum pugnarum exercitatione, vt ne vnum quidem nostrorum im-
4 petum ferrent, ac statim terga verterent. quos impeditos, integris viribus milites nostri consecuti, magnum numerum eorum occiderunt, reliquos equites consectati, paucos, qui ex fu-
5 ga euaserant, reliquerunt. Sic vno tempore, & de nauali pugna Sabinus, & de Sabini victoria Cæsar certior factus est: ciuitatesque omnes
6 se statim Titurio dediderunt. nam, vt ad bella suscipienda Gallorum alacer ac promptus est animi-

CAP. XIX. 1. *exanimatique peruenerunt*] anhelantes & præ nimio cursu difficulter respirantes peruenerunt. Sic supra II. 23, 1 *cursu ac lassitudine exanimatos*. Adde de Civ. B. III. 92, 2.

nimus, sic mollis ac minime resistens ad ca-
lamitates perferendas mens eorum est. Eo- XX
dem fere tempore, P. Crassus, cum in Aqui-
taniam peruenisset, quæ pars, vt ante dictum
est, & regionum latitudine, & multitudine ho-
minum, ex tertia parte Galliæ est æstimanda,
cum intelligeret in illis locis sibi bellum gerен-
dum, vbi paucis ante annis L. Valerius Præco-
nius legatus, exercitu pulso, interfectus esset,
atque vnde L. Manilius PROCOS. impedimentis
amissis profugisset; non mediocrem sibi dili-
gentiam adhibendam intelligebat. Itaque, re
frumentaria prouisa, auxiliis equitatuque com-
parato, multis præterea viris fortibus Tolosa,
Carcasone & Narbone, quæ sunt ciuitates Gal-
liæ prouinciæ, finitimæ his regionibus nomi-
natim euocatis, in Sotiatium fines exercitum
introduxit. cuius aduentu cognito, Sotiates,
ma-

CAP. XX. 2. *Tolosa, Carcasone, Narbone*] Nota hodie-
que illustrium ciuitatum nomina, tum in extrema Ro-
manorum prouincia, occasum versus, sitarum.

ciuitates Galliæ prouinciæ finitimæ his regionibus] Ciacco-
nii hæc emendatio est, quam etiam Dionysius Vos-
sius approbauit. Vulgo legitur: *prouinciæ finitimæ, ex
his regionibus*; quod falsum est, quia dictæ ciuitates
non erant finitimæ Romanorum prouinciæ, sed in
ipsa prouincia. Cæsar lib. 1 cap. 10 *quæ* [Tolosatium]
ciuitas est in prouincia. Narbo autem, antiqua colo-
nia, & Carcaso multum citeriores.

in Sotiatium fines] Sotiates in vet. codicibus: male *Son-
tiates* editis. Aquitaniæ populus. Plinius 1 v. 19 *Auscii,
Elusates, Sotiates*, duplicata littera. Athenæus lib. vi
pag. 249 Σωτιανοὶ, ἔθνος τῶν κελτικῶν.

magnis copiis coactis, equitatuque, quo plurimum valebant, in itinere agmen nostrum adorti. primum equestre prœlium commise-
4 runt. deinde, equitatu suo pulso, atque insequentibus nostris, subito pedestres copiæ, quas in conualle ex insidiis collocauerant, osten-
5 derunt. Hi nostros disiectos adorti, prœlium
XXI renouauerunt. Pugnatum est diu atque acriter, cum Sotiates, superioribus victoriis freti, in sua virtute totius Aquitaniæ salutem positam putarent; nostri autem, quid sine imperatore, & sine reliquis legionibus, adolescentulo duce, efficere possent, perspici cuperent. tandem, confecti vulneribus, hostes
2 terga vertere. quorum magno numero interfecto, Crassus ex itinere oppidum Sotiatium oppugnare cœpit. quibus fortiter resistentibus,
3 vineas turresque egit. illi, alias eruptione tentata, alias cuniculis ad aggerem, vineasque actis, cuius rei sunt longe peritissimi Aquitani, propterea quod multis locis apud eos æraria fecturæ sunt: vbi diligentia nostrorum nihil his rebus

CAP. XXI. 2. *oppidum Sotiatium*] Medio æuo memoratur ibi *Sotium* seu *Sotia*, quod an antiquum eius oppidi fuerit, nescimus. Nunc præcipua eius tractus vrbs est *Aire* ad Aturum fluuium.

æraria fecturæ] Quidam *strictura*: alii *structuræ*: Ciacconius delendam vocem dubiam censet, vt *æraria* absolute dicantur, sicut *ferraria* lib. VII, 22. Sed sic obscurabit glossema, non explicabit. Quod *fecturæ* plurium librorum sunt, non mutamus, sed fodinas interpretamur, præsertim cum vox cuniculorum, id est, meatuum subterraneorum, postulare videatur.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0120
DFG

bus profici posse intellexerunt, legatos ad Crassum mittunt; seque in deditionem vt recipiat, petunt. qua re impetrata, arma tradere iussi, faciunt. Atque in ea re omnium nostrorum intentis animis, alia ex parte oppidi Adcantuannus, qui summum imperii tenebat, cum DC deuotis, quos illi Soldurios appellant: quorum haec est conditio, vt omnibus in vita commodis vna cum his fruantur, quorum se amicitiae dediderint, si quid iis per vim accidat, aut eumdem casum vna ferant, aut sibi mortem consciscant. neque adhuc hominum memoria repertus est quisquam, qui eo interfecto, cuius se amicitiae deuouisset, mori recusaret. cum iis Adcantuannus eruptionem facere conatus, clamore ab ea parte munitionis sublato, cum ad arma milites concurrissent, vehementerque ibi pugnatum esset, repulsus in oppidum est: vti tamen eadem deditionis conditione vteretur, a Crasso impetrauit. Armis, obsidibusque acceptis, Crassus in fines Vocatium & Tarusatium, profectus est. tum ve-

XXII 1
2
3
4
XXIII 1
2

CAP. XXII. 1. *cum* DC *deuotis, quos illi Soldurios*] Deuoti, qui se pro aliquo deuouerunt, quem nec viuum deserturi sint, nec mortuo superfuturi. Numerum etiam ex Nic. Damasceno Athenaeus VI, 13 habet ἑξακοσίους. Soldurios ille Σιλοδούρους expressit, forte Σιλοδέρους legendum: quod is ἐυχωλιμαίους interpretatur, cui bene cum Caesaris *deuotis* conuenit. Ipse Caesar in simili historia VII, 40 ext. *clientes* dixit. Adde Celtiberos apud Val. Max. II, 6 sect. 11.

CAP. XXIII. 1. *Vocatium &* [*Tarusatium*] Horum se-

vero barbari commoti, quod oppidum & natura loci, & manu munitum, paucis diebus, quibus eo ventum erat, expugnatum cognouerant, legatos quoquo versus dimittere, coniurare, obsides inter se dare, copias parare cœ-
3 perunt. mittuntur etiam ad eas ciuitates legati, quæ sunt citerioris Hispaniæ, finitimæ Aquitaniæ: inde auxilia, ducesque arcessuntur.
4 quorum aduentu magna cum auctoritate, & magna cum hominum multitudine bellum gerere
5 conantur. Duces vero ii deliguntur, qui vna cum Q. Sertorio omnes annos fuerant, summamque scientiam rei militaris habere existi-
6 mabantur. ii, consuetudine populi Rom. loca capere, castra munire, commeatibus nostros
7 intercludere instituunt. Quod vbi Crassus animaduertit, suas copias propter exiguitatem non facile deduci, hostem & vagari, & vias obsidere, & castris satis præsidii relinquere, ob eam caussam minus commode frumentum commeatumque sibi supportari, in dies hostium numerum augeri; non cunctandum existima-
8 uit, quin pugna decertaret. Hac re ad concilium delata, vbi omnes idem sentire intelle-
XXIV xit, posterum diem pugnæ constituit. Prima luce productis omnibus copiis, duplici acie instituta, auxiliis in mediam aciem coniectis,
2 quid hostes consilii caperent, exspectabat. illi, etsi propter multitudinem, & veterem belli gloriam, paucitatemque nostrorum, se tuto di-

---

des ignoratur. Alteros quidam ad *Turssan* regiunculam referunt.

dimicaturos existimabant, tamen tutius esse arbitrabantur, obsessis viis, commeatu intercluso, sine vllo vulnere victoria potiri: & 3
si propter inopiam rei frumentariæ Romani sese recipere cœpissent, impeditos agmine, & sub sarcinis inferiores animo adoriri cogitabant. Hoc consilio probato ab ducibus, pro- 4
ductis Romanorum copiis, sese castris tenebant. hac re perspecta, Crassus cum sua cun- 5
ctatione atque opinione, timidiores hostes, nostros milites alacriores ad pugnandum effecisset, atque omnium voces audirentur, exspectari diutius non oportere, quin ad castra iretur; cohortatus suos, omnibus cupientibus, ad hostium castra contendit. Ibi cum XXV
alii fossas complerent, alii, multis telis coniectis, defensores vallo munitionibusque depellerent, auxiliaresque, quibus ad pugnam non multum Crassus confidebat, lapidibus telisque subministrandis, & ad aggerem cespitibus comportandis, speciem atque opinionem pugnantium præberent, cum item ab hostibus constanter ac non timide pugnaretur, telaque ex loco superiore missa non frustra acciderent; equites, circuitis hostium castris, 2
Crasso renuntiauerunt, non eadem esse diligentia ab decumana porta castra munita, facilemque aditum habere. Crassus equitum præ- XXVI
fe-

CAP. XXV. 2. *ab decumana porta*] quæ auersa ab hoste erat, vt supra II, 24. ostensum est. nam Romano more, ex Sertorii disciplina, castra communierant. §. 23.

fectos cohortatus, vt magnis præmiis pollicitationibusque suos excitarent, quid fieri velit, 2 ostendit. illi, vt erat imperatum, eductis quatuor cohortibus, quæ præsidio castris relictæ, integræ ab labore erant, & longiore itinere circumductis, ne ex hostium castris conspici possent, omnium oculis mentibusque ad pugnam intentis, celeriter ad eas, quas diximus, 3 munitiones peruenerunt. atque, his prorutis, prius in hostium castris constiterunt, quam plane ab his videri, aut quid rei gereretur, cognosci posset. 4 tum vero, clamore ab ea parte audito, nostri redintegratis viribus, quod plerumque in spe victoriæ accidere consueuit, acrius impugnare cœperunt. 5 Hostes vndique circumuenti, desperatis omnibus rebus, se per munitiones deiicere, & fuga salutem petere contenderunt. 6 quos equitatus apertissimis campis consectatus, ex millium L numero, quæ ex Aquitania Cantabrisque venisse constabat, vix quarta parte relicta, multa nocte se in castra XXVII recepit. Hac audita pugna, maxima pars Aquitaniæ sese Crasso dedidit, obsidesque vltro misit: quo in numero fuerunt Tarbelli, Bigerriones, Preciani, Vocates, Tarusates, Elusates, Garites, Ausci, Garumni, Si-

CAP. XXVII. 1. *Tarbolli, Bigerriones*] Aquæ Tarbellicæ ad Aturum fluuium, hodie *Aoqs* siue *Dax*. Bigerriones in *Bigorre* comitatu, cuius est *Tarbe* ad eumdem fluuium.

Preciani, Garites] Hi ignorantur: de Vocatibus & Tarusatibus dictum supra: *Elusates*, quorum *Elusa* erat;

Sibutſates Cocoſatesque, paucæ vltimæ nationes, 2
anni tempore confiſæ, quod hiems ſuberat, id fa-
cere neglexerunt. Eodem fere tempore Cæſar, XXVIII
etſi prope exacta iam æſtas erat, tamen quod, o-
mni Gallia pacata, Morini Menapiiq. ſupererant,
qui in armis eſſent, neque ad eum vmquam
legatos de pace miſiſſent, arbitratus id bellum
celeriter confici poſſe, eo exercitum adduxit:
qui longe alia ratione, ac reliqui Galli, bellum 2
agere inſtituerunt. nam, quod intelligebant,
maximas nationes, quæ prœlio contendiſſent,
pulſas ſuperatasque eſſe, continentesque ſiluas
ac paludes habebant: eo ſe ſuaque omnia contu-
lerunt. ad quarum initium ſiluarum cum per- 3
ueniſſet Cæſar, caſtraque munire inſtituiſſet,
neque hoſtis interim viſus eſſet, diſperſis in o-
pere noſtris; ſubito ex omnibus partibus ſiluæ
euolauerunt, & in noſtros impetum fecerunt.
noſtri celeriter arma ceperunt, eosque in ſiluas 4
repulerunt: &, compluribus interfectis, longius
impeditioribus locis ſecuti, paucos ex ſuis deper-
diderunt. Reliquis deinceps diebus Cæſar XXIX
ſil-

& *Auſci*, quorum vrbs hodie *Aux* ſiue *Auſch* dicitur, vtrique inter Aturum & Garumnam ſiti ſunt. *Garumnos* prodit fluuius ἐμώνυμος: ſed Sanſon ad oſtia ponit; Valeſius prope fontes.

Sibutſates Cocoſatesque] ignoti.

CAP. XXVIII. 2. *bellum agere inſtituerunt*] Sic membranæ, Gronouio teſte Obſerv. lib. 11. c. 3. quarum & *inſtituerunt* eſt. Ab imperitis ſuppoſitum erat *gerere cœperunt*. De bonitate autem dictionis *bellum agere*, ad Nepotis Hannibalem c. 8 ſect. 3 diximus. nam & is hac formula vſus eſt.

silvas cædere instituit: &, ne quis inermibus, imprudentibusque militibus ab latere impetus fieri posset, omnem eam materiam, quæ erat cæsa, conuersam ad hostem collocabat, & pro
2 vallo ad vtrumque latus exstruebat. Incredibili celeritate magno spatio paucis diebus confecto, cum iam pecus atque extrema impedimenta ab nostris tenerentur, ipsi densiores silvas peterent, eiusmodi tempestates sunt consecutæ, vti opus necessario intermitteretur, & continuatione imbrium, diutius sub pellibus
3 milites contineri non possent. Itaque, vastatis omnibus eorum agris, vicis, ædificiisque incensis, Cæsar exercitum reduxit, & in Aulercis, Lexouiisque, reliquis item ciuitatibus, quæ proxime bellum fecerant, in hibernis collocauit.

CAP. XXIX. 2. *sub pellibus contineri*] sub tentoriis factis ex pellibus: qui mos Romanorum erat. Vide Liuium v. 2. Tacit. XIII, 35. XIV, 38. Flor. I, 12.

3. *bellum fecerant*] Hoc Seneca epist. CXIV in Sallustio tamquam insolens, notauit: nec vero optimi scriptores hac formula erubuerunt, Cicero in Catil. III, 9; pro Milone c. 23; pro Domo sua c. 20: Nepos Dione c. 4; Liuius I, 38. Vide Curas nostras posteriores.

C. IV.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBER IV.

SVMMARIVM LIBRI IV.

Vsipetes & Tenchteri, Germani, a Sueuis exacti, Menapios inuadunt, & inde in Eburones progressi, a Cæsare magna strage superantur. Qui euaserant in Sicambros trans Rhenum se recipiunt. Cæsar, fabricato ponte, transit Rhenum, Sicambros vlciscitur, Vbios liberat. Inde in Galliam regressus, e Morinis soluit in Britanniam, & parte eius difficulter subacta, in Galliam reuertitur.

EA, quæ secuta est, hieme, qui fuit annus Cn. Pompeio, M. Crasso coss. Vsipetes Germani, & item Tenchtheri, magna cum multitudine hominum flumen Rhenum transierunt, non longe a mari, quo Rhenus influit. caussa transeundi fuit, quod ab Sueuis complures annos exagitati, bello premebantur, & agricultura prohibebantur. Sueuorum gens est longe maxima & bellicosissima Germanorum omnium: ii centum pagos habere dicuntur: ex quibus quot-

2

3

4

Lib. IV. cap. 1. 1. *Vsipetes & Tenchteri*] Germaniæ populi, qui olim intus habitauerant: vnde pulsi a Cattis, ad Rhenum fugerunt. Tacito sunt *Vsipii* & *Tencteri*: & quia Dio Cassius etiam lib. XXXIX p. 112 Τέγγρηοι, vtique hæc scriptura præferenda videtur illi, quæ in vulgatis Cæsaris libris apparet cum gemina adspiratione *Tenchtheri*.

4. *ii centum pagos*] De *pagis* dictum ad lib. 1. c. 37.

quotannis singula millia armatorum, bellandi caussa, suis ex finibus educunt. reliqui domi
5 manent: pro se atque illis colunt. hi rursus inuicem anno post in armis sunt, illi domi re-
6 manent. Sic neque agricultura, neque ratio
7 atque vsus belli intermittitur. Sed priuati ac separati agri apud eos nihil est: neque longius anno remanere vno in loco, incolendi caussa, licet. neque multum frumento, sed maximam partem lacte atque pecore viuunt, mul-
9 tumque sunt in venationibus. quæ res & cibi genere, & quotidiana exercitatione, & libertate vitæ (quod a pueris nullo officio aut disciplina adsuefacti, nihil omnino contra voluntatem faciant) & vires alit, & immani corporum
10 magnitudine efficit. atque in eam se consuetudinem adduxerunt, vt locis frigidissimis, neque vestitus, præter pelles, habeant quidquam, quarum propter exiguitatem magna est corporis pars aperta; & lauentur in fluminibus.
11 Mercatoribus est ad eos aditus eo magis, vt quæ bello ceperint, quibus vendant, habeant; quam quo vllam rem ad se importa-
12 ri desiderent. quin etiam iumentis, quibus maxime Gallia delectatur, quæque impenso parat pretio, Germani importatis non vtuntur; sed quæ sunt apud eos nata praua atque deformia, hæc quotidiana exercitatione, summi vt
13 sint laboris, efficiunt. Equestribus prœliis sæpe

quamquam hi minores quam Heluetiorum; non tamen parui aut exigui: quod ex numero militum, quos singulis annis emittebant, intelligimus.

pe ex equis desiliunt, ac pedibus prœliantur; equosque eodem remanere vestigio, adsuefaciunt: ad quos se celeriter, cum vsus poscit, recipiunt. neque eorum moribus turpius quidquam aut inertius habetur, quam ephippiis vti. Itaque ad quemuis numerum ephippiatorum equitum, quamuis pauci, adire audeant. Vinum ad se omnino importari non sinunt, quod ea re ad laborem ferendum remolleſcere homines, atque effeminari arbitrantur. Publice maximam putant esse laudem, quam latissime a suis finibus vacare agros: hac re significari, magnum numerum ciuitatum suam vim sustinere non potuisse. Itaque vna ex parte a Sueuis circiter millia passuum DC agri vacare dicuntur. Ad alteram partem succedunt Vbii, quorum fuit ciuitas ampla atque florens, vt est captus Germanorum, & paullo, qui sunt eiusdem generis, etiam ceteris humaniores, propterea quod Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ventitant, & ipsi propter propinquitatem Gallicis

4 5 6 III 2 3

CAP. III. 2. *millia passuum* DC *vacare*] Spatium nimietate suspectum: & tamen metaphrastes stadiorum numero adæquat. Lipsius & Hotmanus LX siue *sexaginta*: Dion. Vossius ex MS. *centum*.

3. *Ad alteram partem succedunt Vbii*] tum dextram Rheni ripam colentes, seu *transrhenanus* populus, vt Cæsar paullo post dicit c. 16. sect. 5. Germani, nondum Galli, antequam ab Augusto in Galliam transducti sunt, aut sponte transgressi, permittentibus Romanis; vt arcerent, non vt custodirentur. *Tacit. Germ. c.* 28.

licis sunt moribus adsuefacti. Hos cum Sueui, multis sæpe bellis experti, propter amplitudinem grauitatemque ciuitatis, finibus expellere non potuissent, tamen vectigales sibi fecerunt, ac multo humiliores infirmioresque reddiderunt. In eadem caussa fuerunt Vsipetes & Tenchtheri, quos supra diximus, qui cum plures annos Sueuorum vim sustinuerint; ad extremum tamen, agris expulsi, & multis locis Germaniæ triennium vagati, ad Rhenum peruenerunt. quas regiones Menapii incolebant, & ad vtramque ripam fluminis agros, ædificia vicosque habebant. sed, tantæ multitudinis aduentu perterriti, ex his ædificiis, quæ trans flumen habuerant, demigrauerunt: & cis Rhenum dispositis præsidiis, Germanos transire prohibebant. Illi, omnia experti, cum, neque vi contendere propter inopiam nauium; neque clam transire, propter custodias Menapiorum possent; reuerti se in suas sedes regionesque simulauerunt: & tridui viam progressi, rursus reuerterunt: atque omni hoc itinere vna nocte equitatu confecto, inscios inopinantesque Menapios oppressserunt. qui, de Germanorum discessu per exploratores certiores facti, sine metu trans Rhenum in suos vicos remigrauerant. his interfectis, nauibusque eorum occupatis, priusquam ea pars Menapiorum, quæ citra Rhenum erat, certior fieret, flumen transierunt; atque omnibus eorum ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis se-

se eorum copiis aluerunt. His de rebus V
Cæsar certior factus, & infirmitatem Gallorum veritus, quod sunt in consiliis capiendis mobiles, & nouis plerumque rebus student, nihil his committendum existimauit. Est autem hoc 1
Gallicæ consuetudinis, vt & viatores etiam inuitos consistere cogant, &, quod quisque eorum de quaque re audierit aut cognouerit, quærant, & mercatores in oppidis vulgus circumsistat; quibus ex regionibus veniant, quasque res ibi cognouerint, pronuntiare cogant. His 3
rumoribus atque auditionibus permoti, de summis sæpe rebus consilia ineunt: quorum eos e vestigio pœnitere necesse est: cum incertis rumoribus seruiant, & plerique ad voluntatem eorum ficta respondeant. Qua consuetudine cognita, Cæsar, ne grauiori bello occurreret, maturius, quam consueuerat, ad exercitum proficiscitur. eo cum venisset, ea quæ fore suspicatus erat, facta cognouit. missas legationes 3
a nonnullis ciuitatibus ad Germanos, inuitatosque eos, vti ab Rheno discederent: omniaque, quæ postulassent, ab se fore parata. Qua spe 4
adducti Germani, latius iam vagabantur, & in fines Eburonum, & Condrusorum, qui sunt Treuirorum clientes, peruenerant. Principi- 5
bus

CAP. IV. 7. *se eorum copiis aluerunt*] eorum cibariis, alimentis. Vide supra lib. II. c. 10. sect. 5.

CAP. VI. 4. *Condrusorum, qui sunt Treuirorum clientes*] non item Eburones sub Treuiris erant, libera ciuitas, quamlibet ignobilis & exigua, lib. V cap. 28. sect. 1; sed soli hoc loco Condrusi dicuntur client-

bus Galliæ euocatis, Cæsar, ea, quæ cognouerat, dissimulanda sibi existimauit: eorumque animis permulsis & confirmatis, equitatuque imperato, bellum cum Germanis gerere constituit. VII Re frumentaria comparata, equitibusque delectis, iter in ea loca facere cœpit, quibus in 2 locis Germanos esse audiebat. a quibus cum paucorum dierum iter abesset, legati ab iis ve- 3 nerunt, quorum hæc fuit oratio: *Germanos neque priores populo R. bellum inferre; neque tamen recusare, si lacessantur, quin armis contendant: quod Germanorum consuetudo hæc sit a maioribus tradita, quicumque bellum inferant; resistere, neque deprecari: hoc tamen dicere, ve-* 4 *nisse inuitos, eiectos domo. si suam gratiam Romani velint, posse eis vtiles esse amicos; vel sibi agros attribuant, vel patiantur eos tenere, quos* 5 *armis possederint. sese vnis Sueuis concedere; quibus ne dii quidem immortales pares esse possint: reliquum quidem in terris esse nemi-* VIII *nem, quem non superare possint.* Ad hæc Cæsar, quæ visum est, respondit, sed exitus fuit orationis: *Sibi nullam cum his amicitiam* 2 *esse posse, si in Gallia remanerent. neque verum esse, qui suos fines tueri non potuerint, alienos occupare: neque vllos in Gallia vacare agros, qui dari, tantæ præsertim multitudini, sine iniuria possint. Sed licere, si velint, in Vbio-*

rum

---

tes. quod contra Ortelium Cluuerius Germ. A. lib. II. 15 demonstrauit. Nec vero Condrusorum sedes definiri potest, nec nomen post Cæsaris tempora memorabile, vt videantur cum Tungris coaluisse.

rum finibus considere, quorum sint legati apud se, & de Sueuorum iniuriis querantur, & a se auxilium petant: hoc se ab Vbiis impetraturum. Legati, hæc se ad suos relaturos dixerunt: &, re deliberata, post diem tertium ad Cæsarem reuersuros. Interea ne propius se castra moueret, petierunt. ne id quidem Cæsar ab se impetrari posse, dixit: cognouerat enim, magnam partem equitatus ab iis aliquot diebus ante, prædandi frumentandique caussa, ad Ambiuaritos trans Mosam missam. hos exspectari equites, atque eius rei caussa moram interponi arbitrabatur. Mosa profluit ex monte Vogeso. qui est in finibus Lingonum, & parte quadam Rheni recepta, quæ appellatur Valis, insulam efficit Batauorum. neque longius ab eo millibus passuum LXXX in Oceanum [illegible]ranſit. Rhenus autem oritur ex Leponiis,

IX 1 2 3 X 1 2 3

CAP. IX. 3. *ad Ambiuaritos*] ignotos plane, neque alibi memoratos. Alii tamen sunt ab *Ambiuaretis* Aeduorum clientibus, lib. VII, 75, sect. 2.

CAP. X. 1. *ex Vogeso monte, in finibus Lingonum*] Nota ex tabulis nomina. Mons inter Burgundiam, Lotharingiam & Alsatiam procurrit: populi caput hodie *Langres*.

quæ appellatur Valis] Libri veteres habent *Vacalos*, etiam Græcus Βάκαλος: vetustiores, Glareano teste, *Walis*, Germanica littera. qua quis vsum Cæsarem credet, abhorrente ab ore Romano? Credo *Valis* vel *Valos* scripsisset: *Vacalos* autem ortum ex Taciti *Vahalis*, c ad *h*, vt sæpe solebant barbaris temporibus, a librariis adiecta, & rursus deinde sublata adspiratione. Recentiores editiones habent *Walis*.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0133
DFG

tiis, qui Alpes incolunt, & longo spatio per fines Nantuatium, Heluetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Treuirorum
4 citatus fertur: & vbi Oceano appropinquauit, in plures diffluit partes, multis ingentibusque insulis effectis, quarum pars magna a feris
5 barbarisque nationibus incolitur. ex quibus sunt, qui piscibus atque ouis auium viuere existimantur; multisque capitibus in Oceanum
XI influit. Cæsar cum ab hoste non amplius passuum XII millibus abesset, vt erat constitutum, ad eum legati reuertuntur. qui in itinere congressi, magnopere, ne longius progrederetur, orabant.
2 Cum id non impetrassent, petebant, vti ad eos equites, qui agmen antecessissent, præmitteret, eosque pugna prohiberet; sibique vti potestatem faceret, in Vbios legatos mitten-
3 di. quorum si principes ac senatus sibi per iureiurando fidem fecissent, ea conditione, quæ a Cæsare ferretur, se vsuros ostendebant. ad has res con-

---

Nantuatium] Alii hi a Nantuatibus inter Veragros & Allobrogas sitis, lib. III. ineunte, & cap. 6, adeo, vt quidam dubitent de nomine, ac *Retos* putent intelligi, nusquam a Cæsare memoratos, quos vero longo tractu Rhenus in Grisonibus stringit.

Mediomatricorum] At hi ad Mosellam sunt, eorumque caput Diuodurum, nunc Metis seu Metz. Hos Cæsar, eumque secutus Strabo ad Rhenum perducunt, de quo dubitat Valesius in *Rhenus*: nisi Tribocorum, id est Alsatorum, partem simul tenuerunt.

5. *multis capitibus in Oceanum*] multis ostiis, ἐκβολαῖς; rara & singulari notione, cum *caput* potius fons fluminis ab aliis appelletur. Græcus interpres bene πολλοῖς στόμασιν.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0134
DFG

conficiendas sibi tridui spatium daret. Hæc 4
omnia Cæsar eodem illo pertinere arbitrabatur,
vt tridui mora interposita, equites eorum, qui
abessent, reuerterentur: tamen sese non longi-
us millibus passuum IV, aquationis caussa, pro-
cessurum eo die dixit. huc postero die quam fre- 5
quentissimi conuenirent, vt de eorum postula-
tis cognosceret. Interim ad præfectos, qui 6
cum omni equitatu anteceserant, mittit, qui
nuntiarent, ne hostes prœlio lacesserent; & si
ipsi lacesserentur, sustinerent, quoad ipse cum
exercitu propius accessisset. At hostes, vbi XII
primum nostros equites conspexerunt, quorum
erat quinque millium numerus, cum ipsi non
amplius DCCC equites haberent, quod ii, qui
frumentandi caussa ierant trans Mosam, non-
dum redierant; nihil nostris timentibus, quod
legati eorum paullo ante a Cæsare discesserant,
atque is dies induciis erat ab iis petitus; impetu
facto, celeriter nostros perturbauerunt: rur- 2
sus, resistentibus nostris, consuetudine sua, ad
pedes desilierunt, suffossisque equis, compluri-
busq. nostris deiectis, reliquos in fugam coniece-
runt, atque ita perterritos egerunt, vt non prius
fuga desisterent, quam in conspectum agminis
nostri venissent. In eo prœlio ex equitibus no- 3
stris interficiuntur IV & LXX. in his, vir for- 4
tissimus Piso Aquitanus, amplissimo genere na-
tus, cuius auus in ciuitate sua regnum obtinu-
erat, amicus ab senatu nostro appellatus. hic, 5
cum fratri, intercluso ab hostibus, auxilium fer-

ret, illum periculo eripuit: ipse, equo vulnerato, deiectus, quoad potuit, fortissime restitit.
6 cum circumuentus, multis vulneribus acceptis, cecidisset, atque id frater, qui iam prœlio excesserat, procul animaduertisset, incitato equo
XIII se hostibus obtulit, atque interfectus est. Hoc facto prœlio, Cæsar neque iam sibi legatos audiendos, neque conditiones accipiendas arbitrabatur ab iis, qui per dolum atque insidias,
2 petita pace, vltro bellum intulissent. exspectare vero dum hostium copiæ augerentur, equitatusque reuerteretur, summæ dementiæ esse
3 iudicabat: & cognita Gallorum infirmitate, quantum iam apud eos, hostes vno prœlio auctoritatis essent consecuti, sentiebat: quibus ad consilia capienda nihil spatii dandum existimabat.
4 His constitutis rebus, & consilio cum legatis & quæstore communicato, ne quem diem pugnæ prætermitteret, opportunissima res accidit, quod postridie eius diei mane eadem & perfidia, & simulatione vsi Germani, frequentes omnibus principibus, maioribusque natu adhibitis, ad eum in castra venerunt;
5 simul, vt dicebatur, sui purgandi caussa, quod contra atque esset dictum, & ipsi petissent, prœlium pridie commisissent, simul vt, si quid possent, de induciis fallendo impetrarent. quos sibi Cæsar oblatos gauisus retineri iussit: ipse omnes copias castris eduxit, equitatum, quod recenti prœlio perterritum esse existimabat, agmen
XIV subsequi iussit. Acie triplici instituta,

tuta, & celeriter IIX millium itinere confecto, prius ad hostium castra peruenit, quam, quid ageretur, Germani sentire possent. qui o- 2
mnibus rebus subito perterriti, & celeritate aduentus nostri, & discessu suorum, neque consilii habendi, neque arma capiendi spatio dato, perturbabantur, copiasne aduersus hostem educere, an castra defendere, an fuga salutem petere, præstaret. quorum timor cum fremitu & concur- 3
su significaretur, milites nostri, pristini diei perfidia incitati, in castra irruperunt. quorum qui 4
celeriter arma capere potuerunt, paullisper nostris restiterunt, atque inter carros impedimentaque prœlium commiserunt. at reliqua mul- 5
titudo puerorum mulierumque (nam cum omnibus suis domo excesserant, Rhenumque transierant) passim fugere cœpit. ad quos consectandos, Cæsar equitatum misit. Germani XV
post tergum clamore audito, cum suos interfici viderent, armis abiectis, signisque militaribus relictis, se ex castris eiecerunt: & cum ad 2
confluentem Mosæ & Rheni peruenissent, reliqua fuga desperata, magno numero interfecto, reliqui se in flumen præcipitauerunt, atque ibi

ti-

CAP. XV. 2. *ad confluentem Mosæ & Rheni*] Sic omnes libri: etiam Græcus, ἔνθα συμμίγνυται ὁ Μόσης τῷ Ῥήνῳ. Cluuerius G. A. lib. II, 14 contendit *Mosellæ* legendum esse, receptiorem credens Mosæ confluentem ac manu factum: quem Io. Isaac. Pontanus Discept. chorogr. parte I cap. 5 refutauit. Scilicet fugerunt inter Mosam & Rhenum vsque ad concursum illorum, quo fuga impediebatur.

timore, lasſitudine, & vi fluminis oppreſſi, perierunt. 3 noſtri ad vnum omnes incolumes, perpaucis vulneratis, ex tanti belli timore, cum hoſtium numerus capitum CDXXX millium fuiſſet, 4 ſe in caſtra receperunt. Cæſar iis, quos in caſtris retinuerat, diſcedendi poteſtatem fecit. 5 illi ſupplicia cruciatusque Gallorum veriti, quorum agros vexauerant, remanere ſe apud eum velle dixerunt. iis Cæſar libertatem conceſ-

XVI ſit. Germanico bello confecto, multis de cauſſis Cæſar ſtatuit ſibi Rhenum eſſe transeundum: quarum illa fuit iuſtiſſima, quod cum videret, Germanos tam facile impelli, vt in Galliam venirent; ſuis quoque rebus eos timere voluit, cum intelligerent, & poſſe & audere 2 populi R. exercitum Rhenum tranſire. Acceſſit etiam, quod illa pars equitatus Vſipetum & Tenchtherorum, quam ſupra commemoraui, prædandi frumentandique cauſſa, Moſam tranſiſſe, neque prœlio interfuiſſe, poſt fugam ſuorum, ſe trans Rhenum in fines Sicambrorum receperat, ſeque cum iis coniunxerat. 3 ad quos cum Cæſar nuntios miſiſſet, qui poſtularent eos, qui ſibi Galliæque bellum intuliſſent, 4 vti ſibi dederent, reſponderunt: *Populi R. imperium Rhenum finire: ſi ſe inuito, Germanos in Galliam tranſire, non æquum exiſtimaret: cur ſui quid-*

CAP. XVI. 2. *in fines Sicambrorum*] Sicambri ſiue Sigambri easdem fere regiones tenuerunt, ſupra Lupiam vsque Aliſonem, & in meridiem vsque ad Cattorum fines; quas poſtea, his transductis in Galliam, Vſipetes & Tenctori poſſederunt.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0138
DFG

quidquam esse imperii aut potestatis trans Rhenum postularet? Vbii autem, qui vni ex trans- 5
rhenanis ad Cæsarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant, magnopere orabant, vt sibi auxilium ferret, quod grauiter ab Sueuis premerentur; vel, si id facere occu- 6
pationibus populi R. prohiberetur, exercitum modo Rhenum transportaret: id sibi ad auxilium spemque reliqui temporis satis futurum. tantum esse nomen atque opinionem exerci- 7
tus Romani, Ariouisto pulso, & hoc nouissimo prœlio facto, etiam ad vltimas Germanorum nationes, vti opinione & amicitia populi R. tuti esse possint. nauium magnam copiam 8
ad transportandum exercitum pollicebantur. XVII
Cæsar his de caussis, quas commemoraui, Rhenum transire decreuerat: sed, nauibus transire, neque satis tutum esse arbitrabatur, neque suæ neque populi R. dignitatis esse statuebat. itaque, etsi summa difficultas faci- 2
undi pontis proponebatur, propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemque fluminis, temen id sibi contendendum, aut aliter non transducendum exercitum existimabat. rationem igitur pontis hanc instituit. Tigna bina sesqui- 3
pedalia, paullum ab imo præacuta dimensa ad altitudinem fluminis, interuallo pedum duorum inter se iungebat. hæc cum machinationibus 4
im-

5. *ex transrhenanis*] tum temporis enim Germani erant, antequam ex dextra ripa Rheni in sinistram siue Gallicam migrarent. Vide supra ad c. 3 dicta.

immissa in flumen defixerat, fistucisque adegerat, non sublicæ modo directa ad perpendiculum, sed prona ac fastigata, vt secundum naturam fluminis procumberent. his item contraria duo ad eumdem modum iuncta, interuallo pedum quadragenum ab inferiore parte, contra vim atque impetum fluminis conuersa statuebat: hæc vtraque bipedalibus trabibus immissis, quantum eorum tignorum iunctura distabat, binis vtrimque fibulis ab extrema parte distinebantur. quibus discluſis, atque in contrariam partem reuinctis, tanta erat operis firmitudo, atque ea rerum natura, vt, quo maior vis aquæ se incitauisset, hoc artius illigata tenerentur: hæc directa materia iniecta contexebantur, ac longuriis cratibusque consternebantur: ac nihilo secius sublicæ ad inferiorem partem fluminis obliquæ adigebantur, quæ, pro ariete subiectæ, & cum omni opere coniunctæ, vim fluminis exciperent: & aliæ item supra pontem mediocri spatio: vt, si arborum trunci, siue naues, deiiciendi operis caussa, essent a barbaris missæ, his defensoribus earum rerum vis minueretur, neu ponti nocerent. XVIII Diebus x quibus materia cœpta erat comportari, omni opere effecto, exercitus transducitur. Cæsar, ad vtramque partem pontis firmo præsidio relicto, in fines Sicambrorum contendit. Interim a compluribus ci-

CAP. XVII. 9. *pro ariete subiectæ*] pro munimento ac defensione. Et Græcus hoc loco χριοῦ meminit.

ciuitatibus ad eum legati veniunt, quibus pacem atque amicitiam petentibus, liberaliter respondit, obsidesque ad se adduci iubet. Sicambri ex eo tempore, quo pons institui cœptus est, fuga comparata, hortantibus iis, quos ex Tenchtheris atque Vsipetibus apud se habebant, finibus suis excesserant, suaque omnia exportauerant, seque in solitudinem ac siluas abdiderant. Cæsar, paucos dies in eorum finibus moratus, omnibus vicis ædificiisque incensis, frumentisque succisis, se in fines Vbiorum recepit; atque his auxilium suum pollicitus, si a Sueuis premerentur, hæc ab iis cognouit: Sueuos, postquam per exploratores pontem fieri comperissent, more suo consilio habito, nuntios in omnes partes dimisisse, vti de oppidis demigrarent, liberos, vxores, suaque omnia in siluas deponerent: atque omnes, qui arma ferre possent, vnum in locum conuenirent: hunc esse delectum medium fere regionum earum, quas Sueui obtinerent: ibi Romanorum aduentum exspectare, atque ibi decertare constituisse. quod ibi Cæsar comperit, omnibus his rebus confectis, quarum rerum caussa exercitum transducere constituerat, vt Ger-

4 XIX 2 3 4

ma-

CAP. XIX. 1. *in fines Vbiorum se recepit*] Quia Vbiorum precibus est transitus in Germaniam factus, c. 16 *sect.* 6. & nunc a Sicambris in Vbios reuertitur; pontem ipsum ad Vbios pertinuisse non dubitatur: sed quo loco & parte, definiri non potest, tacente historia.

manis metum iniiceret, vt Sicambros vlciscereretur, vt Vbios obsidione liberaret, diebus omnino XIIX trans Rhenum consumptis, satis & ad laudem & ad vtilitatem profectum arbitratus, se in Galliam recepit, pontemque
XX rescidit. Exigua parte æstatis reliqua Cæsar, etsi in iis locis, quod omnis Gallia ad septemtrionem vergit, maturæ sunt hiemes, tamen in Britanniam proficisci contendit, quod, omnibus fere Gallicis bellis, hostibus nostris
2 inde subministrata auxilia intelligebat: &, si tempus anni ad bellum gerendum deficeret; tamen magno sibi vsui fore arbitrabatur, si modo insulam adisset, & genus hominum perspexisset; loca, portus, aditus cognouisset:
3 quæ omnia fere Gallis erant incognita. neque enim temere præter mercatores adit ad illos quisquam: neque iis ipsis quidquam, præter oram maritimam, atque eas regiones, quæ sunt con-
4 tra Galliam, notum est. Itaque, conuocatis ad se vndique mercatoribus, neque quanta esset insulæ magnitudo, neque quæ aut quantæ nationes incolerent, neque quem vsum belli haberent, aut quibus institutis vterentur, ne-
XXI que qui essent ad maiorum nauium multitudinem idonei portus, reperire poterat. Ad hæc

CAP. XX. 2. *si modo insulam adisset*] Cæsar Britanniam constanter vocat insulam, fama magis, quam certa inductus ratione. Dubitatum postea, donec Iulius Agricola sub Tito primus circumnauigauit; quod ex Dione Xiphilinus, & Tacitus Agr. c. 19 referunt.

hæc cognoſcenda, prius quam periculum faceret, idoneum eſſe arbitratus, C. Voluſenum cum naui longa præmittit. huic mandat, vt 2
exploratis omnibus rebus, ad ſe quamprimum reuertatur. ipſe cum omnibus copiis, in Morinos 3
proficiſcitur: quod inde erat breuiſſimus in Britanniam transiectus. huc naues vndique ex fi- 4
nitimis regionibus, &, quam ſuperiore æſtate ad Veneticum bellum fecerat claſſem, iubet conuenire. Interim, conſilio eius cognito, & per 5
mercatores perlato ad Britannos, a compluribus eius inſulæ ciuitatibus ad eum legati veniunt, qui polliceantur, obſides dare, atque imperio populi R. obtemperare. Quibus auditis, liberaliter pollicitus, hortatusque, vt in ea 6
ſententia permanerent, eos demum remiſit: &, cum his vna Comium, quem ipſe, Atre- 7
batibus ſuperatis, regem ibi conſtituerat, cuius

&

CAP. XXI. 2. *huic mandat, vt exploratis omnibus rebus*] Hæſitat in his Goduinus, quod Suetonius c. 58 dicat, Cæſarem *per ſe* exploraſſe poſt nauigationem Voluſeni. At *per ſe* non legato Voluſeno, ſed incertæ famæ ac mercatorum relationi. Quæ enim imperator per duces ſuos explorat, ipſe exploraſſe dicitur. Idem Iulii Celſi excerptori reſpondit D. Voſſius.

7. *Comium, quem - - - regem ibi conſtituerat*] In Theſauro Brandenburgico (p. 305) exſtat nummus, in cuius vna facie circa equum COMMIOS; in altera capiti galeato GARMAN adſcriptum eſt: quem nobiliſſ. vir L. Beger ad hunc Comium Atrebatem refert. Dio certe lib. XL ſcripſit Κόμμιον: etiam libri quidam Latini.

& virtutem & consilium probabat, & quem sibi fidelem esse arbitrabatur, cuiusque auctoritas in his regionibus magna habebatur, mittit.
8 huic imperat, quas possit, adeat ciuitates; horteturque, vt populi R. fidem sequantur; seque
9 celeriter eo venturum nuntiet. Volusenus, perspectis regionibus, quantum ei facultatis dari potuit, qui naui egredi, ac se barbaris committere non auderet, v die ad Cæsarem reuer-
XXII titur: quæque ibi perspexisset, renuntiat. Dum in his locis Cæsar nauium parandarum caussa moratur, ex magna parte Morinorum ad eum legati venerunt, qui se de superioris temporis consilio excusarent, quod homines barbari, & nostræ consuetudinis imperiti, bellum populo R. feciissent, seque ea, quæ imperasset, factu-
2 ros pollicerentur. hoc sibi satis opportune Cæsar accidisse arbitratus, quod neque post tergum hostem relinquere volebat, neque belli gerendi, propter anni tempus, facultatem habebat, neque has tantularum rerum occupationes sibi Britanniæ anteponendas iudicabat; ma-
3 gnum his numerum obsidum imperat. quibus adductis, eos in fidem recepit, nauibus circiter LXXX onerariis coactis, contractisque, quot satis esse ad duas legiones transportandas existimabat. quidquid præterea nauium longarum habebat, quæstori, legatis, præfectisque
4 distribuit. huc accedebant XIIX onerariæ naues, quæ ex eo loco millibus passuum IIX vento tenebantur, quo minus in eumdem portum

tum peruenire possent. has equitibus distribuit, reliquum exercitum Q. Titurio Sabino, & L. Aurunculeio Cottæ, legatis, in Menapios, atque in eos pagos Morinorum, ab quibus ad eum legati non venerant, deducendum dedit. P. Sulpicium Rufum legatum, cum 6
eo præsidio, quod satis esse arbitrabatur, portum tenere iussit. His constitutis rebus, XXIII
nactus idoneam ad nauigandum tempestatem, tertia fere vigilia soluit, equitesque in vlteriorem portum progredi, & naues conscendere, ac se sequi iussit: ab quibus cum paullo 2
tardius esset administratum, ipse hora circiter diei IV cum primus nauibus Britanniam attigit: atque ibi in omnibus collibus expositas hostium copias armatas conspexit. cuius loci hæc 3
erat natura; atque ita montibus angustis mare continebatur, vti ex locis superioribus in litus

---

CAP. XXII. 6. P. *Sulpicium Rufum*] Dion. Vossius huc nummum Cæsaris refert, qui auerso latere nauem habet cum inscriptione ΠΟΥΒ. ΣΟΥΛΠΙΚΙΟΣ ΡΟΥΦ.

CAP. XXIII. 1. *tertia vigilia soluit*] ex portu Itio, vt Strabo adnotauit lib. IV p. 138: quem de primo traiectu in Britanniam loqui, ex tempore & hora in Notitia Orbis Antiq. probauimus.

in vlteriorem portum] qui post paullo c. 28 sect. 1. *superior* vocatur, in ortum & ad dextram ab Itio recedens: cui opponitur *inferior*, ab Itio recedens in occasum, cap. 36, 3. Ita enim plagæ discernuntur in hoc litore. Lege cap. 28, quo & *superior portus* memoratur; & *inferior pars insulæ, quæ est propius solis occasum.*

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0145
DFG

4 tus telum adiici posset. hunc ad egrediendum nequaquam idoneum arbitratus locum, dum reliquæ naues eo conuenirent, ad horam IX
5 inancoris exspectauit. Interim legatis tribunisque mil. conuocatis, & quæ ex Voluseno cognouisset; &, quæ fieri vellet, ostendit; monuitque, vt rei militaris ratio, maximeq. vt res maritimæ postulârent, vt quæ celerem atque instabilem motum haberent, ad nutum & ad tempus omnes res ab iis
6 administrarentur. his dimissis, & ventum & æstum vno tempore nactus secundum, dato signo, & sublatis ancoris, circiter millia passuum VIII ab eo loco progressus, aperto ac plano
XXIV litore naues constituit. At barbari, consilio Romanorum cognito, præmisso equitatu, & essedariis, quo plerumque genere in prœliis vti consuêrunt, reliquis copiis subsecuti, no-
2 stros nauibus egredi prohibebant. Erat ob has causas summa difficultas, quod naues, propter magnitudinem, nisi in alto constitui non poterant. militibus autem ignotis locis, impeditis manibus, magno & graui onere armorum pressis, simul & de nauibus desiliendum, & fluctibus consistendum, & cum hostibus erat pugnan-
3 dum: cum illi aut ex arido, aut paullulum in aquam progressi, omnibus membris expediti, notissi-

CAP. XXIV. 1. *essedariis*] qui ex *essedis*, id est militaribus curribus pugnabant. Ipse post interpres est c. 33, vbi omnia curatius descripsit. Belgæ feruntur auctores, si Seruio credimus ad illud Georg. III, vers. 204.

Belgica vel molli melius feret esseda collo.

tissimis locis audacter tela coniicerent, & equos insuefactos incitarent. quibus rebus nostri perterriti, atque huius omnino generis pugnæ imperiti, non omnes eadem alacritate ac studio, quo in pedestribus vti prœliis consueuerant, vtebantur. 4

XXV Quod vbi Cæsar animaduertit, naues longas, quarum & species erat barbaris inusitatior, & motus ad vsum expeditior, paullulum remoueri ab onerariis nauibus, & remis incitari, & ad latus apertum hostium constitui, atque inde fundis, tormentis, sagittis hostes propelli, ac submoueri iussit: quæ res magno vsui nostris fuit. nam & nauium figura, 2
& remorum motu, & inusitato genere tormentorum permoti barbari constiterunt, ac paulum modo pedem retulerunt. At nostris 3
militibus cunctantibus maxime propter altitudinem maris, qui x legionis aquilam ferebat, contestatus deos, vt ea res legioni feliciter eueniret: *Desilite*, inquit, *milites, nisi vultis aquilam hostibus prodere. ego certe meum reip. atque imperatori officium præstitero.* Hoc cum magna 4
voce dixisset, se ex naui proiecit, atque in hostes aquilam ferre cœpit. tum nostri cohortati inter se, ne tantum dedecus admitteretur, vniuersi ex naui desilierunt. hos item alii ex 5
proximis nauibus, cum conspexissent, subsecuti, hostibus appropinquarunt. 6

XXVI Pugnatum est ab vtrisque acriter. nostri tamen, quod neque ordines seruare, neque firmiter insistere, neque signa subsequi poterant, atque

que alius alia ex naui, quibuscumque signis occurrerat, se adgregabat, magnopere perturbabantur. hostes vero, notis omnibus vadis, vbi ex litore aliquos singulares ex naui egredientes conspexerant, incitatis equis, impeditos adoriebantur. plures paucos circumsistebant; alii ab latere aperto in vniuersos tela coniiciebant. Quod cum animaduertisset Cæsar, scaphas longarum nauium, item speculatoria nauigia militibus compleri iussit: & quos laborantes conspexerat, iis subsidia submittebat. nostri, simul atque in arido constiterunt, suis omnibus consecutis, in hostes impetum fecerunt, atque eos in fugam dederunt; neque longius prosequi potuerunt, quod equites cursum tenere atque insulam capere non potuerunt. hoc vnum ad pristinam fortunam Cæsari defuit.

XXVII Hostes prœlio superati, simul atque se ex fuga receperunt, statim ad Cæsarem legatos de pace miserunt: obsides daturos, quæque imperasset, sese facturos, polliciti sunt. Vna cum his legatis Comius Atrebas venit, quem supra demonstraueram a Cæsare in Britanniam præmissum. hunc illi e naui egressum, cum ad eos imperatos mandata perferret, comprehenderant, atque in vincula coniecerant. tunc facto prœlio, remiserunt, & in petenda pace, eius rei culpam in multitudinem coniecerunt, & propter imprudentiam, vt ignosceretur, petiuerunt. Cæsar questus, quod cum vltro, in continentem legatis missis, pacem a se petissent,

sent, bellum sine caussa intulissent, ignoscere imprudentiæ dixit: obsidesque imperauit: quorum illi partem statim dederunt, partem ex longinquioribus locis arcessitam, paucis post diebus sese daturos dixerunt. Interea suos remigrare in agros iusserunt: principesque vndique conuenere, & se ciuitatesque suas Cæsari commendarunt. His XXVIII rebus pace firmata, post diem IV, quam est in Britanniam ventum, naues XIIX, de quibus supra demonstratum est, quæ equites sustulerant, ex superiore portu leni vento soluerunt. quæ cum appropinquarent Britanniæ, & ex castris viderentur, tanta tempestas subito coorta est, vt nulla earum cursum tenere posset: sed aliæ eodem, vnde erant profectæ, referrentur; aliæ ad inferiorem partem insulæ, quæ est propius solis occasum, magno sui cum periculo deiicerentur. quæ tamen, ancoris iactis, cum fluctibus complerentur, necessario aduersa nocte in altum prouectæ, continentem petiuerunt. Eadem nocte accidit, vt esset luna plena, quæ maritimos æstus maximos in Oceano efficere consueuit: nostrisque id erat incognitum. Itaque vno tempore & longas naues, quibus Cæsar exercitum transportandum curauerat, quasque in aridum subduxerat, æstus comple-

6 7 2 3 XXIX 2

CAP. XXVIII. 1. *de quibus supra*] cap. 23 sect. 1. *ex superiore portu*] Vide ibidem adnotata.

2. *deiicerentur*] Bene, ac proprie de loco inferiore, consensu tuente librorum; vt frustra Ciacconius *reiicerentur* maluerit.

plebat: & onerarias, quæ ad ancoras erant deligatæ, tempestas adflictabat; neque vlla nostris facultas aut administrandi, aut auxiliandi
3 dabatur. Compluribus nauibus fractis, reliquæ cum essent, funibus, ancoris, reliquisque armamentis amissis, ad nauigandum inutiles, magna, id quod necesse erat accidere, totius exercitus
4 perturbatio facta est. neque enim naues erant aliæ, quibus reportari possent; & omnia deerant, quæ ad reficiendas eas vsui sunt; &, quod omnibus constabat, hiemare in Gallia oportere, frumentum his in locis in hiemem prouisum non
XXX erat. Quibus rebus cognitis, principes Britanniæ, qui post prœlium ad ea, quæ iusserat Cæsar, facienda conuenerant, inter se collocuti, cum equites, & naues, & frumentum Romanis deesse intelligerent, & paucitatem militum ex castrorum exiguitate cognoscerent, quæ hoc erant etiam angustiora, quod sine impedimen-
2 tis Cæsar legiones transportauerat; optimum factu esse duxerunt, rebellione facta, frumento commeatuque nostros prohibere, & rem in hiemem producere, quod, his superatis, aut reditu intercluso, neminem postea belli inferendi caussa in Britanniam transiturum confi-
XXXI debant. Itaque, rursus coniuratione facta, paullatim ex castris discedere, ac suos clam ex agris deducere cœperunt. At Cæsar, etsi nondum eorum consilia cognouerat, tamen & ex euentu nauium suarum, & ex eo, quod obsides dare intermiserant, fore id, quod accidit, suspica-

cabatur. itaque ad omnes casus subsidia comparabat. nam & frumentum ex agris in castra quotidie conferebat, &, quæ grauissime adflictæ erant naues, earum materia atque ære ad reliquas reficiendas vtebatur, & quæ ad eas res erant vsui, ex continenti comportari iubebat. Itaque, cum id summo studio a militibus administraretur, XII nauibus amissis, reliquis vt nauigari commode posset, effecit. Dum XXXII ea geruntur, legione ex consuetudine vna frumentatum missa, quæ appellabatur VII, neque vlla ad id tempus belli suspicione interposita, cum pars hominum in agris remaneret, pars etiam in castra ventitaret; ii qui pro portis castrorum in statione erant, Cæsari renuntiarunt, puluerem maiorem, quam consuetudo ferret, in ea parte videri, quam in partem legio iter fecisset. Cæsar id, quod erat, suspicatus, aliquid noui a barbaris initum consilii, cohortes, quæ in stationibus erant, secum in eam partem proficisci, duas ex reliquis in stationem succedere, reliquas armari, & confestim se subsequi iussit. Cum paullo longius a castris processisset; suos ab hostibus premi, atque ægre sustinere, & conferta legione ex omnibus partibus tela coniici animaduertit. nam, quod omni ex reliquis partibus demesso frumento, vna pars erat reliqua; suspicati hostes huc nostros esse

CAP. XXXII. 3. *ex omnibus partibus tela coniici*] a barbaris in confertam legionem. Græcus, τὰς δὲ βαρβάρους εἰς τὸ τάγμα συσπειρασθὲν βέλη πάντοθεν θρασέως ἀφιέναι.

esse venturos, noctu in siluis delituerant. tum dispersos, depositis armis, in metendo occupatos subito adorti, paucis interfectis, reliquos incertis ordinibus perturbauerant: simul equitatu atque essedis circumdederant. Genus hoc est ex essedis pugnæ. primo, per omnes partes perequitant, & tela coniiciunt, atque ipso terrore equorum, & strepitu rotarum ordines plerumque perturbant: & cum se inter equitum turmas insinuauere, ex essedis desiliunt, & pedites prœliantur. Aurigæ interim paullum e prœlio excedunt, atque ita se collocant, vt si illi a multitudine hostium premantur, expeditum ad suos receptum habeant. Ita mobilitatem equitum, stabilitatem peditum in prœliis præstant; ac tantum vsu quotidiano & exercitatione efficiunt, vt in decliui ac præcipiti loco incitatos equos sustinere, & breui moderari ac flectere, & per temonem percurrere, & in iugo insistere, & inde se in currus citissime recipere consueuerint. Quibus rebus, perturbatis nostris nouitate pugnæ, tempore opportunissimo Cæsar auxilium tulit. namque eius aduentu hostes constiterunt, nostri ex timore se receperunt. quo facto, ad lacessendum hostem, & committendum prœlium, alienum esse tempus arbitratus, suo se loco continuit; & breui tempore intermisso, in castra legiones reduxit. Dum hæc geruntur, nostris omnibus occupatis, qui erant in agris reliqui, discesserunt. Secutæ sunt continuos complures dies tempestates, quæ & nostros in castris continerent

rent, & hostem a pugna prohiberent. Interim 5
barbari nuntios in omnes partes dimiserunt;
paucitatemque nostrorum militum suis prædi-
cauerunt; &, quanta prædæ faciendæ, atque in
perpetuum sui liberandi facultas daretur, si Ro-
manos castris expulissent, demonstrauerunt. his
rebus celeriter magna multitudine peditatus e-
quitatusque coacta, ad castra venerunt. Cæ- XXXV
sar, etsi idem, quod superioribus diebus acci-
derat, fore videbat, vt si essent hostes pulsi, celeri-
tate periculum effugerent; tamen nactus equi-
tes circiter xxx, quos Comius Atrebas, de
quo ante dictum est, secum transportauerat, le-
giones in acie pro castris constituit. commis- 2
so prœlio, diutius nostrorum militum impetum
hostes ferre non potuerunt, ac terga verte-
runt. quos tanto spatio secuti, quantum cur- 3
su & viribus efficere potuerunt, complures ex
iis occiderunt; deinde, omnibus longe lateque
adflictis incensisque, se in castra recepe-
runt. Eodem die legati ab hostibus mis- XXXVI
si, ad Cæsarem de pace venerunt. his Cæsar nu- 2
merum obsidum, quem antea imperauerat, du-
plicauit, eosque in continentem adduci iussit,
quod, propinqua die æquinoctii, infirmis naui-
bus hiemi nauigationem subiiciendam non ex-
isti-

CAP. XXXV. 1. *equites circiter* XXX] Hotmanus CCC mauult. Repugnant libri omnes, & Græcus qui τριάκοντα vertit.

3. *adflictis incensisque*] Io. Fr. Gronouius ex membranis restituit, cum vulgo legeretur, *ædificiis incensis*. Vide eius Obseruat. IV, 8. p. 110.

3 istimabat. Ipse, idoneam tempestatem nactus, paullo post mediam noctem naues soluit, quæ omnes incolumes ad continentem peruenerunt. ex his onerariæ II eosdem portus, quos reliquæ, capere non potuerunt, sed paullo in-
XXXVII fra delatæ sunt. Quibus ex nauibus cum essent expositi milites circiter CCC, atque in castra contenderent, Morini, quos Cæsar, in Britanniam proficiscens, pacatos reliquerat, spe prædæ adducti, primo non ita magno suorum numero circumsteterunt, ac, si sese interfici nollent, arma ponere iusserunt; cum illi, orbe facto, sese defenderent, celeriter ad clamorem hominum circiter millia VI conuenerunt. qua re nuntiata, Cæsar omnem ex castris equitatum
2 suis auxilio misit. Interim nostri milites impetum hostium sustinuerunt; atque amplius horis
3 fortissime IV pugnauerunt, &, paucis vulneribus acceptis, complures ex iis occiderunt. post-
4 ea vero quam equitatus noster in conspectum venit, hostes, abiectis armis, terga verterunt, ma-
XXXVIII gnusque eorum numerus est occisus. Cæsar postero die T. Labienum legatum cum iis legionibus, quas ex Britannia reduxerat, in Morinos

CAP. XXXVII. 2. *cum illi, orbe facto*] Hæc aciei forma etiam lib. v. cap. 33. sect. 3. 4. memoratur. Factus autem *orbis* non tam impugnandi hostis, quam sui defendendi caussa. Sallustius Ingurth. c. 97. extr. *denique Romani veteres neuique, & ob ea scientes belli, si quos locus aut casus coniunxerat, orbes facere* [cœperunt] *atque ita ab omnibus partibus simul tecti & instructi hostium vim sustentabant.*

rinos, qui rebellionem fecerant, misit: qui cum propter siccitates paludum, quo se reciperent, non haberent, quo perfugio superiore anno fuerant vsi, omnes fere in potestatem Labieni venerunt. At Q. Titurius & L. Cotta, legati, qui in Menapiorum fines legiones duxerant, omnibus eorum agris vastatis, frumentis succisis, ædificiisque incensis, quod Menapii omnes se in densissimas siluas abdiderant, ad Cæsarem se receperunt. Cæsar in Belgis omnium legionum hiberna constituit. eo duæ omnino ciuitates ex Britannia obsides miserunt: reliquæ neglexerunt. His rebuus gestis, ex litteris Cæsaris, dierum x x supplicatio a senatu decreta est.

CAP. XXXVIII. 5. *dierum* XX *supplicatio*] Vide quæ supra ad extremum lib. II sunt notata.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO

LIBER V.

SVMMARIVM LIBER V.

Cæsar classem parari in Gallis iubet : ipse Pyraustas in Illyrico coercet. Inde reuersus, compositis Treuirorum turbis, iterum traiicit in Britanniam, & noua ibi bella gerit. Post reditum deficiunt Galli, & Eburones Sabinum ac Cottam legatos cum legione cædunt ; Neruii Q. Ciceronis castra grauiter oppugnant, a Cæsare profligantur. Senones & Treuiri res nouas moliuntur : interfecto Induciomaro, fit Gallia quietior.

LVCIO Domitio, Ap. Claudio coss. discedens ab hibernis Cæsar in Italiam, vt quotannis facere consueuerat, legatis imperat, quos legionibus præfecerat, vti, quamplurimas possent, hieme naues ædificandas, veteresque reficiendas curarent. Earum modum formamque demonstrat. Ad celeritatem onerandi, subductionesque paullo facit humiliores, quam quibus nostro mari vti consueuimus ; atque id eo magis, quod

---

LIB. V. CAP. 1. 2. *subductionesque*] retractiones ex mari in terram hiberno tempore : vt Virgilius Aen. 1. vers. 551

Quassatam ventis liceat subducere classem ;

vbi Seruius interpretatur, *in terram ducere.* Post paullo cap. 11 sect. 5 noster : *omnes naues subduci* statuit, Contrarium est *deduci*, de quo mox cap. 2.

quod propter crebras commutationes æstuum, magis magnos ibi fluctus fieri cognouerat: ad onera, & ad multitudinem iumentorum transportandam paullo latiores, quam quibus in reliquis vtimur maribus. has omnes actuarias 3
imperat fieri: quam ad rem humilitas multum adiuuat. ea, quæ sunt vsui ad armandas naues, 4
ex Hispania apportari iubet. Ipse, conuentibus 5
Galliæ citerioris peractis, in Illyricum proficiscitur, quod a Piruſtis finitimam partem prouinciæ incursionibus vastari audiebat. eo cum ve- 6
nisset, ciuitatibus milites imperat; certumque in locum conuenire iubet. qua re nuntiata, 7
Piruſtæ legatos ad eum mittunt, qui doceant, nihil earum rerum publico factum consilio, seseque paratos esse demonstrant, omnibus rationibus de iniuriis satisfacere. Accepta oratione 8
eorum, Cæsar obsides imperat, eosque ad certam diem adduci iubet. nisi ita fecerint, sese bello ciuitatem persecuturum, demonstrat. iis 9
ad diem adductis, vt imperauerat, arbitros inter ciuitates dat, qui litem æstiment, pœnamque constituant. His confectis rebus, con- 11
uentibusque peractis, in citeriorem Galliam reuertitur, atque inde ad exercitum proficiscitur.

Eo

5. *in Illyricum proficiscitur*] Suetonius Cæs. c. 22. *Initio quidem Galliam Cisalpinam, Illyrico adiecto, lege Vatinia accepit: mox persenatum Comatam quoque.*

a Piruſtis] Piruſtas Ptolemæus lib. 11 cap. 17 pænultimam Illyrici gentem, Macedoniam versus, prope Drilonem fluuium constituit.

2 Eo cum veniſſet, circuitis omnibus hibernis, ſingulari militum ſtudio, in ſumma rerum omnium inopia, circiter DC eius generis, cuius ſupra demonſtrauimus, naues, & longas XXIIX inuenit inſtructas, neque multum abeſſe ab eo, quin pau-
3 cis diebus deduci poſſent. collaudatis militibus, atque iis qui negotio præfuerant, quid fieri velit, oſtendit. atque omnes ad portum Itium conuenire iubet. quo ex portu commodiſſimum in Britanniam transiectum eſſe cognouerat, circiter millium paſſuum XXX transmiſſum a con-
4 tinenti. huic rei quod ſatis eſſe viſum eſt mi-
5 litum, relinquit: ipſe cum legionibus expeditis IV & equitibus DCCC in fines Treuirorum proficiſcitur: quod hi neque ad concilia veniebant, neque imperio parebant, Germanosque
III transrhenanos ſollitare dicebantur. Hæc ciuitas longe plurimum totius Galliæ equitatu valet, magnasque habet copias peditum, Rhe-
2 numque, vt ſupra demonſtrauimus, tangit. In ea ciuitate duo de principatu inter ſe contende-
3 bant, Induciomarus & Cingetorix: ex quibus alter, ſimulatque de Cæſaris legionumque aduentu cognitum eſt, ad eum venit; ſe ſuosque omnes in officio futuros, neque ab amicitia populi Rom. defecturos confirmauit, quæque in

Treui-

CAP. II. 2. *deduci poſſent*] immitti in mare ex terra, Virgil. Aen. III, verſ. 71.

Deducunt ſocii naues.

Seruius ibi: *Proprie, vt e contrario ſubducunt.*

CAP. III. 1. *Induciomarus*] Græcus Ἰνδυτιόμαρος ſcripſit: vulgo editum per T *Indutiomarus.*

Treuiris gererentur, ostendit. At Induciomarus equitatum peditatumque cogere : iisque, qui per ætatem in armis esse non poterant, in siluam Arduennam abditis, quæ ingenti magnitudine per medios fines Treuirorum a flumine Rheno ad initium Remorum pertinet, bellum parare instituit. sed postea quam nonnulli principes ex ea ciuitate, & familiaritate Cingetorigis adducti, & aduentu nostri exercitus perterriti, ad Cæsarem venerunt, & de suis priuatim rebus ab eo petere cœperunt, quoniam ciuitati consulere non possent ; veritus, ne ab omnibus desereretur Induciomarus, legatos ad Cæsarem mittit : sese idcirco a suis discedere, atque ad eum venire noluisse, quo facilius ciuitatem in officio contineret : ne omnis nobilitatis discessu, plebs propter imprudentiam laberetur. Itaque ciuitatem in sua potestate esse : seque, si Cæsar permitteret, ad eum in castra venturum, & suas ciuitatisque fortunas eius fidei permissurum. Cæsar, etsi intelligebat, qua de causa ea dicerentur, quæque eum res ab instituto consilio deterreret ; tamen, ne æstatem in Treuiris consumere cogeretur, omnibus rebꝰ ad Britannicum bellum comparatis, Induciomarum ad se cum cc obsidibus venire iussit. his adductis, & filio, propinquisque eius omnibus, quos nominatim euocauerat, consolatus Induciomarus equitatum peditatumque cogere : iisque, qui per ætatem in armis esse non poterant, in siluam Arduennam abditis, quæ ingenti magnitudine per medios fines Treuirorum a flumine Rheno ad initium Remorum pertinet, bellum parare instituit. sed postea quam nonnulli principes ex ea ciuitate, & familiaritate Cingetorigis adducti, & aduentu nostri exercitus perterriti, ad Cæsarem venerunt, & de suis priuatim rebus ab eo petere cœperunt, quoniam ciuitati consulere non possent ; veritus, ne ab omnibus desereretur Induciomarus, legatos ad Cæsarem mittit : sese idcirco a suis discedere, atque ad eum venire noluisse, quo facilius ciuitatem in officio contineret : ne omnis nobilitatis discessu, plebs propter imprudentiam laberetur. Itaque ciuitatem in sua potestate esse : seque, si Cæsar permitteret, ad eum in castra venturum, & suas ciuitatisque fortunas eius fidei permissurum. Cæsar, etsi intelligebat, qua de causa ea dicerentur, quæque eum res ab instituto consilio deterreret ; tamen, ne æstatem in Treuiris consumere cogeretur, omnibus rebꝰ ad Britannicum bellum comparatis, Induciomarum ad se cum cc obsidibus venire iussit. his adductis, & filio, propinquisque eius omnibus, quos nominatim euocauerat, consolatus Induciomarus

4

5

6

7

IV

8

4. *in siluam Arduennam*] Adde infra lib. VI, 29. & quæ nos de silua hac in Notitia Orbis Antiqui disputamus.

duciomarum, hortatusque est, vti in officio per-
I maneret: nihilo tamen secius principibus Treuirorum ad se conuocatis, eos sigillatim Cingetorigi conciliauit, quod cum meritis eius a se fieri intelligebat, tum magni interesse arbitrabatur, eius auctoritatem inter suos quamplurimum valere, cuius tam egregiam in se voluntatem
4 perspexisset. id factum grauiter tulit Induciomarus, suam gratiam inter suos minui, & qui
V iam ante inimico in nos animo fuisset, multo grauius hoc dolore exarsit. Iis rebus
2 constitutis, Cæsar ad portum Itium cum legionibus peruenit. ibi cognoscit XL naues, quæ in Meldis factæ erant, tempestate reiectas, tenere cursum non potuisse, atque eodem, vnde erant profectæ, relatas: reliquas paratas ad nauigandum,
3 atque omnibus rebus instructas inuenit. Eodem equitatus totius Galliæ conuenit, numero millium IV, principesque ex omnibus ciuitatibus ex quibus perpaucos, quorum in se fidem perspexerat, relinquere in Gallia, reliquos obsidum loco secum ducere decreuerat: quod, cum ipse abesset,
VI motum Galliæ verebatur. Erat vna cum ceteris Dumnorix Aeduus, de quo a nobis antea dictum est. hunc secum ducere in primis con-

CAP. V. 2. *quæ in Meldis factæ erant*] Dubitat Goduinus, an hi *Meldæ* sint illi mediterranei, Parisiis finitimi, inter Matronam Sequanamque. Græcus tamen æque ὑπὸ τῶν Μέλδων. Credibilius certe in maritima regione fabricatas naues esse, quam tam longo tractu per flumen in mare deductas. Quidam codices *Belgis* habent.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0160
DFG

constituerat, quod eum cupidum rerum nouarum, cupidum imperii, magni animi, magnæ inter Gallos auctoritatis cognouerat. Accedebat huc, quod iam in consilio Aeduorum Dumnorix dixerat, sibi a Cæsare regnum ciuitatis deferri: quod dictum Aedui grauiter ferebant, neque recusandi, neque deprecandi caussa legatos ad Cæsarem mittere audebant. id factum ex suis hospitibus Cæsar cognouerat. Ille primo omnibus precibus petere contendit, vt in Gallia relinqueretur: partim, quod, insuetus nauigandi, mare timeret: partim, quod religionibus sese diceret impediri. Posteaquam id obstinate sibi negari vidit, omni spe impetrandi adempta; principes Galliæ sollicitare, seuocare singulos, hortarique cœpit, vt in continenti remanerent: metu territare, non sine caussa fieri, vt Gallia omni nobilitate spoliaretur. id esse consilium Cæsaris, vt, quos in conspectu Galliæ interficere vereretur, hos omnes in Britannia transductos necaret: fidem reliquis interponere, iusiurandum poscere, vt quod esse ex vsu Galliæ intellexissent, communi consilio administrarent. Hæc a compluribus ad Cæsarem VII deferebantur. qua re cognita Cæsar, quod tantum ciuitati Aeduæ dignitatis tribuebat, coërcendum atque deterrendum, quibuscumque rebus posset, Dumnorigem statuebat; quod longius eius amentiam progredi videbat, prospiciendum, ne quid sibi ac reipub. nocere posset. Itaque dies circiter xxv in eo loco commoratus, quod

Co-

Corus ventus nauigationem impediebat, qui magnam partem omnis temporis in his locis flare consueuit, dabat operam, vt Dumnorigem in officio contineret, nihilo tamen secius omnia eius consilia cognosceret. tandem idoneam tempestatem nactus, milites equitesq. conscendere naues iubet. At, impeditis omnium animis, Dumnorix eum equitibus Aeduorum a castris, insciente Cæsare, domum discedere cœpit. qua re nuntiata, Cæsar, intermissa profectione, atque omnibus rebus postpositis, magnam partem equitatus ad eum insequendum mittit, retrahique imperat: si vim faciat, neque pareat, interfici iubet. nihil hunc, se absente, pro sano facturum arbitratus, qui præsentis imperium neglexisset. Ille enim reuocatus resistere, ac se manu defendere, suorumque fidem implorare cœpit, sæpe clamitans, liberum se liberæque ciuitatis esse. Illi, vt erat imperatum, circumsistunt, hominemque interficiunt. at Aedui equites ad Cæsarem omnes reuertuntur. His rebus gestis, Labieno in continente cum III legionibus, & equitum millibus II relicto, vt portus tueretur, & rei frumentariæ prouideret, quæque in Gallia gererentur, cognosceret, & consilium pro tempore & pro

CAP. VII. 3. *Corus ventus*] spirans ab occasu solstitiali. Plin. II, 47.

8. *Ille enim reuocatus*] Sic meliores libri: ceteri ex imperita manu, *ille autem*. Est vero *enim* hoc loco idem quod *enimuero*, nihilque infert, sed aduer-

pro re caperet ; ipſe cum legionibus v & pari numero equitum, quam in continente relinquebat, ſolis occaſu naues ſoluit ; & leni Africo profectus, media circiter nocte vento intermiſſo, curſum non tenuit, &, longius delatus æſtu, orta luce, ſub ſiniſtra Brittanniam relictam conſpexit. tum rurſus, æſtus commutationem 3
ſecutus, remis contendit, vt eam partem inſulæ caperet, qua optimum eſſe egreſſum ſuperiore æſtate cognouerat. qua in re admodum ſuit 4
militum virtus laudanda, qui vectoriis grauibusque nauigiis, non intermiſſo remigandi labore, longarum nauium curſum adæquauerunt. Acceſſum eſt ad Britanniam o- 5
mnibus nauibus meridiano fere tempore. ne- 6
que in eo loco hoſtis eſt viſus, ſed, vt poſtea Cæſar ex captiuis comperit, cum magnæ manus eo conueniſſent, multitudine nauium perterritæ, quæ cum annotinis priuatisque, quas ſui quisque commodi cauſſa fecerat, amplius DCCC vna erant viſæ, timore a litore diſceſſerant, ac ſe in ſuperiora loca abdiderant. Cæſar, expoſito IX
exer-

ſandi vim habet. Sic lib. 11 Civ. B. c. 32 ſect. 7. ſic Tacit. Hiſt. IV. 11 extr.

CAP. VIII. 1. *quam in continente relinquebat*] Ex membranis ita Gronouius Obſerv. IV. 4 p. 58. Vulgo, *quem -- reliquerat.*

ſolis occaſu] ex iisdem membranis. Vulgo, *ad ſolis occaſum.* Sed elegantius *ſolis occaſu.* Liuius XXII, 4 *Flaminius quum pridie ſolis occaſu ad lacum veniſſet.*

6. *cum annotinis*] quas ſuperioris anni expeditione viderant. Græcus bene, σὺν ταῖς τοῦ πρόσθεν ἔθνους. Ridet Voſſius, qui annonarias interpretantur.

exercitu, ac loco castris idoneo capto, vbi ex captiuis cognouit, quo in loco hostium copiæ consedissent, cohortibus x ad mare relictis, & equitibus CCC, qui præsidio nauibus essent, de III vigilia ad hostes contendit, eo minus veritus nauibus, quod in litore molli atque aperto, deligatas ad ancoras, relinquebat; & præsidio
2 nauibus Q. Atrium præfecit. Ipse, noctu progressus millia passuum circiter XII, hostium
3 copias conspicatus est. Illi equitatu atque essedis ad flumen progressi, ex loco superiore nostros prohibere, & prœlium committere cœperunt.
4 repulsi ab equitatu, se in siluas abdiderunt, locum nacti, egregie & natura & opere munitum, quem, domestici belli, vt videbatur, caussa iam ante præ-
5 parauerant. nam, crebris arboribus succisis, o-
6 mnes introitus erant præcluſi. Ipsi ex siluis rari propugnabant, nostrosque intra munitio-
7 nes ingredi prohibebant. At milites legionis VII, testudine facta, & aggere ad munitiones adiecto, locum ceperunt, eosque ex siluis ex-
8 pulerunt, paucis vulneribus acceptis. sed eos fugientes longius Cæsar persequi vetuit, & quod loci naturam ignorabat, & quod, magna parte diei consumpta, munitioni castrorum tempus
X relinqui volebat. Postridie eius diei, mane, tripartito milites equitesque in expeditionem misit, vt eos, qui fugerant, persequeren-
2 tur. iis aliquantum itineris progressis, cum iam

CAP. IX. 1. *hostium copiæ consedissent*] hostes castra metati essent: vt supra III, 17. sect. 5. Vide plura ad lib. V. 47 s. 5.

iam extremi essent in conspectu, equites a Q. Atrio ad Cæsarem venerunt, qui nuntiarent, superiori nocte maxima coorta tempestate, prope omnes naues adflictas atque in litus eiectas esse; quod neque ancoræ funesque subsisterent, neque nautæ gubernatoresque vim tempestatis pati possent. Itaque ex eo concursu nauium magnum esse incommodum acceptum. His rebus cognitis, Cæsar legiones equitatumque reuocari, atque itinere desistere iubet: ipse ad naues reuertitur: eadem fere, quæ ex nuntiis litterisque cognouerat, coram perspicit, sic, vt amissis circiter XL nauib9, reliquæ tamen refici posse magno negotio viderentur. Itaque ex legionibus fabros deligit, & ex continenti alios arcessiri iubet; Labieno scribit, vt, quamplurimas posset, iis legionibus, quæ sunt apud eum, naues instituat. Ipse, etsi res erat multæ operæ ac laboris tamen commodissimum esse statuit, omnes naues subduci, & cum castris vna munitione coniungi. In his rebus circiter dies x consumit, ne nocturnis quidem temporibus ad laborem militum intermissis. subductis nauibus, castrisque egregie munitis, easdem copias, quæ antea præsidio nauibus fuerant, relinquit. ipse eodem, vnde redierat, proficiscitur. eo cum venisset, maiores iam vndique in eum lo-

1 XI 2 3 4 5 6 7 8

CAP. XI. 3. *arcessiri*] arcessiri & accersiri legitur, sed Priscianus & Lipsius prius commendant. Vide Orthographiam. Casus *iri* ex quarta forma antiquus, vt Columellæ I x, 8. *lacessiri*.

8. *naues subduci*] e mari in terram. vide supra cap. I sect. 2. huius libri.

9 locum copiæ Britannorum conuenerant. ſumma imperii bellique adminiſtrandi communi conſilio permiſſa eſt Caſſiuellauno, cuius fines a maritimis ciuitatibus flumen diuidit, quod appellatur Tameſis, a mari circiter millia paſſuum
10 LXXX. huic ſuperiori tempore cum reliquis ciuitatibus continentia bella interceſſerant: ſed, noſtro aduentu permoti Britanni, hunc toti bel-
XII lo imperioque præfecerant. Britanniæ pars interior ab iis incolitur, quos natos in in-
2 ſula ipſa memoria proditum dicunt. maritima pars ab iis, qui, prædæ ac belli inferendi cauſſa, ex Belgio tranſierant, qui omnes fere iis nominibus ciuitatum appellantur, quibus orti ex ciuitatibus eo peruenerunt, & bello illato ibi remanſerunt, atque agros colere cœperunt.
3 Hominum eſt infinita multitudo, creberrimaque ædificia, fere Gallicis conſimilia: pecoris ma-
4 gnus numerus. vtuntur aut nummo æreo, aut anulis ferreis, ad certum pondus examinatis,
5 pro nummo. naſcitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus; in maritimis ferrum; ſed eius exigua eſt copia: ære vtuntur importato. materia cuiusque generis, vt in Gallia eſt, præ-
6 ter fagum atque abietem. Leporem, & gallinam, & anſerem guſtare, fas non putant; hæc tamen alunt

---

CAP. XII. 4. *aut anulis ferreis*] Sic libri veteres, & Græcus δακτυλίοις. Scaliger ſuffecit *taleis*, ingenio, an ex codice incertum: quem plures hodie ſequuntur, taleas interpretantes ferri præſegmina, ad ſimilitudinem: quam vero non facile inuenire aut explicare contigerit.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0166
DFG

alunt animi voluptatisque causſa. loca sunt 7
temperatiora, quam in Gallia, remissioribus frigoribus. Insula natura triquetra, cuius XIII
vnum latus est contra Galliam, huius lateris alter angulus, qui est ad Cantium, quo fere ex Gallia naues appelluntur, ad orientem solem, inferior ad meridiem spectat. hoc latus tenet circiter millia passuum D. alterum vergit ad His- 2
spaniam atque occidentem solem, qua ex parte est Hibernia, dimidio minor, vt existimatur, quam Britannia; sed pari spatio transmissus, atque ex Gallia est in Britanniam. in hoc medio 3
cursu est insula, quæ appellatur Mona: complures præterea minores obiectæ insulæ existimantur: de quibus insulis nonnulli scripserunt, dies continuos xxx sub bruma esse noctem. nos ni- 4
hil de eo percunctationibus reperiebamus, nisi certis ex aqua mensuris, breuiores esse noctes,

quam

CAP. XII. 1. *ad Cantium*] Cantium ἄκρον *promontorium* Ptolemæo, a quo regio adiecta *Cantium* appellatur. Notus tractus, manente nomine, & hic quoque satis designatus. Metaphrasis, πρὸς τῇ Καντίῳ πόλει; sed ignotum geographis huius nominis oppidum.

2. *pari spatio transmissus*] secundo casu, quasi transfretationis. Transmissus enim traiectus est, seu, vt significantius hoc loco Græcus vertit, διαπλοῦς.

3. *in hoc cursu*] cursu maris, nauigatione inter Britanniam & Hiberniam.

Mona] non illa Taciti, quæ proxima Britanniæ, angusto freto diremta: sed superior, in medio cursu sita, ac etiamnum vocata *Man*.

4. *certis ex aqua mensuris*] clepsydris, seu horologiis ad aquæ mensuram factis.

5 quam in continente, videbamus. huius est lon-
gitudo lateris, vt fert illorum opinio, DCC
6 millium passuum. tertium est contra septem-
trionem, cui parti nulla est obiecta terra: sed
eius angulus lateris maxime ad Germaniam spe-
ctat. huic millia passuum DCCC in longitudinem
7 esse existimatur. Ita omnis insula est in circui-
XIV tu vicies centena millia passuum. Ex his
omnibus longe sunt humanissimi, qui Cantium incolunt, quæ regio est maritima omnis, neque multum a Gallica differunt consuetudine. interiores plerique frumenta non serunt, sed lacte & carne viuunt. pellibusque sunt vestiti. omnes vero se Britanni vitro inficiunt, quod
3 cæruleum effecit colorem. atque hoc horribiliore sunt in pugna adspectu: capilloque sunt promisso, atque omni parte corporis rasa præter caput & labrum superius. vxores habent deni duodenique inter se communes & maxime fratres cum fratribus, & parentes cum liberis. sed, si qui sunt ex his nati, eorum habentur liberi, a quibus primum virgines quæ-
XV que ductæ sunt. Equites hostium essedariique acriter prœlio cum equitatu nostro in itinere conflixerunt, ita tamen, vt nostri omnibus partibus superiores fuerint, atq. eos in siluas collesque compulerint. sed, complurib⁹ interfectis, cupidius insecuti, nonnullos ex suis a-
3 miserunt. At illi, intermisso spatio, impru-
den-

CAP. XIV. 2. *se Britanni vitro inficiunt*] Tuetur Salmasius, ad Solini cap. 23 pag. 180, contra eos, qui *luteo* vel *glasto* substituunt.

dentibus nostris, atque occupatis in munitione castrorum, subito se ex siluis eiecerunt; impetuque in eos facto, qui erant in statione pro castris collocati, acriter pugnauerunt: duabusque missis subsidio cohortibus a Cæsare, atque his primis legionum duarum, cum hæc, intermisso perexiguo loci spatio, inter se constitissent, nouo genere pugnæ, perterritis nostris, per medios audacissime proruperunt, seque inde incolumes receperunt. Eo die Q. Laberius Durus, tribunus mil. interficitur. illi, pluribus submissis cohortibus, repelluntur. Toto hoc in genere pugnæ cum sub oculis omnium ac pro castris dimicaretur, intellectum est, nostros, propter grauitatem armorum, quod neque insequi cedentes possent, neque ab signis discedere auderent, minus aptos esse ad huius generis hostem: equites autem magno cum periculo dimicare, propterea quod illi etiam consulto plerumque cederent; & cum paullulum ab legionibus nostros remouissent, ex essedis desilirent, & pedibus dispari prælio contenderent. Equestris autem prælii ratio & cedentibus & insequentibus par atque idem periculum inferebat. Accedebat huc, vt, numquam conferti, sed rari magnisque interuallis præliarentur, stationesque dispositas haberent, atque alios alii deinceps exciperent, integrique & recentes defatigatis succederent. Postero die procul a castris hostes in collibus constiterunt, rarique se ostendere, & lentius, quam

4 5 6 XVI 2 3 4 XVII

pridie, nostros equites prælio lacessere cœpe-
2 runt. sed meridie, cum Cæsar pabulandi causa III legiones, atque omnem equitatum cum
C. Trebonio legato misisset, repente ex omnibus partibus ad pabulatores adiolauerunt, sic,
vti ab signis legionibusque non absisterent.
3 nostri acriter in eos impetu facto, repulerunt: neque finem insequendi fecerunt, quoad
subsidio confisi equites, cum post se legiones
4 viderent, præcipites hostes egerunt: magnoque eorum numero interfecto, neque sui collegendi, neque consistendi, aut ex essedis desiliendi facultatem dederunt. Ex hac fuga protinus,
5 quæ vndique conuenerant, auxilia discesserunt: neque post id tempus vmquam summis nobis-
XVIII cum copiis hostes contenderunt. Cæsar, cognito consilio eorum, ad flumen Tamesim, in
fines Cassiuellauni, exercitum duxit: quod flumen vno omnino loco pedibus, atque hoc ægre,
2 transiri potest. eo cum veniisset, animaduertit, ad alteram fluminis ripam magnas esse co-
3 pias hostium instructas. ripa autem erat acutis sudibus præfixis munita: eiusdemq. generis sub
4 aqua defixæ sudes flumine tegebantur. Iis rebus cognitis a captiuis perfugisque, Cæsar, præmisso
5 equitatu, confestim legiones subsequi iussit. Sed ea celeritate atque impetu milites ierunt, cum capite solo ex aqua extarent, vt hostes impetum legionum atque equitum sustinere non possent, ripasque dimitterent, ac se fugæ mandarent. Cassiuellaunus, vt supra demonstraui-

uimus, omni ſpe depoſita contentionis, demiſſis amplioribus copiis, millibus circiter 1 v eſſedariorum retentis, itinera noſtra ſeruabat: paululumque ex via excedebat, locisque impeditis atque ſilueſtribus ſeſe occultabat: atque iis regionibus, quibus nos iter facturos cognouerat, pecora atque homines ex agris in ſiluas compellebat: &, cum equitatus noſter liberius, 2
vaſtandi prædandique cauſſa, ſe in agros effunderet, omnibus viis notis, ſemitisque eſſedarios ex ſiluis emittebat; & magno cum periculo noſtrorum equitum, cum iis confligebat; atque hoc metu latius vagari prohibebat. Re- 3
linquebatur, vt neque longius ab agmine legionum diſcedi Cæſar pateretur, & tantum in agris vaſtandis incendiisque faciendis hoſtibus noceretur, quantum labore atque itinere legionarii milites efficere poterant. Interim Trinobantes, prope firmiſſima earum regionum ciuitas, ex qua Mandubratius adoleſcens, Cæſaris fidem ſecutus, ad eum in continentem Galliam venerat, cuius pater Imanuentius in ea ciuitate regnum obtinuerat, interfectusque erat a Caſſiuellauno; ipſe fuga mortem vitauerat, legatos ad Cæſarem mittunt. pollicenturque ſeſe ei dedituros, & imperata facturos, petunt, vt Mandubratium ab iniuria Caſſiuellauni defendat, atque in ciuitatem mittat, qui præſit, imperiumque obtineat. His

XX
2
3

CAP. XX. 1. *Trinobantes*] Hi Ptolemæi ſunt τρινόαντες, trans flumen Tameſin, quorum Londinium in ripa fuit.

His Cæsar imperat, obsides XL, frumentumque exercitui. Mandubratiumque ad eos mittit. illi imperata celeriter fecerunt: obsides
XXI ad numerum frumentumque miserunt. Trinobantibus defensis, atque ab omni militum iniuria prohibitis, quæ Cenimagni, Segontiaci, Ancalites, Bibroci, Cassi, legationibus missis
2 sese Cæsari dediderunt. ab his cognoscit, non longe ex eo loco oppidum Cassiuellauni abesse, siluis paludibusque munitum, quo satis magnus
3 hominum pecorisque numerus conuenerit. oppidum autem Britanni vocant, cum siluas impeditas vallo atq. fossa munierunt, quo, incursionis hostium vitandæ caussa, conuenire consueuerunt. eo proficiscitur cum legionibus: locum
4 reperit egregie natura atque opere munitum: tamen hunc duabus ex partibus oppugnare con-
5 tendit. Hostes, paullisper morati, militum nostrorum impetum non tulerunt; sese que ex alia
6 parte oppidi eiecerunt. magnus ibi numerus pecoris repertus: multique in fuga sunt comprehensi

CAP. XXI. 1. *Cenimagni, Segontiaci, Ancalites*] Obscuri cum *Bibrocis & Cassis*, qui sequuntur. *Cenimagni*, Græco Κενίμαγνοι, quasi a Cenimanis Aulercis profecti: sicut plura Gallicarum gentium nomina in Britannis. Lipsio & Camdeno vox concreta est ex duabus gentibus illi ex Icenis & Cangis; huic ex iisdem Icenis & Regnis. Sed pugnant hæc cum libris.

2. *oppidum Cassiuellauni*] cuius ignotum nomen.

3. *oppidum Britanni vocant*] Strabo lib. IV pag. 138 de Britannis: πόλεις αὐτῶν οἱ δρυμοί, *oppida illorum sunt nemora*.

hensi atque interfecti. Dum hæc in his XXII
locis geruntur, Cassiuellaunus ad Cantium.
quod esse ad mare, supra demonstrauimus, qui-
bus regionibus IV reges præerant, Cingetorix,
Caruilius, Taximagulus, Segonax, nuntios mit-
tit: atque his imperat, vt, coactis omnibus co-
piis, castra naualia de improuiso adoriantur,
atque oppugnent. hi cum ad castra veniissent, 2
nostri, eruptione facta, multis eorum inter-
fectis, capto etiam nobili duce Lugotorige, su-
os incolumes reduxerunt. Cassiuellaunus, hoc 3
prœlio nuntiato, tot detrimentis acceptis, va-
statis finibus, maxime etiam permotus defectio-
ne ciuitatum, legatos per Atrebatem Comium,
de deditione, ad Cæsarem mittit. Cæsar, cum 4
statuisset hiemem in continente, propter repen-
tinos Galliæ motus agere, neque multum æsta-
tis superesset, atque id facile extrahi posse intel-
ligeret; obsides imperat, & quid in annos singu-
los vectigalis populo R. Britannia penderet, con-
stituit. interdicit atque imperat Cassiuellauno,
ne Mantubratio neu Trinobantibus noce- 5
at. Obsidibus acceptis, exercitum redu- XXIII
cit ad mare, naues inuenit refectas. his de- 2
ductis, quod & captiuorum magnum numē-
rum habebat, & nonnullæ tempestate deperie-
rant naues, duobus commeatibus exercitum re-
portare constituit. ac si accidit, vt, ex tanto 3
nauium numero, tot nauigationibus, neque hoc
neque superiore anno vlla omnino nauis, quæ
milites portaret, desideraretur: at ex iis, quæ ina- 4

nes ex continente ad eum remitterentur, & prioris commeatus expositis militibus,& quas postea Labienus faciendas curauerat, numero LX, perpaucæ locum caperent,reliquæ fere omnes reiicerentur. quas cum aliquandiu Cæsar frustra exspectasset, ne anni tempore nauigatione excluderetur, quod æquinoctium suberat, necessario angustius milites collocauit. ac summam tranquillitatem consecutus,secunda inita cum soluissetvigilia, prima luce terram attigit, omnesque incolumes naues perduxit. Subductis nauibus, concilioque Gallorum Samarobriuæ peracto, quod eo anno frumentum in Gallia, propter siccitates, angustius prouenerat, coactus est aliter, ac superioribus annis, exercitum in hibernis collocare, legionesque in plures ciuitates distribuere. ex quibus vnam in Morinos ducendam C. Fabio legato dedit; alteram in Neruios, Q. Ciceroni; tertiam in Essuos, L. Roscio; quartam in Remis, cum T. Labieno, in confinio Treuirorum, hiemare iussit: tres in Belgio collocauit; his M. Crassum quæstorem, &

CAP. XXIV. 1. *Samarobriuæ*] Hoc verum nomen ex Faerni & Vrsini codicibus: Ptolemæo Σαμαροβρίγα: non Samarobrina, vt in editis multis est. Et Cicero *Samarobriua*, lib. VIII ep. XI & XVI. *Briua* siue *briga* pons est Celticæ, quem oppidum habet in Samara fluuio. Hodie *Amiens*, caput Ambianorum.

2. *tertiam in Essuos*] Quod nemo vmquam Essuorum meminit, D. Vossius & Hadr. Valesius censent *Aeduos* legendum esse.

3 *tres in Belgio collocauit*] Belgium pars est Galliæ Belgicæ, non tota; complectitur *Bellouacos*, *Atrebates* &

& L. Munatium Plancum, & C. Trebonium legatos præfecit. vnam legionem, quam proxime trans Padum conscripserat, & cohortes v in Eburones, quorum pars maxima est inter Mosam & Rhenum, qui sub imperio Ambiorigis & Catiuulci erant, misit. his militibus Q. Titurium Sabinum, & L. Aurunculeium Cottam, legatos, præesse iussit. Ad hunc modum distributis legionibus, facillime inopiæ frumentariæ sese mederi posse existimauit. atque harum tamen omnium legionum hiberna (præter eam, quam L. Roscio in pacatissimam & quietissimam partem ducendam dederat) millibus passuum C. continebantur. Ipse interea, quoad legiones collocasset, munitaque hiberna cognouisset, in Gallia maiori constituit. Erat in Carnutibus summo loco natus Tasgetius, cuius maiores in sua ciuitate regnum obtinuerant, huic Cæsar, pro eius virtute atque in se beneuolentia, quod in omnibus bellis singulari eius opera fuerat vsus, maiorum locum restituerat, tertium iam hunc annum regnantem inimici palam, multis etiam ex ciuitate auctoribus, interfecerunt. defertur ea res ad Cæsarem. ille veritus, quod ad plures res pertinebat, ne ciuitas eorum impulsu deficeret, L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci iubet, ibique hiemare; quorum opera cognouerat Tasgetium interfectum, hos comprehen-

4 5 XXV 2 3 4

sos

Ambianos] Vide infra cap. 46. sect. 1, & nostram Notit. Orbis antiqui lib. 11 cap. 3 extr.

5 sos ad se mittere. Interim ab omnibus legatis
quæstoribusque, quibus legiones transdiderat,
certior factus est, in hiberna peruentum, locum-
XXVI que hibernis esse munitum. Diebus cir-
citer xv, quibus in hiberna ventum est, initium
repentini tumultus ac defectionis ortum est ab
2 Ambiorige & Catiuulco: qui, cum ad fines
regni sui Sabino Cottæque præsto fuissent, fru-
mentumque in hiberna comportauissent, Indu-
ciomari, Treuiri nuntiis impulsi, suos concita-
uerunt, subitoque oppressis liguatotibus, magna
3 manu ad castra oppugnatum venerunt. cum ce-
leriter nostri arma cepissent, vallumque adscen-
dissent, atque vna ex parte Hispanis equitibus
emissis, equestri prœlio superiores fuissent; de-
sperata re, hostes suos ab oppugnatione redu-
4 xerunt. tum suo more conclamauerunt, vti ali-
qui ex nostris ad colloquium prodirent; habere
sese, quæ de re communi dicere vellent, quibus
XXVII controuersias minui posse sperarent. Mit-
titur ad eos colloquendi caussa C. Arpinius,
eques Romanus, familiaris Q. Titurii, & Q. Iu-
nius ex Hispania quidam, qui iam ante, missu
Cæsaris, ad Ambiorigem ventitare consueuerat:
apud quos Ambiorix in hunc modum locutus est.
2 *Se se pro Cæsaris in se beneficiis plurimum ei con-*
fiteri debere, quod eius opera stipendio liberatus
esset, quod Aduaticis finitimis suis pendere con-
suesset: quodque ei & filius & fratris filius ab
Cæsare remissi essent, quos Aduatici, obsidum nu-
mero missos, apud se in seruitute & catenis tenuis-
3 *sent. neque id, quod fecerat de oppugnatione*
ca-

castrorum, aut iudicio aut voluntate sua feciſſe,
ſed coactu ciuitatis, ſuaque eſſe eiusmodi impe-
ria, vt non minus haberet in ſe iuris multitudo,
quam ipſe in multitudinem. ciuitati porro hanc 4
fuiſſe belli cauſſam, quod repentinæ Gallorum
coniurationi reſiſtere non potuerit: id ſe facile
ex humilitate ſua probare poſſe; quod non adeo
ſit imperitus rerum, vt ſuis copiis populum Rom.
ſe ſuperare poſſe confidat: ſed eſſe Galliæ com- 5
mune conſilium, omnibus hibernis Cæſaris oppu-
gnandis hunc eſſe dictum diem, ne qua legio alte-
ri legioni ſubſidio venire poſſet. non facile Gal- 6
los Gallis negare potuiſſe, præſertim cum de re-
cuperanda communi libertate conſilium initum
videretur. quibus quoniam pro pietate ſatisfe- 7
cerit, habere ſe nunc rationem officii: pro bene-
ficiis Cæſarem monere, orare Titurium pro hoſpi-
tio, vt ſuæ ac militum ſaluti conſulat. magnam 8
manum Germanorum conductam Rhenum trans-
iſſe, hanc adfore biduo: ipſorum eſſe conſilium, 9
velintne prius, quam finitimi ſentiant, eductos
ex hibernis milites aut ad Ciceronem aut ad La-
bienum deducere, quorum alter millia paſſuum
circiter L. alter paullo amplius ab iis abſit. il- 10
lud ſe polliceri, & iureiurando confirmare, tutum
ſe iter per fines ſuos daturum; quod cum faciat, 11
& ciuitati ſeſe conſulere, quod hibernis leuetur,
& Cæſari pro eius meritis gratiam referre. Hac
oratione habita, diſcedit Ambiorix. C. Ar- XXVIII
pinius & Iunius, quæ audierint, ad legatos
deferunt, illi repentina re perturbati, etſi ab ho-
ſte

ſte ea dicebantur, non tamen negligenda exiſtimabant: maximeque hac re permouebantur, quod ciuitatem ignobilem atq. humilem Eburonum, ſua ſponte, populo R. bellum facere auſam,
2 vix erat credendum. Itaque ad concilium rem deferunt: magnaque inter eos exiſtit controuerſia.
3 L. Aurunculeius, compluresque tribuni mil. & primorum ordinum centuriones, *nihil temere agendum, neque ex hibernis iniuſſu Cæſaris*
4 *diſcedendum* exiſtimabant. *quantasvis magnas copias etiam Germanorum ſuſtineri poſſe, munitis*
5 *hibernis*, docebant. *rem eſſe teſtimonio, quod primum hoſtium impetum, multis vltro vul-*
6 *neribus illatis, fortiſſime ſuſtinuerint. re frumentaria non premi interea & ex proximis hiber-*
7 *nis, & a Cæſare conuentura ſubſidia.* poſtremo, *quid eſſe leuius aut turpius, quam auctore hoſte de*
XXIX *ſummis rebus capere conſilium?* Contra ea Titurius, *ſero facturos*, clamitabat, *cum maiores manus hoſtium, adiunctis Germanis, conueniſſent: aut cum aliquid calamitatis in proximis hibernis eſſet acceptum, breuem conſulendi eſſe oc-*
2 *caſionem. Cæſarem* arbitrari *profectum in Italiam, nec aliter Carnutes interficiendi Taſgetii conſilium fuiſſe capturos, neque Eburones, ſi ille adeſſet, tanta cum contemptione noſtri ad caſtra venturos eſſe.*
3 *non hoſtem auctorem ſed rem ſpectare; ſubeſſe Rhe-*

CAP. XXVIII. 3. *primorum ordinum centuriones*] primi pili centurio, primus princeps, primus haſtatus. Vide ſupra lib. 1 c. 41. ſect. 3. & hoc libro v. c. 37, ſ. 1.

CAP. XXIX. 3. *ſubeſſe Rhenum*] Græc. πλησίον ὁ Ῥῆνος

Rhenum; magno esse Germanis dolori Arioui-
sti mortem, & superiores nostras victorias. ardere Galliam, tot contumeliis acceptis, sub populi R. 4
imperium redactam, superiore gloria rei militaris exstincta. post remo, *quis hoc sibi persuaderet, sine* 5
certa re, Ambiorigem ad eiusmodi consilium descendisse (suam sententiam in vtramque partem esse tutam: si nil sit durius, nullo cum periculo ad proximam legionem peruenturos; si Gallia 6
omnis cum Germanis consentiat, vnam esse in celeritate positam salutem. Cottæ quidem, atque 7
eorum, qui dissentiret, consilium quem haberet exitum? In quo si non præsens periculum, at certe longa obsidione fames esset pertimescenda. Hac in vtramque partem habita dis- XXX
putatione, cum a Cotta primisque ordinibus acriter resisteretur: *Vincite*, inquit, *si ita vultis*, Sabinus, & id clariore voce, vt magna pars militum exaudiret: *neque is sum*, inquit, *qui grauissime ex vobis mortis periculo terrear: hi sapient, & si grauius quid acciderit, abs te rationem reposcent. qui, si per te liceat, perendino* 3
die cum proximis hibernis coniunctis, communem cum reliquis casum sustineant, nec reiecti, & relegati longe ab ceteris, aut ferro aut fame intereant

esse dolori Arioui sti mortem] Cluuerius A. Germ. 1 c. 53 *sortem* mauult legere, quia victus effugerit. At potest ex vulnere in Gallia accepto, aut mœrore mortuus esse. Et libri consentiunt omnes, & Græcus interpres Θάνατον: etiam quæ Iulii Celsi nomine exstat Cæsaris historia p. 65. *Arioui sti fuga ac morte.*

XXXI *eant.* Consurgitur ex consilio: comprehendunt vtrumque, & orant, ne sua dissensione & pertinacia rem in summum periculum deducant: 2 facilem esse rem, seu maneant seu proficiscantur, si modo vnum omnes sentiant, ac probent: contra in dissensione nullam se salutem perspicere. 3 Res disputatione ad mediam noctem perducitur. tandem dat Cotta permotus manus: 4 superat sententia Sabini. pronuntiatur, prima luce ituros: consumitur vigiliis reliqua pars noctis: cum sua quisque miles circumspiceret, quid secum portare posset, quid ex instrumento hibernorum relinquere cogeretur. 5 Omnia excogitantur, quare nec sine periculo maneatur, & languore militum, & vigiliis periculum augeatur. 6 Prima luce sic ex castris proficiscuntur, vt, quibus esset persuasum, non ab hoste, sed ab homine amicissimo Ambiorige consilium datum, longissimo agmine, magnisque impedimentis. XXXII At hostes, posteaquam ex nocturno fremitu vigiliisque de profectione eorum senserunt, collocatis insidiis bipartito in siluis, opportuno atque occulto loco, a millibus passuum circiter 11 Romanorum aduentum exspectabant. 2 &, cum se maior pars agminis in magnam conuallem demisisset, ex vtraque parte eius vallis subito se ostenderunt, no-

CAP. XXXI. 1. *comprehendunt vtrumque*] Centuriones & tribuni vtrumque legatum Sabinum & Cottam prensant, amplectuntur amice, & orant.

3. *dat Cotta permotus manus*] cedit Sabino, & ægre consentit, tamquam victus.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0180
DFG

nouissimosque premere, & primos prohibere adscensu, atque iniquissimo nostris loco prœlium committere cœperunt. Tum de- XXXIII
mum Titurius, vti qui nihil ante prouidisset, trepidare & concursare, cohortesque disponere: hæc tamen ipsa timide atque vt eum omnia deficere viderentur: quod plerumq; iis accidere consueuit, qui in ipso negotio consilium capere coguntur. At Cotta, qui cogitasset, hæc posse in itinere accidere, atque ob eam caussam profectionis auctor non fuisset, nulla in re communi saluti deerat, &, in appellandis cohortandisque militibus, imperatoris, & in pugna, militis officia præstabat. cumque propter longitudinem agminis minus facile per se omnia obire, &, quid quoquo loco faciendum esset, prouidere possent; iusserunt pronuntiari, vt impedimenta relinquerent, atque in orbem consisterent. quod consilium etsi in eiusmodi casu reprehendendum non est, tamen incommode accidit. nam & nostris militibus spem minuit, & hostes ad pugnandum alacriores effecit, quod non sine summo timore & desperatione id factum videbatur. præterea accidit, quod fieri necesse erat, vt vulgo milites ab signis discederent, quæque quisque eorum cariſſima haberet, ab impedimentis petere atque arripere properaret, & clamore ac fletu omnia complerentur. At barbaris con- XXXIV
silium non defuit. nam duces eorum tota acie pronunciari iusserunt, ne quis ab loco discederet;

CAP. XXXIII. 3. *in orbem consisterent*] De orbe militari diximus supra ad lib. IV. 37, 2.

ret: illorum esse prædam, atque illis reseruari, quæcunque Romani reliquissent: proinde o-
2 mnia in victoria posita existimarent. Erant & virtute & numero pugnando pares nostri: tametsi a duce & a fortuna deserebantur: tamen o-
mnem spem salutis in virtute ponebant, &, quoties quæque cohors procurrerat, ab ea par-
3 te magnus hostium numerus cadebat. Qua re animaduersa, Ambiorix pronuntiari iubet, vt procul tela coniiciant, neu propius accedant: &, quam in partem Romani impetum fecerint,
4 cedant: leuitate armorum, & quotidiana exercitatione nihil iis noceri posse: rursus, se ad
XXXV signa recipientes, insequantur. Quo præcepto ab iis diligentissime obseruato, cum quæpiam cohors ex orbe excesserat, atque impetum fecerat, hostes velocissime refugiebant.
2 Interim ea parte nudari necesse erat, & ab late-
3 re aperto tela recipi. rursus, cum in eum locum, vnde erant egressi, reuerti cœperant, & ab iis, qui cesserant, & ab iis qui proximi steterant, circumueniebantur: sin autem locum tenere vel-
4 lent, neque virtuti locus relinquebatur, neque a tanta multitudine coniecta tela a confertis vi-
5 tari poterant. tamen tam multis incommodis conflictati, multis vulneribus acceptis, resistebant, &, magna parte diei consumpta, cum a prima luce ad horam IIX pugnaretur, nihil, quod

CAP. XXXIV. 2. *virtute & numero pugnando pares*] id est, inter pugnandum. Græcus interpres nullam gerundii huius rationem habuit. Veteres libri, *numero pugnandi*.

quod ipsis esset indignum, committebant. Tum 6
T. Baluentio, qui superiore anno primum pilum
duxerat, viro forti, & magnæ auctoritatis, v-
trumque femur tragula transiicitur. Q. Luca- 7
nius, eiusdem ordinis, fortissime pugnans, dum
circumuento filio subuenit, interficitur. L. Cot- 8
ta legatus, omnes cohortes ordinesque adhor-
tans, in aduersum os funda vulneratur. His XXXVI
rebus permotus Q. Titurius, cum procul Am-
biorigem suos cohortantem conspexisset, inter-
pretem suum, Cn. Pompeium ad eum mittit,
rogatum, vt sibi militibusque parcat. Ille ap- 2
pellatus, respondit; *si velit secum colloqui, licere;*
sperare, a multitudine impetrari posse, quod ad
militum salutem pertineat; ipsi vero nihil nocitum
iri, inque eam rem se suamque fidem interponere.
Ille cum Cotta saucio communicat, si videatur, 3
pugna vt excedant, & cum Ambiorige vna col-
loquantur: sperare se ab eo de sua ac militum
salute impetrari posse. Cotta se ad armatum 4
hostem iturum negat, atque in eo perseue-
rat. Sabinus, quos in præsentia tribunos XXXVII
mil. circum se habebat, & primorum ordinum
centuriones, se sequi iubet: & cum propius Am-
biorigem accessisset, iussus arma abiicere, impe-
ratum facit: suisque, vt idem faciant, imperat.
Interim dum de conditionibus inter se agunt, 2
longiorque consulto ab Ambiorige instituitur
sermo; paullatim circumuentus interficitur. tum 3
vero

CAP. XXXV. 6. *primum pilum duxerat*] Centurio primi pili fuerat.

vero suo more victoriam conclamant, atque vlulatum tollunt; impetuque in nostros facto, ordines perturbant. ibi L. Cotta pugnans interficitur cum maxima parte militum, reliqui se in castra recipiunt, vnde erant egressi. ex quibus L. Petrosidius aquilifer cum magna multitudine hostium premeretur, aquilam intra vallum proiecit, ipse pro castris fortissime pugnans occiditur. alii ægre ad noctem oppugnationem sustinent: noctu ad vnum omnes, desperata salute, seipsi interficiunt. pauci ex prœlio elapsi, incertis itineribus per silvas ad T. Labienum legatum in hiberna perueniunt; atque eum de rebus gestis certiorem faciunt.

XXXIIX. Hac victoria sublatus Ambiorix, statim cum equitatu in Aduaticos, qui erant eius regno finitimi, proficiscitur; neque diem neque noctem intermittit, peditatumque se subsequi iubet. Re demonstrata, Aduaticisque concitatis, postero die in Neruios peruenit: hortaturque, ne sui in perpetuum liberandi, atque vleiscendi Romanos pro iis, quas acceperint, iniuriis, occasionem dimittant. interfectos esse legatos duos, magnamque partem exercitus interisse, demonstrat; nihil esse negotii, subito oppressam legionem, quæ cum Cicerone hiemet, interfici; se ad eam rem profitetur adiutorem.

XXXIX. Facile hac oratione Neruiis

CAP. XXXVII, 3. *victoriam conclamant atque vlulatum*] Liuius, lib. v, 37. Gallis non modo in prœlio *trucem cantum & horrendum sonum*: sed post victoriam etiam c. 39. *vlulatus & cantus dissonos* tribuit.

uiis persuadet. itaque confestim dimissis nuntiis ad Centrones, Grudios, Leuacos, Pleumosios, Gordunos, qui omnes sub eorum imperio sunt, quam maximas manus possunt, cogunt, & de improuiso ad Ciceronis hiberna aduolant, nondum ad eum fama de Titurii morte perlata. Huic quoque accidit, quod fuit necesse, vt non nulli milites, qui, lignationis munitionisque caussa, in siluas discessissent, repentino equitum aduentu interciperentur. his circumuentis, magna manu Eburones, Aduatici, Neruii, atque horum omnium socii & clientes, legionem oppugnare incipiunt: nostri celeriter ad arma concurrunt, vallum conscendunt, ægre is dies sustentatur, quod omnem spem hostes in celeritate ponebant; atque hanc adepti victoriam; in perpetuum se fore victores confidebant. Mittuntur ad Cæsarem confestim XL. a Cicerone litteræ, magnis propositis præmiis, si pertulissent. obsessis omnibus viis, missi intercipiuntur. noctu ex ea materia, quam munitionis caussa comportauerant, turres CXX excitantur incredibili celeritate: quæ deesse operi videbantur, perficiuntur. Hostes postero die, multo maioribus copiis coactis, castra oppugnant, fossam complent. a nostris eadem ratione, qua pridie, resistitur. hoc idem deinceps reliquis fit

CAP. XXXIX. 1. *Centrones, Grudios, Leuacos &c.*] Hi Neruiorum clientes ac finitimi ignorantur. Certe diuersi hi Centrones ab Alpinis sunt lib. 1. cap. 10.

CAP. XL. 2. *turres CXX*] Et metaphrasis ἑκατὸν καὶ εἴκοσι: ne de numero dubites.

fit diebus. nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur: non ægris, non vulneratis, facultas quietis datur: quæcumque ad proximi diei oppugnationem opus sunt, noctu comparantur. 6 multæ præustæ sudes, magnus muralium pilorum numerus instituitur: turres contabulantur; pinnæ loricæque ex cratibus attexuntur. 7 ipse Cicero, cum tenuissima valetudine esset, ne nocturnum quidem sibi tempus ad quietem relinquebat: vt vltro militum concursu, ac vocibus, sibi parcere cogeretur. XLI Tunc duces principesque Neruiorum, qui aliquem sermonis aditum caussamque amicitiæ cum Cicerone habebant, 2 colloqui sese velle dicunt. facta potestate, eadem, quæ Ambiorix cum Titurio egerat, 3 commemorant: *omnem esse in armis Galliam: Germanos Rhenum transisse: Cæsaris, reliquorumque hiberna oppugnari.* addunt e iam 4 de Sabini morte. Ambiorigem ostentant, fidei faciundæ caussa: 5 *errare eos*, dicunt, *si quidquam ab iis præsidii sperent, qui suis rebus diffidant; sese tamen scire hoc esse in Ciceronem populumque R. animo, vt nihil, nisi hiberna recusent, atque hanc inueteratam consuetudinem nolint: licere illis incolumibus per se ex hibernis discedere,* 6

6, *muralium pilorum*] grandiorum, quibus murus seu vallum contra adscendentes defendebatur.

CAP. XLI. 4. *Ambiorigem ostentant*] paullo ante amicum Cæsaris, tot denuctum beneficiis: nunc hostem, & castrorum oppugnatorem: vt facilius credat Cicero, omnem Galliam in armis aduersus Romanos esse.

re, &, in quascumque partes velint, sine metu proficiſci. Cicero ad hæc vnum modo reſpon- 7
dit: *Non eſſe conſuetudinem populi R. vllam accipere ab hoſte armato conditionem: ſi ab armis diſcedere velint, ſe adiutore vtantur, legatosque ad Cæſarem mittant: ſperare ſe, pro eius iuſtitia, quæ petierint, impetraturos.* Ab hac XLII
ſpe repulſi Neruii, vallo Pedum XI, & foſſa pedum
XV hiberna cingunt. hæc ſuperiorum annorum 2
conſuetudine a noſtris cognouerant; &, quosdam de exercitu nacti captiuos, ab his docebantur. ſed 3
nulla his ferramentorum copia, quæ eſſet ad hunc vſum idonea, gladiis cæſpites circumcidere manibus ſagulisque terram exhaurire cogebantur. qua quidem ex re hominum multitudo cognoſci potuit. nam minus horis tribus 4
decem millium paſſuum circuitu munitionem perfecerunt: reliquisque diebus turres ad altitudinem valli, falces, teſtudinesque, quas iidem captiui docuerant, parare ac facere cœperunt. Sep- XLIII
timo oppugnationis die, maximo coorto vento, feruentes fuſili ex argilla glandes, fundis, ex

---

CAP. XLII. 3. *manibus ſagulisque*] Et metaphraſtes ταῖς τε χερσὶ καὶ ταῖς χιτῶσιν. Alii *furculis* legunt: alii *ſarculis*.

4. *decem millium paſſuum circuitu*] Sic veteres libri: quibus Græcus conſentit, περίοδον ὀγδοήκοντα σάδια.

5. *falces*] falces murales. Vide ſupra III. 14, 5.

CAP. XLIII. . *feruentes fuſili ex argilla gl.*] Oroſius I, 10 in hac hiſtoria: *teſtas feruentes intorſere funes, flammataque focis tela, ac mox concepto igne rutilantia, intra caſtra iecerunt.*

& feruefacta iacula in casas, quæ more Gallico stramentis erant tectæ, iacere cœperunt. hæ celeriter ignem comprehenderunt, &, venti magnitudine, in omnem castrorum locum distulerunt. hostes maximo clamore insecuti, quasi parta iam atque explorata victoria, turres testudinesque agere, & scalis vallum adscendere cœperunt. At tanta militum virtus, atque ea præsentia animi fuit, vt, cum vndique flamma torrerentur, maximaque telorum multitudine premerentur, suaque omnia impedimenta, atque omnes fortunas conflagrare intelligerent; non modo demigrandi caussa de vallo decederet nemo, sed pæne ne respiceret quidem quisquam; ac tum omnes acerrime fortissimeque pugnarent. Hic dies nostris longe grauissimus fuit, sed tamen hunc habuit euentum, vt eo die maximus numerus hostium vulneraretur atque interficeretur, vt se sub ipso vallo constipauerant, receptumque primis vltimi non dabant. Paullum quidem intermissa flamma, & quodam loco turri adacta, & contingente vallum, tertiæ cohortis centuriones ex eo, quo stabant, loco recesserunt, suosque omnes remouerunt; nutu vocibusque hostes, si introire vellent, vocare cœperunt, quorum progredi ausus est nemo. tum ex omni parte lapidibus coniectis deturbati, turris-

4. *demigrandi caussa*] fugiendi, castra deserendi caussa, Metaphrastes, ἀχ ὅπως φυγῆς ἐμέμνηντο.

7. *lapidibus coniectis deturbati, turrisque*] Romani lapidibus hostes abegerunt, eorumque turrim incenderunt. Græcus, Ρωμαῖοι σφενδονήσαντες, cetera.

risque fuccenſa eſt. Erant in ea legione fortiſſimi viri centuriones, qui iam primis ordinibus appropinquarent, T. Pulfio, & L. Varenus. ii perpetuas controuerſias inter ſe habebant, vter alteri anteferretur, omnibusque annis de loco ſummis ſimultatibus contendebant. ex iis Pulfio, cum acerrime ad munitiones pugnaretur, *Quid dubitas*, inquit, *Varene? aut quem locum probandæ virtutis tuæ exſpectas? hic dies, hic dies de noſtris controuerſiis iudicabit.* Hæc cum dixiſſet, procedit extra munitiones, &, quæ pars hoſtium confertiſſima viſa eſt, in eam irrumpit. ne Varenus quidem tum vallo ſeſe continet, ſed, omnium veritus exiſtimationem, ſubſequitur, mediocri ſpatio relicto. Pulfio pilum in hoſtes mittit, atque vnum ex multitudine procurrentem transiicit, quo percuſſo, & exanimato, hunc ſcutis protegunt hoſtes, & in illum vniuerſi tela coniiciunt, neque dant regrediendi facultatem. transfigitur ſcutum Pulfioni, & verutum in balteo defigitur. auertit hic caſus vaginam, & gladium educere conantis dextram moratur manum, impeditumque hoſtes circumſiſtunt. Succurrit inimicus illi Varenus, & laboranti ſubuenit. ad hunc ſe confeſtim a Pulfione omnis

XLIV 1 2 3 4 5 6 7 8 9

CAP. XLIV. 1. *primis ordinibus appropinquarent*] Quod gradatim centuriones promouebantur, videntur hi in ſecundo principe aut pilo fuiſſe, ac ad primum certatim adſpiraſſe. Lipſium lege de Mil. Rom. lib. II, 8.

2. *de loco*] de gradu dignitatis.

10 mnis multitudo conuertit. illum veruto trans-
11 fixum arbitrantur. Illic vero occurſat ocius
gladio, cominusque rem gerit Varenus: atque
12 vno interfecto, reliquos paullum propellit,
13 dum cupidius inſtat, in locum inferiorem deie-
ctus concidit. huic rurſus circumuento fert
ſubſidium Pulfio, atque ambo incolumes, com-
pluribus interfectis, ſumma cum laude ſeſe in-
14 tra munitiones recipiunt. Sic fortuna in con-
tentione, & certamen vtrumque verſauit, vt
alter alteri inimicus auxilio ſalutique eſſet, ne-
que diiudicari poſſet, vter vtri virtute anteſe-
XLV rendus videretur. Quanto erat in dies
grauior atque aſperior oppugnatio, & maxime
quod, magna parte militum confecta vulneri-
bus, res ad paucitatem defenſorum peruene-
rat, tanto crebriores litteræ nuntiique ad Cæſa-
rem mittebantur: quorum pars deprehenſa in
conſpectu noſtrorum militum cum cruciatu ne-
1 cabant. Erat vnus intus Neruius, nomine
Vertico, loco natus honeſto, qui a prima obſi-
dione ad Ciceronem profugerat, ſuamque ei
3 fidem præſtiterat. hic ſeruo ſpe libertatis, ma-
gnisque perſuadet præmiis, vt litteras ad Cæ-
ſarem deferat. has ille in iaculo illigatas ad-
fert; & Gallus inter Gallos ſine vlla ſuſpicio-
ne verſatus, ad Cæſarem peruenit. ab eo de pe-
XLVI riculo Ciceronis legionisque cognoſcit. Cæ-
ſar, acceptis litteris circiter hora XI diei, ſta-
tim nuntium in Bellouacos ad M. Craſſum quæ-
ſtorem

CAP. XLVII. *in Bellouacos ad M. Craſſum*] De Bello-

florem mittit, cuius hiberna aberant ab eo mil-
lia passuum XXV. Iubet media nocte legionem 2
proficisci, celeriterque ad se venire. exiit cum
nuntio Crassus. alterum ad C. Fabium lega- 3
tum mittit, vt in Atrebatium fines legionem ad-
ducat, qua sibi iter faciendum sciebat. scribit 4
Labieno, si reip. commodo facere posset, cum
legione ad fines Neruiorum veniat: reliquam
partem exercitus, quod paullo aberat longius,
non putat exspectandam; equites circiter CD ex
proximis hibernis cogit. Hora circiter III XLVII
ab antecursoribus de Crassi aduentu certior est
factus. eo die millia passuum XX progreditur.
Crassum Samarobriuæ præficit, legionemque 2
ei attribuit, quod ibi impedimenta exercitus,
obsides ciuitatum, litteras publicas, frumen-
tumque omne, quod eo, tolerandæ hiemis
caussa, deuexerat, relinquebat. Fabius, vt 3
imperatum erat, non ita multum moratus in
itinere, cum legione occurrit. Labienus, in- 4
teritu Sabini, & cæde cohortum cognita, cum
omnes ad eum Treuirorum copiæ venissent, ve-
ritus, si ex hibernis fugæ similem profectionem
fecisset, vt hostium impetum sustinere non pos-
set, præsertim quos recenti victoria efferri sci-
ret; litteras Cæsari remittit, quanto cum pe- 5
ricu-

uacis ad lib. II. cap. 4. sect. 5. dictum. Pars erant præcipua Belgii proprii, quod Cæsar ita supra cap. 24. sect 3. nominauit. Ibi enim Crassus cum legione in Belgio locauit: hic ex Bellouacis euocat.

CAP. XLVII. 4. *veritus, vt non*] Malim *non* deleri; aut legi *ne non*. v. Cl. Perizon. ad Minerv. p. 915.

riculo legionem ex hibernis educturus esset: rem gestam in Eburonibus perscribit: docet, omnes peditatus equitatusque copias Treuirorum III millium passuum longe ab suis castris
XLVIII consedisse. Cæsar, consilio ejus probato, etsi opinione trium legionum delectus, ad II redierat, tamen vnum communis salutis auxilium in celeritate ponebat. venit magnis
2 itineribus in Neruiorum fines: ibi ex captiuis cognoscit, quæ apud Ciceronem gerantur, quan-
3 toque in periculo res sit. tum cuidam ex equitibus Gallis magnis præmiis persuadet, vti ad
4 Ciceronem epistolam deferat. hanc Græcis conscriptam litteris mittit, ne intercepta epistola, nostra ab hostibus consilia cognoscantur.
5 si adire non possit, monet, vt tragulam cum epistola ad amentum deligata, intra munitio-
6 nes castrorum abiiciat. In litteris scripsit, se cum legionibus profectum celeriter adfore: hortatur, vt pristinam virtutem retineat. Gallus
7 periculum veritus, vt erat præceptum, tragu-
8 lam mittit. hæc casu ad turrim adhæsit, neque ab nostris biduo animaduersa, tertio die a quodam milite conspicitur; dempta ad Ciceronem
9 defertur, ille perlectam in conuentu militum
10 recitat, maximaque omnes lætitia adficit. tum fumi

---

5. *rem gestam in Eburonibus*] cum Titurio Sabino & Aurunculeio Cotta, vtroque cæso. Supra c. 24, 28. seq. *consedisse*] castra posuisse: vt lib. I. c. 21. sect. 1. & lib. II cap. 16 lib. V cap. 9 sect. 1: & eodem, lib. c. 59 sect. 6. *consedit, & castra communit.* Et Liuius V. 39 *Galli inter Romam atque Anienem consedere.*

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0192
DFG

fumi incendiorum procul videbantur, quæ res omnem dubitationem aduentus legionum expulit. Galli, re cognita per exploratores, XLIX
obsidionem relinquunt, ad Cæsarem omnibus copiis contendunt. eæ erant armatorum circiter millia LX. Cicero, data facultate, Gallum ab eodem Verticone, quem supra demonstrauimus, repetit, qui litteras ad Cæsarem deferat. hunc admonet, iter caute diligenterque faciat; perscribit in litteris, hostes ab se discessisse, omnemque ad eum multitudinem conuertisse. quibus litteris circiter media nocte, Cæsar, allatis, suos facit certiores, eosque ad dimicandum animo confirmat. postero die luce prima mouet castra, & circiter millia passuum IV progressus, trans vallem magnam & riuum hostium multitudinem conspicatur. erat magni periculi res, cum tantis copiis iniquo loco dimicare: tamen, quoniam liberatum obsidione Ciceronem sciebat, eoque omnino remittendum de celeritate existimabat; consedit, & quam æquissimo loco potest, castra communit. atque hæc, etsi erant exigua, per se vix hominum millium VII, præsertim nullis cum impedimentis, tamen angustiis viarum, quam maxime potest, contrahit, eo consilio, vt in summam contemptionem hostibus veniat. Interim speculatoribus in omnes partes dimissis, explorat, quo commodissime itinere vallem transire posset. Eo die, paruulis

CAP. XLIX, 6. *remittendum de celeritate*] ideo minus celerandum existimabat.

uulis equestribus prœliis ad aquam factis, v-
2 trique sese suo loco continent; Galli, quod am-
pliores copias, quæ nondum conuenerant, ex-
3 spectabant; Cæsar, si forte timoris simulatio-
ne hostes in suum locum elicere posset, ci-
tra vallem, vt pro castris prœlio contenderet;
si id efficere non posset, vt, exploratis itineribus,
minore cum periculo vallem riuumque trans-
4 iret. Prima luce hostium equitatus ad castra
accedit, prœliumque cum nostris equitibus com-
5 mittit. Cæsar consulto, equites cedere, seque
in castra recipere, iubet; simul, ex omnibus par-
tibus castra altiore vallo muniri, portasque ob-
strui, atque in iis administrandis rebus quam
maxime concursari, & cum simulatione timo-
LI ris agi jubet. Quibus omnibus rebus ho-
stes inuitati, copias transducunt, aciemque ini-
2 quo loco constituunt: nostris vero etiam de
vallo deductis, propius accedunt, & tela in-
tra munitionem ex omnibus partibus coniici-
unt. præconibusque circummissis, pronuntiari
3 iubent, *seu quis Gallus, seu Romanus velit ante*
horam III *ad se transire, sine periculo licere,*
post id tempus non fore potestatem. ac sic no-
4 stros contempserunt, vt, obstructis in speciem
portis singulis ordinibus cæspitum, quod ea non
posse introrumpere videbantur, alii vallum ma-
nu scandere, alii fossas complere inciperent.
tunc

CAP. LI. 4. *quod ea non posse introrumpere*] Ea, subaudi via, quæ ellipsis videtur aduerbium facere.

vallum manu scandere] dura locutio: ab recentioribus tamen recepta. Vetustiores libri, *manu scindere*,

tunc Cæsar, omnibus portis eruptione facta, 5
equitatuque emisso, celeriter hostes dat in fugam, sic, vt omnino pugnandi caussa resisteret nemo: magnumque ex his numerum occidit, atque omnes armis exuit. Longius prosequi LII
veritus, quod siluæ paludesque intercedebant: neque etiam paruulo detrimento illum locum relinqui videbat; omnibus suis incolumibus copiis, eodem die ad Ciceronem peruenit. institutas turres, testudines, munitionesque hostium admiratur. legione producta, cognoscit, 2
non decimum quemque esse relictum militem sine vulnere. Ex his omnibus iudicat rebus, 3
quanto cum periculo, & quanta virtute sint res administratæ: Ciceronem pro eius merito, 4
legionemque collaudat: centuriones sigillatim, tribunosque mil. appellat: quorum egregiam fuisse virtutem, testimonio Ciceronis, cognouerat: de casu Sabini, & Cottæ, certius ex
captiuis cognoscit. Postero die, concione habita, rem gestam proponit: milites consolatur & 5
confirmat: quod detrimentum culpa & temeritate legati sic acceptum, hoc æquiore animo 6
ferendum docet, quod beneficio deorum immortalium, & virtute eorum expiato incommodo, neque hostibus diutina lætitia, neque
ipsis longior dolor relinquatur. Interim LIII
ad Labienum per Remos incredibili celeritate de victoria Cæsaris fama perfertur, vt, cum ab hi-

sicut Græcus interpres, τὸ ἔρυμα τῇ χειρὶ περιτέμνειν. Alius Codex, *vallum vi conscendere.*

hibernis Ciceronis millia passuum Labesset, eo-
que post horam IX diei Cæsar peruenisset, ante
mediam noctem ad portas castrorum clamor ori-
retur, quo clamore significatio victoriæ, gratu-
2 latioque ab Remis Labieno fieret. Hac fama ad
Treuiros perlata, Induciomarus, qui postero die
castra Labieni oppugnare decreuerat, noctu pro-
fugit, copiasque omnes in Treuiros reducit.
3 Cæsar Fabium cum legione in sua remittit hi-
berna, ipse cum III legionibus circum Sama-
robriuam trinis hibernis hiemare constituit; &,
quod tanti motus Galliæ exstiterant, totum hie-
4 mem ipse ad exercitum manere decreuit. nam,
illo incommodo de Sabini morte perlato, o-
mnes fere Galliæ ciuitates de bello consultabant,
nuntios legationesque in omnes partes dimitte-
bant, &, quid reliqui consilii caperent, atque,
vnde initium belli fieret, explorabant; noctur-
5 naque in locis desertis consilia habebant. neque
vllum totius hiemis tempus sine sollicitudine
Cæsaris intercessit, quin aliquem de conciliis, &
6 motu Gallorum, nuntium acciperet. in his ab
L. Roscio legato, quem legioni XIII præfece-
rat, certior est factus, magnas Gallorum copias
earum ciuitatum, quæ Armoricæ appellantur,
7 oppugnandi sui caussa, conuenisse. neque lon-
gius

CAP. LIII. 2. *copias in Treuiros reducit*] Non enim in Treueris castra Labieni erant, sed in confinio Treuirorum. *Supra cap.* 24.

5. *quæ Armoricæ appellantur*] lib. VII. c. 75. sect. 4. *eorum* [Celtarum] *consuetudine* ita appellari traditur; quod

gius millia passuum 11x ab hibernis suis abfuisse; sed nuntio allato de victoria Cæsaris, discessisse, adeo, vt fugæ similis discessus videretur. At Cæsar, principibus cuiusque ciuitatis ad se vocatis, alias territando, cum se scire, quæ fierent, denuntiaret; alias cohortando, magnam partem Galliæ in officio tenuit. tamen Senones, quæ est ciuitas in primis firma, & magnæ inter Gallos auctoritatis, Cauarinum, quem Cæsar apud eos regem constituerat, cuius frater Moritasgus, aduentu in Galliam Cæsaris, cuiusque maiores regnum obtinuerant, interficere publico consilio conati, cum ille præsensisset, ac profugisset, vsque ad fines insecuti; regno, domoque expulerunt: &, missis ad Cæsarem satisfaciundi caussa legatis, cum is omnem ad se senatum venire iussisset, dicto audientes non fuerunt. Tantum apud homines barbaros valuit, esse repertos aliquos principes belli inferendi, tantamque omnium voluntatis commutationem attulit, vt præter Aeduos & Remos, quos præcipuo semper honore Cæsar habuit, alteros pro vetere ac perpetua erga populum R. fide, alteros, pro recentibus belli Gallici officiis, nulla fere fuerit ciuitas non suspecta nobis. idque adeo haud scio, mirandumne sit, cum compluribus aliis de caussis, tum maxime, quod, qui virtute belli omnibus gentibus præferebantur, tantum se eius opinionis deperdidisse, vt populi

LIV 2 3 4 5

verbum Celticum esse demonstrat. Maritimæ significantur, quia *ar mor* est Latine, *ad mare*.

puli R. imperia perferrent, grauissime dole-
LV bant. Treuiri vero atque Induciomarus to-
tius hiemis nullum tempus intermiserunt,
quin trans Rhenum legatos mitterent, ciuitates
sollicitarent; pecunias pollicerentur, magna par-
te exercitus nostri interfecta, multo minorem
2 superesse dicerent partem. neque tamen vlli ci-
uitati Germanorum persuaderi potuit, vt Rhe-
num transiret, cum *se his expertos* dicerent, *Ari-
ouisti bello & Tenchtherorum transitu; non esse
3 fortunam amplius tentaturos.* Hac spe lapsus
Induciomarus, nihilo minus copias cogere, ex-
ercere, a finitimis equos parare, exsules damna-
tosque e Gallia magnis præmiis ad se allice-
re cœpit. ac tantam sibi iam iis rebus in Gallia
4 auctoritatem comparauerat, vt vndique ad eum
legationes concurrerent, gratiam atque amici-
LVI tiam publice privatimq. peterent. Vbi intelle-
xit vltro ad se veniri, altera ex parte Senones Car-
nutesq. conscientia facinoris instigari, altera Ner-
uios Aduaticosque bellum Romanis parare; ne-
que sibi voluntariorum copias defore, si ex fi-
nibus suis progredi cœpisset; armatum concili-
2 um indicit. hoc more Gallorum est initium
belli. quo, lege communi, omnes puberes armati
conuenire coguntur; &, qui ex iis nouissimus ve-
nit, in conspectu multitudinis, omnibus crucia-
ti-

CAP. LV. 3. *damnatosque e Gallia*] e Gallia propria, aut latius etiam sumpta, vt Treueris solis ac clientibus illorum opponatur. Quidam recentes libri sine præpositione: at interpres etiam ἐκ πάσης τῆς Γαλατίας.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0198
DFG

tibus adfectus necatur. In eo concilio Cingetorigem, alterius principem factionis, generum suum, quem supra demonstrauimus, Cæsaris secutum fidem, ab eo non discessisse; hostem iudicandum curat, bonaque eius publicat. His rebus confectis, in concilio pronuntiat, arcessitum se a Senonibus & Carnutibus, aliisque compluribus Galliæ ciuitatibus, huc iter facturum per fines Remorum, eorumque agros populaturum; ac prius quam id faciat, castra Labieni oppugnaturum: quæque fieri velit, præcipit. LVII Labienus, cum & loci natura & manu munitissimis castris sese contineret, de suo ac legionis periculo nihil timebat; sed ne quam occasionem rei bene gerendæ dimitteret, cogitabat. Itaque a Cingetorige atque eius propinquis oratione Induciomari cognita, quam in concilio habuerat, nuntios mittit ad finitimas ciuitates, equitesque vndique conuocat, iis certam diem conueniendi dicit. Interim prope quotidie cum omni equitatu Induciomarus sub castris eius vagabatur, alias vt sirum castrorum cognosceret, alias colloquendi aut territandi caussa, equites plerumque omnes tela intra vallum coniiciebant. Labienus suos intra munitiones continebat: timorisque opinionem, quibuscumque poterat rebus, augebat. Cum maiore in dies contemptione LVIII Induciomarus ad castra accederet, nocte vna intromissis equitibus omnium finitimarum ciuitatum, quos arcessendos curauerat, tanta diligentia omnes suos custodiis intra castra con-

tinuit, vt nulla ratione ea res enuntiari, aut
2 ad Treuiros perferri posset. Interim ex consuetudine quotidiana Induciomarus ad castra accedit; atque ibi magnam partem diei consumit, equites tela coniiciunt, & magna contumelia
3 verborum nostros ad pugnam euocant. nullo a nostris dato responso, vbi visum est, sub ve-
4 sperum dispersi ac dissipati, discedunt. subito Labienus duabus portis omnem equitatum emittit; præcipit, atque interdicit, perterritis hostibus, atque in fugam coniectis, quod fore, sicut accidit, videbat, omnes vnum peterent Induciomarum, neu quis quemquam prius vulneraret, quam illum interfectum videret, quod, mora reliquorum, illum, spatium nactum, ef-
5 fugere nolebat. magna proponit iis, qui occiderent, præmia. submittit cohortes equitibus
6 subsidio. Comprobat hominis consilium fortuna, &, cum vnum omnes peterent, in ipso fluminis vado deprehensus Induciomarus interficitur, caputque eius refertur in castra. redeuntes equites, quos possunt, consectantur atque oc-
7 cidunt. Hac re cognita, omnes Eburonum & Neruiorum, quæ conuenerant, copiæ discedunt, paulloque habuit post id factum Cæsar, quietiorem Galliam.

C.IV.

CAP. LVIII. 6. *in ipso fluminis vado*] Hiberna Labieni *in Remis* erant, *in confinio Treuirorum*, vt supra c. 24. definiuntur: Remos autem Mosa diuisit a Treuiris, quod Cluuerius II, 14. probauit.

C. IVLII CÆSARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO

LIBER VI.

SVMMARIVM LIBRI VI.

Cæsar maiores motus prævidens, copias auget, Senonibus Carnutibusque in deditionem acceptis, Menapios debellat; dum Treviros Labienus. Iterum Rhenum Cæsar transit, qua occasione Germanos cum Gallis comparans, mores vtriusque gentis, etiam illius silvas, cum feris inusitis alibi, describit. Tentatis frustra Sueuis, in Eburones reuertitur, quos dum vastat, Sicambri Ciceronis castra oppugnant, metu Cæsaris aduentantis refugiunt. Ille Eburonibus vastatis, in Italiam ad conventus agendos proficiscitur.

MVLTIS de caussis Cæsar maiorem Galliæ motum exspectans, per M. Silanum, C. Antistium Reginum, T. Sextium, legatos, delectum habere instituit: simul ab Cn. Pompeio proconsule petit, quoniam ipse ad vrbem cum imperio reipubl. caussa maneret, quos ex Cisalpina Gallia consulis sacramento rogauisset, ad signa conuenire, & ad

LIB. VI. CAP. I. 2. *ad vrbem cum imperio*] Ad vrbem, quia proconsul erat Pompeius, nec vero in prouincia, quam per legatos regebat. Adde quæ ad Cic. lib. III epist. VIII. pr. notauimus.

reipublicæ caussa] rei frumentariæ caussa, quam Tiberis exundatio corruperat. Dio Cassius lib. XXXIX. p. 119. ὁ Πομπήιος κατὰ τὴν τοῦ σίτου πρόνοιαν ἐκδημήσας.

quos consulis sacramento rogauisset] Quidam coniiciunt

3 ad se proficiscí iuberet: magni interesse etiam
in reliquum tempus ad opinionem Galliæ, existi-
mans, tantas videri Italiæ facultates, ut, si quid
esset in bello detrimenti acceptum, non modo
in breui tempore sarciri, sed etiam maioribus
4 adaugeri copiis posset. quod cum Pompeius
& reip. & amicitiæ tribuisset, celeriter confecto
per suos delectu, tribus ante exactam hiemem
& constitutis & adductis legionibus, duplicato-
que earum cohortium numero, quas cum Q.
Titurio amiserat, & celeritate & copiis docuit,
quid populi Romani disciplina atque opes pos-
11 sent. Interfecto Induciomaro, vt docui-
mus, ad eius propinquos a Treuiris imperium
defertur. illi, finitimos atque Germanos sol-
licitare, & pecuniam polliceri non desistunt.
2 cum ab proximis impetrare non possent, vlte-
riores tentant: inuentis nonnullis ciuitatibus,
iureiurando inter se confirmant, obsidibusque
de pecunia cauent: Ambiorigem sibi societate
3 & fœdere adiungunt. Quibus rebus cognitis,
Cæsar, cum vndique bellum parari videret,
Neruios, Aduaticos, ac Menapios, adiunctis
cisrhenanis omnibus Germanis, esse in armis,
Se-

---

consul; alius *consul is* diuise legendum esse: sed nec *consulis sacramento* male, id est, in quod consul adigebat. Formula sacramenti est apud Liuium XXII, 38. Dicendi formula, *sacramento rogare* apud eumdem XXXII, 26, XXXV, 2, XL, 26. Festus dixit *sacramento interrogari*, quia interrogando exigebatur. Ei opponitur *dicere sacramentum*, Cæs. Civ. 1, 23, seu *dicere sacramento*, ibidem c. 86.

Senones ad imperatum non venire, & cum Carnutibus finitimisque ciuitatibus consilia communicare, a Treuiris Germanos crebris legationibus sollicitari; maturius sibi de bello cogitandum putauit. III Itaque nondum hieme confecta, proximis IV legionibus coactis, de improuiso in fines Neruiorum contendit; & prius quam illi aut conuenire 2 aut profugere possent, magno pecoris atque hominum numero capto, atque ea præda militibus concessa, vastatisque agris, in deditionem venire, atque obsides sibi dare coegit. 3 eo celeriter confecto negotio, rursus legiones in hiberna reduxit. Concilio Galliæ primo vere, vt 4 instituerat, indicto, cum reliqui præter Senones, Carnute-, Treuirosque venissent, initium belli ac defectionis hoc esse arbitratus, vt omnia postponere videretur, concilium in Lutetiam Parisiorum transfert. 5 confines erant hi Senonibus, ciuitatemque patrum memoria coniunxerant, sed ab hoc concilio abfuisse existimabantur. Hac re pro suggestu pronuntiata, eodem 6 die cum legionibus in Senones proficiscitur, magnisque itineribus eo peruenit. IV Cognito

---

CAP. II. 3. *Senones ad imperatum*] Græcus οἱ Σενόνες κατὰ τὸ ἐκείνοις παραγγελθέν. Eodem sensu Cicero lib. IX ep. XXV Præto scripsit: *nunc ades ad imperandum*. Lege ibi interpretes. De Senonibus mox c. 3.

CAP. III. 4. *præter Senones*] Senones supra Icaunæ & Sequanæ confluentes, in meridiem vergunt a Parisiis. Vrbs illorum *Agendicum*, deinde populi nomine *Senones* dicta; nunc *Sens*.

to ejus aduentu, Acco, qui princeps eius concilii fuerat, iubet in oppida multitudinem conuenire: conantibus, prius quam id effici posset,
2 adesse Romanos nuntiatur: necessario sententia desistunt, legatosque, deprecandi caussa, ad Cæsarem mittunt: adeunt per Aeduos, quorum
3 antiquitus erat in fide ciuitas. Libenter Cæsar, petentibus Aeduis, dat veniam: excusationemque accipit: quod æstiuum tempus instantis
4 belli, non quæstionis esse arbitrabatur. Obsidibus impetratis C, hos Aeduis custodiendos
5 tradit. eodem Carnutes legatos obsidesque mittunt, vsi deprecatoribus Remis, quorum
6 erant in clientela: eadem ferunt responsa. peragit concilium Cæsar, equitesque imperat ci-
V uitatibus. Hac parte Galliæ pacata, totus & mente & animo in bellum Treuirorum, &
2 Ambiorigis insistit. Cauarinum cum equitatu Senonum secum proficisci iubet, ne quis, aut ex huius iracundia, aut ex eo, quod meruerat, odio, ciuitatis motus exsi-
3 stat. his rebus constitutis, quod pro explorato habebat, Ambiorigem prœlio non esse certaturum, reliqua eius consilia animo circumspiciebat. Erant Menapii propinqui Eburo-
4 num finibus, perpetuis paludibus siluisque muniti, qui vni ex Gallia de pace, ad Cæsarem legatos numquam miserant. cum iis esse hospitium Ambiorigi sciebat: item per Treuiros venisse
5 Germanis in amicitiam cognouerat. hæc prius illi detrahenda auxilia existimabat, quam ipsum bel-

bello lacessendum; ne, desperata salute, aut se
in Menapios abderet, aut cum transrhenanis
congredi cogeretur. Hoc inito consilio, to- 6
tius exercitus impedimenta ad Labienum in
Treuiros mittit, duasque legiones ad eum pro-
ficiscí iubet: ipse cum legionibus expeditis v in
Menapios proficiscitur. Illi, nulla coacta ma- 7
nu, loci præsidio freti, in siluas paludesque con-
fugiunt; suaque eodem conferunt. Cæ- VI
sar partitis copiis cum C. Fabio legato & M. Cras-
so quæstore, celeriterque effectis pontibus, adiit
tripartito, ædificia vicosque incendit, magno
pecoris atque hominum numero potitur. qui- 2
bus rebus coacti Menapii, legatos ad eum pacis
petendæ caussa mittunt. Ille, obsidibus acce- 3
ptis, hostium se habiturum numero confirmat,
si aut Ambiorigem, aut eius legatos, finibus
suis recepissent. his confirmatis rebus, Co- 4
mium Atrebatem cum equitatu, custodis loco,
in Menapiis relinquit: ipse in Treuiros profi-
ciscitur. Dum hæc a Cæsare geruntur, VII
Treuiri, magnis coactis peditatus equitatusque
copiis, Labienum cum vna legione, quæ in eo-
rum finibus hiemauerat, adoriri parabant. iam- 2
que ab eo non longius bidui via aberant, cum
duas venisse legiones missu Cæsaris cognoscunt.
positis castris a millibus passuum xv, auxilia 3
Germanorum exspectare constituunt. Labie- 4
nus,

CAP. v. 6. *ad Labienum in Treuiros*] Ergone promouerat castra, quæ in remis habuerat, in confinio Treuirorum, lib. v, cap. 24? Adde dicta ad libri v. cap. 58. §. 6.

nus, hostium cognito consilio, sperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem, v cohortium præsidio impedimentis relicto, cum xxv cohortibus magnoque equitatu, contra hostem proficiscitur, &, cc passuum
5 intermisso spatio, castra communit. Erat inter Labienum, atque hostem, difficili transitu, flumen, ripisque præruptis. hoc neque ipse transire habebat in animo, neque hostes trans-
6 ituros existimabat. augebatur auxiliorum quotidie spes. loquitur in concilio palam; *quoniam Germani appropinquare dicuntur, sese suas exercitusque fortunas in dubium non deuocaturum, & postero die prima luce castra moturum.*
7 celeriter hæc ad hostes deferuntur, vt ex magno Gallorum equitatus numero nonnullos Gallicis rebus fauere natura cogebat. Labienus noctu, tribunis mil. primisque ordinibus conuocatis, quid sui consilii sit, proponit, & quo facilius hostibus timoris det suspicionem, maiore strepitu & tumultu, quam populi R. fert consuetudo, castra moueri iubet. his rebus fu-
9 gæ similem profectionem efficit. hæc quoque per exploratores ante lucem in tanta propinqui-
VIII tate castrorum ad hostes deferuntur. Vix agmen nouissimum extra munitiones processerat,

---

CAP. VII. 5. *difficili transitu flumen*] Quoniam castrorum locus non satis certus, vt ad c. 5. sect. 6. dubitauimus; neque flumen hoc licebit ex pluribus designare.

8. *primis ordinibus conuocatis*] centurionibus primorum ordinum. Vide lib. v cap. 28. sect. 3.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0206
DFG

rat, cum Galli cohortari inter se, *ne speratam prædam ex manibus dimitterent. longum esse, perterritis Romanis, Germanorum auxilium exspectare; neque suam pati dignitatem, vt tantis copiis tam exiguam manum, præsertim fugientem atque impeditam, adoriri non audeant:* flumen transire, & iniquo loco prælium committere non dubitant. quæ fore suspicatus Labienus, vt omnes citra flumen eliceret, eadem vsus simulatione itineris, placide progrediebatur. Tum præmissis paullum impedimentis, atque in tumulo quodam collocatis, *Habetis*, inquit, *milites, quam petistis, facultatem: hostem impedito atque iniquo loco tenetis: præstate eamdem nobis ducibus virtutem, quam sæpenumero imperatori præstitistis: eum adesse, & hæc coram cernere, existimate.* simul, signa ad hostem conuerti, aciemque dirigi iubet: & paucis turmis præsidio ad impedimenta dimissis, reliquos equites ad latera disponit. celeriter nostri, clamore sublato, pila in hostes iaciunt. illi, vbi præter spem, quos fugere credebant, infestis signis, ad se ire viderunt, impetum modo ferre non potuerunt: ac primo concursu in fugam coniecti, proximas siluas petiuerunt: quos Labienus equitatu consectatus, magno numero interfecto, compluribus captis, paucis post diebus

CAP. VIII, 2. *eadem vsus simulatione itineris*] ITINERIS, discessus, recessionis, fugæ similis: vt non sit quod Fuluius *timoris* malit. Hoc Labieni stratagema Frontinus laudauit lib. II, cap. 5. n. 20.

bus ciuitatem recipit. nam Germani, qui auxilio veniebant, percepta Treuirorum fuga, sese do-
8 mum contulerunt. cum iis propinqui Indu-ciomari, qui defectionis auctores fuerant, comitati eos ex ciuitate excessere. Cingetorigi, quem ab initio permansisse in officio demonstrauimus, principatus atque imperium est tra-
IX ditum. Cæsar, postquam ex Menapiis in Treuiros venit, duabus de caussis Rhenum trans-
2 ire constituit. quarum erat altera, quod auxilia contra se Treuiris miserant: altera, ne Ambiorix receptum ad eos haberet. his constitutis rebus, paullum supra eum locum, quo antea exercitum transduxerat, facere pontem in-
4 stituit. nota atque instituta ratione, magno militum studio, paucis diebus opus efficitur: firmo in Treuiris præsidio ad pontem relicto, ne quis ab iis subito motus oriretur,
6 reliquas copias equitatumque transducit. Vbii, qui ante obsides dederant, atq. in deditionem venerant, purgandi sui caussa ad eum legatos mittunt: qui doceant, neque ex sua ciuitate auxilia
7 in Treuiros missa, neque ab se fidem læsam. petunt atque orant, vt sibi parcat, ne, communi odio Germanorum, innocentes pro nocentibus pœnas pendant. si amplius obsidum velit, dare
8 pollicentur. cognita Cæsar caussa, reperit, ab Suecis auxilia missa esse, Vbiorum satisfactionem accepit: aditus viasque in Sueuos perquirit.

CAP. IX. 3. *paullum supra eum locum*] Prior pons in Vbiis fuit, vt ad lib. IV cap. 19. s. 1. ostendimus: hic autem factus in Treueris, sect. 5.

rit. Interim, paucis post diebus, fit ab Vbiis certior, Sueuos omnes in vnum locum copias cogere, atq. iis nationibus, quæ sub eorum sunt imperio, denuntiare, vt auxilia peditatus equitatusque mittant. his cognitis rebus, rem frumentariam prouidet, castris idoneum locum deligit, Vbiis imperat, vt pecora deducant, suaque omnia ex agris in oppida conferant, sperans, barbaros atque imperitos homines, inopia cibariorum adductos, ad iniquam pugnandi conditionem posse deduci. mandat, vt crebros exploratores in Sueuos mittant, quæque apud eos gerantur, cognoscant. illi imperata faciunt, &, paucis diebus intermissis, referunt, Sueuos omnes posteaquam certiores nuntii de exercitu Romanorum venerant, cum omnibus suis sociorumque copiis, quas coegissent, penitus ad extremos fines sese recepisse. siluam esse ibi infinitæ magnitudinis, quæ appellatur Bacenis, ac longe introrsus pertinere, & pro natiuo muto obiectam, Cheruscos a Sueuis, Sueuosque a Cheruscis, iniuriis incursionibusque prohibere: ad eius initium siluæ Sueuos aduentum Romanorum exspectare constituisse. Quoniam ad hunc locum peruentum est, non alienum esse videtur de Galliæ Germaniæque moribus, & quo differant eæ nationes inter sese, pro-

X

2

3

4

5

XI

CAP. X. 5. *quæ appellatur Bacenis*] Græcus Βαχέννη. Pars fuit magnæ Hercyniæ, & quia in extremis Cattorum, a quibus Cheruscos, inter Visurgim & Albim populos, seiungit; non videtur longius ab illis reliquiis, quas hodieque *den Haartz* appellamus.

2 proponere. In Gallia non solum in omnibus
ciuitatibus, atque pagis, partibusque, sed pæne
3 etiam in singulis domibus factiones sunt: ea-
rumque factionum sunt principes, qui summam
auctoritatem eorum iudicio habere existiman-
tur, quorum ad arbitrium iudiciumque summa
4 omnium rerum consiliorumque redeat. idque
eius rei causa antiquitus institutum videtur, ne
quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret.
suos enim opprimi quisque, & circumueniri,
non patitur, neque aliter si faciat, vllam inter
5 suos habeat auctoritatem. Hæc eadem ratio
est in summa totius Galliæ. namque omnes ciui-
XII tates in duas partes diuisæ sunt. Cum
Cæsar in Galliam venit, alterius factionis princi-
2 pes erant Aedui, alterius Sequani. ii cum per
se minus valerent, quod summa auctoritas an-
tiquitus erat in Aeduis, magnæque eorum erant
clientelæ, Germanos, atque Ariouistum, sibi ad-
iunxerant, eosque ad se magnis iacturis polli-
3 citationibusque perduxerant. prœliis vero
compluribus factis secundis, atque omni nobili-
tate Aeduorum interfecta, tantum potentia
IX anteceſſerant, vt magnam partem clientium ab
4 Aeduis ad se transducerent: obsidesque ab
iis

CAP. XII. 2. *magnis iacturis pollicitationibusque*] Interpres δωρεαῖς, vna voce vtramque Latinam complexus. Iacturæ, largitiones sunt, cum damno largientis factæ. Noster Civil. III extremo: *de principatu controuersia apud milites largitiones auxit. magnis enim iacturis sibi quisque eorum animos conciliabat.*

iis principum filios acciperent, & publice iurare cogerent, nihil se contra Sequanos consilii inituros; & partem finitimi agri, per vim occupatam possiderent; Galliæque totius principatum obtinerent. Qua necessitate adductus Diuitiacus, auxilii petendi caussa, Romam ad senatum profectus, infecta re redierat. Aduentu Cæsaris facta commutatione rerum, obsidibus Aeduis redditis, veteribus clientelis restitutis, nouis per Cæsarem comparatis; quod ii, qui se ad eorum amicitiam adgregauerant, meliore conditione atque imperio æquiore se vti videbant, reliquis rebus eorum, gratia, dignitateq. amplificata; Sequani principatum dimiserant. in eorum locum Remi successerant; quos quod adæquare apud Cæsarem gratia intelligebatur, ii, qui propter veteres inimicitias nullo modo cum Aeduis coniungi poterant, se Remis in clientelam dicabant. hos illi diligenter tuebantur. ita & nouam & repente collectam auctoritatem tenebant. eo tum statu res erat, vt longe principes haberentur Aedui, secundum locum dignitatis Remi obtinerent. In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo. nam plebs pæne seruorum habetur loco, quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. plerique, cum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut iniuria potentiorum premuntur, sese in seruitutem dicant nobilibus: in hos eadem omnia sunt iura, quæ dominis in seruos. Sed de his duobus

5 6 7 8 9 XIII 1 2 3

bus generibus alterum est Druidum, alterum
4 equitum. Illi rebus diuinis intersunt, sacrificia publica ac priuata procurant, religiones interpretantur: ad hos magnus adolescentum numerus disciplinæ caussa concurrit, magnoque ii
5 sunt apud eos honore. nam fere de omnibus controuersiis, publicis priuatisque, constituunt; &, si quod est admissum facinus, si cædes facta, si de hereditate, de finibus controuersia est, iidem decernunt; præmia pœnasque constituunt.
6 si quis aut priuatus aut populus eorum decreto non stetit, sacrificiis interdicunt. hæc
7 pœna apud eos est grauissima. Quibus ita est interdictum, ii numero impiorum ac sceleratorum habentur; ab iis omnes decedunt, aditum eorum sermonemque defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant: neque iis petentibus ius redditur, neque honos vllus com-
8 municatur. His autem omnibus Druidibus præest unus, qui summam inter eos habet auctoritatem.
9 hoc mortuo, si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit; at, si sunt plures pares, suffragio Druidum adlegitur; non numquam etiam de principatu armis contendunt. ii certo anni
10 tempore in finibus Carnutum, quæ regio totius Gal-

CAP. XIII. 3. *alterum est Druidum*] Quos Cæsar laxe vocat *Druides*, alii in tria genera dispescunt, *Bardos*, qui hymnos & Carmina tractent; & *Vates* (Οὐάτεις Strabo) qui sacrificia obeant: & *Druides* proprios, qui circa philosophiam, moralem præsertim versentur. Vide Strab. IV p. 136. & Lucan. lib. I. vers. 448. seqq.

10. *regio totius Galliæ media*] Laxe etiam hæc medie-

Galliæ media habetur, consident in loco consecrato. huc omnes vndique, qui controuersias habent, conueniunt; eorumque iudiciis decretisque parent. Disciplina in Britannia reperta, atque inde in Galliam translata esse existimatur. & nunc, qui diligentius eam rem cognoscere volunt, plerumque illo, discendi caussa, proficiscuntur. Druides a bello abesse consueuerunt, neque tributa vna cum reliquis pendunt, militiæ vacationem, omniumque rerum habent immunitatem. tantis excitati præmiis, & sua sponte multi in disciplinam conueniunt, & a propinquis parentibusque mittuntur. magnum ibi numerum versuum ediscere dicuntur. Itaque nonnulli annos vicenos in disciplina permanent, neque fas esse existimant ea litteris mandare, cum in reliquis fere rebus, publicis priuatisque rationibus [Græcis] litteris vtantur. Id mihi duabus de caussis instituisse videntur; quod neque in vulgus disciplinam efferri velint, neque eos qui discunt; litteris confisos, minus memoriæ studere: quod fere plerisque accidit, vt præsidio litterarum, diligentiam in perdiscendo ac memoriam remittant. in primis hoc

tas accipienda, sicut vmbilicus terræ in Delphis, quem Græci crediderunt. Vid. Notit. O. A. lib. 1, cap. 4.

CAP. XIV. 3. *Græcis litteris vtantur*] Quamuis interpres etiam ἑλληνικοῖς reddiderit; tamen Hotmanus & Dion. Vossius hanc vocem *Græcis* eliminandam censent. Potest tamen etiam retineri, vt explicatio ex lib. 1. cap. 29. repetatur.

hoc volunt persuadere, *non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios:* atque hoc maxime ad virtutem excitari putant, metu
6 mortis neglecto. multa præterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de deorum immortalium vi ac potestate disputant, & iuuentu-
XV ti transdunt. Alterum genus est Equitum. ii, cum est vsus, atque aliquod bellum incidit, (quod ante Cæsaris aduentum fere quotannis accidere solebat, vti aut ipsi iniurias inferrent, aut illatas propulsarent) omnes in bello
2 versantur: atque eorum, vt quisque est genere copiisque ampliſſimus, ita plurimos circum se ambactos clientesque habet. hanc vnam
XVI gratiam potentiamque nouerunt. Natio est omnium Gallorum admodum dedita religionibus; atque ob eam caussam, qui sunt adfecti grauioribus morbis, quique in prœliis periculisque versatur, aut pro victimis homines im-

5. *ab aliis post mortem transire*] Hæc ipsa est μετεμψύχωσις, quam an Pythagoras a Druidibus acceperit, an hi a Pythagora, incertum. Alexander tamen, Pythagoricus scriptor, tradit apud Clementem Alexandrium lib. 1. Strom. pag. 304. Pythagoram ἀκηκοέναι τε Γαλατῶν, *Gallorum etiam auditorum fuisse.*

CAP. XV. 2. *ambactos clientesque*] Posteriore verbo explicatur prius. Cæsari certe *clientes* sunt ambacti. Alibi *serui*, apud Ennium. Vet. Gloss. *Ambactus* δοῦλος μισθωτὸς ὡς Ἔννιος: quod etiam videtur Festus dixisse, sed interpolauit Paulus, vt genuina lectio ex glossa restituenda sit.

CAP. XVI. 2. *pro victimis homines immolant*] Lactan-

immolant, aut se immolaturos vouent, administrisque ad ea sacrificia Druidibus vtuntur: quod pro vita hominis, nisi vita hominis reddatur, non posse deorum immortalium numen placari arbitrantur; publiceque eiusdem generis habent instituta sacrificia. Alii immani magnitudine simulacra habent, quorum contexta viminibus membra viuis hominibus complent, quibus succensis, circumuenti flamma exanimantur homines. supplicia eorum, qui in furto, aut latrocinio, aut aliqua noxa sunt comprehensi, gratiora diis immortalibus esse arbitrantur. sed, cum eius generis copia deficit, etiam ad innocentium supplicia descendunt. Deum maxime Mercurium colunt. huius sunt plurima simulacra: hunc omnium inuentorem artium ferunt, hunc viarum atque itinerum ducem, hunc ad quæstus pecuniæ mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. post hunc, Apollinem, & Martem, & Iouem, & Mineruam, de his eamdem fere, quam reliquæ gentes, habent opinionem; Apollinem morbos depellere; Mineruam operum atque artificiorum initia transdere; Iouem imperium cælestium tenere; Martem bella regere. huic, cum prœlio dimicare constituerunt, ea,

3 4 5 XVII 2 3

tius 1, 21, 3. *Galli Esum atque Teutatem humano cruore placabant*. quod etiam Lucanus lib. 1 vers. 444 seq. confirmat.

CAP. XVII. 1. *Deum maxime Mercurium*] plures *Deum* legunt, & Græcus θεῶν, quia & Tacitus Germ. c. 9 *Deorum maxime Mercurium colunt*. Sed an id Cæ-

ea, quæ bello ceperunt, plerumque deuouent; quæ superauerint, animalia capta immolant:
4 reliquas res in vnum locum conferunt. multis in ciuitatibus harum rerum exstructos cumu-
5 los locis consecratis conspicari licet. neque sæpe accidit, vt, neglecta quispiam religione, aut capta apud se occultare, aut posita tollere auderet; grauissimumque ei rei supplicium cum
XVIII cruciatu constitutum est. Galli se omnes ab Dite patre prognatos prædicant: idque ab
2 Druidibus proditum dicunt. ob eam causam spatia omnis temporis, non numero dierum, sed noctium finiunt; & dies natales, & mensium, & annorum initia sic obseruant, vt noctem di-
3 es subsequatur. In reliquis vitæ institutis hoc fere ab reliquis differunt, quod suos liberos, nisi cum adoleuerint, vt munus militiæ sustinere possint, palam ad se adire non patiantur; filiumq. in puerili ætate in publico, in conspectu patris
XIX adsistere, turpe ducunt. Viri, quantas pecunias ab vxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis, æstimatione facta, cum do-
2 tibus communicant. huius omnis pecuniæ coniunctim ratio habetur, fructusque seruantur. vter eorum vita superarit, ad eum pars vtriusque cum fructibus superiorum temporum per-
3 uenit. viri in vxores, sicut in liberos, vitæ ne-

cis-

---

saris dictio ferat, dubitat D. Vossius, & quarto casu mauult legi, præsertim quod inscriptiones hoc peculiare Mercurio tribuant DEO MERCVRIO.

3. *plerumque deuouent*] Hoc & solemne Germanis fuit. Tacit. X. 11, 56, 3.

cisque habent potestatem: & cum pater familias, illustriore loco natus, decessit, eius propinqui conueniunt, & de morte, si res in suspicionem venit, de vxoribus in seruilem modum quæstionem habent, &, si compertum est, igni atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. Funera sunt pro cultu Gallorum magnifica & sumptuosa: omniaque, quæ viuis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animalia: ac paullo supra hanc memoriam serui & clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, iustis funeribus confectis, vna cremabantur. Quæ ciuitates commodius suam remp. administrare existimantur, habent legibus sanctum, si quis quid de rep. a finitimis rumore aut fama acceperit, vti ad magistratum deferat, neue cum quo alio communicet: quod sæpe homines temerarios atque imperitos falsis rumoribus terreri, & ad facinus impelli, & de summis rebus consilium capere cognitum est. Magistratus, quæ visa sunt, occultant; quæque esse ex vsu iudicauerint, multitudini produnt. de rep. nisi per concilium loqui non conceditur. GERMANI multum ab hac consuetudine differunt. nam neque Druides habent, qui rebus diuinis præsint; neque sacrificiis student. deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus aperte iuuantur, Solem, & Vulcanum, & Lunam: re-

CAP. XX. 1. *legibus sanctum*] id est sancitum, vt veteres quidam libri habent: castigatiores autem *sanxerunt*.

3 reliquos ne fama quidem acceperunt. vita o-
mnis in venationibus atque in ſtudiis rei mili-
taris conſiſtit: ab paruulis labori ac duritiæ ſtu-
4 dent. qui diutiſſime impuberes permanſerunt,
maximam inter ſuos ferunt laudem. hoc ali
ſtaturam, ali vires, neruosque confirmari, pu-
5 tant. intra annum vero xx feminæ notitiam
habuiſſe, in turpiſſimis habent rebus: cuius rei
nulla eſt occultatio; quod & promiſcue in flu-
minibus perluuntur, & pellibus aut paruis re-
nonum tegumentis vtuntur, magna corporis
XXII parte nuda. Agriculturæ non ſtudent;
maiorque pars victus eorum lacte, & caſeo, &
2 carne conſiſtit: neque quisquam agri modum
certum aut fines proprios habet; ſed magi-
ſtratus ac principes in annos ſingulos gentibus,
cognationibusque hominum, qui vna coierunt,
quantum eis, & quo loco viſum eſt, attribuunt
3 agri, atque anno poſt alio tranſire cogunt. eius
rei multas adferunt cauſſas; ne, aſſidua con-
ſuetudine capti, ſtudium belligerandi agricultu-
ra commutent; ne latos fines parare ſtudeant,
potentioresque humiliores poſſeſſionibus expel-
lant;

CAP. XXI. 5. *paruis renonum tegumentis*] Varroni IV. 35 de LL. *reno* peregrinum eſt vocabulum. Iſidorus Orig. XIX, 23. *Renones ſunt velamina humerorum & pectoris usque ad vmbilicum, atque intortis villis adeo hiſpida, vt imbres reſpuant.* Addit ex Salluſtii Hiſt. fragmentum: *Germani intectum renonibus corpus tegunt.* Sidonius lib. IV epiſt. XX *clauſula bullatis lutera renonibus.* Et Seruius ad III Georg. 383 *vt Salluſtius dici in Hiſtoriis, veſtes de pellibus renones vocantur.*

lant; ne aceuratius, ad frigora atque æstus vitandos, ædificent; ne qua oriatur pecuniæ cupiditas, qua ex re factiones dissensionesque nascuntur; vt animi æquitate plebem contineant, cum suas quisque opes cum potentissimis æquari videat. Ciuitatibus maxima laus est, quam latissimis circum se vastatis finibus solitudines habere. hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quemquam prope se audere consistere. simul hoc se fore tutiores arbitrantur, repentinæ incursionis timore sublato, cum bellum ciuitas aut illatum defendit, aut infert: magistratus, qui ei bello præsint, vt vitæ necisque habeant potestatem, deliguntur. in pace nullus communis est magistratus, sed principes regionum atque pagorum inter suos ius dicunt, controuersiasque minuunt. latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cuiusque ciuitatis fiunt. atque ea iuuentutis exercendæ ac desidiæ minuendæ causa fieri prædicant. atque, vbi quis ex principibus in concilio se dixit ducem fore, vt, qui sequi velint, profiteantur; consurgunt ii, qui & causam & hominem probant, suumque auxilium pollicentur: atque ab multitudine collaudantur: qui ex iis secuti non sunt, in desertorum ac proditorum numero ducuntur omniumque rerum iis postea fides abrogatur. hospites violare, fas non putant: qui quaque de causa ad eos venerunt, ab iniuria prohibent, sanctosque habent; iis omnium domus

4 XXIII 2 3 4 5 6 7 8 9

XXIV patent, victusque communicatur. Ac fuit antea tempus, cum Germanos Galli virtute superarent, & vltro bella inferrent, ac propter hominum multitudinem, agrique inopiam, trans Rhenum colonias mitterent. itaque ea, quæ fertilissima sunt, Germaniæ loca circum Herciniam siluam, quam Eratosthenes, & [aliis] quibusdam Græcis fama notam esse video, quam illi Orciniam appellant, Volcæ Tectosages occuparunt, atque ibi consederunt. quæ gens ad hoc tempus iis sedibus se continet, summamque habet iustitiæ & bellicæ laudis opinionem, nuncque in eadem inopia, egestate, patientia, Germani permanent, eodem victu & cultu corporis vtuntur: Gallis autem propinquitas & transmarinarum rerum notitia, multa ad copiam atque vsus largitur. paullatim adsuefacti superari, multisque victi proeliis, ne se quidem ipsi cum illis virtute comparant. XXV Huius Herciniæ siluæ, quæ supra demonstrata est, latitudo nouem dierum iter expedito patet. non enim aliter finiri potest, neque mensuras itinerum nouerunt. oritur ab Heluetiorum, & Nemetum, &

CAP. XXIV. 1. *Eratosthenes & aliis q.*] Eratosthenes geographus, cuius sæpe Strabo mentionem fecit. Quod sequitur *aliis*, a Cluuerio est Germ. p. 702. quia & ipse Eratosthenes Græcus fuit.

Volcæ Tectosages] Galli genere, quorum vt colonia in Asiam venit, ita facilius in vicinam Germaniam deduci potuit. Male quidam libri, *vulgo Tectosages*. Græcus interpres: οἵ τε Βόλκαι καὶ οἱ τεκτόσαγες. Sed abundat καὶ, quia non diuersi sunt, sed genus Volcarum Tectosages.

& Rauracorum finibus, rectaque fluminis Danubii regione pertinet ad fines Dacorum & Anartium. hinc se flectit sinistrorsus, diuersis a flumine regionibus, multarumque gentium fines propter magnitudinem attingit. neque quisquam est huius Germaniæ, qui se adisse ad initium eius siluæ dicat, cum dierum iter LX processerit; aut quo ex loco oriatur, acceperit. Multa in ea genera ferarum nasci constat, quæ reliquis in locis visa non sint: ex quibus quæ maxime differant ab ceteris, & memoriæ prodenda videantur, hæc sunt. Est bos cerui figura, cuius a media fronte inter aures vnum cornu exsistit excelsius, magisque directum his, quæ nobis nota sunt, cornibus. ab eius summo, sicut palmæ, rami quam late diffunduntur. eadem est feminæ marisque natura, eadem forma magnitudoque cornuum. Sunt item quæ appellantur Alces. harum est consimilis capreis figura, & varietas pellium, sed magnitudine

1 4 XXV 2 3 XXVII

CAP. XXV. 2. *Dacorum & Anartium*] Dacis a septemtrione continui Anartes siue Anarti, Ptolemæo III. 8 designante, cui Ἀναρτοι dicuntur.

CAP. XXVI. 1. *Est bos cerui figura*] Vulgo *bisontem* interpretantur. Plinius VIII. 15 *iubatos bisontes* dixit; Seneca Hippolyto v. 64 *villosos*: neuter de cornu, sicut nec Cæsar de iuba aut villis. Videtur Cæsar ex fama potius, quam quod ipse viderit, hæc animalia descripsisse.

CAP. XXVII. 1. *Alces. consimilis capreis figura*] CAPREIS Salmasius Exerc. Pl. p. 164 emendauit. Vulgo *capris*. Sed & in harum explicatione dissensus est. Pausaniæ ἄλκη, *alce* est media inter ceruum & came-

ne paullo antecedunt: mutilæque sunt cornibus,
2 & crura sine nodis, articulisque habent; neque
quietis caussa procumbunt, neque, si quo adfli-
ctæ casu conciderunt, erigere sese, aut subleuare,
3 possunt. his sunt arbores pro cubilibus: ad eas
se applicant, atque ita, paullum modo reclinatæ
4 quietem capiunt: quarum ex vestigiis cum est
animaduersum a venatoribus, quo se recipere
consuenerint, omnes eo loco, aut a radicibus sub-
ruunt, aut accidunt arbores tantum, vt summa
5 species earum stantium relinquatur. huc cum
se consuetudine reclinauerint, infirmas arbores
pondere adfligunt, atque vna ipsæ conci-
XXVIII dunt. Tertium est genus eorum, qui Vri
appellantur. ii sunt magnitudine paullo infra
elephantos; specie, & colore, & figura tauri.
2 magna vis est eorum, & magna velocitas, neq. ho-
mini neq. feræ, quam conspexerunt, parcunt. hos
3 studiose foueis captos interficiunt. hoc se labore
durant adolescentes, atque hoc genere venatio-
nis exercent; &, qui plurimos ex his interfece-
runt,

---

lum specie, Bœot. c. 21. Plinius dicto loco: *Alces, ni proceritas aurium & ceruicis distinguat, iumento simillis.*

crura sine nodis] Plinio ibidem non alces, sed *achlis* siue *machlis*, animal haud dissimile alci, est nullo suffragium flexu.

CAP. XXVIII. 1. *qui vri appellantur*] Plinius ante dicto loco: *gignit Germania excellenti vi & velocitate vros.* Hos, æque ac bisontes, *feros boues* vocat, & a bubalis distinguit. Seneca Hippolyto v. 65

Tibi villosi terga bisontes.
Latisque feri cornibus vri.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0222
DFG

runt, relatis in publicum cornibus, quæ sint testimonio, magnam ferunt laudem. sed adsuescere ad homines, & mansuefieri, ne paruuli quidem excepti possunt. amplitudo cornuum, & figura, & species, multum a nostrorum boum cornibus differt. hæc studiose conquisita ab labris argento circumcludunt; atque in amplissimis epulis pro poculis vtuntur. Cæsar, XXIX postquam per Vbios exploratores comperit, Sueuos sese in siluas recepisse; inopiam frumenti veritus, quod, vt supra demonstrauimus, minime omnes Germani agriculturæ student, constituit, non progredi longius: sed, ne omnino metum reditus sui barbaris tolleret, atque vt eorum auxilia tardaret, reducto exercitu partem vltimam pontis, quæ ripas Vbiorum contingebat, in longitudinem pedum CC rescindit; atque in extremo ponte turrim tabulatorum IV constituit, præsidiumque cohortium XII pontis tuendi caussa ponit, magnisque eum locum munitionibus firmat. ei loco præsidioque C. Volcatium Tullum adolescentem præfecit. ipse, cum matureſcere frumenta inciperent, ad bellum Ambiorigis profectus, per Arduennam siluam, quæ est totius Galliæ maxima, atque ab ripis Rheni finibusque Treuirorum, ad Neruios pertinet, millibusque amplius L in longitudinem patet, L. Mi-

CAP. XXIX. 2. *ripas Vbiorum*] adhuc in Germania barbara & dextra Rheni ripa colentium; nondum transductorum.

4 *millibus amplius* L *in long.*] quinquaginta ex Oro-

Minucium Basilum cum omni equitatu præmit-
4 tit, si quid celeritate itineris, atque opportunita-
5 te temporis proficere possit; monet, vt ignes
fieri in castris prohibeat, ne qua eius aduentus
procul significatio fiat: sese confestim subsequi
XXX dicit. Basilus, vt imperatum est, facit, ce-
leriter, contraque omnium opinionem, confe-
cto itinere, multos in agris inopinantes depre-
hendit; eorum indicio ad ipsum Ambiorigem
contendit, quo in loco cum paucis equitibus esse
2 dicebatur. Multum cum in omnibus rebus, tum
in re militari fortuna potest. nam sicut magno
accidit casu, vt in ipsum incautum atque etiam
imparatum incideret, priusque eius aduentus ab
hominibus videretur, quam fama ac nuntiis ad-
ferretur: sic magnæ fuit fortunæ, omni militari
instrumento, quod circum se habebat, erepto,
rhedis equisque comprehensis, ipsum effugere
3 [mortem.] sed hoc quoque factum est, quod,
ædificio circumdato silua, (vt sunt fere domici-
lia Gallorum, qui vitandi æstus caussa, plerum-
que siluarũ ac fluminum petunt propinquitates)
comites familiaresque eius angusto in loco e-
quitum nostrorum vim paullisper sustinuerunt,
4 iis pugnantibus, illum in equum quidam ex suis
in-

---

sii vetustis libris & Hirt. Miscella Valesius legit Not. Gall. p. 37. quod ante ipsum etiam Cluuerius obseruauerat: & confirmat D. Vossius. Vulgo legebatur D, id est quingentis, quod nimium est. Græcus hæc de magnitudine siluæ, prætermisit.

CAP. XXX. 3, *effugere mortem*] Videtur vox mortem a librario adiecta, quod plures obseruarunt, etiam D. Vossius.

intulit: fugientem siluæ texerunt. sic ad subeundum periculum, & ad vitandum, multum fortuna valuit. Ambiorix, copias suas iudicio non conduxerit, quod prœlio dimicandum non existimauerit; an tempore exclusus, & repentino equitum aduentu prohibitus fuerit, cum reliquum exercitum subsequi crederet, dubium est. sed certe, clam dimissis per agros nuntiis, sibi quemque consulere iussit: quorum pars in Arduennam siluam, pars in continentes paludes profugit. qui proximi Oceano fuerunt, ii in insulis sese occultauerunt, quas æstus efficere consuêrunt. multi, ex suis finibus egressi, se suaque omnia alienissimis crediderunt. Catiuulcus rex dimidiæ parti Eburonum, qui vna cum Ambiorige consilium inierat, ætate iam confectus, cum laborem aut belli aut fugæ ferre non posset, omnibus precibus detestatus Ambiorigem, qui eius consilii auctor fuisset, taxo, cuius magna in Gallia Germaniaque copia est, se exanimauit. Segni, Condrusique, ex gente & numero Germanorum, qui sunt inter Eburones Treuirosque, legatos ad Cæsarem miserunt, oratum, ne se in hostium numero duceret, neue omnium Germanorum, qui essent citra Rhenum, caussam esse vnam iudicaret: nihil se de bello cogitasse, nulla Ambiorigi auxilia misisse. XXXI XXXII

CAP. XXXI. 5. *precibus detestatus*] diris imprecationibus: quod ex verbo *detestatus* clarum est. Horatio II Satyr. v 1, 30 *iratæ preces* sunt.

taxo se exanimauit] Et succus & fructus huius arboris letiferi dicuntur esse.

2 sisse. Cæsar, explorata re quæstione captiuorum, si qui ad eos Eburones ex fuga conueniissent, ad se vt reducerentur, imperauit: si ita feciissent, fines eorum se violaturum negauit.
3 tum copiis in tres partes distributis, impedimenta omnium legionum Atuatucam contulit. id ca-
4 stelli nomen est. hoc fere est in mediis Eburonum finibus, vbi Titurius atque Aurunculeius, hiemandi caussa, consederant. hunc cum
5 reliquis rebus locum probabat Cæsar, tum quod superiores anni munitiones integræ manebant, vt militum laborem subleuaret, præsidio impedimentis legionem XIV relinquit, vnam ex iis tribus, quas proxime conscriptas ex Italia trans-
6 duxerat. ei legioni castrisque Q. Tullium Ciceronem præfecit, ducentosque equites attri-
XXXIII buit. Partito exercitu, T. Labienum, cum legionibus III ad Oceanum versus in eas partes, quæ Menapios attingunt, proficisci iubet.
2 C. Trebonium cum pari legionum numero ad eam regionem, quæ Aduaticis adiacet, depopulan-
3 dam mittit. ipse cum reliquis tribus ad flumen Scaldim, quod influit in Mosam, extremasque Arduennæ partes ire constituit, quo cum

---

CAP. XXXII. 3. *Aduatucam*] postea vrbs ex castello facta adsumpsit gentis nomen *Tungri*, Tongern.

CAP. XXXIII. 3. *ad flumen Scaldim, quod influit in Mosam*] Interpres Ζάϱιν, *Sabin*, nunc Sambre, atque ita expeditæ rationes sunt. Qui *Scaldim* tuentur, vel errasse Cæsarem dicunt, vel aliam nunc faciem horum fluminum, mersa forte terræ parte, per quam Scaldis ad Mosam decucurrerit.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0226
DFG

cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat. discedens, post diem VII sese reuersurum, confirmat: quam ad diem ei legioni, quæ in præsidio relinquebatur, deberi frumentum sciebat. Labienum Treboniumque hortatur, si reip. commodo facere possint, ad eam diem reuertantur; vt, rursus communicato consilio, exploratisque hostium rationibus, aliud initium belli capere possint. Erat, XXXIV vt supra demonstrauimus, manus certa nulla, non præsidium, non oppidum, quod se armis defenderet, sed in omnes partes dispersa multitudo. vbi cuique aut vallis abdita, aut locus silvestris, aut palus impedita spem præsidii aut salutis aliquam offerebat, confederat. hæc loca vicinitatibus erant nota, magnamque res diligentiam requirebat, non in summa exercitus tuenda, (nullum enim poterat, vniuersis perterritis ac dispersis, periculum accidere) sed in singulis militibus conseruandis; quæ tamen ex parte res ad salutem exercitus pertinebat. nam & prædæ cupiditas multos longius euocabat; ac siluæ incertis occultisque itineribus confertos adire prohibebant. si negotium confici, stirpemque hominum sceleratorum interfici vellet, dimittendæ plures manus, diducendique erant milites. si continere ad signa manipulos vellet, vt instituta ratio & consuetudo exercitus Ro-

CAP. XXXIV. 3. *loca vicinitatibus nota*] vicinis, accolis, μετωνυμικῶς.

Romani postulabat, locus ipse erat præsidio barbaris, neque ex occulto insidiandi, & dispersos
7 circumueniendi singulis deerat audacia. At in eiusmodi difficultatibus, quantum diligentia prouideri poterat, prouidebatur: vt potius in nocendo aliquid omitteretur, etsi omnium animi ad vlciscendum ardebant, quam cum aliquo de-
8 trimento militum noceretur. Cæsar ad finitimas ciuitates nuntios dimittit, omnes euocat spe prædæ, ad diripiendos Eburones, vt potius in siluis Gallorum vita, quam legionariorum, periclitaretur; simul vt, magna multitudine circumfusa, pro tali facinore, stirps ac nomen ciuitatis tollatur. magnus vndique numerus celeriter con-
XXXV uenit. Hæc in omnibus Eburonum partibus gerebantur, diesque appetebat VII, quem
2 ad diem Cæsar, ad impedimenta legionemque reuerti, constituerat. hic, quantum in bello
3 fortuna possit, & quantos adferat casus, cognosci potuit. dissipatis ac perterritis hostibus, vt demonstrauimus, manus erat nulla, quæ paruam
4 modo timoris caussam adferret. trans Rhenum ad Germanos peruenit fama, diripi Eburones, atq;
5 vltro omnes ad prædam euocari. cogunt equitum II millia Sicambri, qui sunt proximi Rheno, a quibus receptos ex fuga Tenchtheros, at-
6 que Vsipetes, supra docuimus: transeuntes Rhenum nauibus ratibusque, XXX mil-

8. *stirps ac nomen ciuitatis tollatur*] Ciuitas, gens, populus Eburonum, quorum ne nomen quidem superstes mansit: qui ex stirpe reliqui, in Tungrorum nomen concesserunt.

millibus passuum infra eum locum, vbi pons erat imperfectus, præsidiumque ab Cæsare relictum, primos Eburonum fines adeunt, multos ex fuga dispersos excipiunt, magno pecoris numero, cuius sunt cupidissimi barbari, potiuntur. inuitati præda, longius procedunt. non hos palus, in bello latrociniisque natos, 7
non siluæ morantur: quibus in locis sit Cæsar, ex captiuis quærunt, profectum longius reperiunt, omnemq. exercitum discessisse cognoscunt. atque vnus ex captiuis, Quid vos, inquit, hanc 8
miseram ac tenuem sectamini prædam, quibus iam licet esse fortunatissimis? III horis Aduatucam venire potestis: huc omnes suas fortunas exercitus Romanorum contulit. præsidii 9
tantum est, vt ne murus quidem cingi possit, neque quisquam egredi extra munitiones audeat. Oblata spe, Germani, quam nacti erant 10
prædam, in occulto relinquunt; ipsi Aduatucam contendunt, vsi eodem duce, cuius hæc indicio cognouerant. Cicero, qui per omnes su- XXXVI
periores dies præceptis Cæsaris summa diligentia milites in castris continuisset, ac ne calonem quidem quemquam extra munitionem egredi passus esset, VII die diffidens, Cæsarem de numero dierum fidem seruaturum, quod longius eum progressum audiebat, neque vlla de eius reditu fama adferebatur; simul eorum per- 2
motus vocibus, qui illius patientiam, pæne obsessionem appellabant, siquidem ex castris egredi non liceret, nullum eiusmodi casum ex-

spe-

ſpectans, quo, IX oppoſitis legionibus, maximoque equitatu, diſperſis ac pæne deletis hoſtibus, in millibus paſſuum III offendi poſſet; V cohortes frumentatum in proximas ſegetes miſit, quas inter, & caſtra, vnus omnino collis intererat. 3 complures erant in caſtris ex legionibus ægri relicti: ex quibus qui hoc ſpatio dierum conualuerant, circiter CCC ſub vexillo vna mittuntur: magna præterea multitudo calonum, magna vis iumentorum, quæ in caſtris
XXXVII ſubſederat, facta poteſtate, ſequitur. Hoc ipſo tempore, & caſu Germani equites interueniunt, protinusque eodem illo, quo venerant, curſu, ab decumana porta in caſtra irrumpere co-
2 nantur: nec prius ſunt viſi, obiectis ab ea parte ſiluis, quam caſtris appropinquarent, vsque eo, vt qui ſub vallum tenderent, mercato-
3 res, recipiendi ſui non haberent facultatem. Inopinantes noſtri, re noua perturbantur, ac vix pri-
4 mum impetum cohors in ſtatione ſuſtinet. circumfunduntur hoſtes ex reliquis partibus, ſi
5 quem aditum reperire poſſent. ægre noſtri portus tuentur, reliquos aditus locus ipſe per ſe mu-
6 nitioque defendit. totis trepidatur caſtris, atque alius ex alio cauſſam tumultus quærit: neque quo ſigna ferantur, neque quam in partem
7 quisque conueniat, prouident. alius iam capta ca-

CAP. XXXVII. 2. *qui ſub vallum tenderent*] tentoria haberent. Virgil. Aen. II, 29

--. *hic ſæuus tendebat Achilles.*

Curtius X, 7 extr, *excedere vrbe & tendere in campo.*

castra pronuntiat; alius, deleto exercitu atque imperatore, victores barbaros venisse contendit: plerique nouas sibi ex loco religiones fingunt, Cottæque & Titurii calamitatem, qui in eodem occiderint castello, ante oculos ponunt. Tali timore omnibus perterritis, confirmatur opinio barbaris, vt ex captiuo audierant, nullam esse intus præsidium. perrumpere nituntur, seque ipsi adhortantur, ne tantam fortunam ex manibus dimittant. Erat æger in præsidio relictus P. Sextius Baculus, qui primum pilum apud Cæsarem duxerat, cuius mentionem superioribus prœliis fecimus; ac diem iam v cibo caruerat. hic, diffisus suæ ac omnium saluti, inermis ex tabernaculo prodit: videt imminere hostes, atque in summo esse rem discrimine: capit arma a proximis, atque in porta consistit. sequuntur hunc centuriones eius cohortis, quæ in statione erat. paullisper prœlium vna sustinent. relinquit animus Sextium, grauibus acceptis vulneribus: ægre, per manus tractus, seruatur. hoc spatio interposito, reliqui sese confirmant, tantum vt in munitionibus consistere audeant, speciemque defensoris præbeant. Interim

8 9 10 XXXIIX 2 3 4 5 XXXIX

8. *nouas religiones*] metus & mala omnia ex loco infausto.

CAP. XXXVIII. 1. *Sextius Baculus, qui primum pilum*] Vide supra II, 25. & III, 5. Adde Baluentii exemplum lib. V cap. 35.

4. *per manus tractus*] quia æger & vulneratus se recipere non poterat, manu prehensum retraxerunt socii e periculo.

terim confecta frumentatione, milites noſtri clamorem exaudiunt, præcurrunt equites, quanto
2 res ſit in periculo, cognoſcunt. hic vero nulla munitio eſt, quæ perterritos recipiat, modo conſcripti, atque vſus militaris imperii ad tribunum militum centurionesque ora conuertunt: quid ab his præcipiatur, exſpectant. ne-
3 mo eſt tam fortis, quin rei nouitate perturbetur.
4 Barbari, ſigna procul conſpicati, ab oppugnatione deſiſtunt, rediſſe primo legiones credunt, quas longius diſceſſiſſe, ex captiuis cognouerant: poſtea, deſpecta paucitate, ex omnibus partibus impetum faciunt. Calones in proxi-
XL mum tumulum procurrunt. hinc celeriter deiecti, ſe in ſigna manipulosque coniiciunt. eo
2 magis timidos perterrent milites. alii, cuneo facto, vt celeriter perrumpant, cenſent; quoniam tam propinqua ſint caſtra: & ſi pars aliqua circumuenta ceciderit, at reliquos ſeruari poſſe confidunt: alii, vt in iugo conſiſtant,
3 atque eumdem omnes ferant caſum. hoc vete-
4 res non probant milites, quos ſub vexillo vna profectos docuimus: itaque, inter ſe cohortati, duce C. Trebonio, equite Romano, qui eis erat præpoſitus, per medios hoſtes perrumpunt, incolumesque ad vnum in caſtra perueniunt omnes.
5 hos ſubſecuti calones equitesque, eodem impe-
6 tu, militum virtute ſeruantur. at ii, qui in iugo conſtiterant, nullo etiam nunc vſu rei militaris [percepto] neque in eo, quod probauerant, con-

CAP. XL. 6. *nullo vſu rei militaris percepto*] Ciacconio

consilio permanere, vt se loco superiore defenderent, neque eam, quam profuisse aliis vim celeritatemque viderant, imitari potuerunt; sed, se in castra recipere conati, iniquum in locum demiserunt. Centuriones, quorum non nulli ex 7
inferioribus ordinibus reliquarum legionum, caussa virtutis, in superiores erant ordines huius legionis transducti, ne ante partam rei militaris laudem amitterent, fortissime pugnantes conciderunt. militum pars, horum virtute submotis hostibus, præter spem incolumis in castra peruenit; pars, a barbaris circumuenta, perit. Germani, desperata expugnatione castro- XLI
rum, quod nostros iam constitisse in munitionibus videbant, cum ea præda, quam in siluis deposuerant, trans Rhenum sese receperunt. ac 2
tantus fuit etiam post discessum hostium terror, vt ea nocte, cum C. Volusenus missus cum equitatu ad castra venisset, fidem non faceret, adesse cum incolumi Cæsarem exercitu. sic omnium 3
animos timor præoccupauerat, vt pæne alienata mente, deletis omnibus copiis, equitatum tan-

---

& Scaligero superfluum est *percepto*, & ab aliena manu additum.

7. *ex inferioribus ordinibus reliquorum legionum*] Inferiores ordines opponuntur primis ordinibus, de quibus sæpe dictum. Descendebant ordines vsque ad decimum pro cohortium numero. Nec promotio centurionum semper in eodem genere per numeros auctiores fiebat, sed sæpe virtutis caussa per saltum, & ex legione in legionem, ex cohorte in cohortem aliam. *Lipsius de M. R. lib.* II, 8.

CAP. XLI, 3. *pæne alienata mente*] ita commota, vt vix

tantum se ex fuga recepisse dicerent: neque, incolumi exercitu, Germanos castra oppugnatu-
4 ros fuisse, contenderent. quem timorem Cæ-
XLII saris aduentus sustulit. Reuersus ille, euentus belli non ignarus, vnum, quod cohortes ex statione & præsidio essent emissæ, questus, ne minimo quidem casu locum relinqui debuisse, multum fortunam in repentino hostium aduen-
2 tu potuisse iudicauit: multo etiam amplius, quod pæne ab ipso vallo portisque castrorum
3 barbaros auertissent. quarum omnium rerum maxime admirandum videbatur, quod Germani, qui eo consilio Rhenum transierant, vt Ambiorigis fines depopularentur, ad castra Romanorum delati, optatissimum Ambiorigi beneficium obtulerant. Cæsar, ad vexandos rur-
XLIII sus hostes profectus, magno coacto numero ex finitimis ciuitatibus, in omnes partes dimittit.
2 omnes vici, atque omnia ædificia, quæ quisque conspexerat, incendebantur: præda ex omnibus
3 locis agebatur: frumenta non solum a tanta multitudine iumentorum atque hominum consumebantur, sed etiam anni tempore atque imbribus procubuerant: vt, si qui etiam in præsentia se occultassent, tamen iis, deducto exercitu, rerum omnium inopia pereundum videretur.

---

compotes sui essent. *Voss.* Sic Celsus 1 v. 2. *oculorum caligo, mentis alienatio.* Et Vlpianus lege 15 D. de iniuriis, principio: *Si quis mentem alicuius medicamento alienauerit.* Lactantius dixit 1, 4, 3 *quis emotæ mentis*, id est furiosus: & 1 v, 27. 2 *hominum mentes emotas in pristinos sensus reponebat.*

tur. ac sæpe in eum locum ventum est, tanto 4
in omnes partes diuiso equitatu, vt non modo
visum ab se Ambiorigem in fuga captiui, sed nec
plane etiam abiisse ex conspectu contenderent;
vt, spe consequendi illata, atque infinito labore 5
suscepto, qui se summam a Cæsare gratiam ini-
turos putarent, pæne naturam studio vincerent;
semperque paullum ad summam felicitatem de-
fuisse videretur; atque ille latebris, ac siluis, aut
saltibus se eriperet; & noctu occultatus, alias 6
regiones partesque peteret, non maiore equitum
præsidio, quam IV, quibus solis vitam suam com-
mittere audebat. Tali modo vastatis re- XLIV
gionibus, exercitum Cæsar, duarum cohortium
damno, Durocortorum Remorum reducit; con-
cilioque in eum locum Galliæ indicto, de coni-
uratione Senonum & Carnutum quæstionem
habere instituit; & de Accone, qui princeps 2
eius consilii fuerat, grauiore sententia pronun-
tiata, more maiorum supplicium sumpsit. non- 3
nulli, iudicium veriti, profugerunt: quibus cum
aqua atque igni interdixisset, II legiones ad fi-
nes Treuirorum, II in Lingonibus, VI reliquas
in Senonum finibus Agendici in hibernis collo-
cauit; frumentoque exercitui prouiso, vt
instituerat, in Italiam ad conuentus
agendos profectus est.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBER VII.

SVMMARIVM LIBRI VII.

Galli denuo rebellant duce Vercingetorige. Cæsar improuiso Aruernos opprimit, oppida Senonum Carnutumque capit, Biturigum Auarico fatigatur, expugnat tamen. Aeduorum turbas componit, quæ grauiores resurgunt, dum ille Gergouiam oppugnat. Soluta obsidione, in Aeduos profectio Labienus, re in Parisiis feliciter gesta, se coniungit. Deficiunt plures Aeduorum exemplo, & Cæsarem in Sequanis adgressi, ab eodem vincuntur. Vercingetorix Alesiam se confert: quam Cæsar operosa obsidione, profligatis qui auxilio venerant, ad deditionem cogit. Legiones in hiberna distribuit.

QVIETA Gallia, Cæsar, vt constituerat, in Italiam ad conuentus peragendos proficiscitur, vbi cognoscit de P. Clodii cæde; de senatusque consulto certior factus, vt omnes Italiæ iuniores coniurarent; delectum tota prouincia habere instituit. eæ res in Galliam Transalpinam
2 celeriter perferuntur. addunt ipsi & adfingunt rumoribus Galli, quod res poscere videbatur, retineri vrbano motu Cæsarem, neque in tantis dis-
3 sensionibus ad exercitum venire posse. hac impulsi occasione, qui iamiam ante se populi Rom. im-

LIB. VII. CAP. 1. *de P. Clodii cæde*] Nota res ex Ciceronis pro Milone.

vt omnes Italiæ iuniores coniurarent] In bonam partem

imperio subiectos dolerent, liberius atque audacius de bello consilia inire incipiunt. Indictis 4
inter se principes Galliæ conciliis, silvestribus ac remotis locis, queruntur de Acconis morte; hunc casum ad ipsos recidere posse, demonstrant; 5
miserantur communem Galliæ fortunam, omnibus pollicitationibus ac præmiis deposcunt, qui belli initium faciant, & sui capitis periculo Galliam in libertatem vindicent. Eius in primis rationem habendam esse dicunt, prius quam eorum clandestina consilia efferantur, vt Cæsar ab exercitu intercludatur. Id esse facile; quod neque legiones, absente imperatore, audeant ex hibernis egredi; neque imperator sine præsidio ad legiones peruenire possit. postremo, in acie præstare interfici, quam non veterem belli gloriam libertatemque, quam a maioribus acceperant, recuperare. Hic rebus agitatis, profitentur 11
Carnutes, se nullum periculum, communis salutis caussa, recusare; principesque se ex omnibus bellum facturos pollicentur; &, quoniam in 2
præsentia de obsidibus cauere inter se non possent, ne res efferatur, vt iureiurando ac fide sanciatur, petunt. Collatis militaribus signis, quo more

hic *coniurare*, id est simul iurare: cum enim per periculi vicinitatem non liceret singulos sacramento rogare, omnes simul iurabant, edicto in vnum locum conuocati, quæ militia *coniuratio* dicta. Ritum Seruius scripsit ad principium Aeneid. VIII.

4. *de Acconis morte*] quem Cæsar, auctorem rebellionis, supplicio adfecerat, lib. VI, 4 & 44.

CAP. II. *bellum facturos*] Vide supra ad lib. II, extrem.

more eorum grauissimæ cærimoniæ continentur, ne facto initio belli, a reliquis deserantur.
3 Tunc, collaudatis Carnutibus, dato iureiurando omnibus, qui aderant, tempore eius rei constituto, ab concilio discceditur. Vbi ea dies venit,
III Carnutes, Cotuato & Conetodunо ducibus, desperatis hominibus, Genabum dato signo concurrunt, ciuesque Romanos, qui negotiandi caussa ibi constiterant, in iis C. Fusium Cottam, honestum equitem Romanum, qui rei frumentariæ iussu Cæsaris præerat, interficiunt, bonaque eorum diripiunt. celeriter ad omnes Galliæ ciui-
2 tates fama perfertur. nam, vbi maior atque illustrior incidit res, clamore per agros regionesque significant; hunc alii deinceps excipiunt, &
3 proximis tradunt; vt tunc accidit. nam, quæ Genabi oriente sole gesta essent, ante primam confectam vigiliam in finibus Aruernorum audita sunt; quod spatium est millium passuum cir-
IV citer CLX. Simili ratione ibi Vercingetorix, Celtilli filius, Aruernus, summæ potentiæ adolescens, cuius pater principatum Galliæ totius obtinuerat, & ob eam caussam, quod regnum appetebat, ab ciuitate erat interfectus, conuocatis suis
2 clientibus, facile eos incendit. cognito eius consilio, ad arma concurritur: ab Gobanitione, patruo

CAP. III. 1. *Genabum concurrunt*] Genabum ad Ligerim, post *Aurelianum* dictum: nunc *Orleans*: in extremis finibus Carnutum. *infra* c. 11. sect. 3.

3. *ante primam confectam vigiliam*] Metaphrasis Græca, πρὶν ἢ τὴν πρώτην τῆς νυκτὸς διαγεγενῆσθαι φυλακήν.

truo suo, reliquisque principibus, qui hanc tentandam fortunam non existimabant, expellitur ex oppido Gergouia. non tamen desistit; atque in 3
agris habet delectum egentium ac perditorum. hac coacta manu, quoscumque adit ex ciuitate, in suam sententiam perducit. hortatur, vt, communis libertatis caussa, arma capiant: magnisque 4
coactis copiis, aduersarios suos, a quibus paullo ante erat electus, expellit ex ciuitate. Rex ab 5
suis appellatur; dimittit quoquoversus legationes; obtestatur, vt in fide maneant. celeriter sibi Senones, Parisios, Pictones, Cadurcos, Turones, Aulercos, Lemouices, Andes, reliquosque omnes, qui Oceanum attingunt, adiungit. omnium 6 7
consensu ad eum defertur imperium, qua oblata potestate, omnibus iis ciuitatibus obsides imperat, certum numerum militum celeriter ad se adduci iubet. armorum quantum quæque ciuitas domi, 8
quodq. ante tempus efficiat, constituit. in primis equitatui studet: summæ diligentiæ summam 9
imperii seueritatem addit: magnitudine supplicii dubitantes cogit. nam, maiore commisso 10
delicto, igni atque omnibus tormentis necat: leuiore de caussa, auribus desectis, aut singulis effossis oculis, domum remittit; vt sint reliquis documento, & magnitudine pœnæ perterreant alios. His suppliciis celeriter coacto exer- V
citu, Lucterium Cadurcum, summæ hominem audaciæ, cum parte copiarum, in Rutenos mittit: ipse in Bituriges proficiscitur. eius aduentu 2
Bi-

CAP. V. 1. *ipse in Bituriges*] Bituriges Cubos, nunc *Berry*: alii sunt Bituriges Vibisci. Adi geographos.

Bituriges ad Aeduos, quorum erant in fide, legatos mittunt, subsidium rogatum, quo facilius
3 hostium copias sustinere possint. Aedui de consilio legatorum, quos Cæsar ad exercitum reliquerat, copias equitatus peditatusque subsi-
4 dio Biturigibus mittunt. qui cum ad flumen Ligerim venissent, quod Bituriges ab Aeduis diuidit, paucos dies ibi morati, neque flumen transi-
5 re ausi, domum reuertuntur: legatisque nostris renuntiant, se Biturigum perfidiam veritos, reuertisse: quibus id consilii fuisse cognouerint, vt si flumen transissent, vna ex parte ipsi, alte-
6 ra Aruerni se circumsisterent. id eane de caussa, quam legatis pronuntiarunt, an perfidia adducti fecerint, quod nihil nobis constat, non vi-
7 detur pro certo esse ponendum. Bituriges eorum discessu statim se cum Aruernis coniun-
VI gunt. His rebus in Italiam Cæsari nuntiatis, cum iam ille virtute Cn. Pompeii vrbanas res commodiorem in statum peruenisse intellige-
2 ret, in Transalpinam Galliam profectus est. eo cum venisset, magna difficultate adficiebatur,
3 qua ratione ad exercitum peruenire posset. nam si legiones in prouinciam arcesseret, se absente
4 in itinere prœlio dimicaturas intelligebat. si ipse ad exercitum contenderet, ne iis quidem, qui eo tempore pacati viderentur, suam salu-
VII tem recte committi videbat. Interim Lucterius Cadurcus, in Rutenos missus, eam
2 ciuitatem Aruernis conciliat. progressus in Ni-

CAP. VII. 1. *in Rutenos missus*] vide mox sect. 4.

Nitiobriges & Gabalos, ab vtrisque obsides accipit; & magna coacta manu, in prouinciam Narbonem versus, eruptionem facere contendit. quare nuntiata, Cæsar omnibus consiliis anteuertendum existimauit, vt Narbonem proficisceretur. eo cum venisset, timentes confirmat, præsidia in Rutenis prouincialibus, Volcis Arecomicis, Tolosatibus, circumque Narbonem, quæ loca erant hostibus finitima, constituit: partem copiarum ex prouincia, supplementumque, quod ex Italia adduxerat, in Heluios, qui fines Aruernorum contingunt, conuenire iubet. His rebus comparatis, VIII represso iam Lucterio & remoto, quod intrare præsidia periculosum putabat, in Heluios proficiscitur: etsi mons Gebenna, qui Arvernos ab Heluiis discludit, durissimo tempore anni, altissima niue iter impediebat: tamen discussa niue VI in altitudinem pedum, atque ita viis patefactis, summo militum labore ad fines Aruernorum peruenit. quibus oppressis inopinantibus, quod se Gebenna, vt muro, munitos existimabant, ac se singulari quidem homini vmquam eo tempore anni semitæ patuerant; equitibus imperat, vt, quam latissime possent, vagentur, &,

2. *in Nitiobriges & Gabalos*] Nitiobriges vltra Rutenos ad Garumnam, vbi Aginnum est: Gabali, sub Gebenna monte.

4. *Rutenis prouincialibus*] Ruteni in limite prouinciæ Romanæ ad occasum: pars illorum in prouincia; pars altera extra illam.

Volcis Arecomicis] Volcarum duo genera, *Arecomici*,

& quam maximum hostibus terrorem inferant.
4 Celeriter hæc fama ac nuntiis ad Vercingetorigem perferuntur: quem perterriti omnes Aruerni circumsistunt, atque obsecrant, vt suis fortunis consulat, neu se ab hostibus diripi patiatur; præsertim cum videat, omne ad se bel-
5 lum translatum. quorum ille precibus permotus, castra ex Biturigibus mouet in Aruernos
IX versus. At Cæsar biduum in iis locis moratus, quod, hæc de Vercingetorige vsu ventura, opinione præceperat, per caussam supplementi, equitatusque cogendi, ab exercitu discedit; Brutum adolescentem iis copiis præfecit:
2 hunc monet, vt in omnes partes equites quam latissime pernagentur: daturum se operam, ne
3 longius triduo ab castris absit. his constitutis rebus, omnibus suis inopinantibus, quam ma-
4 ximis potest itineribus, Viennam peruenit. ibi nactus recentem equitatum, quem multis ante diebus eo præmiserat, neque diurno neque nocturno itinere intermisso, per fines Aeduorum in Lingones contendit; vbi II legiones hiemabant; vt, si quid etiam de sua salute ab Aeduis
5 iniretur consilii, celeritate præcurreret. eo cum peruenisset, ad reliquas legiones mittit, priusque in vnum locum omnes cogit, quam de eius

quorum Nemausus; & *Tectosages*, quorum Narbona caput erat.

CAP. VIII. 5. *in Aruernos versus*] vt supra lib. VI cap. 3; sect. 1. *ad Oceanum versus*.

CAP. IX. 3. *Viennam peruenit*] vrbem ad Rhodanum, Allobrogum caput.

eius aduentu Aruernis nuntiari posset. Hac re cognita, Vercingetorix rursus in Bituriges exercitum reducit, atque inde profectus Gergouiam, Boiorum oppidum, quos ibi, Heluetico prœlio victos, Cæsar collocauerat, Aeduisq. attribuerat, oppugnare instituit. Magnam hæc res Cæsari difficultatem ad consilium capiendum adferebat, si reliquam partem hiemis vno in loco legiones contineret, ne stipendiariis Aeduorum expugnatis, cuncta Gallia deficeret, quod nullum in eo amicis præsidium videretur positum esse; sin maturius ex hibernis educeret, ne ab re frumentaria duris subuectionibus laboraret. præstare visum est tamen, omnes difficultates perpeti, quam, tanta contumelia accepta, omnium suorum voluntates alienare. Itaque cohortatus Aeduos de supportando commeatu, præmittit ad Boios, qui de suo aduentu doceant, hortenturque, vt in fide maneant, atque hostium impetum magno animo sustineant. duabus Agendici legionibus, atque impedimentis totius exercitus relictis, ad Boios proficiscitur. Altero die cum ad oppidum Senonum Vellaunodunum veniisset, ne quem post

6 X 1 3 4 XI

6. *Gergouiam Boiorum oppidum*] Suspecta multis Gergouia Boiorum; nota & probata Aruernorum. Accedit varietas vetustorum codicum, *Gergonia*, *Gergobinna*, quemadmodum & Græcus Γεργοβίνναν vocat hanc Boiorum. Nihilominus, quod plures habent, seruamus, præsertim quod & aliæ vrbes plures vno vocabulo (e. g. Nonioduni) in Galliis vsæ sunt. Anonymus Iulii Celsi excerptor p. 88. *profectus in Boios Transalpinos, oppidum illorum, sub Heluetii-*

post se hostem relinqueret, quo expeditiore re frumentaria vteretur, oppugnare instituit, id-
2 que biduo circumuallauit. tertio die missis ex oppido legatis de deditione, arma proferri, iu-
3 menta produci, DC obsides dari iubet. ea qui conficeret, C. Trebonium legatum relinquit ipse, vt quam primum iter faceret, Ge-
4 nabum Carnutum proficiscitur; qui tunc primum, allato nuntio de oppugnatione Vellaunoduni, cum longius eam rem ductum iri existimarent, præsidium Genabi tuendi caussa, quod eo
5 mitterent, comparabant. huc biduo Cæsar per-
6 uenit; &, castris ante oppidum positis, diei tempore exclusus, in posterum oppugnationem differt; quæq. ad eam rem vsui sint, militibus imperat; &, quod oppidum Genabum pons fluminis Ligeris continebat, veritus, ne noctu ex oppido profugerent, II legiones in armis excubare iubet. Genabenses, paullo ante mediam no-
7 8 ctem silentio ex oppido egressi, flumen transire cœperunt. quare per exploratores nuntiata, Cæsar legiones, quas expeditas esse iusserat, portis incensis, intromittit; atque oppido po-
17 titur, perpaucis ex hostium numero desideratis, quin cuncti caperentur, quod pontis atque itinerum angustiæ multitudini fugam intercluserant. Oppidum diripit, atque incendit, præ-
9 dam militibus donat, exercitum Ligerim trans-
XII ducit, atque in Biturigum fines peruenit. Vercingetorix, vbi de Cæsaris aduentu cognouit, oppu-

---

ac victoriæ tempus adificatum a Cæsare, Aeduisque attributum, oppugnare dispositit. oppido nomen Gergobia.

oppugnatione desistit, atque obuiam Cæsari proficiscitur. ille, oppidum Biturigum, positum in via, Nouiodunum oppugnare instituerat. 2
quo ex oppido, cum legati ad eum venissent, 3
oratum, vt sibi cognosceret, suæque vitæ consuleret; vt celeritate reliquas res conficeret, qua pleraque erat consecutus, arma proferri, equos produci, obsides dari, iubet. parte iam 4
obsidum transdita, cum reliqua administrarentur, centurionibus & paucis militibus intromissis, qui arma iumentaque conquirerent, equitatus hostium procul visus est, qui agmen Vercingetorigis antecesserat: quem simulatque oppidani conspexerunt, atque in spem auxilii venerunt; clamore sublato, arma capere, portas claudere, murum complere, cœperunt. Centuriones in oppido, cum ex significatione Gallorum noui aliquid ab iis iniri consilii intellexissent, gladiis districtis portas occupauerunt, suosque omnes incolumes receperunt. Cæsar XIII
ex castris equitatum educi iubet, prœliumque equestre committit: laborantibus iam suis, Germanos equites circiter CD submittit: quos ab initio secum habere instituerat. eorum impetum Galli sustinere non potuerunt, atque in fugam coniecti, multis amissis, sese ad agmen receperunt: quibus profligatis, rursus oppidani perterriti, comprehensos eos, quorum opera plebem concitatam existimabant, ad Cæsarem perduxerunt, seseque ei dediderunt. Quibus re-

CAP. XII. 2. *oppidum Biturigum, Nouiodunum*] pagus hodie, *Neufvy sous Baranjon.*

rebus confectis, Cæsar ad oppidum Auaricum, quod erat maximum munitissimumque in finibus Biturigum, atq. agri fertilissima regione, profectus est; quod, eo oppido recepto, ciuitatem Biturigum se in potestatem redacturum confide-
XIV bat. Vercingetorix, tot continuis incommodis Vellaunoduni, Genabi, Nouiodu-
2 ni acceptis, suos ad concilium conuocat. docet, *longe alia ratione esse bellum gerendum, atque antea sit gestum: omnibus modis huic rei studendum, vt pabulatione & commeatu Roma-*
3 *ni prohibeantur. id esse facile, quod equitatu ipsi abundent: & quod anni tempore subleuentur.*
4 *pabulum secari non posse, necessario dispersos hostes ex ædificiis petere: hos omnes quotidie ab equitibus deleri posse. præterea salutis caussa, rei familiaris commoda negligenda, vicos atque ædificia incendi oportere, hoc spatio a Boia quo-*
quo versus, quo pabulandi caussa adire posse vi-
6 *deantur. harum ipsis rerum copiam suppetere, quod, quorum in finibus bellum geratur, eorum o-*
7 *pibus subleuentur: Romanos aut inopiam non laturos, aut magno cum periculo longius a ca-*
8 *stris progressuros. neque interesse, ipsosne interficiant, impedimentisve exuant, quibus amissis*
9 *bellum geri non possit:* præterea, *oppida incendi opor-*

CAP. XIII. 3. *Auaricum*] medio æuo gentis nomine *Bituriges*, siue *Bituricæ* Sidonio lib. VII ep. V pr. nunc *Bourges*.

CAP. XIV. 5. *a Boia quoquo versus*] locus dubius, & nomen suspectum. Græcus tamen etiam ἀπὸ τῆς Βοΐας, Cæsaris stilo propius *a Boiis* esset.

oportere, quæ non munitione & loci natura ab omni sint periculo tuta, neu suis sint ad detrectandam militiam receptacula, neu Romanis proposita, ad copiam commeatus, prædamque tollendam. Hæc si grauia aut acerba videantur, multo illa grauius æstimari debere, liberos, coniuges in seruitutem abstrahi, ipsos interfici; quæ sit necesse accidere victis. Omnium consensu hac sententia probata, vno die amplius x x vrbes Biturigum incenduntur. hoc idem fit in reliquis ciuitatibus. in omnibus partibus incendia conspiciuntur: quæ etsi magno cum dolore omnes ferebant, tamen hoc sibi solatii proponebant, quod se, prope explorata victoria, celeriter amissa recuperaturos confidebant. deliberatur de Auarico in communi concilio, incendi placeret, an defendi. procumbunt Gallis omnibus ad pedes Bituriges, ne pulcherrimam prope totius Galliæ vrbem, quæ & præsidio & ornamento sit ciuitati, suis manibus succendere cogerentur: facile se loci natura defensuros dicunt, quod, prope ex omnibus partibus flumine & palude circumdata, vnum habeat & perangustum aditum. datur petentibus venia, dissuadente primo Vercingetorige, post concedente, & precibus ipsorum, & misericordia vulgi. defensores idonei oppido deliguntur. Vercingetorix minoribus Cæsarem itineribus subsequitur, & locum castris deligit, paludibus siluisque munitum, ab Auarico longe millia passuum x v. Ibi per certos exploratores in singula diei tempora, quæ ad Auaricum agerentur, cognoscebat; &, quid fieri

10 XV 2 3 4 5 6 XVI 2

3 vellet, imperabat: omnes noſtras pabulationes frumentationesque obſeruabat, diſperſosque, cum longius neceſſario procederent, adoriebatur, magnoque incommodo adficiebat: etſi, quantum ratione prouideri poterat, ab noſtris occurrebatur, vt incertis temporibus diuerſisque

XVII itineribus iretur. Caſtris ad eam partem oppidi poſitis, Cæſar, quæ intermiſſa a flumine & palude aditum, vt ſupra diximus, anguſtum habebat, aggerem apparare, vineas agere, turres duas conſtituere cœpit. nam circumuallare loci natu-

2 ra prohibebat. de re frumentaria Boios atque Aeduos adhortari non deſtitit: quorum alteri, quod nullo ſtudio agebant, non multum adiuuabant; alteri non magnis facultatibus, quod ciuitas erat exigua & infirma, celeriter, quod habue-

3 runt, conſumpſerunt. ſumma difficultate rei frumentariæ adfecto exercitu, tenuitate Boiorum, indiligentia Aeduorum, incendiis ædificiorum, vsque eo, vt complures dies militesfrumento caruerint, &, pecore e longinquioribus vicis adacto, extremam famem ſuſtentarent, nulla tamen vox eſt ab iis audita populi Rom. maie-

4 ſtate & ſuperioribus victoriis indigna. quin etiam

CAP. XVII. 2. *quorum alteri --- alteri*] illi ſunt Aedui, opulenti, ſed languido ſtudio: hi ſunt Boii, exigua ciuitas. Vnde ſequitur ſect. 3 *tenuitate Boiorum: indiligentia Aeduorum*, id eſt, per vel propter tenuitatem, indiligentiam, interprete Gronouio Obſerv. lib. IV. cap. 17. p. 271.

3. *pecore e longinquioribus vicis adacto*] bene *adacto* omnes libri, puta, in caſtra, ex vicis: non *abacto*. Adigere vero eſt adducere.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0248
DFG

etiam Cæsar, cum in opere singulas legiones appellaret, & sic acerbius inopiam ferrent, se dimissurum oppugnationem diceret; vniuersi ab eo, ne id faceret, petebant: sic se complures annos, illo imperante meruisse, vt nullam ignominiam acciperent, numquam infecta re discederent; hoc se ignominiæ laturos loco, si inceptam oppugnationem reliquissent; præstare, omnes perferre acerbitates, quam non ciuibus Romanis, qui Genabi perfidia Gallorum interiissent, parentarent. hæc eadem centurionibus tribunisque mil. mandabant, vt per eos ad Cæsarem deferrentur. Cum iam muro appropinquassent XVIII turres, ex captiuis Cæsar cognouit, Vercingetorigem, consumpto pabulo, castra mouisse propius Auaricum, atque ipsum, cum equitatu, expeditisque, qui inter equites præliari consuessent, insidiarum caussa eo profectum, quo nostros postero die pabulatum venturos arbitrabatur. quibus rebus cognitis, media nocte silentio profectus, ad hostium castra mane peruenit. illi, celeriter per exploratores aduentu Cæsaris cognito, carros, impedimentaque sua, in artiores siluas abdiderunt, copias omnes in locu edito atque aperto instruxerunt. qua re nuntiata, Cæsar celeriter sarcinas conferri, arma expediri iussit. Collis XIX

5 6 7 8 2 3 4

7. *parentarent*] cædem illorum vlciscerentur. Sic & Liuius XXIV. 21, & Curtius, Florus, alii.

CAP. XVIII. 3. *in artiores siluas*] densiores. Græcus εἰς δασύτερα δρυμά.

4. *sarcinas conferri*] Bene adiecit interpres εἰς ἕνα τόπον, *in vnum locum*; quod fiebat ante pugnam.

lis erat leniter ab infimo acclíuis: hunc ex omnibus fere partibus palus difficilis atque impedita cingebat, non latior pedibus L. hoc se colle, interruptis pontibus, Galli fiducia loci continebant, generatimque distributi in ciuitates, omnia vada ac saltus eius paludis certis custodibus obtinebant. sic animo parati, vt si eam paludem Romani perrum pere conarentur, hæsitantes premerent ex loco superiore: vt qui propinquitatem loci viderent, paratos prope æquo Marte ad dimicandum existimarent; qui iniquitatem conditionis perspicerent, inani simulatione sese ostentare, cognoscerent. indignantes milites Cæsar, quod conspectum suum hostes ferre possent, tantulo spatio interiecto, & signum prœlii exposcentes, edocet, *quanto detrimento, & quot virorum fortium morte necesse esset constare victoriam. quos cum sic animo paratos videret, vt nullum pro sua laude periculum recusarent, summæ se iniquitatis condemnari debere, nisi eorum vitam sua salute habeat cariorem.* Sic milites consolatus, eodem die reducit in castra; reliqua, quæ ad oppugnationem oppidi pertinebant, administrare instituit. Vercingetorix, cum ad suos rediisset, proditionis insimulatus, quod castra propius Romanos mouisset, quod cum omni equitatu discessisset, quod sine imperio tantas copias reliquisset, quod eius discessu Romani tanta opportunitate & celeritate venissent: non hæc omnia fortuito, aut sine consilio, accidere potuisse: regnum illum Galliæ malle Cæsaris concessu, quam ipsorum habere beneficio. Tali modo accu-

accusatus, ad hæc respondit: *Quod castra mouisset, factum inopia pabuli, etiam ipsis hortantibus: quod propius Romanos accessisset, persuasum loci opportunitate, qui se ipsum munitione defenderet; equitum vero operam neque in loco* 4 *palustri desiderari debuisse, & illic fuisse vtilem, quo sint profecti: summam imperii se consulto* 5 *nulli discedentem tradidisse, ne is multitudinis studio ad dimicandum impelleretur: cui rei, propter animi mollitiem, studere omnes videret, quod diutius laborem ferre non possent. Romani, si casu* 6 *interuenerint, fortunæ; si alicuius indicio vocati, huic habendam gratiam, quod & paucitatem eorum ex loco superiore cognoscere, & virtutem despicere potuerint; qui dimicare non ausi, turpiter se in castra receperint: imperium se a Cæsare* 7 *per proditionem nullum desiderare, quod habere victoria posset, quæ iam esset sibi ac omnibus Gallis explorata: quin etiam, ipsis remittere, si sibi magis honorem tribuere, quam ab se salutem accipere videantur. quod vt intelligatis,* inquit, *sincere a* 8 *me pronuntiari, audite Romanos milites.* 9 produc it seruos, quos in pabulatione paucis ante diebus exceperat, & fame vinculisque excruciauerat. ii, iam ante edocti, quæ interrogati pronuntiarent, *milites se esse legionarios* dicunt: *fame & inopia adductos, clam ex castris exisse, si quid frumenti aut pecoris in agris reperire possent. simili omnem exercitum inopia premi, nec iam vires sufficere cuiusquam, nec ferre operis laborem posse: itaque statuisse imperatorem, si nihil in oppugnatione oppidi profecissent, triduo exercitum* 10 11

deducere. *Hac a me*, inquit Vercingetorix, *beneficia habetis, quem proditionis insimulatis: cuius opera, sine vestro sanguine, tantum exercitum victorem fame pene consumptum videtis: quem turpiter se ex fuga recipientem, ne qua ciuitas suis finibus recipiat, a me prouisum est.* XXI Conclamat omnis multitudo, & suo more armis concrepat: quod facere in eo consueuerunt, cuius orationem approbant: summum esse Vercingetorigem ducem, nec de eius fide dubitandum, nec 2 maiori ratione bellum administrari posse. statuunt, vt x millia hominum delecta ex omnibus 3 copiis in oppidum submittantur: nec solis Biturigibus communem salutem committendam censet; quod pene in eo, si oppidum retinuissent, XXII summam victoriæ constare intelligebant. Singulari militum nostrorum virtuti consilia cuiusque modi Gallorum occurrebant, vt est summæ genus sollertiæ, atque ad omnia imitanda atque efficienda, quæ ab quoquo traduntur, aptissimum. 2 nam & laqueis falces auertebant, quas cum destinauerant, tormentis introrsus reducebant, & aggerem cuniculis subtrahebant, eo scien-

---

CAP. XXI. 3. *constare intelligebant*] Recentiores putant hic quædam inter caput 21 & 22 deesse: sed nullum in vetustis codicibus, neque in Græco lacunæ indicium. *D. Voss.*

CAP. XXII. 2. *laqueis falces auertebant*] murales falces, de quibus supra lib. III cap. 14 sect. 5.

quas cum destinauerant] Destinare hoc loco est, quod petis attingere, Turnebo interprete Aduers. XIV, 11.

scientius,quod apud eos magnæ sunt ferrariæ,atque omne genus cuniculorum notum atque vsitatum est. Totum autem murum ex omni parte 3
turribus contabulauerant,atque has coriis intexerant. tum, crebris diurnis nocturnisque eruptionibus,aut aggeri ignem inferebant,aut milites occupatos in opere adoriebantur; & nostrarum turrium altitudinem,quantum has quotidianus agger expresserat,commissis suarum turrium malis adæquabant; & apertos cuniculos præusta ac præacuta materia,& pice seruefacta, & maximi ponderis saxis morabantur, mœnibusque appropinquare prohibebant. Muris autem omnibus Gallicis hæc fere forma est: Trabes directæ,perpetuæ, in longitudinem, paribus interuallis distantes inter se binos pedes, in solo collocantur. hæ reuinciuntur introrsus, & 2
multo aggere vestiuntur. ea autem, quæ diximus,

apud eos magnæ ferrariæ] Rutilius Itinerar. lib. 1 vers. 351. insulæ Iluæ laudans chalybem, addit:

Qua nihil vberius Norica gleba tulit.
Non Biturix largo potior strictura camino,
Nec quæ Sardoo cespite massa fluit.

4. *quotidianus agger expresserat*] Græcus ὅσον χώματι καθ' ἑκάστην οἱ Ρωμαῖοι ἠδύναντο ἀνυψοῦν.

commissis suarum turrium malis] Nec *alis*, nec *aliis*, neque *scalis* aliorum placet. Mali, arbores grandiores, instar earum quæ in nauibus eriguntur.

5. *apertos cuniculos*] Opponuntur *tectis*, Hirt. VIII, 41. An vero similes obliquis ductibus quos *approches* vocant? non videtur tam antiquus illorum vsus fuisse. Ad appropinquationem tamen & irruptionem videntur hoc loco facti esse.

mus, interualla grandibus in fronte saxis effar-
3 ciuntur. iis collocatis & coagmentatis, alius in-
super ordo adiicitur, vt idem illud interuallum
seruetur, neque inter se contingant trabes, sed pa-
ribus intermissæ spatiis, singulæ singulis saxis in-
4 teriectis, arte contineantur. sic deinceps omne
opus contexitur, dum iusta muri altitudo explea-
5 tur. Hoc cum in speciem varietatemque opus
deforme non est, alternis trabibus aut saxis, quæ
6 rectis lineis suos ordines seruant: tum ad vtili-
tatem & defensionem vrbium summam habet
opportunitatem, quod & ab incendio lapis, & ab
ariete materia defendit, quæ, perpetuis trabibus
pedes quadragenos plerumque introrsus reuin-
XXIV cta, neque perrumpi, neque distrahi potest. Iis
tot rebus impedita oppugnatione, milites cum
toto tempore frigore & assiduis imbribus tarda-
rentur, tamen continenti labore omnia hæc su-
perauerunt, & diebus XXV aggerem latum pe-
des CCCXXX, altum pedes LXXX exstruxerunt.
2 cum is murum hostium pæne contingeret, &
Cæsar ad opus consuetudine excubaret, milites-
que cohortaretur, ne quod omnino tempus ab
opere intermitteretur; paullo ante III vigiliam
est animaduersum, fumare aggerem, quem cu-
3 niculo hostes succenderant. eodemque tem-
pore toto muro clamore sublato, duabus por-
tis ab vtroque latere turrium eruptio fiebat.
4 alii faces atque aridam materiem de muro in ag-
gerem eminus iaciebant; picem reliquasque res,
quibus ignis excitari potest, fundebant; vt quo
primum occurreretur, aut cui rei ferretur auxi-

lium,

lium, vix ratio iniri posset. tamen, quod instituto Cæsaris duæ semper legiones pro castris excubabant, duæque partitis temporibus in opere erant, celeriter factum est, vt alii eruptionibus resisterent, alii turres reducerent, aggeremque interscinderent. omnis vero ex castris multitudo ad restinguendum concurreret. Cum XXV in omnibus locis, consumpta iam reliqua parte noctis, pugnaretur, semperque hostibus spes victoriæ redintegraretur, eo magis, quod deustos pluteos turrium videbant, nec facile adire apertos ad auxiliandum animaduertebant, semperque ipsi recentes defessis succederent, omnemque Galliæ salutem in illo vestigio temporis positam arbitrarentur; accidit inspectantibus nobis, quod dignum memoria visum, prætermittendum non existimauimus. Quidam ante portam oppidi Gallus, qui per manus seui ac picis transditas glebas in ignem e regione turris proiiciebat, scorpione ab latere dextro transiectus, exanimatusque

CAP. XXV. 1. *deustos pluteos turrium*] tabulas & asseres; id enim *plutei* Latinis. quamquam & machinæ sic dictæ, quibus oppugnatores tegebantur, etiam qui turres admouebant.

in illo vestigio temporis] Sic & infra Civil. I 1, 26 *vestigio temporis primum agmen erat in conspectu.* Et Cicero in Pis. c. 9. extr. *eodem & loci vestigio & temporis.* Interpres hoc nostro loco, ἐν ταὐτῃ τῇ ὥρᾳ.

2. *scorpione*] Tertulliano principio libri de hoc nomine dicti, machina est bellica, quæ cum spiculo & viro in vulnus effundit. Ceteris nulla mentio est veneni. Posteriores *manuballistam* dixere teste Vegetio.

3 que concidit. hunc ex proximis vnus iacentem transgressus, eodem illo munere fungebatur: eadem ratione ictu scorpionis exanimato altero,
4 successit tertius, & tertio quartus; nec ille prius est a propugnatoribus vacuus relictus locus, quam, restincto aggere, atque omni parte submotis ho-
XXVI stibus, finis est pugnandi factus. Omnia experti Galli, quod res nulla successerat. postero die, consilium ceperunt, ex oppido profugere,
2 hortante & iubente Vercingetorige. id silentio noctis conati, non magna iactura suorum sese effecturos sperabant: propterea quod neque longe ab oppido castra Vercingetorigis aberant, & palus, quæ perpetua intercedebat, Romanos ad
3 insequendum tardabat. iamque hoc facere noctu apparabant, cum matres familias repente in publicum procurrerunt, flentesque, proiectæ ad pedes suorum, omnibus precibus petierunt, ne se & communes liberos hostibus ad supplicium dederent, quos ad capiendam fugam natura &
4 virium infirmitas impediret. vbi eos perstare in sententia viderunt, quod plerumque in summo periculo timor misericordiam non recipit; conclamare, & significare de fuga Romanis, cœ-
5 perunt. quo timore perterriti Galli, ne ab equitatu Romanorum viæ præoccuparentur, consi-
XXVII lio destiterunt. Postero die Cæsar promota turri, perfectisque operibus, quæ facere instituerat, magno coorto imbri, non inutilem hanc ad capiendum consilium tempestatem arbitratus est, quod paullo incautius custodias in muro dispositas videbat, suosque languidius in opere ver-

versari iussit, & quid fieri vellet, ostendit. Le- 2
giones intra vineas in occulto expeditas cohortatus, vt aliquando pro tantis laboribus fructum victoriæ perciperent, iis, qui primi murum adscendissent, præmia proposuit, militibusque signum dedit. illi subito ex omnibus partibus 3
euolauerunt, murumque celeriter compleXXVIII
runt. Hostes, re noua perterriti, muro turribusque deiecti, in foro, ac locis patentioribus, cuneatim constiterunt; hoc animo, vt, si qua ex parte obuiam contra veniretur, acie instructa, depugnarent. vbi neminem in æquum locum sese dimittere, sed toto vndique muro circumfundi viderunt, veriti, ne omnino spes fugæ tolleretur, abiectis armis, vltimas oppidi partes continenti impetu petiuerunt: parsque 3
ibi, cum angusto exitu portarum sese ipsi premerent, a militibus; pars, iam egressa portis, ab equitibus est interfecta, nec fuit quisquam, qui prædæ studeret. sic & Genabensi cæde, & labore operis incitati, non ætate confectis, non mulieribus, non infantibus pepercerunt. denique ex omni 5
eo numero, qui fuit circiter XL millium, vix DCCC, qui, primo clamore audito, se ex oppido eiecerant, incolumes ad Vercingetorigem peruenerunt. quos ille, multa iam nocte, silentio 6
sic ex fuga excepit, veritus, ne qua in castris, ex

CAP. XXVII. 2. *intra vineas*] machinas, quibus oppugnatores tegebantur. Græcus ὑπὸ ταῖς μηχαναῖς.

CAP. XXVIII. 4. *Genabensi cæde*] Metaphrastes, τῷ τῶν ἐν τῇ Γενάβῳ πόλει Ρωμαίων ὑπὸ τῶν Γάλλων γεγενημένῳ φόνῳ. Historia est cap. 3 huius libri.

ex eorum concursu & misericordia, vulgi seditio oriretur; vt, procul in via dispositis familiaribus suis, principibusque ciuitatum, disparandos deducendosque ad suos curaret, quæ cuique ciXXIX uitati pars castrorum ab initio obuenerat. Postero die concilio conuocato, consolatus cohortatusque est, *ne se admodum animo demitterent, neue perturbarentur incommodo: non virtute neque acie vicisse Romanos, sed artificio quodam & scientia oppugnationis; cuius rei fuerint ipsi* 3 *imperiti: errare, si qui in bello omnes secun-* 4 *dos rerum euentus exspectent: sibi numquam placuisse, Auaricum defendi, cuius rei testes ipsos haberet; sed factum imprudentia Biturigum, & nimia obsequentia reliquorum, vbi hoc incommo-* 5 *dum acciperetur: id tamen se celeriter ma-* 6 *ioribus commodis sanaturum. nam quæ ab reliquis Gallis ciuitates dissentirent, has sua diligentia adiuncturum; atque vnum consilium totius Galliæ effecturum; cuius consensu ne orbis quidem terrarum posset obsistere: id-* 7 *que se prope iam effectum habere. interea æquum esse, ab iis communis salutis caussa impetrari, vt castra munire instituerent, quo facilius hostium repentinos impetus sustinere* XXX *possent.* Fuit hæc oratio non ingrata Gallis, maxime, quod ipse animo non defecerat, tanto accepto incommodo, neque se in occultum abdiderat; neque conspectum multitudinis

---

6. *disparandos deducendosque*] ne numerus animaduerteretur, si facto agmine in castra peruenissent. *Goduin.*

nis fugerat: plusque animo prouidere & præ- 2
sentire existimabatur, quod, re integra, primo in-
cendendum Auaricum, post deserendum censue-
rat. itaque vt reliquorum imperatorum res ad- 3
uersæ auctoritatem minuunt; sic huius ex con-
trario dignitas, incommodo accepto, in dies an-
gebatur: simul in spem veniebant eius adfirma-
tione de reliquis adiungendis ciuitatibus: pri- 4
mumque eo tempore Galli castra munire insti-
tuerunt, & sic sunt animo consternati, homines
insueti laboris, vt omnia, quæ imperarentur, sibi
patienda & perferenda existimarent. Nec XXXI
minus, quam est pollicitus, Vercingetorix animo
laborabat, vt reliquas ciuitates adiungeret, atque
earum principes donis pollicitationibusque alli-
ciebat. Huic rei idoneos homines deligebat, 2
quorum quisque & oratione subdola, aut amici-
tia facillime capi posset. qui Auarico expugna- 3
to refugerant, armandos vestiendosque curat,
simul vt diminutæ copiæ redintegrarentur, im- 4
perat certum numerum militum ciuitatibus,
quem, & quam ante diem in castra adduci velit,
sagittariosque omnes, quorum erat permagnus XXXX
numerus in Gallia, conquiri & ad se mitti iubet.
His rebus celeriter id, quod Auarici deperierat,
expletur. Interim Theutomatus, Ollouiconis 5
filius, rex Nitiobrigum, cuius pater ab senatu no-
stro amicus erat appellatus, cum magno equitum
suorum numero, & quos ab Aquitania conduxe-
rat, ad eum peruenit. Cæsar Auarici com- XXXII
plures dies commoratus, summamque ibi co- 1
piam frumenti & reliqui commeatus nactus,

ex-

4 exercitum ex labore atque inopia refecit. iam prope hieme confecta, cum ipso anni tempore ad gerendum bellum vocaretur; & ad hostem proficiscí constituisset, siue eum ex paludibus siluisque elicere, siue obsidione premere posset; legati ad eum principes Aeduorum veniunt, oratum, vt maxime necessario tempore ciuitati
3 subueniat: summo esse in periculo rem; quod, cum singuli magistratus antiquitus creari, atque regiam potestatem annum obtinere consuessent; duo magistratum gerant, & se vterque eorum
4 legibus creatum esse dicat. horum esse alterum Conuictolitanem, florentem & illustrem adolescentem; alterum Cotum, antiquissima familia natum, atque ipsum hominem summæ potentiæ, & magnæ cognationis; cuius frater Vedeliacus proximo anno eumdem magistratum
5 gesserit: ciuitatem omnem esse in armis; diuisum senatum, diuisum populum, suas cuiusque
6 eorum clientelas. quod si diutius alatur controuersia, fore, vti pars cum ciuitatis parte confligat; id ne accidat, positum in eius diligentia
XXXIII atque auctoritate. Cæsar, etsi a bello atque hoste discedere, detrimentosum esse existimabat; tamen non ignorans, quanta ex dissensionibus incommoda oriri consuessent; ne tanta & tam coniuncta populo Rom. ciuitas, quam ipse semper aluisset, omnibusque rebus ornasset, ad vim atque ad arma descenderet; atque ea pars, quæ minus sibi confideret, auxilia a Vercingetorige arcesseret. Huic rei præuertendum existimauit; &, quod legibus Aeduorum,
5 iis,

iis, qui summum magistratum obtinerent, excedere ex finibus non liceret; ne quid de iure aut legibus eorum diminuisse videretur, ipse in Aeduos proficisci statuit, senatumque omnem, & quos inter controuersia esset, Decetiam ad se euocauit. Cum prope omnis ciuitas eo conuenisset, docereturque, paucis clam vocatis, alio loco, alio tempore, atque oportuerit fratrem a fratre renuntiatum; cum leges, duos ex vna familia, viuo vtroque, non solum magistratus creari vetarent, sed etiam in senatu esse prohiberent; Cotum magistratum deponere coegit. Conuictolitanem, qui per sacerdotes, more ciuitatis, intermissis magistratibus, esset creatus, potestatem obtinere iussit. Hoc decreto interposito, cohortatus Aeduos, vt controuersiarum ac dissensionum obliuiscerentur, atque, omnibus omissis his rebus, huic bello seruirent, eaque, quæ meruissent, præmia ab se, deuicta Gallia, exspectarent, equitatumque omnem, & peditum millia x sibi celeriter mitterent, quæ in præsidiis rei frumentariæ caussa disponeret; exercitum in duas partes diuisit. IV legiones in Senones Parisiosque Labieno ducendas dedit; VI ipse in Ar-

3 4 XXXIV 2

CAP. XXXIII. 2. *Decetiam ad se euocauit*] Fuluii codex ita clare: etiam duo alii, Ciacconio teste; saltem *decet iam*. Vett. edd. *etiam ad se euoc.* quod & in Vaticano legi dicitur. Oppidi nomen subesse, sequentia, *cum eo venisset*, ostendunt. *Eo* enim certum locum signat. Antonini autem itinere ab Augusto duno Lutetiam *Decetia* occurrit, quæ haud dubie est *Decize* in dextra Ligeris ripa, medio fere loco inter Neuers & Bourbon Lancy.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0261
DFG

Aruernos, ad oppidum Gergouiam secundum
flumen Elauer duxit; equitatus partem illi at-
3 tribuit, partem sibi reliquit. qua re cognita,
Vercingetorix, omnibus interruptis eius flumi-
nis pontibus, ab altera Elaueris parte iter facere
XXXV coepit; Cum vterque vtrique esset exercitui
in conspectu, fereque e regione castris castra po-
neret, dispositis exploratoribus, necubi effecto
ponte Romani copias transducerent; erat in ma-
gnis Caesari difficultatibus res, ne maiorem aesta-
tis partem flumine impediretur; quod non fere
ante autumnum Elauer vado transiri soleat.
2 Itaque, ne id accideret, siluestri loco castris po-
sitis, e regione vnius eorum pontium, quos Ver-
VIXXX cingetorix rescindendos curauerat, postero die
3 cum II legionibus in occulto restitit; reli-
quas copias, cum omnibus impedimentis, vt
consueuerat, misit, demptis quartis quibusque co-
hortibus, vti numerus legionum constare vide-
4 retur. iis, quam longissime possent, progredi
ius-

CAP. XXXIV. 2. *flumen Elauer*] ex Gebenna monte ruens, ab occasu Ligeris in septemtrionem tendens, eidem ad Nouiodunum seu Niuernum se adfundens.

CAP. XXXV. 3. *demptis quartis quibusque cohortibus*] Torquent se interpretes in his, & superioribus de II legionibus, quibuscum Caesar restitit; quae doctissime ita D. Vossius expedit: *Caesar cum* VI *legionibus in Aruernos profectus est, & Elauerim non nisi astu transire posset, ipse cum duabus legionibus restitit. Dein vt ostendat, qua ratione illas duas legiones detrahere de exercitu potuerit, vt nihilominus* VI *legionum species maneret, ait, se quartam quamque cohortem sumpsisse. Iam* LX *cohortes vbi numerantur, necessario quarta pars est* XV.

iussis; cum iam ex diei tempore coniecturam caperet, in castra peruentum; iisdem sublicis, quarum pars inferior integra remanebat, pontem 5
reficere cœpit. celeriter effecto opere, legionibusque transductis, & loco castris idoneo de- 6
lecto, reliquas copias reuocauit. Vercingetorix, re cognita, ne contra suam voluntatem dimicare cogeretur, magnis itineribus antecessit. Cæsar ex eo loco quintis castris Gergo- XXXVI
uiam peruenit; equestrique prœlio eo die leui facto, perspecto vrbis situ, quæ, posita in altissimo monte, omnes aditus difficiles habebat, de expugnatione desperauit: de obsessione non prius agendum constituit, quam rem frumentariam expedisset. At Vercingetorix, castris pro oppi- 2
do in monte positis, mediocribus circum se interuallis, separatim singularum ciuitatum copias collocauerat: atque omnibus eius iugi collibus occupatis, qua despici poterat, horribilem speciem præbebat; principesque earum ciuitatum, quos sibi ad consilium capiendum delegerat, 3
prima luce ad se quotidie conuenire iubebat; seu quid communicandum, seu quid administrandum videretur; neque vllum fere diem intermittebat, quin, equestri prœlio interiectis sagittariis, quid in quoque esset animi ac virtutis suorum periclitaretur. Erat e regione oppidi col- 4
lis sub ipsis radicibus montis egregie munitus, atque ex omni parte circumcisus: quem si tenerent nostri, & aquæ magna parte & pabulatione libera prohibituri hostes videbantur. Sed is 5
locus præsidio ab iis non nimis firmo tenebatur. 6

7 tur. tamen silentio noctis Cæsar, ex castris egressus, prius quam subsidium ex oppido venire posset, deiecto præsidio potitus loco, duas ibi legiones collocauit; fossamque duplicem duodenum pedum a maioribus castris ad minora perduxit: vt tuto ab repentino hostium incursu
XXXVII etiam singuli commeare possent. Dum hæc ad Gergouiam geruntur, Conuictolitanis Aeduus, cui magistratum adiudicatum a Cæsare demonstrauimus, sollicitatus ab Aruernis pecunia, cum quibusdam adolescentibus colloquitur: quorum erat princeps Litauicus, atque eius fratres,
2 amplissima familia nati adolescentes. cum iis præmium communicat, hortaturque eos, *vt se*
3 *liberos & imperio natos meminerint: vnam esse Aeduorum ciuitatem, quæ certissimam Galliæ victoriam distineat; eius auctoritate reliquas contineri; qua transducta, locum consistendi Romanis*
4 *in Gallia non fore: esse non nullo se Cæsaris beneficio adfectum, sic tamen, vt iustissimam apud eum caussam obtinuerit: sed plus communi liber-*
5 *tati tribuere. cur enim potius Aedui de suo iure & de legibus ad Cæsarem disceptaturi, quam Ro-*
6 *mani ad Aeduos, veniant?* Celeriter adolescentibus, & oratione magistratus, & præmii spe ductis, cum se vel principes eius consilii fore profiterentur: ratio perficiendi quærebatur, quod ci-

---

CAP. XXXVII. 6. *oratione magistratus & præmii spe ductis*] Vulgo nunc legunt, *ratione magistratus & præmio deductis.* Inepte. Veteres libri, etiam excusi, *oratione*, & Græcus, τῦ ἄρχοντος δημηγορίᾳ. Alterum vertit, χρημάτων ἐλπίδι, quod arguit *spe* legisse in suo codice. Consule Dion. Vossium.

ciuitatem temere ad suscipiendum bellum adduci posse non confidebant. placuit, vt Litauicus 7
decem illis millibus, quæ Cæsari ad bellum mitterentur, præficeretur, atque ea ducenda curaret, fratresque eius ad Cæsarem præcurrerent. reliqua, qua ratione agi placeat, constituunt. Li- XXXVIII
tauicus, accepto exercitu, cum millia passuum circiter xxx ab Gergouia abesset, conuocatis subito militibus, lacrimans, *Quo proficiscimur*, inquit, *milites? omnis noster equitatus, nobilitas omnis interiit: principes ciuitatis, Eporedorix & Virdumarus, insimulati proditionis, ab Romanis, indicta caussa, interfecti sunt. hæc ab iis cognoscite, qui ex ipsa cæde fugerunt. nam ego fratribus atque omnibus propinquis meis interfectis, dolore prohibeor, quæ gesta sunt, pronuntiare.* Producuntur ii, quos ille edocuerat, quæ dici vellet: atque eadem, quæ Litauicus pronuntiauerat, multitudini exponunt. *multos equites Aeduorum interfectos, quod collocuti cum Aruernis dicerentur, ipsos se inter multitudinem militum occultasse, atque ex media cæde profugisse.* conclamant Aedui, & Litauicum obsecrant, vt sibi consulat. *Quasi vero*, inquit ille, *consilii sit res, ac non necesse sit nobis Gergouiam contendere, & cum Aruernis nosmet coniungere. an dubitamus, quin, nefario facinore admisso, Romani iam ad nos interficiendos coucurrant? proinde, si quid in nobis animi est, persequamur eorum mortem, qui indignissime interierunt; atque hos latrones interficiamus.* ostendit ciues Rom. qui eius præsidii 9

fiducia vna erant. continuo magnum numerum frumenti commeatusque diripit, ipsos
10 crudeliter excruciatos interficit: nuntios tota ciuitate Aeduorum dimittit, eodem mendacio, de cæde equitum & principum, permouet: hortatur, vt simili ratione, atque ipse fece-
XXXIX rit, suas iniurias persequantur. Eporedorix Aeduus, summo loco natus adolescens, & summæ domi potentiæ, & vna Virdumarus pari ætate & gratia, sed genere dispari, quem Cæsar sibi ab Diuitiaco transditum, ex humili loco ad summam dignitatem perduxerat, in equitum numero conuenerant, nominatim ab
2 eo euocati. his erat inter se de principatu contentio, & in illa magistratuum controuersia, alter pro Conuictolitane, alter pro Coto summis opibus pugnauerat. ex iis Eporedorix,
3 cognito Litauici consilio, media fere nocte rem ad Cæsarem defert; *orat, ne patiatur, ciuitatem prauis adolescentium consiliis, ab amicitia populi R. deficere: quod futurum prouideat, si se tot hominum millia cum hostibus coniunxerint, quorum salutem neque propinqui negligere, neque ciuitas leui momento æstimare*
XL *posset.* Magna adfectus sollicitudine hoc nuntio Cæsar, quod semper Aeduorum ciuitati præcipue indulserat, nulla interposita dubitatione, legiones expeditas IV equitatumque
2 omnem ex castris educit. nec fuit spatium tali tempore ad contrahenda castra; quod res in ce-
3 leritate posita esse videbatur. C. Fabium legatum, cum legionibus II castris præsidio relinquit.

quit. fratres Litauici, cum comprehendi iussisset, paullo ante reperit ad hostes profugisse. ad- 4
hortatus milites, ne necessario tempore itineris labore permoueantur: cupidissimis omnibus, progressus millia passuum xxv, agmen Aeduorum conspicatus, immisso equitatu, iter eorum moratur atque impedit: interdicitque omnibus, ne quemquam interficiant. Eporedorigem & Virdumarum, quos illi interfectos existimabant, inter equites versare, suosque appellare iubet. iis cognitis, & Litauici fraude perspecta, Aedui manus tendere, & deditionem significare, & proiectis armis, mortem deprecari incipiunt. Litauicus cum suis clientibus, quibus nefas, more Gallorum, est, etiam in extrema fortuna, deserere patronos, Gergouiam profugit. Cæsar nuntiis ad ciuitatem Aeduorum missis, qui suo beneficio conseruatos docerent, quos iure belli interficere potuisset, tribusque horis noctis exercitui, ad quietem datis, castra ad Gergouiam mouit. Medio fere itinere, equites, a Fabio missi, quanto res in periculo fuerit, exponunt: summis copiis castra oppugnata demonstrant: cum crebro integri defessis succederent, nostrosque assiduo labore defatigarent, quibus, propter magnitudinem castrorum, perpetuo esset iisdem in vallo permanendum, multitudine sagittarum, atque omnis generis telorum multos vulneratos: ad hæc sustinenda magno vsui fuisse tor-

f
6
7
XLI
2
3

men-

CAP. XLI. 3. *magno vsui fuisse tormenta*] Bene interpres:

4 menta: Fabium discessu eorum, duabus relictis portis, obstruere ceteras, pluteosque vallo addere, & se, in posterum diem, similem ad ca-
5 sum parare. Iis rebus cognitis, Cæsar, summo studio militum, ante ortum solis in castra per-
XLII uenit. Dum hæc ad Gergouiam geruntur, Aedui, primis nuntiis a Litauico acceptis, nullum sibi ad cognoscendum spatium relinquunt.
2 impellit alios auaritia, alios iracundia & temeritas, quæ maxime illi hominum generi est innata, vt leuem auditionem habeat pro re com-
3 perta. bona ciuium Romanorum diripiunt,
4 cædes faciunt, in seruitutem abstrahunt. adiuuat rem proclinatam Conuictolitanis, plebemque ad furorem impellit, vt, facinore ad-
5 misso, ad sanitatem reuerti pudeat. M. Aristium tribunum mil. iter ad legionem facientem, fide data, ex oppido Cabillono educunt: idem facere cogunt eos, qui negotiandi caussa ibi
6 constiterant. hos continuo in itinere adorti, omnibus impedimentis exuunt; repugnantes diem noctemque obsident; multis vtrimque interfectis, maiorem multitudinem ad arma conci-

τὰς μηχανὰς πρὸς τὴν τῶν πολεμίων ἀπείργειν ὁρμήν.

4. *pluteosque vallo addere*] Plutei hic non machinæ sunt, sed asseres & tabulæ, quibus altitudo valli augebatur, quia subito terram adgerere non licebat. Festus in PLVTEI, cum de machinæ & tegumenti notione dixisset; addit, *Nunc etiam tabulæ, quibus quid præsepitur, eodem nomine dicuntur.* Vide & supra cap. 25, 1.

CAP. XLII. 5. *oppido Cabillono*] Cabillonum Aeduorum oppidum ad flumen Ararim: nunc *Challon,*

citant. Interim, nuntio allato, omnes eo- XLIII
rum milites in potestate Cæsaris teneri, concur-
runt ad Aristium: nihil publico factum consi- 2
lio, demonstrant: quæstionem de bonis direptis
decernunt: Litauici fratrumque bona publicant:
legatos ad Cæsarem, sui purgandi gratia, mit-
tunt: hæc faciunt, recuperandorum suorum 3
caussa: sed contaminati facinore, & capti com-
pendio ex direptis bonis, quod ea res ad mul-
tos pertinebat, & timore pœnæ exterriti, con-
silia clam de bello inire incipiunt, ciuitatesque
reliquas legationibus sollicitant. quæ tametsi 4
Cæsar intelligebat, tamen, quam mitissime pot-
est, legatos appellat: nihil se propter insciен-
tiam, leuitatemque vulgi, grauius de ciuitate
iudicare, neque de sua in Aeduos beneuolentia
deminuere. ipse, maiorem Galliæ motum ex- 5
spectans, ne ab omnibus ciuitatibus circumsiste-
retur, consilia inibat, quemadmodum a Gergo-
uia discederet, ac rursus omnem exercitum
contraheret; ne profectio, nata a timore defe-
ctionis, similis fugæ videretur. Hæc cogi- XLIV
tanti accidere visa est facultas bene rei geren-
dæ. nam cum minora in castra, operis perspi-
ciendi caussa, venisset; animaduertit, collem,
qui ab hostibus tenebatur, nudatum hominі-
bus, qui superioribus diebus vix præ multitu-
dine cerni poterat. admiratus quærit ex per- 2
fugis caussam, quorum magnus ad eum quoti-
die numerus confluebat. constabat inter 3
omnes, quod iam ipse Cæsar per exploratores
cognouerat, dorsum esse eius iugi prope æquum,

sed siluestre & anguſtum, qua eſſet aditus ad alte-
4 ram partem oppidi. vehementer huic illos
loco timere, nec iam aliter ſentire, vno colle
ab Romanis occupato, ſi alterum amiſiſſent,
quin pæne circumuallati, atque omni exitu &
5 pabulatione intercluſi viderentur. ad hunc
muniendum locum omnes a Vercingetorige
XLV euocatos. Hac re cognita, Cæſar mittit
complures equitum turmas eo de media nocte:
iis imperat, vt paullo tumultuoſius omnibus in
6 locis peruagarentur. prima luce, magnum nu-
merum impedimentorum ex caſtris mulorum-
que produci, atque iis ſtramenta detrahi,
mulionesque cum caſſidibus, equitum ſpecie ac
3 ſimulatione, collibus circumuehi iubet. his
paucos addit equites, qui latius oſtentationis
cauſſa vagarentur. longo circuitu easdem omnes
4 iubet petere regiones. hæc procul ex oppido
videbantur, vt erat a Gergouia deſpectus in caſtra:
neque tanto ſpatio, certi quid eſſet, explorari
5 poterat. legionem vnam eodem iugo mittit,
& paullum progreſſam inferiore loco conſtituit.
6 ſiluisque occultat. augetur Gallis ſuſpicio. at-
que omnes illo munitionum copiæ transducun-
7 tur. vacua caſtra hoſtium Cæſar conſpicatus,
tectis inſignibus ſuorum, occultatisque ſignis mi-
lita-

CAP. XLV. 2. *atque iis ſtramenta*] in vet. cod. *neque iis*; quod Scaliger emendauit *eque* iis, vt in pleris-que nunc editis eſt: elegantius *atque* D. Voſſius ſubſtituit: quia *detrahere cui* dicimus, non *ex quo*. Stramenta autem hic clitellæ, ſtraminibus effartæ. *Goduin.*

7. *tectis inſignibus ſuorum*] Vide ſupra lib. 1 cap. 21 ſect. 5

litaribus, raros milites, ne ex oppido animaduerterentur, ex maioribus castris in minora transducit : legatisque, quos singulis legionibus præfecerat, quid fieri vellet, ostendit: in primis monet, vt contineant milites, ne studio pugnandi aut spe prædæ longius progrediantur. quid iniquitas loci habeat incommodi, proponit: hoc vna celeritate posse vitari: occasionis esse rem, non prœlii. His rebus expositis, signum dat, & ab dextera parte alio adscensu eodem tempore Aeduos mittit. Oppidi murus ab planicie; atque initio adscensus, recta regione, si nullus anfractus intercederet, ∞ CC passus aberat. quidquid huic circuitus ad molliendum cliuum accesserat, id spatium itineris augebat. a medio fere colle in longitudine, vt natura montis ferebat, ex grandibus saxis VI pedum murum, qui nostrorum impetum tardaret, produxerant Galli, atque, inferiore omni spatio vacuo relicto, superiorem partem collis vsque ad murum oppidi densissimis castris compleuerant. milites, signo dato, celeriter ad munitionem perueniunt, eamque transgressi, trinis castris potiuntur. ac tanta fuit in capiendis castris celeritas, vt Theutomatus, rex Nitiobrigum, subito in tabernaculo oppressus, vt meridie conquieuerat, superiore corporis parte nudata, vulnerato equo, vix se ex manibus prædantium militum

8
6
10
XLVI
2
1
4
5

CAP. XLVI. 4. *trinis castris potiuntur*] hostium castris, separatim ibi metatis · nunc autem vacuis. cap. 45 sect. 7. Et Græcus τρίχα στρατόπεδα.

XLVII tum eriperet. Consecutus id quod animo
proposuerat, Cæsar receptui cani iussit: legionis-
que decimæ, qua tum erat comitatus, signa
2 constitere. at reliquarum milites legionum,
non exaudito tubæ sono, quod satis magna val-
lis intercedebat, tamen a tribunis militum lega-
tisque, vt erat a Cæsare præceptum, retinebam-
3 tur. sed, elati spe celeris victoriæ, & hostium
fuga, superiorumque temporum secundis præ-
liis, nihil adeo arduum sibi existimabant, quod
non virtute consequi possent: neque prius fi-
nem sequendi fecerunt, quam muro oppidi por-
4 tisque appropinquarunt. Tum vero ex omni-
bus vrbis partibus, orto clamore, qui longius ab-
erant, repentino tumultu perterriti, cum hostes
intra portas esse existimarent, sese ex oppido
5 ciecerunt. Matres familias de muro vestem ar-
gentumque iactabant: & pectore nudo promi-
nentes, passis manibus obtestabantur Roma-
nos, vt sibi parcerent; neu, sicut Auarici feci-
sent, ne mulieribus quidem atque infantibus
6 abstinerent. non nullæ de muris per manus
7 demissæ, sese militibus transdebant. L. Fabius,
centurio legionis IIX, quem inter suos eo die
dixisse constabat, excitari se Auaricensibus præ-
miis; neque commissurum, vt prius quisquam
murum adscenderet, tres suos nactus manipu-
la-

CAP. XLVII. 1. *qua tum erat comitatus*] Sic Gryphiana editum est, quod Lipsius probauit & D. Vossius: nec melior emendatio adhuc allata fuit. *Omnes priores, qua cum erat concionatus*; & Græcus ἐδημηγόρηκει. Quis vero latine dixit, *concionari cum quo?*

lares, atque ab iis subleuatus, murum adscendit. eos ipse rursus singulos exceptans, in murum extulit. Interim ii, qui ad alternam XLVIII
partem oppidi, vt supra demonstrauimus, munitionis caussa, conuenerant, primo exaudito clamore, inde etiam crebris nuntiis incitati, oppidum ab Romanis teneri, præmissis equitibus
magno concursu eo contenderunt. eorum vt 2
quisque primus venerat, sub muro consistebat, suorumque pugnantium numerum augebat. quorum cum magna multitudo conueniisset, 3
matres familias, quæ paullo ante Romanis de muro manus tendebant, suos obtestari, &, more Gallico, passum capillum ostentare, liberosque in conspectum proferre, cœperunt. Erat Romanis nec loco nec numero æqua contentio: simul & cursu & spatio 4
pugnæ defatigati, non facile recentes atque integros sustinebant. Cæsar, cum iniquo lo- XLIX
co pugnari, hostiumque augeri copias videret, præmetuens suis, ad T. Sextium legatum, quem minoribus castris præsidio reliquerat, mittit, vt cohortes ex castris celeriter educeret, & sub infimo colle ab dextro latere hostium constitueret: vt, si nostros depulsos loco vidisset, quo 2
minus libere hostes insequerentur, terreret. ipse paullum ex eo loco cum legione progressus, 3
vbi consistiterat, euentum pugnæ exspectabat. Cum acerrime cominus pugnaretur, L
hostes loco & numero, nostri virtute confiderent: subito sunt Aedui visi, ab latere nostris aperto; quos Cæsar ab dextera parte alio adscen-

2 scensu, manus distinendæ caussa, miserat. ii similitudine armorum vehementer nostros perterruerunt: ac tametsi dextris humeris exsertis animaduertebantur, quod insigne pacatis esse consueuerat; tamen id ipsum sui fallendi caussa
3 milites ab hostibus factum existimabant. Eodem tempore L. Fabius centurio, quique vna murum adscenderant, circumuenti, atque in-
4 terfecti, de muro præcipitantur. M. Petreius, eiusdem legionis centurio, eum portas excindere conatus esset, a multitudine oppressus, ac sibi desperans, multis iam vulneribus acceptis, manipularibus suis, qui illum secuti erant, *Quoniam*, inquit, *me vna vobiscum seruare non possum, vestræ quidem certe saluti prospiciam, quos cupiditate gloriæ adductus, in periculum de-*
5 *duxi. vos, data facultate, vobis consulite.* simul irrupit in medios hostes; duobusque interfectis,
6 reliquos a porta paullum submouit. conantibus auxiliari suis, *Frustra*, inquit, *meæ vitæ subuenire conamini, quem iam sanguis viresque deficiunt. proinde hinc abite, dum est facultas, vosque ad legionem recipite.* ita pugnans
LI post paullum concidit, ac suis saluti fuit. Nostri, cum vndique premerentur, XLVI centurionibus amissis, deiecti sunt loco: sed intolerantius Gallos insequentes legio X tardauit, quæ pro subsidio paullo æquiore loco constite-
2 rat. hanc rursus XIII legionis cohortes exceperunt; quæ, ex castris minoribus eductæ, cum

CAP. LI. 1. *intolerantius Gallos insequentes*] cupidius, immoderatius: Græcus θρασέως.

cum T. Sextio legato ceperant locum superiorem. Legiones, vbi primum planiciem attigerunt, infestis contra hostes signis constiterunt. 3 Vercingetorix ab radicibus collis suos intra munitiones reduxit. 4 eo die milites sunt paullo minus DCC desiderati. Postero die LII Cæsar, concione aduocata, temeritatem, cupiditatemque militum reprehendit, *quod sibi ipsi iudicauissent, quo procedendum, aut quid agendum videretur, neque, signo recipiendi dato, constitissent, neque a tribunis mil. legatisque retineri potuissent*: exposuit, *quid iniquitas* 2 *loci posset, quid ipse ad Auaricum sensisset, cum sine duce, & sine equitatu deprehensis hostibus, exploratam victoriam dimisissent, ne paruum modo detrimentum in contentione propter iniquitatem loci acciperet. quantopere eorum animi magnitudinem admiraretur, quos non castrorum munitiones, non altitudo montis, non murus oppidi tardare potuisset; tantopere licentiam arrogantiamque reprehendere, quod plus se, quam imperatorem, de victoria atque exitu rerum sentire existimarent: nec minus se in milite modestiam & continentiam, quam virtutem atque animi magnitudinem desiderare.* Hac habita con- LIII cione, & ad extremum oratione confirmatis militibus, *ne ob hanc caussam animo permouerentur, neu, quod iniquitas loci attulisset, id virtuti hostium tribuerent*; eadem de profectione cogitans, quæ ante senserat, legiones ex castris eduxit, aciemque idoneo loco constituit. cum Vercingetorix nihilo magis in 2

æquum

æquum locum descenderet, leui facto equestri
1 prœlio, atque eo secundo, in castra exercitum reduxit. Cum hoc idem postero die fecisset, satis ad Gallicam ostentationem minuendam, militumque animos confirmandos factum existimans, in Aeduos castra mouit. ne tum quidem insecutis hostibus, III die ad flumen Elauer pontem refecit, atque exercitum transdu-
LIV xit. Ibi a Virdumaro atque Eporedorige Aeduis appellatus, discit, cum omni equitatu Litauicum ad sollicitandos Aeduos profectum
2 esse: opus esse & ipsos præcedere ad confirmandam ciuitatem. etsi multis iam rebus perfidiam Aeduorum Cæsar perspectam habebat, atque horum discessu admaturari defectionem ciuitatis existimabat; tamen retinendos eos non censuit; ne aut inferre iniuriam videretur, aut dare ti-
3 moris aliquam suspicionem. discedentibus his, breuiter sua in Aeduos merita expositit, quos &
4 quam humiles accepisset: compulsos in oppida, multatos agris, omnibus ereptis copiis, impositio stipendio, obsidibus summa cum contumelia extortis; & quam in fortunam, quamque in amplitudinem deduxisset, vt non solum in pristinum statum redissent, sed omnium temporum dignitatem & gratiam anteceſſisse viderentur. his datis mandatis, eos ab se dimi-
LV sit. Nouiodunum erat oppidum Aeduorum, ad ripas Ligeris opportuno loco positum.

CAP. LV. 1. *Nouiodunum Aeduorum*] Antonini Itinerarii *Niuernum*: hodie *Neuers*, prope confluentem Elaueris Ligerisque.

tum. huc Cæsar omnes obsides Galliæ, frumentum, pecuniam publicam, suorum atque exercitus impedimentorum magnam partem contulerat. huc magnum numerum equorum, huius belli caussa in Italia atque Hispania coemptorum, miserat. eo cum Eporedorix Virdumarusque veniissent, & de statu ciuitatis cognouissent, Litauicum Bibracte ab Aeduis receptum, quod est oppidum apud eos maximæ auctoritatis, Conuictolitanem magistratum, magnamque partem senatus ad eum conueniisse, legatos ad Vercingetorigem de pace & amicitia concilianda, publice missos: non prætermittendum tantum commodum existimauerunt. Itaque interfectis Nouioduni custodibus, quique eo, negotiandi aut itineris caussa, conuenerant, pecuniam atque equos inter se partiti sunt. obsides ciuitatum Bibracte ad magistratum deducendos curauerunt; oppidum, quod ab se teneri non posse iudicabant, ne cui esset vsui Romanis, incenderunt; frumenti, quod subito potuerunt, nauibus auexerunt: reliquum flumine atque incendio corruperunt. ipsi ex finitimis regionibus copias cogere, præsidia cu-

2 3 4 5 6 7 8 9

4. *Bibracte ab Aeduis receptum*] id est, oppido Bibracte, seu in oppidum illud. Claros viros esse, qui idem oppidum Bibracte & Augusto dunum censeant, in Notit. Orb. Antiqui demonstrauimus. Ibidem tamen diuersa statuimus, secuti Eumenium rhetorem, panegyrico Flauiensium nomine, extremo. Fuit etiam in Aeduis, & vt vestigia quidam obseruasse dicuntur, non longe ab Augusto-duno.

custodiasque ad ripas Ligeris disponere, equitatumque omnibus locis, iniiciendi timoris caussa, ostentare cœperunt; si aut re frumentaria Romanos excludere, aut adductos inopia
10 ex prouincia expellere possent. quam ad spem multum eos adiuuabat, quod Liger ex niuibus creuerat, vt omnino vado transiri non posse vi-
LVI deretur. Quibus rebus cognitis, Cæsar maturandum sibi censuit, si esset in perficiendis pontibus periclitandum, vt prius, quam essent
1 maiores eo copiæ coactæ, dimicaret. nam vt commutato consilio iter in prouinciam conuerteret, id ne tum quidem necessario faciendum existimabat, cum infamia atque indignitas rei, & oppositus mons Gebenna, viarumque difficultas impediebat, tum maxime, quod adiungi Labieno, atque iis legionibus, quas vna miserat, vehementer cupiebat. Itaque, admodum magnis diurnis atque nocturnis itineribus confectis, contra omnium opinionem ad Ligerim peruenit; vadoque per equites inuento, pro rei necessitate, opportuno, vt brachia modo atque humeri ad sustinenda arma liberi ab aqua

9. *ex prouincia expellere*] at quanam? regione, in qua tum erat? Insolens Cæsari, ad id abuti *prouinciæ* vocabulo. Si manerent, ait, re frumentaria excludere voluerunt: si inopia adducti in prouinciam Romanam reuerti, pararent, reditu quoque volebant excluſos, vt fame conficerentur. Dionys. Vossius in codice inuenit lectionem sine dubio saniorem, *si re frumentaria Romanos, aut adductos inopia ex prouincia excludere possent.* Suspectum sane verbum *expellere* hoc loco est.

aqua esse possent, dispositio equitatu, qui vim fluminis refringeret, atque hostibus primo adspectu perturbatis, incolumem exercitum transduxit: frumentumque in agris & copiam pecoris nactus, repleto iis rebus exercitu, iter in Senones facere instituit. Dum haec apud LVII. Caesarem geruntur, Labienus eo supplemento, quod nuper ex Italia venerat, relicto Agendici, vt esset impedimentis praesidio, cum IV legionibus Luteciam proficiscitur. id est oppidum Parisiorum, positum in insula fluminis Sequanae. cuius aduentu ab hostibus cognito, magnae ex 2 finitimis ciuitatibus copiae conuenerunt. summa imperii transditur Camulogeno Aulerco, 3 qui prope confectus aetate, tamen, propter singularem scientiam rei militaris, ad eum est honorem euocatus. Is, cum animaduertisset, 4 perpetuam esse paludem, quae influeret in Sequanam, atque illum omnem locum magnopere impediret; hic consedit, nostrosque transitu prohibere instituit. Labienus primo vineas LVIII. agere, cratibus atque aggere paludem explere, atque iter munire conabatur. postquam id dif- 2 ficilius confieri animaduertit, silentio e castris III vigilia egressus, eodem, quo venerat, itinere Melodunum peruenit. id est oppidum 3 Se-

CAP. LVIII. 2. *Melodunum peruenit*] inde a Scaligeri aetate fere omnibus editionibus *Metiosedum* legitur, illius auctoritate. At veteres omnes *Meledunum*, quod & situ & nomine conuenit cum oppido, quod nunc est, *Melun*. Et sane ipse Caesar mox cap. 61 a Metiosedo distinxit ita, vt Meloduno Lu-

Senonum in insula Sequanæ positum, vt paullo
4 ante Luteciam diximus. deprehensis nauibus
circiter L, celeriterque coniunctis, atque eo mi-
litibus impositis, & rei nouitate perterritis op-
pidanis, quorum magna pars erat ad bellum
5 euocata, sine contentione oppido potitur. re-
fecto ponte, quem superioribus diebus hostes
rescinderant, exercitum transducit, & secundo
6 flumine ad Luteciam iter facere cœpit. hostes,
re cognita ab iis, qui a Meloduno profugerant,
Luteciam incendi, pontesque eius oppidi re-
scindi iubent. ipsi profecti palude, in ripis Se-
quanæ, e regione Luteciæ, contra Labieni ca-
IX stra considunt. Iam Cæsar a Gergouia dis-
cessisse audiebatur: iam de Aeduorum defe-
ctione & secundo Galliæ motu rumores adfere-
bantur, Gallique in colloquiis, intercluſum iti-
nere & Ligere Cæsarem, inopia frumenti coa-
ctum, in prouinciam contendisse confirma-
2 bant. Bellouaci autem, defectione Aeduo-
rum cognita, qui ante erant per se infideles,
manus cogere atque aperte bellum parare cœpe-
3 runt. Tum Labienus, tanta rerum commuta-
tione, longe aliud sibi capiendum consilium, at-
4 que antea senserat, intelligebat. neque iam,
vt aliquid adquireret, prœlioque hostes lacesse-
ret; sed vt incolumem exercitum Agendicum
5 reduceret, cogitabat. namque altera ex parte
Bellouaci, quæ ciuitas in Gallia maximam habet
opi-

teciam secundo flumine: Lutecia Metiosedum iti-
dem secundo per IV millia passuum. Valesius
consulatur in Not. Galliæ.

opinionem virtutis, instabant: alteram Camulogenus parato atque instructo exercitu tenebat. Tum legiones a praesidio atque impedimentis intercluſas, maximum flumen distinebat. tantis 6
subito difficultatibus obiectis, ab animi virtute auxilium petendum videbat. Itaque, sub LX
vesperum concilio conuocato, cohortatus, vt ea, quæ imperasset, diligenter industrieque administrarent: naues, quas a Meloduno deduxerat, singulas equitibus Romanis attribuit, & prima confecta vigilia, IV millia passuum secundo flumine progredi silentio, ibique se exspectari iubet. V cohortes, quas minime firmas ad dimicandum esse existimabat, castris 2
praesidio relinquit. V eiusdem legionis reliquas de media nocte cum omnibus impedimentis aduerso flumine magno tumultu proficisci 3
imperat. conquirit etiam lintres. has magno 4
sonitu remorum incitatas, in eamdem partem mittit. ipse post paullo, silentio egressus, cum tribus legionibus eum locum petit, quo naues appelli iusserat. Eo cum esset ventum, ex- LXI
ploratores hostium, vt omni fluminis parte erant dispositi, inopinantes, quod magna subito erat coorta tempestas, ab nostris opprimuntur: exercitus equitatusque, equitibus Romanis administrantibus, quos ei negotio praefecerat, celeriter transmittitur. Vno fere tempore 3
sub lucem hostibus nuntiatur, in castris Romanorum praeter consuetudinem tumultuari, & magnum ire agmen aduerso flumine, sonitumque remorum in eadem parte exaudiri, & paullo

4 infra milites nauibus transportari. quibus rebus auditis, quod existimabant tribus locis transire legiones, atque omnes perturbatos defectione Aeduorum, fugam parare, suas quo-
5 que copias in tres partes distribuerunt. nam, & præsidio e regione castrorum relicto, & parua manu Metiosedum versus missa, quæ tantum progrederetur, quantum naues processissent, reliquas copias contra Labienum duxe-
LXII runt. Prima luce & nostri omnes erant transportati, & hostium acies cernebatur.
2 Labienus milites cohortatus, *vt suæ pristinæ virtutis, & tot secundissimorum prœliorum memoriam tenerent, atque ipsum Cæsarem, cuius ductu sæpenumero hostes superassent, adesse existimarent.* dat signum prœlii. primo concursu, ab
3 dextero cornu, vbi VII legio constiterat, ho-
4 stes pelluntur, atque in fugam coniiciuntur: ab sinistro, quem locum XII legio tenebat, cum primi ordines hostium, transfixi pilis, concidissent, tamen acerrime reliqui resistebant, nec
5 dabat suspicionem fugæ quisquam. Ipse dux hostium Camulogenus suis aderat, atque eos
6 cohortabatur. at, incerto etiam nunc exitu victoriæ, cum septimæ legionis tribunis esset nuntiatum, quæ in sinistro cornu gererentur, post tergum hostium legionem ostenderunt,
7 signaque intulerunt. ne eo quidem tempore quisquam loco cessit, sed circumuenti omnes interfectique sunt. eamdem fortunam tulit Camu-

loge-

CAP. LXI. 5. *Metiosedum*] infra Luteciam ad Sequanam. Vide paullo ante ad cap. 58 notata.

logenus. At ii, qui præsidio contra castra La- 8
bieni erant relicti, cum prœlium commissum
audissent, subsidio suis ierunt, collemque cepe-
runt, neque nostrorum militum victorumque
impetum sustinere potuerunt. sic, cum suis 9
fugientibus permisti, quos non siluæ montesque
texerunt, ab equitatu sunt interfecti. Hoc 10
negotio confecto, Labienus reuertitur Agen-
dicum, vbi impedimenta totius exercitus relicta
erant. indecum omnibus copiis ad Cæsarem
peruenit. Defectione Aeduorum cognita, LXIII
bellum augetur. Legationes in omnes partes 2
circummittuntur: quantum gratia, auctoritate,
pecunia valent, ad sollicitandas ciuitates nitun-
tur, nacti obsides, quos Cæsar apud eos de- 3
posuerat, horum supplicio dubitantes territant.
petunt a Vercingetorige Aedui, vt ad se veniat, 4
rationesque belli gerendi communicet. re im- 5
petrata, contendunt, vt ipsis summa imperii
transdatur: & re in controuersiam deducta, to-
tius Galliæ concilium Bibracte indicitur. eo- 6
dem conueniunt vndique frequentes. multitu-
dinis suffragiis res permittitur. ad vnum omnes
Vercingetorigem probant imperatorem. Ab 7
hoc concilio Remi, Lingones, Treuiri abfuerunt;
illi, quod amicitiam Romanorum sequebantur;
Treuiri, quod aberant longius, & ab Germanis
premebantur: quæ fuit caussa, quare toto ab-
essent bello, & neutri auxilia mitterent. magno 8
dolore Aedui ferunt, se deiectos principatu. que-
runtur fortunæ commutationem, & Cæsaris in-
dulgentiam in se requirunt; neque tamen,

suscepto bello, suum consilium ab reliquis se-
9 parare audent. inuiti, summæ spei adolescentes, Eporedorix & Virdumarus, Vercingetorigi
LXIV parent. Ille imperat reliquis ciuitatibus obsides. denique ei rei constituit diem: huc omnes equites, XV millia numero, celeriter conuenire
2 iubet. *peditatu, quem ante habuerit, se fore contentum* dicit: *neque fortunam tentaturum, neque acie dimicaturum: sed, quoniam abundet equitatu, perfacile esse factu, frumentationibus, pabulationibusque Romanos prohibere:*
3 *æquo modo animo sua ipsi frumenta corrumpant, ædificiaque incendant, qua rei familiaris iactura perpetuum imperium libertatemque se*
4 *consequi videant.* His constitutis rebus, Aeduis Segusianisque, qui sunt finitimi prouinciæ,
5 X millia peditum imperat. huc addit equites
DCCC. his præficit fratrem Eporedorigis, bel-
6 lumque inferre Allobrogibus iubet. altera ex parte Gabalos, proximosque pagos Aruernorum, in Heluios, item Rutenos, Cadurcosque ad fines Volcarum Arecomicorum depopulan-
7 dos mittit. hic nihilo minus clandestinis nuntiis legationibusque Allobroges sollicitat: quorum mentes nondum a superiore bello resedisse
8 sperabat. horum principibus pecunias, ciuitati autem imperium totius prouinciæ pollice-
LXV tur. Ad hos omnes casus prouisa erant præsidia cohortium duarum & viginti, quæ ex ipsa coa-

CAP. LXIV. 4. *Aeduis Segusianisque*] Segusiani a meridie sunt Aeduorum finitimi vsque ad Rhodani & Araris confluentem.

coacta prouincia ab L. Cæsare legato ad omnes partes opponebantur. Heluii sua sponte cum 2
finitimis prœlio congressi pelluntur, & C. Valerio Donotauro, Caburi filio, principe ciuitatis, compluribusque aliis interfectis, intra oppida murosque compelluntur. Allobroges, crebris 3
ad Rhodanum dispositis præsidiis, magna cum cura & diligentia, suos fines tuentur. Cæsar, 4
quod hostes equitatu superiores esse intelligebat, &, intercluſis omnibus itineribus, nulla re ex prouincia atque Italia subleuari poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas ciuitates, quas superioribus annis pacauerat: equitesque ab his arcessit, & leuis armaturæ peditis, qui inter eos prœliari consueuerant. Eo- 5
rum aduentu, quod minus idoneis equis vtebantur, a tribunis mil. reliquisque, sed & equitibus Romanis atque euocatis equos sumit, Germanisque distribuit. Interea dum hæc gerun- LXVI
tur, hostium copiæ ex Aruernis, equitesque, qui toti Galliæ erant imperati, conueniunt. ma- 2
gno horum coacto numero, cum Cæsar in Sequanos per extremos Lingonum fines iter faceret, quo facilius subsidium prouinciæ ferri posset, circiter millia passuum x ab Romanis, trinis castris Vercingetorix consedit: conuo- 3
catisque ad concilium præfectis equitum, venisse

CAP. LXV. 5. *euocatos*] milites emeritis stipendiis, qui repentina necessitate ex sede, quam post militiam occupauerant, ad arma resumenda & tuendam rempublicam. *Lipſ. M. R. lib. 1. dial. 8.*

nisse tempus victoriæ demonstrat: fugere in
prouinciam Romanos, Galliaque excedere:
4 id sibi ad præsentem obtinendam libertatem
satis esse, ad reliqui temporis pacem atque
otium parum profici. maioribus enim coactis
copiis reuersuros, neque finem bellandi factu-
ros, proinde, agmine impeditos adoriantur.
5 si pedites suis auxilium ferant, atque in eo mo-
rentur, iter facere non posse: sin, id quod ma-
gis futurum confidat, relictis impedimentis, suæ
saluti consulant, & vsu rerum necessariarum
6 & dignitate spoliatum iri. nam de equitibus
hostium, quin nemo eorum progredi modo ex-
tra agmen audeat, ne ipsos quidem debere du-
7 bitare. id quo maiore faciant animo, copias se
omnes pro castris habiturum, & terrori hostibus
futurum. conclamant equites, sanctissimo iure-
iurando confirmari oportere, ne tecto recipiatur,
ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad vxorem adi-
tum habeat, qui non bis per hostium agmen
LXVII perequitasset. Probata re, atque omnibus
ad iusiurandum adactis, postero die in tres
partes distributo equitatu, duæ se acies a duobus
lateribus ostendunt: vna a primo agmine iter
2 impedire cœpit. qua re nuntiata, Cæsar suum
quoque equitatum, tripartito diuisum, ire contra
3 hostem iubet. pugnatur vna omnibus in parti-
bus: consistit agmen: impedimenta inter legio-
4 nes recipiuntur. si qua in parte nostri laborare
aut grauius premi videbantur, eo signa inferri
Cæsar aciemque conuerti iubebat: quæ res &
hostes ad insequendum tardabat, & nostros
spe

spe auxilii confirmabat. Tandem Germani ab 5
dextero latere, summum iugum nacti, hostes loco
depellunt, fugientes vsque ad flumen, vbi Ver-
cingetorix cum pedestribus copiis consederat,
persequuntur, complurescque interficiunt. qua 6
re animaduersa, reliqui, ne circumuenirentur,
veriti, se fugæ mandant. omnibus locis fit 7
cædes, tres nobilissimi Aedui capti ad Cæsa-
rem perducuntur: Cotus præfectus equitum,
qui controuersiam cum Victolitane proximis
comitiis habuerat; & Cauarillus, qui post de-
fectionem Litauici, pedestribus copiis præfue-
rat, & Eporedorix, quo duce ante aduentum
Cæsaris, Aedui cum Sequanis bello contende-
rant. Fugato omni equitatu, Vercingetorix LXVIII
copias suas, vt pro castris collocauerat, re-
duxit; protinusque Alesiam, quod est oppi-
dum Mandubiorum, iter facere cœpit; cele-
riterque impedimenta ex castris educi, & se
subsequi iussit. Cæsar, impedimentis in pro- 2
ximum collem deductis, duabusque legioni-
bus præsidio relictis, secutus, quantum diei
tempus est passum, circiter III millibus ho-
stium ex nouissimo agmine interfectis, al-
tero die ad Alesiam castra fecit. perspecto 3
vrbis situ, perterritisque hostibus, quod
equitatu, qua maxima parte exercitus confi-
de-

CAP. LXVIII. 1. *Alesium Mandubiorum*] Mandubii populus inter Senones a septemtrione, & Aeduos ab austro. Horum fuit munitissimum oppidum *Alesia*.

debant, erant pulsi, adhortatus ad laborem mi-
LXIX lites, Alesiam circumuallare instituit. Ipsum
erat oppidum in colle summo, admodum
edito loco, vt, nisi obsidione, expugnari non
2 posse, videretur. cuius collis radices, duo
3 duabus ex partibus flumina subluebant. ante
oppidum planities circiter millia passuum III
4 in longitudinem patebat. reliquis ex omnibus
partibus colles, mediocri interiecto spatio, pari
5 altitudinis fastigio, oppidum cingebant. sub
muro, quæ pars collis ad orientem spectabat,
hunc omnem locum copiæ Gallorum compleuerant; fossamque & materiam ex in altitudi-
6 nem pedum præduxerant. eius munitionis,
quæ ab Romanis instituebatur, circuitus XI
∞ passuum tenebat. castra opportunis locis
7 erant posita; ibique castella XXIII facta, in
quibus castellis interdiu stationes disponebantur, ne qua subito irruptio fieret. hæc eadem
noctu excubitoribus ac firmis præsidiis tenebanLXX tur. Opere instituto, sit equestre prœlium
in ea planitie, quam intermissam collibus III
millium passuum in longitudinem patêre, supra
demonstrauimus. summa vi ab vtrisque con-
2 tenditur. laborantibus nostris, Cæsar Germanos submittit, legionesque pro castris constituit,
ne qua subito irruptio ab hostium peditatu fiat.
præsidio legionum addito, nostris animus augetur: hostes in fugam coniecti, se ipsi multitudine

CAP. LXIX. 2. *duo duabus ex partibus flumina*] Butosa & Osera. *Goduin.*

dine impediunt, atque, angustioribus portis [relictis] coartantur. Germani acrius vsque 4
ad munitiones sequuntur. fit magna cædes. non 5
nulli, relictis equis, fossam transire, & maceriam transcendere, conantur. paullum legiones Cæsar, quas pro vallo constituerat, promoueri iubet. non minus, qui intra munitio- 6
nes erant, Galli perturbantur: veniri ad se confestim existimantes, ad arma conclamant. non 7
nulli perterriti in oppidum irrumpunt. Vercingetorix iubet portas claudi, ne castra nudentur. multis interfectis, compluribus equis captis, Germani sese recipiunt. Vercingetorix, LXXI
prius quam munitiones ab Romanis perficiantur, consilium capit, omnem a se equitatum noctu dimittere. discedentibus mandat, vt 2
suam quisque eorum ciuitatem adeat, omnesque, qui per ætatem arma ferre possint, ad bellum cogant; *sua in illos merita* proponit; 3
obtestaturque, vt suæ salutis rationem habeant, neu se de communi libertate optime meritum in cruciatum hostibus dedant: qui si indiligentiores fuerint, millia hominum LXXX *delecta secum interitura demonstrat; ratione inita, frumentum se exigue dierum* XXX *habere, sed paullo etiam longius tolerare posse parcendo.* his datis 4
mandatis, qua erat nostrum opus intermissum, secunda vigilia silentio equitatum dimittit; fru-

CAP. LXX. 3. *angustioribus portis relictis*] Superfluum *relictis* consensu omnium, ab oscitante forsan librario ex sequentis versus verbis, *relictis equis*, huc etiam adsumtum.

6 frumentum omne ad se ferri iubet; capitis pœ-
7 nam iis, qui non paruerint, constituit: pecus,
cuius magna erat ab Mandubiis compulsa copia,
8 viritim distribuit; frumentum parce & paul-
latim metiri instituit; copias omnes, quas pro
9 oppido collocauerat, in oppidum recipit. his
rationibus auxilia Galliæ exspectare, & bellum
LXXII administrare, parat. Quibus rebus cogni-
tis ex perfugis & captiuis, Cæsar hæc genera
munitionis instituit. fossam pedum XX latam
directis lateribus duxit; vt eius solum tantum-
dem pateret, quantum summa labra distabant.
reliquas omnes munitiones ab ea fossa pedibus
2 CD reduxit: id hoc consilio, quoniam tantum
esset necessario spatium complexus, nec facile
totum opus militum corona cingeretur, ne de
improuiso aut noctu ad munitiones hostium
multitudo aduolaret, aut interdiu tela in nostros
3 operi destinatos coniicere possent. hoc inter-
misso spatio, duas fossas, XV pedes latas,
eadem altitudine, perduxit: quarum interio-
rem campestribus ac demissis locis, aqua ex flu-
4 mine deriuata, compleuit. post eas aggerem
& vallum XII pedem exstruxit. huic loricam
pinnasque adiecit, grandibus ceruis, eminen-
ti-

CAP. LXXII. 2. *militum corona cingeretur*] Corona cingere est armato milite in circuitu oppidum circumdare, vt nemo intrare, nemo exire possit. v. Lipsi. Poliorc. I, 4.

4. *grandibus ceruis*] Cerui, furcæ instar cornuum cerninorum. *Seruius ad Eclog.* II, 29.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0290
DFG

tibus ad commissuras pluteorum atque aggeris; qui adscensum hostium tardarent, & turres toto opere circumdedit, quæ pedes LXXX inter se distarent. Erat vno tempore, & materiari LXXIII & frumentari, & tantas munitiones fieri necesse deminutis nostris copiis, quæ longius ab castris progrediebantur: & nonnumquam opera nostra Galli tentare atque eruptionem ex oppido pluribus portis facere, summa vi conabantur. quare ad hæc rursus opera addendum Cæsar putauit, quo minore numero militum munitiones defendi possent. itaque truncis arborum, aut admodum firmis ramis absciſis, atque horum dolabratis atque præacutis cacuminibus, perpetuæ fossæ, quinos pedes altæ, ducebantur. huc illi stipites dimissi, & ab infimo reuincti, ne reuelli possent, ab ramis eminebant. quini erant ordines coniuncti inter se, atque implicati; quo qui intrauerant, se ipsi acutissimis vallis induebant. hos *cippos* appellabant: ante hos,

pluteorum atque aggeris] Plutei ipsa lorica tumultuaria ex asseribus facta.

CAP. LXXIII. 1. *munitiones fieri necesse*] Gronouius Observ. IV. 8 auctoritate Andini codicis delet *necesse*. Nihil vero muto contra ceterorum omnium consensionem, etiam Græci, qui vertit, ἦν ἀναγκαῖον.

2. *aut admodum firmis ramis*] Plures olim legebant *haud admodum*: quod Lipsius reiecit Poliorcet. II. 2. idque non tam ratione, quam veterum librorum auctoritate. Venetus sane 1499 impressus *aut admodum*: quod etiam de vetere Florentino & aliquot scriptis manu.

5. *hos cippos appellabant*] Gloss. vet. *Cippus*, κορμὸς, σάλη, *truncus*, *columna*.

hos, obliquis ordinibus in quincuncem dispositis, scrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur, paullatim angustiore ad summum fastigio. huc teretes stipites, feminis crassitudine, ab summo præacuti & præusti, demittebantur ita, vt non amplius IV digitis ex terra eminerent. simul, confirmandi & stabiliendi caussa, singuli ab infimo solo pedes terra exculcabantur, reliqua pars scrobis ad occultandas insidias viminibus ac virgultis integebatur. huius generis octoni ordines ducti, ternos inter se pedes distabant. id ex similitudine floris *lilium* appellabant. ante hæc taleæ, pedem longæ ferreis hamis infixis totæ in terram infodiebantur, mediocribusque intermissis spatiis, omnibus locis differebantur, quos *stimulos* nominabant. His rebus perfectis, regiones secutus, quam potuit æquissimas, pro loci natura XIV millia passuum complexus, pares eiusdem generis munitiones diuersas ab his, contra exteriorem hostem perfecit, vt ne magna quidem multitudine, si ita accidat, eius discessu munitionum præsidia circumfundi possent; neu cum periculo ex castris egredi cogerentur: dierum

obliquis ordinibus in quincuncem] Dicitur a quinarii nota V, quæ si inuersa duplicatur, fit X figura decussationis

8. *ex similitudine floris lilium*] Difficilis inuentu similitudo. An quod fouea superne expansa? Ita plerique interpretantur, etiam Lipsius Poliorc. II. 2. sed hoc repugnat verbis sect. 5 *angustiore ad summum fastigio scrobes*. An propter stipites, qui decidentibus sint quod stamen lilii naribus?

rum XXX pabulum frumentumque habere omnes conuectum iubet. Dum hæc ad Ale- LXXV
siam geruntur, Galli, concilio principum indicto, non omnes, qui arma ferre possent, vt censuit Vercingetorix, conuocandos statuunt, sed certum numerum cuique ciuitati imperandum; ne tanta multitudine confusa, nec moderari, nec discernere suos, nec frumenti rationem habere possent. Imperant Aeduis, atque 2
eorum clientibus, Segusianis, Ambiuaretis, Aulercis, Brannouicibus, [Brannouiis] millia XXXV, parem numerum Aruernis, adiunctis Eleutheris Cadurcis, Gabalis, Velaunis, qui sub imperio Aruernorum esse consueuerunt; Se- 3
nonibus, Sequanis, Biturigibus, Xantonibus, Ruthenis, Carnutibus XII millia, Bellouacis X, totidem Lemouicibus, octona Pictonibus, & Turonis, & Parisiis, & Heluiis. Suessionibus, Ambianis, Mediomatricis, Petrocoriis, Neruiis, Morinis, Nitiobrigibus quina millia; Auler-

CAP. LXXV. 2. *Ambiuaretis*] Hi longe alii ab Ambiuaritis lib. IV cap. 9 sect. 3 memoratis. Variant etiam libri hoc loco, vt nec de lectione certi simus. Qui sequuntur *Brannouices*, ignoti sunt.

Eleutheris Cadurcis] sine incisione, vt vnus populus, isque libertate vsus, significetur. *Cadurci* autem in citeriore Aquitania, vbi nunc *Cahors*. Sequuntur *Velauni*, qui sub Aruernis erant.

3. *Heluiis*, *Suessionibus*] Dionysii Vossii emendatio, quem consulas.

Petrocoriis] Et hi in Aquitania, eorumque vrbs *Vesunna*, medio ævo *Petrocorii*, gentis nomine; nunc *Perigord*, trans Garumnam sita. De ceteris populis supra actum.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0293
DFG

lercis Cenomanis totidem, Atrebatibus IV millia, Bellocassis, Lexouiis, Aulercis Eburo-
4 uicibus terna; Rauracis & Boiis XXX. vni-
uersis ciuitatibus, quæ Oceanum attingunt, quæque eorum consuetudine Armoricæ appellantur, quo sunt in numero Curiosolites, Redones, Ambibari, Cadetes, Osismii, Lemo-
5 uices, Veneti, Vnelli, sena. ex his Bellouaci suum numerum non contulerunt; quod se suo nomine atque arbitrio cum Romanis bellum gesturos dicerent, neque cuiusquam imperio obtemperaturos. rogati tamen a Comio, pro
LXXVI eius hospitio II millia miserunt. Huius opera Comii, ita vt antea demonstrauimus, fideli atque vtili superioribus annis erat vsus in Britannia Cæsar: pro quibus meritis ciuitatem eius immunem esse iusserat; iura legesque reddiderat: atque ipsi Morinos attribuerat.
2 tanta tamen vniuersæ Galliæ consensio fuit libertatis vindicandæ, & pristinæ belli laudis recuperandæ, vt neque beneficiis, neque amici-

Bellocassis] qui supra lib. II. 4. *Velocasses*: & lib. VIII Hirtii cap. 7 *Vellocasses* dicti. Facilis vero & sueta permutatio *V* & *B* litterarum. Horum est Rotomagus.

4. *Osismii, Lemouices*] At ante paullo sect. 3 etiam Lemouices memorati, ideoque posteriores multis sunt suspecti. Tuetur vero & hos Hadr. Valesius, populum diuersis ab illis nobilioribus Aquitaniæ Lemouicibus longe ab Oceano remotis. Alteri in Armoricis hoc loco censentur, proximi Osismiis, vltimis in magna Galliæ pæninsula: propterea Armorici seu Celtici Lemouices videntur *Leonenses* esse, vbi oppidum *S. Paul de Leon*.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0294
DFG

citiæ memoria mouerentur; omnesque & animo & opibus in id bellum incumberent, coactis equitum IIX millibus, & peditum circiter CCXL. hæc in Aeduorum finibus recenſebantur, numerusque inibatur: præfecti conſtituebantur. Comio Atrebati, Viridomaro, & Eporedorigi Aeduis, Vergaſillauno Aruerno, conſobrino Vercingetorigis, ſumma imperii transditur. iis delecti ex ciuitatibus attribuuntur, quorum conſilio bellum adminiſtraretur. omnes alacres & fiduciæ pleni, ad Aleſiam proficiſcuntur. nec erat omnium quisquam, qui adſpectum modo tantæ multitudinis ſuſtineri poſſe arbitraretur, præſertim ancipiti prœlio; cum ex oppido eruptione pugnaretur, & foris tantæ copiæ equitatus peditatusque cernerentur. At ii, qui Aleſiæ obſidebantur, præterita die, qua ſuorum auxilia exſpectauerant, conſumpto omni frumento, inſcii, quid in Aeduis gereretur, concilio coacto, de exitu fortunarum ſuarum conſultabant. ac variis dictis ſententiis, quarum pars deditionem; pars, dum vires ſuppeterent, eruptionem cenſebant, non prætereunda videtur oratio Critognati, propter eius ſingularem ac nefariam crudelitatem. hic, ſummo in Aruerni natus loco, & magnæ habitus auctoritatis, *Nihil*, inquit, *de eorum ſententia dicturus ſum, qui turpiſſimam ſeruitutem deditionis nomine appellant; neque hos habendos ciuium loco, neque ad conſilium adhibendos cenſeo. cum iis mihi res ſit, qui eruptionem probant: quorum in conſilio omnium*

3 4 5 6 LXXVII 2 3 4

vestrum consensu pristinæ residere virtutis me-
5 *moria videtur. Animi est ista mollities, non*
virtus, inopiam paullisper ferre non posse. qui
se vltro morti offerant, facilius reperiuntur,
6 *quam qui dolorem patienter ferant. atque ego*
hanc sententiam probarem; nam apud me mul-
tum dignitas potest; si nullam, præterquam vitæ
7 *nostræ iacturam fieri viderem. sed in consilio*
capiendo omnem Galliam respiciamus, quam ad
8 *nostrum auxilium concitauimus. quid, homi-*
num millibus LXXX *vno loco interfectis, pro-*
pinquis consanguineisque nostris, animi fore
existimatis, si pæne in ipsis cadaueribus præ-
9 *lio decertare cogentur? nolite hos vestro*
auxilio spoliare, qui vestræ salutis caussa suum
periculum neglexerint, nec stultitia ac teme-
ritate vestra, aut imbecillitate animi, omnem
Galliam prosternere ac perpetuæ seruituti addi-
10 *cere. an, quod ad diem non venerint, de*
eorum fide constantiaque dubitatis? quid er-
go Romanos in illis vlterioribus munitionibus
animi ne caussa quotidie exerceri putatis?
11 *Si illorum nuntiis confirmari non potestis, omni*
aditu præsepto, iis vtimini testibus, appropin-
quare eorum aduentum; cuius rei timore
exterriti, diem noctemque in opere versan-
12 *tur. quid ergo mei consilii est? facere, quod*
nostri maiores nequaquam pari bello Cimbro-
rum Teutonumque fecerunt; qui, in oppida
compulsi, ac simili inopia subacti, eorum cor-
poribus, qui ætate inutiles ad bellum vide-
bantur, vitam tolerauerunt, neque se ho-
sti-

stibus transdiderunt. cuius rei exemplum si 13
non haberemus, tamen libertatis caussa instituti, & posteris prodi pulcherrimum iudicarem.
nam quid huic simile bello fuit? depopulata 14
Gallia, magnaque illata calamitate, Cimbri finibus nostris aliquando excesserunt, atque alias terras petierunt, iura, leges, agros, libertatem nobis reliquerunt. Romani vero quid petunt aliud, aut quid volunt, nisi inuidia adducti, quos fama nobiles potentesque bello cognouerunt, horum in agris ciuitatibusque considere, atque his æternam iniungere seruitutem? neque enim vmquam alia conditione bella gesserunt. quod si ea, quæ in longinquis nationibus 16
geruntur, ignoratis; respicite finitimam Galliam, quæ, in prouinciam redacta, iure & legibus commutatis, securibus subiecta, perpetua premitur seruitute. Sententiis dictis, con- LXXVIII
stituunt, vt, qui valetudine aut ætate inutiles sunt bello, oppido excedant; atque omnia prius experiantur, quam ad Critognati sententiam descendant; illo tamen potius vtendum consilio, si res cogat, atque auxilia morentur, quam deditionis aut pacis subeundam conditionem. Mandubii, qui eos oppido receperant, 3
cum liberis atque vxoribus, exire coguntur. ii, cum ad munitiones Romanorum accessissent, 4
flen-

CAP. LXXVII. 16 *securibus subiecta*] magistratui Romano, proconsuli, cuius illa signa erant. Cicero pro lege Manil. c. 12 *cum duodecim fasces in prædonum potestatem peruenerint*: id est duo prætores.

flentes, omnibus precibus orabant, vt se, in
5 seruitutem receptos, cibo iuuarent. hos Cæ-
sar, dispositis in vallo custodibus, recipi prohi-
LXXIX bebat. Interea Comius & reliqui duces,
quibus summa imperii permissa erat, cum
omnibus copiis ad Alesiam perueniunt, & colle
exteriore occupato, non longius D passibus a
2 nostris munitionibus considunt. postero die
equitatu ex castris educto, omnem eam plani-
tiem, quam in longitudinem III millia passuum
patere demonstrauimus, complent, pedestres-
que copias, paullum ab eo loco, abditas in locis
3 superioribus constituunt. Erat ex oppido Alesia
despectus in campum. concurritur, his auxiliis
visis: fit gratulatio inter eos, atque omnium
4 animi ad lætitiam excitantur. Itaque, pro-
ductis copiis, ante oppidum considunt; & pro-
ximam fossam cratibus integunt, atque aggere
explent; seque ad eruptionem, atque omnes
LXXX casus comparant. Cæsar, omni exercitu
ad vtramque partem munitionum dispositio, vt
si vsus veniat, suum quisque locum teneat &
nouerit, equitatum ex castris educi, & prœlium
2 committi iubet. Erat ex omnibus castris, quæ
summum vndique iugum tenebant, despectus;
atque omnium militum intenti animi pugnæ
3 euentum exspectabant. Galli inter equites,
raros sagittarios, expeditosque leuis armaturæ,
interiecerant, qui suis cedentibus auxilio succur-
rerent; & nostrorum equitum impetum susti-
nerent. ab his complures de improuiso vulne-
4 rati, prœlio excedebant. cum suos pugna su-

pe-

periores esse Galli confiderent, & nostros premi multitudine viderent; ex omnibus partibus, & ii, qui munitionibus continebantur, & ii, qui ad auxilium conuenerant, clamore & vlulatu suorum animos confirmabant; quod in con- 5
spectu omnium res gerebatur, neque recte aut turpiter factum celari poterat; vtrosque & laudis cupiditas, & timor ignominiæ ad virtutem excitabat. cum a meridie prope ad solis occa- 6
sum dubia victoria pugnaretur. Germani vna in parte confertis turmis in hostes impetum fecerunt, eosque propulerunt. quibus in fugam 7
coniectis, sagittarii circumuenti interfectique sunt. item ex reliquis partibus nostri cedentes 8
vsque ad castra insecuti, sui colligendi facultatem non dederunt. at ii, qui ab Alesia proces- 9
serant, mœsti, prope victoria desperata, se in oppidum receperunt. Vno die intermisso, LXXX
Galli, atque hoc spatio, magno cratium, scalarum, harpagonum numero effecto, media nocte silentio ex castris egressi, ad campestres munitiones accedunt. subito clamore sublato, 2
qua significatione, qui in oppido obsidebantur, de suo aduentu cognoscere possent, crates proiicere, fundis, sagittis, lapidibus nostros de vallo deturbare, reliquaque, quæ ad oppugnationem pertinerent, administrare. eodem tempore, 3
cla-

CAP. LXXXI. 1. *harpagonum*] Harpagines instrumenta, quibus aliquid rapitur aut attrahitur, varii generis & vsus: hoc loco, quibus munitiones disiiciuntur. Nauales harpagines Curtius *ferreas manus* interpretatur lib. IV cap. 2 §. 12.

clamore exaudito, dat tuba ſignum ſuis Vercin-
4 getorix, atque ex oppido educit. noſtri, vt
ſuperioribus diebus ſuus cuique erat locus attri-
butus, ad munitiones accedunt: fundis libri-
libus ſudibusque, quas in opere diſpoſuerant, ac
5 glandibus Gallos perterrent. proſpectu tene-
bris adempto, multa vtrimque vulnera accipiun-
6 tur, complura tormentis tela coniiciuntur. At
M. Antonius, & C. Trebonius, legati, quibus
eæ partes ad defendendum obuenerant, qua ex
parte premi noſtros intellexerant, iis auxilio
ex vlterioribus caſtellis deductos ſubmitte-
LXXXII bant. Dum longius ab munitione aberant
Galli, plus multitudine telorum proficiebant:
poſteaquam propius ſucceſſerunt, aut ſe ipſi ſti-
mulis inopinantes induebant, aut in ſcrobes
delapſi, transfodiebantur, aut ex vallo & tur-
ribus transiecti, pilis muralibus interibant;
2 multis vndique vulneribus acceptis, nulla muni-
tione perrupta, cum lux appareret; veriti, ne
ab latere aperto ex ſuperioribus caſtris eruptione
3 circumuenirentur, ſe ad ſuos receperunt. At
interiores, dum ea, quæ a Vercingetorige ad
eruptionem parata erant, proferunt, priores
4 foſſas explent: diutius in his rebus admi-
ni-

4. *fundis libralibus*] quibus lapides libriles iaciebantur.
6. *premi noſtros*] Vide ſupra lib. II cap. 24 ſect. 4.
CAP. LXXXII. 1 *ſe ſtimulis induebant*] Sic paullo ante c. 73 ſect. 4 *ſe ipſi acutiſſimis vallis inducebant.* Et Virgilius lib. X verſ. 681

An ſeſe mucrone ob tantum dedecus amens
Induat.

pilis muralibus] Vide ſupra lib. V cap. 40 ſect. 6.

nistrandis morati, prius suos discessisse cognouerunt, quam munitionibus appropinquarent. ita, re infecta, in oppidum reuerterunt. Bis LXXXIII magno cum detrimento repulsi Galli, quid agant, consulunt: locorum peritos adhibent: ab his superiorum castrorum situs munitionesque cognoscunt. erat a septemtrionibus 2 collis, quem quia propter magnitudinem circuitus opere circumplecti non potuerant, nostri, necessario pæne iniquo loco, & leniter decliui, castra fecerunt. hæc C. Antistius Reginus, & 3 Caninius Rebilus legati cum duabus legionibus obtinebant. cognitis per exploratores regionibus, duces hostium LV millia ex omni numero deligunt earum ciuitatum, quæ maximam virtutis opinionem habebant: quid, quoque 5 pacto, agi placeat, occulte inter se constituunt: adeundi tempus definiunt, cum meridies esse videatur. iis copiis Vergasillaunum Aruernum, vnum ex IV ducibus, propinquum Vercingetorigis, præficiunt. ille ex castris prima 7 vigilia egressus, prope confecto sub lucem itinere, post montem se occultauit, militesque ex nocturno labore sese reficere iussit. cum 8 iam meridies appropinquare videretur, ad ea castra, quæ supra demonstrauimus, contendit: eodemque tempore equitatus ad campestres munitiones accedere, & reliquæ copiæ sese pro castris ostendere cœperunt. Vercingetorix LXXXIV ex

CAP. LXXXIII. 2 *leniter decliui*] vt supra cap. 19 §. 1 *leniter accliui*.

ex arce Aleſiæ ſuos conſpicatus, ex oppido egreditur; e caſtris longurios, muſculos, falces, reliquaque, quæ eruptionis cauſſa parauerat, 2 profert. pugnatur vno tempore omnibus locis, atque omnia tentantur. quæ minime viſa pars 3 firma eſſet, huc concurritur. Romanorum manus tantis munitionibus diſtinetur, nec facile 4 pluribus locis occurrit. multum ad terrendos noſtros valuit clamor, qui poſt tergum pugnantibus exſtitit, quod ſuum periculum in aliena 5 vident virtute conſiſtere. omnia enim plerumque, quæ abſunt, vehementius hominum LXXXV. mentes perturbant. Cæſar idoneum locum nactus, quid quaque in parte geratur, cognoſcit, 2 laborantibus ſubmittit. vtrisque ad animum occurrit: vnum illud eſſe tempus prædicat, quo 3 maxime contendi conueniat. Galli, niſi perfregerint munitiones, de omni ſalute deſperant. 4 Romani, ſi rem obtinuerint, finem 5 omnium laborum exſpectant. maxime ad ſuperiores munitiones laboratur, quo Vergaſillaunum miſſum demonſtrauimus. exiguum 6 lo-

---

CAP. LXXXIV. 1. *ex oppido egreditur*; *e caſtris longurios*] Suſpectum *e caſtris*, ſeu *a caſtris*, quod libri habent. Vide Lipſii Poliorc. 1, 9. qui *crates* legendum cenſet, præſertim quod vetuſtiores libri, ſine præpoſitione *caſtris* habent.

longurios, muſculos, falces] Longurii longa ligna, quæ hic, vt Lipſius cenſet, foſſis ſuperiicerentur, vt ponticulum facerent. *Muſculos*, eorumque in oppugnando vſum, ipſe Cæſar 11 Ciu. cap. 10 & 11 deſcripſit. *Falces*, cognominatas *murales* vide lib. III Gall. cap. 14 ſect. 5.

loci ad decliuitatem fastigium magnum habet momentum. alii tela coniiciunt: alii, testudine facta, subeunt, defatigatis inuicem integri succedunt. agger ab vniuersis in munitionem coniectus, & adscensum dat Gallis, & quæ in terram occultauerant Romani, contegit: nec iam arma nostris nec vires suppetunt. His rebus cognitis, Cæsar Labienum cum cohortibus VI subsidio laborantibus mittit. imperat, si sustinere non possit, deductis cohortibus eruptione pugnaret; id, nisi necessario, non faciat. ipse adit reliquos: cohortatur, ne labori succumbant: omnium superiorum dimicationum fructum in eo die atque hora docet consistere. interiores, desperatis campestribus locis propter magnitudinem munitionum, loca prærupta ex adscensu tentant. huc ea, quæ parauerant, conferunt: multitudine telorum ex turribus propugnantes deturbant: aggere & cratibus aditus expediunt: falcibus vallum ac loricam rescindunt. Cæsar mittit primo Brutum adolescentem cum cohortibus VI, post cum aliis VII Fabium legatum. postremo ipse, cum vehementius pugnaretur, integros subsidio adduxit. restituto prœlio ac repulsis hostibus, eo, quo Labienum miserat, contendit, cohortes IV ex proximo castello educit: equitum se partem sequi, partem circumire exteriores munitiones, & ab tergo hostes adoriri iu-

7 8 9 LXXXVI 2 3 4 5 6 LXXXVII 2 3

CAP. LXXXVI. 6 *falcibus vallum ac loricam rescindunt*] Hinc vsum falcium muralium intelligimus.

5 iubet. Labienus, postquam neque aggeres, neque fossæ vim hostium sustinere poterant, coactis vna de quadraginta cohortibus, quas ex proximis præsidiis deductas fors obtulit, Cæsarem per nuntios facit certiorem, quid faciendum existimet. accelerat Cæsar, vt prælio in-
LXXXIIX terfit. Eius aduentu ex colore vestitus cognito, quo insigni in prœliis vti consueuerat, turmisque equitum & cohortibus visis, quas se sequi iusserat, vt de locis superioribus hæc decliuia & deuexa cernebantur, hostes commit-
2 tunt prœlium. vtrimque clamore sublato, excipit rursus ex vallo atque omnibus munitio-
3 nibus clamor. nostri, emissis pilis, gladiis rem gerunt. repente post tergum equitatus cernitur: cohortes aliæ appropinquant: hostes
4 terga vertunt. fugientibus equites occurrunt;
5 fit magna cædes. Sedulius dux & princeps Lemouicum occiditur: Vergasillaunus Aruernus viuus in fuga comprehenditur: signa militaria LXXIV ad Cæsarem referuntur. pauci, ex tanto numero, se incolumes in castra recipiunt.
6 conspicati ex oppido cædem & fugam suorum, desperata salute, copias a munitionibus reducunt. fit protinus, hac re audita, ex
7 castris Gallorum fuga. quod nisi crebris subsidiis ac totius diei labore milites fuissent defessi, omnes hostium copiæ deleri potuissent.

de

CAP. LXXXVIII. 5 *Sedulius dux & princeps Lemouicum*] Nomen Romanum: gens barbara, quia extra prouinciam: quod mirum. Lemouices enim nunc *Limosins*, oppidum *Limoge*.

de media nocte missus equitatus nouissimum 8
agmen consequitur: magnus numerus capitur,
atque interficitur: reliqui ex fuga in ciuitates
discedunt. Postero die Vercingetorix, con- LXXXIX
cilio conuocato, id se bellum suscepisse non
suarum necessitatum, sed communis libertatis
caussa, demonstrat; &, quoniam sit fortunæ ce- 2
dendum, ad vtramque rem se illis offerre, seu
morte sua Romanis satisfacere, seu viuum
transdere velint. Mittuntur de his rebus ad 3
Cæsarem legati. iubet arma transdi, principes
produci. ipse in munitione pro castris conse- 4
dit: eo duces producuntur. Vercingetorix de-
ditur: arma proiiciuntur. reseruatis Aeduis 5
atque Aruernis, si per eos ciuitates recuperare
posset, ex reliquis captiuis toto exercitu capi-
ta singula prædæ nomine distribuit. His XC
rebus confectis, in Aeduos proficiscitur; ciui-
tatem recipit. eo legati ab Aruernis missi, 2
quæ imperaret, se facturos pollicentur. imper-
rat magnum numerum obsidum. legiones in 3
hiberna mittit: captiuorum circiter XX millia
Aeduis Aruernisque reddit: T. Labienum 4
cum II legionibus & equitatu in Sequanos
proficisci iubet: huic M. Sempronium Ruti-
lum

CAP. LXXXIX. 4 *Vercingetorix deditur*] Florus III. 10 plura addidit, incertum quo auctore; & quæ locutus sit Vercingetorix Cæsari: & Alesiam *flammis* fuisse *adæquatam*: de quo Cæsar & alii silent. Dio Cassius lib. XL p. 140 de Vercingetorige, ἐνθὺς ἐν δεσμοῖς ἔδησε, καὶ ἐς τὸ ἐπινίκιον μετὰ τοῦτο πέμψας ἀπέκτεινε.

5 lum attribuit. C. Fabium & L. Minucium Basilum cum 11 legionibus in Remis collocat, ne quam a finitimis Bellouacis calamitatem
6 accipiant. C. Antistium Reginum in Ambiuaretos, T. Sextium in Bituriges, C. Caninium Rebilum in Rutenos cum singulis legio-
7 nibus mittit. Q. Tullium Ciceronem & P. Sulpicium Cabiloni & Matisone in Aeduis ad Ararim, rei frumentariæ caussa collocat.
8 9 ipse Bibracte hiemare constituit. His rebus Cæsaris litteris cognitis, Romæ dierum xx supplicatio indicitur.

CAP. XC. 8 *dierum* XX *supplicatio*] Dictum supra ad finem libri 11.

A. HIR-

A. HIRTII, vel OPPII, COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIBER VIII.

SVMMARIVM LIBRI VIII.

Auctoris institutum. Galli bella renouant. Cæsar vastatis Biturigum atque Carnutum agris, Bekouacos & socios prœliis vincit. Nouum a Pictonibus, Carnutibus & Armoricis motum bellum, a C. Fabio conficitur: Caninius Lucterii Cadurci & Drapetis Senonis copias profligat, atque hunc capit. Cæsar, Caninio accedens, Vxellodunum expugnat. Comio Atrebati, equestri pugna victo, datur venia. Sequenti anno, pacatæ Galliæ res singulas Cæsar disponit: contra quem inimici in vrbe conspirant.

COACTVS assiduis tuis vocibus, Balbe, cum quotidiana mea recusatio, non difficultatis excusatione, sed inertiæ videretur deprecationem habere, difficillimam rem suscepi. Cæsaris nostri Commentarios rerum gestarum Galliæ, non comparandos superioribus atque insequentibus eius scriptis, contexui, nouissimeque imperfecta ab rebus gestis Alexandriæ confeci, vsque ad exitum non quidem ciuilis dissensionis, cuius finem nullum videmus, sed vitæ Cæsaris. quos vti-

A. HIRTII vel OPPII] Et olim de auctore huius libri, & aliorum, quibus Cæsaris de vtroque bello commentarii supplentur, quod Suetonius Cæs. c. 56 refert, dubitatum fuit.

vtinam qui legent, scire possent quam inuitus susceperim scribendos, quo facilius caream stultitiæ atque arrogantiæ crimine, qui me mediis interposuerim Cæsaris scriptis. Constat enim inter omnes, nihil tam operose ab aliis esse perfectum, quod non horum elegantia Commentariorum superetur: qui sunt editi, ne scientia tantarum rerum gestarum scriptoribus deesset; adeoque probantur omnium iudicio, vt prærepta, non præbita facultas scriptoribus videatur. cuius tamen rei maior nostra, quam reliquorum, est admiratio. ceteri enim, quam bene atque emendate, nos etiam, quam facile atque celeriter eos confecerit, scimus. Erat autem in Cæsare cum facultas atque elegantia summa scribendi, tum verissima suorum scientia consiliorum explicandorum. Mihi ne illud quidem accidit, vt Alexandrino atque Africano bello interessem, quæ bella quamquam ex parte nobis Cæsaris sermone sint nota: tamen aliter audimus ea, quæ rerum nouitate aut admiratione nos capiunt; aliter, quæ pro testimonio sumus dicturi. Sed ego nimirum, dum omnes excusationis causas colligo, ne cum Cæsare conferar, hoc ipsum crimen arrogantiæ subeo, quod me iudicio cuiusquam existimem posse cum Cæsare comparari. Vale.

CAP. I. OMNI Gallia deuicta, Cæsar cum a superiore æstate nullum bellandi tempus intermisisset, militesque hibernorum quiete reficere a tan-

3. *qui me mediis interposuerim*] Sic curatiores libri: alii *medium*: sunt qui *medius*.

tantis laboribus vellet; complures eodem tempore ciuitates renouare belli consilia nuntiabantur, coniurationesque facere. cuius rei verisimilis causa adferebatur, quod Gallis omnibus cognitum esset, neque vlla multitudine in vnum locum coacta, resisti posse Romanis; nec, si diuersa bella complures eodem tempore intulissent ciuitates, satis auxilii, aut spatii, aut copiarum, habiturum exercitum populi R. ad omnia persequenda. non esse autem alicui ciuitati sortem incommodi recusandam, si tali mora reliquæ possent se vindicare in libertatem. Quæ ne opinio Gallorum confirmaretur, Cæsar M. Antonium quæstorem suis præfecit hibernis: ipse, equitatus præsidio, pridie kal. Ianuarii ab oppido Bibracte proficiscitur ad legionem XII, quam non longe a finibus Aeduorum collocauerat in finibus Biturigum, eique adiungit legionem XI, quæ proxima fuerat. binis cohortibus ad impedimenta tuenda relictis, reliquum exercitum in copiosissimos agros Biturigum inducit: qui cum latos fines & complura oppida haberent, vnius legionis hibernis non potuerant contineri, quin bellum pararent, coniurationesque facerent. Repentino aduentu Cæsaris accidit, quod imparatis disiectisque accidere fuit necesse, vt sine timore vllo rura colentes, prius ab equitatu opprimerentur, quam con-

2 3 II 2 III

CAP. III. 1 *disiectisque accidere f. n.*] Pluribus editis abest *accidere*, quod tamen scripti habent & excusorum primi. Nec insolens Hirtio est repetitio verbi huius, vt infra cap. 10 sect. 3.

2 confugere in oppida possent. namque etiam illud vulgare incursionis signum hostium, quod incendiis ædificiorum intelligi consueuit, Cæsaris erat interdicto sublatum: ne aut copia pabuli frumentique, si longius progredi vellet, deficeret; aut hostes incendiis terrerentur.
3 multis hominum millibus captis, perterriti Bituriges, qui primum aduentum effugere potuerant Romanorum, in finitimas ciuitates, aut priuatis hospitiis confisi, aut societate consiliorum
4 confugerant frustra. nam Cæsar magnis itineribus omnibus locis occurrit: nec dat vlli ciuitati spatium de aliena potius, quam de domestica salute cogitandi. qua celeritate & fideles amicos retinebat; & dubitantes terrore ad conditiones
5 pacis adducebat. tali conditione proposita, Bituriges, cum sibi viderent clementia Cæsaris reditum patere in eius amicitiam; finitimasque ciuitates sine vlla pœna dedisse obsides, atque in
IV fidem receptas esse, idem fecerunt. Cæsar militibus pro tanto labore ac patientia, qui brumalibus diebus, itineribus difficillimis, frigoribus intolerandis, studiosissime permanserant in labore, ducenos sestertios, centurionibus II millia nummum prædæ nomine condonanda pollicetur: legionibusque in hiberna remissis, ipse se recepit die XL Bibracte. Ibi cum ius diceret, Bituriges ad eum legatos mittunt, auxilium

CAP. IV. 1 *prædæ nomine condonanda*] quidam codd. *condonata*. Sunt quibus glossema hæc verba videntur. Idem sane auctor sine tali additamento scripsit eamdem rem. Bell. Alexandr. c. 48.

lium petitum contra Carnutes, quos intulisse bellum sibi querebantur. qua re cognita, cum 3
non amplius x & IIx dies in hibernis esset commoratus, legiones XIV & VI ex hibernis ab Arare educit; quas ibi collocatas, explicandæ rei frumentariæ caussa, superiore commentario demonstratum est. ita cum duabus legionibus ad persequendos Carnutes proficiscitur. Cum V
fama exercitus ad hostes esset perlata, calamitate ceterorum ducti Carnutes, desertis vicis oppidisque, quæ tolerandæ hiemis caussa, constitutis repente exiguis ad necessitatem ædificiis, incolebant, (nuper enim deuicti complura oppida dimiserant) disperſi profugiunt. Cæsar erum- 2
pentes, eo maxime tempore, acerrimas tempestates cum subire milites nollet, in oppido Carnutum Genabo castra ponit, atque, in tecta partim Gallorum, partim quæ coniectis celeriter stramentis, tentoriorum integendorum gratia erant inædificata, milites contegit: equites 3
tamen & auxiliarios pedites in omnes partes mittit, quascunque petisse dicebantur hostes; nec frustra. nam plerumque magna præda 4
potiti nostri reuertuntur. oppressi Carnutes hiemis difficultate, terrore periculi, cum tectis expulsi, nullo loco diutius consistere auderent, nec siluarum præsidio tempestatibus durissimis tegi possent; disperſi, magna parte amissa suorum dissipantur in finitimas ciuitates. Cæ- VI
sar, tempore anni difficillimo, cum satis haberet,

3. *superiore commentario*] lib. VII cap. VII. sect. 7.

ret, conuenientes manus dissipare, ne quod initium belli nasceretur; quantumque in ratione esset, exploratum haberet, sub tempus æstiuorum nullum summum bellum posse conflari; C. Trebonium cum II legionibus, quas secum
2 habebat, in hibernis Genabi collocauit: ipse cum crebris legationibus Remorum certior fieret, Bellouacos, qui belli gloria Gallos omnes Belgasque præstabant, finitimasque his ciuitates, duce Correo Bellouaco, & Comio Atrebate, exercitum comparare, atque in vnum locum cogere, vt omni multitudine in fines Suessionum, qui Remis erant attributi, facerent impressionem; pertinere autem non tantum ad dignitatem, sed etiam ad salutem suam iudicaret, nullam calamitatem, socios optime
3 de republ. meritos accipere; legionem ex hibernis euocat rursus XI, litteras autem ad C. Fabium mittit, vt in fines Suessionum legiones II, quas habebat, adduceret, alteramque
4 ex duabus a T. Labieno arcessit. Ita, quantum hibernorum opportunitas bellique ratio postulabat, perpetuo suo labore, inuicem legionibus
VII expeditionum onus iniungebat. His copiis coactis, ad Bellouacos proficiscitur, castrisque in eorum finibus positis, equitum turmas dimittit in omnes partes ad aliquos excipiendos,
2 ex quibus hostium consilia cognosceret. equites, officio functi, renunciant paucos in ædificiis esse inuentos; atque hos, non qui agrorum incolendorum caussa remansissent, (namque esse vndique diligenter demigratum) sed qui

spe-

speculandi gratia essent remissi. a quibus cum 3
quæreret Cæsar, quo loco multitudo esset Bel-
louacorum, quodque esset consilium eorum;
inueniebat, Bellouacos omnes, qui arma ferre
possent, in vnum locum conuenisse, itemque 4
Ambianos, Aulercos, Caletos, Vellocasses, Atre-
bates locum castris excelsum, impedita circum-
datum palude, delegisse; omnia impedimenta in
vlteriores siluas contulisse; complures esse prin-
cipes belli auctores, sed multitudinem maxime
Correo obtemperare, quod ei summo odio esse
nomen populi Rom. intellexissent. paucis 5
ante diebus, ex his castris Comium discessisse
ad auxilia Germanorum adducenda, quorum
& vicinitas propinqua, & multitudo esset infi-
nita. constituisse autem Bellouacos, omnium 6
principum consensu, summa plebis cupiditate,
si, vt diceretur, Cæsar cum tribus legionibus
veniret, offerre se ad dimicandum: ne misse-
riore ac duriore postea conditione cum toto
exercitu decertare cogerentur: sin maiores 7
copias adduceret, in eo loco permanere, quem
delegissent; pabulatione autem, quæ propter
anni tempus cum exigua tum disiecta esset, &
frumentatione & reliquo commeatu ex insidiis
prohibere Romanos. Quæ Cæsar cum con- VIII
sentientibus plurimis cognouisset; atque ea,
quæ proponerentur, consilia plena prudentiæ,
longeque a temeritate barbarorum remota esse
iudicaret; omnibus rebus inseruiendum sta-
tuit, quo celerius hostes, contempta suorum
paucitate, prodirent in aciem. singularis enim 2

virtutis veteranas legiones VII, VIII & IX habebat, summæ spei, delectæque iuuentutis XI. quæ, octauo iam stipendio functa; tamen, collatione reliquarum, nondum eamdem vetustatis & virtutis ceperat opinionem.
3 Itaque, concilio aduocato, rebus iis, quæ ad se essent delatæ, omnibus expositis, animos multitudinis confirmat: si forte hostes III legionum numero posset elicere ad dimicandum, agminis ordinem ita constituit; vt legio VII, VIII. IX ante omnia iret impedimenta; deinde omnium impedimentorum agmen (quod tamen erat mediocre, vt in expeditionibus esse consueuit) cogeret XI, ne maioris multitudinis species accidere hostibus posset, quam ipsi
4 depopoposcissent. hac ratione pæne quadrato agmine instructo, in conspectum hostium, celerius opinione eorum, exercitum adduIX cit. Cum legiones repente instructas velut in acie certo gradu accedere Galli viderent, quorum erant ad Cæsarem plena fiduciæ consilia perlata, siue certaminis periculo, siue subito aduentu, seu exspectatione nostri consilii, copias instruunt pro castris, nec loco superiore
2 decedunt. Cæsar, etsi dimicare optauerat, tamen, admiratus tantam multitudinem hostium, valle intermissa, magis in altitudinem depressa,

quam

CAP. VIII. 2 *octauo iam stipendio functa*] anni militiæ per stipendia numerati, quæ non menstrua, sed annua intelligantur. Tacitus annal. I. c. 36 *missionem dari vicena stipendia meritis: exauctorari quæ sexagena fecissent.*

quam late patente, castra castris hostium con-
fert. hæc imperat vallo pedum XII muniri, 3
coronisque pro ratione eius altitudinis inædi-
ficari; fossam duplicem, pedum quinum de-
num, lateribus directis, deprimi; turres cre-
bras excitari, in altitudinem III tabulatorum,
pontibus transiectis constratisque coniungi;
quorum frontes viminea loricula munirentur, 4
vt hostis a duplici propugnatorum ordine de-
pelleretur: quorum alter ex pontibus, quo
tutior altitudine esset, hoc audacius longiusque
tela permitteret; alter, quo propior hostem
in vallo collocatus esset, ponte ab incidentibus
telis tegeretur. portis fores altioresque turres
imposuit. Huius munitionis duplex erat X
consilium. namque & operum magnitudi-
nem & timorem suum sperabat fiduciam bar-
baris allaturum; &, cum pabulatum frumen-
tatumque longius esset proficiscendum, pa-
uis copiis castra munitione ipsa videbat
posse defendi. Interim, crebro paucis vtrim- 2
que procurrentibus, inter bina castra pa-
lude interiecta, contendebatur: quam tamen
paludem non numquam aut nostra auxilia Gal-
lorum Germanorumque transibant; acriusque
hostes insequebantur, aut vicissim hostes, eodem
transgressi, nostros longius submouebant.
Ac-

CAP. IX. 3 *coronisque inædificari*] Corona summitas & fastigium operis: in vallo aut turri, lorica vel pars eius & prominentia quædam coronæ vicem præstitit.

3 Accidebat autem quotidianis pabulationibus, (id quod accidere erat necesse, cum raris disiectisque ex ædificiis pabulum conquireretur) vt impeditis locis dispersi pabulatores circumue-
4 nirentur: quæ res etsi mediocre detrimentum iumentorum ac seruorum nostris adferebat, tamen stultas cogitationes incitabat barbaro-
5 rum, atque eo magis, quod Comius, quem profectum ad auxilia Germanorum arcessenda dixeram, cum equitibus venerat: qui tametsi numero non amplius erant quingentis, tamen Germanorum aduentu barbari inflaban-
XI tur. Cæsar, cum animaduerteret, hostem complures dies castris palude & locis natura
6 munitis se tenere: neque oppugnare castra eorum, sine dimicatione pernicioſa, nec locum munitionibus claudi, nisi a maiore exercitu, posse; litteras ad Trebonium mittit, vt, quam celerrime posset, legionem XIII, quæ cum
7 T. Sextio legato in Biturigibus hiemabat, arcesseret; atque ita cum III legionibus magnis itine-
2 ribus ad se veniret: ipse equites inuicem Remorum, ac Lingonum, reliquarumque ciuitatum, quorum magnum numerum euocauerat, præsidio pabulationibus mittit, qui subitas
XII hostium incursiones sustinerent. Quod cum quotidie fieret, ac iam consuetudine diligentia minueretur, (quod plerumque accidit diuturnitate) Bellouaci delecta manu peditum; cognitis stationibus quotidianis equitum nostrorum,
2 silueſtribus locis insidias disponunt; eodemque equites postero die mittunt, qui primum eli-

elicerent nostros in insidias, deinde circumuentos adgrederentur. cuius mali sors incidit Remis, quibus illa dies fungendi muneris obuenerat. namque ii, cum repente hostium equites animaduertissent, ac numero superiores paucitatem contemsissent, cupidius insecuti a peditibus vndique sunt circumdati. quo facto perturbati, celerius, quam consuetudo fert equestris prœlii, se receperunt, amisso Vertisco, principe ciuitatis, præfecto equitum: qui cum vix equo propter ætatem posset vti, tamen consuetudine Gallorum, neque ætatis excusatione in suscipienda præfectura vsus erat, neque dimicari sine se voluerat. Inflantur atque incitantur hostium animi secundo prœlio, principe & præfecto Remorum interfecto. nostri detrimento admonentur, diligentius exploratis locis stationes disponere, ac moderatius cedentem insequi hostem. Non intermittuntur interim quotidiana prœlia in conspectu vtrorumque castrorum, quæ ad vada transitusque fiebant paludis. qua contentione Germani, quos propterea Cæsar transduxerat Rhenum, vt equitibus interpositi prœliarentur, cum constantius vniuersi paludem transissent, paucisque resistentibus interfectis, pertinacius reliquam multitudinem essent insecuti, perterriti non solum ii, qui aut cominus opprimebantur, aut eminus vulnerabantur; sed etiam, qui longius subsidiari consueuerant, turpiter fugerunt; nec prius finem fugæ fecerunt, sæpe amissis superioribus locis, quam se aut in castra suorum

3 4 XIII 2 3

reciperent; aut non nulli, pudore coacti, lon-
4 gius profugerent, quorum periculo sic omnes
copiæ sunt perturbatæ, vt vix iudicari posset,
vtrum secundis minimis rebus insolentio-
res, an aduerso mediocri casu timidiores
XIV essent. Complurimis diebus iisdem in castris
consumptis, cum propius accessisse legiones &
C. Trebonium legatum cognouissent; duces
Bellouacorum, veriti similem obsessionem Ale-
siæ, noctu dimittunt eos, quos aut ætate aut viri-
bus inferiores aut inermes habebant, vnaque
2 reliqua impedimenta: quorum perturbatum
& confusum dum explicant agmen, (magna
enim multitudo carrorum etiam expeditos sequi
Gallos consueuit) oppressi luce, copias arma-
torum pro suis instruunt castris, ne prius Ro-
mani persequi se inciperent, quam longius
agmen impedimentorum suorum processisset.
3 At Cæsar neque resistentes tanto collis adscensu
lacessendos iudicabat; neque non vsque eo le-
giones amouendas, vt discedere ex eo loco sine
periculo barbari, militibus instantibus, non
4 possent: ita, cum paludem impeditam a castris
castra diuidere, quæ transeundi difficultas cele-
rita-

CAP. XIII. 4 *secundis minimis*] Libri veteres, scripti & excusi, *secundis minimisque*, pro quo Scaliger edidit *secundis nimiisque*, quem adhuc editores secuti sunt. D. Vossius retinet veterem scripturam, solo *que* sublato: vt sensus, *rebus parumper secundis inflatiores*.

an aduerso mediocri casu] Sic non MSS. solum, sed veteres etiam excusi libri: recentiores, *aduersis mediocribusque*.

ritatem insequendi tardare posset; atque id
iugum, quod trans paludem pæne ad hostium
castra pertineret, mediocri valle a castris eorum
interciſum animaduerteret; pontibus palude
constrata, legiones transducit, celeriterque in
summam planiciem iugi peruenit; quæ declivi 5
fastigio duobus ab lateribus muniebatur. ibi le-
gionibus instructis ad vltimum iugum peruenit:
aciemque eo loco constituit, vnde tormento
missa tela in hostium cuneos coniici pos-
sent. Barbari, confisi loci natura, cum di- XV
micare non recusarent, si forte Romani subire
collem conarentur, paullatimque copias distri-
butas dimittere non auderent, ne disperſi per-
turbarentur, in acie permanserunt. quorum 2
pertinacia cognita, Cæsar viginti cohortibus in-
structis, castrisque eo loco metatis, muniri iu-
bet castra: absolutis operibus, legiones pro 3
vallo instructas collocat: equites frenatis equis
in stationibus disponit. Bellouaci, cum Roma- 4
nos ad insequendum paratos viderent, neque
pernoctare, neque diutius permanere sine peri-
culo eodem loco possent, tale consilium sui reci-
piendi inierunt. Fasces, vbi consederant (nam 5
in acie sedere Gallos consuesse, superioribus
commentariis declaratum est) stramentorum
ac

CAP. XV. 4 *sine periculo*] Hoc in MSS. plurimis, & antiquis editionibus exstat. Postea cusum est sine *cibariis*.

5, *superioribus commentariis*] Non apparet hic locus in septem Cæsaris de hoc bello; vt vel exciderit,

ac virgultorum, quorum summa erat in castris copia, per manus inter se transditos, ante aciem collocauerunt, extremoque tempore diei, signo
6 pronuntiato, vno tempore incenderunt. ita continens flamma copias omnes repente a conspectu texit Romanorum: quod vbi accidit, bar-
XVI bari vehementissimo cursu fugerunt. Cæsar, etsi discessum hostium animaduertere non poterat, incendiis oppositis: tamen id consilium cum fugæ caussa initum suspicaretur, legiones promouet, & turmas mittit ad insequendum: ipse veritus insidias, ne forte in eodem loco subsistere hostis, atque elicere nostros in locum
2 conaretur iniquum, tardius procedit. Equites cum intrare fumum & flammam densissimam timerent; ac, si qui cupidius intrauerant, vix suorum ipsi priores partes animaduerterent equorum; insidias veriti, liberam facultatem
3 sui recipiendi Bellouacis dederunt. Ita fuga timoris simul calliditatisque plena, sine vllo detrimento, millia non amplius x progressi hostes, munitissimo loco castra posuerunt. inde, cum sæpe in insidiis equites peditesque disponerent, magna detrimenta Romanis in pabu-
XVII lationibus inferebant. Quod cum crebrius accideret, ex captiuo quodam comperit Cæsar, Correum, Bellouacorum ducem, fortissimorum millia VI peditum delegisse, equitesque ex omni numero ∞, quos in insidiis eo loco collocaret, quem in locum, propter copiam frumen-

vel librariorum culpa mutatum sit: nisi memoria lapsus est ipse Hirtius.

menti ac pabuli, Romanos pabulatum missuros
suspicaretur. quo cognito consilio, Cæsar le- 2
giones plures, quam solebat, educit; equita-
tumque, qua consuetudine pabulatoribus mit-
tere præsidio consueuerat, præmittit. huic 3
interponit auxilia leuis armaturæ: ipse cum le-
gionibus, quam potest maxime, appropin-
quat. Hostes in insidiis dispositi, cum sibi XVIII
delegissent campum ad rem gerendam non am-
plius patentem in omnes partes passibus ∞, silu-
uis vndique impeditissimis, aut altissimo flu-
mine, velut indagine munitum, hunc insidiis
circumdederunt. Nostri, explorato hostium 2
consilio, ad prœliandum animo atque armis pa-
rati, cum subsequentibus legionibus, nullam
dimicationem recusarent, turmatim in eum lo-
cum deuenerunt. quorum aduentu cum sibi 3
Correus oblatam occasionem rei gerendæ existi-
maret, primus cum paucis se ostendit, atque in
proximas turmas impetum facit. nostri con- 4
stanter impetum sustinent insidiatorum; neque
plures in vnum locum conueniunt, quod ple-
rumque equestribus prœliis cum propter ali-
quem timorem accidit, tum multitudine ipso-
rum detrimentum accipitur. Cum dispos- XIX
tis turmis inuicem rari prœliarentur, neque ab
lateribus circumueniri suos paterentur; erum-
punt ceteri, Correo prœliante, ex siluis. fit 2
magna contentione diuersum prœlium; quod
cum

CAP. XVII. 3 *auxilia leuis armaturæ*] In MSS. ita, quorum sex nominatim laudat Vossius. Edit. *præsidia l. a.*

cum diutius pari Marte iniretur, paullatim ex
silvis instructa multitudo procedit peditum, quæ
nostros cogit cedere equites: quibus celeriter
subveniunt levis armaturæ pedites, quos ante le-
3 giones missos docui; turmisque nostrorum
interpositi, constanter prœliantur. pugnatur
aliquamdiu pari contentione: deinde, vt ratio
postulabat prœlii, qui sustinuerant primos impe-
tus insidiarum, hoc ipso fiunt superiores, quod
nullum ab insidiantibus imprudentes acceperant
4 detrimentum. accedunt propius interim le-
giones crebrique eodem tempore & nostris &
hostibus nuntii adferuntur, imperatorem in-
5 structis copiis adesse. qua re cognita, præsidio
cohortium confisi nostri, acerrime prœliantur,
ne, si tardius rem gessissent, victoriæ gloriam
6 communicasse cum legionibus viderentur. Ho-
stes concidunt animis, atque itineribus diversis
fugam quærunt nequidquam. nam quibus difficultatibus locorum Romanos claudere volue-
7 rant, iis ipsi tenebantur. victi tamen, perculsi-
que, maiore parte amissa, consternati, quo
fors tulerat, confugiunt: partim silvis petitis,
8 partim flumine, qui tamen in fuga a nostris
acriter insequentibus conficiuntur: cum interim
nulla calamitate victus Correus, excedere prœ-
lio, silvasque petere, aut inuitantibus nostris
ad deditionem, potuit adduci; quin fortissime
prœliando, compluresque vulnerando, coge-
ret

CAP. XIX. 7 *quo fors tulerat*] Hæc desunt multis scriptis: etiam edd. Venet. vetustæ, & Gryph. Et perperam *fors* pro *fors* legunt, qui retinent.

ret elatos iracundia victores in se tela conii-
cere. Tali modo re gesta, recentibus prœlii XX
vestigiis, ingressus Cæsar, cum victos tanta ca-
lamitate existimaret hostes, nuntio accepto, lo-
cum castrorum relicturos, quæ non longius ab
ea cæde abesse plus minus I I x millibus passuum
dicebantur, tametsi flumine impeditum transi-
tum videbat; tamen, exercitu transducto, pro-
greditur. at Bellouaci, reliquæque ciuitates, 2
repente ex fuga paucis, atque his vulneratis, re-
ceptis, qui siluarum beneficio casum euitaue-
rant, omnibus aduersis, cognita calamitate, in-
terfecto Correo, amisso equitatu, & fortissimis
peditibus, cum aduentare Romanos existima-
rent, concilio repente cantu tubarum conuocato,
conclamant, vt legati obsidesque ad Cæsarem
mittantur. Hoc omnibus probato consilio, XXI
Comius Atrebas ad eos profugit Germanos, a
quibus ad id bellum auxilia mutuatus erat. ce- 2
teri e vestigio mittunt ad Cæsarem legatos,
petuntque, vt ea pœna sit contentus [hostium]
quam si sine dimicatione inferre integris posset,
pro sua clementia atque humanitate numquam
profecto esset illaturus. adflictas opes equestri 3
prœlio Bellouacorum esse: delectorum peditum
multa millia interiisse, vix refugisse nuntios cæ-
dis. tamen magnum, vt in tanta calamitate, 4
Bellouacos eo prœlio commodum esse consecu-
tos, quod Correus, auctor belli, concitator
multitudinis, esset interfectus: numquam enim
senatum tantum in ciuitate, illo viuo, quantum
imperitam plebem, potuisse. Hæc oran- XXII
ti-

tibus legatis, commemorat Cæsar, eodem tempore superiore anno Bellouacos, ceterasque Galliæ ciuitates, suscepisse bellum; pertinacissime hos ex omnibus in sententia permansisse, neque ad sanitatem reliquorum deditione esse
2 perductos: scire atque intelligere se, caussam peccati facillime mortuis delegari: neminem vero tantum pollere, vt inuitis principibus, resistente senatu, omnibus bonis repugnantibus, infirma manu plebis bellum concitare & gerere posset: sed tamen se contentum fore ea pœna,
XXIII quam sibi ipsi contraxissent. Nocte insequenti legati responsa ad suos referunt, obsides conficiunt. concurrunt reliquarum ciuitatum legati, quæ Bellouacorum speculabantur euen-
2 tum. obsides dant: imperata faciunt, excepto Comio, quem timor cohibebat, cuiusquam
3 fidei suam committere salutem. nam superiore anno T. Labienus, Cæsare in Gallia Citeriore ius dicente, cum Comium comperisset sollicitare ciuitates, & coniurationem contra Cæsarem facere; infidelitatem eius sine vlla perfidia
4 iudicauit comprimi posse: quem quia non arbitrabatur vocatum in castra venturum, ne tentando cautiorem faceret, C. Volusenum Quadratum misit, qui eum, per simulationem colloquii, curaret interficiendum. ad eam rem
5 delectos transdidit centuriones. cum in colloquium ventum esset, &, vt conuenerat, manum

CAP. XXIII. 4 *C. Volusenum Quadratum*] quem lib. IV, 21 Cæsar ad exploranda Britanniæ litora præmiserat.

num Comii Volusenus arripuisset; centurio, velut, insueta re permotus, vellet hominem conficere, celeriter a familiaribus prohibitus Comii, non potuit: grauiter tamen primo ictu gladio caput percussit. cum vtrimque gladii districti 6
essent; non tam pugnandi, quam diffugiendi fuit vtrorumque consilium; nostrorum, quod mortifero vulnere Comium credebant adfectum; Gallorum, quod, insidiis cognitis, plura quam videbant, extimescebant. quo facto statuisse Comius dicebatur, numquam in conspectum cuiusquam Romani venire. Bellicosis- XXIV
simis gentibus deuictis, Cæsar, cum videret nullam iam esse ciuitatem, quæ bellum pararet, quo sibi resisteret; sed non nullos ex oppidis demigrare; ex agris effugere, ad præsens imperium euitandum; plures in partes exercitum dimittere constituit. M. Antonium quæstorem, cum 2
legione XI sibi coniungit: C. Fabium legatum, cum cohortibus XXV mittit in diuersissimam partem Galliæ; quod ibi quasdam ciuitates in armis esse audiebat, neque C. Caninium Rebilum legatum, qui in illis regionibus præerat, satis firmas II legiones habere existimabat. T. 3
Labienum ad se euocat: legionemque XII, quæ cum eo fuerat in hibernis, in Togatam Galliam mittit, ad colonias ciuium Romanorum tuendas; ne quod simile incommodum accideret de-

cur-

CAP. XXIV. 3. *in Togatam Galliam*] quæ paullo ante c. 23 sect. 3. *Citerior* dicta fuit, a togæ vsu, propter ciuitatem concessam, *Togata* dicta.

cursione barbarorum, ac superiore æstate Tergestinis accidisset; quia repentino latrocinio
4 atque impetu eorum erant oppressi. Ipse ad deuastandos depopulandosque fines Ambiorigis proficiscitur, quem perterritum atque fugientem, cum redigi posse in suam potestatem desperasset, proximum suæ dignitati esse ducebat, adeo fines eius vastare ciuibus, ædificiis, pecore, vt odio suorum Ambiorix, si quos fortuna fecisset reliquos, nullum reditum propter tantas
XXV calamitates haberet in ciuitatem. Cum in omnes partes finium Ambiorigis aut legiones aut auxilia dimisisset, atque omnia cædibus, incendiis, rapinis, vastasset; magno numero hominum interfecto aut capto, Labienum, cum
2 II legionibus, in Treuiros mittit; quorum ciuitas, propter Germaniæ vicinitatem, quotidianis exercitata bellis, cultu & feritate, non multum a Germanis differebat: neque imperata
3 vmquam, nisi exercitu coacta, faciebat. Interim C. Caninius legatus, cum magnam multitudinem conuenisse hostium in fines Pictonum, litteris nuntiisque Duracii cognouisset, qui perpetuo in amicitia Romanorum permanserat, cum pars quædam ciuitatis eius defecisset ad

---

Tergestinis] Tergeste, Carnicorum oppidum, ad Hadriaticum mare: quondam Italiæ finis, antequam pars Istriæ adiecta fuit.

CAP. XXVI. 1 *in fines Pictonum*] Pictones populus Aquitaniæ adiectæ prope Ligerim. Vrbs illorum *Limonum*, Λίμωνον Ptolemæi, media ætate Pictauium, Pictauus: nunc *Poictiers*.

ad oppidum Limonum contendit. quo cum 2
aduentaret, atque ex captiuis certius cognosceret, multis hominum millibus Dumnaco duce Andium, Duracium clausum, Limonum oppugnari: neque infirmas legiones hostibus committere auderet, castra munito loco posuit. Dumnacus, cum appropinquare Caninium cognouisset, copiis omnibus ad legiones conuersis, castra Romanorum oppugnare instituit. 3
cum complures dies in oppugnatione consumpsisset, & magno suorum detrimento, nullam partem munitionum conuellere potuisset; rursus ad obsidendum Limonum redit. Eodem XXVII 4
tempore C. Fabius legatus complures ciuitates in fidem recipit, obsidibus firmat, litterisque C. Caninii certior fit, quæ in Pictonibus gerantur. quibus rebus cognitis, proficiscitur ad auxilium Duracio ferendum. At Dumnacus, aduentu Fabii cognito, desperata salute, 2
si tempore eodem coactus esset & Romanum externum sustinere hostem, & respicere ac timere oppidanos; repente ex eo loco cum copiis recedit, nec se satis tutum fore arbitratur, nisi flumen Ligerim, quod erat ponte, propter magnitudinem, transeundum, copias transduxisset. Fabius, etsi nondum in conspectum 3
venerat hostibus, neque se cum Caninio coniun-

ad oppidum Limonum] Iam dictum est. Caput enim esse Pictonum, ex Magnone Valesius demonstrauit, qui Notis Iuris ad Carolum M. scripsit, *Pictauus, Limonum.*

iunxerat; tamen doctus ab iis, qui locorum
nouerant naturam, potissimum credidit, hostes
perterritos eum locum, quem petebant, peti-
4 turos. Itaque cum copiis ad eumdem pontem
contendit, equitatumque tantum procedere
ante agmen imperat legionum, quantum, cum
processisset, sine defatigatione equorum in ea-
5 dem se reciperet castra. Consequuntur equi-
tes nostri, vt erat præceptum, inuaduntque
Dumnaci agmen: & fugientes perterritosque
sub sarcinis in itinere adgressi, magna præda,
6 multis interfectis, potiuntur. Itaque, re bene
XXVIII gesta, se recipiunt in castra. Insequenti nocte
Fabius equites præmittit, sic paratos, vt confli-
gerent, atque omne agmen morarentur, dum
2 consequeretur ipse. cuius præceptis, vt res
gereretur, Q. Atius Varus, præfectus equitum,
singularis & animi & prudentiæ vir, suos hor-
tatur, agmenque hostium consecutus, turmas
partim idoneis locis disponit, partim equitum
3 prœlium committit. Consistit audacius equi-
tatus hostium succedentibus sibi peditibus, qui
toto agmine subsistentes, equitibus suis contra
4 nostros ferunt auxilium. fit prœlium acri cer-
tamine. namque nostri, contemptis pridie
superatisque hostibus, cum subsequi legiones
meminissent, & pudore cedendi, & cupiditate
per se conficiendi prœlii, fortissime contra pe-
5 dites prœliabantur; hostesque nihil amplius
copiarum accessurum credentes, vt pridie co-
gnouerant, delendi equitatus nostri nacti occa-
XXIX sionem videbantur. Cum aliquamdiu

summa

summa contentione dimicaretur, Dumnacus instruit aciem, quæ suis esset equitibus inuicem præsidio, tum repente conferitæ legiones in conspectum hostium veniunt. quibus visis, 2
perculsæ barbarorum turmæ, ac perterritæ acies hostium, perturbato impedimentorum agmine, magno clamore discursuque passim fugæ se mandant. At nostri equites, qui paullo ante 3
cum resistentibus fortissime conflixerant, lætitia victoriæ elati, magno vndique clamore sublato, cedentibus circumfusi, quantum equorum vires ad persequendum dextræque ad cædendum valent, tantum eo prælio interficiunt. Itaque amplius millibus XII aut arma- 4
torum, aut eorum, qui timore arma proiecerant, interfectis, omnis multitudo capitur impedimentorum. Qua ex fuga, cum constaret, XXX
Drapetem Senonem, (qui, vt primum defecerat Gallia, collectis vndique perditis hominibus, seruis ad libertatem vocatis, exsulibus omnium ciuitatum adscitis, receptis latronibus, impedimenta & commeatus Romanorum interceperat) non amplius hominum v millibus ex fuga collectis, prouinciam petere, vnaque consilium cum eo Luterium Cadurcum cepisse, quem in superiore Commentario, prima defectione Galliæ facere in prouinciam impetum voluisse, cognitum est; Caninius legatus, cum legio- 5
nibus II ad eos persequendos contendit, ne de ti-

CAP. XXX. 1 *in superiore commentario* | cap. 5 seqq. ibi Cæsar *Lucterium* scripsit, qui hic est *Luterius*.

timore aut detrimento prouinciæ, magna infamia, perditorum hominum latrociniis, capeXXXI retur. C. Fabius cum reliquo exercitu in Carnutes reliquasque proficiſcitur ciuitates, quarum eo prœlio, quod cum Dumnaco fecerat,
2 copias eſſe accitas ſciebat. non enim dubitabat, quin recenti calamitate ſubmiſſiores eſſent futuræ; dato vero ſpatio ac tempore, eodem
3 inſtante Dumnaco, poſſent concitari. qua in re ſumma felicitas celeritasque in recipiendis ciuitatibus Fabium conſequitur. nam Carnutes, qui, ſæpe vexati, numquam pacis fecerant mentionem, datis obſidibus, veniunt in deditio-
4 nem; ceteræque ciuitates, poſitæ in vltimis Galliæ finibus, Oceano coniunctæ, quæ Armoricæ appellantur, auctoritate adductæ Carnutum, aduentu Fabii legionumque, imperata ſine
5 mora faciunt. Dumnacus, ſuis finibus expulſus, errans latitansque, ſolus extremas Galliæ regioXXXII nes petere coactus eſt. At Drapes, vnaque Luterius, cum legiones Caniniumque adeſſe cognoſcerent, nec ſe ſine certa pernicie, perſequente exercitu, putarent prouinciæ fines intrare poſſe; nec iam liberam vagandi latrocinandique facultatem haberent, conſiſtunt in agris Cadur-
2 corum. Ibi cum Luterius apud ſuos ciues quondam integris rebus, multum potuiſſet; ſemperque auctor nouorum conſiliorum magnam apud barbaros auctoritatem haberet; oppidum Vxellodunum, quod in clientela fuerat eius, na-

CAP. XXXII, 2 *oppidum Vxellodunum*] Cadurcorum hoc oppidum in Aquitania citeriore fuit.

natura loci egregie munitum, occupat suis & Drapetis copiis, oppidanosque sibi coniungit. Quo cum confestim C. Caninius venis- XXXIII
set, animaduerteretque omnes oppidi partes præruptissimis saxis esse munitas, quo, defendente nullo, tamen armatis adscendere esset difficile; magna autem impedimenta oppidanorum videret, quæ si clandestina fuga subtrahere conarentur, effugere non modo equitatum, sed ne legiones quidem possent: tri- 2
partito cohortibus diuisis, trina excelsissimo loco castra fecit, a quibus paullatim, quantum copiæ patiebantur, vallum in oppidi circuitu ducere instituit. Quod cum animaduerte- XXXIV
rent oppidani, miserrimaque Alesiæ memoria solliciti, similem casum obsessionis vererentur, maximeque ex omnibus Luterius, qui fortunæ illius periculum fecerat, moneret rationem frumenti esse habendam; constituunt omnium consensu, parte ibi relicta copiarum, ipsi cum expeditis ad importandum frumentum proficisci. Eo consilio probato, proxima nocte, 2
II millibus armatorum relictis, reliquas ex oppido Drapes & Luterius educunt: ii, paucos 3
dies morati, ex finibus Cadurcorum, qui partim re frumentaria subleuare eos cupiebant, partim prohibere, quo minus sumerent, non poterant, magnum numerum frumenti comparant. non numquam autem expeditionibus nocturnis castella nostrorum adoriuntur. quam ob caus- 4
sam C. Caninius toto oppido munitiones

circumdare moratur; ne aut opus effectum
tueri non possit, aut plurimis in locis infirma
XXXV disponat præsidia. Magna copia frumenti
comparata, considunt Drapes & Luterius non
longius ab oppido x millibus passuum, vnde
paulatim frumentum in oppidum supporta-
2 rent. ipsi inter se prouincias patiuntur: Dra-
pes castris præsidio cum parte copiarum resti-
tit: Luterius agmen iumentorum ad oppi-
3 dum adducit. dispositis ibi præsidiis, hora
noctis circiter x siluestribus angustisque iti-
neribus frumentum importare in oppidum
4 instituit. quorum strepitum vigiles castrorum
cum sensissent, exploratoresque missi, quæ age-
rentur, renunciassent; Caninius celeriter cum
cohortibus armatis ex proximis castellis in fru-
5 mentarios sub ipsam lucem impetum fecit. ii,
repentino malo perterriti, diffugiunt ad sua
præsidia: quæ nostri, vt viderunt, acrius contra
armatos incitati, neminem ex eo numero vi-
uum capi patiuntur. Effugit inde cum paucis
XXXVI Luterius, nec se recipit in castra. Re bene
gesta, Caninius ex captiuis comperit, partem co-
piarum cum Drapete esse in castris intra millia
passuum x. qua re ex compluribus cognita,
cum intelligeret, fugato duce altero, perterri-
tos

CAP. XXXIV. 4 *circumdare moratur*] Ita nunc plerique: etiam Gryphius, quod haud dubie ex veteri codice. Antea editum erat *conatur*.

2. *prouincias partiuntur*] munera, expeditiones, Romano loquendi more, quo inter se consules aut prætores diuidunt.

tos reliquos facile opprimi posse; magnæ felicitatis esse arbitrabatur, neminem ex cæde refugisse in castra, qui de accepta calamitate nuntium Drapeti perferret. sed, cum in experiundo periculum nullum videret, equitatum omnem Germanosque pedites summæ velocitatis homines, ad castra hostium præmittit. ipse legionem vnam in trina castra distribuit, alteram secum expeditam ducit. Cum propius hostem 3
accessisset, ab exploratoribus, quos præmiserat, cognoscit, castra eorum, vt barbarorum fert consuetudo, relictis locis superioribus, ad ripas fluminis esse demissa. at Germanos equitesque imprudentibus omnibus de improuiso aduolasse, & prœlium commisisse. qua re cognita, 4
legionem armatam instructamque adducit. ita, repente omnibus ex partibus signo dato, loca superiora capiuntur. quod vbi accidit, Germani equitesque, signis legionis visis, vehementissime prœliantur. confestim omnes cohortes vndique impetum faciunt: omnibus aut interfectis, 5
aut captis, magna præda potiuntur. capitur ipse eo prœlio Drapes. Caninius, felicissime re XXXVII
gesta, sine vllo pæne militis vulnere, ad obsidendos oppidanos reuertitur; externoque hoste 1
deleto, cuius timore antea diuidere præsidia, & munitione oppidanos circumdare prohibitus erat,

CAP. XXXVII, 2 *cuius timore antea dinidere præs.*] Plures ita scripti codices: etiam editi veteres, Venetus, Gryphii, alii. Post excusum, *cuius timore augere præsidia.*

3 erat, opera vndique imperat administrari. Venit eodem cum suis copiis postero die C. Fabius, partemque oppidi sumit ad obsiden-
XXXVIII dum. Cæsar interim M. Antonium quæstorem cum cohortibus XV in Bellouacis reliquit, ne qua rursus nouorum consiliorum
2 capiendorum Belgis facultas daretur. ipse reliquas ciuitates adit, obsides plures imperat, timentes omnium animos consolatione sanat.
3 Cum in Carnutes venisset, quorum consilio in ciuitate superiore commentario Cæsar exposuit initium belli esse ortum, quod præcipue eos, propter conscientiam facti, timere animaduertebat, quo celerius ciuitatem metu liberaret, principem sceleris ipsius, & concitatorem belli Guturuatum
4 ad supplicium deposcit. qui etsi ne ciuibus quidem suis se committebat; tamen celeriter, omnium cura quæsitus, in castra per-
5 ducitur. Cogitur in eius supplicium Cæsar contra naturam suam, maximo militum concursu, qui omnia pericula & detrimenta belli a Guturuato accepta referebant, adeo vt verberibus exanimatum corpus securi ferire-
XXXIX tur. Ibi crebris litteris Caninii fit certior, quæ de Drape & Luterio gesta essent, quoque in
2 consilio permanerent oppidani: quorum etsi paucitatem contemnebat, tamen pertinaciam magna pœna esse adficiendam iudicabat; ne vniuersa Gallia non vires sibi defuisse ad resistendum

CAP. XXXVIII. 3 *superiore commentario*] lib. VII cap. 2.

dum Romanis, sed constantiam putaret; neue
hoc exemplo ceteræ ciuitates, locorum oppor-
tunitate fretæ, se vindicarent in libertatem;
cum omnibus Gallis notum esse sciret, reliquam 3
esse vnam æstatem suæ prouinciæ; quam si sustí-
nere potuissent, nullum vltra periculum vere-
rentur. Itaque Q. Calenum legatum cum le- 4
gionibus II relinquit, qui iustis itineribus se
subsequeretur: ipse cum omni equitatu,
quam potest celerrime, ad Canínium conten-
dit. Cum, contra exspectationem omnium, XL
Cæsar Vxellodunum venisset; oppidumque
operibus clausum animaduerteret; neque ab
oppugnatione recedi videret vlla conditione
posse; magna autem copia frumenti abundare
oppidanos, ex perfugis cognosceret; aqua
prohibere hostem tentare cœpit. Flumen in- 2
fimam vallem diuidebat, quæ pæne totum mon-
tem cingebat, in quo positum erat præruptum
vndique oppidum Vxellodunum. hoc auer- 3
tere loci natura prohibebat. sic enim imis radi-
cibus montis ferebatur, vt nullam in partem,
depressis fossis, deriuari posset. Erat autem 4
oppidanis difficilis & præruptus eo descensus,
vt, prohibentibus nostris, sine vulneribus ac
periculo vitæ, neque adire flumen, neque arduo
se recipere possent adscensu. qua difficultate
eo-

CAP. XL. 2 *quæ pæne totum montem*] Dion. Vossius mauult *quod pæne*, vt ad *flumen* referatur. Sed vallis etiam *pæne* montem, non totum potest cingere, depressior videlicet, per quam flumen labitur.

eorum cognita, Cæsar, sagittariis funditoribusque dispositis, tormentis etiam quibusdam locis contra facillimos descensus collocatis, aqua fluminis prohibebat oppidanos, quorum omnis postea multitudo aquatum vnum in locum con-
XLI ueniebat. Sub ipsius oppidi murum magnus fons prorumpebat, ab ea parte, quæ fere pedum ccc interuallo fluminis circuitu vaca-
2 bat. hoc fonte prohiberi posse oppidanos cum optarent reliqui, Cæsar vnus videret, non sine magno periculo; e regione eius, vineas agere aduersus montem, & aggeres struere cœpit, magno cum labore, & continua dimicatione.
3 oppidani enim loco superiore decurrentes sine periculo prœliabantur, multosque pertinaciter succedentes vulnerabant, vt tamen non deterrerentur milites nostri vineas proferre, & labore atque operibus locorum vincere difficul-
4 tates. Eodem tempore tectos cuniculos ad aggeres ac vineas agunt & ad caput fontis, quod ge-

---

CAP. XLI. 3 *decurrentes -- prœliabantur*] Locus hic aliter in Vett. libris legitur, *decurrunt, -- prœliantur, -- vulnerant -- Non deterrentur.* Nec vero dubito, quin recentium lectio etiam ex antiquis sit codicibus.

4. *tectos cuniculos --- ad caput fontis*] superiori sæculo plures libri, Basileenses, Gryphii, alii, hæc sola sine lacunæ indicio referebant: prius autem editi & MSS. post *cuniculos* interserunt *ad aggeres ac vineas:* alii, *ad vineas agunt, ad caput fontis:* Palatinus, *ad vineas agunt & ad caput fontis.* Scaliger, *crates & vineas agunt ad c. f.* quem plures hodie sequuntur: quæ etiam lectio firmari MS. codice dicitur. Clarior sensus, si nihil inseritur, quia si-

genus operis sine vllo periculo & sine suspicione hostium facere licebat. exstruitur agger in altitudinem pedum LX, collocatur in eo turris x tabulatorum, non quidem quæ mœnibus æquaretur, (id enim nullis operibus effici poterat) sed quæ superaret fontis fastigium. ex ea cum 6
tela tormentis iacerentur ad fontis aditus; nec sine periculo possent adaquari oppidani; non tantum pecora atque iumenta, sed etiam magna hominum multitudo siti consumebatur. Quo malo perterriti oppidani, cupas XLII
seuo, pice, scandulis complent, eas ardentes in opera prouoluunt. eodem tempore acerrime præliantur, vt ab incendio restinguendo dimicationis periculo deterreant Romanos. magna 2
repente in ipsis operibus flamma exsistit. quæcumque enim per locum præcipitem missa erant, ea vineis & aggere suppressa comprehendebant id ipsum, quod morabatur. Milites contra nostri, quamquam periculoso genere prœlii loco- 3
que iniquo premebantur, tamen omnia paratissimo sustinebant animo. res enim gerebatur 4
& excelso loco, & in conspectu exercitus nostri: magnusque vtrimque clamor oriebatur: ita quam quisque poterat, maxime insignis, quo notior testatiorque virtus eius esset, telis hostium flammæque se offerebat. Cæsar cum XLIII
com-

---

ne suspicione hostium facere licuit. Nos plenio-
res, vel spatii explendi caussa, expressimus, adiecta
ex alio & copula.

CAP. XLII. 1 *scandulis*] tabellis ligneis tegularum vices præstantibus.

complures suos vulnerari videret, ex omnibus oppidi partibus cohortes montem adscendere, &, simulatione mœnium occupandorum,
2 clamorem vndique iubet tollere. quo facto perterriti oppidani, cum quid ageretur in locis reliquis, essent ignari, reuocant ab impugnandis operibus armatos, murisque disponunt.
3 Ita nostri, fine prœlii facto, celeriter opera flamma comprehensa partim restinguunt, partim interscindunt. cum pertinaciter resisterent oppidani, & iam magna parte suorum siti amissa, in sententia permanebant; ad postremum cuniculis venæ fontis interciſæ sunt, at-
5 que auersæ. quo facto repente fons perennis exhaustus, tantam attulit oppidanis salutis desperationem, vt id non hominum consilio, sed deorum voluntate factum, putarent. Itaque, ne-
XLIV cessitate coacti, se transdiderunt. Cæsar, cum suam lenitatem cognitam omnibus sciret, neque vereretur, ne quid crudelitate naturæ videretur asperius feciſſe, neque exitum consiliorum suorum animaduerteret, si tali ratione diuersis in locis plures rebellare cœpissent; exemplo supplicii deterrendos reliquos existimauit. Itaque omnibus, qui arma tulerant, manus præcidit, vitamque concessit, quo testa-
2 tior esset pœna improborum. Drapes, quem captum esse a Caninio docui, siue indignatione & dolore vinculorum, siue timore grauioris supplicii, paucis diebus sese cibo abstinuit, atque
3 ita interiit. Eodem tempore Luterius, quem profugisse ex prœlio, scripsi, cum in potesta-

tem

tem veniſſet Epasnacti Aruerni, (crebro enim mutandis locis, multorum fidei ſe committebat, quod nusquam diutius ſine periculo commoraturus videbatur, cum ſibi conſcius eſſet, quam inimicum deberet Cæſarem habere) hunc Epasnactus Aruernus, amiciſſimus populi R. ſine dubitatione vlla vinctum ad Cæſarem duxit. Labienus interim in Treuiris equeſtre XLV
prœlium ſecundum facit; compluribusque Treuiris interfectis & Germanis, qui nulli aduerſus Romanos auxilia denegabant, principes eorum viuos in ſuam redegit poteſtatem; at- 2
que in iis Surum Aeduum, qui & virtutis & generis ſummam nobilitatem habebat, ſolusque ex Aeduis ad id tempus permanſerat in armis. Ea re cognita, Cæſar cum in XLVI
omnibus partibus Galliæ bene res geſtas videret, iudicaretque ſuperioribus æſtiuis Galliam deuictam & ſubactam eſſe, Aquitaniam numquam ipſe adiſſet, ſed per P. Craſſum quadam ex parte deuiciſſet, cum II legionibus in eam partem eſt profectus, vt ibi extremum tempus conſumeret æſtiuorum. quam rem, ſicut cetera, cele- 2
riter feliciterque confecit. namque omnes Aquitaniæ ciuitates legatos ad eum miſerunt, obſidesque ei dederunt. quibus rebus geſtis, ipſe cum 3
equitum præſidio Narbonem profectus eſt, exercitum per legatos in hiberna deduxit, IV legiones in Belgio collocauit cum M. Antonio, & C. Trebonio, & P. Vatinio, & Q. Tullio legatis: duos in Aeduos miſit, quorum in omni 4
Gallia ſummam eſſe auctoritatem ſciebat; duas

in

in Turonis ad fines Carnutum posuit, quæ omnem regionem coniunctam Oceano continerent; 11 reliquas in Lemouicum fines, non longe ab Aruernis, ne qua pars Galliæ vacua ab
5 exercitu esset. paucos dies ipse in prouincia moratus, cum celeriter omnes conuentus percucurrisset, publicas controuersias cognouisset,
6 bene meritis præmia tribuisset: cognoscendi enim maximam facultatem habebat, quali quisque animo in remp. fuisset totius Galliæ defectione, quam sustinuerat fidelitate atque au-
XLVII xiliis prouinciæ illius. His rebus confectis, ad legiones in Belgium se recipit hibernauitque Nemetocennæ. ibi cognoscit, Comium Atrebatem prœlio cum equitatu suo contendisse.
2 nam cum Antonius in hiberna venisset, ciuitasque Atrebatum in officio maneret; Comius, qui post illam vulnerationem, quam supra commemorauimus, semper ad omnes motus paratus suis ciuibus esse consuesset, ne consilia belli quærentibus auctor armorum duxque deesset, parente Romanis ciuitate, cum suis equitibus se suosque latrociniis alebat, infestisque itineribus commeatus complures, qui comportabantur in hiberna Romanorum, intercipie-
XLVIII bat. Erat attributus Antonio præfectus equitum C. Volusenus Quadratus, qui cum eo hi-

---

CAP. XLVII. 1 *Nemetocennæ*] Oppidum est Atrebatum, & haud dubie princeps gentis, quod in Itinerariis *Nemetacum* vocatur, cuius situs in locum *Arras* siue *Atrecht*, medio æuo *Atrebatæ*, videtur incidere. Vide Notit. Orb. Antiqui.

hibernaret. hunc Antonius ad persequendum
equitatum hostium mittit. Volusenus autem 2
ad eam virtutem, quæ singularis in eo erat, ma-
gnum odium Comii adiungebat, quo libentius
id faceret, quod imperabatur. Itaque, dispos-
tis insidiis, sæpius eius equites adgressus, secunda
prœlia faciebat: nouissime, cum vehemen- 3
tius contenderetur, ac Volusenus ipsius inter-
cipiendi Comii cupiditate pertinacius eum cum
paucis insecutus esset, ille autem fuga vehementi
Volusenum longius produxisset; repente
omnium suorum inuocat fidem atque auxilium,
ne sua vulnera, perfidia imposita, paterentur
inulta; conuersoque equo, se a ceteris incautius
permittit in præfectum. faciunt idem omnes 4
eius equites, paucosque nostros conuertunt,
atque insequuntur. Comius incensum calcari- 5
bus equum iungit equo Quadrati, lanceaque
infesta medium femur eius magnis viribus trans-
iicit. præfecto vulnerato, non dubitant nostri 6
resistere, & conuersi hostem pellere. quod vbi
accidit, complures hostium, magno nostro-
rum impetu pulsi, vulnerantur, & partim in
fu-

CAP. XLVIII. 3 *perfidia imposita*] diuersis casibus, *perfidia* sexto: *imposita* quarto multitudinis. Dionysius Vossius emendauit, cum legeretur vulgo *perfidia interposita*, quod incongruens; aut *perfidem interpositam*, quod clarius quidem, sed participium requirit *accepta*, *inflicta*, aut simile, cuius nullum hic vestigium est. Nec insolens *imponere vulnus*. Cicero Tusc. IV. 24 *quæ hic reip. vulnera imponebat, eadem ille sanabat*. Et pro Sextio c. 19 *accipienda plaga, illis mortiferæ, qui eam imposuissent*.

7 fuga proteruntur, partim intercipiuntur. quod vbi malum dux equi velocitate euitauit, grauiter vulneratus præfectus, vt vitæ periculum adi-
8 turus videretur, refertur in castra. Comius autem siue expiato suo dolore, siue magna parte amissa suorum, legatos ad Antonium mittit, seque ibi futurum, vbi præscripserit, & ea facturum, quæ imperauerit, obsidibus datis firmat.
9 vnum illud orat, vt timori suo concedatur, ne in conspectum veniat cuiusquam Romani. quam postulationem Antonius cum iudicaret ab iusto nasci timore, veniam petenti dedit, obsides accepit.

10 SCIO, Cæsarem singulorum annorum singulos commentarios confeciſſe: quod ego non existimaui mihi esse faciendum: propterea quod insequens annus L. Paullo & C. Marcello Coss. nullas habet Galliæ magnopere res gestas. Ne quis tamen ignoraret, quibus in locis Cæsar exercitusque eo tempore fuissent, pauca scribenda coniungendaque huic commentario statui.

XLIX CAESAR, cum in Belgio hiemaret, vnum illud propositum habebat, continere in amicitia ciuitates, nulli spem aut causſam dare armo-
2 rum. nihil enim minus volebat, quam sub discessu suo necessitatem sibi aliquam imponi belli gerendi, ne, cum exercitum deducturus esset, bellum aliquod relinqueretur, quod omnis Gallia libenter sine præsenti periculo susciperet. Itaque, honorifice ciuitates appellando,
3 principes maximis præmiis adsiciendo, nulla one-

onera noua imponendo, defessam tot aduersis
prœliis Galliam, conditione parendi meliore,
facile in pace continuit. Ipse, hibernis pera- L
ctis, contra consuetudinem in Italiam quam ma-
ximis itineribus est profectus, vt municipia &
colonias appellaret, quibus M. Antonii, quæ-
storis sui, commendaret sacerdotii petitionem.
contendebat enim gratia, cum libenter pro ho- 2
mine sibi coniunctissimo, quem paullo ante
præmiserat ad petitionem, tum acriter contra
factionem & potentiam paucorum, qui M. An-
tonii repulsa, Cæsaris decedentis conuellere
gratiam cupiebant. hunc etsi augurem prius 3
factum, quam Italiam attingeret, in itinere au-
dierat, tamen non minus iustam sibi caussam
municipia & colonias adeundi existimauit, vt iis
gratias ageret, quod frequentiam atque officium
suum Antonio præstitissent; simulque se & 4
honorem suum in sequentis anni commendaret
petitione, propterea quod insolenter aduersarii
sui gloriarentur, L. Lentulum & C. Marcellum
Coss. creatos, qui omni honore & dignitate
Cæsarem exspoliarent; ereptum Ser. Galbæ con-
sulatum, cum is multo plus gratia suffragiisque
va-

CAP. L. *sacerdotii petitionem*] auguratus; quem etiam *sacerdotium* dixit Plinius IV epist. VIII. De Antonii autem auguratu videas Cic. Philipp. II cap. 33.

CAP. L. 2 *Cæsaris decedentis*] de prouincia, cuius iam nonus annus agebatur.

4. *ereptum Ser. Galbæ consulatum*] Ser. Galbæ legatus Cæsaris in Gallia fuerat, missus cum legione in Nantuates & Veragros, *lib.* III *ineunte*. Cum consula-

valuisset, quod sibi coniunctus & familiaritate
LI & necessitudine legationis esset. Exceptus
est Cæsaris aduentus ab omnibus municipiis &
coloniis incredibili honore atque amore, tum
primum enim veniebat ab illo vniuersæ Galliæ
2 bello. nihil relinquebatur, quod ad ornatum
portarum, itinerum, locorumque omnium, qua
3 Cæsar iturus erat, excogitari posset. cum libe-
ris omnis multitudo obuiam procedebat. hostiæ
omnibus locis immolabantur: tricliniis stratis
fora templaque occupabantur, vt vel exspecta-
tissimi triumphi lætitia præcipi posset. Tanta erat
magnificentia apud opulentiores, cupiditas apud
LII humiliores. Cum omnes regiones Galliæ
Togatæ Cæsar percucurrisset, summa celeritate
ad exercitum Nemetocennam rediit; legionibus-
que ex omnibus hibernis ad fines Treuirorum
euocatis, eo profectus est, ibique exercitum
2 lustrauit. T. Labienum Galliæ Togatæ præfe-
cit, quo maiore commendatione conciliaretur
ad consulatus petitionem. Ipse tantum itinerum
faciebat, quantum satis esse ad munitionem lo-
3 corum, propter salubritatem, existimabat. Ibi
quam-

---

tum peteret, repulsam tulit propter Cæsaris amici-
tiam: ex quo Cæsari offensus cum Cassio & Bruto
conspirauit. *Suet. Galb. c.* 3.

CAP. LI. 3 *præcipi posset*] ante capi, vt ad Cæsaris ex-
spectatum triumphum, nondum autem præsentem,
referatur. Sic R. Steph. & Ciaccon. & Gryph. &
Iungerm. ac Goduinus: etiam v. c. Carrarienfis.
Alii *percipi*, vt cum quouis triumpho splendidiore
comparetur.

quamquam crebro audiebat, Labienum ab inimicis suis sollicitari; certiorque fiebat, id agi paucorum consiliis, vt interposita senatus auctoritate, aliqua parte exercitus spoliaretur; tamen neque de Labieno credidit quicquam, neque contra senatus auctoritatem, vt aliquid faceret, potuit adduci. iudicabat enim, liberis sententiis patrum conscriptorum caussam suam facile 4
obtineri, nam C. Curio, tribunus pl. cum Cæsaris caussam dignitatemque defendendam suscepisset, sæpe erat senatui pollicitus, si quem timor armorum Cæsaris læderet; & quoniam Pompeii dominatio, atque arma, non minimum terrorem foro inferrent, discederet vterque ab armis, exercitusque dimitteret, fore eo pacto liberam, & sui iuris ciuitatem. neque 5
hoc tantum pollicitus est; sed etiam per se senatus discessionem facere cœpit. quod ne fieret, consules amicique Pompeii interceserunt, atque, ita

CAP. LII. 3 *Labienum ab inimicis suis sollicitari*] Cæsaris inimicis. nec frustra. Labienus enim postea stetit a Pompeii partibus.

4. *C. Curio tribunus pl.*] Hic est, ad quem Ciceronis exstant epistolæ lib. 11; post violentissimus defensor Cæsaris, in Africa perit. Sueton. Cæs. 29 & 36.

5. *per se discessionem facere cœpit*] Plutarchus Cæsare p. 722 τοῖς περὶ Ἀντώνιον tribuit, in quibus princeps erat Curio: vterque enim pro Cæsare contendit. Fit autem discessio post diuersas sententias consule (aliquando etiam tribuno, *Cic.* 1 *epist.* 11) postulante, vt qui huius illiusue sententiæ sit, a ceteris discedant. Gellius XIV, 7 Tuberone auctore necessariam SCtis discessionem tradit.

LIII ita rem moderando, discesserunt. Magnum hoc testimonium senatus erat vniuersi, conueniensque superiori facto. nam Marcellus, proximo anno, cum impugnaret Cæsaris dignitatem, contra legem Pompeii & Crassi, retulerat ante tempus ad senatum, de Cæsaris prouinciis, sententiisque dictis, discessionem faciente Marcello, qui sibi omnem dignitatem ex Cæsaris inuidia quærebat; senatus frequens in alia
2 omnia transiit. quibus non frangebantur animi inimicorum Cæsaris, sed admonebantur; quo maiores pararent necessitudines; quibus cogi posset senatus id probare, quod ipsi con-
LIV stituissent. Fit deinde S. C. vt ad bellum Parthicum legio vna a Cn. Pompeio, altera a C. Cæsare mitterentur. neque obscure hæ duæ
2 legiones vni Cæsari detrahuntur. nam Cn. Pompeius legionem primam, quam ad Cæsarem miserat, confectam ex delectu prouinciæ, Cæsari eam tamquam ex suo numero dedit.
3 Cæsar tamen, cum de voluntate aduersariorum se exspoliari nemini dubium esset, Cn. Pompeio legionem remisit, & ex suo numero XV, quam in Gallia citeriore habuerat, ex S. C. iubet transdi. In eius locum XIII legionem in Italiam mittit, quæ præsidia tueretur, ex qui-

CAP. LIII. 1 *senatus frequens in alia omnia*] Vid. Plutarch. dicto loco; & Appian. Civ. II p. 736, qui ait, in Curionis sententiam CCCLXX senatores discessisse: solus XXII in alteram.

CAP. LIV. 1 *ad bellum Parthicum*] Appianus dicto loco p. 734 ἐς Συρίαν φυλακῆς ἕνεκα.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0346
DFG

quibus præsidiis XV deducebatur. ipse exercitum distribuit per hiberna. C. Trebonium cum legionibus IV in Belgio collocat. C. Fabium tum totidem in Aeduos deducit. sic enim existimabat, tutissimam fore Galliam, si Belgæ, quorum maxima virtus; & Aedui, quorum auctoritas summa esset, exercitibus continerentur. Ipse in Italiam profectus est. quo cum venisset, cognoscit, per C. Marcellum consulem legiones II ab se remissas, quæ ex S. C. deberent ad Parthicum bellum duci, Cn. Pompeio transditas, atque in Italia retentas esse. hoc facto, quamquam nulli erat dubium, quin arma contra Cæsarem pararentur: tamen Cæsar omnia patienda esse statuit, quoad sibi spes aliqua relinqueretur iure potius disceptandi, quam belli gerendi.

4 5 LV 2

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO CIVILI

LIBER II.

SVMMARIVM LIBRI I.

Cauſſæ & origo ciuilis belli, Cæſar totam Italiam fauore municipiorum celeriter occupat. Pompeium Brundusii obſidet. Ille tamen elabitur. oppidum deditur. Electi a Cæſarianis e Sardinia Cotta, e Sicilia Cato. Cæſar ad vrbem proficiſcitur, ſed irritus iis, quæ de pace agere deſtinauerat, in Galliam vlteriorem contendit, & Maſſiliæ obſidione legatis commiſſa, ipſe in Hiſpaniam profectus, poſt multa incommoda Pompeianos exercitus ad deditionem cogit.

LITTERIS a Fabio C. Cæſaris conſulibus redditis, ægrę ab iis impetratum eſt, ſumma tribunorum pl. contentione, vt in ſenatu recitarentur: vt vero ex litteris ad ſenatum referretur, impetrari non potuit. Referunt conſules de rep. [in ciuitate.] L. Lentulus conſul ſenatui reique pub. ſe non defuturum pollicetur, ſi audacter ac fortiter ſententias dicere velint: ſin Cæſarem reſpiciant, atque eius gratiam ſequantur, vt ſuperioribus fecerint temporibus, ſe ſibi conſilium capturum, neque ſenatus auctoritati obtempera-

---

LIB. I. CAP. 1, 1 *in ciuitate*] Multis hæc verba ſuſpecta ſunt, quaſi a librario inſerta: quia Cæſar *in vrbe* potius dixiſſet, vt cap. 2 ineunte, quod ſenatui extra vrbem habito *cap.* 3 & 6 opponitur.

Occidens

Orientes

Meridies

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0349
DFG

raturum: habere se quoque ad Cæsaris gratiam atque amicitiam, receptum. In eamdem sententiam loquitur Scipio: Pompeio esse in animo, reipub. non deesse, si senatus sequatur; sin cunctetur, atque agat lenius, nequidquam eius auxilium, si postea velit, imploraturum. Hæc Scipionis oratio, quod senatus in vrbe habebatur, Pompeiusque aderat, ex ipsius ore Pompeii mitti videbatur. dixerat aliquis leniorem sententiam, vt primo M. Marcellus, ingressus, in eam orationem, non oportere ante de rep. ad senatum referri, quam delectus tota Italia habiti, & exercitus conscripti essent; quo præsidio, tuto & libere senatus, quæ vellet decernere auderet: vt M. Calidius, qui censebat, vt Pompeius in suas prouincias proficisceretur; ne qua esset armorum caussa: timere Cæsarem, abreptis ab eo II legionibus, ne ad eius periculum reseruare & retinere eas ad vrbem Pompeius videretur: vt M. Rufus, qui sententiam Calidii, paucis fere mutatis verbis, sequebatur. ii omnes, conuicio L. Lentuli consulis cor-

4 11 2 3 4

CAP. II. 1 *Pompeiusque aderat*] Muretus V. L. lib. x extremo *a. v. erat*, id est *ad vrbem*, legit: P. Victorius lib. III ineunte *aberat*. Omnes tamen scripti & olim editi *aderat*, hoc est, in proximo, sub mœnibus erat, vt Dio Cassius lib. XLI ineunte ait ἐν τῷ προαστείῳ, *in suburbio*.

4. *vt M. Rufus*] M. Cœlius Rufus, cuius est VIII liber epistolarum inter Ciceronianas: & pro quo Ciceronis exstat oratio, *pro Cœlio* inscripta.

correpti exagitabantur. Lentulus sententiam
1 Calidii pronunciaturum se omnino negauit.
Marcellus, perterritus conuiciis, a sua sententia
6 discessit. Sic vocibus consulis, terrore præ-
sentis exercitus, minis amicorum Pompeii, ple-
rique compulsi, inuiti & coacti, Scipionis sen-
7 tentiam sequuntur; vti ante certam diem
Cæsar exercitum dimittat; si non faciat, eum
8 aduersus remp. facturum videri. Intercedit
M. Antonius, Q. Cassius, tribuni pl. Refertur
confestim de intercessione tribunorum. dicun-
tur sententiæ graues, vt quisque acerbissime
crudelissimeque dixit, ita quam maxime ab ini-
III micis Cæsaris collaudatur. Misso ad vespe-
rum senatu, omnes, qui sunt eius ordinis, a
Pompeio euocantur. Laudat Pompeius, atque
in posterum confirmat, segniores castigat atque
2 incitat, multi vndique ex veteribus Pompeii
exercitibus, spe præmiorum atque ordinum, euo-
3 cantur; multi ex duabus legionibus, quæ sunt
tra-

---

1. *sententiam Calidii pronuntiaturum*] Consul singulas sententias rogabat; collectas postmodum simul pronuntiauit, vt appareret, num opus esset discessione. Omisisse aliquando, quæ displicebant, ex hoc ipso loco manifestum est.

3. *aduersus remp. facturum*] mollior formula quam *hostem iudicari*; re autem illi fere consentiens. Vsi sunt & Cicero pro Mil. c. 5. Sallust. Catil. c. 50 seq. M. Cœlius ad Cic. epist. 8. sect. 17 ex SC.

CAP. III. 1 *euocantur*] extra vrbem vt senatus habeatur, vbi Pompeius erat: vt cap. 6 infra sect. 1.

2. *spe ordinum*] vt ductores ordinum fierent; aut si fuissent, ad superiores adscenderent ordines.

traditæ a Cæsare, arcessuntur. completur vrbs: ad ius comitiorum tribunus pl. C. Curio prouocat. omnes amici consulum, necessarii Pompeii, atque eorum, qui veteres inimicitias cum Cæsare gerebant, coguntur in senatum: quorum vocibus & concursu terrentur infirmiores, dubii confirmantur; plerisque vero libere potestas decernendi eripitur. Pollicetur L. Piso censor, sese iturum ad Cæsarem; item L. Roscius prætor, qui de his rebus eum doceant. VI dies ad eam rem conficiendam spatii postulant. dicuntur etiam a non nullis sententiæ, vt legati ad Cæsarem mittantur, qui voluntatem senatus ei proponant. Omnibus his resistitur, omnibusque oratio consulis, Scipionis, Catonis opponitur. Catonem veteres inimicitiæ Cæsaris incitant, & dolor repulsæ. Lentulus, æris alieni magnitudine, & spe exercitus, ac pro-

4
5
6
7
IV
2

3. *completur vrbs: ad ius comitiorum tribunos*] Vrbs militibus arcessitis completur. Cetera in mendo latent. Sensus fortasse: Curionem, qui paullo ante tribunus fuerat, nouos tribunos admonuisse, quæ proximis comitiis data Cæsari fuerant.

5. *L. Piso censor*] cum Ap. Claudio. Idem socer Cæsaris.

CAP. IV, 2. *Catonem veteres inimicitiæ*] Iniquior hæc in Catonem censura videtur, reip. causa omnia agentem.

dolor repulsæ] quin æquo potius animo tulisse fertur. Consulatum vna cum M. Marcello & Ser. Sulpicio, vt inualescenti Cæsaris & Pompeii potentiæ resisteret, petierat, sed impeditus ab vtriusque amicis fuit. *Dio Cass.* XL. p. 147.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0353
DFG

prouinciarum, & regum appellandorum lar-
3 gitionibus mouetur: seque alterum fore Sul-
lam inter suos gloriatur, ad quem summa im-
perii redeat. Scipionem eadem spes prouinciæ
atque exercituum impellit; quos se pro ne-
cessitudine partiturum cum Pompeio arbitra-
tur: simul iudiciorum metus, adulatio atque
ostentatio sui & potentium, qui in republ. in-
4 diciisque tum plurimum pollebant. Ipse Pom-
peius, ab inimicis Cæsaris incitatus, quod ne-
minem dignitate secum exæquari volebat, to-
tum se ab eius amicitia auerterat, & cum com-
munibus inimicis in gratiam redierat, quorum
ipse maximam partem illo adfinitatis tempore
5 adiunxerat Cæsari. simul infamia duarum le-
gionum permotus, quas ab itinere Asiæ Syriæ-
que ad suam potentiam dominatumque con-
V uerterat, rem ad arma deduci studebat. His
de caussis aguntur omnia raptim atque tur-
bate: neque docendi Cæsaris propinquis
eius spatium datur, nec tribunis pleb. sui
periculi deprecandi, neque etiam extremi
iuris intercessionem retinendi, quod L.
2 Sulla reliquerat, facultas tribuitur; sed
de

regum appellandorum largitionibus] Reges exteri vt a senatu reges, & amici appellarentur, magnis sæpe largitionibus impetrauerunt.

3. *iudiciorum metus*] quia Scipio, Pompeii socer, de ambitu a Memmio lege Pompeia accusabatur. *Appian. Civ.* 11 p. 729.

4. *neminem secum exæquari*] Hoc plures Pompeio obiiciunt, Velleius 11, 33, Lucanus 1, 126. Flor. 1 v, 2 sect. 14.

de sua salute die VII cogitare coguntur; quod illi turbulentissimi superioribus temporibus tribuni pleb. VIII denique mense suarum actionum respicere ac timere consueuerant. decurritur ad illud extremum atque vltimum S. C. quo, nisi pæne in ipso vrbis incendio, atque desperatione omnium salutis, latorum audacia, numquam ante discessum est; DENT OPERAM CONSVLES, PRAETORES, TRIBVNI PLEB. QVIQVE PROCONSVLES SVNT AD VRBEM, NE QVID RESP. DETRIMENTI CAPIAT. Hæc S. C. perscribuntur a. d. VIII id. Ianuarii. itaque V primis diebus, quibus haberi senatus potuit, qua ex die consulatum iniit Lentulus, biduo excepto comitiali, & de imperio Cæsaris, & de amplissimis viris tribunis pleb. grauissime acerbissimeque decernitur. profugiunt statim ex vrbe tribuni pleb. seseque ad Cæsarem conferunt. is eo tempore erat Rauennæ, exspectabatque suis leniss-
mis

CAP. V. 2 *de sua salute die* VII] septimo die, ex quo Lentulus consulatum iniit, fugere tribuni cogebantur. *post paullo sect.* 4.

VIII *denique mense respicere & timere*] mense comitiorum consularium, ex quo designatos consules tribuni timere cœperunt, quibus rationem actorum deberent reddere.

3. *ad illud extremum atque vltimum S. C.*] Liuius III, 4 *vltimæ necessitatis formam* vocat. Adde Sallust. Cat. c. 29, & Cic. I Catil. c. 2. ac nostrum mox cap. 7 sect. 4.

4. *biduo excepto comitiali*] quo senatus haberi non poterat. *Comitiales dies* Macrobius I Saturn. c. 16 definit, *quibus cum populo agi licet.*

mis postulatis responsa: si qua hominum æqui-
VI tate res ad otium deduci posset. Proximis
diebus habetur senatus extra vrbem. Pompe-
ius eadem illa, quæ per Scipionem ostenderat,
2 agit; *senatus virtutem constantiamque col-
laudat; copias suas exponit; legiones habere
sese paratas X. præterea cognitum compertum-
que sibi, alieno esse animo in Cæsarem milites,
neque iis posse persuaderi, vti eum defendant*
3 *aut sequantur.* De reliquis rebus ad senatum
refertur, tota vt Italia delectus habeatur; Fau-
stus Sulla pro prætore in Mauretaniam mitta-
tur: pecunia vti ex ærario Pompeio detur.
4 Refertur etiam de rege Iuba, vt socius sit atque
amicus: Marcellus vero, passurum se in præ-
sentia, negat. De Fausto impedit Philippus tri-
5 bunus plebis. De reliquis rebus S. C. perscri-
buntur, prouinciæ priuatis decernuntur, duæ
consulares, reliquæ prætoriæ. Scipioni obuenit
Syria, L. Domitio Gallia: Philippus & Marcellus
pri-

CAP. VI. 1 *habetur senatus extra vrbem*] Extra vr-
bem: quia Pompeio tamquam proconsuli non li-
cebat intrare.

3. *Sulla pro prætore in Mauretaniam*] non in Iubæ re-
gnum, quia de eo mox sect. 4 separatim agitur. An
in Mauretaniam propriam, vt reges eius, Bocchum
& Bogudem, a Cæsarianis partibus abstraheret? Vide
H. Noris Cenotaph. Pisan. p. 236.

5. *prouinciæ priuatis decernuntur*] non ex prætura aut
consulatu, vt antea. Vide infra c. 85 huius libri.
sect. 9.

Philippus & Marcellus] Hi ambo consulares in sorti-
tione prouinciarum a Pompeianis prætereuntur: &
L. Marcius Philippus, quia Cæsaris adfinis, vitri-

priuato consilio prætereuntur, neque eorum sortes deiiciuntur. In reliquas prouincias prætores mittuntur. neque exspectant, quod superioribus annis acciderat, vt de eorum imperio ad populum referatur: paludatique, votis nuncupatis, exeant. Consules, quod ante id tempus acciderat numquam, ex vrbe proficiscuntur, lictoresque habent in vrbe & Capitolio priuati, contra omnia vetustatis exempla. Tota Italia delectus habentur; arma imperantur; pecuniæ a municipiis exiguntur, & e fanis tolluntur; omnia diuina & humana iura permiscentur. Quibus rebus cognitis, Cæsar apud milites concionatur: *Omnium temporum iniurias inimicorum in se commemorat, a quibus & diductum, & deprauatum Pompeium queritur, inuidia atque obtrectatione laudis suæ, cuius ipse honori & dignitati semper fauerit, adiutorque fuerit. nouum in rep. introductum exemplum queritur, vt tribunicia intercessio armis notaretur, atque opprimeretur, quæ superioribus annis ar-*

6 7 8 VII 1

---

cus Octauiani, *Suet. Aug. c.* 8. Cur vero Marcellus? M. & C. infensi Cæsari. Quare Dionys. Vossius *Marcellinus* legit, quia Philippi collega Lentulus Marcellinus fuit, quo anno Cicero ab exsilio reuertit.

6. *paludatique, votis nuncupatis*] Hinc ritum notes exeuntium in prouincias. De paludatis Cic. XV epist. XVII, & IV Attic. ep. XIII. De votis & aliis sacris in Capitolio ante exitum factis, Plinius Paneg. c. 5. vbi *de more* ita fieri dicit.

CAP. VII. 2 *trib. intercessio armis notaretur*] tribunorum pl. ius intercedendi vi & armis cohiberetur, eique quasi inureretur nota.

3 *armis esset restituta. Sullam, nudata omnibus*
rebus tribunicia potestate, tamen intercessionem
4 *liberam reliquisse: Pompeium, qui amissam*
restituisse videatur, dona etiam, quæ ante habue-
rat, ademisse: quotiescumque sit decretum,
DARENT MAGISTRATVS OPERAM,
NE QVID RESP. DETRIMENTI CA-
5 PERET: *qua voce & quo S. C. populus R. ad*
arma sit vocatus; factum in pernicios legi-
bus, in vi tribunitia, in secessione populi, templis
locisque editioribus occupatis: (atque hæc supe-
rioris ætatis exempla expiata Saturnini atque
Gracchorum casibus docet) *quarum rerum illo*
tempore nihil factum, ne cogitatum quidem,
nulla lex promulgata, non cum populo agi cœ-
6 *ptum, nulla secessio facta. hortatur, cuius im-*
peratoris ductu IX *annis remp. felicissime gesse-*
rint, plurimaque prælia secunda fecerint, omnem
Galliam Germaniamque pacauerint, vt eius exi-
stimationem dignitatemque ab inimicis defendant.
7 Conclamant legionis XIII, quæ aderat, milites,
(hanc enim initio tumultus euocauerat: reli-
quæ nondum conuenerant) *sese paratos esse,*
imperatoris sui tribunorumque pl. iniurias defen-
VIII *dere.* Cognita militum voluntate, Arimi-
num

4. *Pompeium, qui amissam restituisse*] Sallust. Catil. c. 38 *Cn. Pompeio & M. Crasso* Coss. *tribunitia potestas restituta est.* Adde Asconium in Diuinat. p. 19.
DARENT MAGISTRATVS OPERAM] De hac formula paullo ante dictum ad cap. 5 sect. 3.
5. *Saturnini atque Gracchorum*] Vide Florum lib. III. 14, 15, 16.
6. *Germaniamque*] hanc terrore, Galliam armis.

num cum ea legione proficiſcitur, ibique tribunos pleb. qui ad eum confugerant, conuenit: reliquas legiones ex hibernis euocat, & ſubſequi iubet. Eo L. Cæſar adoleſcens venit: cuius 2
pater Cæſaris erat legatus. is, reliquo ſermone confecto, cuius rei cauſſa venerat, habere ſe a Pompeio ad eum priuati officii mandata demonſtrat: *velle Pompeium ſe Cæſari purgatum,* 3
ne ea, quæ reip. cauſſa egerit, in ſuam contumeliam vertat: ſemper ſe reip. commoda priuatis neceſſitatibus habuiſſe potiora, Cæſarem quoque pro ſua dignitate debere & ſtudium & iracundiam ſuam reip. dimittere, neque adeo grauiter inſci inimicis, ne cum illis nocere ſe ſperet, reipub. noceat. Pauca eiusdem generis addit, cum 4
excuſatione Pompeii coniuncta. Eadem fere atque eisdem diebus prætor Roſcius agit cum Cæſare, ſibique Pompeium commemoraſſe demonſtrat. Quæ res etſi nihil ad leuandas IX
iniurias pertinere videbantur: tamen idoneos nactus homines, per quos ea, quæ vellet ad eum perferrentur, petit ab vtroque, quoniam Pompeii mandata ad ſe detulerint, ne grauentur ſua quoque ad eum poſtulata deferre; ſi paruo labore magnas controuerſias tollere, atque omnem Ita-

---

CAP. VIII. 1 *trib. pl. qui ad eum confugerant*] Vide ſupra cap. 2 & 5.

3. *priuatis neceſſitatibus*] Sic vet. cod. Venet. & alii: Gryph. & Baſil. *neceſſitudinibus*, quo alterum ex licendum eſt.

4. *Eadem fere atque iisdem diebus*] Philippi Rubenii emendatio eſt, quam Voſſius probat. Vulgo, *eadem f. atq. eisdem de rebus*, quæ ταυτόσης eſt.

2 Italiam metu liberare possent; *sibi semper reip.*
primam fuisse dignitatem, vitaque potiorem;
doluisse se, quod populi R. beneficium sibi per
tumeliam ab inimicis extorqueretur, ereptoque
semestri imperio, in vrbem retraheretur, cuius ab-
sentis rationem haberi proximis comitiis populus
3 *iussisset; tamen hanc honoris iacturam sui, reip.*
caussa æquo animo tulisse: cum litteras ad sena-
tum misserit, vt omnes ab exercitibus discederent,
4 *ne id quidem impetrauisse. tota Italia delectus*
haberi, retineri legiones II, quæ ab se, simula-
tione Parthici belli, sint abductæ: ciuitatem esse
in armis: quonam hæc omnia, nisi ad suam per-
5 *niciem, pertinere? sed tamen ad omnia se*
descendere paratum, atque omnia pati reip.
caussa: proficiscatur Pompeius in suas prouincias;
ipsi exercitus dimittantur; discedant in Italia
omnes ab armis; metus e ciuitate tollatur, libem
comitia, atque omnis resp. senatui populoque R.
6 *permittatur. hæc quo facilius certisque conditio-*
nibus fiant & iureiurando sanciantur, aut ipse
propius accedat, aut se patiatur accedere: fore,
vti per colloquia omnes controuersiæ componan-
X *tur.* Acceptis mandatis, Roscius cum L. Cæ-
sare Capuam peruenit, ibique consules Pompei-
umque inuenit, postulata Cæsaris renuntiat.
2 Illi, re deliberata, respondent, scriptaque ad
eum mandata per eos remittunt, quorum hæc
3 erat summa: *Cæsar in Galliam reuerteretur,*
Arimino excederet, exercitus dimitteret: quæ si
feciisset, Pompeium in Hispanias iturum. interea,
quoad fides esset data, Cæsarem facturum, quæ
pol-

pollicerctur: non intermissuros consules Pompeiumque delectus. Erat iniqua conditio, XI
postulare, vt Cæsar Arimino excederet, atque
in prouinciam reuerteretur, ipsum & prouin-
cias & legiones alienas tenere: exercitum Cæ-
saris velle dimitti, delectus habere: polliceri, 2
se in prouinciam iturum; neque, ante quem
diem iturus sit, definire: vt si, peracto Cæsa-
ris consulatu, Pompeius profectus non esset,
nulla tamen mendacii religione obstrictus vide-
retur. tempus vero colloquio non dare, neque 3
acceſſurum polliceri, magnam pacis desperatio-
nem adferebat. Itaque ab Arimino M. Anto- 4
nium cum cohortibus v Arretium mittit: ipse
Arimini cum II legionibus subsistit, ibique de-
lectum habere instituit: Pisaurum, Fanum,
Anconam singulis cohortibus occupat. In- XI
terea certior factus, Iguuium Thermum præto-
rem cohortibus v tenere, oppidum munire:
omniumque esse Iguuinorum optimam erga se
voluntatem, Curionem cum III cohortibus,
quas Pisauri & Arimini habebat, mittit. cuius 2
aduentu cognito, diffisus municipii voluntati
Thermus, cohortes ex vrbe educit, & profugit:
milites in itinere ab eo discedunt, ac domum
re-

CAP. XI. 4 *ab Arimino*] expressa præpositione: sicut lib. I de B. Gall. c. 7 *ad Geneuam peruenit*: & lib. VII 58 *ad Lutetiam iter facere cœpit*. Et Ser. Sulpicius ad Cic. IV ep. XII *ab Epidauro*, & post paullo, *vt ab Athenis in Bœotiam irem*. Municipia autem Vmbriæ, Etruriæ, Piceni, quæ hic memorantur, in tabula Italiæ exhibemus.

reuertuntur. Curio omnium ſumma voluntate
3 Iguuium recipit. Quibus rebus cognitis, confiſus municipiorum voluntatibus Cæſar, cohortes legionis XIII ex præſidiis educit, Auximumque proficiſcitur: quod oppidum Attius, cohortibus introductis tenebat, delectumque toto Piceno, circummiſſis ſenatoribus, habe-
XIII bat. Aduentu Cæſaris cognito, decuriones Auximi ad Attium Varum frequentes conueniunt: docent, *ſui iudicii rem non eſſe; neque ſe, neque reliquos municipes pati poſſe, C. Cæſarem imperatorem, bene de republ. meritum, tantis rebus geſtis, oppido mœnibusque prohiberi, proinde habeat rationem poſteritatis & periculi ſui.*
2 Quorum oratione permotus Attius Varus, præſidium, quod introduxerat, ex oppido educit,
3 & profugit. hunc ex primo ordine pauci Cæſaris conſecuti milites, conſiſtere cogunt: commiſſoque prœlio, deſeritur a ſuis Varus: non nulla pars militum domum diſcedit; reliqui ad Cæſarem perueniunt: atque vna cum iis deprehenſus L. Pupius, primipili centurio, adducitur, qui hunc eumdem ordinem in exercitu Cn. Pompeii antea duxerat. At Cæſar milites Attianos collaudat, Pupium dimittit; Auximatibus agit

---

CAP. XIII, 1 *ad Attium Varum*] Vide infra cap. 31 huius libri.

proinde habeat rationem poſteritatis] famæ conſulat, quæ ſola ad poſteros transmittitur. Cicero Tuſcul. I, 15 extr. *optimus quisque maxime poſteritati ſeruit.* Non ergo cauſſa fuit, cur Rubenius *poteſtatis* mallet. *D. Voſſ.*

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0362
DFG

agit gratias: seque eorum facti memorem fore pollicetur. Quibus rebus Romam nuntiatis, tantus repente terror inuasit, vt cum Lentulus consul ad aperiendum ærarium veniisset, ad pecuniam Pompeio ex S. C. proferendam, protinus, aperto sanctiore ærario, ex vrbe profugeret. Cæsar enim aduentare, iam iamque adesse eius equites, falso nuntiabantur. hunc Marcellus collega, & plerique magistratus consecuti sunt. Cn. Pompeius, pridie eius diei ex vrbe profectus, iter ad legiones habebat, quas, a Cæsare acceptas, in Apulia, hibernorum caussa dispositas habebat. delectus intra vrbem intermittuntur: nihil citra Capuam tutum esse omnibus videtur. Capuæ primum sese confirmant, & colligunt; delectumque colonorum, qui lege Iulia Capuam deducti erant, habere instituunt; gladiatoresque, quos ibi Cæsar in ludo habebat, in forum productos Lentulus libertati confirmat, atque iis equos attribuit, & se sequi iussit; quos postea, monitus a suis, quod ea res omnium iudicio reprehendebatur, circum familias conuentus Campani, custodiæ caussa, distribuit.

CAP. XIV, 1 *aperto sanctiore ærario*] Clausum fuisse, & a Cæsare effractum, alii omnes. Seruit ergo famæ Cæsar, vt inuidiam declinet. Sic Vossius conciliat: durius Rubenius Elect. I, 24.

4. *quos ibi Cæsar in ludo habebat*] loco, quo gladiatores a lanista docebantur. Suetonius Cæs. 26 *in ludo per lanistas eruditi*: & c. 31 *ludum gladiatorium ædificare*.

5. *circum familias conuentus Campani*] Ph. Rubenius

XV buit. Auximo Cæsar progressus, omnem agrum Picenum percurrit. cunctæ earum regionum præfecturæ libentissimis animis eum recipiunt, exercitumque eius omnibus rebus iu-
2 uant. Etiam Cingulo, quod oppidum Labienus constituerat, suaque pecunia exædificauerat, ad eum legati veniunt; quæque imperauerit, sese cupidissime facturos pollicentur. Mili-
3 tes imperat: mittunt. Interea legio XII Cæsarem consequitur. cum his II Asculum Picenum proficiscitur. id oppidum Lentulus Spinther x cohortibus tenebat: qui, Cæsaris aduentu cognito, profugit ex oppido; cohortesque secum abducere conatus, a magna parte militum
4 deseritur. relictus in itinere cum paucis, incidit in Vibullium Rufum, missum a Pompeio in agrum Picenum, confirmandorum hominum caussa: a quo factus Vibullius certior, quæ res in Piceno gererentur, milites ab eo accipit, ipsum
5 dimittit. item ex finitimis regionibus, quas potest, contrahit cohortes ex delectibus Pompeianis: in iis Camerino fugientem Vlcillem Hirum, cum VI cohortibus, quas ibi in præsidio habuerat, excipit: quibus coactis, XIII
6 efficit. cum iis ad Domitium Ahenobarbum Corfinium magnis itineribus peruenit; Cæsarem-

que

Elect. I, 8 restituit: quod & Dion. Vossio placebat, & Io. Fr. Gronouio Obseru. III. 22.

CAP. XV. 1 *earum regionum præfecturæ*] Oppida præfecturæ, a coloniis & municipiis diuersa, & duriori, quam illa, conditione ac fortuna: quæ nominatim Festus, in hac voce, plurima recenset.

que adesse cum legionibus duabus nuntiat. Domitius per se circiter XX cohortes ex Alba, ex Marsis, & Pelignis, & finitimis ab regionibus coegerat. Recepto Asculo, expulsoque Lentulo, Cæsar conquiri milites, qui ab eo discesserant, delectumque institui iubet: ipse vnum diem ibi, rei frumentariæ caussa, moratus, Corfinium contendit. eo cum venisset, cohortes V præmissæ a Domitio ex oppido, pontem fluminis interrumpebant, qui erat ab oppido millia passuum circiter III. ibi cum antecursoribus Cæsaris prœlio commisso, celeriter Domitiani, a ponte repulsi, se in oppidum receperunt. Cæsar legionibus transductis, ad oppidum constitit, iuxtaque murum castra posuit. Recognita, Domitius ad Pompeium in Apuliam peritos regionum, magno proposito præmio, cum litteris mittit; qui petant atque orent, vt sibi subueniat: Cæsarem duobus exercitibus, & locorum angustiis, facile intercludi posse, frumentoque prohiberi. quod nisi fecerit, se, cohortesque amplius XXX magnumque numerum senatorum atque equitum Romanorum in periculum esse venturum. Interim, suos cohortatus, tormenta in muris disponit, cer-

7 XVI 2 3 XVII 2 3

7. *cohortes ex Alba*] Alba Fucenti, siue ad Fucinum lacum sita. Veteres libri *ex* appositum habent, quod negligunt recentes, At illud sollemne Cæsari. Vide supra dicta ad cap. XI sect. 4.

CAP. XVI. 1 *Recepto Asculo*] Tria MSS. & v. c. Venet. *recepto Firmo*.

2. *pontem fluminis*] Aterni.

certasque cuique partes ad custodiam vrbis at-
4 tribuit: militibus in concione agros ex suis
possessionibus pollicetur, quaterna in singulos
iugera, & pro rata parte centurionibus euoca-
XVIII tisque. Interim Cæsari nuntiatur, Sulmo-
nenses, quod oppidum a Corfinio VII millium
interuallo abest, cupere ea facere, quæ vellet, sed
a Q. Lucretio senatore, & Attio Peligno pro-
hiberi, qui id oppidum VII cohortium præsidio
2 tenebant. Mittit eo M. Antonium cum legio-
nis XIII cohortibus V. Sulmonenses, simul
atque nostra signa viderunt, portas aperuerunt;
3 vniuersique & oppidani & milites obuiam gra-
tulantes Antonio exierunt: Lucretius & Attius
de muro se deiecerunt. Attius ad Antonium
deductus, petit, vt ad Cæsarem mitteretur. An-
4 tonius cum cohortibus & Attio, eodem die, quo
profectus erat, reuertitur. Cæsar eas cohortes
cum exercitu suo coniunxit, Attiumque incolu-
mem dimisit. Cæsar III primis diebus castra
magnis operibus munit, & ex finitimis munici-
piis frumentum comportare, reliquasque copias
5 exspectare instituit. eo triduo legio VIII ad
eum

CAP. XVII. 4 *centurionibus euocatisque*] Euocati erant milites, qui perfuncti olim stipendiis, in periculo reip. rogatione magis, quam imperio, euocabantur in militiam: & quia exercitati erant, ex iis sæpe fiebant ordinum ductores. Hinc h. l. cum centurionibus coniuncti; & Glossæ, *τακτικος, euocatus.*

CAP. XVIII. 2 *M. Antonium cum legionis* XIII] Sic Vossius: Vrsin. XII. Vulgatum VIII, quod falsum, quia octaua legio postea superuenit *sect.* 5.

eum venit, cohortesque ex nouis Galliæ delectibus XXII. equitesq. a rege Norico circiter CCC. quorum aduentu altera castra ad alteram oppidi partem ponit. iis castris Curionem præfecit: reliquis diebus oppidum vallo castellisque circummunire instituit. cuius operis maxima parte effecta, eodem fere tempore missi ad Pompeium reuertuntur. Litteris perlectis, Domitius XIX dissimulans, in concilio pronuntiat, Pompeium celeriter subsidio venturum; hortatu que eos, ne animo deficiant, quæque vsui ad defendendum oppidum sint, parent. ipse arcano cum 2 paucis familiaribus suis colloquitur, consiliumque fugæ capere constituit. Cum vultus Domitii cum oratione non consentiret, atque omnia trepidantius timidiusque ageret, quam superioribus diebus consueisset, multumque cum suis consiliandi caussa, secreto præter consuetudinem, colloqueretur, concilia conuentusque ho-

---

5. *a rege Norico*] Lib. I B. Gall. c. 53 quendam Noricorum regem vocauit Vocionem, cuius soror Ariouisto nupserat: sed incertum, an hic idem sit.

CAP. XIX, 2 *cum suis consiliandi caussa*] Ita membranæ Carrarienses Bruto teste; & Ciacconii codex, & Faerni. Vetus Bononii Taruisini *consultandi*, quod plures receperunt hoc loco & infra cap. 73. Iungerm. autem & Montanus & Goduinus *consiliandi*. Nec reiiculum hoc verbum, sicut Th. Ryckius censet ad Tac. H. II, 53, *ne Latinum quidem esse*; quod Ciceroni ad Attic. XV epist. IX Grut. Græu. & Gronou. tribuunt: & Horatio III od. III ac A. P. v. 196 tam codices quam interpretes vetusti vindicant: vnde *consiliator*, est Plinii lib. IV ep. XVII.

hominum fugeret; res diutius tegi dissimulari-
3 que non potuit. Pompeius enim rescripserat,
sese rem in summum periculum deducturum
non esse; neque suo consilio aut voluntate,
Domitium se in oppidum Corfinium contulis-
4 se. proinde, si qua facultas fuisset, ad se cum
omnibus copiis veniret. id ne fieri posset, ob-
sidione atque oppidi circummunitione fie-
XX bat. Diuulgato Domitii consilio, milites,
qui erant Corfinii, prima vespera secessionem
faciunt: atque ita inter se per tribunos mil. cen-
turionesque, atque honestissimos sui generis col-
2 loquuntur; *obsideri se a Cæsare; opera, muni-
tionesque prope esse perfectas; ducem suum Do-
mitium, cuius spe atque fiducia permanserint,
proiectis omnibus, fugæ consilium capere; debere
3 se suæ salutis rationem habere.* Ab his primo
Marsi dissentire incipiunt, eamque oppidi par-
tem, quæ munitissima videretur, occupant:
4 tantaque inter eos dissensio exstitit, vt manum
conserere, atque armis dimicare, conarentur,
post paullo tamen, internuntiis vltro citroque
missis, quæ ignorabant, de L. Domitii fuga co-
5 gnoscunt. itaque omnes vno consilio Domi-
tium, productum in publicum, circumsistunt, &
custodiunt, legatosque ex suo numero ad Cæ-
sarem mittunt; *sese paratos esse portas aperire,
quæque imperauerit, facere, & L. Domitium
XXI viuum in eius potestatem transdere.* Qui-
bus rebus cognitis, Cæsar, etsi magni inter-
esse arbitrabatur, quam primum oppido po-
tiri, cohortesque ad se in castra transdu-
ce-

cere, ne qua aut largitionibus, aut animi confirmatione, aut falsis nuntiis commutatio fieret voluntatis, quod sæpe in bello paruis momentis magni casus intercederent; tamen, 2
veritus, ne [illegible]itum introitu, & nocturni temporis licentia, oppidum diriperetur, eos, qui venerant, collaudat, atque in oppidum dimittit; portas murosque adseruari iubet. ipse iis 3
operibus, quæ facere instituerat, milites disponit, non certis spatiis intermissis, vt erat superiorum dierum consuetudo, sed perpetuis vigiliis stationibusque, vt contingant inter se, atque omnem munitionem expleant: tribunos mil. 4
& præfectos circummittit atque hortatur, non solum ab eruptionibus caueant, sed etiam singulorum hominum occultos exitus adseruent. neque vero tam remisso ac languido animo quisquam omnium fuit, qui ea nocte conquieuerit. tanta erat summa rerum exspectatio, vt 5
alius in aliam partem mente atque animo traheretur, quid ipsis Corfinienſibus, quid Domitio, quid Lentulo, quid reliquis accideret, qui quosque euentus exciperet. Quarta vigilia circiter Lentulus Spinther de muro cum vigiliis custodibusque nostris colloquitur, *velle, si sibi fiat potestas, Cæsarem conuenire.* facta potestate, 2
ex oppido mittitur, neque ab eo prius Domitiani milites discedunt, quam in conspectum Cæsaris deducatur; cum eo de salute sua agit, atque *obsecrat, sibi vt parcat*; *veteremque amicitiam* commemorat; *Cæsarisque in se beneficia* exponit, *quæ erant maxima: quod per eum in* 3

XXII

collegium pontificum venerat, quod prouinciam Hispaniam ex prætura habuerat, quod in petitione
5 *consulatus ab eo erat subleuatus.* Cuius orationem Cæsar interpellat: *se non maleficii caussa ex prouincia egressum, sed vti se a contumeliis inimicorum defenderet; vt tribunos pl. ea re ex ciuitate expulsos, in suam dignitatem restitueret; vt se & populum R. paucorum factione oppressum, in li-*
6 *bertatem vindicaret.* Cuius oratione confirmatus Lentulus, *vt in oppidum reuerti liceat, petit; quod de sua salute impetrauerit, fore etiam reliquis ad suam spem solatio: adeo esse perterritos nonnullos, vt suæ vitæ durius consulere cogan-*
XXIII *tur.* facta potestate discedit. Cæsar, vbi illuxit, omnes senatores, senatorumque liberos, tribunos mil. equitesque Romanos ad se produci
2 iubet. Erant senatorii ordinis L. Domitius, & P. Lentulus Spinther, L. Vibullius Rufus, Sex. Quintilius Varus quæstor, L. Rubrius, præterea filius Domitii, aliique complures adolescentes, & magnus numerus equitum Romanorum & decurionum, quos ex municipiis Domitius euo-
3 cauerat. hos omnes productos a contumeliis militum conuiciisque prohibet: pauca apud eos lo-

CAP. XXII. 6 *ad suam spem solatio*] Arnoldus Montanus, & Ioannes Goduinus ediderunt, *ad suampse solatio*, vt ad *salutem*, quæ vox præcesserit, referatur: nec vero addunt, quo auctore, aut ex quo codice ita legant. Goduinus tantum subdidit, accusatiuum SVAM esse cum syllabica adiectione. At vett. codd. Venet. Basil. & Gryph. *ad suam spem solatio.* Ciacconii coniectura est, *ad suam* [salutem] *spei & solatio.*

loquitur; *quod sibi a parte eorum gratia relata non sit, pro suis in eos maximis beneficiis*, dimittit omnes incolumes. Sestertium sexagies, quod 4
aurum adduxerat Domitius, atque in publicum depositum fuerat, allatum ad se ab XI viris Corfinien-
sibus, Domitio reddit: ne continentior in vita hominum, quam in pecunia fuisse videatur: etsi eam pecuniam publicam esse constabat, datam-
que a Pompeio in stipendium. Milites Domi- 5
tianos sacramentum apud se dicere iubet: atque eo die castra mouet: iustumque iter conficit, VII omnino dies ad Corfinium commoratus, & per fines Marrucinorum, Frentanorum, Larinatium, in Apuliam peruenit. Pompeius, iis rebus XXIV
cognitis, quæ erant ad Corfinium gestæ, Luceria proficiscitur Canusium, atque inde Brundusium. copias vndique omnes ex nouis delectibus ad se 2
cogi iubet, seruos, pastores armat; atque his equos attribuit: ex iis circiter CCC equites conficit. L. Manlius prætor Alba cum cohortibus 3
VI profugit: Rutilus Lupus prætor Tarracina cum III, quæ procul equitatum Cæsaris conspicatæ, cui præerat Biuius Curius, relicto prætore, signa ad

CAP. XXIII. 4 *sestertium sexagies*] CL millia vnciarium nummorum, siue sesquitonna.

5. *sacramentum apud se dicere*] in sua Cæsaris verba iurare. Dicimus *sacramentum dicere*, & *sacramento dicere*, vt infra c. §6.

Marrucinorum, Frentanorum] Hos populos in Tabula nostra Italiæ quæras. Male quidem libri *Ferentanorum*: peius alii *Ferentinorum*, qui in Latio erant. *Frentani* autem inter Marrucinos sunt & Apulos: *Larinates* a municipio Frentanorum *Larino* dicti.

ad Curium transferunt, atque ad eum transeunt. item reliquis itineribus non nullæ cohortes in agmen Cæsaris, aliæ in equites incidunt. reducitur ad eum deprehensus ex itinere Cn. Magius Cremona, præfectus fabrum Cn. Pompeii: quem Cæsar ad eum remittit cum mandatis: *quoniam ad id tempus facultas colloquendi non fuerit, atque ad se Brundusium sit venturus, interesse reipublicæ, & communis salutis, se cum Pompeio colloqui; neque vero idem perfici longo itineris spatio, cum per alios conditiones ferantur, ac si coram de omnibus conditionibus disceptetur.* His datis mandatis, Brundusium cum legionibus VI peruenit, veteranis III, reliquis, quas ex nouo delectu confecerat, atque in itinere compleuerat. Domitianas enim cohortes protinus a Corfinio in Siciliam miserat. reperit consules Dyrrhachium profectos cum magna parte exercitus, Pompeium remanere Brundusii cum cohortibus viginti; neque certum inueniri poterat, obtinendine caussa Brundusii ibi remansisset, quo facilius omne Hadriaticum mare, extremis Italiæ partibus regionibusque Græciæ, in potestatem haberet, atque ex

CAP. XXIV. 4 *Cn. Magius Cremona*] Cremona, patriæ nomen, auferendi casu. Vide deinde similia lib. III, c. 71. ineunte.

CAP. XXV, 1 *veteranis* III, *reliquis*] Sic in MSS. optimæ notæ; veteranis legionibus VIII, XII, XIII: reliquis in itinere conscriptis, itidem tribus, vt fiant VI. Vide D. Voss.

CAP. XXV. 3 *in potestatem haberet*] Sic optimi libri. Et Sallustius Ingurth. c. 112 *cum talem virum in potesta-*

ex vtraque parte bellum administrare posset: an
inopia nauium ibi restitisset: veritusque, ne 4
Italiam ille dimittendam non existimaret, exitus
administrationesque Brunduſini portus impedire
instituit: quorum operum hæc erat ratio. Qua 5
fauces erant angustissimæ portus, molem atque
aggerem ab vtraque parte litoris iaciebat, quod
his locis erat mare vadosum. longius progres- 6
sus, cum agger altiore aqua contineri non posset,
rates duplices quoquouersus pedum xxx, e re-
gione molis collocabat. has quaternis ancoris 7
ex quatuor angulis destinabat, ne fluctibus mo-
uerentur. His perfectis collocatisque, alias 8
deinceps pari magnitudine rates iungebat; has 9
terra atque aggere contegebat, ne aditus atque
incursus ad defendendum impediretur: a fron- 10
te atque ab vtroque latere cratibus ac pluteis pro-
tegebat. in quarta quaque earum turres binorum
tabulatorum excitabat, quo commodius ab im-
petu nauium incendiisque defenderet. Con- XXVI
tra hæc Pompeius naues magnas onerarias, quas
in portu Brunduſino deprehenderat, adornabat.
ibi turres cum ternis tabulatis erigebat, easque
multis tormentis, & omni genere telorum com-
pletas, ad opera Cæsaris appellabat, vt rates
per-

tem habuisset. Et Liuius XXII, 25 *magistrum equitum, ne hostem videret, ne quid rei bellicæ videret, prope in custodiam habitum.* Ciceronis nota formula ex Manilliana cap. 12 *in prædonum fuisse potestatem,* quam Gellius I, 7 tuetur; & Liuius II, 14 imitatur, *quæ ne in potestatem quidem populi Romani esset.*

10. *cratibus ac pluteis*] Supra lib. VII. 23.

perrumperet, atque opera disturbaret. sic quotidie vtrimque eminus fundis, sagittis, reliquisque telis pugnabatur. Atque hæc ita Cæsar administrabat, vt conditiones pacis dimittendas non existimaret. ac tametsi magnopere admirabatur Magium, quem ad Pompeium cum mandatis miserat, ad se non remitti; atque ea res sæpe tentata, etsi impetus eius consiliaque tardabat; tamen omnibus rebus in eo perseuerandum putabat. Itaque Caninium Rebilum legatum, familiarem necessariumque Scribonii Libonis, mittit ad eum, colloquii caussa: mandat, vt Libonem de concilianda pace hortetur; inprimis, vt ipse cum Pompeio colloqueretur, postulat. *magnopere sese confidere* demonstrat, *si eius rei sit potestas facta, fore, vt æquis conditionibus ab armis discedatur: cuius rei magnam partem laudis atque existimationis ad Libonem peruenturam, si, illo auctore atque agente, ab armis sit discessum.* Libo, a colloquio Caninii digressus, ad Pompeium proficiscitur. paullo post renuntiat, *quod consules absint. sine illis de compositione agi non posse.* Ita sæpius rem frustra tentatam Cæsar aliquando dimittendam sibi XXVII iudicabat, & de bello agendum. Prope dimidia parte operis a Cæsare effecta, diebusque in ea re consumptis IX, naues a consulibus Dyrrhachio remissæ, quæ priorem partem exercitus eo deportauerant, Brundusium reuertuntur. Pompeius siue operibus Cæsaris permotus, siue etiam quod ab initio Italia excedere constituerat, aduentu nauium profectionem pa-

parare incipit: &, quo facilius impetum Cæ- 3
saris tardaret; ne sub ipsa profectione milites
oppidum irrumperent, portas obstruit, vicos
plateasque inædificat, fossas transuersas viis
præducit, atque ibi sudes stipitesque præacutos
defigit. hæc leuibus cratibus terraque inæquat. 4
aditus autem atque itinera duo, quæ extra mu-
rum ad portum ferebant, maximis defixis tra-
bibus atque eis præacutis, præsepit. his paratis 5
rebus, milites silentio naues conscendere iubet;
expeditos autem ex euocatis sagittariis fundito-
ribusque raros in muro turribusque disponit;
hos certo signo reuocare constituit, cum omnes
milites naues conscendissent; atque iis expedito
loco actuaria nauigia relinquit. Brunduſini, XXVIII
Pompeianorum militum iniuriis atque ipsius
Pompeii contumeliis permoti, Cæsaris rebus fa-
uebant. itaque, cognita Pompeii profectione, 2
concursantibus illis, atque in ea re occupatis,
vulgo ex tectis significabant. per quos re cognita,
Cæsar scalas parari militesque armari iubet, ne
quam rei gerendæ facultatem dimittat. Pom- 3
peius sub noctem naues soluit. qui erant in muro
custodiæ caussa collocati, eo signo, quod con-
uenerat, reuocantur, notisque itineribus ad na-
ues decurrunt. milites, positis scalis, muros 4
adscendunt; sed moniti a Brunduſinis vt
val-

CAP. XXVII. 5 *expeditos ex euocatis sagittariis*] Vide supra cap. 17 sect. 4. Gregarii hi sunt, non ductores, vt Gloſſæ, *Euocatos*, ταξιάρχους: quod non est perpetuum.

vallum cœcum fossasque caueant, subsistunt; & longo itinere ab iis circumducti, ad portum perueniunt, duasque naues cum militibus, quæ ad moles Cæsaris adhæserant, scaphis lintribusque deprehendunt, deprehensas excixxix piunt. Cæsar, etsi ad spem conficiendi negotii maxime probabat, coactis nauibus mare transire, & Pompeium sequi, prius quam ille sese transmarinis auxiliis confirmaret; tamen rei eius moram, temporisque longinquitatem timebat, quod omnibus coactis nauibus, Pompeius præsentem facultatem insequendi sui ade-
2 merat. Relinquebatur, vt ex longinquioribus regionibus Galliæ, Picenique, & a freto naues essent exspectandæ: sed id, propter anni tem-
3 pus, longum atque impeditum videbatur. Interea veterem exercitum, duas Hispanias confirmari, quarum altera erat maximis beneficiis Pom-

CAP. XXVIII. 4 *vallum cœcum fossasque*] Cœcum est tectum, seu quod non videtur. At vallum eminentia sua conspicuum. Aut ergo valli & stipites acuti sunt, ramis & gramine contecti: aut vallum ripa fossæ, stipitibus huiusmodi præmunita.

deprehensas excipiunt] Sic vetusti codices sine præpositione, Manutio & Vrsino testantibus, quod hic magis Cæsarianum censet. Alii *depreh usasque*. Notissima editione, quæ magni viro nomen præfert, hæc verba omissa sunt, quæ vero leguntur in vett. libris, Ven. Gryph. aliis, sed cum præpositione Montanus, *lintribusque deprehensas excipiunt*.

CAP. XXIX. *duas Hispanias*] citeriorem & vlteriorem.

quarum altera] citerior inde ex bello Sertoriano deuincta Pompeio.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0376
DFG

Pompeii deuincta; auxilia, equitatum parari; Galliam Italiamque tentari, se absente, nolebat. Itaque in præsentia Pompeii insequendi rationem omittit: in Hispaniam proficisci constituit: II viris municipiorum omnium imperat, vt naues conquirant, Brunduſiumque deducendas curent. mittit in Sardiniam cum legione vna Valerium legatum, in Siciliam Curionem proprætorem cum legionibus III: eumdem, cum Siciliam recepiſſet, protinus in Africam transducere exercitum iubet. Sardiniam obtinebat M. Cotta, Siciliam M. Cato, Africam ſorte Tubero obtinere debebat. Caralitani, ſimul ad ſe Valerium mitti audierunt, nondum profecto ex Italia, ſua ſponte ex oppido Cottam eiiciunt. ille perterritus, quod omnem prouinciam conſentire intelligeret, ex Sardinia in Africam profugit. Cato in Sicilia naues longas veteres reficiebat. nouas ciuitatibus imperabat: hæc magno ſtudio agebat: in Lucanis Brutiisque, per legatos ſuos, ciuium R. delectus habebat: equitum peditumque certum numerum a ciuitatibus Siciliæ exigebat. Quibus rebus pæne perfectis, aduentu Curionis cognito, queritur in concione, *ſeſe proiectum ac proditum a Cn. Pompeio; qui, omnibus rebus imparatiſſimus, non neceſſarium bellum ſuſcepiſſet; &, ab ſe reliquisque in ſenatu interrogatus,*

XXX 2 3 4 5

CAP. XXX, 3 *Caralitani*] Caralis vrbs maxima Sardiniæ, ideoque Floro II, 6 *vrbs vrbium* eius inſula dicta.

tas, omnia sibi esse ad bellum apta ac parata confirmauisset. Hæc in concione questus, ex-
XXXI prouincia fugit. Nacti vacuas ab imperiis
Sardiniam Valerius, Curio Siciliam, cum exerci-
2 tibus eo perueniunt. Tubero, cum in Africam
veniſſet, inuenit in prouincia cum imperio Attium Varum, qui ad Auximum, vt supra demonstrauimus, amissis cohortibus, protinus ex fuga in Africam peruenerat; atque eam sua sponte vacuam occupauerat; delectuque habito, II legiones effecerat, hominum & locorum notitia, & vsu eius prouinciæ nactus aditus ad ea conanda, quod paucis ante annis ex prætura eam
3 prouinciam obtinuerat. hic venientem Vticam cum nauibus Tuberonem portu atque oppido prohibet, neque adfectum valetudine filium exponere in terram patitur; sed, sublatis
XXXII ancoris, excedere eo loco cogit. His rebus confectis, Cæsar, vt reliquum tempus a labore intermitteretur, milites in proxima municipia
2 deducit: ipse ad vrbem proficiscitur. Coacto senatu, iniurias inimicorum commemorat, *decet, se nullum extraordinarium honorem appetisse, sed, exspectato legitimo tempore consulatus, eo fuisse contentum, quod omnibus ciuibus pateret: latum ab x tribunis plebis, contradicentibus inimicis, Catone vero acerrime repugnante, & pristina consuetudine dicendi mo-*

CAP. XXXI. 2 *vt supra demonstrauimus*] huius libri cap. 13.

3. *Tuberonem portu atque oppido prohibet*] Vide Ciceronis orat. pro Ligario.

mora diem extrahente; vt sui ratio absentis haberetur, ipso consule Pompeio: qui si improbasset, cur fieri passus esset? sin probasset, cur se vti populi beneficio prohibuisset? patientiam proponit suam, cum de exercitibus dimittendis vltra postulauisset; in quo iacturam dignitatis atque honoris ipse facturus esset. acerbitatem inimicorum docet. qui, quod ab altero postularent, in se recusarent, atque omnia permisceri mallent, quam imperium exercitusque dimittere. 5
iniuriam in eripiendis legionibus prædicat, crudelitatem & insolentiam in circumscribendis tribunis pl. conditiones a se latas, & expetita colloquia & denegata, commemorat. pro quibus rebus orat ac postulat, remp. suscipiant, atque vna secum administrent. sin timore defugiant, illis se oneri non futurum, & per se remp. administraturum. Legatos ad Pompeium, de compositione, mitti oportere: neque se reformidare, quod in senatu paullo ante Pompeius dixisset, ad quos legati mitterentur, iis auctoritatem attribui, timoremque eorum, qui mitterent, significari: tenuis atque infirmi hæc animi videri: se vero, vt opibus anteire studuerit, sic iustitia & æquitate velle superare. Pro- XXXIII
bat rem senatus de mittendis legatis: sed, qui mitterentur, non reperiebantur, maximeque timoris caussa pro se quisque id munus legationis recusabat. Pompeius enim discedens ab vr-

ipso consule Pompeio] tertium consule. Lege Sueton. Cæs. c. 28.

vrbe in senatu dixerat, eodem se habiturum loco, qui Romæ remansissent, & qui in castris
3 Cæsaris fuissent. si triduum disputationibus excusationibusque extrahitur. subiicitur etiam L. Metellus tribunus pleb. ab inimicis Cæsaris, qui hanc rem distrahat, reliquasque res, quas-
4 cumque agere instituerat, impediat. cuius cognito consilio, Cæsar, frustra diebus aliquot consumptis, ne reliquum tempus omittat infectis iis, quæ agere destinauerat, ab vrbe proficiscitur, atque in vlteriorem Galliam perue-
XXXIV nit. Quo cum venisset, cognoscit missum in Hispaniam a Pompeio Vibullium Rufum, quem paucis diebus ante, Corfinii captum, ipse
2 dimiserat: profectum item Domitium ad occupandum Massiliam nauibus actuariis VII, quas Igili & in Cosano a priuatis coactas seruis, li-
3 bertis, colonis suis compleuerat: præmissos etiam legatos Massilienses domi nobiles adolescentes; quos ab vrbe discedens Pompeius erat adhortatus, ne noua Cæsaris officia veterum suorum beneficiorum in eos memoriam
4 expellerent. Quibus mandatis acceptis, Massi-

CAP. XXXIV. 2 *Igili & in Cosano*] ad insulam Igilium & in Cosano sinu. *Igilium* autem Cosæ, Etruriæ oppido, vnde sinus cognominatur, opposita. Hic contracto casu: plene Rutilius Numatianus v. 325

Eminus Igilii siluosa cacumina miror.

3. *præmissos etiam legatos Massilienses*] Forte Massilienses adolescentes Romæ erant, cum Pompeius vrbe discederet: quibus hæc mandata ad ciuitatem dedit.

ſilienſes portas Cæſari clauſerant: Albicos, barbaros homines, qui in eorum fide antiquitus erant, montesque ſupra Maſſiliam incolebant, ad ſe vocauerant: frumentum ex finitimis regionibus, atque ex omnibus caſtellis, in vrbem conuexerant: armorum officinas in vrbe inſtituerant: muros, claſſem, portas refecerant. Euocat ad ſe Cæſar Maſſilienſium xv XXXV primos: cum his agit, ne initium inferendi belli a Maſſilienſibus oriatur: *debere eos Italiæ totius auctoritatem ſequi potius, quam vnius hominis voluntati obtemperare.* reliqua, quæ ad eorum ſanandas mentes pertinere arbitrabatur, commemorat. Cuius orationem domum legati referunt; atque ex auctoritate hæc Cæſari renuntiant: *intelligere ſe, diuiſum eſſe populum R. in partes duas: neque ſui iudicii, neque ſuarum eſſe virium, decernere, vtra pars iuſtiorem habeat cauſſam. principes vero eſſe earum partium Cn. Pompeium & C. Cæſarem, patronos ciuitatis, quorum alter agros Vol-*

4. *Albicos*] virtute Romanis militibus non multum cedentes, homines aſperos & montanos, & exercitatos in armis. *Infra cap.* 57. Strabo IV. p. 140 Μετὰ τοὺς Σάλυας Αλβιεῖς καὶ Αλβίοικοι καὶ Οὐοκούντιοι.

CAP. XXXV. 1 *Maſſilienſium* XV *primos*] Sexcentorum concilium erat Maſſiliæ, qui τιμοῦχοι vocabantur. πεντεκαίδεκα δ' εἰσὶ τοῦ συνεδρίου προεστῶτες, *quindecim viri his praerant*, qui τὰ πρόχειρα, *negotia, quæ occurrebant*, expedirent. *Strab. lib.* IV.

3. *decernere*] Sic Gronou. Obſeru. III. 13. p. 547. Vulgatum *diſcernere*.

Volcarum Arecomicorum & Heluiorum publice iis concesserit; alter bello victas Gallias attri-
5 *buerit, vectigaliaque auxerit. quare paribus eorum beneficiis parem se quoque voluntatem tribuere debere, & neutrum eorum contra alterum iuuare, aut vrbe aut portibus recipe-*
XXXVI *re.* Hæc dum inter eos aguntur, Domitius nauibus Massiliam peruenit: atque ab iis re-
3 ceptus, vrbi præficitur. summa ei belli administrandi permittitur. eius imperio classem quoquouersus dimittunt: onerarias naues, quas vbique possunt, deprehendunt, atque in portum deducunt: earum clauis, aut materia, atque armamentis instructis, ad re-
5 liquas armandas reficiendasque vtuntur: frumenti, quod inuentum est, in publicum conferunt: reliquas merces commeatusque ad
4 obsidionem vrbis, si accidat, reseruant. Quibus iniuriis permotus Cæsar, legiones III Massiliam adducit: turres vineasque ad oppugnationem vrbis agere, naues longas Arelate numero
5 XII facere instituit. quibus effectis armatisque die-

4. *Volcarum Arecomicorum & Heluiorum*] Galliæ populi *Volcæ*, diuisi in *Tectosages*, qui circa Narbonem fuerant; & *Arecomicos*, citeriores illis, Rhodanum versus, quorum Nemausus fuit. Supra hos prope idem flumen *Heluii*.

CAP. XXXVI. 4 *naues longas Arelate facere*] Arelate, variis casibus, tamquam ἄκλιτον, reperitur: etiam *Arelatum* neutro genere: & *Arelas* recto, vnde Sexto *Arelate*. Ausonius in clar. vrb.

Gallula Roma Arelas.

Sita in Narbonensi Gallia prope Rhodani ostia. Plura in Notit. nostra Orb. antiq.

diebus XXX, a qua die materia cæsa est, adductisque Massiliam, his D. Brutum præfecit: C. Trebonium legatum ad oppugnationem Massiliæ relinquit. Dum hæc parat atque admi- XXXVII
nistrat, C. Fabium legatum cum legionibus tribus, quas Narbone, circumque ea loca, hiemandi caussa, disposuerat, in Hispaniam præmittit: celeriterque Pyrenæos saltus occupari 2
iubet, qui eo tempore ab L. Afranio legato præsidiis tenebantur. legiones reliquas, quæ longius hiemabant, subsequi iubet. Fabius, vt 3
erat imperatum, adhibita celeritate, præsidium ex saltu deiecit, magnisque itineribus ad exercitum Afranii contendit. Aduentu Vibullii XXXVIII
Rusi, quem a Pompeio missum in Hispaniam, demonstratum est, Afranius & Petreius & Varro, legati Pompeii, quorum vnus III legionibus Hispaniam citeriorem, alter a saltu Castulonensi ad Anam II legionibus, tertius ab Ana Vettonum agrum Lusitaniamque pari numero legionum obtinebat, officia inter se partiun-

CAP. XXXVIII. 1 *missum in Hispaniam demonstratum est*] supra cap. 34. Is Vibullius Corfinii captus fuerat, c. 23. & postea in Hispania etiam captus, lib. III, cap. 10.

a saltu Castulonensi] in Hispania citeriore, prope vlterioris limitem est oppidum *Castulo* supra Bætim fluuium, a quo saltus nominatur, aliquoties etiam a Linio memoratus, XXVI, 20, & XXVII, 20.

ab Ana Vettonum agrum] Anas fluuius Bæticam finiens a borea & occasu: Vettones, populus Lusitaniæ, ad citeriorem Hispaniam vergens.

2 tiuntur; vt Petreius ex Lusitania per Vettones
cum omnibus copiis ad Afranium proficiscatur;
Varro cum iis, quas habebat, legionibus omnem
3 vlteriorem Hispaniam tueatur. his rebus con-
stitutis, equites, auxiliaque toti Lusitaniæ a Pe-
treio; Celtiberis, Cantabris, barbarisque omni-
bus, qui ad Oceanum pertinent, ab Afranio
imperantur. quibus coactis, celeriter Petreius
4 per Vettones ad Afranium peruenit. consti-
tuunt communi consilio, bellum ad Ilerdam,
propter ipsius loci opportunitatem, gere-
XXXIX re. Erant, vt supra demonstratum est, le-
giones Afranii III, Petreii II, præterea scu-
tati citerioris prouinciæ, & cetratæ vlterioris
Hispaniæ cohortes circiter LXXX, equitum
2 vtriusque prouinciæ circiter V millia. Cæsar
legiones in Hispaniam præmiserat, ad VI mil-
lia auxilia peditum, equitum III millia, quæ
omnibus superioribus bellis habuerat, & parem
ex Gallia numerum, quem ipse parauerat, no-
minatim ex omnibus ciuitatibus, nobilissimo &
fortissimo quoque euocato. hinc optimi generis
hominum ex Aquitanis montanisque, qui Gal-
3 liam prouinciam attingunt. Audierat Pom-

pe-

CAP. XXXIX, 1 *cetratæ legiones*] Vide infra cap. 48 sect. 7.

2. *Cæsar legiones in Hispaniam præmiserat*] quatuor numero: duabus C. Fabius, iam tum in Gallia legatus *lib.* V. 24 præerat; ceteris L. Plancus. Vide c. 40. quod iam subsequitur.

qui Galliam prouinciam attingunt] prouinciam Romanam, quæ ad Garumnam vsque patebat, Tolosates quoque comprehendens.

peium per Mauretaniam cum legionibus iter in Hiſpaniam facere, confeſtimque eſſe venturum. ſimul a tribunis mil. centurionibusque mutuas pecunias ſumpſit, has exercitui diſtribuit. quo facto, duas res conſecutus eſt, quod pignore animos centurionum deuinxit, & largitione redemit militum voluntates. Fabius finitimarum ciuitatum animos litteris nuntiisque tentabat. in Sicore flumine pontes effecerat duos, inter ſe diſtantes millia paſſuum IV, his pontibus pabulatum mittebat; quod ea, quæ citra flumen fuerant, ſuperioribus diebus conſumpſerat. Hoc idem fere, atque eadem de cauſſa, Pompeiani exercitus duces faciebant; crebroque inter ſe equeſtribus prœliis contendebant. huc cum quotidiana conſuetudine congreſſæ pabulatoribus præſidio proprio legiones Fabianæ II flumen tranſiſſent; impedimentaque & omnis equitatus ſequeretur; ſubito, vi ventorum, & aquæ magnitudine, pons eſt interruptus, & reliqua multitudo equitum intercluſa. quo cognito a Petreio & Afranio, ex aggere atque cratibus, quæ flumine ferebantur; 4 XL 2 3 4

ce-

CAP. XL. 1 *Fabius*] vide cap. 39, ſect. 2. notata. Adde infra ſect. 4, & Hirt. VIII, 24.

3, *congreſſæ pabulatoribus præſidio proprio*] Multis prima & vltima voces ſuſpectæ, illam *progreſſæ* legentes; hanc tollentes. At D. Voſſ. *congreſſæ* interpretatur, ſimul egreſſæ: & *proprio* mutat in *propere*.

vi ventorum] Pantagathus ſic primus emendauit: quod Voſſius amplexus eſt. Vet. lib. *iumentorum*; pejus recentes, *vi iumentorum*.

celeriter ponte Afranius, quem oppido castrisque coniunctum habebat, legiones IV, equitatumque omnem transiecit, duabusque Fabianis
5 occurrit legionibus. cuius aduentu nuntiato, L. Plancus, qui legionibus præerat, necessaria re coactus, locum capit superiorem; diuersamque aciem in duas partes constituit, ne ab equi-
6 tatu circumueniri possit. Ita, congressus impari numero, magnos impetus legionum equi-
7 tatusque sustinet. Commisso ab equitibus prœlio, signa II legionum procul ab vtrisque conspiciuntur; quas C. Fabius vlteriore ponte subsidio nostris miserat; suspicatus fore id, quod accidit, vt duces aduersariorum occasione & beneficio fortunæ ad nostros opprimendos vterentur: quarum aduentu prœlium dirimitur, ac
XLI suas vterque legiones reducit in castra. Eo biduo Cæsar cum equitibus DCCCC, quos sibi præsidio reliquerat, in castra peruenit. Pons, qui fuerat tempestate interruptus, neque erat
2 refectus. hunc noctu perfici iussit. Ipse, cognita locorum natura, ponti castrisque præsidio VI cohortes reliquit, atque omnia impedimenta: & postero die omnibus copiis, triplici instructa acie, ad Ilerdam proficiscitur; & sub castris Afranii constitit: &, ibi paullisper sub armis moratus, facit æquo loco pugnandi

po-

CAP. XLI. 2 *ad Ilerdam proficiscitur*] Eius verbis opportunitatem supra cap. 38 extr. laudauit. Citerioris Hispaniæ est inter Sicorim & Cingam amnes, qui post mixti in Iberum inferuntur. Adde c. 45 sect. 2.

potestatem. potestate facta, Afranius copias educit, & in medio colle sub castris constitit. Cæsar, vbi cognouit, per Afranium stare, quo minus prœlio dimicaretur, ab infimis radicibus montis, intermissis circiter passibus CD, castra facere constituit: &, ne in opere faciendo milites repentino hostium incursu exterrerentur, atque opere prohiberentur, vallo muniri vetuit, quod eminere & procul videri necesse erat, sed a fronte contra hostem pedum XV fossam fieri iussit. prima & secunda acie in armis, vt ab initio constituta erat, permanebat. post hos opus in occulto acies tertia faciebat: sic omne prius est perfectum, quam intelligeretur ab Afranio castra muniri. Sub vesperum XLII Cæsar intra hanc fossam legiones reducit, atque ibi sub armis proxima nocte conquiescit. postero die omnem exercitum intra fossam continet: &, quod longius erat agger petendus, in præsentia similem rationem operis instituit: singulaque latera castrorum singulis attribuit legionibus munienda: fossasque ad eamdem magnitudinem perfici iubet: reliquas legiones in armis expeditas contra hostem constituit. Afranius Petreiusque, terrendi caussa, atque operis impediendi, copias suas ad infimas montis radices producunt, & prœlio lacessunt. neque idcirco Cæsar opus intermittit, confisus præsidio legionum trium, & munitione fossæ. illi non diu commorati, nec longius ab infimo colle progressi, copias in castra reducunt III die Cæsar vallo castra communit: reliquas cohor-

3 4 5 2 3 4 5

hortes, quas in superioribus castris reliquerat,
XLIII impedimentaque ad se transduci iubet. Erat
inter oppidum Ilerdam & proximum collem, vbi
castra Petreius atque Afranius habebant, plani-
2 ties circiter passuum CCC. atque in hoc fere
medio spatio tumulus erat paullo editior: quem
si occupasset Cæsar, & communisset, ab oppido,
& ponte, & commeatu omni, quem in oppidum
contulerant, se intercluſurum aduersarios confi-
3 debat. hoc sperans, legiones III ex castris
educit, acieque in locis idoneis instructa, vnius
legionis antesignanos præcurrere, atque occupa-
4 re eum tumulum iubet. qua re cognita, celeri-
ter, quæ in statione pro castris erant, Afranii
cohortes, breuiore itinere ad eumdem occu-
5 pandum locum mittuntur. contenditur præ-
lio, &, quod prius in tumulum Afraniani vene-
rant, nostri repelluntur, atque, aliis submissis
præsidiis, terga vertere, seque ad signa legio-
XLIV num recipere coguntur. Genus erat pugnæ
militum illorum, vt magno impetu primo pro-
currerent, audacter locum caperent, ordines suos
non magnopere seruarent, rari dispersique pu-
2 gnarent: si premerentur, pedem referre, &
loco excedere, non turpe existimarent, cum
Lusitanis reliquisque barbaris genere quodam
pu-

CAP. XLIII. 1 *planities circiter p.* CCC] Fulvii Vrsini codex *planitia*, quod antiquum dicit & lapidem suo tempore extra Capenam portam refert, CLIVOM MARTIS IN PLANITIAM REDIGENDVM. qua forma & Vitruuius vsus est. Hoc loco imitati Iungerman, Montanus, Goduinus. At vet. lib. Venet. & Basil. & Gryphius *planities*.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0388
DFG

pugnæ adſuefacti; quod fere fit, quibus quis- 3
que in locis miles inueterauerit, vti multum
earum regionum conſuetudine moueatur. hæc 4
tamen ratio noſtros perturbat, inſuetos huius
generis pugnæ. circumiri enim ſeſe ab aperto la-
tere, procurrentibus ſingulis, arbitrabantur:
ipſi autem ſuos ordines ſeruare, neque ab ſignis
diſcedere, neque ſine graui cauſſa eum locum,
quem ceperant, dimitti cenſuerant oportere.
itaque, perturbatis anteſignanis, legio, quæ in 5
eo cornu conſtiterat, locum non tenuit, atque
in proximum collem ſeſe recepit. Cæſar, XLV
pæne omni acie perterrita, quod præter opinio-
nem conſuetudinemque acciderat, cohortatus
ſuos, legionem IX ſubſidio ducit: hoſtem in-
ſolentem atque acriter noſtros inſequentem
ſupprimit, rurſusque terga vertere, ſeque ad
oppidum Ilerdam recipere, & ſub muro conſi-
ſtere cogit. ſed IX legionis milites elati ſtudio, 2
dum ſarcire acceptum detrimentum volunt, te-
mere inſecuti fugientes, in locum iniquum pro-
grediuntur, & ſub montem, in quo erat oppi-
dum poſitum, ſuccedunt. hinc ſe recipere 3
cum vellent, rurſus illi ex loco ſuperiore no-
ſtros premebant. præruptus locus erat, vtra- 4
que ex parte directus; ac tantum in latitudi-
nem patebat, vt tres inſtructæ cohortes eum
locum explerent, & neque ſubſidia a lateribus
ſubmitti, neque equites laborantibus vſui eſſe
poſſent. ab oppido autem decliui faſtigio ver- 5
gebat, in longitudinem paſſuum circiter CD.
hac noſtris erat receptus; quod eo, incitati ſtu-
dio,

6 dio, inconsultius processerant. hoc pugnabatur loco, & propter angustias iniquo, &, quod sub ipsis radicibus montis constiterant, vt nullum frustra telum in eos mitteretur: tamen virtute & patientia nitebantur, atque omnia
7 vulnera sustinebant. Augebantur illis copiæ; atque ex castris cohortes per oppidum crebro submittebantur, vt integri defessis succederent. hoc idem Cæsar facere cogebatur: vt, summissis in eumdem locum cohortibus, defessos recipe-
XLVI ret. Hoc cum esset modo pugnatum continenter horis V, nostrique grauius a multitudine premerentur, consumptis omnibus telis, gladiis districtis, impetum aduersus montem in cohortes faciunt, paucisque deiectis, reliquos
2 sese conuertere cogunt. submotis sub murum cohortibus, ac non nulla parte propter terrorem in oppidum compulsis, facilis est nostris recep-
3 tus datus. Equitatus autem noster ab vtroque latere, etsi deiectis atque inferioribus locis constiterat, tamen in summum iugum virtute connititur, atque inter duas acies perequitans, commodiorem ac tutiorem nostris receptum dat. ita vario certamine pugnatum est. nostri in primo congressu circiter LXX ceciderunt, in his Q. Fulginius ex primo hastato legionis XIV, qui, propter eximiam virtutem, ex inferioribus or-

---

CAP. XLVI. 4 *ex primo hastato*] Ita veteres libri: Gryphius autem *primis hastatus*, quod clarum est, & centurio subauditur. An autem ex MSS. codd. habuerit, incertum. Lipsio inepta est *ex* vocula, quasi errore nata ex nota seu signo *centurionis*: le-

ordinibus in eum locum peruenerat; vulne- 5
rantur amplius D c. Ex Afranianis interficiun-
tur T. Cæcilius, primi pili centurio, &, præter
eum, centuriones IV: milites amplius C c. Sed XLVII
hæc eius diei præfertur opinio, vt ſe vtrique ſu-
periores diſceſſiſſe exiſtimarent; Afraniani, 2
quod, cum eſſe omnium iudicio inferiores vi-
derentur, cominus tamen diu ſtetiſſent, & no-
ſtrorum impetum ſuſtinuiſſent, & initio locum
tumulumque tenuiſſent, quæ cauſſa pugnandi
fuerat; & noſtros primo congreſſu terga ver-
tere coegiſſent: noſtri autem, quod iniquo lo- 3
co, atque impari congreſſi numero, V horis
prœlium ſuſtinuiſſent, quod montem gladiis
diſtrictis adſcendiſſent, quod ex loco ſuperiore
terga vertere aduerſarios coegiſſent, atque in
oppidum compuliſſent. illi eum tumulum, 4
pro quo pugnatum eſt, magnis operibus mu-
nierunt, præſidiumque ibi poſuerunt. Ac- XLVIII
cidit etiam repentinum incommodum biduo,
quo hæc geſta ſunt. tanta enim tempeſtas co-
oritur, vt, numquam illis locis maiores aquas
fuiſſe conſtaret. tum autem ex omnibus 2
montibus nix profluit, ac ſummas ripas flumi-
nis ſuperauit; pontesque ambos, quos C.
Fabius fecerat, vno die interrupit. quæ res 3
magnas difficultates exercitui Cæſaris at-
tulit. Caſtra enim, vt ſupra demonſtratum
eſt,

---

gitque, *centurio primi haſtati*, ordinis puta. Sed ita etiam præpoſitio ſeruari poteſt, *exprimo haſtato*, ſupple, ordine.

CAP. XLVIII. 3 *vt ſupra demonſtratum*] cap. 41 ſeq.

est, cum essent inter flumina duo, Sicorim & Cingam, spatio millium XXX, neutrum horum transiri poterat; necessarioque omnes
4 his angustiis continebantur. neque ciuitates, quæ ad Cæsaris amicitiam accesserant, frumentum supportare; neque ii, qui pabulatum longius progressi erant, intercluſi fluminibus, reuerti; neque maximi comitatus, qui ex Italia Galliaque veniebant, in castra peruenire pote-
5 rant. Tempus erat difficillimum quo neque frumenta in herbis erant, neque multum a maturitate aberant: ac ciuitates exinanitæ, quod Afranius pæne omne frumentum ante Cæsaris aduentum interdum conuexerat; reliqui si quid fuerat, Cæsar superioribus diebus consumpse-
6 rat: pecora, quod secundum poterat esse inopiæ subsidium, propter bellum finitimæ ciuita-
7 tes longius remouerant: qui erant pabulandi aut frumentandi caussa progressi, hos leuis armaturæ Lusitani peritique earum regionum cetrati citerioris Hispaniæ, consectabantur, quibus erat procliue, transnare flumen; quod consuetudo eorum omnium est, vt sine vtribus ad
XLIX exercitum non eant. At exercitus Afranii omni-

4. *maximi comitatus, qui*] Comitatus est turba, ad tutius iter faciendum belli temporibus, congregata, maxime vt commeatus in amicorum castra adferrent.

7. *cetrati citerioris Hispaniæ*] CETRA, Seruio definiente in Aen. VII, 732, est *scutum loreum, quo Afri & Hispani vtuntur*. Hinc *cetrati* milites non tantum citerioris Hispaniæ, verum etiam vlterioris *supra cap.* 39 *sect.* 1.

omnium rerum abundabat copia, multum erat frumentum prouisum, & conuectum superioribus temporibus: multum ex omni prouincia comportabatur: magna copia pabuli suppetebat. harum rerum omnium facultates sine vllo 1
periculo pons Ilerdæ præbebat, & loca trans flumen integra, quo omnino Cæsar adire non poterat. Eæ permanserunt aquæ dies com- L
plures. conatus est Cæsar reficere pontes: sed nec magnitudo fluminis permittebat, neque ad ripam dispositæ cohortes aduersariorum perfici patiebantur: quod illis prohibere erat facile, 2
tum ipsius fluminis natura atque aquæ magnitudine, tum quod ex totis ripis in vnum atque angustum locum tela iaciebantur; atque erat 3
difficile, eodem tempore rapidissimo flumine opera perficere, & tela vitare. Nuntiatur LI
Afranio, magnos comitatus, qui iter habebant ad Cæsarem, ad flumen constitisse, venerant eo sagittarii ex Rutenis, equites ex Gallia cum multis carris magnisque impedimentis, vt fert Gallica consuetudo. erant præterea cuiusque ge- 2
neris hominum millia circiter vi cum seruis liberisque: sed nullus ordo, nullum imperium certum, cum suo quisque consilio vteretur, atque omnes sine timore iter facerent, vsu superiorum temporum, atque itinerum licentia. Erant 3
complures honesti adolescentes, senatorum filii & equestris ordinis: erant legationes ciuitatum:

erant

CAP. LI. 2. *vsu superiorum temporum*] Ex aliquot Mss. Vossius correxit editorum *vsi*.

erant legati Cæsaris, hos omnes flumina
4 continebant. ad hos opprimendos cum omni
equitatu, tribusque legionibus Afranius
de nocte proficiscitur, imprudentesque ante-
missis equitibus adgreditur, celeriter tamen
sese Galli equites expediunt, prœliumque
5 committunt. hi, dum pari certamine res geri
potuit, magnum hostium numerun pauci susti-
nuere; sed, vbi signa legionum appropinquare
cœperunt, paucis amissis sese in montes proxi-
6 mos conferunt. hoc pugnæ tempus magnum
attulit nostris ad salutem momentum. nacti
enim spatium, se in loca superiora receperunt.
desiderati sunt eo die sagittarii circiter cc, equi-
tes pauci, calonum atque impedimentorum non
LII magnus numerus. His tamen omnibus an-
nona creuit: quæ fere res inopia non solum
præsentis, sed etiam futuri temporis timore in-
2 graescere consueuit. Iamque ad denarios L
in singulos modios annona peruenerat, & mili-
3 tum vires inopia frumenti diminuerat; atque
incommoda in dies augebantur, & tam paucis
diebus magna erat rerum facta commutatio, ac
se

4. *antemissis equitibus*] Pluribus libris coniuncte, quasi compositum *antemitto*, vt antepono, antefero. Et Salmasius Solino c. 25. connectit, *minimos antemittunt*. Et Agrariæ scriptores sæpe *arbores antemissas* memorant, Siculus Flaccus p. 4. 10. 11. Frontinus p. 40. Aggenus p. 45. ed. Gœs. At nostro loco Gryphius diuisit *ante missis*.

CAP. LII. 1. *His tamen omnibus*] Gryphius addidit *incommodis*, quod deest ceteris: & forsan glossema est, interpretationis loco, cui aptum est, adiectum.

se fortuna inclinauerat, vt nostri magna inopia necessariarum rerum conflictarentur; illi omnibus abundarent rebus, superioresque haberentur. Cæsar iis, ciuitatibus, quæ ad eius amicitiam accesserant, quo minor erat frumenti copia, pecus imperabat; calones ad longinquiores ciuitates dimittebat: ipse præsentem inopiam, quibus poterat subsidiis, tutabatur. Hæc Afranius, Petreiusque, & eorum LIII amici, pleniora etiam atque vberiora, Romam ad suos perscribebant. multa rumor fingebat, vt pæne bellum confectum videretur. Quibus litteris nuntiisque Romam perlatis, magni domum concursus ad Afranium, magnæ gratulationes fiebant. multi ex Italia ad Cn. Pompeium proficiscebantur; alii, vt principes talem nuntium attulisse; alii, ne euentum belli exspectasse, aut ex omnibus nouissimi veniisse viderentur. Cum in his angustiis res esset; atque LIV omnes viæ ab Afranianis militibus equitibusque obsiderentur; nec pontes perfici possent; imperat militibus Cæsar, vt naues faciant, cuius generis eum superioribus annis vsus Britanniæ docuerat. Carinæ primum ac statumina ex leui materia fiebant: reliquum corpus nauium, viminibus contextum, coriis integebatur. has per-

CAP. LIII. 2. *magni domum concursus ad Afr.*] Variæ sententiæ de voce *domum*. Bononius Tarusinus & Faernus *demum* legunt. Non placet, inquit Vossius: licet in Gryphiano id laudet Manutius. Hotmannus *ad domum Afranii*. D. Vossius vel *domo*, vel *hominum* aut *omnium*,

perfectas carris iunctis deuehit noctu millia passuum a castris XXII, militesque his nauibus flumen transportat; continentemque ripæ col-
4 lem improuiso occupat. hunc celeriter, prius quam ab aduersariis sentiatur, communit. huc legionem postea transducit; atque ex vtraque parte pontem institutum perficit biduo. Ita comitatus, & quæ frumenti caussa processerant, tuto ad se recipit, & rem frumentariam expedi-
LV. re incipit. Eodem die equitum magnam partem flumen transiecit; qui inopinantes pabulatores, & sine vllo dissipatos timore adgressi, quam maximum numerum iumentorum atque
8 hominum intercipiunt: cohortibusque cetratis subsidio missis, scienter in duas partes sese distribuunt; alii, vt prædæ subsidio sint; alii, vt venientibus resistant, atque eos propellant:
9 vnamque cohortem, quæ temere ante ceteras extra aciem procurrerat, secluſam a reliquis circumueniunt, atque interficiunt; incolumesque cum magna præda eodem ponte in castra re-
LVI uertuntur. Dum hæc ad Ilerdam geruntur, Massilienses, vsi L. Domitii consilio, naues longas expediunt, numero XVII, quarum erant XI.
2 tectæ. multa huc minora nauigia addunt, vt ipsa multitudine nostra classis terreatur: magnum numerum sagittariorum, magnum Albicorum, de quibus supra demonstratum est, im-

CAP. LIV. 4. *Ita comitatus*] Supra cap. 48. sect. 4. cap. 51. sect. 1.

CAP. LVI. 2. *Albicorum, de quibus supra*] Supra cap. 34. sect. 4. huius libri.

imponunt: atque hos præmiis pollicitationibusque incitant. certas sibi depoſcit naues Domitius, atque has colonis paſtoribusque, quos ſecum adduxerat, complet, ſic, omnibus rebus inſtructa claſſe, magna fiducia ad noſtras naues procedunt, quibus præerat D. Brutus. hæ ad inſulam, quæ eſt contra Maſſiliam, ſtationes obtinebant, Erat multo inferior numero LVII
nauium Brutus; ſed delectos ex omnibus legionibus fortiſſimos viros anteſignanos, centuriones Cæſar ei claſſi attribuerat, qui ſibi id muneris depopoſcerant. ii manus ferreas atque harpagones parauerant; magnoque numero pilorum, tragularum, reliquorumque telorum, ſe inſtruxerant. ita, cognito hoſtium aduentu, ſuas naues ex portu educunt, cum Maſſilienſibus confligunt. pugnatum vtrimque eſt fortiſſime atque acerrime; neque multum Albici noſtris virtute cedebant, homines aſperi & montani, exercitati in armis: atque ii modo digreſſi a Maſſilienſibus, recentem eorum pollicitationem animis continebant; paſtoresque indomiti, ſpe libertatis excitati, ſub oculis domini ſuam probare operam ſtudebant. Ipſi Maſſilienſes, & celeritate na- LVIII
nium, & ſcientia gubernatorum confiſi, noſtros eludebant, impetusque eorum excipiebant; &, quoad licebat latiore ſpatio, producta longius acie circumuenire noſtros, aut pluribus nauibus ado-

CAP. LVII. 2. *harpagones*] Supra lib. VII. Belli Gall. c. 81. ſect. 1.

adoriri singulas, aut remos transcurrentes de-
1 tergere, si possent, contendebant; cum pro-
pius erat necessario ventum, ab scientia gube-
rnatorum atque artificiis, ad virtutem montano-
3 rum confugiebant. Nostri, quod minus exer-
citatis remigibus minusque peritis guber-
natoribus vtebantur; qui repente ex onera-
riis nauibus erant producti, neque dum
etiam vocabulis armamentorum cognitis,
tum etiam gnauitate & tarditate nauium im-
pediebantur. factæ enim subito ex humida
materia, non eumdem vsum celeritatis habe-
4 bant. Itaque, dum locus cominus pugnandi
daretur, æquo animo singulas binis nauibus
obiiciebant: atque iniecta manus ferrea, & re-
tenta vtraque naue, diuersi pugnabant, atque
in hostium naues transcendebant; &, magno
numero Albicorum & pastorum interfecto, par-
tem nauium deprimunt; non nullas cum ho-
minibus capiunt, reliquas in portum compel-
5 lunt. Eo die naues Massilienssium cum iis, quæ
LIX sunt captæ, intereunt IX. Hoc primum
Cæsari ad Herdam nuntiatur, simul, perfecto
2 ponte, celeriter fortuna mutatur: illi, per-
territi virtute equitum, minus libere, minus
audacter vagabantur. alias, non longo ab ca-
stris progressi spatio, vt celerem receptum ha-
3 berent, angustius pabulabantur: alias, lon-
gio-

CAP. LVIII. 1. *remos detergere*] distorquere, infringere, saltem palmulas impetuosa præteruectione decutere. 2. *atque artificiis*] Recentiores ita: vetus liber Bononii Taruis. *artificiis*; Gryph. *artificii*.

giore circuitu, custodias stationesque equitum vitabant, aut aliquo accepto detrimento, aut procul equitatu viso, ex medio itinere, proiectis sarcinis, fugiebant: postremo etiam plures intermittere dies, &, præter consuetudinem omnium, noctu constituerant pabulari. LX Interim Oscenses & Calagurritani, qui erant cum Oscensibus contributi, mittunt ad eum legatos, seseque imperata facturos pollicentur. hos Tarraconenses & Lacetani, & Ausetani, & 2 paucis post diebus Illurgauonenses, qui flumen Iberum attingunt, insequuntur. petit ab his 3 omnibus, vt se frumento iuuent. pollicentur, atque, omnibus vndique conquisitis iumentis, in castra deportant. transit etiam cohors Illurgauonensis ad eum, cognito ciuitatis consilio, & signa ex statione transfert. magna celeriter fit commutatio rerum. perfecto ponte, magnis 5 v ciuitatibus ad amicitiam adiunctis, expedita re frumentaria, exstinctis rumoribus de auxiliis legionum, quæ cum Pompeio per Mauretaniam venire dicebantur, multæ longinquiores ciuitates ab Afranio desciscunt, & Cæsaris amicitiam

CAP. LX. 1. *Calagurritani cum Oscensibus*] Hæc Calagurris Fibularia, vt P. de Marca Plinii cognomina commutauit, XIIM. P. ab Osca distans & sub illius ditione, seu ei adiudicata. Osca autem vrbs nobilis inter Pyrenæos & Iberum fluuium.

2. *Lacetani, Ausetani*] populi Hispaniæ sub Pyrenæis. *Illurgauonenses*] quorum Dertosa ad Iberum erat. Liuius XXII, 21 *Ilercaones*; Plinius III, 3. *Ilergaones*, scripserunt.

LXI tiam sequuntur. Quibus rebus perterritis animis adversariorum, Cæsar, ne semper magno circuitu per pontem equitatus esset mittendus, nactus idoneum locum, fossas pedum xxx in altitudinem complures facere instituit, quibus partem aliquam Sicoris auerteret, vadumque in eo flumine efficeret. his pæne effectis, magnum in timorem Afranius Petreiusque perueniunt, ne omnino frumento pabuloque intercluderentur, quod multum Cæsar equitatu valebat: itaque, constituunt ipsi, locis excedere, & in Celtiberiam bellum transferre. Huic consilio suffragabatur etiam illa res, quod ex duobus contrariis generibus, quæ superiore bello cum L. Sertorio steterant, ciuitates victæ nomen atque imperium absentis timebant: quæ in amicitia manserant Pompeii, magnis adfectæ beneficiis eum diligebant; Cæsaris autem in barbaris erat nomen obscurius. hinc magnos equitatus magnaque auxilia exspectabant, & suis locis bellum in hiemem ducere cogitabant. Hoc inito consilio, toto flumine Ibero naues conquirere, & Octogesam adduci iubent. id erat oppidum positum ad Iberum,

2 3 4

CAP. LXI. 2. *in Celtiberiam*] regionem Hispaniæ trans Iberum: cuius Bilbilis est, Turiaso, & alia.

3. *duobus contrariis generibus*] generibus hominum, quorum alii Romanis fideles fuerant, alii studuerant Sertorio.

ciuitates victæ] gentes, populi Hispaniæ, qui cum Sertorio fecerant.

bellum in hiemem ducere] trahere, prorogare. Adde c. 34. sect. 2.

rum, milliaque passuum a castris aberat XX. ad eum locum fluminis, nauibus iunctis, pontem imperant fieri: legionesque II flumen Sicorim transducunt: castraque muniunt vallo pedum XII. Qua re per exploratores cognita, LXII summo labore militum Cæsar continuato diem noctemque opere in flumine auertendo, huc iam rem deduxerat, vt equites, etsi difficulter atque ægre fiebat, possent tamen atque auderent flumen transire; pedites vero tantummodo humeris ac summo pectore exstarent, vt tum altitudine aquæ, tum etiam rapiditate fluminis ad transeundum non impedirentur. sed tamen eodem fere tempore pons in Ibero prope effectus nuntiabatur; & in Sicori vadum reperiebatur. Iam vero eo magis illi maturandum iter existimabant. Itaque II auxiliaribus cohortibus Ilerdæ præsidio relictis, omnibus copiis Sicorim transeunt, & cum II legionibus, quas superioribus diebus transduxerant, castra coniungunt. Relinquebatur Cæsari nihil, nisi vti equitatu agmen aduersariorum male haberet, & carperet. Pons enim ipsius magnum circuitum habebat, vt multo breviore itinere illi ad Iberum peruenire possent. equites a eo missi flumen transeunt: & cum de tertia vigilia Petreius atque Afranius castra mouissent, repente sese ad nouissimum agmen ostendunt, &, magna multitudine circumfusa, morari atque

CAP. LXII. 3. *pons in Ibero*] pro Pompeianis effectus, *cap. 61, 4.*

LXIV que iter impedire incipiunt. Prima luce, ex superioribus locis, quæ castris Cæsaris erant coniuncta, cernebatur, equitatus nostri prœlio nouissimos illorum premi vehementer, ac non numquam sustineri extremum agmen, atque
2 interrumpi: alias inferri signa, & vniuersarum cohortium impetu nostros propelli, deinde rursus conuersos insequi: totis vero castris milites circulari, & dolere, hostem ex manibus dimitti, bellum non necessario longius duci:
3 centuriones tribunosque militum adire, atque obsecrare, vt per eos Cæsar certior fieret, *ne labori suo neu periculo parceret: paratos esse, sese posse & audere ea transire flumen, qua transductus esset equitatus.* quorum studio & vocibus ex-
4 citatus Cæsar, etsi timebat tantæ magnitudinis flumini exercitum obiicere; conandum tamen
5 atque experiendum iudicat. Itaque infirmiores milites ex omnibus centuriis deligi iubet, quorum aut animus aut vires videbantur sustinere non posse. hos cum legione vna præsidio castris relinquit: reliquas legiones expeditas educit: magnoque numero iumentorum in

CAP. LXIV. 2. *milites circulari*] P. Victorius V. L. lib. VIII, 13. hanc lectionem ex Mss. restituit: antea in excusis pluribus legebatur *conturbari*. Verbum *Circulari* est cœtus & circulum hominum circumstantium & colloquentium facere. Sic vsus est Cicero in Bruto c. 54.

3. *non necessario*] NON ex Palatino additum.

4. *tantæ magnitudinis flumini*] Sicori, nec dum enim ad Iberum ventum erat, vide mox cap. 68. sect. 2. & c. 69. extr.

in flumine supra atque infra constituto, transducit exercitum. pauci ex his militibus, vi fluminis abrepti, ab equitatu excipiuntur ac subleuantur: interiit tamen nemo. transducto incolumi exercitu, copias instruit, triplicemque aciem ducere incipit, at tantum fuit in militibus studium, vt, millium VI addito ad vadum circuitu, magnaque fluminis mora interposita, eos, qui de tertia vigilia exissent, ante horam diei IX consequerentur. Quos vbi Afranius procul visos cum Petreio conspexit, noua re perterritus, locis superioribus constitit, aciemque iustruit. Cæsar in campis exercitum reficit, ne defessum prœlio obiiciat. rursus conantes progredi insequitur, & moratur. illi necessario maturius, quam constituerant, castra ponunt. suberant enim montes, atque a millibus passuum V itinera difficilia atque angusta excipiebant. Hos intra montes se recipiebant, vt equitatum effugerent Cæsaris, præsidiisque in angustiis collatis, exercitum itinere prohiberent: ipsi sine periculo ac timore iberum copias transducerent, quod fuit illis conandum, atque omni ratione efficiendum. sed totius diei pugna atque itineris labore defessi, rem in posterum diem distulerunt. Cæsar quoque in proximo colle castra ponit. Media circiter nocte iis, qui, adaquandi caussa, longius a castris processerant, ab equitibus correptis, fit ab

7 8 LXV 2 3 4 5 LXVI

8. *millium* VI] veteres libri adiiciunt *ad iter*: quod Ciacconius abundare censuit; quem omnes recentiores secuti sunt.

ab his certior Cæsar, duces aduersariorum si-
2 lentio copias castris educere. Quo cognito, si-
gnum dari iubet, & vasa militari more concla-
mari. illi, exaudito clamore, veriti, ne noctu, im-
peditis, sub onere consligere cogerentur, aut ne
ab equitatu Cæsaris in angustiis tenerentur, iter
3 supprimunt, copiasque in castris continent. po-
stero die Petreius cum paucis equitibus occulte
ad exploranda loca proficiscitur. hoc idem fit
ex castris Cæsaris. mittitur L. Decidius Saxa,
4 cum paucis, qui loci naturam perspiciat. vter-
que idem suis renuntiat: v millia passuum
proxima intercedere itineris campestris: inde
excipere loca aspera & montosa: qui prior has
angustias occupauerit, ab hoc hostem prohibe-
LXVII ri, nihil esse negotii. Disputatur in consi-
lio a Petreio & Afranio, & tempus profectio-
nis quæritur. plerique censebant, *vt noctu iter*
facerent: posse prius ad angustias veniri quam
2 *sentirentur. alii, quod pridie noctu conclamatum*
esset in castris Cæsaris, argumenti sumebant
loco, non posse clam exiri, circum-

CAP. LXVI, 2. *vasa conclamari*] clamari & edici, vt impedimenta colligantur, & itinere transmoueantur. quod & simpliciter *conclamari* dicitur c. 67, & infra lib. III, 75. Strategema laudauit Frontinus I, 8, sect. 9.

ne ab equitatu in angustiis tenerentur] detinerentur, circumfusi Cæsaris equitatu, *cap. 67. sect. 2.* Io. Freinshemius Indice Curt. in v. *obteri* mauult in Cæsaris loco *tererentur*, quemadmodum Curt. I v, 14. *est ungulis equorum obteri.* Vet. lib. praue *tuerentur*, quod in vtrumque pari facilitate mutari potest.

cumfundi noctu equitatum Cæsaris, atque omnia loca atque itinera obsideri: nocturnaque prælia esse vitanda, quod perterritus miles in ciuili dissensione, timori magis, quam religioni, consulere consueuerit: at lucem multum per se pudorem 4
omnium oculis, multum etiam tribunorum mil. & centurionum præsentiam adferre, quibus rebus coerceri milites, & in officio contineri soleant. quare omni ratione esse interdiu perrumpendum: etsi, aliquo accepto detrimento; tamen summa 5
exercitus salua, locum, quem petant, capi posse. Hæc vicit in concilio sententia; & prima luce postridie constituunt proficisci. Cæsar, ex- LXVIII
ploratis regionibus, albente cælo, omnes copias castris educit; magnoque circuitu, nullo certo itinere exercitum ducit. namque itinera, quæ ad Iberum atque Octogesam pertinebant, castris hostium oppositis tenebantur. ipsi erant 2
transcendendæ valles maximæ ac difficillimæ, saxa multis locis prærupta iter impediebant: vt arma per manus necessario transderentur, militesque inermes, subleuatique alii ab aliis, magnam partem itineris conficerent. sed hunc 3
laborem recusabat nemo, quod eum omnium laborum finem fore existimabant, si hostem Ibero intercludere, & frumento prohibere potuissent. Ac primo Afraniani mili- LXIX
tes, visendi caussa, læti ex castris procurrebant, contumelioseque vocibus prosequebantur, *necessarii victus inopia coactos fugere, atque ad Ilerdam reuerti.* erat enim iter a proposito diuersum, contrariamque in partem iri videba-

tur,

tur. Duces vero eorum suum consilium laudibus ferebant, quod se castris tenuissent. multumque eorum opinionem adiuuabat, quod sine impedimentis impedimentisque ad iter profectos videbant, vt, non posse diutius inopiam sustinere, confiderent. sed, vbi paullatim retorqueri agmen ad dextram conspexerunt, iamque primos superare regionem castrorum animaduerterunt, nemo erat adeo tardus, aut fugiens laboris, quin statim castris exeundum atque occurrendum, putaret. Conclamatur ad arma, atque omnes copiæ, paucis præsidio relictis cohortibus, exeunt, rectoque ab Iberum itinere
LXX contendunt. Erat in celeritate omne positum certamen, vtri prius angustias montesque occuparent: sed exercitum Cæsaris viarum difficultates tardabant; Afranii copias equitatus Cæsaris insequens morabatur. res tamen ab Afranianis huc erat necessario deducta, vt, si priores montes, quos petebant, attigissent, ipsi periculum vitarent, impedimenta totius exercitus, cohortesque in castris relictas seruare non possent, quibus intercluſis exercitu Cæsaris, auxilium ferri nulla ratione poterat. confecit prior iter Cæsar, atque ex magnis rupibus nactus planitiem, in hac contra hostem aciem instruit. Afranius, cum ab equitatu nouissimum agmen premeretur, & ante se hostem videret, collem quemdam nactus, ibi constitit. ex eo loco IV cetratorum cohortes in montem, qui erat in con-

CAP. LXX. 3. *ex magnis rupibus nactus planitiem*] post rupes, peruasis rupibus. Vide Gronov. Obs. IV, 20.

conſpectu omnium excelſiſſimus, mittit. hunc magno curſu concitatos iubet occupare, eo conſilio, vti ipſe eodem omnibus copiis contenderet, &, mutato itinere, iugis Octogeſam perueniret. hunc cum obliquo itinere cetrati peterent, conſpicatus equitatus Cæſaris, in cohortes impetum facit: nec minimam partem temporis equitum vim cetrati ſuſtinere potuerunt, omnesque ab his circumuenti, in conſpectu vtriusque exercitus interficiuntur. Erat occaſio bene gerendæ rei. neque vero id Cæſarem fugiebat, tanto ſub oculis accepto detrimento, perterritum exercitum ſuſtinere non poſſe, præſertim circumdatum vndique equitatu, cum in loco æquo atque aperto confligeretur, idque ex omnibus partibus ab eo flagitabatur. Concurrebant legati, centuriones, tribunique militum, *ne dubitaret prælium committere; omnium eſſe militum paratiſſimos animos; Afranianos contra multis rebus ſui timoris ſigna miſiſſe, quod ſuis non ſubueniſſent, quod de colle non decederent, quod vix equitum incurſus ſuſtinerent, collatisque in vnum locum ſignis conferti, neque ordines neque ſigna ſeruarent: quod ſi iniquitatem loci timeret, datum iri tamen aliquo loco pugnandi facultatem, quod certe inde decedendum eſſet Afranio, nec ſine aqua permanere poſſet.* Cæſar in eam ſpem venerat, ſe, ſine pugna & ſine vulnere ſuorum, rem conficere poſſe; quod re frumentaria aduerſarios intercluſiſſet. *cur, etiam ſecundo prælio, aliquos ex ſuis amitteret? cur vulnerari pateretur optime me-*

5 LXXI

1 3 4 LXXXII 2

meritos de se milites? cur denique fortunam periclitaretur? præsertim cum non minus esset imperatoris, consilio superare, quam gladio.
3 mouebatur etiam misericordia ciuium, quos interficiendos videbat: quibus saluis atque incolumibus, rem obtinere malebat. hoc consi-
4 lium Cæsaris a plerisque non probabatur. Milites vero palam inter se loquebantur; *quoniam talis occasio victoriæ dimitteretur, etiam cum vellet Cæsar, sese non esse pugnaturos:* ille in sua sententia perseuerat; & paullum ex eo loco di-
5 greditur, vt timorem aduersariis minuat. Petreius atque Afranius, oblata facultate, in castra sese referunt. Cæsar, præsidiis montibus dispositis, omni ad Iberum intercluso itinere, quam proxime potest hostium castris castra commu-
LXXIII nit. Postero die duces aduersariorum perturbati, quod omnem rei frumentariæ fluminisque Iberi spem amiserant, de reliquis rebus con-
2 sultabant. erat vnum iter, Ilerdam si reuerti vellent; alterum, si Tarraconem peterent. hæc consiliantibus eis, nuntiatur, aquatores ab
3 equitatu premi nostro. qua re cognita, crebras stationes disponunt equitum, & cohortium alariarum, legionariasque interliciunt cohortes, vallumque ex castris ad aquam ducere in-

CAP. LXXIII. 2. *hæc consiliantibus eis*] consilia agitantibus: vt supra cap. 19.

3. *cohortium alariarum*] auxiliarium, distinctarum a legionariis, etiam infra c. 83. *Alariæ* dictæ, quia legionem seu legionarias cohortes, tamquam alæ, tegerent. In alis vero auxiliares tam equites quam cohortes militabant.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0408
DFG

incipiunt; vt intra munitionem & sine timore & sine stationibus aquari possent, id opus inter se Petreius atq. Afranius partiuntur: ipsique, perficiendi operis caussa, longius progrediuntur. Quorum discessu liberam nacti milites colloquiorum facultatem, vulgo procedunt; & quem quisque in castris notum aut municipem habebat, conquirit atq. vocat. primum agunt gratias omnes omnibus, quod sibi perterritis pridie peperciissent; eorum se beneficio viuere: deinde imperatoris fidem quærunt, rectene se illi sint commissuri, & quod non ab initio fecerint; armaque cum hominibus necessariis & consanguineis contulerint, conqueruntur. His prouocati sermonibus, fidem ab imperatore de Petreii & Afranii vita petunt, ne quod in se scelus concepisse, neu suos prodidisse videantur. quibus confirmatis rebus, se statim signa translaturos confirmant, legatosque de pace primorum ordinum centuriones ad Cæsarem mittunt. Interim alii suos in castra, inuitandi caussa, adducunt; alii ab suis adducuntur, adeo, vt vna castra iam facta ex binis viderentur, complures-que tribuni militum & centuriones ad Cæsarem veniunt, seque ei commendant. hoc idem fit a principibus Hispaniæ, quos illi euocauerant, & secum in castris habebant obsidum loco: ii suos notos hospitesque quærebant, per quem quisque eorum aditum commendationis haberet ad Cæsarem. Afranii etiam filius adolescens, de sua & parentis sui salute, cum Cæsare per Sulpicium legatum, agebat. erant plena

LXXIV 1 2 3 4 5 6 7

lætitia & gratulatione omnia, eorum, qui tanta
pericula vitasse; & eorum qui sine vulnere tantas
res confeciſſe videbantur, magnumque fructum
ſuæ priſtinæ lenitatis omnium iudicio Cæſar fe-
rebat; conſiliumque eius a cunctis probaba-
LXXV tur. Quibus rebus nuntiatis Afranio, ab in-
ſtituto opere diſcedit, ſeque in caſtra recipit;
ſic paratus, vt videbatur, vt, quicumque accidiſſet
2 caſus, hunc quieto & æquo animo ferret. Pe-
treius vero non deſerit ſeſe; armat familiam;
cum hac & prætoria cohorte cetratorum, barba-
risq. equitibus paucis, beneficiariis ſuis, quos ſuæ
cuſtodiæ cauſſa habere conſueuerat, improuiſo
ad vallum aduolat; colloquia militum inter-
rumpit, noſtros repellit ab caſtris, quos depre-
3 hendit, interficit. reliqui coeunt inter ſe, &,
repentino periculo exterriti, ſiniſtras ſagis in-
uoluunt, gladiosque diſtringunt, atque ita ſe
a cetratis equitibusque defendunt, caſtrorum
propinquitate confiſi; ſeque in caſtra reci-
LXXVI piunt, & ab iis cohortibus, quæ erant in ſta-
tione ad portas, defenduntur. Quibus
rebus confectis, flens Petreius manipulos cir-
cuit, militesque appellat; neu ſe, neu Pompe-
ium abſentem, imperatorem ſuum, aduerſariis
ad ſupplicium transdant, obſecrat. fit celeriter
2 concurſus in prætorium. Poſtulant, ut iurent
omnes, ſe exercitum ducesque non deſerturos,
neque prodituros; neque ſibi ſeparatim a re-
3 liquis conſilium capturos. Princeps in hæc
ver-

CAP. LXXV. 2. *armat familiam* [famulos, libertos, colonos. *Voſſ.*

verba iurat: ipse ad idem iusiurandum adigit Afranium. subsequuntur tribuni militum, centurionesque. centuriatim producti milites idem iurant: edicunt, penes quem quisque sit miles Cæsaris, vt producatur. productos palam in prætorio interficiunt. sed plerique, quos ceperant, celant; noctuque per vallum emittunt. sic terror oblatus a ducibus, credulitas in supplicio, noua religio iurisiurandi, spem præsentis deditionis sustulit, mentesque militum conuertit, & rem ad pristinam belli rationem redegit. Cæsar, qui milites aduersariorum LXXVII in castra per tempus colloquii venerant, summa diligentia conquiri & remitti iubet. sed ex numero tribunorum militum centurionumque non nulli sua voluntate apud eum remanserunt: quos ille postea magno in honore habuit. centuriones in ampliores ordines, equites Romanos in tribunitium restituit honorem. Premebantur Afraniani pabulatione, aquabantur ægre, frumenti copiam legionarii non nullam habebant, quod dierum XXII ab Ilerda frumentum iussi erant efferre. Cetrati auxiliaresque nullam, quorum erant & facultates ad parandum exiguæ, & corpora insueta ad onera portanda. itaque LXXVIII ma-

CAP. LXXVII. 3. *centuriones in ampliores ordines*] De gradibus centurionum vsque ad principem siue primum dictum supra.

in tribunitium honorem restituit] tribunos militum fecit.

magnus eorum quotidie numerus ad Cæsarem
3 perfugiebat. In his erat angustiis res: sed ex
propositis consiliis duobus explicitius videbatur
Ilerdam reuerti: quod ibi paullulum frumenti
reliquerant. ibi se reliquum consilium explica-
4 turos confidebant. Tarraco aberat longius:
quo spatio plures rem posse casus recipere intel-
ligebant. hoc probato consilio, ex castris profi-
5 ciscuntur. Cæsar, equitatu præmisso, qui no-
uissimum agmen carperet atque impediret, ipse
cum legionibus subsequitur. nullum intercede-
bat tempus, quin extremi cum equitibus præliа-
LXXIX rentur. Genus erat hoc pugnæ: Expeditæ
cohortes nouissimum agmen claudebant; plu-
2 resque in locis campestribus subsistebant. si
mons erat adscendendus, facile ipsa loci natura
periculum repellebat: quod ex locis superioribus
qui antecesserant, suos adscendentes protege-
3 bant. cum vallis aut locus decliuis suberat; ne-
que ii, qui antecesserant, morantibus opem ferre
poterant; equites vero ex loco superiore in ad-
4 uersos tela coniiciebant: tum magno erat in
periculo res; tum inquirebant, vt, cum eiusmodi
esset locis appropinquatum, legionum signa
consistere iuberent, magnoque impetu equita-
tum repellerent. eo submoto, repente incita-
to cursu sese in valles vniuersi demitterent, at-
que ita transgressi, rursus in locis superioribus
5 consistere. nam tantum ab equitum suorum
au-

CAP. LXXVIII, 5. *carperet*] vt supra cap. 63. Male quidam *caperet*.

auxiliis aberant, quorum numerum habebant magnum, vt eos, superioribus perterritos præliis, in medium reciperent agmen, vtroque eos tuerentur: quorum nulli ex itinere excedere licebat, quin ab equitatu Cæsaris exciperetur. Tali dum pugnatur modo, lente ac LXXX
paullatim proceditur, crebroque, vt sint auxilio suis, subsistunt, vt tum accidit. millia enim 2
progressi IV, vehementiusque peragitati ab equitatu montem excelsum capiunt: ibique vna fronte contra hostem castra muniunt, neque iumentis onera deponunt. vbi Cæsaris castra 3
posita, tabernaculaque constituta, & dimissos equites pabulandi caussa animaduertere, sese subito proripiunt hora circiter VI eiusdem diei; & spem nacti moræ, discessu nostrorum equitum iter facere incipiunt. qua re animaduersa, Cæsar, eductis legionibus, subsequitur, præsidio impedimentis paucas cohortes relinquit: horas subsequi pabulatores, equitesque reuocari iubet. celeriter equitatus ad quotidianum itineris officium reuertitur: pugnatur acriter ad nouissimum agmen, adeo, vt pæne terga conuertant: compluresque milites, etiam nonnulli centuriones, interficiuntur. Instabat agmen Cæsaris, atque uniuersum imminebat. Tum vero neque ad explorandum LXXXI
idoneum locum castris, neque ad progrediendum data facultate, consistunt necessario, & procul ab aqua, & natura iniquo loco, castra ponunt. sed iisdem de causis Cæsar, 2

quæ supra sunt demonstratæ, prœlio non lacesit, & eo die tabernacula statui passus non est; quo paratiores essent, ad insequendum omnes, siue noctu, siue interdiu erumperent.
3 illi animaduerso vitio castrorum, tota nocte munitiones proferunt, castraque castris conuertunt. hoc idem postero die a prima luce faciunt, totumque in ea re diem consumunt. sed, quantum opere processerant, & castra protulerant, tanto aberant ab aqua longius, & præsenti
4 malo aliis malis remedia dabantur. prima nocte, aquandi caussa, nemo egreditur ex castris; proximo die, præsidio in castris relicto, vniuersas ad aquam copias educunt; pabulatum e-
5 mittitur nemo. his eos supplices male haberi Cæsar, & necessariam subire deditionem, quam prœlio decertare, malebat. conatur tamen eos vallo fossaque circumuenire; vt quam maxime repentinas eorum eruptiones demoretur: quo necessario descensuros exi-
6 stimabat. ibi & inopia pabuli adducti, &, quo essent ad iter expeditiores, omnia sarcinaria
LXXXII iumenta interfici iubent. In his operibus consiliisque biduum consumitur: tertio die magna iam pars operis Cæsaris processerat. Illi impediendæ rei, quæ munitionis caussa fiebat, hora circiter IIX signo dato, legiones edu-
8 cunt, aciemque sub castris instruunt. Cæsar ab

CAP. LXXXII. 2. *quæ supra sunt demonstratæ*] cap. 71. huius libri.

3 *castra castris conuertunt*] commutant, vt *vertere solum*, mutare est. *Voss.*

ab opere legiones reuocat, equitatum omnem conuenire iubet, aciem instruit. contra opinionem enim militum, famamque omnium, videri prœlium diffugisse, magnum detrimentum adferebat. sed eisdem de caussis, quæ sunt cognitæ, quo minus dimicare vellet, mouebatur; atque hoc etiam magis, quod spatii breuitas, etiam in fugam coniectis aduersariis, non multum ad summam victoriæ iuuare poterat. non enim amplius pedum millibus II ab castris castra distabant. hinc duas partes acies occupabant. tertia vacabat, ad incursum atque impetum militum relicta. si prœlium committeretur, propinquitas castrorum celerem superatis ex fuga receptum dabat. Hac de caussa constituerat signa inferentibus resistere, prior prœlio non lacessere. Acies erat Afraniana LXXXIII
duplex: legio V & III in subsidiis locum alariæ cohortis obtinebat: Cæsaris triplex: sed primam aciem quaternæ cohortes ex V legione tenebant. has subsidiariæ ternæ, & rursus 2
aliæ totidem, suæ cuiusque legionis, subsequebantur: sagittarii funditoresque media continebantur acie: equitatus latera cingebat. Tali instructa acie, tenere vterque propositum videbatur; Cæsar, vt nisi coactus prœlium non committeret; ille, vt opera Cæsaris impediret. producitur tamen res; aciesque ad solis occasum continentur. inde vtrique in castra discedunt. Postero die munitiones institutas Cæsar parat perficere; illi vadum fluminis Sicoris tentare, si transire possent. Qua re anim- 5

aduersa, Cæsar Germanos leuis armaturæ equitumque partem flumen transiicit, crebrasque
LXXXIV in ripis custodias disponit. Tandem omnibus rebus obsessi, quartum iam diem sine pabulo retentis iumentis, aquæ, ligni, & frumenti inopia, colloquium petunt; & id si
2 fieri possit, semoto a militibus loco. vbi id a Cæsare negatum, &, palam si colloqui vellent, concessum est; datur obsidis loco Cæsari filius Afranii. venitur in eum locum, quem Cæsar deligit. audiente vtroque exercitu, lo-
3 quitur Afranius: *Non esse aut ipsi, aut militibus succensendum, quod fidem erga imperatorem suum Cn. Pompeium conseruare voluerint: sed satis iam feciisse officio, satisque supplicii tulisse,*
4 *perpessos omnium rerum inopiam: nunc vero, pene vt feras, circummunitos, prohiberi aqua, prohiberi egressu, neque corpore dolorem, neque animo ignominiam ferre posse: itaque se victos*
5 *confiteri: orare atque obsecrare, si quis locus misericordiæ relinquatur, ne ad vltimum supplicium progredi necesse habeant.* Hæc quam potest
LXXXV demississime atque subiectissime exponit. Ad ea Cæsar respondit: *Nulli omnium has partes vel querimoniæ, vel miserationis, minus conuenisse: reliquos enim omnes suum officium præstitisse, se,*

CAP. LXXXIV. 4. *pene vt feras, circummunites*] Dionys. Vossius restituit, quod in omnibus libris praue legebatur *vt feminas*. Quæ vero feminarum circummunitio? ineptiæ.

prohiberi egressu] Et hanc eidem medelam debemus, cum antea legeretur *ingressu*.

se, qui etiam bona conditione, & loco, & tempore æquo, confligere noluerit, vt quam integerrima essent ad pacem omnia : exercitum suum qui, iniuria etiam accepta, suisque interfectis, quos in sua potestate habuit, conseruarit & texerit, illius denique exercitus milites, qui per se de conciliandapace egerint, qua in re omnium suorum vitæ consulendum putarunt ; sic omnium ordinum partes in misericordia constitisse : ipsos duces a pace abhorruisse : eos neque colloquii, neque indutiarum iura seruasse, & homines imperitos, & per colloquium deceptos, crudelissime interfecisse. Accidisse igitur his, quod plerumque hominibus nimia pertinacia atque arrogantia accidere soleat, vti eo recurrant, & id cupidissime petant, quod paullo ante contempserint : neque nunc se illorum humilitate, neque aliqua temporis opportunitate postulare, quibus rebus augeantur opes suæ ; sed eos exercitus, quos contra se multos iam annos aluerint, velle dimitti. neque enim VI legiones alia de caussa missas in Hispaniam, septimamque ibi conscriptam, neque tot tantasque classes paratas, neque submissos duces rei militaris peritos. nihil horum ad pacandas Hispanias, nihil ad vsum prouinciæ prouisum, quæ, propter diuturnitatem pacis, nullum auxilium desiderarit. omnia hæc iam pridem contra se parari : in se noui generis imperia constituti : vt idem ad portas vrbanis præsideat rebus, &

2 3 4 5 6 7 8

CAP. LXXXV. 8. *noui generis imperia*] proconsulare Pompeii imperium, quo liceret illi in Italia ad

& duas bellicosissimas prouincias absens tot annos
9 *obtineat: in se iura magistratuum commutari,*
ne ex prætura & consulatu, vt semper, sed per
paucos probati & electi, in prouincias mittantur:
in se ætatis excusationem nihil valere, quod supe-
rioribus bellis probati ad obtinendos exercitus euo-
10 *centur: in se vno non seruari, quod sit omnibus*
datum semper imperatoribus, vt, rebus feliciter
gestis, aut cum honore aliquo, aut certe sine igno-
minia domum reuertantur, exercitumque dimit-
11 *tant. Quæ tamen omnia & se tulisse patienter,*
& esse laturum, neque nunc id agere, vt ab illis
abductum exercitum teneat ipse, quod tamen sibi
difficile non sit; sed ne illi habeant, quo contra se
12 *vti possint. proinde, vt esset dictum, prouinciis*
excederent, exercitumque dimitterent: si id sit
factum, nociturum se nemini: hanc vnam atque
LXXXVI *extremam pacis esse conditionem.* Id vero militibus fuit pergratum & iucundum, vt ex ipsa significatione potuit cognosci; vt, qui aliquid victi incommodi exspectauissent, vltro inde præ-
2 mium missionis ferrent. nam, cum de loco & tempore eius rei controuersia inferretur, & voce, & manibus vniuersi ex vallo, vbi constiterant, significare cœperunt, vt statim dimitterentur, neque, omni interposita fide, firmum
3 esse posse, si in aliud tempus differretur. paucis

---

vrbem manere, & res vrbanas regere, prouinciam per legatos administrare.

9. *ne ex prætura & consulatu*] Et supra cap. 6. huius libri conquestus fuit, *priuatis prouincias decerni*. Vide pluta ibi.

cis cum esset in vtramque partem verbis disputatum; res huc deducitur, vt ii, qui habeant domicilium aut possessiones in Hispania, statim; reliqui ad Varum flumen dimittantur; ne quid 4
eis noceretur, neue quis inuitus sacramento dicere cogeretur a Cæsare, cauetur. Cæsar LXXXVII
ex eo tempore, dum ad flumen Varum veniatur, se frumentum daturum pollicetur: addit etiam, vt, quid quisque eorum in bello amiserit, quæ sint penes milites suos, iis, qui amiserint, restituatur: militibus, æqua facta æstimatione, pecuniam pro iis rebus soluit. quascumque post- 2
ea controuersias inter se milites habuerant, sua sponte ad Cæsarem in ius adierunt. Petreius 3
atque Afranius, cum stipendium ab legionibus, pæne seditione facta, flagitaretur, cuius illi diem nondum venisse dicerent, Cæsar vt cognosceret, postulant; eoque vtrique, quod statuit, contenti fuerunt. Parte circiter tertia exercitus eo 4
biduo dimissa, II legiones suas antecedere, reliquas subsequi iussit; vt non longo inter se spatio castra facerent: eique negotio Q. Fusium Calenum legatum præfecit hoc eius præ- 5
scri-

CAP. LXXXVI. 3. *ad Varum flumen*] qui Italiam Galliamque sub Alpibus disterminat.

CAP. LXXXVII. 2. *ad Cæsarem in ius adierunt*] Veteres libri, *ad Cæsarem introduxerunt*: posteriores, *intus adierunt*: neutrum bene. Sæpe laudatus Dyonis. Vossius, *in ius adierunt*, restituit. Feliciter. Sic Cicero Verrina VI, quæ de Signis est, cap. 65. *Cum ad prætorem in ius adissemus.*

4. *Q. Fusium Calenum*] Fusium legendum, non Fusium,

scripto ex Hispania ad Varum flumen est iter factum; atque ibi reliqua pars exercitus dimissa est.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO CIVILI

LIBER II.

SVMMARIVM LIBRI II.

Massiliæ, vndique artius obsessæ, subsidio cum classe aduenit Nasidius: coniunctaque suæ classe oppidana, infeliciter pugnat cum Cæsariana. Trebonius inauditæ molis machinas ad oppidum exstruit; quibus Massilienses territi indutias petunt; obtentas violant, & opera Trebonii disiiciunt. quibus festinanter reparatis, denuo de deditione agunt. Interim Varro in vlteriore Hispania dum bellum apparat, ab omnibus desertus in potestatem Cæsaris venit: etiam Massilienses. Curio in Africa primo res prospere gerit: post temerarie prælio decertans, cum toto exercitu cæditur.

DVM hæc in Hispania geruntur, C. Trebonius legatus, qui ad oppugnationem Massiliæ relictus erat, duabus ex partibus aggerem, vineas, turresque ad oppidum agere instituit. vna erat proxima

vt vulgo editur. Multa eius mentio apud Ciceronem in Philippicis, VIII. 4, X, 2, XI, 6, XII, 2, vbi meliores libri *Fufius* habent. Et Dio Cassius lib. XLII. p. 191. Κοΐντου Φουφίου Καλήνου ἐπιστρατεύσαντος.

xima portui naualibusque, altera ad partem, qua est aditus (ex Gallia atque Hispania ad id mare, quo adigit) ab ostium Rhodani. Massilia enim fere ex tribus oppidi partibus mari adluitur. reliqua quarta est, quæ aditum habet a terra. huius quoque spatii pars ea, quæ ad arcem pertinet, loci natura, & valle altissima munita, longam & difficilem habet oppugnationem. ad ea perficienda opera C. Trebonius magnam iumentorum atque hominum multitudinem ex omni prouincia vocat: vimina materiamque comportari iubet. quibus comparatis rebus, aggerem in altitudine pedum LXXX exstruit. Sed tanti erant antiquitus in oppido omnium rerum ad bellum apparatus, tantaque multitudo tormentorum, vt eorum vim nullæ contextæ viminibus vineæ sustinere possent. Asseres enim pedum XII, cuspidibus præfixi, atque hi maximis ballistis missi, per IV ordines cratium in terra defigebantur. itaque, pedalibus lignis coniunctis inter se, porticus integebatur; atque hac agger inter manus proferebatur. antecedebat testudo pedum LX, æquan-

CAP. I. 2. *ex Gallia atque Hispania ad id*] incluſa vncis verba male ſana ſunt, in quibus aſſiquid gloſſæ latere videtur.

CAP. II. 1. *contextæ viminibus vineæ*] Hinc & materia & vſus machinarum, quas vineas dixere, intelligitur. Adde, quod ſequitur, cap. 9.

2. *maximis ballistis missi*] Balliſtæ, machinæ iaculatoriæ, quibus non minora tela, ſed trabes vel integræ, vel fiſſæ, id eſt aſſeres, emittebantur. De *asseribus trabibusque* videas etiam Tacit. Hiſt. IV, 30.

æquandi loci causſa facta ; item ex fortiſſimis lignis, inuoluta omnibus rebus, quibus ignis
1 iactus & lapides defendi poſſent. ſed magnitudo operum, altitudo muri, atque turrium, multitudo tormentorum omnem adminiſtrationem tardabat. Tum crebræ per Albicos eruptiones fiebant ex oppido, ignesque aggeri & turribus inferebantur, quæ facile noſtri repellebant milites, magnisque vltro illatis detrimentis, eos, qui eruptionem fecerant, in oppidum reiicie-
III bant. Interim L. Naſidius, ab Cn. Pompeio cum claſſe nauium XVI, in quibus paucæ erant æratæ, L. Domitio, Maſſilienſibusque ſubſidio miſſus, freto Siciliæ, imprudente atque inopi-
2 nante Curione, prouehitur. appulſisque Meſſanam nauibus, atque inde propter repentinum terrorem principum ac ſenatus fuga facta, ex
3 naualibus eorum vnam deducit. Hac adiuncta ad reliquas naues, curſum Maſſiliam verſus perficit ; præmiſſaque clam nauicula, Domitium Maſſilienſesque de ſuo aduentu certiores facit ; eosque magnopere hortatur, vt rurſus cum Bruti
IV claſſe, additis ſuis auxiliis, confligant. Maſſilienſes poſt ſuperius incommodum, veteres ad eumdem numerum ex naualibus productas naues refecerant, ſummaque induſtria armaue-
2 rant ; remigum gubernatorumque magna copia ſuppetebat : piſcatoriasque adiecerant atque contexerant, vt eſſent ab ictu telorum remiges tuti ; has ſagittariis tormentisque compleue-
3 rant. Tali modo inſtructa claſſe, omnium ſeniorum, matrum familiæ, virginum precibus &

fle-

fletu excitati, vt extremo tempore ciuitati subuenirent, non minore animo ac fiducia, quam ante dimicauerant, naues conscendunt. Communi enim fit vitio naturæ, vt inuisis, latitantibus, atque incognitis rebus magis confidamus, vehementiusque exterreamur, vt tum accidit. Aduentus enim L. Nasidii summa spe & voluntate ciuitatem compleuerat. nacti idoneum ventum, ex portu exeunt, & Tauroenta, quod est castellum Massilienſium, ad Nasidium perueniunt, ibique naues expediunt, rursusque se ad confligendum animo confirmant, & consilia communicant: dextra pars Massilienſibus attribuitur, sinistra Nasidio. eodem Brutus contendit, aucto nauium numero. Nam ad eas, quæ factæ fuerant Arelate per Cæsarem, captiuæ Massilienſium acceſſerant VI. has superioribus refecerat diebus, atque omnibus rebus instruxerat. Itaque, suos cohortatus, quos integros superauiſſent, vt victos contemnerent, plenus spei bonæ atque animi, aduersus eos proficiscitur, facile erat, ex castris C. Trebonii, atque omni-

4

5

6

7

2

3

CAP. IV. 5. & *Tauroenta, quod est castellum*] quartus casus Græco more, a recto, vt Byzantius chorographus scripsit, Ταυρόεις, *Tauroïs*: quod nomen Melæ II, 5. Isaacus Vossius reddidit. Ptolemæus Ταυροέντιον, *Tauroëntium* proxime post Massiliam ab ortu posuit: ex quo Strabonem Casaubonus emendat lib. IV. pag. 124. cuius est Ταυρέντιον, elisa littera, aut amissa. Itinerarium maritimum, quod Antonini nomen præfert, *Taurentum* XII M. P. a Telone Martio in occasum habet; quod forte etiam *Tauroentum* legendum est.

omnibus superioribus locis, prospicere in vrbem, vt omnis iuuentus, quæ in oppido remanserat, omnesque superioris ætatis, cum liberis atque vxoribus, publicisque custodiis, aut ex muro ad cælum manus tenderent, aut templa deorum immortalium adirent, & ante simulacra
4 proiecti, victoriam ab diis expoſcerent. neque erat quisquam omnium, qui non in eius diei casu suarum omnium fortunarum euentum consistere existimaret. nam & honesti ex iuuentute, & cuiusque ætatis amplissimi, nominatim euocati atque obsecrati, naues conscenderant; vt, si quid aduersi accidisset, ne ad conandum quidem sibi quidquam reliqui fore viderent; si superauissent, vel domesticis opibus, vel exter-
VI nis auxiliis de salute vrbis confiderent. Commisso prœlio, Massilienſibus res nulla ad virtutem defuit: sed memores eorum præceptorum, quæ paullo ante ab suis acceperant, hoc animo decertabant, vt nullum aliud tempus ad conandum habituri viderentur; &, quibus in pugna vitæ periculum accideret, non ita multo se reliquorum ciuium fatum antecedere existimarent; quibus, urbe capta, eadem esset belli
2 fortuna patienda: deductisque nostris paullatim nauibus, & artificio gubernatorum mobilitati nauium locus dabatur, &, si quando nostri facultatem nacti, ferreis iniectis manibus, nauem religauerant, vndique suis laborantibus
3 succurrebant. Neque vero coniuncti Albicis cominus pugnando deficiebant: neque multum cedebant virtute nostris, simul ex minoribus

bus nauibus magna vis eminus missa telorum, multa nostris de improuiso imprudentibus atque impeditis vulnera inferebant. conspicatæque naues triremes II nauem D. Bruti, quæ ex signo facile agnosci poterat, duabus ex partibus sese in eam incitauerant: sed tantum, re prouisa, Brutus celeritate nauis enisus est, vt paruo momento antecederet. illæ adeo grauiter inter se incitatæ, conflixerunt, vt vehementissime vtræque ex concursu laborarent; altera vero, perfracto rostro, tota collabefieret. qua re animaduersa, quæ proximæ ei loco ex Bruti classe naues erant, in eas impeditas impetum faciunt, celeriterque ambas deprimunt. Sed Nasidianæ naues nulli vsui fuerunt, celeriterque pugna excesserunt. non enim has aut conspectus patriæ, aut propinquorum præcepta ad extremum vitæ periculum adire cogebant. Itaque ex eo numero nauium nulla desiderata est: ex Massilienſium classe V sunt depressæ, IV captæ, I cum Nasidianis profugit. quæ omnes citeriorem Hispaniam petiuerunt. at ex reliquis vna præmissa Massiliam, huius nuntii perferendi gratia, cum iam appropinquaret vrbi, omnis sese multitudo ad cognoscendum effudit: ac, re cognita, tantus luctus excepit, vt vrbs ab hostibus capta eo-

4 5 6 VII 2 3

CAP. VI. 4. *quæ ex signo facile agnosci poterat*] Sic libri veteres: recentiores *ex insigni*.

CAP. VII. 1. *conspectus patriæ*] Bruti Mss. & Ven. Bononii, & Gryph. *respectus*.

4 eodem vestigio videretur. Massilienses tamen nihil segnius ad defensionem vrbis re-
VIII liqua apparare cœperunt. Est animaduersum ab legionariis, qui dexteram partem operis administrabant, ex crebris hostium eruptionibus magno sibi esse præsidio posse, si pro castello, ac receptaculo, turrim ex latere sub muro fecissent, quam primo ad repentinos incursus humi-
2 lem paruamq. fecerant. huc se referebant: hinc si qua maior oppressérat vis, propugnabant: hinc ad repellendum & prosequendum hostem pro-
3 currebant. patebat hæc quoquouersus pedes xxx, sed parietum crassitudo pedum v. postea vero, vt est rerum omnium magister vsus, hominum adhibita sollertia, inuentum est, magno esse vsui posse, si hæc esset in altitudinem tur-
IX ris elata. id hac ratione perfectum est. Vbi turris altitudo perducta est ad contabulationem; eamque in parietes instruxerunt ita, vt capita tignorum extrema parietum structura tegerentur; ne quid emineret, vbi ignis hostium ad-
2 hæresceret. hanc insuper contignationem, quantum tectum plutei ac vinearum passum est, laterculo adstruxerunt: supraque eum locum duo tigna transuersa iniecerunt, non longe ab extremis parietibus, quibus suspenderent eam contignationem, quæ turri tegumento esset futura: supraque ea tigna directo transuersas trabes iniecerunt, easque assibus religaue-
3 runt. has trabes paullo longiores atque emi-
nen-

CAP. IX. 2. *easque assibus religauerunt*] Assibus, siue *axibus*; non asseribus, recentiores, quia mox *con-*

nentiores, qui extremi parietes erant, effecerunt, vt esset, vbi tegumenta præpendere possent, ad defendendos ictus, ac repellendos, dum inter eam contignationem parietes exstruerentur : eamque contabulationem summam lateribus lutoque constrauerunt, ne quid ignis hostium nocere posset : centonesque insuper iniecerunt; ne aut tela, tormentis missa, tabulationem perfringerent, aut saxa ex catapultis lateritium discuterent. storias autem ex 4
funibus ancorariis tres, in longitudinem parietum turris, latas IV pedes fecerunt : easque ex III partibus, quæ ad hostes vergebant, eminentibus trabibus circum turrem præpendentes religauerunt. quod vnum genus tegumenti aliis locis erant experti nullo telo neque tormento transiici posse. vbi vero ea pars turris, 5.
quæ erat perfecta, tecta atque munita est ab omni ictu hostium; pluteos ad alia opera abduxerunt : turris tectum per se ipsum prehensionibus ex contignatione prima suspendere ac tol-

tabulatio vocetur, cui asses, quam asseres, aptiores : nisi verbum *religare* asseribus magis conuenit. At omnes libri veteres, etiam scriptus Bruti, *asseribus*. Asses autem sunt tabulæ; asseres, trabes fissæ, quales transuersæ in tectis sustinent tegulas. Vide & supra c. 2. sect. 2.

4. *storias autem ex funibus*] vt firmiores essent, ex funibus contexebantur : alias ex iunco aut simili materia. Leuia enim & vilia tegumenta sunt.

5. *pluteos*] machinas, quibus in opere milites tegantur.

prehensionibus] Etiam Prehensio genus machinæ, quo

tollere cœperunt: vbi, quantum ſtoriarum de-
6 miſſio patiebatur, tantum eleuabant. Intra
hæc tegumenta abditi, atque muniti parietes la-
teribus exſtruebant: rurſusque alia prehenſione
7 ad ædificandum ſibi locum expediebant. vbi
tempus alterius contabulationis videbatur, ti-
gna item vt primo tecta, extremis lateribus in-
ſtruebant: exque ea contignatione rurſus ſum-
mam contabulationem ſtoriasque eleuabant.
8 ita tuto ac ſine vllo vulnere ac periculo VI tabu-
lata exſtruxerunt: feneſtrasque, quibus in
locis viſum eſt, ad tormenta mittenda inſtruen-
X do reliquerunt. Vbi ex ea turri, quæ cir-
cum eſſent, opera tueri ſe poſſe confiſi ſunt;
muſculum pedum LX longum, ex materia bi-
pedali, quem a turri lateritia ad hoſtium tur-
rem murumque perducerent, facere inſtitue-
2 runt; cuius muſculi hæc erat forma: Duæ
primum trabes in ſolo æque longæ, diſtantes
inter ſe pedes IV, collocantur: inque eis co-
lumnellæ pedum in altitudinem V. defiguntur.
3 has inter ſe capreolis molli faſtigio coniun-
gunt, vbi tigna, quæ muſculi tegendi cauſſa
ponant, collocentur. eo ſuper tigna bipedalia
in-

per modum cochleæ tectum vel tignationes ſubleuantur ac attolluntur.

CAP. X. 1. *muſculum pedum* LX. *longum*] Muſculus, machina itidem ad tegendos milites, quæ hoc loco accurate deſcripta eſt.

3. *capreolis inter ſe coniungunt*] Capreoli, *συγκύπται*, ſunt tigilla hinc atque hinc proclinata inter columnellas, vt firment illas ac deuinciant, etiam trabes ſuſtineant.

iniiciunt; eaque laminis clauisque religant. ad 4
extremum musculi tectum, trabesque extremas,
quadratas regulas, IV patentes digitos, defi-
gunt; quæ lateres, qui super musculo struan-
tur, contineant. Ita fastigato atque ordinatim 5
structo, vt trabes erant in capreolis collocatæ,
lateribus lutoque musculus, vt ab igne, qui ex
muro iaceretur, tutus esset, contegitur. supra 6
lateres coria inducuntur; ne canalibus aqua
immissa lateres diluere posset. coria autem, ne
rursus igni ac lapidibus corrumpantur, ceno-
nibus conteguntur. hoc opus omne, tectum 7
vineis, ad ipsam turrim perficiunt, subitoque,
inopinantibus hostibus, machinatione nauali,
phalangis subiectis, ad turrim hostium admo-
uent, vt ædificio iungatur. Quo malo per- XI
territi subito oppidani, saxa quam maxima
possunt vectibus promouent, præcipitataque
muro in musculum deuoluunt. Ictum firmitas
materiæ sustinet; &, quidquid incidit, fastigio
musculi delabitur. Id vbi vident, mutant 2
consilium: cupas, tæda ac pice refertas, incen-
dunt; easque de muro in musculum deuol-
uunt. inuolutæ labuntur; delapsæ, ab lateri-
bus, longuriis, furcisque ab opere remouen-
tur. interim sub musculo milites vectibus in- 3
fima saxa turris hostium, quibus fundamenta
con-

7. *phalangis subiectis*] infra lib. III cap. 40. dicit *subiectis scutulis*. Sunt *palangæ*, siue phalangæ, *fustes teretes, qui nauibus subiiciuntur, cum attrahuntur ad pelagus, vel ad litora subducuntur.*

continebantur, conuellunt. Musculus ex turri lateritia a nostris, telis, tormentisque defenditur: hostesque ex muro ac turribus submouentur: non datur libera muri defendendi
4 facultas. Compluribus iam lapidibus ex ea, quæ suberat turris, subductis, repentina ruina pars eius turris concidit, pars reliqua conse-
XII quens procumbebat. Tum hostes, turris repentina ruina commoti, inopinato malo turbati, deorum ira perculsi, vrbis direptione perterriti, inermes cum infulis sese porta foras vniuersi proripiunt; ad legatos atque exercitum supplices manus tendunt. Qua noua re
2 oblata, omnis administratio belli constitit: militesque auersi a prœlio, ad studium audiendi
3 & cognoscendi feruntur. vbi hostes ad legatos exercitumque peruenerunt, vniuersi se ad pedes proiiciunt: *orant, vt aduentus Cæsaris*
4 *exspectetur; captam suam vrbem videre, opera perfecta, turrem subrutam: itaque a defensione desistere; nullam exoriri moram posse, quo minus cum venisset, si imperata non facerent, ad*
5 *nutum e vestigio diriperentur. docent, si omnino turris concidisset, non posse milites contineri, quin*

CAP. XII. 1. *inermes cum infulis se porta*] infulæ capitis velamentâ, quibus cum alii, tum, vt hoc loco, supplicantes & pacem petentes vsi sunt. Liuius XXX, 36. *velata infulis ramisque oleæ Carthaginiensium occurrit nauis. decem legati erant principes ciuitatis, missi ad petendam pacem; qui cum ad puppim prætoriæ nauis accessissent, velamenta supplicum porrigentes, orantes, implorantesque fidem & misericordiam Scipionis.*

quin ſpe prædæ in vrbem irrumperent, vrbemque delerent. Hæc, atque eiusdem generis complura, vt ab hominibus doctis, magna cum miſericordia fletuque, pronuntiantur. Quibus rebus commoti legati, milites XIII
ex opere deducunt, oppugnatione deſiſtunt, operibus cuſtodias relinquunt. Indutiarum quodam genere miſericordia facto, aduentus Cæſaris exſpectatur: nullum ex muro, nullum a noſtris mittitur telum: vt re confecta, omnes curam & diligentiam remittunt. Cæſar enim per litte- 2
ras Trebonio magnopere mandauerat, ne per vim oppidum expugnari pateretur; ne grauius permoti milites, & defectionis odio, & contemptione ſui, & diutino labore, omnes puberes interficerent. quod ſe facturos mina- 3
bantur: ægreque tunc ſunt retenti, quin oppidum irrumperent: grauiterque eam rem pertulerunt, quod ſtetiſſe per Trebonium, quo minus oppido potirentur, videbatur. At XIV
hoſtes ſine fide tempus atque occaſionem fraudis ac doli quærunt, interiectisque aliquot diebus, noſtris languentibus atque animo remiſſis, ſubito meridiano tempore, cum alius diſceſſiſſet, alius ex diutino labore in ipſis operibus quieti ſe dediſſet, arma vero omnia repoſita contectaque eſſent, portis ſe foras erumpunt, ſecundo magnoque vento ignem operibus inferunt. hunc ſic diſtulit ventus, vti vno tempore 2
ag-

CAP. XIV. 1. *portis ſe foras erumpunt*] Bene. nam & tranſitiuum verbum eſt *erumpo*. Cœlius Ciceroni

agger, plutei, testudo, turris, tormentaq. flammam conciperent, & prius hæc omnia consumerentur, quam, quemadmodum accidisset, animaduerti posset. Nostri, repentina fortuna permoti, arma, quæ possunt, arripiunt. alii ex castris sese incitant. fit in hostes impetus eorum: sed muro, sagittis, tormentisque fugientes persequi prohibentur. Illi sub murum se recipiunt, ibique musculum turrimque lateritiam libere incendunt. ita multorum mensium labor, hostium perfidia, & vi tempestatis, puncto temporis interiit. Tentauerunt hoc idem Massilienses postero die, eamdem nacti tempestatem, maiori cum fiducia ad alteram turrem aggeremque eruptione pugnauerunt, multumque ignem intulerunt. sed vt superioris temporis contentionem nostri omnem remiserant, ita proximi diei casu admoniti, omnia ad defensionem parauerant. itaque, multis interfectis, reliquos, infecta re, in oppidum repulerunt. Trebonius ea, quæ sunt amissa, multo maiore studio militum administrare & reficere instituit. nam vbi tantos suos labores & apparatus male cecidisse viderunt, indutiisque per scelus violatis, suam virtutem irrisui fore perdoluerunt, quod, vnde agger omnino comportari posset, nihil erat reliquum; omnibus arboribus longe lateque in fi-

Lib. VIII epist. XIV. *ad bellum se erupit.* Et Virgilius Georg. I, 445.

... densa inter nubila se se
Diuersi erumpent radii.

finibus Massilienſium exciſis & conuectis, aggerem noui generis atque iuauditum ex lateritiis duobus muris ſenum pedum craſſitudine, atque eorum murorum contignationem facere inſtituerunt, æqua fere latitudine, atque ille congeſtus ex materia fuerat agger. vbi autem ſpatium inter muros, aut imbecillitas materiæ poſtulare videretur, pilæ interponuntur, transuerſaria tigna iniiciuntur, quæ firmamento eſſe poſſint: &, quidquid eſt contignatum; cratibus conſternitur, cratesque luto integuntur. Sub tecto miles dextera ac ſiniſtra muro tectus, aduerſus plutei obiecta, operi quæcumque vſui ſunt, ſine periculo ſupportat. celeriter res adminiſtratur: diuturni laboris detrimentum ſollertia & virtute militum breui reconcinnatur: portæ, quibus locis videtur, eruptionis cauſſa in muro relinquuntur. Quod vbi hoſtes viderunt, ea, quæ diu longoque ſpatio refici non poſſe ſperaſſent, paucorum dierum opera & labore ita refecta; vt nullus perfidiæ neque eruptioni locus eſſet; neque quidquam omnino relinqueretur, quo aut vi militibus, aut igni operibus noceri poſſet; eodemque exemplo ſentiunt totam vrbem, qua ſit aditus, ab terra, muro, turribusque circumiri poſſe, ſic, vt ipſis conſiſtendi in ſuis munitionibus locus non es-

2 3 4 5 XVI 2

CAP. XV. 4. *detrimentum reconcinnatur*] Ab editoribus hoc verbum inſertum eſt: vt Cicero II ad Q. fratr. ep. VI *Tribus locis ædificio: reliqua reconcinno.* Cæſaris autem MSS. & vet. ed. *reconciliatur.*

esset; cum pæne ædificata in muris ab exercitu
3 nostro mœnia viderentur; ac tela manu coniicerentur, suorumque tormentorum vsum, quibus ipsi magna sperauissent, spatio propinquitatis interire; parique conditione e muro ac turribus bellandi data, virtute se nostris adæquare non posse intelligunt; ad easdem deditio-
XVII nis conditiones recurrunt. M. Varro in vlteriore Hispania, initio, cognitis iis rebus, quæ sunt in Italia gestæ, diffidens Pompeianis rebus, amicissime de Cæsare loquebatur: *præoccupatum sese legatione ab Cn. Pompeio, teneri obstrictum fide: necessitudinem quidem sibi nihilo minorem cum Cæsare intercedere: neque se ignorare, quod esset officium legati, qui fiduciariam operam obtineret, quæ vires suæ, quæ voluntas erga Cæsarem totius prouinciæ.* Hæc
2 omnibus ferebat sermonibus; neque se
3 in vllam partem mouebat: postea vero, cum Cæsarem ad Massiliam detineri cognouit, copias Petreii cum exercitu Afranii esse con-

---

CAP. XVII. 2. *fiduciariam operam*] operam fidei alicuius commissam. Infra cap. 41. *Curio, numquam, amisso exercitu, quem a Cæsare fidei suæ commissum acceperit, se in eius conspectum reuersurum, confirmat.* Hic ergo fiduciariam operam obtinuit, Hirtius Bello Alexandr. c. 23. *fiduciarium regnum* dixit, quod Arsinoes fidei ad tempus commissum erat.

omnibus ferebat sermonibus] Veteres codd. *referebat*; Vrsinianus *ferebat*, quod recentioribus placuit. Freinshemius autem in Curtium indice mauult *ferebat*: vt hic auctor lib. VIII. cap. IX. ineunte, *otium serendis rumoribus natum.*

coniunctas, magna auxilia conueniſſe, magna eſſe in ſpe atque exſpectatione, & conſentire omnem citeriorem prouinciam, quæque poſtea acciderant, de anguſtiis ad Ilerdam rei frumentariæ accepit; atque hæc ad eum latius atque inflatius Afranius perſcribebat; ſe quoque ad motum fortunæ mouere cœpit. XVIII. Delectum habuit tota prouincia, legionibus completis II, cohortes circiter XXX alarias addidit; frumenti magnum numerum coegit, quod Maſſilienſibus, item quod Afranio Petreioque mitteret; naues longas X Gaditanis, vt facerent, imperauit; complures præterea Hiſpali faciendas curauit: pecuniam omnem omniaque ornamenta 2 ex fano Herculis in oppidum Gades contulit; eo VI cohortes, præſidii cauſſa, ex prouincia miſit: Caiumque Gallonium, equitem Romanum, familiarem Domitii, qui eo, procurandæ hereditatis cauſſa, venerat miſſus a Domitio, oppido Gadibus præfecit: arma omnia priuata & publica in domum Gallonii contulit: ipſe habuit 3 graues in Cæſarem conciones, ſæpe ex tribunali prædicauit, aduerſa Cæſarem prœlia feciſſe, magnum numerum ab eo militum ad Afranium perfugiſſe, hæc ſe certis nuntiis, certis auctoribus, comperiſſe. Quibus rebus perterritos 4 ci-

3. *latius atque inflatius*] vt infra lib. III, 79.

CAP. XVIII. 1. *cohortes circiter* XXX *alarias*] Vide ſupra lib. I, cap. 73. ſect. 3. de hoc civ. bello.

2. *ex fano Herculis in oppidum*] Sacra Herculi, tamquam ſemper peregrinabundo quondam, extra muros fiebant. Dixi ad Curtii IV, 2, 4.

ciues Romanos eius prouinciæ, sibi ad remp. administrandam, HS. CXC & argenti pondo XX millia, tritici modios CXX millia polliceri
5 cogit. quas Cæsari esse amicas ciuitates arbitrabatur, iis grauiora onera iniungebat: qui verba atque orationem aduersus remp. habuissent, eorum bona in publicum addicebat; præsidiaque eo deducebat, & iudicia in priuatos reddebat: prouinciam omnem in sua & Pom-
6 peii verba per iusiurandum adigebat. Cognitis iis rebus, quæ sunt gestæ in citeriore Hispania, parabat bellum. Ratio autem hæc erat belli, vt secum II legiones Gades conferret, naues frumentumque omne ibi contineret. prouinciam enim omnem Cæsaris rebus fauere cognouerat. in insula, frumento nauibusque comparatis, bel-
7 lum duci, non difficile existimabat. Cæsar, etsi multis necessariisque rebus in Italiam reuocabatur, tamen constituerat nullam partem belli in Hispaniis relinquere; quod magna esse Pompeii beneficia, & magnas clientelas in citeriore
XIX prouincia sciebat. Itaque, duabus legionibus

4. HS. CXC] Aduerbialiter lege centies & nonagies sestertium, hoc est, quatuor tonnæ & res quadrantes, vncialium nummorum.

& argenti pondo XX milia] supple *librarum* vel *libras pondo*, vt ablatiuus *pondo* sit. Libra argenti autem sunt centum drachmæ seu denarii: qui duodecim & dimidium vnciales efficiunt. qui multiplicati, CCL millia vnciarum sunt argenti non signati. Vid. Gronov. de Sestert.

6. *in insula -- bellum duci*] in Gadibus insula bellum sustineri & proferri.

bus missis in vlteriorem Hispaniam cum Q. Cassio tribuno pleb. ipse cum equitibus DC magnis itineribus progreditur : edictumque præmittit, ad quam diem magistratus principesque omnium ciuitatum sibi esse præsto Cordubæ vellet. quo edicto tota prouincia peruulgato, 2
nulla fuit ciuitas, quin ad id tempus partem senatus Cordubam mitteret; nullusve ciuis Romanus paullo notior, quin ad statutum diem conueniret. simul ipse Cordubæ conuentus per se 3
portas Varroni clausit, custodias vigiliasque in muro turribusque disposuit. cohortes II, quæ 4
colonicæ appellabantur, cum eo casu veniissent, tuendi oppidi caussa, apud se retinuit. Iisdem 5
diebus Carmonenses, quæ est longe firmissima totius prouinciæ ciuitas, deductis III in arcem oppidi cohortibus a Varrone præsidio, per se
cohortes eiecit, portasque præclusit. Hoc XX
vero

CAP. XIX 2. *ad statutum diem*] Participium *statutum* cod. MS. Carrar. & vet. Ven. & Gryph. expresserunt : quod subaudiunt recentiores. Sed propius stilo Cæsaris illud legere, quam subaudire.

4. *cohortes* II, *quæ colonicæ*] Cohortes *colonicæ* sunt in coloniis conscriptæ : sicut Varro R. R. I. cap. 2. *leges colonicas*, & Suetonius Aug. 46. *decuriones colonicos* dixit.

5. *Carmonenses*] Carmo, Κάρμων. Straboni lib. III p. 97. est vrbs Turditanorum, paullo distantiora Bæti flumine : Ptolemæo II, 4. Χαρμωνία, *Charmonia* : hodie Carmona, sex leucis ab Hispali in ortum. Sequitur, *cohortes eiecit*, syntaxi ad intellectum relata, quia *ciuitas* interceßit, quamquam incisis disiuncta a verbo.

vero magis properare Varro, vt cum legionibus quamprimum Gades contenderet: ne itinere
1 aut transiectu intercluderetur. tanta, ac tam secunda in Cæsarem voluntate prouinciæ progresso ei paullo longius, litteræ a Gadibus redduntur, simul atque cognitum sit de edicto Cæsaris, consensisse Gaditanos principes cum tribunis cohortium, quæ essent ibi in præsidio, vt Gallonium ex oppido expellerent, vrbem insu-
3 lamque Cæsari seruarent. Hoc inito consilio, denuntiauisse Gallonio, vt sua sponte, dum sine periculo liceret, excederet Gadibus; si id non feciisset, sibi consilium capturos. Hoc timore
4 adductum Gallonium Gadibus excessisse. His cognitis rebus, altera ex 11 legionibus, quæ Vernacula appellabatur, ex castris Varronis, adstante & inspectante ipso, signa sustulit, seseque Hispalin recepit, atque in foro & porticibus sine
5 maleficio consedit. quod factum adeo eius conuentus ciues Romani comprobauerunt, vt domum ad se quisque hospitio cupidissime reci-
6 peret. Quibus rebus perterritus Varro, cum, iti-

CAP. XX. 1. *voluntate prouinciæ progresso*] a Faerno hæc lectio & Ciacconio, quos recentes omnes sequuntur. Veteres libri, *voluntas reperiebatur. Progresso*, cetera.

cum tribunis cohortium] Minores hi tribuni videntur, quam sex isti in qualibet legione, qui illam alternis vicibus regebant. Et Plinius 111 epist. 1x. *tribunus cohortis sub Classico fuerat.* Adi Lipsium 11 M. R. dial. 1x.

itinere conuerſo, ſeſe Italicam venturum promiſiſſet, certior a ſuis factus eſt, præcluſas eſſe portas. Tum vero, omni intercluſus itinere, 7
ad Cæſarem mittit, paratum ſe eſſe, legionem, cui iuſſerit, transdere. Ille ad eum Sex. Cæſarem mittit, atque huic transdi iubet. Transdita le- 8
gione, Varro Cordubam ad Cæſarem venit: relatis ad eum publicis rationibus cum fide, quod penes eum eſt pecuniæ, transdit; & quod vbique habeat frumenti ac nauium, oſtendit. Cæ- XXI
ſar, habita concione Cordubæ, omnibus generatim gratias agit; ciuibus Romanis, quod oppidum in ſua poteſtate ſtuduiſſent habere, Hiſpanis, quod præſidia expuliſſent; Gaditanis, quod conatus aduerſariorum infregiſſent, ſeſeque in libertatem vindicaſſent: tribunis mil. centurionibusque, qui eo præſidii cauſſa venerant, quod eorum conſilia ſua virtute confirmaſſent; pe- 2
cunias, quas erant in publicum Varroni ciues Romani polliciti, remittit; bona reſtituit iis, quos liberius locutos hanc pœnam tuliſſe cognouerat, tributis quibusdam publicis priuatisque præmiis: reliquos in poſterum bona ſpe complet; biduumque Cordubæ commoratus, Gades proficiſcitur; pecunias monumentaque, quæ 3
ex fano Herculis collata erant in priuatam domum, referri in templum iubet, prouinciæ Q. Caſſium præficit, huic IV legiones attribuit: ipſe iis nauibus, quas M. Varro, quasque Gadi- 4
tani iuſſu Varronis fecerant, Tarraconem paucis die-

6. *ſeſe Italicam venturum*] Italicam coloniam Hiſpaniæ Bæticæ. Vide Geograph.

diebus peruenit. Ibi totius fere citerioris prouinciæ legationes Cæsaris aduentum exspectabant.
5 Eadem ratione priuatim ac publice quibusdam ciuitatibus habitis honoribus, Tarracone discedit, pedibusque Narbonem, atque inde Massiliam peruenit: ibi, legem de dictatore latam, seseque dictatorem dictum a M. Lepido prætoXXII re, cognoscit. Massilienses, omnibus defessi malis, rei frumentariæ ad summam inopiam adducti, bis prœlio nauali superati, crebris eruptionibus fusi, graui etiam pestilentia conflictati, ex diutina conclusione, & mutatione victus, (panico enim vetere atque hordeo corrupto omnes alebantur: quod, ad huiusmodi casus antiquitus paratum, in publicum contulerant) deiecta turri, labefacta magna parte muri; auxiliis prouinciarum & exercituum desperatis, quos in Cæsaris potestatem venisse cognoue2 rant, sese dedere sine fraude constituunt. sed paucis ante diebus L. Domitius, cognita Massilienſium voluntate, nauibus III comparatis, ex quibus II familiaribus suis attribuerat, vnam ipse conscenderat, nactus turbidam tempestatem, est profectus. Hunc conspicatæ naues, 3 quæ, iussu Bruti, consuetudine quotidiana ad portum excubabant, sublatis ancoris sequi cœ4 perunt. ex iis vnum ipsius mauigium contendi, & fugere perseuerauit, auxilioque tempestatis ex conspectu abiit: duo, perterrita con-

CAP. XXII. 1. *panico enim vetere*] Panicum, frumenti genus, sed vilius & minuti grani: quod descripsit Plinius XVIII, 7.

concursu nostrarum nauium, sese in portum receperunt. Massilienses arma tormentaque ex oppido, vt est imperatum, proferunt: naues ex portu naualibusque educunt; pecuniam ex publico transdunt. Quibus rebus confectis, Cæsar magis eos pro nomine & vetustate, quam pro meritis in se ciuitatis, conseruans, II ibi legiones præsidio relinquit, cæteras in Italiam mittit: ipse ad vrbem proficiscitur. Iisdem temporibus C. Curio, in Africam profectus ex Sicilia, & iam ab initio copias P. Attii Vari despiciens, II legiones ex IV quas a Cæsare acceperat, & D equites transportabat: biduoque & noctibus III nauigatione consumptis, appulit ad eum locum, qui appellatur Aquilaria. Hic locus abest a Clupeis passuum XXIII millia, habetque non incommodam æstate stationem, & duobus eminentibus promontoriis continetur. Huius aduentum L. Cæsar filius cum X longis nauibus ad Clupeam præstolans, (quas naues, Vticæ ex prædonum bello subductas, P. Attius refi-

5 6 XXIII 2 3

CAP. XXIII. 1. *ad locum, qui appellatur Aquilaria*] Distantiam quidem noster a Clupeis definit, non autem, in quam plagam situm fuerit: nec eius alibi mentio.

2. *abest a Clupeis*] Mox dicit *ad Clupeam*, diuerso genere & numero. Græci fere vrbium nomina pluraliter dicunt, quæ Latinis sunt singularia, quamquam & Strabo lib. VI. p. 191 scripsit quarto casu κλυπέαν, perinde vt Liuius XXVII, 29. *ad Clupeam vrbem*; & lib. XXIX, 32. *prope Clupeam vrbem*. Græcis eadem Ἀσπὶς dicta. Sita ad Mercurii promontorium, a Carthagine in ortum æstiuum.

reficiendas, huius belli cauſſa, eurauerat) ve-
ritus nauium multitudinem, ex alto refugerat,
appulſaque ad proximum litus trireme conſtrata,
& in litore relicta, pedibus Adrumetum pro-
4 fugerat. Id oppidum C. Conſidius Longus,
vnius legionis præſidio tuebatur. reliquæ Cæſa-
ris naues eius fuga Adrumetum ſe receperunt.
5 Hunc ſecutus M. Rufus Quæſtor nauibus XII,
quas præſidio onerariis nauibus Curio ex Sicilia
eduxerat, poſtquam relictam in litore nauem
conſpexit, hanc remulco abſtraxit: ipſe ad Cu-
XXIV rionem cum claſſe redit. Curio Marcum
Vticam nauibus præmittit: ipſe eodem cum
exercitu proficiſcitur: biduique iter progreſſus,
2 ad flumen Bagradam peruenit: ibi C. Cani-
nium Rebilum legatum cum legionibus relin-
quit: ipſe cum equitatu antecedit ad caſtra ex-
ploranda Corneliana, quod is locus peridoneus
3 caſtris habebatur. Id autem eſt iugum dire-
ctum, eminens in mare, vtraque ex parte præ-
ruptum atque aſperum, ſed paullo tamen leniore
faſtigio ab ea parte, quæ ad Vticam vergit; abeſt
directo itinere ab Vtica paullo amplius paſ-
4 ſus ∞. ſed hoc itinere eſt fons, quo mare
ſuccedit. longe lateque is locus reſtagnat: quem
ſi quis vitare voluerit, VI millium circuitu in
oppi-

3. *Adrumetum profugerat*] Vrbs nobilis fuit, a Clupea in auſtrum ſita, eodem litore.

CAP. XXIV. 1. *Vticam nauibus præmittit*] Euerſa Carthagine, necdum reſtituta, Vtica caput fuit prouinciæ Africæ, ſita ab occaſu Carthaginis, interlabente Bagrado fluuio.

oppidum perueniet. Hoc explorato loco, XXV
Curio castra Vari conspicit, muro oppidoque
coniuncta ad portam, quæ appellatur Bellica,
admodum munita natura loci, vna ex parte ipso
oppido Vtica, altera theatro, quod est ante oppi-
dum, substructionibus eius operis maximis,
aditu ad castra difficili & angusto: simul anim- 2
aduertit, multa vndique portari, atque agi ple-
nissimis viis, quæ, repentini tumultus timore,
ex agris in vrbem conferebantur. Huc equita- 3
tum mittit, vt diriperet, atque haberet loco præ-
dæ. eodemque tempore his rebus subsidio DC
equites Numidæ ex oppido, peditesque CD mit-
tuntur a Varo; quos auxilii caussa rex Iuba pau-
cis diebus ante Vticam miserat. huic & pater- 4
num hospitium cum Pompeio, & simultas cum
Curione intercedebant; quod tribunus pl. le-
gem promulgauerat, qua lege regnum Iubæ pu-
blicauerat. Concurrunt equites inter se, neque 5
vero primum impetum nostrorum Numidæ fer-
re potuerunt: sed, interfectis circiter CXX, reli-
qui se in castra ad oppidum receperunt. Interim, 6
aduentu longarum nauium, Curio pronuntia-
ri onerariis nauibus iubet, quæ stabant ad Vticam
numero circiter CC, se in hostium habiturum
loco, qui non e vestigio ad castra Corneliana vela
direxissent. Qua pronuntiatione facta, temporis 7
puncto, sublatis ancoris, omnes Vticam relin-
quunt, &, quo imperatum est, transeunt, quæ
res omnium rerum copia compleuit exerci-
tum. His rebus gestis, Curio se in castra ad XXV
Bagradam recepit, atque vniuersi exercitus con-

clamatione imperator appellatur: postero die
Vticam exercitum ducit, & prope oppidum ca-
2 stra ponit. nondum opere castrorum perfe-
cto, equites ex statione nuntiant, magna auxilia
equitum peditumque ab rege missa, Vticam ve-
nire. eodemque tempore vis magna pulueris cer-
nebatur, & e vestigio temporis primum agmen
3 erat in conspectu. Nouitate rei Curio permo-
tus, præmittit equites, qui primum impetum
sustineant, ac morentur: ipse celeriter, ab opere
4 deductis legionibus, aciem instruit: equites-
que committunt prœlium: & prius, quam plane
legiones explicari & consistere possent; tota
auxilia regis impedita ac perturbata, quod nullo
ordine & sine timore iter fecerant, in fugam se
coniiciunt: equitatuque omni fere incolu-
mi, quod se per litora celeriter in oppidum
recepit, magnum peditum numerum interfi-
XXVII ciunt. Proxima nocte centuriones Marsi II
ex castris Curionis, cum manipularibus suis XXII
2 ad Attium Varum perfugiunt. ii, seu vere,
quam habuerant, opinionem perferunt, siue
etiam auribus Vari seruiunt: (nam, quæ volu-
mus, & credimus libenter; &, quæ sentimus
ipsi, reliquos sentire speramus) confirmant qui-
dem certe totius exercitus animos alienos esse a
3 Curione: maxime opus esse, in conspectum
exer-

CAP. XXVI. 1. *imperator appellatur*] propter insi-
gnem victoriam: ex more militiæ Romanæ. Vide
lib. III Civ. c. 71. sect. 3. quæ adnotamus.

2. *e vestigio temporis*] Sic veteres libri cum præpositio-
ne. De formula vide supra lib. VII, 25.

exercitum venire, & colloquendi dare facultatem. Qua opinione adductus Varus, postero die mane legiones ex castris educit. facit idem Curio: atque, vna valle non magna interiecta, suas vterque copias instruit. Erat in exercitu Vari Sex. Quintilius Varus; quem fuisse Corfinii, supra demonstratum est. Hic, dimissus a Cæsare, in Africam venerat: legionesque eas transduxerat Curio, quas superioribus temporibus Corfinio receperat Cæsar; adeo, vt, paucis mutatis centurionibus, iidem ordines manipulique constarent. hanc nactus appellationis caussam, Quintilius circumire aciem Curionis, atque obsecrare milites cœpit, *ne primi sacramenti, quod apud Domitium atque apud se quæstorem dixissent, memoriam deponerent; neu contra eos arma ferrent, qui eadem essent vsi fortuna, eademque in obsidione perpessi; neu pro iis pugnarent, a quibus in contumeliam perfugæ appellarentur.* His pauca *ad spem largitionis addit, quæ ab sua liberalitate, si se atque Attium secuti essent, exspectare deberent.* Hac habita oratione, nullam in partem ab exercitu Curionis fit significatio: atque ita suas vterque copias reducit. At in castris Curionis magnus omnium incessit timor. nam is variis hominum sermonibus celeriter augetur, vnusquis-

4 XXVIII 2 3 4 XXIX

CAP. XXVIII. 1. *supra demonstratum est*] lib. 1. Civ. B. c. 23.

CAP. XXIX. 1. *magnus omnium incessit timor*] omnium rerum, casuum.

quisque enim opiniones fingebat, & ad id, quod ab alio audierat, sui aliquid timoris adde-
2 bat. hoc vbi vno auctore ad plures permanauerat atque alius alii transdiderat, plures auctores
3 eius rei videbantur. *Ciuile bellum; genus hominum*, [cui] *quod liceret libere facere, & sequi, quod vellent. legiones eæ, quæ paullo ante apud aduersarios fuerant*, (nam etiam Cæsaris beneficium mutauerat consuetudo) *quæ offerrentur municipia etiam diuersis partibus coniuncta*,
4 neque enim ex Marsis Pelignisque veniebant, vt qui superiore nocte in contuberniis commilitonesque non nulli grauiores sermones militum vulgo durius accipiebant. non nulla etiam ab iis, qui diligentiores videri volebant, fingeXXX bantur. Quibus de caussis concilio conuocato, de summa rerum deliberare incipit. Erant sententiæ, quæ conandum omnibus modis, castraque Vari oppugnanda censerent. quod huiusmodi militum consiliis otium maxime
2 contrarium esse arbitrarentur, postremo præstare dicebant, *per virtutem in pugna belli fortunam experiri, quam, desertos & circumuentos a suis, grauissimum supplicium pati.* porro

3. *Ciuile bellum: genus hominum quod*] Locus male sanus. Priori parti, vsque *vellent*, videtur medicina adhiberi posse. *Ciuile bellum*, quo turpe minus sit a partibus ad partes transire: *genus hominum*, liberum & Romanum, *quod*, siue *cui id*, vt Vossius emendandum censet. liceret libere facere. cetera.

Cæsaris beneficium] quo captos Corfinii seruauerat.

quæ offerrentur municipia] Ingens hic vitium latet, cui, sine meliori codice, salus adferri haud poterit.

ro erant, qui censerent, *de tertia vigilia in castra Corneliana recedendum; vt, maiore spatio temporis interiecto, militum mentes sanarentur; simul, si quid grauius accidisset, magna multitudine nauium & tutius & facilius in Siciliam receptus daretur.* Curio vtrumque improbans consilium, *quantum alteri sententiæ deesset animi, tantum alteri superesse dicebat: hos turpissimæ fugæ rationem habere, illos etiam iniquo loco dimicandum putare.* *Qua enim,* inquit, *fiducia & opere & natura loci munitissima castra expugnari posse confidimus? aut vero quid proficimus, si, accepto magno detrimento, ab oppugnatione castrorum discedimus? quasi non & felicitas rerum gestarum, exercitus beneuolentiam imperatoribus, & res aduersæ odia concilient. Castrorum autem mutatio quid habet, nisi turpem fugam & desperationem omnium, & alienationem exercitus? nam neque prudentes suspicari oportet sibi parum credi; neque improbos scire, sese timeri: quod illis licentiam timor augeat noster; his studia deminuat.* *Quod si iam,* inquit, *hæc explorata habemus, quæ de exercitus alienatione dicuntur: quæ quidem ego aut omnino falsa aut certe minora opinione esse confido: quanto, hæc dissimulare & occultare, quam per nos confirma-*

XXXI 1 2 3 4 5 6

CAP. XXXI. 4. *timor augeat noster; his*] Vossius ex *nostris* fecit *noster; his*, mutata simul incisione. Optime. *illis* enim, puta hostibus, augetur timore nostro licentia: *his*, id est nostris, minuitur studium eodem timore.

mari, præstat? an non, vti corporis vulnera, ita exercitus incommoda sunt tegenda, ne spem aduersariis augeamus? at etiam, vt media nocte proficiscamur, addunt: quo maiorem credo licentiam habeant, qui peccare conentur. namque huiusmodi res aut pudore aut metu tenentur: quibus rebus nox maxime aduersaria est. Quare neque tanti sum animi, vt sine spe castra oppugnanda censeam, neque tanti timoris, vt ipse deficiam: atque omnia prius experienda arbitror, magnaque ex parte tam me vna vobiscum de re iudicium facturum confido. XXXII. Dimisso concilio, concionem aduocat militum: commemorat, quo sit eorum vsus studio ad Corfinium Cæsar: vt magnam partem Italiæ, beneficio atque auctoritate eorum, suam fecerit. Vos enim, vestrumque factum, inquit, omnia deinceps municipia sunt secuta, neque sine caussa & Cæsar amicissime de vobis, & illi grauissime iudicauerunt. Pompeius enim, nullo prælio pulsus, vestri facti præiudicio demotus, Italia excessit: Cæsar me, quem sibi carissimum habuit, prouinciamque Siciliam atque Africam, sine quibus vrbem atque Italiam tueri non potest, vestræ fidei commisit. Adsunt, qui vos hortentur, vt a nobis desciscatis. quid enim est illis optatius, quam vno tempore & nos circumuenire, & vos nefario scelere obstringere? aut quid irati grauius de vobis sentire possunt, quam, vt eos prodatis, qui se vobis omnia debere iudicant: & in eorum potestatem veniatis, qui se per vos perisse existimant? an vero in Hispania res gestas Cæsaris non audistis? duos pulsos exercitus? duos superа-

peratos duces? duas receptas prouincias? Hæc acta diebus XL, quibus in conspectum aduersariorum venerit Cæsar. an, qui incolumes resistere non potuerunt, perditi resistant? vos autem, incerta victoria, Cæsarem secuti, diiudicata iam belli fortuna, victum sequamini, cum vestri officii præmia percipere debeatis. Desertos enim se ac proditos a vobis dicunt, & prioris sacramenti mentionem faciunt. Vos ne vero L. Domitium, an vos L. Domitius deseruit? nonne extremam pati fortunam paratos proiecit ille? non sibi, clam vobis, salutem fuga petiuit? non, proditi per illum, Cæsaris beneficio estis conseruati? sacramento quidem vos tenere qui potuit, cum, proiectis fascibus, & deposito imperio, priuatus, & captus, ipse in alienam venisset potestatem? Relinquitur noua religio, vt, eo neglecto sacramento, quo nunc tenemini, respiciatis illud, quod deditione ducis, & capitis deminutione sublatum est. At credo, si Cæsarem probatis, in me offenditis: qui de meis in vos meritis prædicaturus non sum; quæ sunt adhuc & mea voluntate & vestra exspectatione leuiora. sed tamen sui laboris milites semper, euentu belli, præmia petiuerunt: qui qualis sit futurus, ne vos quidem dubitatis. Diligentiam quidem nostram, aut quem ad finem adhuc res proeesserit, fortunamque cur præteream? An pœnitet vos, quod saluum atque incolumem exercitum, nulla omnino 6 7 8 9 10 11 12

naue

CAP. XXXII. 7. *Desertos enim se ac proditos*] ENIM nihil hoc loco infert, sed *autem* valet: vt supra lib. V. cap. 7. sect. 8.

naue desiderata, transduxerim? quod classem hostium primo impetu aduenientis profligauerim? quod bis per biduum equestri prœlio superauerim? quod ex portu sinuque aduersariorum CC *naues onerarias adduxerim; eoque illos compulerim, vt neque pedestri itinere, neque nauibus commeatu*
13 *iuuari possint? Hac vos fortuna atque his ducibus repudiatis, Corfinienſem ignominiam, an Italiæ fugam, an Hispaniarum deditionem, an Africi belli præiudicia, sequimini? Equidem me Cæsaris militem dici volui: vos me imperatoris*
14 *nomine appellauistis. Cuius si vos pœnitet; vestrum vobis beneficium remitto, mihi meum restituite nomen; ne ad contumeliam honorem dedisse*
XXXII *videamini.* Qua oratione permoti milites, crebro etiam dicentem interpellabant, vt magno cum dolore infidelitatis suspicionem sustinere
2 viderentur. discedentem vero ex concione vniuersi cohortantur, magno sit animo, neu dubitet prœlium committere, & suam fidem virtu-
3 temque experiri. Quo facto commutata omnium voluntate & opinione, consensu summo constituit Curio, cum primum sit data po-
4 testas, prœlio rem committere. Postero die productos, loco eodem, quo superioribus diebus
5 constiterat, in acie collocat. ne Varus quidem Attius dubitat copias producere, siue sollicitandi milites, siue æquo loco dimicandi detur occasio,
XXXIV ne facultatem prætermittat. Erat vallis in-

ter-

13. *Africi belli præiudicia*] infausta Pompeianis equestria prœlia, quibus a Curione victi fugatique erant. *Supra cap.* 25, 26.

ter duas acies, vt supra demonstratum est, non
ita magno aut difficili & arduo adscensu. hanc
vterque, si aduersariorum copiæ transire cona-
rentur, exspectabat, quo æquiore loco prœlium
committeretur. simul a sinistro cornu P. At- 2
tii equitatus omnis, & vna leuis armaturæ in-
terfecti complures, cum se in vallem demitte-
rent, cernebantur. ad eos Curio equitatum, 3
& duas Marrucinorum cohortes mittit: quorum
primum impetum equites hostium non tule-
runt, sed, admissis equis, ad suos refugerunt: re-
licti ab iis, qui vna procurrerant, leuis armaturæ,
circumueniebantur, atque interficiebantur ab
nostris. Huc tota Vari conuersa acies, suos fu-
gere & concidi videbat. Tum Rebilus, legatus 4
Cæsaris, quem Curio secum ex Sicilia duxerat,
quod magnum habere vsum in re militari scie-
bat, *Perterritum*, inquit, *hostem vides, Curio:*
quid dubitas vti temporis opportunitate? Ille 5
vnum elocutus, *vt memoria tenerent milites ea,*
quæ pridie sibi confirmassent, sequi sese iubet, &
præcurrit ante omnes: adeoque erat impedita
vallis, vt in adscensu, nisi subleuati a suis pri-
mi non facile eniterentur. sed præoccupatus 6
animus Attianorum militum timore, & fuga, &
cæde suorum, nihil de resistendo cogitabant,
omnesque iam se ab equitatu circumueniri arbi-
trabantur. itaque prius, quam telum adiici pos- 7
set, aut nostri propius accederent, omnis Vari
acies terga vertit, seque in castra recepit. Qua XXXV
in

CAP. XXXIV. 1. *vt supra demonstratum*] cap. 27. sect. 4.

in fuga Fabius Pelignus quidam, ex infimis ordinibus de exercitu Curionis, primum agmen fugientium consecutus, magna voce Varum nomine appellans requirebat, vti vnus esse ex eius militibus, & monere aliquid velle ac dicere vi-
2 deretur. vbi ille, sæpius appellatus, adspexit ac restitit: &, quis esset, aut quid vellet, quæsiuit; humerum apertum gladio appetit: paullumque abfuit, quin Varum interficeret, quod ille periculum, sublato ad eius conatum scuto, vitauit. Fa-
3 bius, a proximis militibus circumuentus, interficitur, ac fugientium multitudine ac turba portæ castrorum occupantur, atque iter impeditur, pluresque in eo loco sine vulnere, quam in prœlio
4 aut fuga, intereunt. neque multum abfuit, quin etiam castris expellerentur: ac non nulli protinus eodem cursu in oppidum contenderunt,
5 sed, cum loci natura, tum munitio castrorum aditum prohibebat: quod ad prœlium egressi Curionis milites, iis rebus indigebant, quæ ad op-
6 pugnationem castrorum erant vsui. Itaque Curio exercitum in castra reducit, suis omnibus præter Fabium incolumibus, ex numero aduersariorum circiter DC interfectis ac ∞ vulneratis: qui omnes, discessu Curionis, multique præterea, per simulationem vulnerum, ex castris in
7 oppidum, propter timorem, sese recipiunt. Quare animaduersa, Varus, & terrore exercitus cognito, buccinatore in castris & paucis ad speciem tabernaculis relictis, de tertia vigilia silentio
XXXVI exercitum in oppidum reducit. Postero die Curio Vticam obsidere, & vallo circummuni-

nire instituit. Erat in oppido multitudo insolens belli, diuturnitate otii: Vticenses, pro quibusdam Cæsaris in se beneficiis, illi amicissimi, conuentus, qui ex variis generibus constaret, terror ex superioribus prœliis magnus. itaque de deditione omnes palam loquebantur, & cum P. Attio agebant, ne sua pertinacia omnium fortunas perturbari vellet. Hæc cum agerentur, nuntii, præmissi ab rege Iuba, venerunt, qui illum cum magnis copiis adesse dicerent, & de custodia ac defensione vrbis hortarentur, quæ res eorum perterritos animos confirmauit. Nuntiabantur hæc eadem Curioni, sed aliquamdiu fides fieri non poterat. tantam habebat suarum rerum fiduciam. Tamque Cæsaris in Hispania res secundæ in Africam nuntiis ac litteris perferebantur, quibus omnibus rebus sublatus, nihil contra se regem nisurum existimabat. sed vbi certis auctoribus comperit, minus v & xx millibus longe ab Vtica eius copias abesse; relictis munitionibus, sese in castra Corneliana recepit. huc frumentum comportare, castra munire, materiam conferre cœpit, statimque in Siciliam misit, vti II legiones reliquusque equitatus ad se mitteretur. castra erant ad bellum ducendum aptissima, natura, & loci munitione, & maris propinquitate, & aquæ & salis copia, cuius magna vis iam ex proximis erat salinis eo congesta. non materia multitudine arborum, non frumentum, cuius erant plenissimi agri, deficere poterat. itaque, suorum omnium consensu, Curio reliquas copias exspecta-

XXXVII

XXXVIII ctare, & bellum ducere, parabat. His constitutis rebus, probatisque consiliis, ex perfugis quibusdam oppidanis audit, Iubam reuocatum finitimo bello, & controuersiis Leptitanorum, restitisse in regno; Saburam, eius præfectum, cum mediocribus copiis missum, Vticæ
2 appropinquare. his auctoribus temere credens, consilium commutat, & prœlio rem committere constituit. multum ad hanc rem probandam adiuuat adolescentia, magnitudo animi, superioris temporis prouentus, fiducia rei bene
3 gerendæ. His rebus impulsus, equitatum omnem prima nocte ad castra hostium mittit, ad flumen Bagradam, quibus præerat Sabura, de quo ante erat auditum. Sed rex cum omnibus copiis insequebatur, & VI millium passuum interuallo a Sabura considerat. Equites missi,
4 noctu iter conficiunt: imprudentes atque inopinantes hostes adgrediuntur. Numidæ enim, quadam barbara consuetudine, nullis ordinibus
5 passim considerant. hos oppressos somno, & dis-

CAP. XXXVIII. 1. *controuersiis Leptitanorum*] At Leptitani maiores in medio sinu Syrtium, longe a Numidia, Iubæ regno, remoti, tota prouincia proconsulari interiacente? Minores autem in ipsa prouincia ad eumdem sinum; quomodo igitur *finitimo bello reuocatus* dici potest? Nihilominus ita constanter libri, vero an corrupto nomine, iudicent alii: mihi dubitare liceat.

2. *his auctoribus temere credens*] Frontinus lib. II Strateg. c. V. sect. 40. *Iuba Curionis animum simulato regressu impulit in vanam alacritatem.* Lege reliqua.

dispersos adorti, magnum eorum numerum interficiunt: multi perterriti profugiunt. quo facto, ad Curionem equites reuertuntur, captiuosque ad eum reducunt. Curio cum omnibus copiis quarta vigilia exierat, cohortibus v castris præsidio relictis: Progressus millia passuum v i, equites conuenit, rem gestam cognouit; ex captiuis quærit, quis castris ad Bagradam præsit? respondent, Saburam; reliqua studio itineris conficiendi, quærere prætermittit; proximaque respiciens signa, *Videtisne*, inquit, *milites, captiuorum orationem cum perfugis conuenire? abesse regem, exiguas esse copias missas, quæ paucis equitibus pares esse non potuerunt. proinde, ad prædam, ad gloriam properate, vt iam de præmiis vestris, & de referenda gratia cogitare incipiamus.* Erant per se magna, quæ gesserant equites, præsertim cum eorum exiguus numerus cum tanta multitudine Numidarum conferretur. hæc tamen ab ipsis inflatius commemorabantur, vt de suis homines laudibus libenter prædicant. multa præterea spolia præferebantur, capti homines equitesque producebantur: vt, quidquid intercederet temporis, hoc omne victoriam morari videretur. ita spei Curionis militum studia non deerant. Equites sequi iubet sese, iterque accelerat, vt quammaxime ex fuga perterritos adoriri posset. At illi, itinere totius noctis confecti, subsequi non poterant: atque alii alio loco resistebant. ne hæc quidem res Curionem ab spe morabatur. Iuba cer-

XXXIX 2 3 4 5 6 XL

certior factus a Sabura, de nocturno prœlio, II
milliaHiſpanorum & Gallorum equitum, quos,
ſuæ cuſtodiæ cauſſa, circum ſe habere conſueue-
rat, & peditum eam partem, cui maxime confi-
2 debat, Saburæ ſubmittit. ipſe cum reliquis co-
piis elephantisque XL lentius ſubſequitur, ſu-
ſpicatus, præmiſſis equitibus, ipſum adfore Cu-
3 rionem. Sabura copias equitum peditumque
inſtruit, atque his imperat, vt ſimulatione timo-
ris paullatim cedant, ac pedem referant: ſeſe,
cum opus eſſet, ſignum prœlii daturum, &, quod
4 rem poſtulare cognouiſſet, imperaturum. Cu-
rio ad ſuperiorem ſpem addita præſentis tempo-
ris opinione, hoſtes fugere arbitratus, copias ex
XLI locis ſuperioribus in campum deducit. Qui-
bus ex locis cum longius eſſet progreſſus, con-
fecto iam labore exercitu, XVI millium ſpatio,
2 conſiſtit. dat ſignum ſuis Sabura, aciem con-
ſtituit, & circumire ordines, atque hortari inci-
pit: ſed peditatu dumtaxat procul ad ſpeciem
3 vtitur, equites in aciem mittit. Non deeſt ne-
gotio Curio, ſuosque hortatur, vt ſpem omnem
in virtute reponant. nec militibus quidem, vt
defeſſis; neque equitibus, vt paucis, & labore
confectis, ſtudium ad pugnandum virtusque
4 deerat. ſed ii erant numero CC: reliqui in iti-
nere ſubſtiterant. hi quamcumque in partem
impetum fecerant, hoſtes loco cedere coge-
bant. ſed neque longius fugientes proſequi,
nec vehementius equos incitare poterant. At
equitatus hoſtium ab vtroque cornu circumire

aciem

aciem nostram, & auersos proterere incipit. Cum cohortes ex acie procurrissent, Numidæ 6
integri celeritate impetum nostrorum effugiebant, rursusque ad ordines suos se recipientes, circumibant, & ab acie excludebant. sic neque in loco manere, ordinesque seruare, neque procurrere, & casum subire, tutum videbatur. Hostium copiæ, submissis ab rege auxiliis, crebro augebantur. nostros vires lassitudine deficiebant. simul ii, qui vulnera acceperant, neque acie excedere, neque in locum tutum referri poterant; quod tota acies equitatu hostium circumdata tenebatur: hi, de salute sua desperantes, vt extremo vitæ tempore homines facere consueuerunt, aut suam mortem miserabantur, aut parentes suos commendabant, si quos ex eo periculo fortuna seruare potuisset. plena erant omnia timoris & luctus. Curio vbi, perter- XLII
ritis omnibus, neque cohortationes suas, neque preces audiri intelligit, vnam, vt in miseris rebus, spem reliquam salutis esse arbitratus, proximos colles capere vniuersos, atque eo inferri signa iubet. hos quoque præoccupat missus a Sabura equitatus. tum vero ad summam de- 2
sperationem nostri perueniunt; & partim fugientes ab equitatu interficiuntur, partim integri

CAP. XLII. 5. *auersos proterere*] a tergo cædere incipit.

7. *nostros vires lassitudine deficiebant*] Sic plures libri, non *vestris*. Atque ita supra B. Gall. I 1, 10. *eos res frumentaria deficere cœpit*.

gri procumbunt. Hortatur Curionem Cn. Domitius, præfectus equitum cum paucis equitibus circumsistens, vt fuga salutem petat, atque in castra contendat: & se ab eo non discessurum pollicetur. At Curio, numquam, amisso exercitu, quem a Cæsare fidei suæ commissum acceperit, se in eius conspectum reuersurum confirmat; atque ita prœlians interficitur. Equites perpauci ex prœlio se recipiunt: sed ii, quos ad nouissimum agmen, equorum reficiendorum caussa, subsitisse demonstratum est, fuga totius exercitus procul animaduersa, sese incolumes in castra conferunt. Milites ad XLIII vnum omnes interficiuntur. His rebus cognitis, M. Rufus quæstor, in castris relictus a Curione, cohortatur suos, ne animo deficiant. Illi orant atque obsecrant, vt in Siciliam nauibus reportentur. pollicetur: magistrisque imperat nauium, vt primo vespere omnes scaphas ad litus appulsas habeant. sed tantus fuit omnium terror, vt alii adesse copias Iubæ dicerent, alii eum legionibus instare Varum, iamque se puluerem venientem cernere; quarum rerum nihil omnino acciderat: alii classem hostium celeriter aduolaturam suspicarentur. itaque, perterritis omnibus, sibi quisque consulebat. qui in classe erant, proficisci properabant. horum fuga nauium onerariarum magistros incitabat. pauci lenunculi ad officium imperiumque conuenie-

CAP. XLIII. 3. *pauci lenunculi*] Nonius Marcellus: *Lenunculus, nauigium piscatorium*: qui ex Sallustii Hist. II adfert, *per noctem in lenunculo piscantis*. In

niebant. sed tanta erat, completis litoribus, 4
contentio, qui potissimum ex magno numero
conscenderent, vt multitudine atque onere non
nulli deprimerentur, reliqui ob timorem pro-
pius adire tardarentur. Quibus rebus acci- XLIV
dit, vt pauci milites, patresque familiæ, qui aut
gratia, aut misericordia valerent, aut naues ad-
nare possent, recepti, in Siciliam incolumes
peruenirent. reliquæ copiæ, missis ad Varum
noctu, legatorum numero, centurionibus, sese ei
dediderunt. quorum cohortes militum Iuba 2
postero die ante oppidum conspicatus, suam esse
prædicans prædam, magnam partem eorum in-
terfici iussit: paucos electos in regnum remisit.
cum Varus suam fidem ab eo lædi quereretur, 3
neque resistere auderet: ipse equo in oppidum
vectus, prosequentibus compluribus senatoribus,
quo in numero erat Ser. Sulpicius, & Licinius Da-
masippus, paucis diebus, quæ fieri vellet, Vticæ
constituit, atque imperauit, diebusque post pau-
cis se in regnum cum omnibus copiis
recepit.

C. IV.

Glossis scribitur *lemunculus*, quod putes a *lembunculus*, quo Tacitus XIV, 5 vsus est, originem habere. Sed etiam inscriptiones veteres CORPORIS LENVNCVLARIORVM mentionem fecerunt, quod vulgarem scripturam confirmat.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO CIVILI

LIBER III.

SVMMARIVM LIBRI III.

Cæsar rebus vrbanis ordinatis in Græciam traiicit: Oricum, Apolloniam, alia occupat: Pompeius Dyrrhachium contendit. Bibulus in classe moritur. Colloquia de pace turbantur. Motus Cœlii & Milonis opprimuntur. Libo Bruduſinum portum fruſtra obſidet. Antonius, quos traiecit, cum Cæſare iungit. Scipio Syriacas legiones adducit: Cn. Domitius Scipioni in Macedonia oppoſitus. Pompeius a Cæſare ad Dyrrhachium obſeſſus. Duplici clade adfectus Cæſar Pompeium in Theſſalia vincit, fugat. Caſſius claſſem Cæſaris in Sicilia incendit. Pompeius in Aegypto interficitur: Cæſar, eum perſequens, Alexandriæ nouo bello implicatur.

DICTATORE habente comitia Cæſare, conſules creantur [Iulius] Cæſar & P. Seruilius. is enim erat annus, quo per leges ei conſulem fieri liceret. His rebus confectis, cum fides tota Italia eſſet anguſtior, neque creditæ pecuniæ ſolue-
2 rentur, conſtituit, vt arbitri darentur, per eos fierent æſtimationes poſſeſſionum & rerum, quan-

CAP. 1. 1. *P. Seruilius*] Iſaurici filius, qui & ipſe Iſauricus cognominatur. *Plut. in Cæſ.*

annus, quo per leges ei conſulem fieri] annus decimus a Primo conſulatu. *Liuius VII, 42.*

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0461
DFG

quanti quæque illarum ante bellum fuissent, atque eæ creditoribus transderentur. hoc & ad timorem nouarum tabularum tollendum minuendumque, qui fere bella & ciuiles dissensiones sequi consueuit, & ad debitorum tuendam existimationem, esse aptissimum existimauit. item, prætoribus tribunisque pl. rogationes ad populum ferentibus, non nullos, ambitus Pompeia lege damnatos, illis temporibus, quibus in vrbe præsidia legionum Pompeius habuerat, quæ iudicia, aliis audientibus iudicibus, aliis sententiam ferentibus, singulis diebus erant perfecta, in integrum restituit; qui se illi initio ciuilis belli obtulerant, si sua opera in bello vti vellet, perinde æstimans, ac si vsus esset, quoniam sui fecissent potestatem. statuerat enim, hos prius iudicio populi debere restitui, quam suo beneficio videri receptos, ne aut ingratus in referenda gratia, aut arrogans in præripiendo populi beneficio videretur. His rebus, & feriis Latinis, comitiisque omnibus per-

3 4 5 6 11

3. *timorem nouarum tabularum*] de ære alieno debitoribus relaxando. Semper hæ fax turbarum ad plebem in optimates accendendam, vt Liuius XXXII, 38. dixit, fuerunt: quas prudenter Cæsar temperauit æstimatione, vt hoc loco & apud Suetonium c. 42.

4. *ambitus Pompeia lege damnatos*] de qua lege Dio Cassius lib. XL. p. 145.

In vrbe præsidia legionum habuerat] tempore, quo Pompeius consul sine collega erat. Vide Dionem iam dicto loco, & Cicer. pro Milone cap. 1.

CAP. 11. 1. *feriis Latinis*] in monte Albano peractis,

perficiundis XI dies tribuit. dictaturaque se abdicat, & ab vrbe proficiscitur, Brundusiumque peruenit: eo legiones XII equitatum omnem
2 venire iusserat. sed tantum nauium reperit, vt angustè XX millia legionariorum militum & DC equites transportare possent. hoc vnum, inopia nauium, Cæsari ad conficiendi belli celeri-
3 tatem defuit. atque eæ copiæ ipsæ hoc infrequentiores imponuntur, quod multi Gallicis tot bellis defecerant: longumque iter ex Hispania magnum numerum deminuerat; & grauis autumnus in Apulia circumq. Brundusium, ex saluberrimis Galliæ & Hispaniæ regionibus, omnem
III exercitum valetudine tentauerat. Pompeius, annuum spatium ad comparandas copias nactus, quod vacuum a bello atque ab hoste otiosum fuerat, magnam ex Asia, Cycladibusque insulis, Corcyra, Athenis, Ponto, Bithynia, Syria, Cilicia, Phœnice & Aegypto classem coegerat; magnam omnibus locis ædificandam
2 curauerat; magnam imperatam Asiæ, Syriæ, regibusque omnibus, & dynastis, & tetrarchis, & liberis Achaiæ populis pecuniam exegerat; magnam societates earum prouinciarum, quas ipse
IV obtinebat, sibi numerare coegerat. Legiones effecerat ciuium Romanorum IX; V ex Ita-

sine quibus consules auspicato in bellum haud proficiscebantur. *Dio Cass.* XLVI p. 313.

2. *angustè* XX *millia*] Veteres libri XV millia: Scaliger XX, quem plerique sequuntur, quia hoc propius cum VII legionibus, *infra, c. 6. sect. 2*, (nisi & ipsum minus est) conuenit.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0464
DFG

Italia, quas transduxerat; vnam ex Sicilia veteranam, quam factam ex duabus, gemellam appellabat: vnam ex Creta & Macedonia, ex veteranis militibus, qui dimissi a superioribus imperatoribus, in iis prouinciis consederant; II ex Asia, quas Lentulus scribendas curauerat. Præterea magnum numerum ex Thessalia, Bœotia, Achaia, Epiroque, supplementi nomine, in legiones distribuerat. His Antonianos milites admiscuerat. Præter has exspectabat cum Scipione ex Syria legiones II: sagittarios ex Creta, Lacedæmone, Ponto atque Syria, reliquisq. ciuitatibus III millia numero habebat; funditorum cohortes VI; mercenarias II: equites VII millia: ex quibus D C Gallos Deiotarus adduxerat, D Ariobarzanes ex Cappadocia: ad eumdem numerum Cotus ex Thracia dederat, & Sadalem filium miserat. Ex Macedonia CC erant, quibus Rascipolis præerat, excellenti virtute. D ex Gabinianis Alexandria, Gallos, Germanosque, quos ibi A. Gabinius præsidii caussa apud regem Ptolemæum reliquerat: Pompeius filius cum classe adduxerat D CCC, quos ex seruis suis pastorumque suorum coegerat; CCC Tarcundarius, Castor, & Donilaus, ex Gallogræcia dederant. horum alter vna venerat, alter filium miserat. CC ex Syria a Comageno Antiocho, cui

CAP. IV. 5. *Comageno Antiocho*] quem Pompeius extremæ sub Tauro Syriæ, quæ Comagene dicitur, præposuerat: de quo & Cicero lib. XV epist. I ad senatum.

cui magna præmia Pompeius tribuit, missi erant;
6 in his plerique hippotoxotæ. Huc Dardanos, Bessos, partim mercenarios, partim imperio aut gratia comparatos; item Macedonas, Thessalos, & reliquarum gentium, & ciuitatum, adiecerat; atque eum, quem supra demonstrauimus, numerum expleuerat. Frumenti vim maximam
V ex Thessalia, Asia, Aegypto, Creta, Cyrenis, reli-
2 quisque regionibus comparauerat: hiemare Dyrrhachii, Apolloniæ, omnibusque oppidis maritimis constituerat, vt mare Cæsarem transire prohiberet: eius rei caussa omni ora maritima
3 classem disposuerat. præerat Aegyptiis nauibus Pompeius filius; Asiaticis, D. Lælius, & C. Triarius; Syriacis, C. Cassius; Rhodiis, C. Marcellus cum C. Pomponio; Liburnicæ atque Achaicæ classi, Scribonius Libo, & M. Octauius;
4 toti tamen officio maritimo M. Bibulus præpositus cuncta administrabat: ad hunc summa
VI imperii respiciebat. Cæsar, vt Brundusium venit, concionatus apud milites, *quoniam prope ad finem laborum ac periculorum esset peruentum, æquo animo mancipia atque impedimenta in Italia relinquerent; ipsi expediti naues conscenderent, quo maior numerus militum posset imponi; omniaque ex victoria & ex sua liberalitate sperarent*; conclamantibus omnibus, *imperaret quod vellet; quodcumque imperauisset, se æquo ani-*

---

hippotoxotæ] ἱπποτοξόται, sagittarii equestres.

6. *Dardanos, Bessos*] Dardani, populus Mœsiæ superioris. Illyrium & Macedoniam versus: Bessi, Thraciæ sunt in Hæmo monte.

animo esse facturos; pridie non. Ian. naues soluit, impositis, vt supra demonstratum est, legionibus VII. postridie terram attigit Ceraunior um. saxa inter & alia loca periculosa quietam nactus 4
stationem, & portus omnes timens, quos teneri ab aduersariis arbitrabatur, ad eum locum, qui appellatur * Palæste, omnibus nauibus ad vnam incolumibus, milites exposuit. Erat Orici VII
Lucretius Hispilo & Minucius Rufus cum Asiaticis nauibus XII X, quibus iussu D. Lælii præerant; M. Bibulus cum nauibus CX Corcyræ. sed neque ii, sibi confisi, ex portu prodire sunt 2
ausi; cum Cæsar omnino XII naues longas præsidio duxisset; in quibus erant constratæ IV. Bibulus, impeditis nauibus, dispersisque 3
re-

CAP. VI. 2. *vt supra demonstratum est*] cap. 2. sect. 2. *terram Ceraunior um*] ex Petri Victorii coniectura, V. L. lib. XIII ineunte. Antea *Græcorum* edebatur: MSS. *Germaniorum*. Cerauni autem montes in litore Epirensi.

4. *ad locum, qui appellatur Palæste*] Omnes libri *Pharsalus*, sed falso, quia hæc Thessaliæ est & mediterranea. Lucanus lib. V v. 460 de hoc Cæsaris traiectu,

[classis] *vento fluctuque secundo*
Lapsa Palæstinas vncis confixit arenas.

Vnde Sulpicius Verulanus, Lucani interpres, *Palæsten* vrbem dicit, vicinam Orico, prope Ceraunia: quam vocem in vetusto Cæsaris codice se legisse Paulus Marsus ad IV Fast. Ouidii confirmat: & Iac. Palmerius Græc. Antiq. p. 240. pro certa lectione habet. Scio, quæ H. Grotius & D. Vossius dubitent; quod vero certiora non adferunt, in lectione *Palæste* adquiesco.

remigibus satis mature occurrit: quod prius ad continentem visus est Cæsar, quam de eius aduentu fama omnino in eas regiones perferretur. VIII Expositis militibus, naues eadem nocte Brundusium a Cæsare remittuntur; vt reliquæ legiones equitatusque transportari possent. 2 Huic officio præpositus erat Fusius Calenus, legatus, qui celeritatem in transportandis legionibus adhiberet. sed serius a terra prouectæ naues, neque vsæ nocturna aura, in redeundo 3 offenderunt. Bibulus enim, Corcyræ certior factus de aduentu Cæsaris, sperans se alicui parti onustarum nauium occurrere posse, inanibus occurrit; &, nactus circiter xxx in eas diligentiæ suæ ac doloris iracundia erupit, omnesque incendit; eodemque igne nautas dominosque nauium interfecit, magnitudine pœnæ reliquos 4 deterrere sperans. Hoc confecto negotio, a Salonis ad Orici portum stationes litoraque omnia longe lateque classibus occupauit: custodiisque diligentius dispositis, ipse grauissima hieme in nauibus excubabat, neque vllum laborem aut munus despiciens, neque subsidium exspectans, si in Cæsaris complexum IX veniret. Sed post discessum Liburnarum, ex Illyrico M. Octauius cum iis, quas habebat, nauibus Salonas peruenit; ibique concitatis Dalmatis, reliquisque barbaris, Issam a Cæsaris amicitia

CAP. VIII. 4. *a Salonis ad Orici portum*] Salonæ princeps vrbs Dalmatiæ: Oricum prima Epiri in Chaonia.

CAP. IX. 1. *Issam auertit*] Issa insula cum oppido

citia auertit : conuentum Salonis cum neque 2
pollicitationibus, neque denuntiatione periculi
permouere posset ; oppidum oppugnare insti-
tuit. est autem oppidum & loci natura & colle
munitum. sed celeriter ciues Romani, ligneis 3
effectis turribus, iis sese munierunt : &, cum
essent infirmi ad resistendum, propter paucita-
tem hominum, crebris confecti vulneribus, ad
extremum auxilium descenderunt : seruosque
omnes puberes liberauerunt : & præfectis
omnium mulierum crinibus, tormenta effece-
runt. Quorum cognita sententia, Octauius 4
quinis castris oppidum circumdedit ; atque vno
tempore obsidione & oppugnationibus eos pre-
mere cœpit. Illi omnia perpeti parati, maxi- 5
me a re frumentaria laborabant. qua de re mis-
sis ad Cæsarem legatis, auxilium ab eo petebant:
reliqua, vt poterant, per se incommoda sustine-
bant: &, longo interposito spatio, cum diutur- 6
nitas oppugnationis negligentiores Octauianos
effecisset, nacti occasionem meridiani temporis,
discessu eorum pueris mulieribusque in muro
dispositis, ne quid quotidianæ consuetudinis de-
sideraretur, ipsi, manu facta, cum iis, quos nuper
manumissos liberauerant, in proxima Octauii ca-
stra irruperunt. His expugnatis, eodem impetu 7
al-

---

ciuium Romanorum in mari Illyrico sub Salonis. Vid. Notit. Orbis Antiqui.

2. *præfectis mulierum crinibus*] Sic & factum Capitolio a Gallis obsesso, *Lactant. 1. cap. 20 sect. 27* ; & in obsidione Carthaginis, *Flor.* II, 15, scilicet *in tormentorum vincula*, vt addidit idem.

altera sunt adorti, inde tertia, & quarta, & deinceps reliqua : omnibusque eos castris expulerunt; &, magno numero interfecto, reliquos atque ipsum Octauium in naues confugere coegerunt. Hic fuit oppugnationis exitus. Iamque hiems appropinquabat; & tantis detrimentis receptis, Octauius, desperata oppugnatione oppidi, Dyrrhachium sese ad Pompeium recepit. Demonstratum est, L. Vibullium Rufum, Pompeii præfectum, bis in potestatem peruenisse Cæsaris, atque ab eo esse dimissum, semel ad Corfinium, iterum in Hispania. Hunc pro suis beneficiis Cæsar iudicauerat idoneum, quem cum mandatis ad Cn. Pompeium mitteret: eumdemque apud Cn. Pompeium auctoritatem habere intelligebat. Erat autem hæc summa mandatorum : *debere vtrumque pertinaciæ finem facere, & ab armis discedere, neque amplius fortunam periclitari : satis esse magna vtrimque incommoda accepta; quæ pro disciplina & præceptis habere possent, vt reliquos casus timerent. illum ab Italia expulsum, amissa Sicilia & Sardinia duabusque Hispaniis, & cohortibus in Italia, atque Hispania ciuium Romanorum* C *atque* XXX : *se morte Curionis, & detrimento Africani exercitus tanto, militumque deditione ad*

7. *& deinceps reliqua*] At post quarta castra, ex *quibus* sect. 4. vna tantum expugnanda supererant. Hæc ergo castra vna sunt *reliqua*. Scrupulum Rubenius Elect. 11, 7. mouet, & sect. 4. *quindenis* legi iubet. Non placet.

CAP. X. 1. *Demonstratum est*] lib. 1, cap. 34.

ad Corcyram. proinde sibi ac reip. parcerent, 6
quantumque in bello fortuna posset, iam ipsi in-
commodis suis satis essent documento. hoc vnum 7
esse tempus de pace agendi, dum sibi vterque confi-
deret, & pares ambo viderentur: si vero alteri
paullum modo tribuisset fortuna, non esse vsurum
conditionibus pacis eum, qui superior videretur,
neque fore æqua parte contentum, qui se omnia
habiturum confideret; conditiones pacis, quo- 8
niam antea conuenire non potuissent, Romæ a se-
natu & a populo peti debere: interea & reip. & 9
ipsis placere oportere, si vterque in concione statim
iurauisset, se triduo proximo exercitum dimissu-
rum, depositisque armis auxiliisque, quibus nunc
confiderent, necessario populi senatusque iudicio
fore vtrumque contentum. hæc quo facilius 10
Pompeio probari possent, omnes suas terrestres
vrbiumque copias dimissurum. Vibullius, XI
his expositis a Cæsare, non minus necessarium
esse existimauit, de repentino aduentu Cæsaris
Pompeium fieri certiorem, vti ad id consilium
capere posset, antequam de mandatis agi incipe-
ret: atque ideo continuato & nocte & die itinere,
atque mutatis ad celeritatem iumentis, ad Pom-
peium contendit, vt adesse Cæsarem omnibus
copiis nuntiaret. Pompeius erat eo tempore in 2
Candauia, iterque ex Macedonia in hiberna,
Apol-

CAP. XI. 2. *erat in Candauia*] Hæc aspera regio, per quam a Dyrrhachio & Apollonia in interiorem ac propriam Macedoniam iter erat. Vide infra c. 30. sect 2. vbi ex Strabone & Cicerone plura de Candauia inuenies notata.

Apolloniam, Dyrrhachiumque habebat. sed re noua perturbatus, maioribus itineribus Apolloniam petere cœpit; ne Cæsar oræ maritimæ
3 ciuitates occuparet. At ille, expositis militibus, eodem die Oricum proficiscitur. Quo cum venisset, L. Torquatus, qui iussu Pompeii oppido præerat, præsidiumque ibi Parthinorum habebat, conatus portis clausis oppidum defendere, Græcos murum adscendere atque arma capere
4 iubet. illi autem cum se contra imperium populi R. pugnaturos esse negarent, oppidani autem sua sponte Cæsarem recipere conarentur; desperatis omnibus auxiliis, portas aperuit, & se atque oppidum Cæsari dedit, incolumisque
XII ab eo conseruatus est. Recepto Cæsar Orico, nulla interposita mora, Apolloniam proficiscitur. Eius aduentu audito, L. Straberius, qui ibi præerat, aquam comportare in arcem, atque eam munire, obsidesque ab Apolloniatibus exi-
2 gere cœpit. Illi vero *daturos se negare, neque portas consuli præclusuros; neque sibi iudicium sumpturos contra atque omnis Italia populusque*
3 *R. iudicauisset.* Quorum cognita voluntate, clam profugit. Apolloniates ad Cæsarem lega-
4 tos mittunt, oppidoque recipiunt. Hos sequuntur Bullidenses Amantiani, & reliquæ finitimæ ciuitates, totaque Epirus; &, legatis ad Cæ-

3. *Parthinorum*] qui circa Dyrrhachium colebant, Illyrici genere.

CAP. XII. 4. *Hos sequuntur Bullidenses, Amantiani*] Maritimæ oræ hæc facies est, a septemtrione in austrum: Dyrrhachium, Apsi & dein Genusi fluuio-

Cæsarem missis, quæ imperaret, facturos pollicentur. XIII
At Pompeius, cognitis iis rebus, quæ erant Orici atque Apolloniæ gestæ, Dyrrhachio timens, diurnis eo nocturnisque itineribus contendit. 2 simul ac Cæsar appropinquare dicebatur, tantus terror incidit eius exercitui, quod properans noctem diei coniunxerat, neque iter intermiserat, vt pæne omnes in Epiro finitimisque regionibus signa relinquerent, complures arma proiicerent, ac fugæ simile iter videretur. sed, cum prope Dyrrhachium Pompeius constitisset, castraque metari iussisset, perterrito etiam tum exercitu, princeps Labienus procedit, iuratque, se eum non deserturum eumdemque casum subiturum, quemcumque ei fortuna tribuisset. 3 Hoc idem reliqui iurant legati: hos 4 tribuni mil. centurionesque sequuntur, atque idem omnis exercitus iurat. 5 Cæsar præoccupato itinere ad Dyrrhachium, finem properandi facit: castraque ad flumen Apsum ponit, in finibus Appolloniatium, vt vigiliis castellisque benemeritæ ciuitates tutæ essent [præsidio;] ibique

rum ostia, Apollonia, Bullis, Amantia, Oricum, Ceraunii. Vide Tabulam.

CAP. XIII. 5. *vt vigiliis castellisque benemeritæ ciuitates tutæ*] Locus male sanus, & aliquid in eo abundans. Faernus legebat, *bene meritæ ciuitati esset præsidio*: Ciacconius, *vt vicis castellisque bene meritæ ciuitatis esset præsidio*. Vterque tollit *tutæ*, & de Apollonia sola intelligit, in cuius finibus castra erant. Platiniano libro sublatum *præsidio*, sine quo bene constant cetera. Plures enim ciuitates, quæ se dederant *c. 12*, erant *bene meritæ*.

que reliquarum ex Italia legionum aduentum
exſpectare, & ſub pellibus hiemare conſtituit.
6 hoc idem Pompeius facit, & trans flumen Apſum
poſitis caſtris, eo copias omnes auxiliaque con-
XIV duxit. Calenus, legionibus equitibusque
Brunduſii in naues poſitis, vt erat præceptum à
Cæſare, quantum nauium facultatem habebat,
naues ſoluit, paullumque à portu progreſſus, lit-
teras a Cæſare accipit; quibus eſt certior factus,
portus litoraque omnia claſſibus aduerſariorum
1 teneri. Quo cognito, ſe in portum recipit, na-
uesque omnes reuocat: vna ex iis, quæ perſeuera-
uit, neque imperio Caleni obtemperauit, quod
erat ſine militibus, priuatoque conſilio admini-
ſtrabatur, delata Oricum atque à Bibulo expu-
gnata eſt: qui de ſeruis liberisque omnibus ad
impuberes ſupplicium ſumit, & ad vnum inter-
ficit. ita, exiguo tempore, magno caſu totius
XV exercitus ſalus conſtitit. Bibulus, vt ſupra
demonſtratum eſt, erat cum claſſe ad Oricum:
&, ſicut mari portibusque Cæſarem prohibebat,
ita ipſe omni terra earum regionum prohibeba-
2 tur. præſidiis enim diſpoſitis, omnia litora à
Cæſare tenebantur, neque lignandi, neque
aquandi, neque naues ad terram religandi
poteſtas fiebat. Erat res in magna difficultate:
ſummisque anguſtiis rerum neceſſariarum pre-
mebantur, adeo, vt cogerentur ſicuti reliquum
commeatum, ita ligna atque aquam Corcyra na-
4 uibus onerariis ſupportare: atque vno tempo-
re

ſub pellibus hiemare] Vide de Bello Gall. lib. III exterminum.

re accidit, vt, difficilioribus vſi tempeſtatibus, expellibus, quibus erant tectæ naues, nocturnum excipere rorem cogerentur: quas tamen difficultates patienter & æquo animo ferebant, neque ſibi nudanda litora & relinquendos portus exiſtimabant. Sed, cum eſſent in quibus demonſtraui anguſtiis, ac ſe Libo cum Bibulo coniunxiſſet, loquuntur ambo ex nauibus cum M. Acilio, & Statio Murco legatis: quorum alter oppidi muris, alter præſidiis terreſtribus præerat; velle ſe de maximis rebus cum Cæſare loqui, ſi ſibi eius facultas detur. huc addunt pauca, rei confirmandæ cauſſa, vt de compoſitione acturi viderentur. Interim poſtulant, vt ſint indutiæ; atque ab iis impetrant. magnum enim, quod adferebant, videbatur; & Cæſarem id ſumme ſciebant cupere; &, profectum aliquid Vibullii mandatis exiſtimabatur. Cæſar eo tempore cum legione vna profectus erat ad

CAP. XV. 8. *magnum enim, quod adferebant*] quod nuntiaturi erant. Veteres libri afferebant: recentiorum plerique, Iungermanni, Montani, Goduini, aliorum, praue *aſſerebant*, a quibus Andr. Borrichius deceptus fuit, vt Diſcuſſione Appendicis illius demonſtrauimus. Sæpe autem *adferre* ſimpliciter eſt *nuntium adferre*. Cicero I I I epiſt. X ineunte: *Cum eſt ad nos adlatum de*, cetera: & lib. V Att. ep. X I V *Interea hæc, quæ vellem, mihi, adferebantur.*

profectum aliquid Vibullii mandatis] de quibus antea cap. 10. Libri quidam *Bibuli* habent, ſed apertum mendum eſt, quod olim deprehendi; nunc video etiam a Voſſio notatum eſſe.

ad recipiendas vlteriores ciuitates, & rem frumentariam expediendam, qua anguste vtebatur. Erat autem ad Buthrotum oppositum
2 Corcyræ. Ibi ab Acilio certior & Murco per litteras factus de postulatis Libonis & Bibuli, le-
3 gionem relinquit; ipse Oricum reuertitur. eo cum venisset, euocantur illi ad colloquium. prodit Libo, atque excusat Bibulum, quod is iracundia summa erat, inimicitiasque habebat etiam priuatas cum Cæsare, ex ædilitate & prætura conceptas; ob eam rem colloquium vitasse, ne res maximæ spei maximæque vtilitatis eius iracun-
4 dia impedirentur. Pompeii summam esse ac fuisse semper voluntatem, vt componeretur, atque ab armis discederetur: sed potestatem se eius rei nullam habere, propterea quod de consilii sententia summam belli rerumque
5 omnium Pompeio permiserint: sed postulatis Cæsaris cognitis, missuros ad Pompeium, atque illum reliqua per se acturum, hortantibus ipsis: interea manerent indutiæ, dum ab illo rediri posset; neue alter alteri noceret. huc addit pauca de caussa, & de copiis, auxiliisque
XVII suis. Quibus rebus neque tum respondendum Cæsar existimauit: neque nunc, vt me-
2 moriæ prodatur, satis caussæ putamus. Postulabat Cæsar, *vt legatos sibi ad Pompeium sine periculo mittere liceret; idque ipsi fore reciperent, aut acceptos per se ad eum perduce-*
3 *rent; quod ad indutias pertineret, sic belli rationem esse diuisam, vt illi classe naues auxiliaque sua impedirent, ipse vt aqua terraque*

eos

eos prohiberet; &, si hoc sibi remitti vellent, remitterent ipsi de maritimis custodiis; sin illud tenerent, se quoque id retenturum: nihilo minus tamen agi posse de compositione, vt hæc non remitterentur; neque hanc rem esse impedimenti loco. Illi neque legatos Cæsaris recipere, neque periculum præstare eorum, sed totam rem ad Pompeium reiicere: vnum instare de indutiis, vehementissimeque contendere. Quos vbi Cæsar intellexit, præsentis periculi atque inopiæ vitandæ caussa, omnem orationem instituisse, neque vllam spem aut conditionem pacis adferre; ad reliquam cogitationem belli sese recepit. Bibulus multos dies terra prohibitus, & grauiore morbo ex frigore ac labore implicitus, cum neque curari posset, neque susceptum officium deserere vellet, vim morbi sustinere non potuit. Eo mortuo, ad neminem vnum summa imperii redit: sed separatim suam quisque classem ad arbitrium suum administrabat. Vibullius, sedato tumultu, quem repentinus Cæsaris aduentus concitauerat, vbi primum, rursus adhibito Libone, & L. Lucceio, & Theophane, quibuscum communicare de maximis rebus Pompeius consueuerat, de mandatis Cæ-

4 5 6 XVIII 2 3

CAP. XVIII. 3. *quibuscum communicare*] Libri omnes *quibus communicare*. Quod vero Latini semper *communicare cum quo*, non *alicui* dicunt; dubitaui Posterioribus Curis cap. v de integritate huius loci: post me Gronouius Observ. II, 6. confirmauit, qui eamdem ob rationem scribi iussit *quibucum*.

Cæsaris agere instituit, eum ingressum in sermonem Pompeius interpellauit, & loqui plura prohibuit. *Quid mihi*, inquit, *aut vita, aut ciuitate*
4 *opus est, quam beneficio Cæsaris habere videbor? cuius rei opinio tolli non poterit, nisi cum in Italiam, ex qua profectus sum, reductus existimabor,*
5 *bello perfecto.* Ab iis Cæsar hæc dicta cognouit, qui sermoni interfuerunt. conatus tamen nihilo minus est, aliis rationibus per colloquia
XIX de pace agere. Inter bina castra Pompeii atque Cæsaris vnum flumen tantum intererat Apsus: crebraque inter se colloquia milites habebant: neque vllum interim telum per pa-
2 ctiones colloquentium transiiciebatur. Mittit P. Vatinium legatum ad ripam ipsam fluminis, qui ea, quæ maxime ad pacem pertinere viderentur, ageret; & crebro magna voce pronuntiaret, *liceretne ciuibus ad ciues de pace legatos mittere; quod etiam fugitiuis ab saltu Pyrenæo, prædonibusque licuisset; præsertim, vt id agerent, ne ciues cum ciuibus armis decertarent.*
3 Multa suppliciter locutus, vt de sua atque omni-

CAP. XIX. 2. *fugitiuis ab saltu Pyrenæo*] Egregie Hadr. Valesius Notit. Gall. p. 157. in *Lugduno Conuenarum* exposuit: esse quos *Conuenas* appellauerint in Gallia; antea Pyrenæi rupes & saltum inhabitantes, vnde subiectos campos tam Hispaniæ quam Galliæ prædando infestarint, Romanis etiam in Hispaniam euntibus molesti. Pompeium autem ex Sertoriano belloreuertentem quasi indagine conclusos eos adegisse, vt legatos de pace ad ipsum mitterent, quam etiam iis dederit ita, vt de montibus in planiora deduceret. Adde Notit. nostram Antiqui Orbis p. 181.

omnium salute debebat, silentioque ab vtrisque militibus auditus, responsum est ab altera parte, A. Varronem profiteri, se altera die ad colloquium venturum, atque vna etiam vtrimque admodum tuto legati venire, & quæ vellent, exponere possent; certumque ei rei tempus constituitur. quo cum esset postero die ventum, magna vtrimque multitudo conuenit; magnaque erat eius rei exspectatio: atque omnium intenti animi ad pacem esse videbantur. Qua ex frequentia T. Labienus prodiit, submissa oratione loqui de pace, atque altercari cum Vatinio incipit, quorum mediam orationem interrumpunt vndique subito tela immissa; quæ ille obtectus armis militum vitauit. vulnerantur tamen complures: in his Cornelius Balbus, M. Plotius, L. Tiburtius, centuriones militesque non nulli. Tum Labienus, *Desinite ergo de compositione loqui. nam nobis, nisi Cæsaris capite relato, pax esse nulla potest.* Iisdem temporibus Romæ M. Cœlius Rufus prætor, caussa debitorum susceptа, initio magistratus tribunal suum iuxta C. Trebonii prætoris vrbani sellam collocauit; & si quis appellasset de æstimatione, & de solutionibus, quæ per arbitrum fierent, vt Cæsar præsens constituerat, fore auxilio pollicebatur. sed fiebat æquitate decreti, & humanitate Trebonii, qui his temporibus clementer & moderate ius dicendum existimabat, vt reperiri non posset, a quibus initium appellandi nasceretur. nam fortasse inopiam excusare, & calamitatem aut propriam suam aut tem-

porum queri, & difficultates auctionandi proponere, etiam mediocris est animi: integras vero tenere possessiones, qui se debere fateantur, cuius animi, aut cuius impudentiæ est? itaque, qui hoc postularet, reperiebatur nemo. atque ipsis, ad quorum commodum pertinebat, durior inuentus est Cœlius; &, ab hoc profectus initio, ne frustra ingressus turpem caussam videretur, legem promulgauit, vt sexies *seni dies sine vsuris creditæ pecuniæ XXI soluantur. Cum resisteret Seruilius consul, reliquique magistratus; & minus opinione sua efficeret, ad hominum excitanda studia, sublata priore lege, duas promulgauit; vnam, qua mercedes habitationum annuas conductoribus do- 2 nauit; alteram tabularum nouarum: impetuque multitudinis in C. Trebonium facto, & non nullis vulneratis, eum de tribunali deturbauit: de quibus rebus Seruilius consul ad senatum detulit: senatusque Cœlium ab rep. remo- 3 uendum censuit. Hoc decreto, eum consul senatu prohibuit, & concionari conantem de Ro- 4 stris deduxit. Ille, ignominia & dolore permotus, palam se proficisci ad Cæsarem simulauit, clam nuntiis ad Milonem missis, qui, Clodio

CAP. XX. 4. *vt sexies seni dies*] numerus prauatus, de quo, aliorum excussis coniecturis, tandem suam præfert, *vt sex mensium die sine vsuris*, cetera: alii *sex pensionibus* malunt; quod longum nimis, si annuas pensiones intelligas.

CAP. XXI. 3. *de Rostris deduxit*] de suggestu agentium cum populo: qui cur *Rostra* dictus sit, prodit Liuius VIII, 14.

dio interfecto, eo nomine erat damnatus; atque, eo in Italiam euocato, quod magnis muneribus datis, gladiatoriæ familiæ reliquias habebat, sibi coniunxit, atque eum in Thurinum ad sollicitandos pastores præmisit. Ipse cum Casilinum veniret, vnoque tempore signa eius militaria atque arma Capuæ essent comprehensa, familia Neapoli visa, atque proditio oppidi appareret, patefactis consiliis, exclusus Capua, & periculum veritus, quod conuentus arma ceperat, atque eum hostis loco habendum existimabat, consilio destitit, atque eo itinere se auertit. Interim Milo, dimissis circum municipia litteris, ea, quæ faceret, iussu atque imperio facere Pompeii, quæ mandata ad se per Bibulum delata essent: quos ex ære alieno laborare arbitrabatur, sollicitabat. apud quos cum proficere nihil posset, quibusdam solutis ergastulis, Cosam in agro Thurino oppugnare cœpit. eo cum

4. *magnis muneribus datis*] spectaculis editis, quibus tria patrimonia dicitur profudisse. *Cic. pro Mil. c. 35.*

in Thurinum] in agrum Thurinum, vt post paullo c. 22. sect. 2. plene dicitur, Vrbis nomen Thurii seu Thuriæ siue Thurium in extrema Lucania, ad fines Bruttiorum, iuxta Tarentinum sinum. Græce Θούριοι & Θούριον.

CAP. XXII. 2. *Cosam in agro Thurino*] Nulla in hoc agro Cosa, quod Etruscæ vrbis nomen est. Velleius II, 68. de Milone: *Compsam in Hirpinis oppugnauit, ictuque lapidis, pœnas dedit.* Sed quid hæc ad agrum Thurinum? Plinius II, 56 *lana pluit circa castellum Carissanum, iuxta quod post annum T. Annius Milo occisus est.* Cluuerius Ital. IV. 8. extr. delet syllabam *ri*, vt

cum a Q. Pedio prætore cum legione ** lapide
3 ictus esset ex muro, periit: & Cœlius, profectus, vt dictitabat, ad Cæsarem, peruenit Thurios: vbi, cum quosdam eius municipii sollicitaret, equitibusque Cæsaris Gallis atque Hispanis, qui eo præsidii caussa missi erant, pecuniam
4 polliceretur, ab iis est interfectus. Itaque magnarum initia rerum, quæ occupatione magistratuum & temporum sollicitam Italiam habebant, celerem & facilem exitum habue-
XXIII runt. Libo, profectus ab Orico cum classe, cui præerat, nauium L Brunduſium venit, insulamque, quæ contra Brunduſinum portum est, occupauit; quod præstare, vnum locum arbitrabatur, qua necessarius nostris erat egressus, quam omnium litora ac portus custodia
2 clausos tenere. hic repentino aduentu, naues onerarias quasdam nactus, incendit; & vnam frumento onustam abduxit: magnumque nostris terrorem iniecit: & noctu militibus & sagittariis in terram expositis, præsidium equitum
3 deiecit; & adeo loci opportunitate profecit, vt ad Pompeium litteras mitteret, *naues reliquas, si vellet, subduci & refici iuberet: sua classe auxi-*
XXIV *lia sese Cæsaris prohibiturum.* Erat eo tempo-

---

maneat *Cassanum*, quia hodieque in Thurino agro episcopale oppidum *Cassano* est.

3. *ab iis est interfectus*] De hoc M. Cœlio (is ipse est qui octauum librum epistolarum ad Ciceronem scripsit) Velleius Paterculus II, 68 *in vrbe seditionem, aut potius occulte bellicum tumultum mouens, primo submotus a republica; mox consularibus armis, auctore senatu, circa Thurios oppressus est.*

pore Antonius Brundusii: qui, virtuti militum confisus, scaphas nauium magnarum circiter IX cratibus pluteisque contexit, eoque milites delectos imposuit: atque eas in litore pluribus locis separatim dispositi: nauesque triremes II, quas Brundusii faciendas curauerat, per causſam exercendorum remigum, ad fauces portus prodire iussit. has cum audacius progressas Libo 2
vidisset, sperans intercipi posse, quadriremes V ad eas misit. quæ cum nauibus nostris appropinquassent, nostri veterani in portum refugerunt. illi studio incitati, incautius sequebantur. Iam ex omnibus partibus subito Antonianæ scaphæ, signo dato, se in hostes incitauerunt: primoque impetu vnam ex his quadriremem cum remigibus defensoribusque suis ceperunt: reliquas turpiter fugere coegerunt. Ad hoc detrimentum accessit, vt, equitibus per oram maritimam ab Antonio dispositis, aquari prohiberentur. qua necessitate & ignominia permotus Libo, discessit a Brundusio, obsessionemque nostrorum omisit. Multi iam menses XXV
transierant, & hiems iam præcipitauerat, neque Brundusio naues legionesque ad Cæsarem veniebant: ac non nullæ eius rei prætermissæ occasiones Cæsari videbantur, quod certe sæpe flauerant venti, quibus necessario committendum existimabat. quantoque eius amplius processerat 2

CAP. XXV. 1. *multi iam menses transierant*] non a transitu Cæsaris, qui pridie nonas Ianuarias factus fuerat, *cap. 6*: sed ab ineunte hieme.

rat temporis, tanto erant alacriores ad custo-
diam, qui classibus præerant, maioremque fi-
3 duciam prohibendi habebant: & crebris Pom-
peii litteris castigabantur, quoniam primo ve-
nientem Cæsarem non prohibuissent, vt reli-
quos eius exercitus impedirent: duriusque
quotidie tempus ad transportandum lenioribus
4 ventis exspectabant. Quibus rebus promotus
Cæsar Brundusium ad suos seuerius scripsit, vt,
nacti idoneum ventum, ne occasionem nauigan-
di dimitterent, & ad Oricum, siue ad litora Apol-
loniatium, cursum dirigerent, quod eo naues eii-
5 cere possent. Hæc a custodibus classium loca
maxime vacabant, quod se longius a portibus
XXVI committere non auderent. Illi, adhibita
audacia & virtute, administrantibus M. Antonio
& Fusio Caleno, multum ipsis militibus hortanti-
bus, neque vllum periculum pro salute Cæsaris
recusantibus, nacti austrum, naues soluunt, at-
que altera die Apolloniam Dyrrhachiumque
2 præteruehuntur. Qui cum essent ex conti-
nenti visi, Q. Coponius, qui Dyrrhachii classi
Rhodiæ præerat, naues ex portu educit, & cum
iam nostris, remissiore vento, appropinquas-
sent, idem auster increbuit, nostrisque præsi-
dio

3. *duriusque tempus exspectabant*] Ambiguus locus. Quinam *exspectabant*? Glareanus & Goduinus de Cæsarianis intelligunt, quibus facilius fuerit, vitare custodias sæua tempestate, quam molliori: Glandorpius autem de Pompeianis, qui duriorem tempestatem exspectassent, qua vel sine custodiis transportatio, quæ lenioribus ventis fieri poterat, impediretur.

dio fuit. Neque vero ille ob eam cauſſam co- 3
natu deſiſtebat, ſed labore, & perſeuerantia
nautarum, ſe vim tempeſtatis ſuperare poſſe
ſperabat, præteruectosque Dyrrhachium magna
vi venti nihilo ſecius ſequebatur. noſtri, vſi 4
fortunæ beneficio, tamen impetum claſſis time-
bant, ſi forte ventus remiſiſſet. nacti portum,
qui appellatur Nymphæum, vltra Liſſum millia
paſſuum III, eo naues introduxerunt : qui
portus ab africo tegebatur, ab auſtro non erat
tutus, leuiusque tempeſtatis, quam claſſis pe-
riculum æſtimauerunt. Quo ſimul, atque in- 5
tus eſt itum, incredibili felicitate auſter, qui
per biduum flauerat, in africum ſe ver-
tit. Hie ſubitam commutationem fortunæ XXVII
videre licuit. qui modo ſibi timuerant, hos tu-
tiſſimus portus recipiebat : qui noſtris nauibus
periculum intulerant, de ſuo timere cogebantur.
Itaque, tempore commutato, tempeſtas & no- 2
ſtros texit, & naues Rhodias adflixit, ita, vt ad
vnam conſtratæ omnes numero XVI elide-
rentur, & naufragio interirent; & ex magno re-
migum propugnatorumque numero pars ad ſco-
pulos alliſa interficeretur, pars a noſtris diſtra-
heretur : quos omnes conſeruatos Cæſar do-
mum remiſit. Noſtræ naues II tardius cur- XXVIII
ſu confecto, in noctem coniectæ, cum ignora-
rent, quem locum reliquæ cepiſſent, contra Lis-
ſum in ancoris conſtiterunt. has, ſcaphis mi- 2
no-

CAP. XXVI. 4. *Nymphæum vltra Liſſum*] Vt Liſſus vrbs vltima Illyridis ad Macedoniam; ita *Nymphæum* ſupra Liſſum promontorium & portus. *Plin. III. 22.*

noribusque nauigiis compluribus sumptis, Otacilius Crassus, qui Lissi præerat, expugnare parabat: simul de deditione eorum agebat, & incolumitatem deditis pollicebatur. Harum altera
3 nauis ducentos viginti ex legione tironum sustulerat: altera ex veterana paullo minus du-
4 centis se compleuerat. Hic cognosci licuit, quantum esset hominibus præsidii in animi fortitudine. Tirones enim, multitudine nauium perterriti; &, salo nauseaque confecti, iureiurando accepto, nihil iis nocituros hostes, se Otacilio dediderunt. qui omnes, ad eum perducti, contra religionem iurisiurandi in eius
5 conspectu crudelissime interficiuntur. At veteranæ legionis milites, item conflictati & tempestatis & sentinæ vitiis, non ex pristina virtute remittendum aliquid putauerunt; sed tractandis conditionibus, & simulatione deditionis extracto primo noctis tempore, gubernatorem
6 in terram nauem eiicere cogunt: ipsi, idoneum locum nacti, reliquam noctis partem ibi confecerunt, & luce prima, missis ad eos ab Otacilio equitibus, qui eam partem oræ maritimæ adseruabant, circiter CD, quique eos armati ex præsidio secuti sunt, se defenderunt, & non nullis eorum interfectis, incolumes ad nostros
XXIX se receperunt. Quo facto conuentus ciuium Romanorum, qui Lissum obtinebat, quod oppidum iis antea Cæsar attribuerat, muniendumque curauerat, Antonium recepit, omnibusque rebus iuuit. Otacilius, sibi timens, oppido
2 fugit, & ad Pompeium peruenit. Ex omnibus co-

copiis Antonius, quarum erat summa veteranorum III legionum, vniusque tironum, & equitum DCCC plerasque naues in Italiam remittit, ad reliquos milites equitesque transportandos: pontones, quod est genus nauium Gallicarum, Lissi reliquit; hoc consilio, vt, si forte 3
Pompeius, vacuam existimans Italiam, eo transiecisset exercitum, quæ opinio erat edita in vulgus, aliquam Cæsar ad insequendum facultatem haberet; nuntiosque ad eum celeriter 4
mittit, quibus regionibus exercitum exposuisset, & quid militum transuexisset. Hæc eo- XXX
dem fere tempore Cæsar atque Pompeius cognoscunt. nam præteruectas Apolloniam Dyrrhachiumque naues viderant: ipsi iter secundum eas terras direxerant: sed quo essent eæ
delatæ, primis diebus ignorabant: cognita- 2
que re, diuersa sibi ambo consilia capiunt; Cæsar, vt quamprimum se cum Antonio coniungeret, Pompeius, vt venientibus in itinere se opponeret, & sic imprudentes ex insidiis adoriri
posset. Eodemque die vterque eorum ex ca- 3
stris statiuis a flumine Apso exercitum educunt. Pompeius clam & noctu; Cæsar palam atque interdiu. sed Cæsari, circuitu maiore, 4
iter erat longius, aduerso flumine, vt vado transire posset. Pompeius, quia expedito itinere flumen ei transeundum non erat, magnis
itineribus ad Antonium contendit; atque, 5
vbi eum appropinquare cognouit, idoneum locum nactus, ibi copias collocauit; suosque omnes castris continuit, ignesque fieri prohibuit,

6 buit, quo occultior esset eius aduentus. Hæc ad Antonium statim per Græcos deferuntur. Ille, missis ad Cæsarem nuntiis, vnum diem sese castris tenuit. altero die ad eum peruenit
7 Cæsar. Cuius aduentu cognito, Pompeius, ne duobus circumclauderetur exercitibus, ex eo loco discedit, omnibusque copiis ad Asparagium Dyrrhachinorum peruenit, atque ibi ido-
XXXI neo loco castra ponit. His temporibus Scipio, detrimentis quibusdam circa montem Amanum acceptis, sese imperatorem appellauerat. Quo facto, ciuitatibus tyrannisque magnas imperauerat pecunias: item a publicanis
2 suæ prouinciæ debitam biennii pecuniam exegerat, & ab eisdem insequentis anni mutuam præceperat: equitesque toti prouinciæ imperauerat. Quibus coactis, finitimis hostibus
3 Parthis post se relictis, qui paullo ante M. Crassum imperatorem interfecerant, & M. Bibulum in obsidione habuerant, legiones equites-
4 que ex Syria deduxerat: summaque in sollicitudine ac timore Parthici belli in prouinciam cum

CAP. XXX. 7. *ad Asparagium Dyrrhachinorum*] Asparagium, vicus, oppidum an castellum fuerit, non constat. Situs cognoscitur ex sequente cap. 76. Adde quæ ad cap. 75 de Genuso notabimus.

CAP. XXXI. 1. *Scipio detrimentis circa Amanum*] Scipioni Metello, Pompeii socero, prouincia Syria obuenerat, *supra cap. 6.* cuius victoriolam contra barbaros Amani montis Cæsar detrimenta prouinciæ appellat, vt Vossius interpretatur: aut potius, quia ipse a barbaris clade non minore adfectus, tamen sibi victoriam & nomen imperatorium tribuerat.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0488
DFG

cum veniſſet, ac non nullæ militum voces audirentur, *ſeſe, contra hoſtem ſi ducerentur, ituros; contra ciuem & conſulem arma non laturos*; deductis Pergamum atque in locupletiſſimas vrbes in hiberna legionibus, maximas largitiones fecit, & confirmandorum militum cauſſa, diripiendas iis ciuitates dedit. Interim acerbiſſime imperatæ pe- XXXII. 1
cuniæ tota prouincia exigebantur. Multa
præterea generatim ad auaritiam excogitabantur, in capita ſingula ſeruorum ac liberorum tributum imponebatur. Columnaria, 2
oſtiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, vecturæ imperabantur, cuius modo rei nomen reperiri poterat. hoc ſatis eſſe ad cogendas pecunias videbatur. non ſolum vrbibus, 3
ſed pæne vicis caſtellisque ſingulis cum imperio
præficiebantur, qui horum quid acerbiſſime crudeliſſimeque fecerat, is & vir & ciuis optimus habebatur. erat plena lictorum & imperiorum 4
prouincia, conferta præfectis atque exactoribus.
qui,

CAP. XXXII. 1. *pecuniæ tota prouincia*] non Syria, ex qua regreſſus iam Scipio fuerat; ſed Aſia prætoria prouincia, tum autem, videtur, prætore vacua; per quam ipſi in Græciam ad Pompeium transeundum erat.

2. *columnaria, oſtiaria*] Fuit Columnarium tributi genus, quod pro ſingulis columnis pendebatur; ſicut Oſtiarium, quod pro oſtiis. De illo Cicero ad Attic. XIII epiſt. VI *columnarium vide ne nullum debeamus*: de hoc idem lib. III Fam. epiſt. VIII *in acerbiſſima exactionem capitum atque oſtiorum.*

4. *imperiorum*] imperantium, exigentium.

qui, præter imperatas pecunias, ſuo etiam priuato compendio ſeruiebant. dictitabant enim, ſe domo patriaque expulſos, omnibus neceſſariis egere rebus, vt honeſta præſcriptione rem
5 turpiſſimam tegerent. Accedebant ad hæc grauiſſimæ vſuræ, quod in bello plerumque accidere conſueuit, vniuerſis imperatis pecuniis: quibus in rebus prolationem diei donationem eſſe dicebant. itaque æs alienum prouinciæ eo
6 biennio multiplicatum eſt. nec minus ob eam cauſſam ciuibus Romanis eius prouinciæ, ſed in ſingulos conuentus, ſingulasque ciuitates, certæ pecuniæ imperabantur: mutuasque illas ex S C. exigi dictitabant: publicanis, vti in ſorte fecerant, inſequentis anni vectigal pro mutuo. præ-

---

ſuo etiam priuato compendio] quæſtui, vtilitati. Cic. 1 v Verr. c. 3. *cum quæſtu compendioque dimittit*: & Orat. v ſeu Frumentaria c. 46. *in quæſtu ſunt compendioque verſati*. Ceterum, vt edidimus, MS. Carrar. & Gryph. legunt: vetus Bononii Taruiſini, *priuato imperio compendioque*. Vnde *imperio* non nullis libris hæſit.

6. *publicanis, vti in ſorte fecerant*] Quid eſt *in ſorte*? an ſortitione publicani redemerunt prouinciarum vectigalia? an *ſors* hoc loco ſumma & prima pecunia? quid igitur publicani fecerant? Cap. 31. ſect. 2. præſcriptum eſt, Scipionem *a publicanis* Syriæ prouinciæ *pecuniam inſequentis anni mutuam præcepiſſe*. Hoc dum reputo & cum præſentibus verbis confero, non poſſum Glandorpii ſententiam improbare, qui pro *ſorte* legendum *Syria* eſſe cenſuit. Omnia tum plana ſunt & hiſtoriæ conſona.

pro mutuo] Veteres libri *pro mutuo*: deinceps editi *promutuum*, quod neſcio an ætatis Cæſarianæ ſit. Aiunt

prætereа Ephesi a fano Dianæ depositas antiqui- 7
tus pecunias Scipio tolli iubebat, ceterasque eius
deæ statuas. Cum in fanum ventum esset, XXXIII
adhibitis compluribus senatorii ordinis, quos
aduocauerat Scipio, litteræ ei redduntur a Pom-
peio, mare transisse cum legionibus Cæsarem,
properaret ad se cum exercitu venire, omniaque
posthaberet. His litteris acceptis, quos aduo- 1
cauerat, dimittit: ipse iter in Macedoniam pa-
rare incipit: paucisque post diebus est profe-
ctus. hæc res Ephesiæ pecuniæ salutem attu-
lit. Cæsar, Antonii exercitu coniuncto, de- XXXIV
ducta Orico legione, quam tuendæ oræ mari-
timæ caussa posuerat, tentandas sibi prouincias
longiusque procedendum existimabat; &, 2
cum ad eum legati veniissent ex Thessalia Aeto-
liaque, qui, præsidio misso, pollicerentur ea-
rum gentium ciuitates imperata facturas, L. Cas-
sium Longium cum legione tironum, quæ
appellabatur XXVII, atque equitibus CC in
Thessaliam; C. Caluisium Sabinum cum cohor-
tibus V paucisque equitibus in Aetoliam misit:
maxime eos, quod erant propinquæ regiones,
de re frumentaria, vt prouiderent, hortatus est.
Cn. Domitium Caluinum cum legionibus II, 3
XI, & XII, & equitibus D in Macedoniam pro-
fi-

---

iuris verbum esse ex lege 40. n. 5. D. de Statu liberis, *promutuum eis dederit*. Sed & hic castigatiores libri *promutuo*. Glossæ tamen, προδανείζομαι, *promutuor*.

4 ficiſci iubet. Cuius prouinciæ ab ea parte, quæ
libera appellabatur, Menedemius, princeps ea-
rum regionum, miſſus legatus, omnium ſuo-
XXXV rum excellens ſtudium profitebatur. Ex his
Caluiſius, primo aduentu ſumma omnium Ae-
tolorum receptus voluntate, præſidiis aduerſa-
riorum Calydone & Naupacto reiectis, omni
2 Aetolia potitus eſt. Caſſius in Theſſaliam cum
legione peruenit. hic cum eſſent factiones duæ,
varia voluntate ciuitatum vtebatur. Egeſaretus,
veteris homo potentiæ, Pompeianis rebus ſtude-
bat. Petreius, ſummæ nobilitatis adoleſcens,
ſuis ac ſuorum opibus Cæſarem enixe iuua-
XXXVI bat. Eodemque tempore Domitius in Ma-
cedoniam venit: & cum ad eum frequentes ci-
uitatum legationes conuenire cœpiſſent, nun-
tiatum eſt, adeſſe Scipionem cum legionibus
3 magna & opinione & fama omnium. nam ple-
rum-

CAP. XXXIV. 4. *ab ea parte, quæ libera appellabatur*] Libertas illa ex Aemilii Pauli conſtitutione videtur reliqua fuiſſe, de qua Liuius XLV, 29, & licet partis huius ſitus atque limites definiri non poſſint: tamen quadruplicis illius diuiſionis veſtigia in nummis ſuperſunt, in Theſauro Regio Boruſſo Brand. adſeruatis. (vid. nob. Beger. p. 481) in quorum vno eſt ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΠΡΩΤΗΣ: qui huic reſpondet, ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΔΕΥΤΕΡΑΣ, penes ſummum virum Gisb. Cuperum eſt, Smyrna cum aliis adlatus. Adde illuſtriſſ. Spanhemi Orbem Rom. p. 289.

CAP. XXXV. 1. *Calydone & Naupacto*] Vtraque vrbs eſt Aetoliæ: *Calydon* caput regionis ad Euenum fluuium; *Naupactus* extrema ad Locrorum Ozolarum fines, nunc Lepanto.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0492
DFG

rumque in nouitate fama antecedit. Hic nullo
in loco Macedoniæ moratus, magno impetu
contendit ad Domitium, & cum ab eo millia
passuum xx abfuisset, subito se ad Cassium
Longinum in Thessaliam conuertit. hoc adeo
celeriter fecit; vt simul adesse & venire nun-
tiaretur. &, quo iter expeditius faceret, M. Fa- 3
uonium ad flumen Haliacmonem, quod Mace-
doniam a Thessalia diuidit, cum cohortibus
IIx præsidio impedimentis legionum reliquit,
castellumque ibi muniri iussit. Eodem tempore 4
equitatus regis Coti ad castra Cassii aduolauit, qui
circum Thessaliam esse consueuerat. Tum ti- 5
more perterritus Cassius, cognito Scipionis ad-
uentu, visisque equitibus, quos Scipionis esse
arbitrabatur, ad montes se conuertit, qui Thes-
saliam cingunt: atque ex his locis Ambraciam
versus iter facere cœpit. At Scipionem, prope- 6
rantem sequi, litteræ sunt consecutæ a M. Fauo-
nio, Domitium cum legionibus adesse, nec se
præsidium, vbi constitutus esset, sine auxilio
Scipionis, tenere posse. Quibus litteris acce- 7
ptis, consilium Scipio iterque commutat; Cas-
sium sequi desistit, Fauonio auxilium ferre
contendit. Itaque, die ac nocte continuato iti- 8
nere, ad eum peruenit, tam opportuno tem-
pore, vt simul Domitiani exercitus puluis cer-
neretur, vt primi antecursores Scipionis vide-
rentur. Ita Cassio industria Domitii, Fauonio
Scipionis celeritas salutem attulit. Scipio, XXXVII
in castris statiuis biduo moratus, ad flumen, quod
inter eum & Domitii agmen fluebat, Haliacmo-

nem, tertio die prima luce exercitum vado transducit; & castris positis, postero die mane copias
2 ante frontem castrorum instruit. Domitius tum quoque sibi dubitandum non putauit, quin, productis legionibus, prœlio decertaret. sed, cum esset inter bina castra campus, circiter millium passuum VI, castris Scipionis aciem
3 suam subiecit. ille a vallo non discedere perseuerauit. attamen, ægre retentis Domitianis militibus, est factum, ne prœlio contenderetur; & maxime, quod riuus difficilibus ripis, castris Scipionis subiectus, progressus nostrorum im-
4 pediebat. Quorum studium alacritatemque pugnandi cum cognouisset Scipio, suspicatus fore, vt postero die aut inuitus dimicare cogeretur, aut magna cum infamia castris se continere, qui magna exspectatione venisset; temere progressus turpem habuit exitum; & noctu, ne conclamatis quidem vasis, flumen transit, atque in eamdem partem, ex qua venerat, rediit; ibique prope flumen, edito natura loco castra po-
5 suit. Paucis diebus interpositis, noctu insidias equitum collocauit: quo in loco superioribus fere diebus nostri pabulari consueuerant. & cum, quotidiana consuetudine, Q. Varus, præfectus equitum Domitii, venisset; subito illi ex in-
6 sidiis consurrexerunt. sed nostri fortiter eorum impetum tulerunt; celeriterque ad suos quisque ordines rediit, atque vltro vniuersi in
7 hostes impetum fecerunt. ex his circiter LXXX interfectis, reliquis in fugam coniectis, nostri duobus amissis, in castra se recepe-

pe-

perunt. His rebus gestis, Domitius, sperans XXXVIII
Scipionem ad pugnam elici posse, simulauit
sese, angustiis rei frumentariæ adductum, castra
mouere, vasisque militari more conclamatis,
progressus millia passuum III, loco idoneo &
occulto omnem exercitum equitatumque collo-
cauit. Scipio, ad sequendum paratus, equitatum 2
magnamque partem leuis armaturæ, ad explo-
randum iter Domitii & cognoscendum, præmi-
sit. qui cum essent progressi, primæque turmæ 3
insidias intrauissent; ex fremitu equorum illata
suspicione, ad suos se recipere cœperunt; quique
hos sequebantur, celerem eorum receptum con-
spicati, restiterunt. nostri, cognitis hosti insi- 4
diis, ne frustra reliquos exspectarent, duas nacti
turmas exceperunt. in his fuit M. Opimius,
præfectus equitum: reliquos omnes earum tur-
marum aut interfecerunt, aut captos ad Do-
mitium deduxerunt. Deductis oræ mariti- XXXIX
mæ præsidiis, Cæsar, vt supra demonstratum est,
III cohortes Orici, oppidi tuendi caussa, reli-
quit, iisque custodiam nauium longarum trans-
didit, quas ex Italia transduxerat. huic officio
oppidoque præerat Acilius legatus. Is naues 2
nostras in interiorem partem post oppidum
reduxit, & ad terram deligauit, faucibusque
portus nauem onerariam submersam obiecit,
& huic alteram coniunxit, super qua turrim ef-
fectam ad ipsum introitum portus opposuit,
&

CAP. XXXVIII. 4. *cognitis hosti insidiis*] cognitis ab hoste. Male *hostium* Scal. ediderat. Vide Voss.

& militibus compleuit, tuendamque ad omnes
XL repentinos casus transdidit. Quibus cognitis
rebus, Cn. Pompeii filius, qui classi Aegyptiæ
præerat, ad Oricum venit, submersamque nauim
remulco multisque contendens funibus abdu-
2 xit: atque alteram nauem, quæ erat ad custo-
diam ab Acilio posita, pluribus adgressus naui-
bus, in quibus ad libram fecerat turres, vt ex su-
periori pugnans loco, integrosque semper defa-
tigatis submittens, & reliquis partibus simul ex
terra scalis, & classe mœnia oppidi tentans, vt
aduersariorum manus diduceret, labore & mul-
3 titudine telorum nostros vicit: deiectisque
defensoribus, qui omnes scaphis excepti refu-
4 gerunt, etiam nauem expugnauit: eodemque
tempore ex altera parte molem tenuit naturalem
obiectam, quæ pæne insulam contra oppidum
effecerat: IV biremes, subiectis scutulis, impul-
sas vectibus in interiorem partem transduxit.
ita, ex vtraque parte naues longas adgressus,
quæ erant deligatæ ad terram, atque inanes, IV
ex

CAP. XL. 1. *ad Oricum venit*] Recte, quia sæpe Cæsar in his expressit præpositionem.

2. *in quibus ad libram fecerat turres*] Turres in nauibus erectas vidimus supra Gallico Bello III, 14. Hic vero *ad libram* dicuntur factæ, quia binæ erant in naui, vt altera alterius æquaret pondus, ne inclinaret nauis. Factæ autem vel in prora & puppi, vel ad latus vtrumque. De his Schefferus Mil. Nav. II, 5.

4. *subiectis scutulis*] lignis teretibus. Supra lib. II, 10. Civ. B. dixerat *palangas* siue *phalangas*. Glossæ Cyrilli: *Scutula*, σκυτάλη.

ex his abduxit, reliquas incendit. Hoc confecto negotio, D. Lælium, ab Asiatica classe abductum, reliquit, qui commeatus Bullide atque Amantia importari in oppidum prohibebat; ipse, Lissum profectus, naues onerarias xxx, a M. Antonio relictas, intra portum adgressus, omnes incendit: Lissum expugnare conatus, defendentibus ciuibus Romanis, qui eius erant conuentus, militibusque, quos præsidii caussa miserat Cæsar, triduum moratus, paucis in oppugnatione amissis, re infecta, inde discessit. Cæsar, XLI postquam Pompeium ad Asparagium esse cognouit, eodem cum exercitu profectus, & expugnato in itinere oppido Parthinorum, in quo Pompeius præsidium habebat, III die in Macedoniam ad Pompeium peruenit, iuxtaque eum castra posuit; & postridie, eductis omnibus copiis, acie instructa, decernendi potestatem Pompeio fecit. vbi eum suis locis se tenere animaduertit, reducto in castra exercitu, aliud sibi consilium capiendum existimauit. itaque postero die omnibus copiis, magno circuitu, difficili angustoque itinere, Dyrrhachium profectus est, sperans, Pompeium aut Dyrrhachium compelli, aut ab eo intercludi posse, quod omnem commeatum totiusque belli apparatum eo contulisset, vt accidit. Pompeius enim, primo ignorans eius consilium, quod diuerso ab ea regione itinere profectum videbat, angustiis rei frumentariæ compulsum discessisse existimabat: postea, per exploratores certior factus, postero

die castra mouit, breuiore itinere se occurrere ei
5 posse sperans. quod fore suspicatus Cæsar, militesque adhortatus, vt æquo animo laborem ferrent, parua parte noctis itinere intermisso, mane Dyrrhachium venit, cum primum agmen Pompeii procul cerneretur, atque ibi ca-
XLII stra posuit. Pompeius intercluſus Dyrrhachio, vbi propositum tenere non potuit, secundo vsus consilio, edito loco, qui appellatur Petra, aditumque habere nauibus mediocrem, atque eas a quibusdam protegit ventis, castra communit.
2 eo partem nauium longarum conuenire, frumentum commeatumque ab Asia, atque omnibus regionibus, quas tenebat, comportari imperat. Cæsar, longius bellum ductum iri existimans, & de Italicis commeatibus desperans, quod tanta diligentia omnia litora a Pompeianis tenebantur, classesque ipsius, quas hieme in Sicilia, Gallia, Italia fecerat, morabantur, in Epirum, rei frumentariæ caussa, L. Canuleium legatum
4 misit: quodque hæ regiones aberant longius, locis certis horrea constituit, vecturasque frumenti finitimis ciuitatibus descripsit: item Lisso, Parthinisque, & omnibus castellis, quod esset
5 frumenti, conquiri iussit. id erat perexiguum, cum ipsius agri natura, quod sunt loca aspera & montuosa, ac plerumque vtuntur frumento importato: tum quod Pompeius hæc prouiderat, & superioribus diebus prædæ loco Parthinos habuerat, frumentumque omne conquisitum, spoliatis effossisque eorum domibus, per equi-
XLIII tes comportauerat. Quibus rebus cognitis,

Cæ-

Cæsar consilium capit ex loci natura. erant
enim circum castra Pompeii permulti editi at-
que asperi colles; hos primum præsidiis tenuit,
castellaque ibi communit. inde, vt loci cuiusque 2
natura ferebat, ex castello in castellum perducta
munitione, circumuallare Pompeium instituit:
hæc spectans, quod angusta re frumentaria vteba-
tur: quodque Pompeius multitudine equitum
valebat, quo minore periculo vndique fru-
mentum commeatumque exercitui supportare
posset: simul, vt pabulatione Pompeium pro- 3
hiberet, equitatumque eius ad rem gerendam
inutilem efficeret: tertio, vt auctoritatem, 4
qua ille maxime apud exteras rationes niti vide-
batur, minueret; cum fama per orbem terra-
rum percrebuisset, illum a Cæsare obsideri, neque
audere prœlio dimicare. Pompeius neque XLIV
a mari Dyrrhachioque discedere volebat; quod
omnem apparatum belli, tela, arma, tormenta,
ibi collocauerat, frumentumque exercitui naui-
bus supportabat; neque munitiones Cæsaris
prohibere poterat, nisi prœlio decertare vellet,
quod eo tempore statuerat non esse faciendum.
Relinquebatur, vt extremam rationem belli 2
sequens, quam plurimos colles occuparet, &
quam latissimas regiones præsidiis teneret, Cæ-
sarisque copias, quam maxime posset, distine-
ret, idque accidit. castellis enim XXIV effe- 3
ctis, XV millia passuum circuitu amplexus, hoc
spatio pabulabatur; multaque erant intra eum
locum manu sata, quibus interim iumenta pasce-
ret. atque, vt nostri perpetuas munitiones vi- 4

debant, perductas ex castellis in proxima castella, ne quo loco erumperent Pompeiani, & nostros post tergum adorirentur, timebant: ita illi
2 interiore spatio perpetuas munitiones efficiebant; ne quo loco nostri intrare, atque ipsos a
5 tergo circumuenire possent. sed illi operibus vincebant, quod & numero militum præstabant, & interiore spatio minorem circuitum habe-
6 bant. Quæ cum erant loca Cæsari capienda, etsi prohibere Pompeius totis copiis, & dimicare non constituerat, tamen suis locis sagittarios funditoresque mittebat, quorum magnum habebat numerum; multique ex nostris vulnerabantur: magnusque incesserat timor sagitta-
7 rum: atque omnes fere milites aut ex subcoactis, aut ex centonibus, aut ex coriis tunicas aut
XLV tegmenta fecerant, quibus tela vitarent. In occupandis præsidiis magna vi vterque vtebatur. Cæsar, vt quam angustissime Pompeium contineret; Pompeius, vt quam plurimos colles quam maximo circuitu occuparet. crebraque
2 ob eam caussam prœlia fiebant. In his, cum legio Cæsaris IX præsidium quoddam occupauisset, & munire cœpisset; huic loco propinquum & contrarium collem Pompeius occupauit, nostrosque opere prohibere cœpit; &, cum vna
3 ex

CAP. XLIV. 7. *ex subcoactis*] Sic veteres: posterius excusi legunt *ex coactis*, quod idem est. Plinius VIII, 48. *lanas coactas* dixit: Vlpianus lege XXV. n. 1. Dig. de auro, arg. *coactilia*. nostrates *gewalekt*. Gruter. Inscript. p. 648 n. 3. LANARI. COACTOR, & num. 4. LANARIVS COACTILIARIVS.

ex parte prope æquum aditum haberet, primum
sagittariis funditoribusque circumiectis, postea
leuis armaturæ magna multitudine missa, tor-
mentisque prolatis, munitiones impediebat.
neque erat facile nostris, vno tempore propu- 4
gnare & munire. Cæsar, cum suos ex omnibus
partibus vulnerari videret, recipere se statuit, &
loco excedere. erat per decliue receptus: illi 5
autem hac acrius instabant, neque regredi no-
stros patiebantur, quod timore adducti, locum
relinquere videbantur. Dicitur eo tempore 6
glorians apud suos Pompeius dixisse, *non recu-*
sare se, quin nullius vsus imperator existimaretur,
si sine maximo detrimento legiones Cæsaris sese
recepissent inde, quo temere essent progres-
sæ. Cæsar receptui suorum timens, crates XLVI
ad extremum tumulum contra hostem proferri,
& aduersas locari: intra has mediocri latitudine
fossam, tectis militibus, obduci iussit, locum-
que in omnes partes quam maxime impediri.
ipse idoneis locis funditores instruxit, vt præsi- 2
dio nostris se recipientibus essent. His rebus
completis, legiones reduci iussit. Pompeiani 3
hoc insolentius atque audacius nostros premere
& instare cœperunt; cratesque, pro munitione
obiectis, propulerunt, vt fossas transcenderent.
Quod cum animaduertisset Cæsar, veritus, ne 4
non reducti, sed reiecti, viderentur, maiusque
detrimentum caperetur, a medio fere spatio suos
per Antonium, qui ei legioni præerat, cohorta-
tus, tuba signum dari; atque in hostes impetum
fieri iussit. Milites legionis IX subito consti- 5
pa-

pati pila coniecerunt; & ex inferiore loco aduersus cliuum incitati cursu, præcipites Pompeianos egerunt, & terga vertere coegerunt. Quibus ad recipiendum crates directæ, longuriique obiecti, & institutæ fossæ magno impedi-
6 mento fuerunt. Nostri vero, qui satis habebant sine detrimento discedere, compluribus interfectis, v omnino suorum amissis, quietissime se receperunt, paulloque citrà eum locum morati, aliis comprehensis collibus, munitio-
XLVII nes perfecerunt. Erat noua & inusitata belli ratio, cum tot castellorum numero, tantoque spatio, & tantis munitionibus, & toto obsidionis genere, tum etiam reliquis rebus.
2 nam quicumque alterum obsidere conati sunt, perculsos atque infirmos hostes adorti, aut prœlio superatos, aut aliqua offensione permotos continuerunt, cum ipsi numero militum equi-
3 tumque præstarent. Caussa autem obsidionis hæc fere esse consueuit, vt frumento hostes prohibeantur. at contra, integras atque incolumes copias Cæsar inferiore militum numero continebat; cum illi omnium rerum copia abundarent.
4 quotidie enim magnus vndique nauium numerus conueniebat, quæ commeatum supportarent: neque vllus flare ventus poterat, quin
5 aliqua ex parte secundum cursum haberet. ipse autem, consumptis omnibus longe lateque frumentis, summis erat in angustiis: sed tamen
6 hæc singulari patientia milites ferebant. recordabantur enim, eadem se superiore anno in Hispania perpessos, labore & patientia maximum

mum bellum confeciſſe. meminerant, ad
Aleſiam magnam ſe inopiam perpeſſos, multo
etiam maiorem ad Auaricum, maximarum ſe
gentium victores diſceſſiſſe. non, illis hor- 7
deum cum daretur, non legumina recuſabant:
pecus vero, cuius rei ſumma erat ex Epiro co-
pia, magno in honore habebant. Eſt XLVIII
etiam genus radicis inuentum ab iis, qui fue-
rant cum Valerio, quod appellatur chara: quod
admiſtum lacte multum inopiam leuabat. id
ad ſimilitudinem panis efficiebant. eius erat 2
magna copia. ex hoc effectos panes. cum in
colloquiis Pompeiani famem noſtris obiecta-
rent, vulgo in eos iaciebant, vt ſpem eorum
minuerent. Iamque frumenta matureſcere XLIX
incipiebant, atque ipſa ſpes inopiam ſuſtenta-
bat, quod celeriter ſe habituros copiam confi-
debant. crebroque voces militum in vigiliis 3
col-

CAP. XLVIII. 1. *ab iis qui fuerant cum Valerio*] D. Voſſius & Goduinus L. Valerium Flaccum intelligunt, Aſiæ, Mithridatico bello, prætorem, a Fimbria oppreſſum. *Vellei.* II, 24. A quo Οὐαλερίειοι, *Valeriani* milites dicti, Lucullo rebelles, *Dio* XXXV: quos idem lib. LV p. 564. εἰκοσοὺς, *viceſimanos* ſeu legionem XX appellat. Alii de Valerio quodam in Cæſaris exercitu interpretantur.

quod appellatur chara] Plinius XIX, 8. *lapſanam* hanc radicem vocat. *Olus ſilueſtre*, inquit, *eſt trium foliorum, diui Iulii carminibus præcipue iocisque militaribus celebratum: alternis quippe verſibus exprobrauere, lapſana ſe vixiſſe apud Dyrrhachium.* Mirabilis inde confecti panis meminerunt etiam Plutarchus Cæſare p. 726, Suetonius c. 68.

colloquiisque audiebantur, *prius se cortice ex arboribus victuros, quam Pompeium e manibus*
3 *dimissuros.* frequenter etiam ex perfugis cognoscebant, equos eorum vix tolerari, reliqua
4 vero iumenta interisse; vti autem ipsos valetudine non bona, cum angustiis loci, & odore tetro, & multitudine cadauerum, & quotidianis laboribus insuetos operum, tum aquæ summa inopia [adfectos] omnia enim flumina, atque omnes riuos, qui ad mare pertinebant, Cæsar aut auerterat, aut magnis operibus obstruxerat. atque, vt erant loca montuosa, & ad specus angustiæ vallium, has sublicis in terram dimissis, præsepserat, terramque aggesserat, vt
5 aquam continerent. itaque illi necessario loca sequi demissa ac palustria, & puteos fodere, cogebantur: atque hunc laborem ad quotidiana opera addebant: qui tamen fontes a quibusdam præsidiis aberant longius, & celeriter æstibus exaresebant. At Cæsaris exercitus optima valetudine summaque aquæ copia vtebatur: tum commeatus omni genere præter frumentum abundabat: quibus quotidie melius succedere tempus maioremque spem maturitate
L. frumentorum proponi videbant. In nouo genere belli nouæ ab vtrisque bellandi rationes reperiebantur. illi, cum animaduertissent ex ignibus nocte cohortes nostras ad munitiones excubare, silentio adgressi, vniuersam in-

CAP. XLIX. 4. *inopia adfectos*] Participium delent Ciacconius, Scaliger, Gronouius. Vide huius Observ. I V, 17.

intra multitudinem sagittas coniiciebant, & se confestim ad suos recipiebant. Quibus rebus 2
nostri, vsu docti, hæc reperiebant remedia, vt alio loco ignes facerent, alio excubarent.

Desunt.

Interim certior factus P. Sulla, quem discedens castris præfecerat Cæsar, auxilio cohorti venit cum legionibus II, cuius ad- LI
uentu facile sunt repulsi Pompeiani. ne- 2
que vero conspectum aut impetum nostrorum tulerunt: primisque deiectis, reliqui se verterunt & loco cesserunt. sed insequentes nostros, ne longius prosequerentur, Sulla reuocauit: At plerique existimant, si acrius insequi 3
voluisset, bellum eo die potuisse finiri. cuius consilium reprehendendum non videtur. aliæ 4
enim sunt legati partes, atque imperatoris; alter omnia agere ad præscriptum, alter libere ad summam rerum consulere debet. Sulla, a 5
Cæsare castris relictus, liberatis suis, hoc fuit contentus, neque prœlio decertare voluit; quæ res fortasse aliquem reciperet casum; ne imperatorias sibi partes sumpsisse videretur. Pom- 6
peianis magnam res ad receptum difficultatem ad-

CAP. LI. 1. *Interim certior factus P. Sulla*] Quod hæc cum superioribus non cohærent, indicio est, non pauca excidisse quæ ex Dionis lib. XLI & aliunde suppleantur. Præcipuum ex iis est, quod Cæsar Dyrrhachium occupare adgressus, cum in angustias venisset, magnum periculum adierit, multosque amiserit suorum.

adferebat. nam, ex iniquo progressi loco, in summo constiterant. si per decliue sese recipe-
rent, nostros ex superiore insequentes loco vere-
7 bantur. neque multum ad solis occasum tem-
poris supererat. spe enim conficiendi negotii
8 prope in noctem rem deduxerant. ita, neces-
sario atque ex tempore capto consilio, Pompe-
ius tumulum quemdam occupauit: qui tantum
aberat a nostro castello, vt telum tormentumve
missum adiici non posset. Hoc consedit loco,
atque eum communit: omnesque ibi copias
LII continuit. Eodem tempore duobus præterea
locis pugnatum est. nam plura castella Pompe-
ius pariter, distinendæ manus caussa, tentaue-
rat: ne ex proximis præsidiis succurri posset.
2 vno loco Volcatius Tullus impetum legionis
sustinuit cohortibus III, atque eam loco depulit.
altero Germani, munitiones nostras egressi,
compluribus interfectis, sese ad suos incolumes
LIII receperunt. Ita, vno die VI prœliis factis,
III ad Dyrrhachium, III ad munitiones, cum
horum omnium ratio haberetur, ad duorum
millium numero ex Pompeianis cecidisse repe-
rie-

CAP. LIII. 1. *ad duorum millium numero*] Ita plerique libri, veteres, noui: Carrarienſis autem codex & Gryphius *numerum*. Nec vero prior illa consensio damnanda, cui & in aliis superest præsidium. Nonius Marcellus in *binûm m. n.* ex Sisenna: *ad binûm millium numero sauciis vtrimque factis*. Ellipsis ergo subest, Forsan *ad summam* aut similis vocis. Sæpe autem Cæsar numeralibus addit sextum casum *numero*: Vide de B. Gall. lib. I. c. 5. sect. 2. & lib. II. c. 4. §. 8. & alibi.

riebamus, euocatos [& manipulares] centurionesque complures. In eo fuit numero Valerius Flaccus, L. filius, eius, qui prætor Asiam obtinuerat: signaque sunt VI militaria relata. nostri non amplius XX omnibus sunt prœliis desiderati. sed in castello nemo fuit omnino militum, quin vulneraretur; quatuorque ex vna cohorte centuriones oculos amiserunt. & cum laboris sui periculique testimonium adferre vellent, millia sagittarum circiter XXX in castellum coniecta, Cæsari renumerauerunt; scutoque ad eum relato Scæuæ centurionis, inuenta sunt in eo foramina CXX. quem Cæsar, vt erat de se meritus & de republ. donatum mil-

2 3 4 5

& manipulares] Veteres libri hoc insertum habent: quod abest ab aliis. Manutius quoque inserendum censet, vt tria genera militum cecidisse referantur.

2. *L. filius, eius, qui prætor Asiam obtinuerat*] D. Vossio ad c. 48. est hic prætor, quem Fimbria interfecit: Glandorpio & Hotmano ille, pro quo exstat Ciceronis oratio. Priorem Velleius II, 24. *consularem virum*, Appianus Mithrid. p. 345. ὕπατον, *consulem* appellat. Fuit sane Asia prætoria prouincia, belli autem tempore consularis. Vid. H. Noris Cenotaph. Piſ. p. 206.

4. *foramina CXX*] Sic Pal. codex: & alius MS. Bong. *centum XX*. Etiam Suetonius c. 68 & Val. Maximus III, 2. *centum & viginti*: & Plutarchus Cæs. p. 715 ἑκατὸν, qui vero addit καὶ τριάκοντα. Hinc emendandi vulgares Cæsaris libri, in quibus est CCXXX.

5. *donatum millibus ducentis æris*] Suspecta pluribus vox æris, vt *nummûm* seu *sestertiûm* subaudiatur. Olim excusi, *donauit m. d. atque.*

millibus ducentis [æris,] ab octauis ordinibus ad primum pilum se transducere, pronuntia-
6 uit. eius enim opera castellum conseruatum esse, magna ex parte constabat; cohortemque postea duplici stipendio, frumentoque, & speciariis militaribusque donis amplissime do-
LIV nauit. Pompeius, noctu magnis additis munitionibus, reliquis diebus turres exstruxit, &
2 in altitudinem pedum XV effectis operibus, vineis eam partem castrorum obtexit; & V intermissis diebus, alteram noctem subnubilam nactus, exstructis omnibus castrorum portis, & ad impediendum obiectis, tertia inita vigilia, silentio exercitum eduxit, & se in antiquas
LV munitiones recepit. Aetolia, Acarnania, Amphilochis per Cassium Longinum, & Caluisium Sabinum, vt demonstrauimus, receptis, tentandam sibi Achaiam, ac paullo longius progrediendum, existimabat Cæsar: itaque eo Fu-

---

ab octauis ordinibus ad primum pilum] extra ordinem & per saltum, virtutis ergo. *Primum pilum* ex MS. vetusto reddidit Manutius, quia hoc loco ordinis nomen est, quem *primipilus* vulgatorum non exprimit. De ordinibus & adscensione per illos supra dictum.

6. *frumentoque & speciariis militaribusque*] A ducentis & pluribus annis editum fuit, *frumentoue, speciariis*, cetera: MSS. *frumento, vespe ciarus*, vnde alii aliud, Dionys. Vossius hunc simplicem sensum ex litterarum numero ac vestigiis collegit: *frumento, veste, & aliis militaribus donis.* quod præ ceterorum interpretamento placet. De redundante *que* eumdem consule.

Fufium Calenum misit: & Q. Sabinum, & Cassium cum cohortibus adiungit. Quorum cognito aduentu, Rutilius Lupus, qui Achaiam, missus a Pompeio, obtinebat, Isthmum præmunire instituit, vt Achaia Fufium prohiberet. Calenus Delphos, Thebas, & Orchomenum voluntate ipsarum ciuitatum recepit: non nullas per vim expugnauit: reliquas ciuitates, circummissis legationibus, amicitia Cæsaris conciliare studebat. In his rebus fere erat Fufius occupatus. Omnibus deinceps diebus Cæsar exercitum in aciem æquum in locum produxit, si Pompeius prœlio decertare vellet; vt pæne castris Pompeii legiones subiiceret: tantumque a vallo eius prima acies aberat, vti ne in eam telum tormentumue adiici posset. Pompeius autem, vt famam & opinionem hominum teneret, sic pro castris exercitum constituebat, vt III acies vallum contingeret, omnisque eius instructus exercitus telis ex vallo abiectis protegi posset. Hæc cum in Achaia atque apud Dyrrhachium gererentur, Scipionemque in Macedoniam veniisse constaret, non oblitus pristini instituti Cæsar, mittit ad eum Clodium, suum atque illius familiarem, quem, ab illo transditum initio & commendatum, in suorum necessariorum numero habere instituerat. Huic dat litteras mandataque ad eum, quorum hæc erat summa: *sese omnia de pace expertum, nihil adhuc arbitrari factum vitio eorum, quos esse auctores eius rei voluisset, quod sua mandata perferre non oppor-*

LVI

LVII

tuno tempore ad Pompeium vererentur. Scipionem ea auctoritate esse, vt non solum libere, quæ probasset, exponere, sed etiam ex magna parte compellere atque errantem regere posset. præesse autem suo nomine exercitui, vt, præter auctoritatem, vires quoque ad coercendum haberet; quod si fecisset, quietem Italiæ, pacem prouinciarum, salutem imperii vni omnes acceptam relaturos. LVIII Hæc ad eum mandata Clodius refert. ac primis diebus, vt videbatur, libenter auditus, reliquis ad colloquium non admittitur. 2 Castigato Scipione a Fauonio, vt postea, confecto bello re eriebamus, infectaque re, 3 sese ad Cæsarem recepit. Cæsar, quo facilius equitatum Pompeianum ad Dyrrhachium contineret, & pabulatione prohiberet, aditus duos, quos esse angustos demonstrauimus, magnis operibus præmuniuit, castellaque his locis posuit. 4 Pompeius, vbi nihil proficere equitatu cognouit, paucis intermissis diebus, rursum eum 5 nauibus ad se intra munitiones recipit. Erat summa inopia pabuli, adeo, vt foliis ex arboribus strictis & teneris arundinum radicibus contusis 6 equos alerent. frumenta enim, quæ fuerant intra munitiones sata, consumpserant; & cogebantur Corcyra atque Acarnania, longo interiecto nauigationis spatio, pabulum supportare, quoque erat eius rei minor copia, hordeo adaugere, atque his rationibus equitatum tolerare. 7 Sed, postquam non modo hordeum pabulumque omnibus in locis, herbæque defectæ, sed etiam frons ex arboribus deficiebant, cor-

ru-

ruptis equis macie, conandum sibi aliquid Pompeius de eruptione existimauit. Erant apud LIX
Cæsarem ex equitum numero Allobroges duo
fratres, Roscillus & Aegus, Adbucilli filii, qui
principatum in ciuitate multis annis obtinuerat,
singulari virtute homines, quorum opera Cæsar
omnibus Gallicis bellis optima fortissimaque erat
vsus. his domi, ob has causas, amplissimos 2
magistratus mandauerat, atque eos extra ordinem in senatum legendos curauerat: agrosque
in Gallia ex hostibus captos, præmiaque rei pecuniariæ magna tribuerat, locupletesque ex
egentibus effecerat. hi, propter virtutem, non 3
solum apud Cæsarem in honore erant, sed etiam
apud exercitum cari habebantur. sed, freti amicitia Cæsaris, & stulta ac barbara arrogantia elati,
despiciebant suos, stipendiumque equitum fraudabant, & prædam omnem domum auertebant.
Quibus illi rebus permoti, vniuersi Cæsarem 4
adierunt, palamque de eorum iniuriis sunt
questi; & ad cetera addiderunt, falsum ab his
equitum numerum deferri, quorum stipendium
auerterent. Cæsar neque tempus illud LX
animaduersionis esse existimans, & multa virtuti
eorum concedens, rem distulit totam, illos secreto castigauit, quod quæstui equites haberent;
monuitque equites, vt ex sua amicitia omnia
exspectarent, & ex præteritis suis officiis reliqua
sperarent. magnam tamen hæc res illis offen- 2
sionem & contemptionem ad omnes attulit:
idque ita esse, cum ex aliorum obiectationibus,
tum etiam ex domestico iudicio, atque animi

3 conscientia, intelligebant. Quo pudore adducti, & fortasse se non liberari, sed in aliud tempus reseruari arbitrati, discedere a nobis, & nouam tentare fortunam, nouasque experiri
4 amicitias, constituerunt: &, cum paucis collocuti clientibus suis, quibus tantum facinus committere audebant, primum conati sunt praefectum equitum, C. Volusenum, interficere, vt postea, bello confecto, cognitum est; vt cum munere aliquo perfugisse ad Pompeium viderentur. postquam id difficilius visum est, ne-
5 que facultas perficiendi dabatur, quam maximas potuerunt, pecunias mutuati, perinde ac satis facere, & fraudata restituere vellent, multis coemptis equis, ad Pompeium transierunt, cum iis, quos sui consilii participes habe-
LXI bant. Quos Pompeius, quod erant honesto loco nati, & instructi liberaliter, magnoque comitatu & multis iumentis venerant, virique fortes habebantur, & in honore apud Caesarem fuerant, quodque nouum & praeter consuetudinem acciderat, per omnia sua praesi-
2 dia circumduxit, atque ostentauit. nam ante id tempus nemo aut miles, aut eques a Caesare ad Pompeium transierat; cum paene quotidie a Pompeio ad Caesarem perfugerent, vulgo vero in Epiro atque Aetolia conscripti milites, earumque regionum omnium, quae a Caesare tenebantur. Sed hi, cognitis omnibus rebus, seu quid in munitionibus perfectum non erat, seu

CAP. LXI. 3. *Sed hi*] Allobroges duo transfugae, c. 39. hi, inquit, omnia ad Pompeium detulerunt.

seu quid a peritioribus rei militaris desiderari videbatur, temporibusque rerum, & spatiis locorum, & custodiarum viribus ac diligentia animaduersa, prout cuiusque eorum, qui negotiis præerant, aut natura, aut studium ferebat, hæc ad Pompeium omnia detulerunt. Quibus ille cognitis, eruptionisque iam ante capto consilio, vt demonstratum est, tegmenta galeis milites ex viminibus facere, atque aggerem comportare iubet. His paratis rebus, magnum numerum leuis armaturæ, & sagittariorum, aggeremque omnem noctu in scaphas, & naues actuarias imponit, & de media nocte cohortes LX ex maximis castris præsidiisque deductas, ad eam partem munitionum ducit, quæ pertinebant ad mare, longissimeque a maximis castris Cæsaris aberant. Eodem naues, quos demonstrauimus, aggere & leuis armaturæ militibus completas, quasque ad Dyrrhachium naues longas habebat, & mittit, & quid a quoque fieri velit, præcipit. Ad eas munitiones Cæsar Lentulum Marcellinum quæstorem cum legione IX positum habebat. huic, quod valetudine minus commoda vtebatur, Fuluium Postumum adiutorem submiserat. Erat eo loco fossa pedum XV, & vallus contra hostem in altitudinem pedum X, tantumdemque eius

LXII 2 3 4 LXIII

custodiarum viribus ac diligentia] Clare ita Petauianus optimus codex: alii *viria*, ex quo *varia* alii, alii *vera*, vtrique perperam, fecerunt.

CAP. LXIII. 1. *& vallus contra hostem in alt. p.* X]

2 eius valli agger in latitudinem patebat: ab eo intermisso spatio pedum DC alter conuersus in contrariam partem erat vallus, humiliore
3 paullo munitione. hoc enim superioribus diebus timens Cæsar, ne nauibus nostri circumuenirentur, duplicem eo loco fecerat vallum, vt, si ancipiti prœlio dimicaretur, posset resisti.
4 sed operum magnitudo, & continens omnium dierum labor, quod millia passuum in circuitu XIIX munitiones erat complexus, perficiendi
5 spatium non dabat. Itaque contra mare transuersum vallum, qui has duas munitiones contingeret, nondum perfecerat. quæ res nota erat Pompeio, delata per Allobroges perfugas, ma-
6 gnumque nostris attulit incommodum. nam, vt ad mare nostræ cohortes IX legionis excubuerant, accessere subito prima luce Pompeiani exercitus: nouusque eorum aduentus exstitit: simulque nauibus circumuecti milites in exteriorem vallum tela iaciebant: fossæque aggere complebantur: & legionarii, interioris munitionis defensores, scalis admotis, tormentisque cuiusque generis, telisque terrebant: ma-

---

Cæsari *vallus* idem quod *vallum*: etiam Tibullo lib. I eleg. XI vers. 9.

Non arces, non vallus erat.

6. *in exteriorem vallum*] Si vetus codex Ciacconii, & recte, meo iudicio, quia *interiori* mox opponitur. Excusorum vetustissimi etiam *interiorem*, sed praue, quia ab interiore sequentibus verbis distinguitur. Faernus *anteriorem* legit, quem omnes hodie sequuntur. Sed dubium, an vox *anterior* Cæsaris ætate in Latio fuerit. Vide Curas nostras Posteriores.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0514
DFG

magnaque multitudo sagittariorum ab vtraque parte circumfundebatur. multum autem ab ictu lapidum, quod vnum nostris erat telum, viminea tegumenta galeis imposita defendebant. Itaque, cum omnibus rebus nostri premerentur, atque ægre resisterent; animaduersum est vitium munitionis, quod supra demonstratum est; atque inter duos vallos, qua perfectum opus non erat, per mare nauibus expositi, in aduersos nostros impetum fecerunt: atque ex vtraque munitione deiectos, terga vertere coegerunt. Hoc tumultu nuntiato, Marcellinus cohortes subsidio nostris laborantibus summisit: quæ ex castris fugientes conspicatæ, neque illos suo aduentu confirmare potuerunt, neque ipsæ hostium impetum tulerunt. itaque, quodcumque addebatur subsidio, id, corruptum timore fugientium, terrorem & periculum augebat. hominum enim multitudine receptus impediebatur. In eo prœlio, cum graui vulnere esset adfectus aquilifer, & a viribus deficeretur, conspi-

7 8 LXIV 2 3

CAP. LXIV. 3. *& a viribus deficeretur*] Hoc ex Fuluii codice antiquo est. A centum circiter annis editum *& viribus deficeretur:* non dubito, quin etiam ex veteri quodam codice. Nam vtrumque dicitur *defectus re, & defectus ab re.* Columella IV, 30. *quibus si deficitur agricola.* Et Tibullus lib. II elegia V.

---solem defectum lumine vidit.

At Ouidius epist. V Oenones ad Paridem 150.

Deficio prudens artis ab arte mea.

Antiquius editi *deficeret*, metu forsan passiui minus vsitati: sed falso, vt vidimus. Adde Suetonii Aug.

ſpicatus equites noſtros, *hanc ego*, inquit, *& viuus multos per annos magna diligentia defendi,*
4 *& nunc moriens eadem fide Cæſari reſtituo. nolite, obſecro, committere, quod ante in exercitu Cæſaris non accidit, vt rei militaris dedecus admittatur; incolumemque ad eum referte.* Hoc caſu aquila conſeruatur, omnibus primæ cohortis centurionibus interfectis, præter principem
LXV priorem. Iamque Pompeiani, magna cæde noſtrorum, caſtris Marcellini appropinquabant, non mediocri terrore illato reliquis cohortibus.
2 & M. Antonius, qui proximum locum tenebat præſidiorum, ea re nuntiata, cum cohortibus XII deſcendens ex loco ſuperiore cernebatur. cuius aduentus Pompeianos compreſſit, noſtrosque firmauit, vt ſe ex maximo timore colligerent.
3 neque multo poſt Cæſar, ſignificatione per caſtella fumo facta, vt erat ſuperioris temporis conſuetudo, deductis quibusdam cohortibus ex
4 præſidiis, eodem venit. qui, cognito detrimento, cum animaduertiſſet Pompeium extra munitiones egreſſum, caſtra ſecundum mare, vt libere pabulari poſſet, nec minus aditum nauibus habere, commutata ratione belli, quoniam propoſitum non tenuerat, iuxta Pompeium mu-
LXVI nire iuſſit. Qua perfecta munitione, anim-

---

c. 84. *quamuis non deficeretur ad ſubita extemporali facultate.* Sic enim in MSS. eſt.

4. *præter principem priorem*] Hic erat primæ cohortis centurio, tertius ordine, poſt primi pili centurionem & haſtatum primum: maior haſtato ſecundo & priore triario. Vide Veget. II, 8. & Liuium XLII, 34.

animaduersum est a speculatoribus Cæsaris, cohortes quasdam, quod instar legionis videretur, esse post siluam, & in vetera castra duci. Castrorum hic situs erat. Superioribus diebus, cum se IX legio Cæsaris obiecisset Pompeianis copiis, atque opere, vt demonstrauimus, circummuniret, castra eo loco posuit. Hæc siluam quamdam contingebant, neque longius a mari passibus CD aberant. post, mutato consilio quibusdam de caussis, Cæsar paullo vltra eum locum castra transtulit: paucisque intermissis diebus, hæc eadem Pompeius occupauerat; & quod eo loco plures erat legiones habiturus, relicto interiore vallo, maiorem adiecerat munitionem. Ita minora castra, inclusa maioribus, castelli atque arcis locum obtinebant. item ab angulo castrorum sinistro munitionem ad flumen perduxerat, circiter passus CD, quo liberius ac sine periculo milites aquarentur. sed is quoque, mutato consilio, quibusdam de caussis, quas commemorari necesse non est, eo loco excesserat. Ita complures dies manserant castra: munitiones quidem integræ omnes erant. Eo signo legionis illato, speculatores Cæsari renuntiarunt, hoc idem visum ex superioribus quibusdam castellis confirmauerant. Is locus aberat a nouis Pompeii castris circiter passus D. hanc legionem sperans Cæsar se opprimere posse, & cupiens eius diei detrimentum sarcire, reliquit in opere cohortes II, quæ speciem munitionis præberent: ipse diuerso itinere, quam potuit occultissime, reliquas cohortes,

2 3 4 5 6 7 LXVII 2 3

tes, numero XXXIII, in quibus erat legio IX multis amissis centurionibus, deminutoque militum numero, ad legionem Pompeii castraque
4 minora duplici acie duxit. neque eum prima opinio fefellit. nam & peruenit prius, quam Pompeius sentire posset; &, tametsi erant munitiones castrorum magnæ, tamen sinistro cornu, vbi erat ipse, celeriter adgressus Pompeianos
5 ex vallo deturbauit. erat obiectus portis ericius. hic pauliſper est pugnatum, cum irrumpere nostri conarentur, illi castra defenderent, fortissime T. Pulcione, cuius opera proditum exercitum C. Antonii demonstrauimus, eo loco
6 propugnante. sed tamen nostri virtute vicerunt: exciſoque ericio, primo in maiora castra, post etiam in castellum, quod erat inclusum maioribus castris, irruperunt, & quod eo pulsa legio sese receperat, non nullos sibi repugnantes
LXVIII interfecerunt. Sed fortuna, quæ plurimum potest cum in reliquis rebus, tum præcipue in bello paruis momentis magnas rerum commu-
2 tationes efficit, vt tum accidit. Munitionem, quam pertingere a castris ad flumen supra demonstrauimus, dextri Cæsaris cornu cohortes, ignorantia loci, sunt secutæ, cum portam quærerent castrorum, quod eam munitionem esse ar-

---

CAP. LXVII. 5. *erat obiectus portis ericius*] Ericius trabs erat, ex qua vndique ferrei aculei prominebant: a bestiolæ ita dictæ aculeis appellatus. Hoc ex Sallustio colligitur lib. III Hist. apud Nonium in VERVTVM. *axibus*, inquit, *eminebant in modum ericii militaris veruta binûm pedum.*

arbitrarentur. Quod cum esset animaduersum, coniunctam esse flumini; protinus his munitionibus, defendente nullo, transcenderunt: omnisque nostер equitatus eas cohortes est secutus. Interim Pompeius, hac longa satis LXIX interiecta mora, & renuntiata, v legionem ab opere deductam, subsidio suis duxit: eodemque tempore equitatus eius nostris equitibus appropinquabat: & acies instructa a nostris, qui castra occupauerant, cernebatur: omniaque sunt subito mutata. Pompeiana enim legio, celeri spe subsidii confirmata, ab decumana porta resistere conabatur, atque vltro in nostros impetum faciebat. equitatus Cæsaris, quod angusto itinere peraggeres adscendebat, receptui suo timens, initium fugæ faciebat. dextrum cornu, quod erat a sinistro secluſum, terrore equitum animaduerso, ne intra munitionem opprimeretur, ex parte, ex qua proruebat, sese recipiebat: ac plerique ex iis, ne in angustias inciderent, x pedum munitionis sese in fossas præcipitabant: primisque oppressis, reliqui per horum corpora salutem sibi atque exitum pariebant. Sinistro cornu milites, cum ex vallo Pompeium adesse, & suos fugere cernerent, veriti, ne angustiis intercluderentur, cum extra & intus hostem haberent, eodem quo venerant, receptu sibi consulebant, omniaque erant tumultus, timoris, fugæ plena, adeo, vt cum Cæsar signa

CAP. LXIX. 4. *receptu sibi consulebant*] MSS. plura *receptui sibi c.* Editi carent pronomine: Vossius *receptu* sexto casu, censuit, cum pronomine.

signa fugientium manu prehenderet, & consistere iuberet, alii dimissis equis, eumdem cursum conficerent; alii ex metu etiam signa dimitterent, neque quisquam omnino consiste-
LXX ret. His tantis malis hæc subsidia succurrebant, quo minus omnis deleretur exercitus, quod Pompeius insidias timens, credo, quod hæc præter spem acciderant, eius, qui paullo ante ex castris fugientes suos conspexerat, munitionibus appropinquare aliquamdiu non audebat, equitesque eius, angustiis, portisque a Cæsaris militibus occupatis, ad insequendum tardabantur. ita paruæ res magnum in vtramque partem
2 momentum habuerunt. Munitiones enim, a castris ad flumen perductæ, expugnatis iam castris Pompeii, propriam & expeditam Cæsaris victoriam interpellauerunt: eadem res, celeritate insequentium tardata, nostris salutem
LXXI attulit. Duobus his vnius diei præliis Cæsar desiderauit milites DCCCCIX, & notos equites Rom. Felginatem Tuticanum Gallum, senatoris filium, C. Felginatem Placentia; A. Grauium Puteolis; M. Sacratiuirum Capua;
3 tribunos mil. & centuriones XXX. Sed horum omnium pars magna in fossis, munitionibusque, & fluminis ripis oppressa, suorum terrore, ac fuga, sine vllo vulnere interiit, signaque sunt

CAP. LXXI. 1. *Cæsar desiderauit milites*] Tota hæc sectio prima huius capitis aliter in vetustis libris, aliter in posterioribus legitur; nec de vera lectione satis constat.

sunt militaria XXXII amissa. Pompeius eo 3
proelio imperator est appellatus. hoc nomen
obtinuit, atque ita se postea salutari passus est.
sed neque in litteris, quas scribere est solitus,
neque in fascibus insignia laureæ prætulit.
At Labienus, cum ab eo impetrauisset, vt sibi 4
captiuos transdi iuberet, omnes productos,
ostentationis, vt videbatur, caussa, quo maior
perfugæ fides haberetur, commilitones appel-
lans, & magna verborum contumelia interro-
gans, *solerentne veterani milites fugere*; in
omnium conspectu interficit. His rebus LXXII
tantum fiduciæ ac spiritus Pompeianis accessit,
vt non de ratione belli cogitarent, sed vicisse
iam sibi viderentur. non illi paucitatem no- 2
strorum militum, non iniquitatem loci, atque
angustias præoccupatis castris, & ancipitem ter-
rorem intra extraque munitiones, non abscis-
sum in duas partes exercitum, cum alter alteri
auxilium ferre non posset, caussæ fuisse cogita-
bant, non ad hæc addebant, non ex concursu 3
acri facto, non proelio dimicatum, sibique
ipsos

3. *Pompeius eo proelio imperator est app.*] Nouis hoc nomen victoriis renouatum, & numeratum. v. g. *imperator iterum, imper. sexies; imp. vicies*, quod de Augusto inscriptio Ariminensis & nummi habent. Vide quæ ad Cic. lib. x epist. XXXIV notauimus.

neque in litteris, neque in fascibus insignia laureæ] Laurus lætum signum victoriæ, quo abstinebat ciuili bello, cuius victoria ob cæsos ciues tristis est. De laureatis autem post victoriam litteris, de lictoribus itidem & fascibus laureatis diximus ad Plinii Panegyr. c. 8.

ipsos multitudine atque angustiis maius attulisse
4 detrimentum, quam ab hoste accepissent. non denique communes belli casus recordabantur, quam paruulæ sæpe causſæ vel falsæ suspicionis, vel terroris repentini, vel obiectæ religionis magna detrimenta intulissent ; quoties vel culpa ducis, vel tribuni vitio, in exercitu esset offensum : sed perinde ac si virtute vicissent, neque vlla commutatio rerum posset accidere, per orbem terrarum fama ac litteris victoriam eius diei
LXXIII concelebrabant. Cæsar a superioribus consiliis depulsus, omnem sibi commutandam belli rationem existimauit. itaque, vno tempore, præsidiis omnibus deductis, & oppugnatione dimissa, coactoque in vnum locum exercitu, concionem
2 apud milites habuit ; hortatusque est, *ne ea, quæ accidissent, grauiter ferrent, neue his rebus terrerentur, multisque secundis prœliis vnum aduersum, & id mediocre, opponerent : habendam fortunæ gratiam, quod Italiam sine aliquo vulnere cepissent ; quod duas Hispanias, bellicosissimorum hominum peritissimis atque exercitatissimis ducibus, pacauissent : quod finitimas frumentarias que prouincias in potestatem redegissent. denique recordari debere, qua facilitate inter medias hostium classes, oppletis non solum portubus, sed etiam litoribus, omnes incolumes essent transportati ; si non omnia caderent secunda, fortunam esse industria subleuandam. quod esset acceptum detrimenti, eius iuri potius, quam suæ culpæ, debere tribui : locum se tutum ad dimicandum de-*

3

4

5

CAP. LXXIII. 5. *locum se tutum*] Veteres libri, *lo-*

dedisse: potitum esse se hostium castris: expulisse ac superasse pugnantes: sed, sive ipsorum perturbatio, sive error aliquis, sive etiam fortuna partam iam praesentemque victoriam interpellassent, dandam omnibus operam, vt acceptum incommodum virtute sarciretur: quod esset factum detrimentum, in bonum 6
verteret, vti ad Gergouiam accidisset, atque ii, qui ante dimicare timuissent, vltro se proelio offerrent. Hac habita concione, non nullos LXXIV
signiferos ignominia notauit, ac loco mouit. Exercitui quidem omni tantus incessit ex incommodo dolor, tantumque studium infamiae 2
sarciendae, vt nemo aut tribuni aut centurionis imperium desideraret, & sibi quisque etiam poenae loco grauiores imponeret labores, simulque omnes arderent cupiditate pugnandi: cum superioris etiam ordinis non nulli, oratione permoti, manendum eo loco, & rem proelio committendam existimarent. Contra ea Caesar neque satis militibus perterritis confidebat; 3
spatiumque interponendum ad recreandos animos putabat; relictisque munitionibus, magnopere rei frumentariae timebat. Ita- LXXV
que, nulla interposita mora, sauciorum modo

&

cum securum: Scaliger *se tum*: propius vestigiis *se tutum*, quod Ciacconius coniecit, Vossius approbauit.

6. *quod esset factum detrimentum, in bonum*] Hanc Carrariensis codicis lectionem Manutius commendat, Vulgo, *quod si*, cum incisione post *factum*.

& ægrorum habita ratione, impedimenta omnia silentio prima nocte ex castris Apolloniam præmisit, ac conquiescere ante iter confectum vetuit. His vna legio missa præsidio est.
2 His explicitis rebus, duas in castris legiones retinuit, reliquas de IV vigilia, compluribus portis eductas, eodem itinere præmisit; paruoque spatio intermisso, vt & militare institutum seruaretur, & quam seriſſime eius profectio cognosceretur, conclamari iussit; statimque egressus, & nouissimum agmen consecutus, celeriter e conspectu castrorum discessit. Neque
3 vero Pompeius, cognito consilio eius, moram vllam ad insequendum intulit: sed, eadem spectans, si itinere impeditos & perterritos deprehendere posset, exercitum e castris eduxit, equitatumque præmisit ad nouissimum agmen demorandum; neque consequi potuit, quod multum expedito itinere anteceſſerat Cæsar.
4 sed, cum ventum esset ad flumen Genusum, quod ripis erat impeditis, consecutus equitatus no-

---

CAP. LXXV. 2. *quam seriſſime*] Veteres libri *ne citissima*: Vrsini codex *quam suetissime*: vnde factum, vel in alio clare inuentum, quod adhuc expressum est, *quam seriſſime*. quo aduerbio & Plinius XV, 17, vsus est. *Tarentina* [pira] *seriſſime legi*.

4. *cum ventum esset ad flumen Genusum*] Distinxi olim cum pluribus a Panyaso Genusum: iam, Cæsaris itineribus ac castris curatius inspectis, minus dubito, Panyasum ac Genusum eumdem amnem esse, altero fortassis vocabulo corrupto. Idem Ciacconio; & in schedis ad Liuium Fuluio Vrsino visum fuit. Prima opposita castra fuerunt Apso direpta c. 13: altera

nouissimos, prœlio detinebat. Huic suos Cæ- 5
sar equites opposuit; expeditosque antesignanos
admisceuit C D, qui tantum profecere, vt, equestri
prœlio commisso, pellerent omnes, complures-
que interficerent, ipsi incolumes se ad agmen re-
ciperent. Confecto iusto itinere eius diei, LXXVI
quod proposuerat Cæsar, transductoque exer-
citu flumen Genusum, veteribus suis in castris
contra Asparagium consedit; militesque omnes
intra vallum castrorum continuit, equitatumque
per caussam pabulandi emissum, confestim de-
cumana porta in castra se recipere iussit. Si- 2
mili ratione Pompeius, confecto eiusdem diei
itinere, in suis veteribus castris ad Asparagium
consedit, eiusque milites, quod ab opere, inte-
gris munitionibus, vacabant, alii lignandi pa-
bulandique caussa longius progrediebantur;
alii, quod subito consilium profectionis ceper-
rant, magna parte impedimentorum & sarcina-
rum relicta, ad hæc repetenda inuitati propin-
qui-

ad Asparagium c. 30 & 41: tertia ad Dyrrhachium. Vnde pulsus Cæsar, transducto Genusum exercitu, in veteribus suis castris contra Asparagium consedit: Pompeius in suis ad Asparagium, tam propinquis Dyrrhachio, vt milites in priora castra recurrerent, sarcinas festinatione relictas repetituri. Vides sic Genusum inter Dyrrhachium & Apsum esse, vbi & Panyasum Ptolemæus posuit. Corripuit mediam Lucanus lib. v, 462, quod forte Græci Γενυσὸς scripserunt: quamquam Dioni XLI p. 177 sit Γενσσὸς, Cæsarem, vt videtur, secuto. Liuius praue redundante littera lib. XLIV, 30. *circa Genusum amnem.*

quitate superiorum castrorum, depositis in con-
3 tubernio armis, vallum relinquebant. Quibus
ad sequendum impeditis, Cæsar, quod fore pro-
uiderat, meridiano fere tempore, signo profe-
ctionis dato, exercitum educit, duplicatoque eius
diei itinere, IIX millibus passuum ex eo loco
discedit. quod facere Pompeius discessu mili-
LXXVII tum non potuit. Postero die Cæsar, simili-
ter præmissis prima nocte impedimentis, de IV
vigilia ipse egreditur, vt, si qua imposita esset
dimicandi necessitas, subitum casum expedito
exercitu subiret. Hoc idem reliquis fecit die-
2 bus. Quibus rebus perfectum est, vt altissimis
fluminibus, atque impeditissimis itineribus nul-
3 lum acciperet incommodum. Pompeius enim,
primi diei mora illata, & reliquorum dierum fru-
stra labore suscepto, cum se magnis itineribus
extenderet, & progressus consequi cuperet, IV
die finem sequendi fecit, atque aliud sibi con-
LXXVIII silium capiendum existimauit. Cæsari, ad
saucios deponendos, stipendium exercitui dan-
dum, socios confirmandos, præsidium vrbibus
relinquendum, necesse erat adire Apolloniam.
2 sed his rebus tantum temporis tribuit, quantum
erat properanti necesse: timensque Domitio,
ne

CAP. LXXVIII. 1. *necesse erat adire Apolloniam*] Iter Cæsari erat a Dyrrhachio in Thessaliam, in quo non omnis ora maritima legenda erat, sed citius in ortum hibernum declinari poterat, nisi rationes, quas dixit, singulares habuisset diuertendi Apolloniam.

2. *timensque Domitio*] Cn. Domitio, vt mox sect. 5. prænomine distinguitur a Lucio Domitio, Pompe-

ne aduentu Pompeii præoccuparetur, ad eum omni celeritate & ſtudio incitatus ferebatur. Totius autem rei conſilium his rationibus ex- 3
plicabat, vt ſi Pompeius eodem contenderet, abductum illum a mari, atque ab iis copiis, quas Dyrrhachii comparauerat, frumento ac commeatu abſtractum, pari conditione belli, ſecum decertare cogeret. ſi in Italiam tranſiret, con- 4
iuncto exercitu cum Domitio, per Illyricum Italiæ ſubſidio proficiſceretur; ſin Apolloniam Oricumque oppugnare, & ſe omni maritima ora excludere conaretur, obſeſſo tamen Scipione, neceſſario illum ſuis auxilium ferre cogeret. itaque, præmiſſis nuntiis, ad Cn. Domitium Cæſar 5
ſcripſit; ecquid fieri vellet, oſtendit: præſidioque Apolloniæ cohortibus IV, Liſi I, III Orici relictis, quique erant ex vulneribus ægri, depoſitis, per Epirum atque Acarnaniam iter facere cœpit. Pompeius quoque, de Cæſaris 6
conſilio coniectura iudicans, ad Scipionem properandum ſibi exiſtimabat, ſi Cæſar iter illo haberet, vt ſubſidium Scipioni ferret; ſi ab ora maritima Corcyraque diſcedere nollet, quod legiones equitatumque ex Italia exſpectaret; ipſe vt omnibus copiis Domitium adgrederetur. Iis de cauſis vterque eorum celeritati LXXIX
ſtudebat, vt ſuis eſſet auxilio, & ad opprimendos aduerſarios, ne occaſio temporis deeſſet.

Sed

ium ſecuto, c. 83. Ille ex familia Caluinorum, hic ex Ahenobarborum patricia fuit. Vid. Sueton. Ner. c. 2.

Sed Cæsarem Apollonia a directo itinere auerterat. Pompeius per Candauiam iter in Macedoniam expeditum habebat. Accessit etiam improuiso aliud incommodum, quod Domitius, qui dies complures castris Scipionis castra collata habuisset, rei frumentariæ caussa ab eo discesserat, & Heracleam [Senticam] quæ est subiecta Candauiæ, iter fecerat; vt ipsa fortuna illum obiicere Pompeio videretur. Hæc ad id tempus Cæsar ignorabat. simul, a Pompeio litteris per omnes prouincias ciuitatesque dimissis, prœlio ad Dyrrhachium facto, latius inflatiusque multo, quam res erat gesta, fama percrebuerat, pulsum fugere Cæsarem, pæne omnibus copiis amissis: hæc itinera infesta

CAP. LXXIX. 2. *per Candauiam iter in Macedoniam*] Candauia Straboni VII p. 223. est ὄρος Ἰλλυρικὸν, iugum montium ex Illyrico in Macedoniam procurrens, per quod via Egnatia ferebatur. Cicero III Attic. ep. VII *Accedemus in Epirum, aut tarde per Candauiam ibimus.* Vide & supra c. 11 huius libri sect. 2.

3. *Heracleam Senticam*] Liuius XLV, 19 & Plinius IV, 10 *Sinticam* tertia vocali scripserunt, & Thucydidi lib. II p. 169 Σίντοι populus, vnde cognomen est, vocati. In Cæsare a mala manu scioli alicuius hæc vox videtur addita. Nam Heraclea Sintica nimium a Candauia remota, quantum spatii est ab Illyrico monte ad Bisaltas in Thraciæ confinio. Propior Candauiæ aut contigua *Heraclea Lyncestidis* regionis, quam non dubito Cæsarem vel scripsisse vel in animo habuisse. Nec vacabat Pompeio ad Sintos, Bisaltas & Strymonem vsque excurrere, sed belli rationes in citerioribus detinebant.

festa reddiderant, hæc ciuitates nonnullas ab
eius amicitia auerterant. Quibus accidit re- 6
bus, vt, pluribus dimissi itineribus, a Cæsare ad
Domitium, & ab Domitio ad Cæsarem, nulla ra-
tione iter conficere possent. Sed Allobroges, 6
Roscilli atque Aegi familiares, quos perfugis-
se ad Pompeium demonstrauimus, conspicati
in itinere exploratores Domitii, seu pristina sua
consuetudine, quod vna in Gallia bella gesse-
rant; seu gloria elati, cuncta, vt erant acta,
exposuerunt, & Cæsaris profectionem & ad-
uentum Pompeii docuerunt. a quibus Do- 7
mitius certior factus, vix IV horarum spatio
antecedens, hostium beneficio periculum vi-
tauit, & ad Aeginium, quod est obiectum op-
positumque Thessaliæ, Cæsari venienti occur-
rit. Coniuncto exercitu, Cæsar Gomphos LXXX
peruenit; quod est oppidum primum Thes-
saliæ venientibus ab Epiro. quæ gens paucis
ante diebus vltro ad Cæsarem legatos miserat,
vt suis omnibus facultatibus vteretur, præsi-
diumque ab eo militum petierat. sed eo fa- 2
ma iam præcurrerat, quam supra docuimus
de prœlio Dyrrhachino, quod multis auxerat
partibus. Itaque Androsthenes, prætor Thes- 3
saliæ, cum se victoriæ Pompeii comitem esse
mallet, quam socium Cæsaris in rebus aduer-
sis, omnem ex agris multitudinem seruorum
ac liberorum in oppidum cogit, portasque
præcludit, & ad Scipionem Pompeiumque
nuntios mittit, vt sibi subsidio veniant: se con-
fidere munitionibus oppidi, si celeriter suc-

curratur: longinquam oppugnationem sustinere non posse. Scipio, discessu exercituum a Dyrrhachio cognito, Lariſſam legiones adduxerat. Pompeius nondum Theſſaliæ appropinquabat. Cæſar, caſtris munitis, ſcalas muſculosque ad repentinam oppugnationem fieri, & crates parari iuſſit. Quibus rebus effectis cohortatus milites docuit, *quantum vſum haberet ad ſubleuandam omnium rerum inopiam, potiri oppido pleno atque opulento; ſimul reliquis ciuitatibus vrbis huius exemplo inferre terrorem; & id fieri celeriter, prius quam auxilia concurrerent.* Itaque, vſus ſingulari militum ſtudio eodem, quo venerat, die, poſt horam IX oppidum altiſſimis mœnibus oppugnare adgreſſus, ante ſolis occaſum expugnauit; & ad diripiendum militibus conceſſit, ſtatimque ab oppido caſtra mouit, & Metropolim venit, ſic, vt nuntios expugnati oppidi famamque antecederet. LXXXI Metropolitæ, eodem primum vſi conſilio, iisdem permoti rumoribus, portas clauſerunt, murosque armatis compleuerunt: ſed poſtea, caſu ciuitatis Gomphenſis ex captiuis cognito, quos Cæſar ad murum producendos curauerat, portas aperuerunt. Quibus diligentiſſime conſeruatis, collata fortuna Metropolitûm cum caſu Gomphenſium nulla Theſſaliæ fuit ciuitas, præter Laris-

CAP. LXXX. 6. *& Metropolim venit*] Metropolis non commune, ſed proprium vrbis in Theſſalia nomen eſt: cuius ciues breui poſt *Metropolitæ* dicuntur.

rissæos, qui magnis exercitibus Scipionis tenebantur, quin Cæsari pateret, atque imperata faceret. ille, segetis idoneum locum in agris nactus, quæ prope iam matura erat, ibi aduentum exspectare Pompeii, eoque omnem rationem belli conferre constituit. Pom- LXXXII
peius paucis post diebus in Thessaliam peruenit: concionatusque apud cunctum exercitum suis agit gratias: Scipionis milites cohortatur, *vt, parta iam victoria, prædæ ac præmiorum velint esse participes:* receptisque omnibus in vna castra legionibus, suum cum Scipione honorem partitur: classicumque apud eum cani, & alterum illi iubet prætorium tendi. Auctis copiis Pompeii, duobusque magnis exercitibus coniunctis, pristina omnium confirmatur opinio, & spes victoriæ augetur adeo, vt quidquid intercederet temporis, id morari reditum in Italiam videretur; &, si quando quid Pompeius tardius aut consideratius faceret, *vnius esse negotium diei, sed illum delectari imperio,*

CAP. LXXXI. 2. *quin Cæsari pateret*] Plures libri, præsertim veteres, *pareret:* elegantius Iungerm. & recens cum D. Vossii notis, *pateret.* Etiam ταυτότης esset *pareret atque imperata faceret.*

CAP. LXXXII. 1. *classicumque apud eum cani*] æque apud Scipionem cani atque apud Pompeium. Cum enim duo summi duces aut consules in vnis castris erant, apud vtrumque classicum canebatur: ideoque Asdrubal suspicatus alterum consulem in castra venisse, obseruari iubet, *semel bisne signum canat in castris*, Liuius XXVII, 47.

rio, & consulares prætoriosque seruorum habe-
re numero, dicerent. Iamque inter se palam
de præmiis ac sacerdotiis contendebant; in
annosque consulatum definiebant; alii domos
bonaque, eorum qui in castris erant Cæsaris,
petebant: magnaque inter eos in concilio fuit controuersia, oporteretne L. Hirrii, quod is a Pompeio ad Parthos missus esset, proximis comitiis prætoriis absentis rationem haberi: cum eius necessarii fidem implorarent Pompeii, vt præstaret quod proficiscenti recepisset; ne per eius auctoritatem, deceptus videretur; reliqui, in labore pari ac periculo, ne vnus
LXXXIII omnes antecederet, recusarent. Iam de sacerdotio Cæsaris Domitius, Scipio, Spintherque Lentulus, quotidianis contentionibus ad grauissimas verborum contumelias palam descenderant. cum Lentulus ætatis honorem ostentaret; Domitius vrbanam gratiam dignitatemque iactaret, Scipio adfinitate Pompeii confideret. Postulauit etiam L. Afranium proditionis exercitus Attius Rufus apud Pompeium, quod gestum in Hispania diceret. & L. Domitius in concilio dixit, placere sibi bello confecto, ternas tabellas dari ad iudicandum iis, qui ordinis es-

---

CAP. LXXXIII. *de sacerdotio Cæsaris*] de pontificatu maximo. *Sueton. Cæs.* c. 13 & 46. Et Plutarchus p. 728 περὶ τῆς Καίσαρος ἀρχιερωσύνης. *Domitius, Scipio,*] L. Domitius Ahenobarbus, c. 78, 2. qui ad Pharsalum periit, *cap.* 99. Hic Pompeianus: at Cn. Domitius Caluinus, Cæsarianus. Vide supra c. 78.

essent senatorii, belloque una cum ipsis interfuissent; sententiasque de singulis ferrent, qui Romæ remansissent, quique inter præsidia Pompeii fuissent, neque operam in re militari præstitissent: unam fore tabellam, qui liberandos 4
omni periculo censerent; alteram, qui capitis damnarent; tertiam, qui pecunia multarent. postremo omnes aut de honoribus suis, aut de 5
præmiis pecuniæ, aut de persequendis inimicis agebant, nec, quibus rationibus superare possent; sed quemadmodum uti victoria deberent, cogitabant. Re frumentaria præparata, confir- LXXXIV
matisque militibus, & satis longo spatio temporis a Dyrrhachinis prœliis intermisso, quod satis perspectum habere videretur, tentandum Cæsar existimauit, quidnam Pompeius proposíti aut voluntatis ad dimicandum haberet. Itaque 2
ex castris exercitum eduxit, aciemque instruxit, primum suis locis, paulloque a castris Pompeii longius; continentibus vero diebus, vt progrederetur a castris suis, collibusque Pompeianis aciem subiiceret. quæ res in dies confirmatiorem eius efficiebat exercitum. superius tamen 3
institutum in equitibus, quod demonstrauimus, seruabat, vt, quoniam numero multis partibus esset inferior, adolescentes atque expeditos ex antesignanis electos milites ad pernicitatem, armis inter equites prœliari iuberet, qui quotidiana consuetudine vsum quoque eius generis prœliorum perciperent. His erat rebus effec- 4
tum, vt equites ∞ apertioribus etiam locis VII millium Pompeianorum impetum, cum ad-

adesse vsus, sustinere auderent, neque magnopere eorum multitudine terrerentur. namque etiam per eos dies prœlium secundum equestre fecit, atque vnum Allobrogem, ex duobus, quos perfugisse ad Pompeium supra docuimus, cum
LXXXV quibusdam, interfecit. Pompeius, quia castra in colle habebat, ad infimas radices montis aciem instruebat; semper, vt videbatur, spe-
2 ctans, si iniquis locis Cæsar se subiiceret. Cæsar, nulla ratione ad pugnam elici posse Pompeium existimans, hac sibi commodissimam belli rationem iudicauit, vti castra ex eo loco moueret, semperque esset in itineribus, hoc sperans, vt, mouendis castris, pluribusque adeundis locis, commodiore frumentaria re vteretur; simulque, in itinere vt aliquam occasionem dimicandi nancisceretur, & insolitum ad laborem Pompeii exercitum quotidianis itineribus defatiga-
3 ret. His constitutis rebus, signo iam profectionis dato, tabernaculisque detensis, animaduersum est, paullo ante, extra quotidianam consuetudinem, longius a vallo esse aciem Pompeii progressam; vt non iniquo loco posse dimica-
4 ri videretur. Tunc Cæsar apud suos, cum iam esset agmen in portis, *Differendum est*, inquit, *iter in præsentia nobis, & de prœlio cogitandum, sicut semper depoposcimus: animo simus ad di-*

CAP. LXXXV. 3. *tabernaculisque detensis*] refixis: sicut supra c. 82. *prætorium tendi*, hoc est figi atque erigi, dicebatur; ita *detendi* est destrui & auferri. Liuius XLI, 3. *nautici tabernaculo detendunt.*

micandum parati: non facile occasionem postea reperiemus. confestimque expeditas copias educit. Pompeius quoque, vt postea cognitum est, suorum omnium hortatu, statuerat prœlio decertare. namque etiam in concilio superioribus diebus dixerat, *prius, quam concurrerent acies, fore, vt exercitus Cæsaris pelleretur.* id cum essent plerique admirati: *Scio me,* inquit, *pæne incredibilem rem polliceri: sed rationem consilii mei accipite, quo firmiore animo in prœlium prodeatis. Persuasi equitibus nostris, idque mihi se facturos confirmauerunt, vt, cum propius sit accessum, dextrum Cæsaris cornu ab latere aperto adgrederentur, vt circumuenta ab tergo acie, prius perturbatum exercitum pellerent, quam a nobis telum in hostem iaceretur. Ita sine periculo legionum, & pæne sine vulnere bellum conficiemus. Id autem difficile non est, cum tantum equitatu valeamus:* simul denuntiauit, *vt essent animo parati in posterum; & quoniam fieret dimicandi potestas, vt sæpe cogitauissent, ne vsu manuque reliquorum opinionem fallerent.* Hunc Labienus excepit, vt, cum Cæsaris copias despiceret, Pompeii consilium summis laudibus efferret, *Noli,* inquit, *existimare, Pompei, hunc esse exercitum, qui Galliam Germaniamque deuicerit. omnibus interfui prœliis, neque temere incognitam rem pronuntio. perexigua pars illius exercitus superest, magna pars deperiit, quod accidere tot prœliis fuit necesse. multos autumni pestilentia in Italia consumpsit, multi domum discesserunt, multi sunt re-*

LXXXVI 1 2 3 4 5 LXXXVII 1 2 3

4 *relicti in continenti. an non audistis ex iis, qui*
per caussam valetudinis remanserunt, cohortes
5 *esse Brundusii factas? hæ copiæ, quas videtis, ex*
delectibus horum annorum in citeriore Gallia sunt
refectæ, & pleræque sunt ex coloniis Transpada-
nis. attamen, quod fuit roboris, duobus prœliis
6 *Dyrrhachinis interiit.* Hæc cum dixisset, iura-
uit, se, nisi victorem, in castra non reuersurum:
reliquosque, vt idem facerent, hortatus est. Hoc
laudans Pompeius, idem iurauit. nec vero ex
reliquis fuit quisquam, qui iurare dubitaret.
7 Hæc cum facta essent in concilio, magna spe &
lætitia omnium discessum est. ac iam animo vi-
ctoriam præcipiebant, quod de re tanta & a tam
perito imperatore nihil frustra confirmari vi-
CAP. XXXVIII debatur. Cæsar, cum Pompeii castris ap-
propinquasset, ad hunc modum aciem eius in-
structam animaduertit: Erant in sinistro cornu
legiones duæ, transditæ a Cæsare initio dissen-
sionis ex S. C. quarum vna prima, altera tertia
appellabatur. in eo loco ipse erat Pompeius.
mediam aciem Scipio cum legionibus Syriacis
2 tenebat. Cilicienses legio coniuncta cum co-
hortibus Hispanis, quas transductas ab Afranio
docuimus, in dextro cornu erant collocatæ.
3 has firmissimas se habere Pompeius existima-
bat. reliquas inter aciem mediam cornuaque
interiecerat, numeroque cohortes CX expleue-
4 rat. hæc erant millia XLV: euocatorum cir-
ci-

CAP. LXXXVII. 7. *animo victoriam præcipiebant*] ante capiebant spe certissima. Sic Fuluii cod. & Paris. Eleganter.

citer duæ, quæ ex beneficiariis ſuperiorum exercituum ad eum conuenerant: quæ tota acie diſperſæ erant: reliquas cohortes VII caſtris propinquisque caſtellis præſidio diſpoſuerat. dextrum cornu eius riuus quidam, impeditis ripis, muniebat. quam ad cauſſam cunctum equitatum, ſagittarios funditoresque omnes, in ſiniſtro cornu obiecerat. Cæſar, ſuperius inſtitutum ſeruans, X legionem in dextro cornu, IX in ſiniſtro collocauerat: tametſi erat Dyrrhachinis prœliis vehementer attenuata: & huic ſic adiunxit IIX, vt pæne vnam ex duabus efficeret, atque alteram alteri præſidio eſſe iuſſerat. Cohortes in acie LXXX conſtitutas habebat, quæ ſumma erat ∞ XXXII. Cohortes II caſtris præſidio reliquerat. Siniſtro cornu Antonium, dextro P. Sullam, media acie Cn. Domitium præpoſuerat. ipſe contra Pompeium conſi-

6

LXXXIX

3

CAP. LXXXVIII. 5. *dextrum cornu eius riuus quidam*] Enipeus nomine. Lucanus lib. VII, verſ. 116.

Sanguine Romano quam turbidus ibit Enipeus!

Et verſ. 224, vbi aciei ordinem deſcribit:

Ad iuxta fluuios & ſtagna vndantis Enipei
Cappadocum montana cohors, & largus habenis
Ponticus ibat eques.

CAP. LXXXIX. 2. *quæ ſumma erat* ∞ XXXII] In libris eſt XXII, quod minus eſt pro numero cohortium, quarum ſingulis, ſi, quod minimum eſt, quadringentos tribuis, fient ∞ XXXII.

media acie Cn. Domitium præpoſuerat] Sic libri: id eſt, in media acie. Domitius hic ex Caluinorum familia. Plutarchus p. 728. τοῖς μέσοις ἐπέστησε Καλβῖνον Δομίτιον.

3 ſiſtit. Simul his rebus animaduerſis, quas demonſtrauimus, timens, ne a multitudine equitum dextrum cornu circumueniretur, celeriter ex tertia acie ſingulas cohortes detraxit ; atque ex his quartam inſtituit, equitatuique oppoſuit ; & quid fieri vellet, oſtendit : monuitque, eius diei victoriam in earum cohortium virtute con-
4 ſtare. ſimul tertiæ aciei totique exercitui imperauit, ne iniuſſu ſuo concurreret : ſe, cum id
XC fieri vellet, vexillo ſignum daturum. Exercitum cum, militari more, ad pugnam cohortaretur, ſuaque in eum perpetui temporis officia prædicaret, in primis commemorauit, *teſtibus ſe mili-*
2 *tibus vti poſſe, quanto ſtudio pacem petiſſet : quæ per Vatinium in colloquiis, quæ per A. Clodium cum Scipione egiſſet ; quibus modis ad Oricum*
3 *cum Libone de mittendis legatis contendiſſet : neque ſe vmquam abuti militum ſanguine, neque remp. alterutro exercitu priuare voluiſſe.* Hac habita oratione, expoſcentibus militibus, & ſtu-
XCI dio pugnæ ardentibus, tuba ſignum dedit. Erat Craſtinus euocatus in exercitu Cæſaris, qui ſupe-

3. *ex tertia acie ſingulas cohortes*] ex vnaquaque legione tertiæ aciei. Sex autem cohortes detractæ ex totidem legionibus Plutarchus d. l. ἓξ σπείρας vocat: Frontinus t. 1, 3 ſ. 22. *Sex cohortes in ſubſidio retinuit ad res ſubitas.*

CAP. XCI. 1. *Erat Craſtinus euocatus*] Craſſinium Plutarchus vocat ; ſed noſtram lectionem Lucani metrum defendit lib. VII, verſ. 471.

Sed ſenſum poſt fata tuæ dent, Craſtine, morti,
Cuius torta manu commiſit lancea bellum,
Primaque Theſſaliam Romano ſanguine tinxit.

periore anno apud eum primum pilum in legione x duxerat, vir singulari virtute. Hic, signo dato, *Sequimini me*, inquit, *manipulares mei qui fuistis; & vestro imperatori, quam constituistis, operam date. vnum hoc prœlium superest; quo confecto, & ille suam dignitatem, & nos nostram libertatem recuperabimus.* simul respiciens Cæsarem, *Faciam*, inquit, *hodie imperator, vt aut viuo mihi, aut mortuo gratias agas.* Hæc cum dixisset, primus ex dextro cornu procurrit, atque eum milites electis circiter CXX voluntarii eiusdem centuriæ sunt prosecuti. Inter duas acies tantum erat relictum XCII spatii, vt satis esset ad concursum vtriusque exercitus. sed Pompeius suis prædixerat, vt Cæsaris impetum exciperent, neue se loco mouerent, aciemque eius distrahi paterentur. idque admonitu C. Triarii fecisse dicebatur, vt primus excursus visque militum infringeretur, aciesque distenderetur, atque suis ordinibus dispositi, dispersos adorirentur; leuius quoque casura pila sperabat, in loco retentis militibus, quam si ipsi immissis telis occurrissent: simul fore, vt duplicato cursu, Cæsaris milites exanimarentur, & lassitudine conficerentur. quod nobis quidem nulla ratione factum a Pompeio videtur: propterea, quod est quædam animi incitatio atque alacritas naturaliter innata omnibus,

CAP. XCII. 2. *admonitu C. Triarii*] Hic Triarius videtur, qui Mithridatico bello infelix Luculli legatus fuerat: cuius *plena litteratæ senectutis oratio* laudatur a Cicerone in Bruto c. 76.

bus, quæ ſtudio pugnæ incenditur. hanc non reprimere, ſed augere imperatores debent.
4 neque fruſtra antiquitus inſtitutum eſt, vt ſigna vndique concinerent clamoremque vniuerſi tollerent: quibus rebus & hoſtes terreri, & ſuos
XCIII incitari exiſtimauerunt. Sed noſtri milites, dato ſigno, cum infeſtis pilis procucurriſſent, atque animaduertiſſent, non concurri a Pompeianis, vſu periti, ac ſuperioribus pugnis exercitati, ſua ſponte curſum repreſſerunt, & ad medium fere ſpatium conſtiterunt, ne conſumptis viribus appropinquarent; paruoque intermiſſo temporis ſpatio, ac rurſus renouato curſu, pila miſerunt, celeriterque, vt erat præceptum a Cæſare gladios ſtrinxerunt, neque vero Pompeia-
2 ni huic rei deſuerunt. nam & tela miſſa exceperunt, & impetum legionum tulerunt, & ordines conſeruauerunt, pilisque miſſis, ad gla-
3 dios redierunt. Eodem tempore equites a ſiniſtro Pompeii cornu, vt erat imperatum, vniuerſi procucurrerunt: omnisque multitudo ſagittariorum ſe profudit: quorum impetum noſter equitatus non tulit: ſed paullum loco motus ceſſit: equitesque Pompeiani hoc acrius inſtare, & ſe turmatim explicare, aciemque noſtram a latere aperto circuire cœperunt. quod
4 vbi Cæſar animaduertit, I V aciei, quam inſtitue-
5 rat ſex cohortium numero, ſignum dedit. illi celeriter procucurrerunt, infeſtisque ſignis tanta vi in Pompeii equites impetum fecerunt, vt eorum nemo conſiſteret, omnesque conuerſi non ſolum loco excederent, ſed protinus in-

cita

citati, fuga montes altissimos peterent. quibus submotis, omnes sagittarii funditoresque destituti inermes, sine præsidio, interfecti sunt. Eodem impetu cohortes sinistrum cornu, pugnantibus etiam tum ac resistentibus in acie Pompeianis, circumierunt, eosque a tergo sunt adorti. Eodem tempore III aciem Cæsar, quæ quieta fuerat, & se ad id tempus loco tenuerat, procurrere iussit. ita, cum recentes atque integri defessis successissent, alii autem a tergo adorirentur, sustinere Pompeiani non potuerunt, atque vniuersi terga verterunt. neque vero Cæsarem fefellit, quin ab iis cohortibus, quæ contra equitatum in IV acie collocatæ essent, initium victoriæ oriretur, vt ipse in cohortandis militibus pronuntiauerat. ab his enim primum equitatus est pulsus: ab iisdem facta cædes sagittariorum atque funditorum: ab iisdem acies Pompeiana a sinistra parte erat circumuenta, atque initium fugæ factum. Sed Pompeius, vt equitatum suum pulsum vidit, atque eam partem, cui maxime confidebat, perterritam animaduertit, aliis diffisus, acie excessit, protinusque se in castra equo contulit. & iis centurionibus, quos in statione ad prætoriam portam posuerat, clare, vt milites exaudirent, *Tueamini*, inquit, *castra, & defendite diligenter, si quid durius acciderit: ego reliquas portas circumeo, & castrorum præsidia confirmo.* Hæc cum dixisset, se in prætorium contulit, summæ rei diffidens, & tamen euentum exspectans. Cæsar, Pompeianis ex fuga

6 XCIV

8

3

4

5

6

7 XCV

intra vallum compulsis, nullum spatium perterritis dare oportere æstimans, milites cohortatus est, vt beneficio fortunæ vterentur, castraque oppugnarent: qui, etsi magno æstu fatigati, (nam ad meridiem res erat perducta) tamen, ad omnem laborem animo parati, imperio paruerunt. 2 Castra a cohortibus, quæ ibi præsidio erant relictæ, industrie defendebantur, multo etiam acrius a Thracibus barbarisque auxiliis. 3 nam qui acie refugerant milites, & animo perterriti, & lassitudine confecti, missis plerique armis signisque militaribus, magis de reliqua fuga, quam de castrorum defensione cogitabant. 4 neque vero diutius, qui in vallo constiterant, multitudinem telorum sustinere potuerunt; sed, confecti vulneribus, locum reliquerunt, protinusque omnes, ducibus vsi centurionibus tribunisque mil. in altissimos montes, qui ad castra pertinebant, confugerunt. XCVI In castris Pompeii videre licuit triclinia strata, magnum argenti pondus expositum, recentibus cæspitibus tabernacula constrata, L. etiam Lentuli, & non nullorum tabernacula protecta edera: multaque præterea, quæ nimiam

CAP. XCVI. 1. *triclinia strata*] Et Spartianus Hadr. c. 10. in castrorum luxu *triclinia* notauit: quamuis non ignorem, vtrumque locum a Salmasio sollicitari. Tuentur Casaubonus & Dionysius Vossius. Vehementius Scaliger ad Festum voce *Vmbræ* manu scriptorum vrget *trichilas*: sed his qui conuenit vox *stratas*? & quæ sequuntur, *magnum argenti pondus expositum*? quæ sane tricliniis, quam trichilis, aptiora sunt.

miam luxuriam, & victoriæ fiduciam designarent: vt facile æstimari posset, nihil eos de e- 2
uentu eius diei timuisse, qui non necessarias conquirerent voluptates. atque ii miserrimo ac patientissimo exercitui Cæsaris luxuriem obiiciebant, cui semper omnia ad necessarium vsum defuissent. Pompeius iam cum intra vallum nostri versarentur, equum nactus, detractis insignibus imperatoris, decumana porta se ex castris eiecit, protinusque, equo citato, Lariſſam 3
contendit. neque ibi constitit; sed eadem celeritate paucos suorum ex fuga nactus, noctur- 4
no itinere non intermisso, comitatu equitum XXX ad mare peruenit, nauemque frumentariam conscendit; sæpe, vt dicebatur, querens, tantum se opinionem fefelliſſe, vt a quo genere hominum victoriam speraſſet, ab eo, initio fugæ facto, pæne proditus videretur. Cæsar, castris potitus, a militibus con- XCVII
tendit, ne, in præda occupati, reliqui negotii gerendi facultatem dimitterent. Qua re im- 2
petrata, montem opere circumuenire instituit. Pompeiani, quod is mons erat sine aqua, diffisi ei loco, relicto monte, vniuersi [iuris eius] Lariſſam versus se recipere cœperunt. qua re animaduersa, Cæsar copias suas diuisit; par- 3
temque legionum in castris Pompeii remanere iussit, partem in sua castra remisit: IV secum legio-

CAP. XCVII. 2. *universi iuris eius*] Palatino absunt *iuris eius*: alii legunt. Claudius Puteanus, quem Manutius sequitur, coniecit *viris, equis*. Sed fors & conditio videtur significari.

giones duxit; commodioreque itinere Pompeianis occurrere cœpit: & progressus millia
4 passuum VI aciem instruxit. Qua re animaduersa, Pompeiani in quodam monte constiterunt. Hunc montem flumen subluebat. Cæsar, milites cohortatus, etsi totius diei continenti labore erant confecti, noxque iam suberat, tamen munitione flumen a monte seclusit, ne noctu Pom-
5 peiani aquari possent. Quo iam perfecto opere, illi de deditione, missis legatis, agere cœperunt. pauci ordinis senatorii, qui se cum iis coniunxerant, nocte fuga salutem petie-
XCVIII runt. Cæsar prima luce omnes eos, qui in monte confederant, ex superioribus locis in planiciem descendere, atque arma proiicere ius-
2 sit. quod vbi sine recusatione fecerunt, passisque palmis, proiecti ad terram, flentes, ab eo petierunt salutem; consolatus, consurgere iussit: &, pauca apud eos de lenitate sua locutus, quo minore essent timore, omnes conseruauit; militibusque suis * iussit, ne qui eorum
3 violarentur, neu quid sui desiderarent. Hac adhibita diligentia, ex castris sibi legiones alias occurrere, & eas, quas secum duxerat, inuicem requiescere, atque in castra reuerti iussit;
XCIX eodemque die Lariscam peruenit. In eo præ-

CAP. XCVIII. 2. *militibusque suis iussit, ne*] Insueta Cæsaris ævo locutio, & vel ideo suspecta, quod in MSS. Carrarienſi & Fuluii, & Quiacii ac Petauii, etiam ed. Bononii Taruisini est *commendauit*: vnde Mich. Brutus *mandauit* censebat legendum esse. Qui *iussit* retinent, Græcismo excusant, qui an Cæsaris simplicitati conueniat, dubitare licet.

prœlio non amplius CC milites desiderauit; sed centuriones, fortes viros, circiter XXX amisit. Interfectus est etiam fortissime pugnans Crastinus, cuius mentionem supra fecimus, gladio in os aduersum coniecto. neque id fuit falsum, 2
quod ille, in pugnam proficiscens, dixerat. sic enim Cæsar existimabat, eo prœlio excellentissimam virtutem Crastini fuisse, optimeque eum de se meritum iudicabat. Ex Pompeiano exercitu circiter millia XV cecidisse videbantur: sed 3
in deditionem venerunt amplius millia XXIV. namque etiam cohortes, quæ præsidio in castellis fuerant, sese Sullæ [similiter] dediderunt. multi præterea in finitimas ciuitates refugerunt. Signaque militaria ex prœlio ad Cæsarem sunt 4
relata CLXXX. & Aquilæ IX. L. Domitius, ex castris in montem refugiens, cum vires eum lassitudine defeciissent, ab equitibus est interfectus. Eodem tempore D. Lælius cum classe C
ad Brunduſium venit; eademque ratione, qua factum a Libone ante demonstrauimus, insulam obiectam portui Brunduſino tenuit. Similiter Vatinius, qui Brunduſio præerat, tectis 2
instructisque scaphis, elicuit naues Lælianas; atque ex his longius productam vnam quinqueremem, & minores duas in angustiis portus cepit: itemque per equites dispositos aqua prohibere classiarios instituit. Sed Lælius, tempore anni commodiore vsus ad nauigandum, 3
one-

CAP. XCIX. 3. *se se Sullæ similiter dediderunt*] Abest *similiter* a Beroaldi codice & aliis quibusdam: tenent vett. edd. pleræque: posteriores abiiciunt.

onerariis nauibus Corcyra Dyrrhachioque a-
4 quam suis supportabat: neque a proposito de-
terrebatur: neque, ante prœlium in Thessalia
factum cognitum, aut ignominia amissarum na-
uium, aut necessariarum rerum inopia, ex
CI portu insulaque expelli potuit. Iisdem fe-
re temporibus Cassius, cum classe Syrorum, &
Phœnicum, & Cilicum, in Siciliam venit: & cum
esset Cæsaris classis diuisa in duas partes, & di-
midiæ parti præesset P. Sulpicius prætor Libo-
que ad fretum, dimidiæ M. Pomponius ad Mes-
sanam, prius Cassius ad Messanam nauibus ad-
uolauit, quam Pomponius de eius aduentu co-
2 gnosceret: perturbatumque eum nactus, nul-
lis custodiis, neque ordinibus certis, magno ven-
to & secundo, completas onerarias naues tæda,
& pice, & stupa, reliquisque rebus, quæ sunt ad
incendia, in Pomponianam classem immisit, at-
que omnes naues incendit x x x v: in quibus e-
3 rant x x rostratæ: tantusque eo facto timor in-
cessit, vt, cum esset legio præsidio Messanæ, vix
oppidum defenderetur: &, nisi eo ipso tempo-
re quidam nuntii de Cæsaris victoria per dispos-
itos equites essent lati, existimabant plerique fu-
4 turum fuisse, vt amitteretur. sed, opportu-
nissime nuntiis adlatis, oppidum fuit defensum;
Cassiusque ad Sulpicianam inde classem profe-
ctus est & Libonem: applicatisque nostris ad
terram nauibus, propter eumdem timorem, pa-
5 ri, atque antea, ratione egit. secundum nactus
ven-

CAP. CI. 1. XX *rostratæ*] Sic MSS. & vet. ed. Posteriores *constratæ*.

ventum, onerarias naues circiter XL, præparatas ad incendium, immisit: &, flamma ab vtroque cornu comprehensa, naues sunt combustæ V. Cumque ignis, magnitudine venti, latius 6
serperet, milites, qui ex veteribus legionibus erant relicti præsidio nauibus, ex numero ægrorum, ignominiam non tulerunt; sed sua sponte naues conscenderunt, & a terra soluerunt: impetuque facto in Cassianam classem, quinqueremes II, in quarum altera erat Cassius, ceperunt. sed Cassius, exceptus scapha, refugit. Præterea 7
duæ sunt deprehensæ triremes. neque multo post de prœlio facto in Thessalia cognitum est; vt ipsis Pompeianis fides fieret. nam ante id tempus fingi a legatis amicisque Cæsaris arbitrabantur. Quibus rebus cognitis, ex iis locis Cassius cum classe discessit. Cæsar, omnibus rebus CII
relictis, persequendum sibi Pompeium existimauit, quascumque in partes ex fuga se recepisset; ne rursus copias comparare alias, & bellum renouare posset: &, quantum itineris equitatu efficere poterat, quotidie progrediebatur: legionemque vnam minoribus itineribus subsequi iussit. Erat edictum Pompeii nomine Amphipoli propositum, vti omnes eius prouinciæ iuniores, Græci, ciuesque R. iurandi caussa conuenirent. sed vtrum auertendæ suspicionis 3
caussa Pompeius proposuisset, vt quam diutissime longioris fugæ consilium occultaret, an nouis delectibus, si nemo premeret, Macedoniam tene-

CAP. CII. 2 *Amphipoli propositum*] nobili vrbe prope Strymonis ostia.

4 tenere conaretur, existimari non poterat. Ipse ad ancoram vna nocte constitit; & vocatis ad se Amphipoli hospitibus, & pecunia ad necessarios sumptus corrogata, cognito Cæsaris aduentu, ex eo loco discesit, & Mytilenas paucis diebus
5 venit. Biduum tempestate retentus, nauibusque aliis additis actuariis, in Ciliciam atque inde Cy-
6 prum peruenit. ibi cognoscit, consensu omnium Antiochensium, ciuiumque Romanorum, qui illic negotiarentur, arcem ante captam esse, excludendi sui caussa, nuntiosque dimissos ad eos, qui se ex fuga in finitimas ciuitates recepisse dicerentur, ne Antiochiam adirent: id si fecissent, magno eorum capitis periculo futurum.
7 Idem hoc L. Lentulo, qui superiore anno consul fuerat, & P. Lentulo consulari, ac non nullis aliis acciderat Rhodi, qui cum ex fuga Pompeium sequerentur, atque in insulam venissent oppido ac portu recepti non erant: missisque ad eos nuntiis, vt ex iis locis discederent, contra voluntatem suam naues soluerunt. Iamque de Cæsaris aduentu fama ad ciuitates perferebaCIII tur. Quibus cognitis rebus, Pompeius, deposito adeundæ Syriæ consilio, pecunia societatis sublata, & a quibusdam priuatis sumpta, & æris magno pondere ad militarem vsum in naues imposito, duobusque millibus hominum armatis, partim quos ex familiis societatum delegerat, partim a negotiatoribus coegerat, quosque

4. *& Mytilenas venit*] Vt in nummis est, hoc nomen scribo: in libris transponuntur priores vocales. Vrbs autem nobilissima est insulæ Lesbi, iuxta Aeoliam.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0548
DFG

que ex suis quisque ad hanc rem idoneos existimabat, Pelusium peruenit. Ibi casu rex erat 2
Ptolemæus, puer ætate, magnis copiis, cum sorore Cleopatra gerens bellum; quam paucis ante mensibus per suos propinquos atque amicos, regno expulerat: castraque Cleopatræ non longo spatio ab eius castris distabant. Ad eum 3
Pompeius misit, vt, pro hospitio atque amicitia patris, Alexandria reciperetur, atque illius opibus in calamitate tegeretur. Sed, qui ab eo 4
missi erant, confecto legationis officio, liberius cum militibus regis colloqui cœperunt, eosque hortari, vt suum officium Pompeio præstarent, neve eius fortunam despicerent. In hoc erant 5
numero complures Pompeii milites; quos, ex eius exercitu acceptos in Syria, Gabinius Alexandriam transduxerat, belloque confecto, apud Ptolemæum, patrem pueri, reliquerat. His tunc cognitis rebus, amici regis, CIV
qui, propter ætatem eius, in procuratione erant regni: siue timore adducti, vt postea prædicabant, ne, sollicitato exercitu regio, Pompeius Alexandriam Aegyptumque occuparet; siue despecta eius fortuna, vt plerumque in calamitate ex amicis inimici exsistunt, iis, qui erant ab eo missi, palam liberaliter responderunt, eumque ad regem venire iusserunt. ipsi clam 2
consilio inito, Achillam, præfectum regium, singulari hominem audacia, & L. Septimium tri-

CAP. CIII. 5. *Gabinius Alexandriam*] Gabinius, Syriæ proconsul, exsulem regem Ptolemæum cum exercitu reduxerat.

tribunum mil. ad interficiendum Pompeium
3 miserunt. Ab his liberaliter ipse appellatus, & quadam notitia Septimii productus, quod bello prædonum apud eum ordinem duxerat, nauiculam paruulam conscendit, cum paucis suis; & ibi ab Achilla & Septimio interficitur. Item L. Lentulus comprehenditur a rege, & in cu-
CV stodia necatur. Cæsar, cum in Asiam veniisset, reperiebat T. Ampium conatum esse tollere pecunias Epheso ex fano Dianæ, eiusque rei caussa senatores omnes ex prouincia vocasse, vt, iis testibus in summa pecuniæ vteretur, sed interpellatum aduentu Cæsaris profugisse. ita duobus temporibus Ephesiæ pecuniæ Cæsar au-
2 xilium tulit. Item constabat, Elide in templo Mineruæ, repetitis atque enumeratis diebus, quo die prœlium secundum fecisset Cæsar, simulacrum Victoriæ, quod ante ipsam Mineruam collocatum erat, & ante ad simulacrum Mineruæ spectabat, ad valuas se templi limenque conuer-
3 tisse. Eodemque die Antiochiæ in Syria bis tantus exercitus clamor, & signorum sonus exauditus est, vt in muris armata ciuitas discurre-
4 ret. Hoc idem Ptolemaide accidit. Pergami in

CAP. CV. 1. *duobus temporibus Ephesiæ pecuniæ Cæsar*] Primum, cum Scipio ei immineret, Cæsaris traiectu in Græciam factum, vt a Pompeio festinanter auocaretur. *Supra cap.* 33. Iterum, hoc loco, cum idem T. Ampius tentaret.

2. *Elide in templo Mineruæ*] Elis vrbs regionis Elidis in Peloponeso, cuius sextum casum Cicero lib. XIII epist. XXVI *Eli* format. Sed & Strabo Ἠλίδος obliquo vrbis casu. Vid. Notit. Orbis Antiq.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0550
DFG

in occultis ac reconditis templi, quo præter sacerdotes adire fas non est, quæ Græci ἄδυτα appellant, tympana sonuerunt. Item Trallibus, in templo Victoriæ, vbi Cæsaris statuam consecrauerant, palma per eos dies in tecto inter coagmenta lapidum ex pauimento exstitisse ostendebatur. Cæsar, paucos dies in Asia moratus, cum audisset Pompeium Cypri visum, coniectans eum in Aegyptum iter habere, propter necessitudines regni, reliquasque eius loci opportunitates, cum legionibus, vna, quam ex Achaia a Fusio legato euocauerat, equitibusque DCCC, & nauibus longis Rhodiis X, & Asiaticis paucis, Alexandriam peruenit. In his erant legionibus hominum III. millia CC: reliqui, vulneribus ex præliis, & labore, ac magnitudine itineris confecti, consequi nonpotuerant. Sed Cæsar confisus fama rerum gestarum infirmis auxiliis proficisci non dubitauerat; atque omnem sibi locum tutum fore existimabat. Alexandriæ de Pompeii morte cognoscit: atque ibi primum e naui egrediens, clamorem militum audit, quos rex in oppido præsidii caussa reliquerat; & concursum ad se fieri videt, quod fasces

5 CVI 2 3 4

4. *in occultis ac reconditis templi*] Sic plures libri manu scripti ab Fuluio & D. Vossio nominati. Vulgo, *ac remotis*.

5. *in tecto ex pauimento*] Plutarchus p. 730. παρὰ τὴν βάσιν τῦ ἀνδριάντος.

CAP. CVI. 1. *Cypri visum*] in Cypro. Et Nepos Miltiade c. 2. *domum Chersonesi habere*. nam & regionum ac insularum nomina non numquam imitantur syntaxi vocabula vrbium.

fasces anteferrentur. In hoc omnis multitudo ma-
5 iestatem regiam minui prædicabat. Hoc sedato tumultu, crebræ continuis diebus ex concursu multitudinis concitationes fiebant, compluresque milites huius vrbis omnibus partibus in-
CVII terficiebantur. Quibus rebus animaduersis, legiones sibi alias ex Asia adduci iussit, quas ex Pompeianis militibus confecerat. ipse enim necessario etesiis tenebatur; qui Alexandria nauigantibus sunt aduersissimi venti. Interim con-
2 trouersias regum ad populum R. & ad se, quod esset consul, pertinere existimans, atque eo magis officio suo conuenire, quod superiore consulatu cum patre Ptolemæo, & lege, & S. C. societas erat facta, ostendit sibi placere, regem Ptolemæum, atque sororem eius Cleopatram, exercitus, quo haberent, dimittere; & de controuersiis iure apud se potius, quam inter se ar-
CVIII mis disceptare. Erat in procuratione regni, propter ætatem pueri, nutricius eius, eunuchus, nomine Pothinus. is primum inter suos queri atque indignari cœpit, regem ad dicendam caussam euocari. deinde, adiutores quos-
2 dam conscios sui nactus ex regiis amicis, exercitum a Pelusio clam Alexandriam euocauit; atque eumdem Achillam, cuius supra meminimus, omnibus copiis præfecit. hunc incitatum suis, & regis inflatum pollicitationibus, quæ fie-
3 ri vellet, litteris nuntiisque edocuit. In testamen-

CAP. CVIII. 1. *nomine Pothinus*] Male libri quidam *Photinus*. Est enim Dioni, Plutarcho, & Appiano ποθεινός

mento Ptolemæi patris heredes erant scripti ex duobus filiis maior, & ex duabus ea, quæ ætate antecedebat. Hæc vti fierent, per omnes deos, perque fœdera, quæ Romæ fecerat, eodem testamento Ptolemæus populum R. obtestabatur. Tabulæ testamenti, vnæ per legatos eius 4
Romam erant allatæ, vt in ærario ponerentur, (eæ cum propter publicas occupationes poni non potuissent, apud Pompeium sunt depositæ) alteræ, eodem exemplo, relictæ, atque obsignatæ
Alexandriæ proferebantur. De his rebus CIX
cum ageretur apud Cæsarem, isque maxime vellet pro communi amico atque arbitro controuersias regum componere : subito exercitus regius equitatusque omnis venire Alexandriam nuntiatur. Cæsaris copiæ nequaquam erant 2
tantæ, vt eis extra oppidum, si esset dimicandum, confideret. relinquebatur, vt se suis locis oppido teneret, consiliumque Achillæ cognosceret. Milites tamen omnes in armis esse iussit: 3
regemque hortatus est, vt ex suis necessariis, quos haberet maximæ auctoritatis, legatos ad Achillam mitteret ; &, quid esset suæ voluntatis, ostenderet. A quo missi Dioscorides & Se- 4
rapion, qui ambo legati Romæ fuerant, magnamque apud patrem Ptolemæum auctoritatem habuerant, ad Achillam peruenerunt. Quos 5
ille, cum in conspectum eius venissent, prius, quam audiret, aut, cuius rei caussa missi essent, co-

CAP. CIX. 1. *pro communi amico atque arbitro*] tamquam communis amicus. Talis enim Cæsar videri volebat. Supra B. Gall. III, 18 *qui vbi pro per-*

cognoſceret, corripi ac interfici iuſſit. Quorum alter, accepto vulnere *occupatus, per ſu-
6 os, pro occiſo ſublatus, alter interfectus eſt. Quo facto, regem vt in ſua poteſtate haberet, Cæſar effecit: magnamque regium nomen apud ſuos auctoritatem habere exiſtimans, & vt potius priuato paucorum & latronum conſilio, quam
CX regio, ſuſceptum bellum videretur. Erant cum Achilla copiæ, vt neque numero, neque genere hominum, neque vſu rei militaris contemnendæ
2 viderentur. millia enim x x in armis habebat. Hæ conſtabant ex Gabinianis militibus: qui iam in conſuetudinem Alexandrinæ vitæ atque licentiæ venerant, & nomen diſciplinamque populi R. dedidicerant, vxoresque duxerant, ex quibus
3 pleriq. liberos habebant. Huc accedebant collecti ex prædonibus latronibusq. Syriæ Ciliciæque
4 prouinciæ, finitimarumq. regionum. Multi præterea capitis damnati exſulesque conuenerant: fugitiuisque omnibus noſtris certus erat Alexandriæ receptus, certaque vitæ conditio, vt, dato nomine, militum eſſent numero: quorum ſi quis

fuga ad eos venit. Et Nepos Datame c. 6. *ſuo iuſſu Mithrobarzanem profectum pro perfuga.*

5. *accepto vulnere occupatus*] Nihil eſt librorum *occupatus*: Gronouio potius accedo, qui *ſopitus* ſubſtituit, ſicut Liuius 1, 41 *ſopitum fuiſſe regem ſubito ictu.* Vide illius Obſerv. 1 v, 8. p. 120.

CAP. CX. 1. *vxoresque duxerant*] Fuit contra Romanæ militiæ diſciplinam vxores, vel alias mulieres, in caſtris habere, aut præſidiis, licet haberent domi. Seuerus imperator πρῶτος ἐπέτρεψε *primus* in hoc aliquid *permiſit*, referente Herodiano 111, 8. Adde Lipſii Mil. Rom. lib. v, 18.

quis a domino comprehenderetur, concursu militum eripiebatur, qui vim suorum, quod in simili culpa versabantur, ipsi pro suo periculo defendebant. Hi regum amicos ad mortem
5 deposcere, hi bona locupletum diripere stipendii augendi caussa, regis domum obsidere, regno expellere alios, alios arcessere, vetere quodam Alexandrini exercitus instituto consueuerant. Erant praeterea equitum millia II.
6 qui inueteraverant compluribus Alexandriae bellis. hi Ptolemaeum patrem in regnum reduxerant, Bibuli filios duos interfecerant, bella cum Aegyptiis gesserant. hunc vsum rei militaris habebant. His copiis fidens Achillas, CXI
paucitatemque militum Caesaris despiciens, occupat Alexandriam: praeterea oppidi partem, quam Caesar cum militibus tenebat, primo impetu domum eius irrumpere conatus est: sed Caesar, dispositis per vias cohortibus, impetum eius sustinuit. Eodemque tempore pu-
2 gnatum est ad portum; ac longe maximam ea res attulit dimicationem. simul enim, deductis copiis, pluribus viis pugnabatur: & magna multitudine naues longas occupare hostes conabantur: quarum erant auxilio L missae ad Pompeium: quae, proelio in Thessalia facto, domum redierant. illae triremes omnes & quin-
3 queremes erant, aptae instructaeque omnibus rebus ad nauigandum. Praeter has, XXII erant,
4 quae praesidii caussa Alexandriae esse consueuerant, constratae omnes. quas si occupassent, classe Caesaris erepta, portum ac mare totum in

sua potestate haberent : commeatu auxiliisque
5 Cæsarem prohiberent. Itaque tanta est con-
tentione actum, quanta agi debuit, cum ille
celerem in ea re victoriam, hi salutem suam con-
6 sistere viderent. Sed rem obtinuit Cæsar ;
omnesque eas naues, & reliquas, quæ erant in
naualibus, incendit, quod tam late tueri tam
parua manu non poterat; confestimque ad Pha-
CXII rum nauibus milites exposuit. Pharus est
in insula turris, magna altitudine, mirificis o-
peribus exstructa, quæ nomen ab insula accepit.
2 Hæc insula, obiecta Alexandriæ, portum effi-
cit: sed, a superioribus regionibus, in longi-
tudinem passuum DCCCC in mare iactis moli-
bus, angusto itinere & ponte cum oppido con-
3 iungitur. In hac sunt insula domicilia Aegy-
ptiorum, & vicus, oppidi magnitudine : quæ-
que vbique naues imprudentia aut tempestate
paullulum suo cursu decesserint, has more præ-
4 donum diripere consueuerunt. Iis autem inui-
tis, a quibus Pharus tenetur, non potest esse,
propter angustias, nauibus introitus in portum.
5 Hoc tum veritus Cæsar, hostibus in pugna oc-
cupatis, militibusque expositis, Pharum appre-
6 hendit, atque ibi præsidium posuit. Quibus
est

CAP. CXII. 2. *a superioribus regionibus*] Alienum videtur *regionibus*, ideoque a clarissimis viris *regibus* substitutum, Brodæo Miscell. III, 5, Scaligero ad Eus. p. 112, Valesio ad Ammian. p. 342, Hody de LXX. Interpr. p. 294, & aliis. Planum illud *regibus*, nisi præsens verbum *coniungitur* ab adiecto *superioribus* abhorreret. Nec vero *regionibus* valde placet.

est rebus effectum, vti tuto frumentum auxiliaque nauibus ad eum supportari possent. dimisit enim circum omnes propinquas regiones, atque inde auxilia euocauit: reliquis oppidi partibus sic est pugnatum, vt æquo prælio discederetur, & neutri pellerentur: (id efficiebant angustiæ loci) paucisque vtrimque interfectis, Cæsar loca maxime necessaria complexus, noctu præmunit: hoc tractu oppidi pars erat regiæ exigua, in quam ipse, habitandi caussa, initio erat inductus; & theatrum coniunctum domui, quod arcis tenebat locum, aditusque habebat ad portum, & ad reliqua naualia. Has munitiones insequentibus auxit diebus, vt pro muro obiectas haberet, neu pugnare inuitus cogeretur. Interim filia minor Ptolemæi regis, vacuam possessionem regni sperans, ad Achillam se ex regia transiecit, vnaque bellum administrare cœpit. sed celeriter est inter eos de principatu controuersia orta; quæ res apud milites largitiones auxit, magnis enim iacturis sibi quisque eorum animos conciliabat. Hæc dum apud hostes geruntur, Pothinus, nutricius pueri, & procurator regni, in parte Cæsaris, cum ad Achillam nuntios mitteret, hortareturque, ne negotio desisteret, neue animo deficeret, indicatis deprehensisque internuntiis, a Cæsare est interfectus. Hæc initia belli Alexandrini fuerunt.

9. *filia minor Ptolemæi regis*] Arsinoe. Vide Dionem lib. XLII. Hirtium B. Alex. c. 4.

A. HIRTII, VEL OPPII, COMMENTARIORVM DE BELLO ALEXANDRINO LIBER VNVS.

ARGVMENTVM LIBRI DE BELLO ALEXANDRINO.

Quæ Cæsar ipse Civ. Belli lib. III extremo de initiis Alexandrini scripserat, hoc libro ab Hirtio vel alio continuantur. Post situm Alexandriæ & structuram, munitiones Cæsaris in vrbe, & ad portum pugnæ referuntur: regem Ptolemæum, quem in potestate habebat, Arsinoe sorore interim cum Ganymede imperium obtinente; dimisit Cæsar blanditiis inductus, sed grauiter ab eo oppugnatus vincit tandem, Mithridate Pergameno adiuuante: & rex in Nilo perit. Quo sublato Cæsar Cleopatram & minorem fratrem reges constituit. Hæc vsque ad cap. 34. a quo Ponticum bellum aduersus Pharnacem describitur per Domitium Caluinum, inprospere gestum, ad cap. 42. dein Illyricum virtute Vatinii restitutum Cæsari, ad cap. 48. & sub idem tempus turbæ in Hispania vlteriore a Cassio Longino excitatæ, eiusdemque sedatæ morte. Denique Pharnace celeriter oppresso, Cæsar in Italiam reuertitur.

BELLO Alexandrino conflato, Cæsar Rhodo atque ex Syria Ciliciaque omnem classem accersit; ex Creta sagittarios, equites ab rege Nabatæorum Malco euocat, tormenta vndique conqui-

---

AD LIBRVM DE BELLO ALEXAND.

HIRTII VEL OPPII] Vide Sueton. Cæs. c. 56.

CAP. I, 1. *ab rege Nabatæorum Malco*] Nabatæi in A.

quiri, & frumentum mitti, auxiliaque adduci iubet. Interim munitiones quotidie operibus augentur: atque omnes oppidi partes: quæ minus firmæ esse viderentur, testudinibus atque musculis aptantur: ex ædificiis autem per foramina in proxima ædificia arietes immittuntur, quantumque aut ruinis deiicitur, aut per vim recipitur loci, in tantum munitiones proferuntur. nam incendio fere tuta est Alexandria, quod sine contignatione ac materia sunt ædificia, & structuris atque fornicibus continentur, tectaque sunt rudere aut pauimentis. Cæsar studebat maxime, vt, quam angustissimam partem oppidi palus a meridie interiecta efficiebat, hanc operibus, vineisque agendis, a reliqua parte vrbis excluderet: illud sperans, primum, vt cum esset in duas partes vrbs diuisa, acies vno consilio atque imperio administraretur: deinde, vt laborantibus succurri, atque ex altera oppidi parte auxilium ferri posset; in primis vero, vt aqua pabuloque abundaret: quarum alterius rei copiam exiguam, alterius nullam omnino facultatem habebat, quodque vtrumque palus large præbere pote-

2 3 4 5 6

rabia petræa, eorumque *Petra* sedes regia. Malco libri Cæsaris. Græcis Iosepho XLII, 8. & Dioni XLVIII id nomen Μάλχος, *Malchus est*. Hic secundus eius nominis. Vide Hist. Antiq.

3. *rudere aut pauimentis*] rudere nouo, id est fractis & contusis testis, calce mixtis, quibus pauimenta fiunt. Vitruv. VII, 1, qui *rudus nouum* opponit *veteri & rediuiuo*: & Pallad. 1, 9.

6. *alterius rei copiam exiguam*] aquæ parum habebat.

II poterat. Neque vero Alexandrinis in gerendis negotiis cunctatio vlla aut mora inferebatur. nam in omnes partes, per quas fines Aegyptii regnumque pertinet, legatos conquisitoresque, delectus habendi causſa, miſerunt; magnumque numerum in oppidum telorum atque tormentorum conuexerant, & innumerabilem
2 multitudinem adduxerant. nec minus in vrbe maximæ armorum erant inſtitutæ officinæ. ſeruos præterea puberes armauerant: quibus domini locupletiores victum quotidianum ſtipen-
3 diumque præbebant. hac multitudine diſpoſita, munitiones ſemotarum partium tuebantur. veteranas cohortes vacuas in celeberrimis vrbis locis habebant: vt quacumque regione pugnaretur, integris viribus ad auxilium ferendum opportunæ eſſent. omnibus viis atque angiportis
4 triplicem vallum obduxerant. erat autem quadrato exſtructus ſaxo, nec minus XL pedes altitudinis habebat. quæque partes vrbis inferiores erant, has altiſſimis turribus denorum ta-
5 bulatorum munierant. Præterea alias ambulatorias totidem tabulatorum confixerant; ſubiectisque eas rotis, funibus iumentisque obiectis, directis plateis in quamcunque erat viſum
III partem mouebant. Vrbs fertiliſſima & copio-

CAP. II. 5. *ambulatorias totidem*] Turres ambulatoriæ, erant ligneæ, rotis impoſitæ, vt admoueri muro poſſent. Vitruuius X, 19 *Diades ſcriptis ſuis oſtendit, ſe inueniſſe turres ambulatorias, quas etiam diſſolutas in exercitu circumferre* [Alexander] *ſolebat.* Vide Vegetii lib. IV. 17.

pioſiſſima omnium rerum apparatus ſuggerebat. ipſi homines ingenioſiſſimi atque acutiſſimi, quæ a nobis fieri viderant, ea ſollertia efficiebant, vt noſtri illorum opera imitari viderentur: & ſua ſponte multa reperiebant: vnoque 2
tempore & noſtras munitiones infeſtabant, & ſuas defendebant: atque hæc principes in con- 3
ciliis concionibusque agitabant, *populum Rom. paullatim in conſuetudinem eius regni venire occupandi: paucis annis antea Gabinium cum exercitu fuiſſe in Aegypto: Pompeium ſe ex fuga eo-* 4
dem recepiſſe; ac Cæſarem veniſſe cum copiis, neque morte Pompeii quidquam profectum, quo minus Cæſar apud ſe commoraretur: quem ſi 5
non expuliſſent, futurum ex regno prouinciam: idque agendum mature: namque eum, intercluſum tempeſtatibus propter anni tempus, recipere transmarina auxilia non poſſe. Interim diſſenſione orta inter Achillam, qui vete- IV
rano exercitui præerat, & Arſinoen, regis Ptolemæi minorem filiam, vt ſupra demonſtratum eſt, cum vterque vtrique inſidiaretur, & ſummam imperii ipſe obtinere vellet, præoccupat Arſinoe per Ganymedem eunuchum, nutricium ſuum, atque Achillam interficit. hoc occiſo, 2
ipſa

CAP. III. 3. *Gabinium cum exercitu*] vt exſulem regem Ptolemæum Auletam reſtitueret. Gabinius autem tum Syriam pro conſule adminiſtrabat. *Dio Caſſ. lib.* XXXIX.

5. *transmarina auxilia*] ex Syria, Cilicia, Aſia, Rhodo.

CAP. IV. 1. *vt ſupra demonſtratum*] lib. III extremo de B. Civili.

ipsa, sine vllo socio & custode, omne imperium obtinebat; exercitus Ganymedi transditur. is, suscepto officio, largitionem in milites auget,
V reliqua pari diligentia administrat. Alexandria est fere tota suffossa, specusque habet ad Nilum pertinentes, quibus aqua in priuatas domos inducitur, quæ paullatim spatio temporis
2 liquescit ac subsidit. hac vti domini ædificiorum atque eorum familiæ consueuerunt. nam, quæ flumine Nilo fertur, adeo est limosa atque turbida, vt multos variosque morbos efficiat.
3 sed ea plebes ac multitudo contenta est necessario, quod fons vrbe tota nullus est. hoc tamen flumen in ea parte vrbis erat, quæ ab Ale-
4 xandrinis tenebatur. quo facto est admonitus Ganymedes, posse nostros aqua intercludi; qui distributi munitionum tuendarum caussa vicatim ex priuatis ædificiis, specubus, & puteis extra-
VI cta aqua vtebantur. Hoc probato consilio, magnum ac difficile opus adgreditur. interseptis enim specubus, atque omnibus vrbis partibus exclusis, quæ ab ipso tenebantur, aquæ magnam vim ex mari rotis ac machinationibus ex-
2 primere contendit. hanc locis superioribus fundere in partem Cæsaris non intermittebat: quamobrem salsior paullo præter consuetudinem aqua trahebatur ex proximis ædificiis, magnamque hominibus admirationem præbebat, quam ob caussam id accidisset; nec satis sibi ipsi credebant; cum se inferiores eiusdem generis ac saporis aqua dicerent vti, atque ante consuessent:

vul-

vulgoque inter se conferebant, & degustando, 3
quantum inter se differrent aquæ, cognoscebant.
paruo vero temporis spatio, hæc propior bibi 4
non poterat omnino; illa inferior corruptior
iam falsiorque reperiebatur. Quo facto, dubi- VII
tatione sublata, tantus incessit timor, vt ad ex-
tremum casum omnes deducti viderentur, at-
que alii morari Cæsarem dicerent, quin naues
conscendere iuberet: alii multo grauiorem exti-
mescerent casum; quod neq. celari Alexandrinos
possent in apparanda fuga, cum hi tam paruo
spatio distarent ab ipsis; neque, illis imminen-
tibus, atque insequentibus, vllus in naues rece-
ptus daretur. Erat autem magna multitudo op- 2
pidanorum in parte Cæsaris: quam domiciliis
ipsorum non mouerat, quod ea se fidelem pa-
lam nostris esse simulabat, & desciuisse a suis
videbatur: vt, si mihi defendendi essent Ale-
xandrini, quod neque fallaces essent neque te-
merarii, multa oratio frustra absumeretur. cum
vero vno tempore & natio eorum & natura co-
gnoscatur; aptissimum esse hoc genus ad pro-
ditionem, nemo dubitare potest. Cæsar VIII
suorum timorem consolatione & ratione minue-
bat. *nam puteis fossis aquam dulcem posse re-* 1
periri adfirmabat. *omnia enim litora naturali-*
ter aquæ dulcis venas habere, quod si alia esset li-
toris Aegyptii natura, atque omnium reliquorum;
tamen, quoniam mare libere tenerent, neque
hostes classem haberent, prohiberi sese non posse,
quo minus quotidie aquam nauibus peterent, vel

a sinistra parte a Paretonio, vel a dextra ab insula; quæ diuersæ nauigationes numquam
3 *uno tempore aduersis ventis præcluderentur: fugæ vero nullum esse consilium non solum iis, qui primam dignitatem haberent, sed ne iis quidem,*
4 *qui nihil, præterquam de vita, cogitarent: magno negotio impetus hostium aduersos ex munitionibus sustineri: quibus relictis, nec loco nec nu-*
5 *mero pares esse posse: magnam autem moram & difficultatem adscensum in naues habere, præsertim ex scaphis: summum esse contra in Alexandrinis velocitatem, locorumq. & ædificiorum noti-*
6 *tiam. hos præcipue in victoria insolentes, præcursuros, & loca excelsiora atque ædificia occupaturos; ita fugæ nauibusque nostros prohibituros: proinde eius consilii obliuiscerentur, atque omni ratione*
IX *esse vincendum cogitarent.* Hac oratione apud suos habita atque omnium mentibus excitatis, dat centurionibus negotium, vt, reliquis operibus intermissis, ad fodiendos puteos animum conferant, neve quam partem nocturni
2 temporis intermittant. Quo suscepto negotio, atque omnium animis ad laborem incitatis, magna vna nocte vis aquæ dulcis inuenta est. ita operosis Alexandrinorum machinationibus, maximisque conatibus, non longi temporis labo-
3 re, occursum est. Eo biduo legio XXXVII ex dediticiis Pompeianis militibus, cum frumento,

CAP. VIII. 2. *Paretonio*] Marmaricæ, quæ proxima Aegypto ab occasu est, oppido cum portu.
ab insula] Pharo insula, proxima Alexandriæ.
CAP. IX. 3. *dediticiis Pompeianis*] Vide de his lib. III Civ. cap. 99.

to, armis, telis, tormentis, impoſita in naues a Domitio Caluino, ad litora Africæ, paullo ſupra Alexandriam, delata eſt. hæ naues euro, qui multos dies continenter flabat, portum capere prohibebantur, ſed loca ſunt egregia omni illa regione ad tenendas ancoras. hi, cum diu retinerentur, atque aquæ inopia premerentur, nauigio actuario Cæſarem faciunt certiorem. Cæſar vt per ſe conſilium caperet, quid faciendum videretur, nauim conſcendit, atque omnem claſſem ſequi iuſſit, nullis noſtris militibus impoſitis; quod, cum longius paullo diſcederet, munitiones nudare nolebat. Cumque ad eum locum acceſſiſſet, qui appellatur Cherrhoneſus; quandique cauſſa remiges in terram expoſuiſſet, non nulli ex numero, cum longius a nauibus prædatum proceſſiſſent, ab equitibus hoſtium ſunt excepti: ex iis cognouerunt, Cæſarem ipſum in claſſe veniſſe, nec vllos milites in nauibus habere. Qua re comperta, magnam ſibi facultatem fortunam obtuliſſe bene gerendæ rei srediderunt: itaque naues omnes, quas paratas habuerant ad nauigandum, propugnatoribus inſtruxerunt, Cæſarique redeunti cum claſſe occurrerunt: qui duabus de cauſſis eo die dimicare nolebat, quod

4

X

2

3

4

5

&

CAP. X. 2. *qui appellatur Cherrhoneſus*] Ptolemæus lib. IV cap. V. poſt Alexandriam ab occaſu, ex interuallo dimidii gradus ſeu XXX minutorum, habet locum qui vocatur Χερσόνησος μικρὰ, λιμὴν, *Cherſoneſus parua, portus.* Dicitur χερρόνησος & χερσόνησος, *peninſula.*

& nullos milites in nauibus habebat; & post horam x diei res agebatur, nox autem allatura videbatur maiorem fiduciam illis, qui locorum notitia confidebant; sibi etiam hortandi suos auxilium defuturum; quod nulla satis idonea esset hortatio, qua neque virtutem posset
6 notare neque inertiam. Quibus de caussis naues, quas potuit, Cæsar ad terram detrahit: quem in locum illos succesſuros non existimaXI bat. Erat vna nauis Rhodia in dextro Cæsaris cornu, longe ab reliquis collocata. hanc conspicati hostes non tenuerunt sese: magnoque impetu IV ad eam constratæ naues, &
2 complures apertæ contenderunt. cui coactus est Cæsar ferre subsidium, ne turpiter in conspectu contumeliam acciperet, quamquam si quid grauius accidisset, merito casurum iudicabat.
3 Prœlium commissum est magna contentione Rhodiorum, qui cum in omnibus dimicationibus & scientia & virtute præstitissent, tum maxime illo tempore totum onus sustinere non recusabant, ne quod suorum culpa detrimen-
4 tum acceptum videretur. Ita prœlium secundissimum est factum. capta est vna hostium quadriremis: depressa est altera. deinde omnes epibatis nudatæ; magna præterea multitu-

---

CAP. XI. 2. *merito casurum*] quia longius a classe recesserat.

2. *Rhodiorum qui-præstitissent*] Cicero pro Lege Man. c. 18, *Rhodiorum vsque ad nostram memoriam disciplina naualis & gloria remansit.*

4. *epibatis nudatæ*] ἐπιβάτας. Est autem ἐπιβάτης, He-

titudo in reliquis nauibus propugnatorum est 5
interfecta. quod nisi nox prœlium diremisset, 6
tota classe hostium Cæsar potitus esset. Hac
calamitate perterritis hostibus, aduerso vento
leniter flante, naues onerarias Cæsar remulco
victricibus suis Alexandriam deducit. Eo XII
detrimento adeo sunt fracti Alexandrini, cum
non iam virtute propugnatorum, sed scientia
classiariorum se victos viderent, quibus & su-
perioribus locis subleuabantur, vt vix ædificiis
defendi possent, & materiam cnnctam obiice-
rent, quod nostræ classis oppugnationem et-
iam ad terram verebantur. iidem, postea, 2
quam Ganymedes in concilio confirmauit, sese
& eas, quæ essent amissæ, restituturum, & nu-
merum adaucturum, magna spe & fiducia ve-
teres reficere naues, accuratiusque huic rei stu-
dere atque inseruire, instituerunt: ac tametsi 3
amplius ex nauibus longis in portu naualibus-
que amiserant, non tamen reparandæ classis co-
gitationem deposuerunt. videbant enim, non
auxilia Cæsari, non commeatus supportari pos-
se, si classe ipsi valerent. Præterea nautici ho- 4
mi-

---

sychio auctore, ὁ μὴ κωπηλάτης, ἀλλὰ πλέον μαχητής. hoc est, *qui nauem adscendit, non vt remex, sed potius vt pugnator.* Epibatæ ergo milites nauales.

6. *remulco deducit*] Vide lib. 11 Civ. c. 23. extremo.

CAP. XII. 1. *scientia classiariorum*] Rhodiorum maxime, de quibus modo dictum est cap. XI sect. 3.

quibus & superioribus locis] a quibus Cæsarianis classiariis Alexandrini eminentioribus locis subleuabantur. *Rhellican.* Simplicius legas, *qui & superioribus.*

mines, & vrbis, & regionis maritimæ, quotidianoque vsu a pueris exercitati, ad naturale ac domesticum bonum refugere cupiebant, & quantum paruulis nauigiis profeciſſent, ſentiebant; itaque omni ſtudio ad parandam claſſem
XIII incubuerunt. Erant omnibus oſtiis Nili cuſtodiæ, exigendi portorii cauſſa, diſpoſitæ. Naues veteres erant in occultis regiæ naualibus, quibus multis annis ad nauigandum non erant vſi; has reficiebant: illas Alexandriam reuo-
2 cabant. deerant remi: porticus, gymnaſia, ædificia publica, detegebant: aſſeres remorum vſum obtinebant; aliud naturalis ſollertia, a-
3 liud vrbis copia, ſubminiſtrabat. Poſtremo non longam nauigationem parabant, ſed præſentis temporis neceſſitati ſeruiebant, & in ipſo portu confligendum videbant, itaque paucis diebus, contra omnium opinionem, quadriremes XXII, quinqueremes V conſecerunt.
4 ad has minores apertasque complures adiecerunt: & in portu periclitati remigio, quid quæque earum efficere poſſet, idoneos milites impoſuerunt, ſeque ad confligendum omnibus
5 rebus parauerunt. Cæſar Rhodias naues IX habebat, (nam, X miſſis, vna in curſu litore Aegyptio defecerat) Ponticas III X, Lycias V, ex Aſia XII, ex his quinqueremes V erant, & quadriremes X. reliquæ infra hanc magnitudinem, & pleræque apertæ. tamen virtute militum confiſus, cognitis hoſtium copiis, ſe ad dimican-
XIV dum parabat. Poſtquam eo ventum eſt, vt

ſibi

sibi vterque eorum confideret; Cæsar Pharon classe circumuehitur, aduersasque naues hostibus constituit: in dextro cornu Rhodias collocat, in sinistro Ponticas. inter has spatium CD passuum relinquit, quod satis esse ad explicandas naues videbatur. post hunc ordinem reliquas naues subsidio distribuit: quæ quamque earum sequatur, & cui subueniat, constituit atque imperat. Non dubitanter Alexandrini classem producunt atque instruunt, in fronte collocant XXII: reliquas subsidiarias in secundo ordine constituunt. magnum præterea numerum minorum nauigiorum & scapharum producunt cum malleolis ignibusque, si quid ipsa multitudo, & clamor, & flamma nostris terroris adferre possent. Erant inter duas classes vada tranſitu angusto, quæ pertinent ad regionem Africæ, sic enim prædicant, partem esse Alexandriæ dimidiam Africæ. Satisque diu inter ipsos est exspectatum, ab vtris transeundi fieret ini-

2 3 4 5 6

CAP. XIV. 1. *Pharon circumuehitur*] insulam Alexandrinam.

4. *cum malleolis ignibusque*] Malleoli sagittæ sunt, ignem & alimentum circumplicatum habentes, quæ ardentes emissæ, id, in quo figuntur, comburunt. Vide Veget. IV. 18, Ammian. Marcellin. XXIII, 10.

5. *partem Alexandriæ dimidiam Africæ*] Variæ veterum de termino Asiæ & Africæ opiniones. Plures in Nilo statuerunt: alii in Catabathmo vltra Parætonium: quidam in media Alexandria, vt noster Hirtius: rectius alii sinu Arabico & isthmo, quem hic ad mare mediterraneum facit, discreuerunt. Vid. Notit. Orb. Antiqui lib. I cap. XI.

initium; propterea quod eo qui intraſſent, & ad explicandam claſſem, & ad receptum, ſi durior accidiſſet caſus, impeditiores fore videban-
XV tur. Rhodiis nauibus præerat Euphranor, animi magnitudine ac virtute magis cum noſtris hominibus, quam cum Græcis, comparandus.
2 hic, ob notiſſimam ſcientiam, atque animi magnitudinem, delectus eſt ab Rhodiis, qui imperium claſſis obtineret. qui, vbi Cæſaris ani-
3 mum aduertit, *Videris mihi*, inquit, *Cæſar vereri, ſi hæc vada primus nauibus intraueris, ne prius dimicare cogaris, quam reliquam claſ-*
4 *ſem poſſis explicare. nobis rem committe, nos prœlium ſuſtinebimus; neque tuum iudicium fallemus; dum reliqui ſubſequantur. hos quidem diutius in noſtro conſpectu gloriari, magno nobis*
5 *& dedecori & dolori eſt.* Cæſar illum adhortatus, atque omnibus laudibus proſecutus, dat
6 ſignum pugnæ. progreſſas vltra vadum IV Rhodias naues circumſiſtunt Alexandrini, atque in eas impetum faciunt. ſuſtinent illi, atque arte ſollertiaque ſe explicant: ac tantum doctrina potuit, vt in diſpari numero nulla transuerſa hoſti obiiceretur, nullius remi detergerentur,
7 ſed ſemper venientibus aduerſæ occurrerent. interim ſunt reliquæ ſubſecutæ, tum neceſſario diſceſſum ab arte eſt, propter anguſtias loci, at-
8 que omne certamen in virtute conſtitit. neque vero Alexandriæ fuit quisquam, aut noſtrorum aut oppidanorum; qui aut in opere, aut in oppugnatione occupatum animum haberet, quin altiſſima tecta peteret, atq. ex omni proſpectu

ctu locum spectaculo caperet, precibusque & votis victoriam suis ab diis immortalibus exposceret. Minime autem erat par prœlii certamen, XVI
nostris enim prorsus neque terra neque mari effugium dabatur victis, omniaq. victoribus erant futura in incerto: illi si superassent nauibus, omnia tenerent; si inferiores fuissent, reliquam tamen fortunam periclitarentur. 2 simul illud graue ac miserum videbatur, perpaucos de summa 3
rerum ac de salute omnium decertare: quorum si quis aut animo aut virtute cessisset, reliquis etiam esset cauendum, quibus pro se pugnandi facultas non fuisset. Hæc superioribus diebus 4
sæpe numero Cæsar suis exposuerat; vt hoc maiori animo contenderent, quod omnium salutem sibi commendatam viderent. eadem suum 5
quisque contubernalem, amicum, notum pro sequens erat obtestatus; ne suam atque omnium falleret opinionem, quorum iudicio delectus ad pugnam proficisceretur. Itaque hoc a- 6
nimo est decertatum, vt neque maritimis nauticisque sollertia atque ars præsidium ferret; neque numero nauium præstantibus multitudo prodesset; neque flexi ad virtutem ex tanta multitudine viri virtuti nostrorum possent adæquari. Capitur hoc prœlio quinqueremis vna cum de- 7
fensoribus remigibusque; & deprimuntur tres, no-

CAP. XVI. 1 *omniaque victoribus*] Cæsarianis, si vicissent.

3. *perpaucos de summa rerum*] perpaucos Cæsarianos, quia propter loci angustiam, classis explicari non potuit.

8 nostris incolumibus omnibus: reliquæ propinquam fugam ad oppidum capiunt. quas protexerunt ex molibus atque ædificiis imminentibus, & nostros adire propius prohibue-
XVII runt. Hoc ne sibi sæpius accidere posset, omni ratione Cæsar contendendum existimauit, vt insulam, molemque ad insulam pertinen-
2 tem, in suam redigeret potestatem. perfectis enim magna ex parte munitionibus in oppido, & illam & vrbem vno tempore tentari posse
3 confidebat. Quo capto consilio, cohortes x, & leuis armaturæ electos, quos idoneos ex equitibus Gallis arbitrabatur, in nauigia minora scaphasque imponit: alteram insulæ partem distinendæ manus caussa, eum constratis nauibus adgreditur; præmiis magnis propositis,
4 qui primus insulam cepisset. at primo impetum nostrorum pariter sustinuerunt. vno enim tempore & ex tectis ædificiorum propugnabant, & litora armati defendebant; quo, propter asperitatem loci, non facilis nostris aditus dabatur: & scaphis nauibusque longis v mobiliter
5 & scienter angustias loci tuebantur. sed, vbi, locis primum cognitis, vadisque pertentatis, pauci nostri in litore constiterunt; atque hos sunt

---

CAP. XVII. 1. *vt insulam*] Pharon, ante Alexandrinum portum.

3. *distinendæ manus caussa*] militum Alexandrinorum, vt diuersis locis impetiti, diuidere se necesse haberent, neutroque loco fortius repugnarent.

4. *& scaphis nauibusq. longis V*] Alexandrinorum hæ scaphæ nauesque erant, quibus angustias tuebantur.

sunt alii subsecuti ; constanterque in eos, qui in litore æquo institerant, impetum fecerunt: omnes Pharitæ terga verterunt. His pulsis, 6
custodia portus relicta, ad litora & vicum applicauerunt ; seque ex nauibus ad tuenda ædificia eiecerunt. Neque ve- XVIII
ro diutius ipsi ex munitione se continere potuerunt. etsi erat non dissimile, atque Alexandriæ, genus ædificiorum, (vt minora maioribus conferantur,) turresque editæ & coniunctæ muri locum obtinebant. neque nostri aut scalis, 2
aut cratibus, aut reliquis rebus parati venerant ad oppugnandum ; sed terror hominibus mentem consiliumque eripit, & membra debilitat ; vt tunc accidit. qui se in æquo loco ac plano 3
pares esse confidebant, iidem perterriti fuga suorum, & cæde paucorum, XXX pedum altitudine in ædificiis consistere ausi non sunt, seque per molem in mare præcipitauerunt, & DCCC passuum interuallo ad oppidum enatauerunt. Multi tamen ex iis capti interfectique sunt, sed 4
numerus captiuorum omnino fuit DC. Cæ- XIX
sar, præda militibus concessa, ædificia diripi iussit, castellumque ad pontem, qui propior erat Pharo, communiuit ; atque ibi præsidium posuit. hunc fuga Pharitæ reliquerant ; fortio- 2
rem illum propioremque oppido Alexandrini tuebantur. sed eum postero die simili ratione ad-

4. *Pharitæ*] incolæ Phari.

CAP. XIX. 1. *ad pontem, qui propior*] ad partem pontis, quæ Pharo cohærebat. Erat enim insula ponte iuncta vrbi Alexandriæ.

adgreditur; quod, his obtentis duobus, omnem nauigiorum excursum, & repentina latrocinia, sublatum iri videbatur. iamque eos, qui præsidio eum locum tenebant, tormentis e nauibus sagittisque depulerat, atque in oppidum redegerat; & cohortium III instar in terram exposuerat. non enim plures consistere angustiæ loci patiebantur. reliquæ copiæ in nauibus stationem obtinebant. Quo facto imperat pontem aduersus hostem præuallari, &, qua exitus nauibus erat, fornice exstructo, quo pons sustinebatur, lapidibus oppleri, atque obstrui. quorum altera opere effecto nulla omnino scapha egredi posset, altero instituto, omnes Alexandrinorum copiæ ex oppido se eiecere, & contra munitiones pontis latiore loco constiterunt; eodemque tempore, quæ consueuerant nauigia per pontes ad incendia onerariarum emittere, ad molem constituerunt. Pugnabatur a nostris, ex ponte, ex mole; ab illis ex area, quæ erat aduersus pontem, & ex nauibus contra molem. In his rebus occupato Cæsare militesque hortante remigum magnus numerus, & classiariorum ex longis nauibus nostris in molem se eiecit. Pars eorum studio spectandi ferebatur, pars etiam cupiditate pugnandi. Hi primum nauigia hostium lapidibus ac fun-

3. *qui præsidio eum locum tenebant*] eam pontis partem. *cohortium* III *instar*] circiter III cohortes. Insolens locutio.

4. *pontem præuallari*] vallum & munimentum transuersum ponti præducere.

fundis a mole repellebant, ac multum proficere multitudine telorum videbantur. sed post- 3
quam vltra eum locum, ab latere eorum aperto, ausi sunt egredi ex nauibus Alexandrini pauci; vt sine signis certisque ordinibus, sine ratione prodierant, sic temere in naues refugere cœperunt: quorum fuga incitati Alexandrini ex 4
nauibus egrediebantur, nostrosque acrius perturbatos insequebantur: simul, qui in nauibus longis remanserant, scalas rapere, nauesque a terra repellere properabant; ne hostes nauibus potirentur. Quibus omnibus rebus perturbati mi- 5
lites nostri, cohortium trium, quæ in ponte ac prima mole constiterant, cum post se clamorem exaudirent, fugam suorum viderent, magnam vim telorum aduersi sustinerent, veriti, ne ab tergo circumuenirentur, & discessu nauium omnino reditu intercluderentur, munitionem in pontem institutam, reliquerunt, & magno cursu incitati ad naues contenderunt. quorum 6
pars, proximas nacta naues, multitudine hominum atque onere depressa est; pars resistens & dubitans, quid esset capiendum consilii, ab Alexandrinis interfecta est. non nulli feliciore exitu, expeditas ad ancoras naues, consecuti, 7
incolumes discesserunt; pauci alleuati scutis, & animo ad conandum nixi, ad proxima nauigia adnatarunt. Cæsar, quoad potuit, co- XXI
hortando suos ad pontem & munitiones contendere, eodem in periculo versatus est: postquam vniuersos cedere animaduertit, in suum nauigium se recepit. quo multitudo hominum 2

insecuta cum irrumperet, neque administrandi, neque repellendi a terra facultas daretur; fore, quod accidit, suspicatus, sese ex nauigio eiecit, atque ad eas, quæ longius constiterant, naues ad-
3 natauit. hinc suis laborantibus subsidio scaphas mittens, non nullos conseruauit. Nauigium quidem eius, multitudine depressum militum,
4 vna cum hominibus interiit. Hoc prœlio desiderati sunt ex numero legionariorum militum circiter CD. & paullo vltra eum numerum clas-
5 siarii & remiges. Alexandrini eo loco castellum magnis munitionibus multisque tormentis confirmauerunt, atque, egestis ex mari lapidibus, libere sunt vsi postea ad mittenda nauiXXII gia. Hoc detrimento, milites nostri tantum abfuerunt, vt perturbarentur, vt incensi potius, atque incitati, magnas accessiones fecerint in operibus hostium expugnandis, in prœliis quotidianis, quandocumque fors obtulerat, procurrentibus & erumpentibus Alexandrinis manum comprehendi multum operibus, & ardentibus
2 studiis militum: nec diuulgata Cæsaris cohortatio subsequi legionum aut laborem, aut pugnandi poterat cupiditatem: vt magis deterrendi & continendi a periculosissimis essent dimicationibus, quam incitandi ad pugnanXXIII dum. Alexandrini, cum Romanos & secundis rebus confirmari, & aduersis incitari viderent, neque vllum belli tertium casum nossent,

CAP. XXII. 1. *manum comprehendi multum operibus*] locus corruptus, cui adhuc a nemine inuenta medicina est.

sent, quo possent esse firmiores, vt coniectura consequi possumus, aut, admoniti a regis amicis, qui in Cæsaris erant præsidiis, aut suopte consilio, per occultos nuntios regis probato, legatos ad Cæsarem miserunt, vt dimitteret regem, transireque ad suos pateretur : paratam 2
enim omnem multitudinem esse, confectam tædio puellæ, fiduciario regno, dominatione crudelissima Ganymedis, facere id, quod rex imperasset: quo si auctore in Cæsaris fidem amicitiamque venturi essent, nullius periculi timorem multitudini fore impedimento, quo minus se dederent. Cæsar, etsi fallacem gentem, semperq. XXIV
alia cogitantem, alia simulantem bene cognitam habebat; tamen, petentibus dare veniam, vtile esse statuit: quod, si quo pacto sentirent ea 2
quæ postularent, mansurum in fide dimissum regem credebat; sin id, quod magis illorum naturæ conueniebat, ducem ad bellum gerendum regem habere vellent, splendidius atque honestius sese contra regem, quam contra conuenarum ac fugitiuorum manum, bellum esse gesturum. Itaque regem cohortatus, vt consuleret regno paterno, parceret præclarissimæ patriæ, quæ turpissimis incendiis & ruinis esset deformata, ciues suos primum ad sanitatem reuocaret, deinde conseruaret, fidem populo R. sibique præstaret; cum ipse tantum ei crederet, 3
vt

CAP. XXIII. 2. *confectam tædio puellæ*] Arsinoes. *fiduciario regno*] fidei Arsinoes ad tempus permisso, dum controuersia inter Cleopatram & fratrem Ptolemæum esset composita.

vt ad hostes armatos eum mitteret: dextera dexteram tenens, dimittere cœpit adulta iam ætate
4 puerum. at regius animus disciplinis fallacissimis eruditus, ne a gentis suæ moribus degeneraret, flens orare contra Cæsarem cœpit, ne se dimitteret: non enim regnum ipsum sibi con-
5 spectu Cæsaris esse iucundius. Compressis pueri lacrimis, Cæsar ipse commotus, celeriter, si illa sentiret, fore eum secum adfirmans, ad su-
6 os dimisit ille, vt ex carceribus in liberum cursum emissus, adeo contra Cæsarem acriter bellum gerere cœpit, vt lacrimas, quas in colloquio proiecerat, gaudio videretur profudisse.
7 Accidisse hoc complures Cæsaris legati, amici, centuriones, militesque lætabantur, quod nimia bonitas eius, fallaciis pueri elusa esset, quasi vero id Cæsar, bonitate tantum adductus,
XXV & non prudentissimo consilio, fecisset. Cum, duce adsumpto, Alexandrini nihilo se firmiores factos, aut languidiores Romanos animaduerterent; eludentibusque militibus regis ætatem atque infirmitatem, magnum dolorem acciperent; neque se quidquam proficere viderent, rumoresque exsisterent, magna Cæsari præsidia terrestri itinere, Syria Ciliciaque adduci (quod non dum Cæsari auditum erat) interea commeatum, qui nostris mari supportabatur, intercipere statuerunt. Itaque expeditis nauigiis,
1 locis idoneis ad Canopum in statione dispositis naui-

CAP. XXV. 1. *duce adsumpto*] rege recepto, cuius auspiciis bellum gererent.

2. *ad Canopum*] oppidum Aegypti maritimum ad Nili

nauibus, insidiabantur nostris commeatibus. quod vbi Cæsari nuntiatum est, classem iubet 3
expediri atque instrui. præficitur Ti. Nero, proficiscuntur in ea classe Rhodiæ naues, atque in his Euphranor, sine quo nulla vmquam dimicatio maritima, nulla etiam parum feliciter confecta erat. At fortuna, quæ plerumque 4
eos, quos plurimis beneficiis ornauit, ad duriorem casum reseruat, superiorum temporum dissimilis, Euphranorem persequebatur. nam, 5
cum ad Canopum ventum esset, instructaque vtrimq. classis conflixisset, & sua consuetudine Euphranor primus prœlium commisisset: & illic triremem hostium perforasset, ac demersisset: proximam longius insecutus, parum celeriter insequentibus reliquis, circumuentus ab Alexandrinis est. cui subsidium nemo tulit: siue quod 6
in ipso satis præsidii pro virtute ac felicitate eius putarent esse, siue quod ipsi sibi timebant. Itaque vnus ex omnibus eo prœlio bene rem gessit, solus cum sua quadriremi victrice periit. Sub XXVI
idem tempus Mithridates Pergamenus, magnæ nobilitatis domi, scientiæque in bello, & virtutis, fidei, dignitatisque in amicitia Cæsaris, mis-

ostium, quod inde *Canopicum* denominatur, CXX stadiis in ortum ab Alexandria. Scribitur Κάνωπος & Κάνωβος, *Canopus & Canobus*. Vide Steph. Byzant.

3. *Ti. Nero*] pater imperatoris Tiberii, qui Augusto successit. Suetonius eius Vita c. 4 *Pater Tiberii, quæstor C. Cæsaris, Alexandrino bello classi præpositus, plurimum ad victoriam contulit.*

Euphranor] vide supra cap. 15. pr.

missus in Syriam Ciliciamque initio belli Alexandrini ad auxilia accersenda, cum magnis copiis (quas celeriter, & propensissima ciuitatum voluntate, & sua diligentia, confecerat) itinere pedestri, quo coniungitur Aegyptus Syriæ, Pe-
2 lusium adduxit: idque oppidum, firmo præsidio occupatum ab Achillâ propter opportunitatem loci, (namque tota Aegyptus maritimo accessu Pharo, pedestri Pelusio, velut claustris, munita existimatur) repente magnis circumdatum copiis, multiplici præsidio pertinaciter propugnantibus, & copiarum magnitudine, quas integras vulneratis defessisque subiiciebat, & perseuerantia constantiaque oppugnandi, quo die est adgressus, in suam redegit potestatem, , præsidiumque ibi suum collocauit.
3 Inde, re bene gesta, Alexandriam ad Cæsarem contendit, omnesque eas regiones, per quas iter faciebat, auctoritate ea, quæ plerumque adest victori, pacarat, atque in amicitiam
XXVII Cæsaris redegerat. Locus est fere regionum illarum nobilissimus, non ita longe ab Alexandria, qui nominatur Delta, quod nomen
2 a similitudine litteræ cœpit. nam pars quædam fluminis Nili, mire deriuata inter se, duobus itineribus paullatim, medium inter se spatium relinquens, diuersissimo ad litus interuallo a ma-

CAP. XXVII. 1. *qui nominatur Delta*] Nilus ad mare adproperans in alueos scinditur, qui cum litore quod comprehendunt ostiis, figuram inuersæ literæ ∇ efficiunt: vnde nomen *Delta* ei parti. Est autem vel maius vel minus Delta Aegypti, Ptolemæo distinguente lib. IV cap. V.

mari coniungitur. cui loco cum appropinquare 3
Mithridatem rex cognouisset, & transeundum ei
flumen sciret, magnas aduersus eum copias misit,
quibus vel superari delerique Mithridatem, vel
sine dubio retineri posse credebat. quemadmo- 4
dum autem optabat eum vinci, sic satis habe-
bat, intercluſum a Cæsare a se retineri. quæ 5
primæ copiæ flumen a Delta transire, & Mi-
thridati occurrere potuerunt, prœlium commi-
serunt, festinantes præripere subsequentibus vi-
ctoriæ societatem. quorum impetum Mithri- 6
dates magna cum prudentia, consuetudine no-
stra castris vallatis, sustinuit. cum vero incaute 7
atque insolenter succedere eos munitionibus vi-
deret, eruptione vndique facta, magnum nu-
merum eorum interficit. quod nisi locorum 8
notitia reliqui se texissent, partimque in naues,
quibus flumen transierant, recepissent, fundi-
tus deleti essent. qui vt paullulum ab illo ti-
more se recrearunt, adiunctis iis, qui subse-
quebantur, rursus Mithridatem oppugnare cœ-
perunt. Mittitur a Mithridate nuntius Cæ- XXVIII
sari, qui rem gestam perferret. cognoscit ex su-
is, eadem hæc accidisse, rex. ita pæne sub i-
dem tempus & rex ad opprimendum Mithri-
datem proficiscitur, & Cæsar ad recipiendum.
celeriore fluminis Nili nauigatione rex est vsus,
in 2

CAP. XXVIII. 1. *qui rem gestam perferret*] Socius victoriæ Mithridati adfuit Antipater, Herodis pater, cum Iudæis. *Ioseph.* XIV. 15. Hinc amicitia Cæsaris cum Antipatro, ex qua initium fortunæ Herodis fuit.

in qua magnam & paratam classem habebat. Cæsar eodem itinere vti noluit: ne nauibus in flumine dimicaret: sed, circumuectus eo mari, quod Africæ partis esse dicitur, sicuti supra demonstrauimus, prius tamen regis copiis occurrit, quam is Mithridatem adgredi posset, eumque ad se victorem incolumi exercitu recepit.

3 consederat cum copiis rex loco natura munito, quod erat ipse excelsior, planitie ex omnibus partibus subiecta. tribus autem ex lateribus va-

4 riis genere munitionibus tegebatur. vnum latus erat adiectum flumini Nilo; alterum editissimo loco ductum, vt partem castrorum

XXIX obtineret; tertium palude cingebatur. Inter castra regis & Cæsaris iter flumen intercedebat angustum altissimis ripis, quod in Nilum influebat; aberat autem ab regis castris millia

2 passuum circiter VII. Rex, cum hoc itinere venire Cæsarem comperisset, equitatum omnem expeditosque delectos pedites ad id flumen misit, qui transitu Cæsarem prohiberent & emi-

3 nus ex ripis prœlium impar inirent. nullum enim processum virtus habebat, aut periculum ignauia subibat. quæ res incendit dolore milites equitesque nostros, quod tam diu pari prœlio

4 cum Alexandrinis certaretur. Itaque eodem tem-

---

2. *sicut supra demonstrauimus*] cap. 14. Sect. 5.

3. *planitie*] Iungerm. & Goduin. *planitia*, de qua forma ad lib. 1 Civ. c. 43, diximus. Hoc loco ceteri, etiam vet. Ven. *planitie*, seu *planities*, alia facta incisione, cui vero nostra præferenda.

CAP. XXIX. 1. *ex ripis prœlium impar*] Cæsariis im-

tempore equites Germani dispersi, vada flumi-
nis quærentes, partim demissioribus ripis flumen
transnarunt, & legionarii, magnis arboribus
excisis, quæ longitudine vtramque ripam con-
tingerent, proiectis, repentinoque aggere in-
iecto, flumen transierunt. quorum impetum 5
adeo pertimuerunt hostes, vt in fuga spem sa-
lutis collocarent: sed id frustra; namque ex ea
fuga pauci ad regem refugerunt, pæne omni re-
liqua multitudine interfecta. Cæsar, re præ- XXX
clarissime gesta, cum subitum aduentum suum
iudicaret magnum terrorem Alexandrinis inie-
cturum, protinus victor ad regis castra peren-
dit. hæc cum & opere magno vallata & loci na- 2
tura munita aduerteret, consertamque armato-
rum multitudinem collocatam in vallo videret,
lassos itinere ac prœliando milites ad oppu-
gnanda castra succedere noluit. itaque non
magno interuallo relicto ab hoste, castra po-
suit. Postero die castellum, quod rex in pro- 3
ximo vico non longe a suis castris mu-
niuerat, brachiisque cum opere castrorum
coniunxerat, vici obtinendi caussa, Cæsar ad-
gressus, omnibus copiis expugnat; non quo
id minori numero militum consequi, difficile
factu

par, quia editiore loco regii stabant; Cæsareanis au-
tem & cum hoste & cum amne simul, si transire vel-
lent, pugnandum erat.

CAP. XXX, 3. *brachiisque cum opere castrorum*] Pro-
iectæ & excurrentes munitiones, connexæque aliis
eleganti metaphora *brachia* vocantur. Liuius IV, 9.
extr. *alia parte consul muro Ardeæ brachium iniun-
xerat.* Et Virgilius Aeneid. III, vers. 535.

factu putaret : sed vt ab ea victoria, perterritis Alexandrinis, protinus castra regis oppu-
4 gnaret. Itaque eo cursu, quo refugientes Alexandrinos ex castello in castra sunt milites insecuti, munitionibus succesſerunt, acerrime-
5 que eminus prœliari cœperunt. duabus ex partibus aditus oppugnationis nostris dabatur; vna, quam liberum accessum habere demonstraui; altera, quæ mediocre interuallum in-
6 ter castra & flumen Nilum habebat. maxima & electissima Alexandrinorum multitudo defendebat eam partem, quæ facillimum aditum ha-
7 bebat. plurimum autem proficiebant hostes in repellendis vulnerandisque nostris, qui in regione fluminis Nili propugnabant. diuersis enim telis nostri figebantur aduersi ex vallo castrorum, auersi ex flumine, in quo multæ naues instructæ funditoribus & sagittariis nostros impu-
XXXI gnabant. Cæsar, cum videret milites acrius prœliari non posse, nec tamen multum proficiprop ter locorum difficultatem; cumque animum aduerteret, excelsissimum locum castrorum relictum esse ab Alexandrinis; quod & per se munitus esset, & studio partim pugnandi, partim spectandi decucurrissent in eum locum, in quo pugnabatur; cohortes illo circuire castra, &

- - - - *gemino demittunt brachia muro*
Turriti scopuli.

Et Lucanus lib. III vers. 385. clarius:

Longum Cæsar opus, fontesque & pabula campi,
Amplexus fossa, densas tollentia pinnas
Cæspitibus, crudaque exstruxit brachia terra.

& summum locum adgredi, iussit; hisque Carsulenum præfecit, & animi magnitudine & rei militaris scientia virum præstantem. Quo vt 2
ventum est, paucis defendentibus munitionem, nostris contra militibus acerrime pugnantibus, diuerso clamore & prœlio perterriti Alexandrini, trepidantes in omnes partes discurrere cœperunt. quorum perturbatione 3
nostrorum animi adeo sunt incitati, vt pæne eodem tempore ex omnibus partibus, primi tamen editissimum locum castrorum caperent. ex quo decurrentes, magnam multitudinem hostium interfecerunt. quod pe- 4
riculum plerique Alexandrini fugientes, aceruatim se de vallo præcipitauerunt in eam partem, quæ flumini erat adiuncta. horum pri- 5
mis in ipsa fossa munitionis magna vi oppressis, ceteri faciliorem fugam habuerunt. con- 6
stat fugisse ex castris regem ipsum, receptumque in nauem, & multitudine eorum, qui ad proximas naues adnatabant, demerso nauigio perisse. Re felicissime celerrimeque gesta, XXXII
Cæsar, magnæ victoriæ fiducia, proximo terrestri itinere Alexandriam cum equitibus contendit; atque eam partem oppidi victor introiit, quæ præsidio hostium tenebatur. neque eum 2
consilium suum fefellit, quin hostes, eo prœlio audito, nihil iam de bello essent cogitaturi. dignum aduenientis fructum virtutis & animi magnitudinis tulit. omnis enim multitudo op- 3
pidanorum armis proiectis, munitionibusque suis relictis, veste ea sumpta, qua supplices dominan-

minantes deprecari consueuerunt, sacrisque omnibus prolatis, quorum religione precari offensos iratosque animos regum erant soliti, aduenienti Cæsari occurrerunt, seque ei dedide-
4 runt. Cæsar in fidem receptos consolatus, per hostium munitiones in suam partem oppidi magna gratulatione venit suorum: qui non tantum bellum ipsum ac dimicationem, sed etiam talem
XXXIII aduentum eius felicem fuisse lætabantur. Cæsar Aegypto atque Alexandria potitus, reges constituit, quos Ptolemæus testamento scripserat, atque obtestatus erat populum R. ne mu-
2 tarentur. nam, maiore ex duobus pueris rege amisso, minori transdidit regnum, maiorique ex duabus filiis Cleopatræ, quæ manserat in fi-
3 de præsidiisque eius: minorem Arsinoen, cuius nomine diu regnasse impotenter Ganymedem docuimus, deducere ex regno statuit; ne quæ rursus noua dissensio, prius quam diuturnitate confirmarentur regis imperia, per homi-
4 nes seditiosos nasceretur. Legione veterana VI secum deducta, ceteras ibi relinquit, quo firmius esset eorum regum imperium, qui neque amorem suorum habere poterant, quod fide-

---

CAP. XXXIII. 2. *maiorique ex duabus filiis*] Sic libri, non *filiabus*. Priscianus lib. VII cap. de Dat. & Abl. Plur. I Declinationis: *his natabus, filiabus duabus* cetera. *Et* FILIIS *tamen in eodem genere dictum est. Ennius* in Andromeda: *filiis propter te obiecta sum innocens Nerei, id est filiabus. Et Plautus in Sticho* [act. IV sc. I, v. 65.] *ibo intro, & gratulabor vostrum aduentum filiis; pro filiabus.* Hæc Priscian.

fideliter permanserant in Cæsaris amicitia; neque vetustatis auctoritatem, paucis diebus reges constituti. simul ad imperii nostri dignitatem vtilitatemque publicam pertinere existimabat, si permanerent in fide reges, præsidiis eos nostris esse tutos, & hos, si essent ingrati, posse iisdem præsidiis coerceri. sic, rebus omnibus confectis & collocatis, ipse itinere terrestri profectus est in Syriam. Dum hæc XXXIV in Aegypto geruntur, rex Deiotarus ad Domitium Caluinum, cui Cæsar Asiam finitimasque prouincias administrandas transdiderat, venit, oratum, ne Armeniam minorem, regnum suum, neue Cappadociam, regnum Ariobarzanis, possideri vastarique pateretur a Pharnace: quo malo nisi liberarentur, imperata sibi facere, pecuniamque promissam Cæsari non posse se persoluere. Domitius, non tantum ad 2
explicandos sumptus rei militaris, cum pecuniam necessariam esse iudicaret; sed etiam turpe populo R. & Cæsari victori, sibique infame esse statueret, regna sociorum atque amicorum ab externo rege occupari; nuntios confestim ad Pharnacem misit, Armenia Cappadociaque decederet, neve, occupatione belli ciuilis, populi R. ius maiestatemque tentaret. hanc de- 3
nuntiationem cum maiorem vim habituram existimaret; si propius eas regiones cum exercitu accessisset; ad legiones profectus, vnam ex tribus XXXVI, secum ducit, II in Aegyptum ad Cæsarem mittit, litteris eius euocatus: quarum altera in bello Alexandrino non occurrit; quod

4 itinere terrestri per Syriam erat missa: adiungit Cn. Domitius legioni XXXVI duas a Deiotaro, quas ille disciplina atque armatura nostra complures annos constitutas habebat, equitesque centum totidemque ab Ariobarzane sumit.

5 mittit P. Sextium ad C. Plætorium Quæstorem, vt legionem adduceret: quæ ex tumultuariis militibus in Ponto confecta erat: Quintumque Patisium in Ciliciam ad auxilia accersenda. quæ copiæ celeriter omnes iussu Domitii Comanæ

XXXV conuenerunt. Interim legati a Pharnace responsum referunt, *Cappadocia se decessisse, Armeniam minorem recepisse, quam paterno nomine iure obtinere deberet; denique eius regni caussa integra Cæsari seruaretur: paratum enim se facere, quod is statuisset.* Cn. Domitius, cum animaduerteret eum Cappadocia decessisse, non

2 voluntate adductum, sed necessitate, quod facilius Armeniam defendere posset, subiectam suo regno, quam Cappadociam longius remotam, quodque omnes III legiones adducturum Domitium putasset, ex quibus cum II ad Cæsa-

---

CAP. XXXIV. 5. *ex tumultuariis militibus*] id est, præpropere & raptim collectis. Liuius 1, 37 *iere obuiam Sabini tumultuario milite.* Et lib. V, 37 *velut tumultuario exercitu raptum ductu.* Et XXXV, 2. *placere, tumultuarios milites extra Italiam scribi.*

Comanæ conuenerunt] Hæc Comana Pontica fano & sacerdotio illustris, non Cappadocia illa, quæ prope fines est Ciliciæ. nam cap. 35 sect. 5 *ex Ponto a Comanis* iugum editum silueſtre est, per quod proficiscendum Domitio erat in Armeniam minorem. Dicitur vero vtroque numero, Comana, *fem. sing.* & τὰ Κόμανα plurali. Vtrobique eadem dea culta,

sarem missas audisset, audaciusque in Armenia substitisset; *perseverare cœpit, vt eo quoque regno decederet: neque enim aliud ius esse Cappadociæ atque Armeniæ: nec iuste eum postulare, vt in Cæsaris aduentum res integra differretur: id enim esse integrum, quod ita esset, vt fuisset:* His responsis datis, cum iis copiis, quas supra scripsi, profectus est in Armeniam, locisque superioribus iter facere instituit. nam ex Ponto a Comanis iugum editum siluestre est, pertinens in Armeniam minorem, quo Cappadocia finitur ab Armenia. cuius itineris has esse certas opportunitates, quod in locis superioribus nullus impetus repentinus accidere hostium poterat; & quod Cappadocia, his iugis subiecta, magnam commeatus copiam erat; submini-
stratura. Complures interim legationes Pharna- XXXV.
ces ad Domitium mittit, quæ de pace agerent; regiaque munera Domitio ferrent. ea constanter omnia aspernabatur: *nec sibi quidquam fore antiquius, quam dignitatem populi R. & regna sociorum recuperare*, legatis respondebat. Magnis & continuis itineribus confectis, cum aduentaret ad Nicopolim, quod oppidum in

vt Strabo refert lib XII, Bellona scilicet, vt noster infra cap. 66 nominat; & Valer. Flaccus lib. VII vers. 636.

- - - *exsectos lacerat Bellona Cmoanos.*

CAP. XXXVI. 3. *aduentaret ad Nicopolim*] Nicopolis Armeniæ Minoris, opus Pompeii erat, qui eo loco Mithridatem deuicerat. Strabo lib. XII Πομπήιος περὶ τὸν τόπον τοῦτον πόλιν ἔκτισεν ἐν τῇ αὐτῇ μικρᾷ Ἀρμενίᾳ Νικόπολιν.

in Armenia minore positum est, plano ipsum loco, montibus tamen altis ab duobus lateribus obiectis, satis magno interuallo ab oppido remotis, castra posuit longe a Nicopoli circiter millia
4 passuum VII. Quibus ex castris, cum locus angustus atque impeditus esset transeundus, Pharnaces in insidiis delectos pedites omnesque pæ-
5 ne dispositi equites. magnam autem multitudinem pecoris intra eas fauces dissipari iussit; paganosque & opppidanos in locis obseruari: vt si amicus Domitius eas angustias transiret, nihil de insidiis supicaretur, cum in agris & pecora & homines animaduerteret versari, tamquam amicorum aduentum: sin vero vt in hostium fines veniret, præda diripienda, milites
XXXVII dissiparentur, dispersique cæderentur. Hæc cum administraret, numquam tamen intermittebat legatos de pace atque amicitia mittere ad Domitium: cum hoc ipso crederet eum facilius decipi posse. at contra spes pacis Domitio in
2 eisdem castris morandi attulit caussam. Ita Pharnaces, amissa proximi temporis occasione, veritus, ne cognoscerentur insidiæ, suos in castra
3 reuocauit. Domitius postero die propius Nicopolim accessit, castraque oppido contulit.
4 quæ dum muniunt nostri, Pharnaces aciem instruxit suo more atque instituto: in fronte enim, simplici directa acie cornua trinis firmabantur subsidiis. eadem ratione hæc media collocabantur acie, duobus dextra siniſtraque interuallis, simplicibus ordinibus instructis. per-
5 fecit inceptum castrorum opus Domitius, par-

te

te copiarum pro vallo instructa. proxima no- XXXVIII
cte Pharnaces, interceptis tabellariis, qui de
Alexandrinis rebus litteras ad Domitium fere-
bant, cognoscit Cæsarem magno in periculo
versari, flagitarique a Domitio, vt quamprimum
sibi subsidia mitteret ; propiusque ipse A-
lexandriam per Syriam accederet. Qua cogni- 2
ta re, Pharnaces victoriæ loco ducebat, si trahe-
re tempus posset, cum discedendum celeriter
Domitio putaret. Itaque ab oppido, qua fa- 3
cillimum accessum & æquissimum ad dimican-
dum nostris videbat, fossas II directas, non ita
magno medio interuallo relicto, IV pedum al-
titudinis in eum locum deduxit, quo longius
constituerat suam non producere aciem. inter 4
has fossas aciem semper instruebat. Equitatum
autem ab lateribus omnem extra fossam collocа-
bat : qui neque aliter vtilis esse poterat, &
multum numero anteibat nostrum equita-
tum. Domitius autem, cum Cæsaris ma- XXXIX
gis periculo, quam suo, commoueretur ; ne-
que se tuto discessurum arbitraretur, si condi-
tiones, quas reiecerat, rursus appeteret, aut
sine caussa discederet ; ex propinquis castris in
aciem exercitum eduxit. XXXVI legionem in 2
dextro cornu collocauit, Ponticam in sinistro :
Deiotari legiones in mediam aciem contulit,
quibus tamen angustissimum frontis reliquit in-
teruallum, reliquis cohortibus in subsidiis col-
locatis. sic vtrinq. acie instructa, processum est ad
dimicandum. Signo sub idem tempus ab v- XL
troque dato, concurritur, acriter varieque pugna-
tur. nam XXXVI legio, cum extra fossam in equi-

tatum regis impetum feciſſet, adeo ſecundum
prœlium fecit, vt mœnibus oppidi ſuccederet,
foſſamque tranſiret, aduerſosque hoſtes adgre-
2 deretur. at Pontica ex altera parte legio, cum
paullulum auerſa hoſtibus ceſſiſſet, foſſam au-
tem circuire [acies] ſecundo conata eſſet, vt
aperto latere adgrederetur hoſtem: in ipſo
tranſitu foſſæ confixa & oppreſſa eſt: Deiotari
3 vero legiones vix impetum ſuſtinuerunt. ita
victrices regis copiæ cornu ſuo dextro, media-
que acie conuerterunt ſe ad XXXVI legionem:
quæ tamen fortiter vincentium impetum ſuſti-
nuit; magnis copiis hoſtium circumdata, præ-
ſentiſſimo animo pugnans in orbem ſe recepit
ad radices montium: quo Pharnaces inſequi,
4 propter iniquitatem loci, noluit. Ita, Ponti-
ca legione pæne tota amiſſa, magna parte De-
iotari militum interfecta, XXXVI legio in lo-
ca ſe ſuperiora contulit, non amplius CCI deſi-
5 deratis. ceciderunt eo prœlio ſplendidi ac illu-
ſtres viri non nulli, equites Romani. Quo tamen
incommodo Domitius accepto, reliquias exercitus diſſipati collegit, itineribusque tutis per Cap-
XLI padociam ſe in Aſiam recepit. Pharnaces,
rebus ſecundis elatus, cum de Cæſare ea, quæ
optabat, ſperaret, Pontum omnibus copiis
occupauit: ibique & victor & crudeliſſi-
6 mus rex, cum ſibi fortunam paternam, felicio-

re

CAP. XL. 1. *vt mœnibus oppidi*] Nicopoleos.

2. *Pontica ex altera parte*] Pontica legio, quæ in ſiniſtro cornu collocata erat. *cap.* 39.

3. *in orbem ſe recepit*] Vide quæ ad lib. IV. c. 37. ſect. 2 de B. Gall. diximus.

re euentu, destinaret, multa oppida expugnauit, bona ciuium Romanorum Ponticorumque diripuit: supplicia constituit in eos, qui aliquam formæ atque ætatis commendationem habebant, ea quæ morte essent miseriora: Pontumque nullo defendente, paternum regnum se recepisse glorians, obtinebat. Sub idem tempus in Illyrico est incommodum acceptum: quæ prouincia superioribus mensibus retenta non tantum sine ignominia, sed etiam cum laude erat. namque eo missus æstate cum II legionibus Q. Cornificius, Cæsaris quæstor, pro prætore, quamquam erat prouincia minime copiosa ad exercitus alendos, & finitimo bello ae dissensionibus vastata & confecta; tamen prudentia ac diligentia sua, quod magnam curam suscipiebat, ne quo temere progrederetur, & recipit & defendit. namque & castella complura, locis editis posita, quorum opportunitas castellanos impellebat ad decursiones faciendas, & bellum inferendum, expugnauit; eaque præda milites donauit: quæ etsi erat tenuis, tamen, in tanta prouinciæ desperatione erat grata, præsertim virtute parta: & cum Octauius ex fuga Pharsalici prœlii magna classe in illum se sinum contulisset, paucis nauibus Iadertinorum, quorum semper in remp. singulare constiterat officium, disper-

XLII

Cap. XLII. 4. *nauibus Iadertinorum*] Iadera, maritima vrbs Illyrici, hodie Zara Vecchia. Colonia Rom. fuit. Ptolemæus Ἰάδερα κολωνία. Et Domitiani nummo COL. AVGVSTA IADERA. Quidam libri, etiam vet. Ven. Hiadertinorum, qua Græce sit Ἰαδερα cum halitu aspero.

dispersis Octauianis nauibus erat potitus, vt vel classe dimicare posset, adiunctis captiuis nauibus
5 sociorum ; & cum diuersissima parte orbis terrarum Cn. Pompeium victor Cæsar sequeretur, compluresque aduersarios in Illyricum, propter Macedoniæ propinquitatem, se reliquiis ex fuga collectis contulisse audiret, litteras ad Gabinium mittit, vti cum legionibus tironum, quæ nuper erant conscriptæ, proficiscereturin Illyricum, coniunctisque copiis cum Q. Cornificio, si quod periculum prouinciæ inferretur,
6 depelleret : sin ea non magnis copiis tuta esse posset, in Macedoniam legiones adducerent. omnem enim illam partem regionemque viuo Cn. Pompeio bellum instauraturam esse crede-
XLIII bat. Gabinius, vt in Illyricum venit, hiberno tempore anni ac difficili, siue copiosiorem prouinciam existimans, siue multum fortunæ victoris Cæsaris tribuens, siue virtute & scientia sua confisus, quam sæpe in bellis periclitatus, magnas res & secundas ductu ausuque suo gesserat ; neque prouinciæ facultatibus subleuabatur, quæ partim erat exinanita, partim infidelis ; neque nauibus, intercluso mari tempestatibus, commeatus supportari poterat ; magnisque difficultatibus coactus, non vt volebat,
2 sed vt necesse erat, bellum gerebat. ita cum dirissimis

5. *litteras ad Gabinium*] Hic ille Gabinius ; quo consule Cicero in exsilium electus fuerat : eoque proconsule rex Aegypti Ptolemæus reductus est. Post partes secutus Cæsaris.

7. *legiones adducerent*] Sic libri. Vnus *adduceret*.

simis tempestatibus, propter inopiam, castella aut oppida expugnare cogeretur, crebra incommoda accipiebat : adeoque est a barbaris
3 contemptus, vt, Salonam se recipiens in oppidum maritimum, quod ciues Romani fortissimi fidelissimique incolebant, in agmine dimicare sit coactus. Quo prœlio duobus millibus militum
4 amplius amissis, centurionibus XXXIIX, tribunis IV, cum reliquis copiis Salonam se recepit ; summaque ibi difficultate rerum omnium pressus, paucis mensibus morbo periit. cuius &
5 infelicitas viui, & subita mors in magnam spem Octauium adduxit prouinciæ potiundæ : quem tamen diutius in rebus secundis & fortuna, quæ plurimum in bellis potest, diligentiaque Cornificii, & virtus Vatinii versari passa non est. Vatinius Brundisii cum esset, cognitis rebus, quæ gestæ erant Illyrico, cum crebris litteris Cornificii ad auxilium prouinciæ ferendum euocaretur ; & M. Octauium audiret cum barbaris fœdera percussisse, compluribusque locis nostrorum militum oppugnare præsidia, partim classe per se, partim pedestribus copiis per barbaros ; etsi, graui valetudine adfectus, vix corporis viribus animum sequebatur ; tamen virtute vicit incommodum naturæ, difficultatesque hiemis & subitæ præparationis.
2 nam, cum ipse paucas in portu naues longas ha-

XLIV

CAP. XLIII. 3. *Salonam se recipiens*] Salona olim caput Dalmatiæ, & insignis colonia, quæ & plurali *a Salonis*, ac *Salonas* effertur supra B. Civ. III, 8 & 9. etiam Græce ὁ Σάλων Vid. Notit. Orb. Antiq.

haberet, litteras in Achaiam ad Q. Calenum
3 misit, vt sibi classem mitteret. Quod cum tardius fieret, quam periculum nostrorum flagitabat, qui sustinere impetum Octauii non poterant ; nauibus actuariis, quarum numerus erat satis magnus, magnitudine quamquam non
4 satis iusta ad prœliandum, rostra imposuit. his adiunctis nauibus longis, & numero classis aucto militibus veteranis impositis, quorum magnam copiam habebat, ex omnibus legionibus, qui numero ægrorum relicti erant Brundisii, cum exercitus in Græciam transportaretur, profectus est in Illyricum, maritimasque non nullas ciuitates, quæ defecerant, Octauioque se transdiderant, partim recipiebat, partim remanen-
5 tes in suo consilio præteruehebatur : nec sibi vllius rei moram necessitatemque iniungebat, quin, quam celerrime posset, ipsum Octauium
6 persequeretur. hunc oppugnantem Epidaurum terra marique, vbi nostrum erat præsidium, aduentu suo discedere ab oppugnatione
7 coegit, præsidiumque nostrum recepit. Octauius, cum Vatinium classem magna ex parte confectam ex nauiculis actuariis habere cognouisset, confisus sua classe, subsitit ad insulam
XLV Tauridem. Qua regione Vatinius insequens nauigabat ; non quod Octauium ibi restitis-

CAP. XLIV. 6. *oppugnantem Epidaurum*] Epidaurum, vrbs Dalmatiæ maritima, vbi nunc Ragusa Vecchia. Plinius III, 22. *A Narone* C. M. P. *abest Epidaurum colonia* Ptol. Ἐπίδαυρος. *Epidauros* femineo casu.

7. *ad insulam Tauridem*] in Illyrico mari sitam. ed quænam ex pluribus eius maris sit, silentibus geographis, ignotum est.

stitisse sciret, sed quod eum longius progressum insequi decreuerat. Cum propius Tauridem accessisset, distensis suis nauibus, quod & tempestas erat turbulenta, & nulla suspicio hostis, repente aduersam ad se venientem nauem, antennis ad medium malum demissis, instructam propugnatoribus animaduertit. Quod vbi conspexit, celeriter vela subduci dimittique antennas iubet, & milites armari: &, vexillo sublato, quo pugnandi dabat signum, quæ primæ naues subsequebantur, idem vt facerent, significabat. Parabant se Vatiniani, repente oppressi: parati deinceps Octauiani ex portu procedebant. Instruitur vtrimque acies, ordine disposita magis Octauiana, paratior militum animis Vatiniana. Vatinius, cum XLVI animaduerteret, neque nauium se magnitudine, neque numero parem esse futuræ dimicationi, fortunæ rem committere maluit: itaque primus sua quinqueremi in quadriremem ipsius Octauii impetum fecit. celerrime fortissimeque contra illo remigante, naues aduersæ rostris concurrunt adeo vehementer, vt nauis Octauiana, rostro discusso, ligno contineretur. Committitur acriter reliquis locis prœlium, concurriturque ad duces maxime: nam, cum suo quisque auxilium ferret, magnum cominus in angusto mari prœlium factum est: quantoque coniunctis magis nauibus confligendi potestas dabatur, tanto superiores erant Vatiniani: qui admiranda virtute ex suis nauibus in hostium naues transilire non dubi-

dubitabant; &, dimicatione æquata, longe superiores
5 virtute, rem feliciter gerebant. deprimitur ipsius Octauii quadriremis: multæ præterea capiuntur, aut rostris perforatæ merguntur: propugnatores Octauiani partim in nauibus iugulantur, partim in mare præcipitantur.
6 Ipse Octauius se in scapham confert: in quam plures cum confugerent depressa scapha, vulneratus
7 tamen adnatat ad suum myoparonem. Eo receptus, cum prœlium nox dirimeret, tempestate magna velis profugit. sequuntur hunc suæ naues non nullæ, quas casus ab illo periculo vindicarat. At Vatinius, re bene gesta,
XLVII receptui cecinit; suisque omnibus incolumibus, in eum se portum victor recepit, quo ex portu classis Octauiana ad dimicandum proces-
2 serat. capit ex eo prœlio penterem, triremes II, dicrotas IIX, compluresque remiges Octauianos: posteroque ibi die fuit, dum suas
3 captiuasque naues reficeret. Post diem III contendit in insulam Issam, quod eo se recepisse ex fuga credebat Octauium. erat nobilissimum earum regium oppidum, coniunctissimumque

---

CAP. XLVI. 6. *ad suum myoparonem*] Myoparo nauigii genus, quo piratæ plerumque vtebantur. Cicero Verr. v, 80 *an quod in porticu Syracusano piraticus myoparo nauigauit?* Nonius: *Myoparo est nauicula piratarum.*

CAP. XLVII. 2. *penterem*] Græca vox. πεντήρης, *quinqueremis.*

dicrotas] biremes, δικρότες. Cicero Attico lib. v ep. XI neutro genere: *dicrota Mytilenæorum habebam.*

3. *in insulam Issam*] Issa insula Illyrici maris, Salonita-

que Octauio. quo vt peruenit, oppidani supplices se Vatinio dediderunt : comperitque ipsum Octauium, paruis paucisque nauigiis, vento secundo, regionem Græciæ petisse, inde vt Siciliam, deinde Africam caperet. Ita breui 5
spatio, re præclarissime gesta, prouincia recepta, & Cornificio reddita, classe aduersariorum ex illo toto sinu expulsa, victor se Brundisium, incolumi exercitu & classe, recepit. Iis au- XLVIII
tem temporibus, quibus Cæsar ad Dyrrhachium Pompeium obsidebat, & Palæpharsali rem feliciter gerebat, Alexandriæque cum periculo magno, tum etiam maiore periculi fama dimicabat, Cassius Longinus, in Hispania prætor, prouinciæ vlterioris obtinendæ caussa relictus, siue consuetudine naturæ suæ : siue odio, quod in illam prouinciam susceperat quæstor, ex insidiis ibi vulneratus, magnas odii sui fecerat accessiones ; quod vel ex conscientia sua, 2
cum de se mutuo sentire prouinciam crederet, vel multis signis & testimoniis eorum, qui difficulter odia dissimulant, animaduertere poterat ; & compensare offensionem prouinciæ ex- 3
erci-

ni conuentus : incolæ *Issæi*, Plin. III, 22. qui & cap. 26. *Issa ciuium Romanorum* : quod ipsum est *nobilissimum earum regionum oppidum*, vt Hirtius adiecit, in illa situm insula.

CAP. XLVIII. 1. *Palæpharsali*] Strabo lib. IX duas memorat Pharsalos, παλαιὰν καὶ τὴν νέαν, *veterem & nouam*, breui spatio distantes. Ad veterem fatale prœlium commissum fuit. Eutrop. VI. 16. *apud Palæopharsalum*. Sic Vinetus ex vet. cod. Et Strabo lib. XVII p. 548 Πομπήιος Μάγνος ἦκε φεύγων ἐκ Παλ-

ercitus amore cupiebat. itaque, cum primum in
vnum locum exercitum conduxit, HS centenos
4 militibus est pollicitus: nec multo post, cum
in Lusitania Medobregam oppidum, montem-
que Herminium, expugnasset, quo Medobre-
genses confugerant; ibique imperator esset ap-
pellatus; iterum HS centenis milites donauit.
5 Multa praeterea & magna praemia singulis con-
cedebat, quae speciosum reddebant praesen-
tem exercitus amorem: paullatim tamen & oc-
culte militarem disciplinam seueritatemque mi-
XLIX nuebant. Cassius, legionibus in hiberna
dispositis, ad ius dicendum Cordubam se re-
cepit, contractumque in ea aes alienum grauissi-
mis oneribus prouinciae constituit exsoluere, &,
vt largitionis postulat consuetudo, per caussam
liberalitatis speciosam, plura largitori quaere-
bantur, pecuniae locupletibus imperabantur;
2 quas Longinus sibi expensas ferri non tantum
patiebatur, sed etiam cogebat: in gregem locu-
3 pletium simultatum caussae tenues coniiciebantur
neq. vllum genus quaestus, aut magni & euidentis,
aut minimi & sordidi, praetermittebatur, quo do-
4 mus & tribunal imperatoris vacaret. nemo erat,
qui

λαιοφαρσάλε πρὸς τὸ Πηλούσιον, *Pompeius Magnus fugiens ex Palaeopharsalo venit Pelusium.* Hi sex syllabis *Palaeopharsalus* scripsere: noster & Liuius XLIV, 1. quinque, *Palaepharsalus.*

4. *in Lusitania Medobregam*] inter Anam & Tagum. Inscriptione pontis Traiani in Tago MEIDVBRIGENSES. Plinius IV, 22. *Medubricenses, qui Plumbarii.* Mons *Arminius*, nunc *Arminno*, vbi plumbi fodinae. *Vasaeus* & Resend.

qui modo aliquam iacturam facere posset, quin aut vadimonio teneretur, aut in reos referretur. ita etiam magna sollicitudo periculorum ad iacturas & detrimenta rei familiaris adiungebatur. Quibus de caussis accidit, vt, cum Longinus imperator eadem faceret, quæ fecerat quæstor, similia rursus de morte eius prouinciales consilia inirent, horum odium confirmabant non nulli familiares eius: qui cum in illa societate versarentur rapinarum, nihilo minus oderant eum, cuius nomine peccabant: sibique, quod rapuerant, acceptum ferebant; quod interciderat, aut erat interpellatum, Cassio adsignabant. v legionem nouam conscribit: augetur odium & ex ipso delectu, & sumptu additæ legionis. complentur equitum III millia: maximisque onerantur impensis: nec prouinciæ datur vlla requies. Interim litteras accepit a Cæsare, vt in Africam exercitum transiiceret, perque Mauretaniam ad fines Numidiæ peruenireret; quod magna Cn. Pompeio Iuba rex miserat auxilia, maioraque missurus existimabatur. Quibus litteris acceptis, insolenti voluptate efferebatur; quod sibi nouarum prouinciarum & fertilis-

CAP. XLIX. 4. *qui modo aliquam iacturam facere*] qui sumptus facere & erogare posset, quique vel mediocriter opulentus esset. Sæpe hæc vox de largitione ac sumptu. Cicero pro Flacco cap. 5 *quæ iactura? qui sumptus? quanta largitio?* Adde pro Cluentio c. 8, pro Milone c. 27. & Cæsaris III Civ. extrem.

vadimonio teneretur] Vt Vadimonium est sponsio sistendi se in iudicio; ita teneri illo est spopondisse & obstrictum esse de se sistendo.

3 tilisſimi regni tanta oblata eſſet facultas. Itaque ipſe in Luſitaniam proficiſcitur, ad legiones accerſendas auxiliaque adducenda ; certis hominibus dat negotium, vt frumentum nauesque c præpararentur, pecuniæque deſcriberentur, atque imperarentur. ne qua res, cum rediſſet, moraretur. reditus eius fuit celerior o-
4 mnium opinione. non enim labor aut vigilantia, cupienti præſertim aliquid, Caſſio dee-
LII rat. Exercitu coacto in vnum locum, caſtris ad Cordubam poſitis, pro concione militibus exponit, quas res Cæſaris iuſſu gerere deberet; polliceturque iis, cum in Mauretaniam transiecciſſet, HS centenos ſe daturum: v fore
2 in Hiſpania legionem. ex concione ſe Cordubam recepit, eoque ipſo die, meridiana hora, cum in baſilicam iret, quidam Minucius Silo, cliens L. Racilii, libellum, quaſi aliquid ab eo poſtularet, vt miles, ei transdit: deinde poſt Racilium, (nam is latus Caſſii tegebat) quaſi reſponſum ab eo peteret, celeriter dato loco, cum ſe inſinuaſſet, ſiniſtra corripit eum,
3 dextraque bis ferit pugione. Clamore ſublato, fit a coniuratis impetus vniuerſis. Munatius Plancus proximum gladio transiicit lictorem; hoc interfecto, Q. Caſſium legatum vulnerat.
4 Ibi T. Vaſius & L. Mergilio, ſimili confidentia,

CAP. LII. 1 *caſtris ad Cordubam poſitis*] nobilem vrbem Hiſpaniæ Bæticæ, fluuio Bæti adpoſitam.

2 *cum in baſilicam iret*] Baſilicæ erant ædes publicæ ad iudicia & negotiationes magnifice exſtructæ, Vid. Vitruv. v, 1.

tia, Plancum municipem suum adiuuant. erant enim omnes Italicenses. Ad ipsum Longinum L. Licinius Squillus inuolat, iacentemque leuibus sauciat plagis. Concurritur ad Cas- LIII
sium defendendum. semper enim berones compluresque euocatos cum telis secum habere consueuerat. a quibus ceteri intercluduntur, qui 2
ad cædem faciendam subsequebantur. Quo in 3
numero fuit Calpurnius Saluianus & Manilius Tusculus. Minucius inter saxa, quæ iaciebant, 4
in itinere fugiens opprimitur: &, relato domum Cassio, ad eum deducitur. Racilius in proximam se domum familiaris sui confert, dum certum cognosceret, conclusne Cassius esset. L. Laterensis, cum id non dubitaret, accurrit lætus 5
in castra, militibus vernaculis, & secundæ legionis, quibus odio sciebat præcipue Cassium esse, gratulatur. tollitur a multitudine in tribunal, prætor appellatur. nemo enim in pro- 6
uincia natus, aut vernaculæ legionis miles, aut diuturnitate iam factus prouincialis, quo in numero erat II legio, non cum omni prouincia consenserat in odio Cassii. nam legiones XXX & XXI, paucis mensibus in Italia scriptas, Cæsar

4. *Italicenses*] nati Italicæ in prouincia Bætica, in qua Scipio, Punico bello, debilitatos milites, ex Italia ortos, deposuerat. *Appinian. Hisp.*

CAP. LIII. 1. *semper enim berones*] Dubia, quæ in libris est, vox *berones*. Interpretantur plerique de gente Hispanica, Βήρωνες, *Berones* a Strabone lib. III p. 112, & Ptolemæo libr. II cap. VI dicta, quasi ex illis satellites Cassius habuerit. Sed hoc si esset, clarius, credo, id noster exposuisset. P. Pithœus lib. I

sar attribuerat Longino, v legio ibi nuper erat
LIV confecta. Interim nuntiatur Laterensi, viuere Cassium. Quo nuntio dolore magis permotus, quam animo perturbatus, reficit celeriter se, & ad Cassium visendum proficiscitur.
1 Re cognita, xxx legio signa Cordubam infert, ad auxilium ferendum imperatori suo. facit hoc idem xxi; subsequitur has v; cum ii legiones
3 reliquæ essent in castris: secundani veriti, ne soli relinquerentur, atque ex eo, quid sensissent, indicaretur, secuti sunt factum superiorum: permansit in sententia legio vernacula,
LV nec vllo timore de gradu deiecta est. Cassius eos, qui nominati erant conscii cædis, iubet comprehendi: legionem v in castra remit-
2 tit, cohortibus xxx retentis. indicio Minucii cognoscit, L. Racilium, & L. Laterensem, & Annium Scapulam, maximæ dignitatis & gratiæ prouincialem hominem, sibique tam familiarem, quam Laterensem & Racilium, in eadem fuisse coniuratione. nec diu moratur dolorem suum, quin eos interfici iubeat. Minucium libertis transdit excruciandum; item Calpurnium Saluianum, qui profitetur indicium, coniuratorumque numerum auget, vere, vt quidam existimant; vt non nulli queruntur, coac-
4 tus. Iisdem cruciatibus adfectus L. Mergilio. Squillus nominat plures: quos Cassius interfici iubet. exceptis iis, qui se pecunia redemerunt, nam

Aduers. c. 8 *barones* legit: & sane vetus interpres Persii in Satyr. v vers. 138 *lingua Gallorum barones dicuntur serui militum.*

nam palam HS. X cum Calpurnio paciſcitur, & 5
cum Q. Sextio quinquaginta. qui, etſi maxime
nocentes ſunt multati, tamen periculum vitæ,
dolorque vulnerum, pecunia remiſſus, crude-
litatem cum auaritia certaſſe ſignificabat. Ali- LVI
quot poſt diebus litteras a Cæſare miſſas acci-
pit; quibus cognoſcit, Pompeium, in acie vi-
ctum, amiſſis copiis fugiſſe. Qua re cognita, 2
miſtam dolori voluptatem capiebat. victoriæ
nuntius lætitiam exprimebat: confectum
bellum licentiam temporum intercludebat.
ſic erat dubius animus, vtrum nihil ti-
mere, an omnia licere mallet. Sanatis vulne- 3
ribus, accerſit omnes, qui ſibi pecunias expen-
ſas tulerant; acceptasque eas iubet referri. qui-
bus parum videbatur impoſuiſſe oneris, am- 4
pliorem pecuniam imperat. æqua autem ratio-
ne delectum inſtituit: quos ex omnibus conuen-
tibus coloniisque conſcriptos, transmarina mi-
litia perterritos, ad ſacramenti redemptionem
vocabat. magnum hoc fuit vectigal, maius ta-
men creabat odium. His rebus confectis, to- 5
tum exercitum luſtrat. Legiones, quas in A- 6
fricam ducturus erat, & auxilia mittit ad traje-
ctum: ipſe, claſſem, quam parabat, vt inſpi-
ceret,

CAP. LVI. 4. *ad ſacramenti redemptionem vocabat*] vt ſe data pecunia liberarent a militia, ad quam lecti fuerant.

6. *mittit ad traiectum*] locum ſeu portum, vnde nauibus traiiciendi erant. Ciacconio eſt fretum Herculeum, quia mox c. 57 ſect. 1, *ad* 11 *legionem contendiſſe, quæ ad fretum alio itinere ducebatur*. Ergo & priores ad fretum miſſi fuerant.

ceret, Hiſpalim accedit: ibique moratur: propterea quod edictum tota prouincia propoſuerat, vt, quibus pecunias imperaſſet, neque contuliſſent, ſe adirent. Quæ euocatio vehemen-
LVII ter omnes turbauit. Interim L. Titius, qui eo tempore tribunus mil. legionis vernaculæ fuerat, nuntiat fama, legionem XXX, quam Q. Caſſius legatus ſimul ducebat, cum Ilurgim ad oppidum caſtra haberet, ſeditione facta, centurionibus aliquot occiſis, qui ſigna tolli non patiebantur, diſceſſiſſe, & ad II legionem contendiſſe, quæ ad fretum alio itinere duce-
2 batur. Cognita re noctu cum V cohortibus vndeuiceſimanorum egreditur, mane peruenit: ibi eum diem, vt, quid ageretur, perſpiceret,
3 moratus, Carmonam contendit. hic, cum legio XXX, & XXI, & cohortes IV. & V legio, totusque conueniſſet equitatus, audit IV cohortes a vernaculis oppreſſas ad Obuculam, cum his ad ſecundam peruenisſe legionem, omnes-
• que ibi ſe coniunxiſſe, & T. Torium Italicen-
4 ſem ducem delegiſſe. Celeriter habito conſilio, Marcellum Cordubam, vt eam in poteſtate retineret, Q. Caſſium legatum Hiſpalim
5 mittit. paucis ei diebus adfertur, conuentum Cor-

Hiſpalim] ad Bætim ſitam vrbem: nunc Seuilla dicitur.

CAP. LVII. 1. *Ilurgim ad oppidum*] Ptolemæus lib. II cap. IV *Ilurgim* inter Bætim & Anam fluuios, mediam Setiæ & Calpurnianæ conſtituit.

2. *Carmonam contendit*] Vide Cæſ. B. Civ. II, 19.

3. *Obuculam*] ſitam ſub Bæti, ab Hiſpali in ortum. *Ptol.*

Cordubensem ab eo defeciſſe, Marcellumque aut voluntate, aut neceſſitate adductum, (namque id varie nuntiabatur) conſentire cum Cordubenſibus; II cohortes legionis V, quæ fuerant Cordubæ in præſidio, idem facere. Caſſius, his rebus incenſus, mouet caſtra, & poſtero die Segouiam ad flumen Silicenſe venit. Ibi habita concione, militum tentat animos: quos cognoſcit, non ſua, ſed Cæſaris abſentis cauſſa, ſibi fidiſſimos eſſe, nullumque periculum deprecaturos, dum per eos Cæſari prouincia reſtitueretur. Interim Torius ad Cordu- LVIII
bam veteres legiones adducit: ac, ne diſſenſionis initium natum ſeditioſa militum ſuaque videretur natura, ſimul, vt contra Q. Caſſium, qui Cæſaris nomine maioribus viribus vti videbatur, æque potentem opponeret dignitatem; Cn. Pompeio ſe prouinciam recuperare velle, palam dictitabat. & forſitan etiam hoc fecerit odio Cæſaris, & amore Pompeii: cuius nomen multum poterat apud eas legiones, quas M. Varro obtinuerat; ſed, id qua mente commotus fecerit, coniectura ſciri non poteſt. Certe hoc præ ſe Torius ferebat: milites adeo fatebantur, vt Cn. Pompeii nomen in ſcutis inſcriptum haberent. frequens

6. *Segouiam ad flumen Silicenſe*] Nulla in hoc tractu nota Segouia; Segontia autem ſiue Saguntia Plinii, Σαγγντία Ptolemæi, infra Hiſpalim eſt Gades verſus, ſeu inter Mundam & Nebriſſam. *Silicenſe* flumen Ambr. Morali eſt illud, quod ortum ex collibus Algamitas (vnde nomen hodie ferre dicitur) in ſeptemtrionem fluit, & prope Aſtigi miſcetur Singuli.

quens legionibus conuentus obuiam prodit, neq. tantum virorum, sed etiam matrum familias, ac prætextatorum; deprecaturque, ne hostili aduentu Cordubam diriperent: nam se contra Cassium sentire cum omnibus; contra Cæsarem ne facere cogerentur, orare. LIX Tantæ multitudinis precibus & lacrimis exercitus commotus cum videret ad Cassium persequendum nihil opus esse Cn. Pompeii nomine & memoria, tamque omnibus Cæsarianis, quam Pompeianis, Longinum esse in odio, neque se conuentum, neque M. Marcellum contra Cæsaris caussam posse perducere, nomen Pompeii ex scutis detraxerunt; 2 Marcellum, qui se Cæsaris caussam defensurum profitebatur, ducem adsciuerunt, prætoremque appellarunt; & sibi conuentum adiunxerunt, 3 castraque ad Cordubam posuerunt. Cassius eo biduo circiter IV millia passuum a Corduba, citra flumen Bætim, in oppidi conspectu loco excelso facit castra: litteras ad regem Bogudem in Mauretaniam, & ad M. Lepidum proconsulem in Hispaniam citeriorem mittit, subsidio sibi prouinciæque Cæsaris caussa quamprimum veniret. Ipse hostili modo, Cordubensium LX agros vastat, ædificia incendit. Cuius rei deformitate, atque indignitate, legiones, quæ Marcellum sibi ducem receperant, ad eum concurrerunt; vt in aciem educerentur, orant, priusque confligendi sibi potestas fieret, quam cum tanta contumelia nobilissimæ carissimæque posses-

CAP. LVIII, 4. *prætextatorum*] puerorum, adolescentulorum, qui virilem togam nondum sumpserant,

Septemtrio
Carambe prom.
PONTVS
EVXINVS
Colchi
THRACIAE PARS
Byzantium
Sinope
Trapezus
Paphlagonia
Gangra
Amisus
Chersonesus
Propontis
BITHYNIA
Prusa
Pompeiopolis
Amasia
PONTVS
Thermodon fl.
Nicopolis
Granicus fl.
Rhyndacus
Sangarius fl.
Ancyra
Comana
Lycus fl.
Zela
Ilium
Gallogracia
Halys fl.
Iris fl.
ARMENIA MINOR
ARMENIA MAIOR
Lemnus
Alexandria
Mysia
Pessinus
Pergamus
ASIA
CAPPA-
Lesbus
Aeolia
Magnesia
Phrygia Magna
Mazaca
Buphrates fl.
MARE
Hermus fl.
Sardes
Melas fl.
Smyrna
Caystrus fl.
Comana
Chios
Ephesus
Mæander fl.
Apamea
Antitaurus
DOCIA
Icaria
Samus
Ionia
Cibyra
Pisidia
Taurus M.
Taurus M.
Patmus
Miletus
Caria
Pamphylia
CILICIA
AEGAEVM
Halicarnassus
Lycia
Tarsus
Issus
MESOPOTAMIA
Cos
Cuidus
Rhodus
Rhodus ins.
Patara
CYPRVS
Amanus M.
Antiochia
Comagene
Carpathus
SYRIA
Euphrates
CRETA
Tripoli
Palmyra
Arabia Deserta
Phœni
Ituræa
Tyrus
Ptolemais
MARE MEDITERRANEVM
PALAESTINA
BELLORVM ALEXANDRINI ET PONTICI CONSPECTVS
Gaza
Pharos
Alexandria
Paratonium
Pelusium
MARMARICA
Cherrhonesus
Marea lacus
Delta
AEGYPTVS
Arabia Petræa
Meridies
Occidens
Oriens

sessiones Cordubensium in conspectu suo rapinis, ferro, flammaque consumerentur. Marcellus, cum confligere miserrimum putaret, quod & victoris & victi detrimentum ad eumdem Cæsarem esset redundaturum, neque suæ potestatis esset, legiones Bætim transducit, atque aciem instruit. Cum Cassium contra pro castris suis aciem instruxisse loco superiore videret, caussa interposita, quod is in æquum non descenderet, Marcellus militibus persuadet, vt se in castra recipiant: itaque copias reducere cœpit. Cassius, qui bene valebat, Marcellumque infirmum esse sciebat, adgressus equitatu legionarios se recipientes, complures nouissimos in fluminis ripis interficit. Cum hoc detrimento, quod transitus fluminis vitii difficultatisque haberet, cognitum esset, Marcellus castra Bætim transfert: crebroque vterque legiones in aciem educit; neque tamen confligitur propter locorum difficultates. Erat copiis pedestribus multo firmior Marcellus, habebat enim veteranas legiones, multisque præliis expertas. Cassius fidei magis, quam virtuti legionum, confidebat. itaque, cum castra castris collata essent, & Marcellus locum idoneum castello cepisset, quo prohibere aqua Cassianos posset; Longinus, veritus, ne genere quodam obsidionis clauderetur, in regionibus alienis, sibique infectis, noctu silentio ex castris proficiscí-

2

3

4

5

LXI

2

CAP. LX. 4. *Cassius, qui bene valebat*] Plures libri, *quo bono valebat*: antiquus Ven. *quo bene*: quod arguit lectum fuisse *qui bene*.

scitur, celerique itinere Vliam contendit; quod
3 sibi fidele esse oppidum credebat. Ibi adeo coniuncta ponit mœnibus castra, vt & loci natura, (namque Vlia in edito monte posita est) & ipsa munitione vrbis, vndique ab oppugnatione tutus esset.
4 hunc Marcellus insequitur, & quam proxime potest Vliam, castra castris confert: locorumque cognita natura, quo maxime rem deducere volebat, necessitate est adductus; vt neque confligeret, cuius si rei facultas esset, resistere incitatis militibus non poterat; neque vagari Cassium latius pateretur; ne plures ciuitates ea paterentur, quæ passi erant Corduben-
5 ses. Castellis idoneis locis collocatis, operibusque in circuitu oppidi continuatis, Vliam Cassiumque munitionibus clausit. Quæ prius quam perficerentur, Longinus omnem suum equitatum emisit: quem magno sibi vsui fore credebat, si pabulari frumentarique Marcellum non pateretur; magno autem impedimento, si clausus obsidione, & inutilis, necessarium con-
LXII sumeret frumentum. Paucis diebus, litteris Cassii acceptis, rex Bogud cum copiis venit; adiungitque ei legionem, quam secum adduxerat, compluresque cohortes auxiliarias Hispano-

CAP. LXI. 2. *Vliam contendit*] Vlia oppidum Hispaniæ vlterioris seu Bæticæ. Libri habent *Vllam*: sed Ptolemæus Οὐλία, *Vlia*: quod ex nummis confirmat illust. Spanhemius p. 766 & 901. Accedit vetus Inscriptio apud Grut. p. 271 n. 1 ORDO REIP. VLIENSIVM.

CAP. LXII. 1. *rex Bogud cum copiis venit*] Tum temporis diuisa fuit Mauretania, & vtrique parti suus

norum, namque, vt in ciuilibus dissensionibus accidere consueuit, ita temporibus illis in Hispania non nullæ ciuitates rebus Cassii studebant, plures Marcello fauebant. Accedit cum copiis Bogud ad exteriores Marcelli munitiones. pugnatur vtrimque acriter, crebroque, vt accidit, fortuna sæpe ad vtrumque transferente victoriam, nec tamen vmquam ab operibus depellitur Marcellus. Interim Lepidus ex citeriore prouincia cum cohortibus legionariis XXXV, magnoque numero equitum, & reliquorum auxiliorum, venit ea mente Vliam, vt sine vllo studio contentiones Cassii Marcelliique componeret. huic venienti sine dubitatione Marcellus se credit atque offert. Cassius contra suis se tenet præsidiis: siue eo, quod plus sibi iuris deberi, quam Marcello, existimabat; siue eo, quod, ne præoccupatus animus Lepidi esset obsequio aduersarii, verebatur. ponit ad Vliam castra Lepidus; neque habet a Marcello quidquam diuisi: ne pugnetur, interdicit: ad exeundum Cassium inuitat; fidemque suam in re omni interponit. Cum diu dubitasset Cassius, quid sibi faciendum, quidve Lepido esset credendum; neque vllum exitum consilii sui reperiret, si permaneret in sententia; postulat, vti munitiones delicerentur, sibique liber exitus daretur.

2 3 LXIII 2 3 4

rex præerat, orientali Bocchus, occidentali, quæ postmodum Tingitana fuit dicta, hic Bogud, qui Cæsari studebat, & Actiaco prœlio occubuit. *Dio Cass.* XLIII & XLVIII.

CAP. LXIII. 3. *ad exeundum Cassium inuitat*] exeundum e castris & munitionibus.

5 retur. non tantum indutiis factis, sed prope iam constituta opera cum complanarent, custodiæque munitionum essent deductæ, auxilia regis in id Castellum Marcelli, quod proximum erat regiis castris, neque opinantibus omnibus, si tamen in omnibus fuit Cassius, (nam de huius conscientia dubitabatur) impetum fecerunt,
6 compluresq. ibi milites oppresserunt. quod nisi celeriter, indignatione & auxilio Lepidi, prœlium esset diremptum; maior calamitas esset
LXIV accepta. Cum iter Casio patefactum esset; castra Marcellus cum Lepido coniungit. Lepidus eodem tempore Marcellusque Cordubam
2 cum suis proficiscitur: Cassius Carmonam. Sub idem tempus Trebonius proconsul ad prouinciam obtinendam venit. de cuius aduentu vt cognouit Casius, legiones, quas secum habuerat,
3 equitatumque in hiberna distribuit: ipse, omnibus suis rebus celeriter correptis, Malacam contendit; ibique, aduerso tempore nauigandi, naues conscendit, vt ipse prædicabat, ne se Trebonio, & Lepido, & Marcello committe-
4 ret; vt amici eius dictitabant, ne per eam prouinciam minore cum dignitate iter faceret, cuius

5. *si tamen in omnibus fuit Cassius*] si reuera inter inopinantes fuit. nam putabatur cum rege colludere.

CAP. LXIV. *Cassius Carmonam*] Male sane hic veteres libri *Narbonem* exhibentes. Nec *Norba* Rhellicani placet longe hinc ad Tagum remota. Bene Scaliger, vt edidimus, quem plures adhuc secuti sunt.

3. *Malacam contendit*] Malaca oppidum cum portu in mediterraneo mari, non longissime a freto Herculis.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0614
DFG

ius magna pars ab eo defecerat ; vt ceteri existimabant, ne pecunia illa, ex infinitis rapinis confecta, in potestatem cuiusquam veniret. Progressus secunda, vt hiberna, tempestate, cum 5
in Iberum flumen, noctis vitandæ caussa, se contulisset, inde, paullo vehementiore tempestate, nihilo periculosius se nauigaturum credens, profectus aduersis fluctibus occurrentibus ostio fluminis, in ipsis faucibus, cum neque flectere nauem propter vim fluminis, neque directam tantis fluctibus tenere posset, demersa naui, periit. Cum in Syriam Cæsar LXV
ex Aegypto venisset, atque ab iis, qui Roma venerant ad eum, cognosceret, litterisque vrbanis animaduerteret, multa Romæ male & inutiliter administrari, neque vllam partem reip. satis commode geri ; quod & contentionibus tribuniciis pernicioſæ seditiones orirentur, & ambitione atque indulgentia tribunorum militum, & qui legionibus præerant, multa contra morem consuetudinemque militarem fierent, quæ dissoluendæ disciplinæ seueritatisque essent ; eaque omnia flagitare aduentum suum videret ; tamen

5. *secunda, vt hiberna, tempestate*] bona & commoda tempestate, quantum hieme potest esse.

CAP. LXV. 1. *Cum in Syriam Cæsar*] Post longas digressiones de Ponticis, Illyricis, & Hispanicis rebus, redit Hirtius ad id, quod supra cap. 33. reliquerat, Cæsarem constitutis regibus Aegypti, cum legione VI veterana terrestri itinere profectum esse in Syriam.

quæ dissoluendæ disciplinæ essent] subaudi, caussa, occasio.

tamen præferendum existimauit, quas in prouincias regionesque veniſſet. eas ita relinquere conſtitutas, vt domeſticis diſſenſionibus liberarentur, iura legesque acciperent, & externo-
2 rum hoſtium metum deponerent. Hæc in Syria, Cilicia, Aſia celeriter ſe confecturum ſperabat; quod hæ prouinciæ nullo bello premebantur.
3 In Bithynia ac Ponto plus oneris videbat impendere ſibi. Non enim exceſſiſſe Ponto Pharnacem audierat, neque exceſſurum putabat, cum ſecundo prœlio eſſet vehementer inflatus, quod contra Domitium Caluinum
4 fecerat. Commoratus fere in omnibus ciuitatibus, quæ maiores ſunt dignitate, præmia benemeritis & viritim & publice tribuit; de con-
5 trouerſiis veteribus cognoſcit, ac ſtatuit. reges, tyrannos, dynaſtas prouinciæ; finitimosque, qui omnes ad eum concurrerant, receptos in fidem, conditionibus impoſitis prouinciæ tuendæ ac defendendæ dimittit, & ſibi & popu-
LXVI lo R. amiciſſimos. Paucis diebus in ea prouincia conſumptis, Sex. Cæſarem, amicum & neceſſarium ſuum, legionibus Syriæ præfi-
2 cit; ipſe eadem claſſe, qua venerat, proficiſcitur in Ciliciam. Cuius prouinciæ ciuitates omnes

4. *Commoratus fere*] ſupple, Cæſar.

CAP. LXVI. 1. *legionibus Syriæ præficit*] Inde a Scaligeriana omnes *Syriæque*: vetuſtiores, ſine coniunctione. Nec inſolens, *legiones Syriæ*, pro *Syriacis*, dicere. Tacitus Hiſt. 1, 76 *Iudaicum exercitum Veſpaſianus, Syriæ legiones Mucianus ſacramento adegere.*

omnes euocat Tarsum: quod oppidum fere totius
Ciliciæ nobilissimum fortissimumque est. ibi, 3
rebus omnibus prouinciæ & finitimarum ciuitatum constitutis, cupiditate proficiscendi ad bellum gerendum non diutius moratur; magnisq. 4
itineribus per Cappadociam confectis, biduum Mazacæ commoratus, venit Comana, vetustissimum & sanctissimum in Cappadocia Bellonæ templum, quod tanta religione colitur, vt sacerdos deæ eius maiestate, imperio, & potentia secundus a rege consensu gentis illius habeatur. id homini nobilissimo Nicomedi Bithynio adiudicauit: qui, regio Cappadocum genere ortus, propter aduersam fortunam maiorum suorum, mutationemque generis, iure minime dubio, vetustate tamen intermisso, sacerdotium id repetebat. 5
fratrem autem Ariobarzanis Ariarathem, cum bene meritus vterque eorum de repub. esset, ne aut regni hereditas Aria- 6

4. *biduum Mazacæ*] vrbs princeps Cappadociæ *Mazaca* & regum sedes: post Cæsarea appellata. *Eutrop.* VII. 6.

venit Comana] de vtrisque Comanis supra ad cap. 34. extremum diximus. Hoc loco inferiora seu Cappadociæ Comana intelliguntur.

5. *Nicomedi Bithynio*] Sic veteres libri: & Bithynium nomen *Nicomedes*, vt de regibus constat. Scal. & Iungerm. *Lycomedi*, quia Strabo XII p. 384. de hisce sacerdotibus, ἐξ ὕστερον Λυκομήδης.

6. *fratrem Ariobarzanis Ariarathem*] De his Cicero lib. XV epist. II. Libri Hirtii. *Ariaratem*: at Græci Ἀριαράθης hoc regium nomen scribunt, in nummis ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΡΙΑΡΑΘΟΥ. Necessaria ergo est adspiratio.

riarathem sollicitaret, aut heres regni terreret, Ariobarzani attribuit, qui sub eius imperio ac ditione esset: ipse iter cœptum simili velocitate
LXVII conficere cœpit. Cum propius Pontum finesq. Gallograeciæ accessisset, Deiotarus tetrarches Gallograeciæ, tunc quidem pæne totius, quod ei neque legibus, neque moribus concessum esse ceteri tetrarchæ contendebant, sine dubio autem rex Armeniæ minoris ab senatu appellatus, depositis regiis insignibus, neque tantum priuato vestitu, sed etiam reorum habitu, supplex ad Cæsarem venit oratum, *vt sibi ignosceret, quod in ea parte positus terrarum, quæ nulla præsidia Cæsaris habuisset, exercitibus imperiisque*
2 *in Cn. Pompeii castris fuisset: neque enim se iudicem debuisse esse controuersiarum populi Rom.*
LXVIII *sed parere præsentibus imperiis.* Contra quem Cæsar, cum plurima sua commemorasset officia, quæ consul ei decretis publicis tribuisset; cumque *defensionem eius nullam posse excusationem eius imprudentiæ recipere* coarguisset;
2 *quod homo tantæ prudentiæ ac diligentiæ scire potuisset, quis vrbem Italiamque teneret; vbi senatus populusque R. vbi resp. esset; quis deinde post L. Lentulum, C. Marcellum consul esset;*
3 *sed tamen se concedere id factum superioribus suis beneficiis, veteri hospitio atque amicitiæ, di-*

---

qui sub eius imperio ac ditione esset] Rhellicanus EIVS interpretatur *Cæsaris*: Goduinus, *Ariobarzanis*, quod præstat. nam ne turbas Ariarathes moueret, Cæsar illum auctoritate sua maiori fratri, quem senatus confirmauerat, subiecit.

dignitati ætatique hominis, precibus eorum, qui frequentes concurrissent, hospites atque amici Deiotari, ad deprecandum de controuersiis tetrarcharum postea se cogniturum esse dixit: regium
vestitum ei restituit. Legionem autem, quam 4
ex genere ciuium suorum Deiotarus armatura disciplinaque nostra constitutam habebat, equitatumque omnem ad bellum gerendum adducere iussit. Cum in Pontum venisset, LXIX
copiasque omnes in vnum locum coegisset, quæ numero atque exercitatione bellorum mediocres erant, (excepta enim legione VI, quam secum adduxerat Alexandria veteranam, multis laboribus periculisque functam, multisque militibus, partim difficultate itinerum ac nauigationum, partim crebritate bellorum adeo deminutam, vt minus CC hominum in ea esset; reliquæ erant III legiones, vna Deiotari, duæ, quæ in eo prœlio, quod Cn. Domitium fecisse cum Pharnace scripsimus, fuerant) legati a 2
Pharnace missi, Cæsarem adeunt; atque inprimis *deprecantur, ne eius aduentus hostilis esset. facturum enim omnia Pharnacem, quæ imperata essent.* maximeque commemorabant, *nulla Pharnacem auxilia contra Cæsarem Pompeio dare voluisse; cum Deiotarus, qui dedisset, tamen ei satisfeciisset.* Cæsari respondit, *se* LXX
fore æquissimum Pharnaci, si, quæ polliceretur, repræsentaturus esset. monuit autem, vt so- 2
lebat, mitibus verbis legatos, *ne aut Deiotarum*

CAP. LXIX. 1. *quam secum adduxerat Alexandria*] Vide supra cap. 23.

rum sibi obiicerent, aut nimis eo gloriarentur
3 *beneficio, quod auxilia non misissent. nam se*
neque libentius facere quidquam, quam supplicibus ignoscere: neque prouinciarum publicas iniurias condonare iis posse, qui [non] fuissent in se
4 *officiosi: id ipsum, quod commemorassent, officium vtilius Pharnaci fuisse, qui prouidisset, ne vinceretur, quam sibi, cui dii immortales victo-*
5 *riam tribuissent. Itaque se magnas & graues iniurias ciuium Romanorum, qui in Ponto negotiati essent, quoniam in integrum restituere*
6 *non posset, concedere Pharnaci. nam neque interfectis amissam vitam, neque exsectis virilitatem restituere posse: quod quidem supplici-*
7 *um grauius morte ciues Romani subissent: Ponto vero decederet cbnfestim, familiasque publicanorum remitteret, ceteraque restitueret sociis*
8 *ciuibusque Romanis, quæ penes eum essent. si fecisset, iam tunc sibi mitteret munera ac dona, quæ, bene rebus gestis, imperatores ab amicis accipere consuessent.* miserat enim Pharnaces
LXXI coronam auream. His responsis datis, legatos remisit. At Pharnaces, omnia liberaliter pollicitus; cum festinantem ac properantem Cæsarem speraret libentius etiam crediturum suis promissis, quam res pateretur, quo celerius honestiusque ad res magis necessarias proficisceretur, (nemini enim erat ignotum, plurimis de caussis ad vrbem Cæsarem reuocari) lentius

CAP. LXX. 3. *qui [non] fuissent in se officiosi*] Hoc *non* abundare videtur Rhellicano & Ciacconio, qui inducendum censent.

us agere, decedendi diem postulare longiorem, pactiones interponere; in summa, frustrari cœpit. Cæsar, cognita calliditate hominis, quod 2
aliis temporibus natura facere consueuerat, tunc necessitate fecit adductus, vt celerius omnium opinione manum consereret. Zela est oppi- LXXII
dum in Ponto, posituipso, vt in plano loco, satis munitum. tumulus enim naturalis, velut manu factus, excelsiore vndique fastigio sustinet murum. circumpositi sunt huic oppido magni multique interciſi vallibus colles: quorum editissimus vnus, qui propter victoriam Mithridatis, & infelicitatem Triarii, detrimentumque exercitus nostri, superioribus locis atque itineribus pæne coniunctus oppido, magnam in illis partibus habet nobilitatem, nec multo longius millibus passuum III abest ab Zela. hunc 3
locum Pharnaces, veteribus paternorum felicium castrorum refectis operibus, copiis omni- LXXIII
bus suis occupauit. Cæsar cum ab hoste millia passuum v castra posuisset, videretque eas valles, quibus regia castra munirentur, eodem interuallo sua castra munituras; si modo ea loca hostes priores non cepissent, quæ multo erant

CAP. LXXII. 1. *Zela est oppidum in Ponto*] Sic veteres libri: etiam Strabo lib. XII, & Ptolemæus, & Plutarchus in Cæs. p. 731, ac Stephanus Ζῆλα, quidam neutro genere, Plutarchus femineo περὶ πόλιν Ζήλαν. Plinius V I, 3. *Ziela* scripsit, quem in Hirtio edendo posteriores secuti sunt.

2. *infelicitatem Triarii*] Triarius a Lucullo, Tigranen Armenium persequente, in Ponto relictus, ingenti clade adflictus a Mithridate fuit. Vid. Plutarch. Lucullo p. 515. Appian. Mithrid. p. 386.

2 rant propiora regis castris; aggerem comportari iubet intra munitiones. Quo celeriter collato, proxima nocte, vigilia quarta, omnibus legionibus expeditis, impedimentisque in castris relictis, prima luce, non opinantibus hostibus, eum ipsum locum cepit, in quo Mithridates secundum prœlium aduersus Triarium
3 fecerat. huc omnem comportari aggerem e castris, seruitiaque agi iussit, ne quis ab opere miles discederet, cum spatio non amplius ∞ passuum intercisa vallis castra hostium diuide-
XXIV ret ab opere incepto Cæsaris castrorum. Pharnaces, cum id repente prima luce animaduertisset, copias suas omnes pro castris instruxit, quas, interposita tanta locorum iniquitate, consuetudine magis peruulgata militari credebat instrui Cæsar, vel ad opus suum tardandum, quo plures in armis tenerentur, vel ad ostentationem regiæ fiduciæ, ne munitione magis, quam manu,
2 defendere locum Pharnaces videretur: itaque deterritus non est, quo minus, prima acie pro vallo instructa, reliqua pars exercitus opus fa-
3 ceret. At Pharnaces, impulsus siue loci felicitate, siue auspiciis & religionibus inductus, quibus obtemperasseeum postea audiebamus, siue paucitate nostrorum, qui in armis erant, comperta, cum, more operis quotidiani, magnam illam seruorum multitudinem, quæ aggerem portа-

---

CAP. LXXIII. 3. *comportari aggerem e castris, seruitiaque agi iussit*] Hanc veterem lectionem ita recentiores, Scaligero credo duce, transformarunt: *comportare aggerem e castris seruitia, quæ ageret, iuſ-*

tabat, militum esse credidisset, sive etiam veterani fiducia exercitus sui, quem cum legione XXII in acie conflixisse, & vicisse legati eius gloriabantur; simul contemptu exercitus nostri, quem pulsum a se, Domitio duce, sciebat; inito consilio dimicandi, descendere prærupta valle cœpit. cuius aliquamdiu Cæsar ir- 4
ridebat inanem ostentationem, & eo loco militum cohortationem, quem in locum nemo sanus hostis subiturus esset: cum interim Pharnaces eodem gradu, quo in præruptam descenderat vallem, adscendere aduersus arduum collem instructis copiis cœpit. Cæsar, incre- LXXV
dibili eius vel temeritate, vel fiducia motus, neque opinans, imparatusque oppressus, eodem tempore milites ab operibus vocat, arma capere iubet, legiones opponit, aciem instruit. cuius rei subita trepidatio magnum terrorem 2
attulit nostris, nondum ordinibus instructis. falcatæ regiæ quadrigæ permistos milites perturbant. quæ tamen celeriter multitudine telorum opprimuntur. insequitur has acies hostium, & 4
clamore sublato confligitur, multum adiuuante natura loci, plurimum deorum immortalium benignitate: qui cum omnibus casibus belli in-

sit. Si ex codice, probo, præter id, *quæ ageret*, quod non capio, & Ciacconius deleuit, in ceteris consentiens recentioribus. In veteri lectione *agi* est impelli, vrgeri.

CAP. LXXV. 3. *falcatæ regiæ quadrigæ*] Orientalium armatura, vide Liuium XXXV. 1, 41. Curtium IV, 9 & 15.

interſunt, tum præcipue eis, quibus nihil ra-
LXXVI tione potuit adminiſtrari. Magno atque
acri cominus prœlio facto, dextro cornu, quo
veterana legio VI erat collocata, initium victo-
riæ natum eſt ab ea parte, cum in procliue
detruderentur hoſtes, multo tardius, ſed ta-
men iisdem diis adiuuantibus, ſiniſtro cornu,
mediaque acie, totæ profligantur copiæ regis.
2 quæ quam facile ſubierant iniquum locum, tam
celeriter gradu pulſæ, premebantur loci iniqui-
tate. itaque, multis militibus partim interfe-
ctis, partim ſuorum ruina oppreſſis, qui velo-
citate effugere poterant, armis tamen proie-
ctis, vallem transgreſſi nihil ex loco ſuperiore
3 inermes efficere poterant. at noſtri, victoria
elati, ſubire iniquum locum, munitionesque
adgredi non dubitarunt. defendentibus autem
iis cohortibus caſtra, quas Pharnaces præſidio
reliquerat, celeriter caſtris hoſtium ſunt poti-
4 ti. interfecta multitudine omni, aut capta
ſuorum, Pharnaces cum paucis equitibus pro-
fugit. cui niſi caſtrorum oppugnatio facultа-
tem attuliſſet liberius profugiendi, viuus in Cæ-
LXXVII ſaris poteſtatem adductus eſſet. Tali vi-
ctoria toties victor Cæſar incredibili eſt lætitia
adfectus, quod maximum bellum tanta celeri-
tate confecerat: eratque ſubiti periculi re-
cordatione lætior, quod victoria facilis ex dif-
2 ficillimis rebus acciderat. Ponto recepto, præ-
da omni regia militibus condonata, poſtero
die cum expeditis equitibus ipſe proficiſcitur;
le-

legionem VI decedere ad præmia atque honores accipiendos in Italiam iubet: auxilia Deiotari demum remittit: II legiones cum Cœlio Vinciano in Ponto reliquit. Ita per Gal- LXXVIII
logræciam Bithyniamque in Asiam iter facit: omniumque earum prouinciarum de controuersiis cognoscit, & statuit, iura in tetrarchas, reges, ciuitates distribuit. Mithridatem Pergamenum, a quo rem feliciter celeriterque gestam in Aegypto supra scripsimus, regio genere ortum, disciplinis etiam regiis educatum, (nam cum Mithridates, rex Asiæ totius, propter nobilitatem Pergamo paruulum secum asportauerat in castra, multosque tenuerat annos) regem Bospori constituit, quod sub imperio Pharnacis fuerat; prouinciasque populi R. a barbaris atque inimicis regibus, interposito amicissimo rege, muniuit. Eidem tetrarchiam, legibus Gallogræcorum, iure gentis & cognationis adiudicauit, occupatam & possessam paucis ante annis a Deiotaro. Neque tamen vsquam diutius

CAP. LXXVII. 2. *legionem VI decedere ad præmia*] vt veteranam (cap. 33. supra) & re hoc prœlio bene gesta (quia initium victoriæ ab illa fuit) emeritam.

CAP. LXXVIII. 1. *in Asiam*] Asiam propriam, Romanam prouinciam, quam postea proconsularem dixerunt.

2. *regem Bospori constituit*] Tractus, qui supra Pontum Euxinum a Bosporo Cimmerio ad Colchos excurrit, Bosporus & regnum Bosporanum vocatur. Pharnaces beneficio Pompeii ex paterno regno acceperat, victo magno Mithridate: iam, Pharnace debellato, donatur Pergameno Mithridati.

tius moratus est, quam necessitas vrbanarum seditionum pati videbatur. Rebus felicissime celerrimeque confectis, in Italiam, celerius omnium opinione, venit.

A. HIRTII, VEL OPPII, COMMENTARIORVM DE BELLO AFRICANO LIBER.

SVMMARIVM.

Cæsar in Africam proficiscitur, Leptique oppido occupato, auxilia eo conuocat, & ibidem cum Labieno aliquoties conflictatur. Rex Numidiæ Iuba auxilio Scipioni, summo partium Pompeianarum duci, profectus, ad tuendum contra Bogudem regnum reuocatur. Bellum exinde varia fortuna ductum, oppida capta, velitatum sæpius, naues interceptæ, plus tamen Cæsari fauentibus fatis. Tandem iusto prælio ad Thapsum res Scipionis profligatæ. Ex quo M. Cato Vticensis, & rex Iuba, qui interea ad Pompeianos reuerterat, M. Petreius, & ipse dux Scipio vim vitæ suæ intulerunt.

CAESAR, itineribus iustis confectis, nullo die intermisso, a. d. XIV. kal. Ian. in Lilybæum peruenit: statimque ostendit; sese naues velle conscendere; cum non amplius legionem tironum haberet vnam, equitesque vix

DC.

CAP. I. *itineribus iustis confectis*] per Italiam in Siciliam & vsque Lilybæum, quod vltimum eius insulæ contra Africam est oppidum & promontorium.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0627
DFG

DC. Tabernaculum secundum litus ipsum constituit, vt prope fluctus verberaret. Hoc eo 2
consilio fecit, ne quis sibi moræ quidquam fore speraret, & vt omnes in dies horasque parati essent. Incidit per id tempus, vt tempestates ad nauigandum idoneas non haberet. nihilo tamen minus in nauibus remiges militesque continere, & nullam prætermittere occasionem profectionis; cum præsertim ab incolis eius prouinciæ nuntiarentur aduersariorum copiæ, equitatus infinitus, legiones regiæ IV, 3
leuis armaturæ magna vis, Scipionis legiones X, elephanti CXX, classesque esse complures: tamen non deterrebatur, animoque & spe confidebat. Interim in dies & naues longæ adaugeri, & onerariæ complures eodem concurrere, & legiones tironum conuenire', in his veterana legio V, equitum ad II millia. Legionibus collectis VI & equitum II millibus, vt 5 II
quæque prima legio venerat, in naues longas imponebatur, equites autem in onerarias. ita 8
maiorem partem nauium antecedere iussit, & insulam petere Aponianam, quæ non [longe] abest a Lilybæo. ibique commoratus, bona 3
paucorum vendit publice: deinde Allieno prætori, qui Siciliam obtinebat, de omnibus rebus

CAP. II. 2. *insulam petere Aponianam*] Phil. Cluuerio videtur *Aegusa* esse vna, ex tribus, quæ obiacent Lilybæo. Alii Paconiam Ptolemæi putant, quæ vero longius a Lilybæo & extra viam Africanam sita est.

quæ non longe] adverbium *longe* tamquam necessarium Cluuerius adiecit.

bus præcipit, & de reliquo exercitu celeriter
4 imponendo. Datis mandatis, ipse nauem con-
scendit a. d. VI kalend. Ian. & reliquas naues
5 statim est consecutus. ita vento certo celeriq. na-
uigio vectus, post diem quartam cum longis pau-
cis nauibus in conspectum Africæ venit. namque
onerariæ reliquæ, præter paucas, vento dispersæ
6 atque errabundæ, diuersa loca petierunt. Clu-
peam classe præteruehitur, deinde Neapolim:
complura præterea castella & oppida non lon-
III ge a mari relinquit. Postquam Adrume-
tum accessit, ibi præsidium erat aduersariorum,
cui præerat C. Considius, & a Clupeis secun-
dum oram maritimam, cum equitatu Adru-
meti Cn. Piso cum Maurorum circiter III mil-
7 libus apparuit. Ibi paullisper Cæsar ante por-
tum commoratus, dum reliquæ naues conue-
nirent, exponit exercitum; cuius numerus in
præsentia fuit peditum III millium, equitum
CL, castrisque ante oppidum positis, sine in-
iuria cuiusquam consedit; cohibetque omnes a
8 præda. Oppidani interim muros armatis com-
plent.

---

6. *Clupeam classe præteruehitur*] Vide B. Civ. lib. II cap. 23.

deinde Neapolim] inter Clupeam & Adrumetum sitam. Plinius v. 4 *Clupea in promontorio Mercurii: item libera Curubis, Neapolis.* Et Ptolemæus lib. IV cap. III Κλυπέα, Ερμαία ἄκρα, Κυρόβις, Νεάπολις κολώνια, Σιαγὴλ, Αφροδίσιον, Αδρύμητος κολώνια.

CAP. III. 1. *Adrumetum*] Iam situm Ptolemæus ostendit. Inscr. ex Constantini sæculo Grut. p. 362. n. 2 COLONIAE HADRVMETINAE cum adspiratione: libri sine illa.

plent. ante portam frequentes considunt ad se defendendum: quorum numerus, II legionum intus erat. Cæsar circum oppidum vectus, natura loci perspecta, redit in castra. non nemo culpæ eius imprudentiæque adsignabat, quod neque certum locum gubernatoribus præfectisque, quem peterent, præceperat: neque, vt mos ipsius consuetudoque superioribus temporibus fuerat, tabellas signatas dederat, vt in tempore, iis perlectis, locum certum peterent vniuersi. quod minime Cæsarem fefellerat. namque nullum portum terræ Africæ, quo classes decurrerent, pro certo tutum ab hostium præsidio fore suspicabatur: sed fortuito oblatam occasionem egressus aucupabatur. L. Plancus interim legatus petit a Cæsare, vt sibi daret facultatem cum Considio agendi, si posset aliqua ratione perduci ad sanitatem. itaque, data facultate, litteras conscribit, & eas captiuo dat perferendas in oppidum ad Considium. Quo simul atque captiuus peruenisset, litterasque, vt erat mandatum, Considio porrigere cœpisset, prius, quam acciperet ille, *Vnde*, inquit, *istas?* Tum captiuus: *Venio a Cæsare.* Tunc Considius, *Vnus est*, inquit, *Scipio imperato-*

4 5 IV 2 3 4

CAP. IV. 3. *Venio a Cæsare*] Lipsius Elector. lib. II cap. 12. addit *imperatore*: forte vt responsioni Considii magis conueniret. Sed opus haud est additamento. quia suspicabatur Considius, litteras mandatum habere, vt traderet vrbem, quale non acciperet nisi a Scipione. *Venio* Scaliger, vt suspectum aut superfluum, vncis inclusit, quem secuti sunt alii.

perator hoc tempore populi R. deinde in conſpectu ſuo captiuum ſtatim interfici iubet: litterasque non dum perlectas, ſicut erant ſignatæ, dat homini certo ad Scipionem perferendas. V Poſtquam, vna nocte & die ad oppidum conſumpta, neque reſponſum vllum a Conſidio dabatur; neque ei reliquæ copiæ ſuccurrebant, neque equitatu abundabat; & ad oppidum oppugnandum non ſatis copiarum habebat, & eas tironum; neque primo aduentu conuulnerari exercitum volebat, & oppidi egregia munitio, difficilisque ad oppugnandum erat acceſſus; & nuntiabatur auxilia magna equitatus oppidanis ſuppetias venire; non eſt viſa ratio ad oppugnandum oppidum commorandi; ne, dum in ea re Cæſar eſſet occupatus, circumuentus a tergo ab equitatu hoſtium laboraret. VI Itaque, caſtra cum mouere vellet, ſubito ex oppido erupit multitudo: atque equitatus ſubſidio vno tempore eis caſu ſuccurrit, qui erat miſſus ab Iuba ad ſtipendium accipiendum: caſtraque, vnde Cæſar egreſſus iter facere cœperat, occupant: & eius agmen extremum inſequi cœperunt. 2 Quæ res cum animaduerſa eſſet, ſubito legionarii conſiſtunt; & equites, quamquam erant pauci, tamen contra tantam multitudinem audaciſſime concurrunt. 3 Accidit res incredibilis, vt equites minus XXX Galli Maurorum equitum II millia loco pellerent,

CAP. VI. 3. *Maurorum equitum*] Numidarum, niſi forſan ex vicinis Mauris rex Numidiæ milites etiam

rent, vrgerentque in oppidum. Postquam repulsi & coniecti erant intra munitiones, Cæsar iter constitutum ire contendit: quod cum sæpius facerent; & modo insequerentur, modo rursus ab equitibus in oppidum repellerentur: cohortibus paucis ex veteranis, quas secum habebat, in extremo agmine collocatis, & parte equitatus, iter leniter cum reliquis facere cœpit. ita, quanto longius ab oppido discedebatur, tanto tardiores ad insequendum erant Numidæ. Interim in itinere ex oppidis & castellis legationes venire, polliceri frumentum, paratosque esse, quæ imperasset, facere, itaque eo die castra posuit ad oppidum Ruspinam kalendis Ian. Inde mouit, & peruenit ad oppidum Leptin, liberam ciuitatem & immunem. Legati ex oppido veniunt obuiam; libenter se omnia facturos, quæ vellet, pollicentur. Itaque, centurionibus ad portas oppidi & custodiis impositis, ne quis miles in oppidum introiret, aut iniuriam faceret cuipiam incolæ, non longe ab oppido secundum litus facit castra. Eodem naues onerariæ & longæ non nullæ casu aduenerunt, reliquæ, vt est ei

4 5 6 VII 2 3

collegerat. Tamen & post paullo sect. 5. *tardiores ad insequendum erant Numidæ.*

6. *ad oppidum Ruspinam*] inter Adrumetum & Leptin minorem situm. Ptolemæus, Ἀδρύμητος κολώνια, Ῥεσπίνα, Λέπτις μικρά. Silius Italicus lib. III vers. 260

Quæque procul cernit non æquos Ruspina fluctus.

CAP. VII. 1. *ad oppidum Leptin*] Leptin paruam, vt

ei nuntiatum, incertæ locorum Vticam versus
4 petere visæ sunt. Interim Cæsar a mari non
digredi, neque mediterranea petere propter na-
uium errorem, equitatumque in nauibus o-
mnem continere, vt arbitror, ne agri vastaren-
5 tur: aquam in naues iubet comportari. Remi-
ges interim, qui aquatum e nauibus exierant,
subito equites Mauri, neque opinantibus Cæ-
sarianis, adorti, multos iaculis conuulneraue-
6 runt, non nullos interfecerunt. latent enim
in insidiis cum equis inter conualles, & subito
existunt, non vt in campo cominus depu-
VIII gnent. Cæsar interim in Sardiniam nun-
tios cum litteris, & in reliquas prouincias fini-
timas dimisit, vt sibi auxilia, commeatus, fru-
mentum, simulatque litteras legissent, mitten-
da curarent: exoneratisque partim nauibus lon-
gis, Rabirium Postumum in Siciliam ad secun-
2 dum commeatum accersendum mittit. Interim
cum x nauibus longis ad reliquas naues onera-
rias conquirendas, quæ deerrassent, & simul
mare tuendum ab hostibus iubet proficisci.
3 Item C. Sallustium Crispum prætorem ad Cer-
cinam insulam versus, quam aduersarii tene-
bant,

---

modo vidimus. Est enim alia Leptis magna. Plinius v, 4. *Hic oppida libera, Leptis Adrumetum, Russpina.*

3. *Vticam versus*] Vtica caput prouinciæ Africæ euersa Carthagine, necdum restituta, prope flumen Bagradam.

CAP. VIII. 3. *ad Cercinam insulam*] supra Syrtem minorem e regione Rusparum & Tusdri.

bant, cum parte nauium ire iubet: quod ibi magnum numerum frumenti esse audiebat. Hæc ita imperabat: itaque vnicuique præcipiebat, vt, fieri posset nec ne, locum nullum excusatio haberet; nec moram tergiuersatio. Ipse interea, ex perfugis & incolis cognitis conditionibus Scipionis, & qui cum eo contra se bellum gerebant, miserari. Regium enim equitatum in prouincia Africa Scipio alebat. tanta hominum erat dementia, vt mallent regis esse vectigales, quam cum ciuibus in patria in suis fortunis esse incolumes. Cæsar ad III non. Ian. castra mouet: Leptique VI cohortium præsidio cum Saserna relicto, ipse rursus, vnde pridie venerat, Ruspinam cum reliquis copiis conuertit: ibique sarcinis exercitus relictis, ipse cum expedita manu proficiscitur circum villas frumentatum; oppidanisque imperat, vt plaustra iumentaque omnia sequantur. Itaque magno frumenti inuento numero, Ruspinam redit. Hoc eum idcirco existimo fecisse, ne maritima oppida post se vacua relinqueret, præsidioque firmata ad classis receptacula muniret. Itaque, ibi relicto P. Saserna, fratre eius, quem Lepti proximo oppido reliquerat cum legione, iubet comportari ligna in oppidum quamplurima: ipse cum cohortibus VII, quæ ex veteranis legionibus in classe cum Sulpicio & Vati-

5. *miserari*] supple *cepit* eorum prouincialium.

CAP. IX. 2. *ad classis receptacula*] Scaliger edidit *ad classem receptacula*, quem, vt solent, posteriores secuti sunt, nisi quod liber recentissimus cum Di-

Vatinio rem gesserant, ex oppido Ruspina egressus, proficiscitur ad portum, qui abest ab
3 oppido millia passuum II : ibique classem sub vesperum cum ea copia conscendit. omnibus in exercitu insciis, & requirentibus imperatoris consilium, magno metu ac tristitia sollici-
4 tabantur. Parua enim cum copia, & ea tironum, neque omni exposita in Africa contra magnas copias, & insidiosæ nationis, equitatumque innumerabilem, se expositos videbant: neque quidquam solatii in præsentia, neque auxilium in suorum consilio animaduertebant, nisi in ipsius imperatoris vultu, vigore mira-
5 bilique hilaritate. animum enim altum & erectum præ se gerebat. Huic adquiescebant homines, & in eius scientia & consilio, omnia
XI sibi prouidua omnes fore sperabant. Cæsar, in nauibus vna nocte consumpta, iam cælo albescente, cum proficisci conaretur, subito nauium pars, de qua timebat, ex errore eo-
2 dem conferebatur. Hac re cognita, Cæsar celeriter de nauibus imperat omnes egredi, atque armatos in litore reliquos aduenientes milites
3 exspectare. Itaque, sine mora nauibus eis in portum receptis, & aduectis militum equitumque copiis, rursus ad oppidum Ruspinam redit, atque ibi castris constitutis, ipse cum cohorti-

---

on. Vossii notis, legit *classem*, quod insolens *classim* videbatur. Priores omnes *classis*. Videant, quibus copia est codices inspiciendi manu scriptos.

CAP. X. 3. *classem cum ea copia conscendit*] cum copiis, manu, parte exercitus: vt mox, *parua enim*

tibus expeditis xxx frumentatum est profectus. ex eo est cognitum Cæsaris consilium, illum 4
cum classe nauibus onerariis, qui deerrassent, subsidio ire, clam hostibus, voluisse; ne casu imprudentes suæ naues in classem aduersariorum inciderent: neque eam rem eos voluisse scire, qui in præsidiis relicti sui milites fuissent; ne illi propter suorum paucitatem & hostium multitudinem metu deficerent. Interim, cum iam Cæsar pro- XII
gressus esset a castris circiter millia passuum III, per speculatores & antecessores equites nuntiatur ei, copias hostium haud longe a se visas. & hercle cum eo nuntio puluis ingens conspici cœptus est. Hac re cognita, Cæsar celeri- 2
ter iubet equitatum vniuersum, cuius copiam habuit in præsentia non magnam, & sagittarios, quorum paruus e castris exierat numerus, accersi, atque ordinatim signa se leniter consequi: ipse antecedere cum paucis armatis. Iamque, cum procul hostis conspici posset, mi- 3
lites in campo iubet galeari, & ad pugnam parari. quorum omnino numerus fuit xxx cohor-

---

cum copia, & ea tiromum. Sallustius Catil. extremo: *ex omni copia neque in prælio neque in fuga quisquam ciuis ingenuus captus est.* Et Virgilius Aeneid. II, 564.

Respicio, & quæ sit me circum copia, lustro.

CAP. XII. 1. *antecessores equites*] qui agmen antecedunt, vt locum metandis castris deligant: aut de via, qua exercitus ducatur, dispiciant. *Turneb. adv.* XXIV, 16.

3. *milites iubet galeari*] galeis indui & armari. Hinc *Minerua galeata* dicitur C. N. D. I. c. 36.

hortium, cum equitibus CD, & ſagittari-
XIII is. Hoſtes interim, quorum dux erat Labienus, & duo Pacidii, aciem dirigunt mirabili longitudine, non peditum, ſed equitum confertam; & inter eos leuis armaturæ Numidas & ſagittarios pedites interpoſuerant, & ita condenſauerant; vt procul Cæſariani pedeſtres copias arbitrarentur; & dextrum ac ſiniſtrum cornu magnis equitum copiis firmauerant.
2 Interim Cæſar aciem dirigit ſimplicem, vt poterat propter paucitatem: ſagittarios ante aciem conſtituit: equites dextro ſiniſtroque cornu opponit: & ita præcipit, vt prouiderent, ne multitudine equitatus hoſtium circumuenirentur. exiſtimabat enim ſe cum pedeſtribus copiis, acie
XIV inſtructa, dimicaturum. Cum vtrimque exſpectatio fieret; neque Cæſar ſe moueret; & cum ſuorum paucitate contra magnam vim hoſtium artificio magis, quam viribus, decernendum videret, ſubido aduerſariorum equitatus ſeſe extendere, & in latitudinem promouere, collesque complecti, & Cæſaris equitatum extenuare, ſimulque ad circumeundum comparare ſe cœperunt. Cæſariani equites eorum multitudinem ægre ſuſtinebant. Acies interim mediæ cum concurrere conarentur, ſubito ex condenſis turmis Numidæ leuis armaturæ cum equitibus procurrunt, & inter legionarios pedites ia-
3 cula coniiciunt. hic cum Cæſariani in eos impetum feciſſent; illorum equites refugiebant: pedites interim reſiſtebant; dum equites rurſus, curſu renouato, peditibus
XV ſuis ſuccurrerent. Cæſar, nouo genere pugnæ

pugnæ oblato, cum animaduerteret, ordines
suorum in procurrendo turbari, (pedites enim,
dum equites longius a signis persequuntur, la-
tere nudato, a proximis Numidis iaculis vulne-
rabantur; equites autem hostium pilum militis
cursu facile vitabant) edicit per ordines, ne quis
miles a signis IV pedes longius procederet. E- 2
quitatus interim Labieni, suorum multitudine
confisus, Cæsaris paucitatem circumire cona-
tur. equites Iuliani pauci, multitudine hostium
defessi, equis conuulneratis, paullatim cedere:
hostis magis magisque instare. ita puncto tem- 3
poris, omnibus legionariis ab hostium equitatu
circumuentis, Cæsarisque copiis in orbem com-
pulsis, intra cancellos omnes coniecti pugnare
cogebantur. Labienus in equo, capite nu- XVI
do, versari in prima acie, simul suos cohortari,
non nunquam legionarios Cæsaris ita appellare:
Quid tu, inquit, *miles tiro, tam feroculus es?*
vos quoque iste verbis infatuauit. in magnum me-
hercule vos periculum impulit. miserear vestri.
Tum miles: *Non sum*, inquit, *tiro, Labiene;*
sed de legione X *veteranus.* Tum Labienus: 2
Non agnosco, inquit, *signa decumanorum.* Tum
miles, *Iam me, quis sim, intelliges:* simul cassi-
dem de capite deiecit, vt cognosci ab eo posset,
atque ita pilum viribus contortum, dum in La-
bienum mittere contendit, equi grauiter aduer-
so

CAP. XVI. 3. *intra cancellos*] velut damnati bestiis, intra sæpta conclusis, obiiciuntur, vt cum illis pugnent. *Cancelli* enim hoc loco *sæpta* sunt.

so pectori adfixit, & ait: *Labiene, decumanum*
3 *militem, qui te petit, scito esse.* omnium tamen animi in terrorem coniecti, & maxime tironum. circumspicere enim Cæsarem, neque
XVII amplius facere, nisi hostium iacula vitare. Cæsar interim, consilio hostium cognito, iubet aciem in longitudinem quam maximam porrigi,
2 & alternis conuersis cohortibus, vt vna post alteram ante signa tenderet. ita coronam hostium dextro sinistroque cornu mediam diuidit; & vnam partem ab altera exclusam, equitibus in-
3 trinsecus adortus, cum peditatu telis coniectis in fugam vertit: neque longius progressus, veritus insidias, se ad suos recipit; idem altera pars equitum peditumque Cæsaris facit. His rebus gestis, & procul hostibus repulsis, conuulneratisque, ad sua præsidia sese sic, vt erat instru-
XVIII ctus, recipere cœpit. Interim M. Petreius & Cn. Piso cum equitibus Numidis ∞ c electis, peditatuque eiusdem generis satis grandi, ex itinere recta subsidio suis occurrunt. At hostes,
2 suis ex terrore firmatis, rursusque renouatis animis, legionarios, conuersis equitibus, se recipientes, nouissimos adoriri, & impedire cœperunt, quo minus se in castra reciperent. Hac
3 re animaduersa, Cæsar iubet signa conuerti, & me-

CAP. XVII. 2. *ita coronam hostium*] aciem hostium vndique instantem.

3. *ad sua præsidia*] castra, vt ipse cap. XVIII, 2 *quo minus se in castra reciperent.*

CAP. XVIII. 1. *& Cn. Piso*] de quo Tacitus annali II cap. XL III consulatur. An idem de quo Val. Maximus lib. V I cap. II, non liquet.

medio campo redintegrari prœlium. Cum ab hostibus eodem modo pugnaretur, nec cominus ad manus rediretur; Cæsarisque equites iumentaque, ex nausea recenti, siti, languore, paucitate, vulneribus defatigata ad insequendum hostem, perseuerandumq. cursum tardiorem haberent, dieique pars exigua iam reliqua esset, cohortibus equitibusque circumdatis imperat, vt vno ictu contenderent, neque remitterent, donec vltra vltimos colles hostes repulissent; atque eorum essent potiti. itaque, signo dato, cum iam hostes languide negligenterque tela mitterent, subito immittit cohortes turmasque suorum: atque puncto temporis, hostibus nullo negotio campo pulsis, post collemque deiectis, nacti locum, atque ibi paullisper commorati, ita vt erant instructi, leniter se ad suas recipiunt munitiones: itemque aduersarii, male accepti, tum demum se ad sua præsidia contulerunt. Interim, ea re gesta, & prœlio dirempto, ex aduersariis perfugæ plures ex omni hominum genere & præterea intercepti hostium complures equites peditesque, ex quibus cognitum est hostium consilium, eos hac mente & conatu venisse, vt nouo atque inusitato genere prœlii tirones legionariiq. pauci perturbati, Curionis exemplo ab equitatu circumuenti opprimerentur: & ita Labienum dixisse pro concione, *tantam sese multitudinem auxiliorum aduersariis subministraturum, vt etiam cedendo in ipsa victoria fatigati vincerentur, at-*

4 4 5 XIX 2

4. *vt vno ictu*] continuo iactu telorum.

atque a suis superarentur: quippe qui in illorum
3 sibi confidere multitudine; primum, quod audierat Romæ legiones veteranas dissentire, neque in Africam velle transire: deinde, quod triennio in Africa suos milites consuetudine retentos, fideles iam sibi effecisset, maxima autem auxilia haberet Numidarum equitum leuisque
4 armaturæ. Præterea ex fuga prœlioque Pompeiano, quos secum a Brundisio transportauerat, equites Germanos Gallosque, ibique postea ex hibridis libertinis seruisque conscripserat, armauerat, equoque frenato vti condocuerat,
5 præterea regia auxilia, elephantes CXX, equitatusque innumerabilis: deinde legiones conscriptæ ex cuiusque modi generis amplius
6 XII. Hac spe atque ea audacia inflammatus Labienus, cum equitibus Gallis, Germanisque ∞ DC, Numidarum sine frenis IIX millibus, præterea Petreiano auxilio adhibito equitibus ∞ C peditum, ac leuis armaturæ quater tantis, sagittariis ac funditoribus, hippotoxo-
7 tisque compluribus. his copiis pridie non. Ian. post diem tertium, quam Africam attigit, in

---

CAP. XIX. 4. *ex hibridis libertinis*] ex patre Romano, matre peregrina. Hibridæ enim, ex impari-bus parentibus nati.

5. *amplius* XII.] Vulgo addunt *millibus*, contra fidem scriptorum manu: etiam improbante Lipsio Elect. II, 22.

6. *Numidarum sine frenis*] quod proprium huius gentis. Silius lib. I. vers. 215

---- *Numidæ, gens inscia freni.*

hippotoxotisque] Vide Ciuil. III, 4. f. 5.

in campis planissimis purissimisque ab hora diei quinta vsque ad solis occasum est decertatum. In eo prœlio Petreius grauiter ictus ex acie recessit. Cæsar interim castra munire diligentius, præsidia firmare maioribus copiis, vallumque ab oppido Ruspina vsque ad mare deducere, & a castris alterum eodem; quo tutius vltro citroque commeare, auxiliaque sine periculo sibi succurrere possent. tela tormentaque ex nauibus in castra comportare, remigum partem ex Classe Gallorum, Rhodiorumque, epibatarumque armare, & in castra euocare; vti, si posset, eadem ratione, qua aduersarii leuis armatura interiecta inter equites suos interponeretur, sagittariisque ex omnibus Ituræis, Syriis, & cuiusque generis ductis in castra compluribus, frequentabat suas copias. audiebat enim Scipionem post diem tertium eius diei, quo prœlium factum erat, appropinquare: copias suas cum Labieno & Petreio coniungere. cuius copiæ legionum IIX, & equitum IV millium esse nuntiabantur. officinas ferrarias instruere; sagittasque & tela vti fierent complura, curare, glandes fundere, sudes comparare, litteras XX 2 3

7. *in campis planissimis purissimisque*] qui sine arboribus, fruticetis, fossis, aliisque pugnæ impedimentis. Liuius XXIV, 14 *signis collatis dimicaturum puro ac patenti campo, vbi sine vllo insidiarum metu vera virtute geri res posset.*

CAP. XX. 1. *epibatarum*] Vid. Bell. Alex. cap. XI.

2. *Iturei*s] Ituræa regio in Syriæ & Arabiæ confinio, ex sacra etiam historia nota. Quidam libri *Ityreis*: etiam Cicero Philipp. II, 8.

teras in Siciliam nuntiosque mittere, vt sibi crates materiemque congererent ad arietes, cuius inopia in Africa esset; præterea ferrum plumbumque mitteretur. & animum etiam aduertebat, frumento se in Africa, nisi importatitio, vti non posse. priore enim anno, propter aduersariorum delectus, quod stipendiarii aratores milites essent facti, messem non esse factam; præterea ex omni Africa frumentum aduersarios in pauca oppida & bene munita comportasse, omnemq. regionem Africæ exinanisse frumento: oppida, præter pauca, quæ ipsi suis præsidiis tueri poterant, reliqua dirui atq. deleri, & eorum incolas intra sua præsidia coegisse commigrare, agros desertos ac vastatos esse. Hac necessitate Cæsar coactus, priuatos ambiendo, & blande appellando, aliquantulum frumenti numerum in sua præsidia congesserat, & eo parce vtebatur. Opera interim ipse quotidie circumire, & alternas cohortes in statione habere, propter hostium multitudinem. Labienus saucios suos, quorum numerus maximus fuit, iubet in plaustris Adrumetum deportari. Naues interim Cæsaris onerariæ errabundæ male vagabantur, incertæ locorum atque castrorum suorum: quas singulas scaphæ aduersariorum complures adortæ incenderant, atque expugnauerant. Hac re nuntiata Cæsari, classes circum insulas portusque dispositi; quo tutius commeatus supportari posset. M. Cato interim

CAP. XXII. 1. *M. Cato, qui Vticæ præerat*] quæ vrbs caput fuit prouinciæ Africæ, Carthagine euersa, necdum restituta.

rim, qui Vticæ præerat, Cn. Pompeium filium multis verbis assidueque obiurgare non desistebat; *Tuus*, inquit, *pater, istuc ætatis cum esset, & animaduertisset, remp. ab audacibus sceleratisque ciuibus oppressam, bonosque aut interfectos, aut exsilio multatos, patria ciuitateque carere; gloria & animi magnitudine elatus, priuatus atque adolescentulus, paterni exercitus reliquiis collectis, pæne oppressam funditus & deletam Italiam vrbemque Romanam in libertatem vindicauit: idemque Siciliam, Africam, Numidiam, Mauretaniam mirabili celeritate armis recepit. Quibus ex rebus sibi eam dignitatem, quæ est per gentes clarissima notissimaque, conciliauit; adolescentulusque atque eques Romanus triumphauit. atque ille non ita amplis rebus patris gestis, neque tam excellenti maiorum dignitate parta, neque tantis clientelis nominisque claritate præditus, in remp. est ingressus. tu contra, & patris nobilitate & dignitate, & per te ipse satis animi magnitudine diligentiaque præditus, nonne eniteris & proficiscere ad paternas clientelas, auxilium tibi reique publicæ, atque optimo cuique efflagitatum?* His verbis hominis grauissimi incitatus adolescentulus, cum nauiculis cuiusquemodi generis xxx, inibi, pauxxxi
cis rostratis, profectus ab Vtica est in Mauretaniam,

Cn. Pompeium filium] Hic maior fuit filiorum Pompeii: minor Sextus.

2. *audacibus sceleratisque*] Mario, Cinna, Carbone.

3. *adolescentulus atque eques R. triumphauit*] Eadem Cicero pro lege Manilia cap. 21.

niam, regnumque Bogudis est ingressus; expeditoque exercitu, numero seruorum, liberorum II millium, cuius partem inermem, partem armatam habuerat, ad oppidum Ascurum accedere cœpit: in quo oppido præsidium fuit re-
2 gium. Pompeio adueniente, oppidani vsque eo passi propius eum accedere, donec ad ipsas portas ac murum appropinquaret; subito eruptione facta, prostratos perterritosque Pompeia-
3 nos in mare passim nauesque compulerunt. Ita re male gesta, Cn. Pompeius filius naues inde auertit, neque postea litus attigit, classemque ad
XXIV insulas Baleares versus conuertit. Scipio interim cum iis copiis, quas paullo ante demonstrauimus, Vticæ grandi præsidio relicto, profectus, primum Adrumeti castra ponit: deinde, ibi paucos dies commoratus, noctu itinere facto, cum Petreii & Labieni copiis se coniun-
2 git: atque vnis castris factis, III millia passuum longe considunt. Equitatus interim eorum cir-

CAP. XXIII. 1. *regnumque Bogudis*] quæ Mauretaniæ pars occidentalis erat, ad fretum Herculeum & Oceanum pertingens. Bogud autem rex studebat Cæsari.

ad oppidum Ascurum] maritimum oppidum Mauretaniæ, quæ sub Bogude erat, cuius vero nulla exstat apud geographos mentio. Neque enim est *Rusucurium* Plinii v, 2, Ῥουσικόραι Ptolomæi, vt quidam crediderunt; quia hoc in Bocchi regno erat, longe reductum a finibus Bogudiani.

8. *vsque eo passi*] sustinuerunt, ausi sunt.

3. *ad insulas Baleares versus*] Sæpe boni Scriptores τῶ̃ *versus* præpositionem addunt. Cæsar lib. VI, 33 *ad Oceanum versus*. Et lib. VII, 8. extr. *mouet in Ar-*

circum Cæsaris munitiones vagari, atque eos, qui pabulandi aut aquandi gratia extra vallum progressi essent, excipere, ita omnes aduersarios intra munitiones continere. quare Cæsariani graui annona sunt conflictati : ideo quod 3
nondum neque ab Sicilia, neque ab Sardinia commeatus supportatus erat ; neque per anni tempus in mari classes sine periculo vagari poterant, neque amplius millia passuum VI terræ Africæ quoquo versus tenebant, pabulique inopia premebantur. Qua necessitate coacti ve- 4
terani milites equitesque, qui multa terra marique bella confeciſſent, & periculis inopiaque tali sæpe essent conflictati, alga e litore collecta, & aqua dulci eluta, & ita iumentis esurientibus data, vitam eorum producebant. Dum XXV
haec ita fierent, rex Iuba, cognitis Cæsaris difficultatibus, copiarumque paucitate, non est visum dari spatium conualescendi, augendarumque eius opum. itaque, comparatis equitum magnis peditumque copiis, subsidio suis, egressus e regno, ire contendit. P. Sitius interim 2
&

uernos versus. Baleares insulæ Hispanici maris, quarum excellentes erant funditores. *Cæs. B. Gall.* II. 7. Obiacent litori Tarraconensi.

CAP. XXV. 1. *rex Iuba, non est visum*] Non cohærent. Scribendum, *regi iubæ non est visum*. nec parenthesi, *non est visum*, cetera, includi possunt, quia *itaque* non sinit, eo vsque, post illam : rectum casum pertrahi.

2. *P. Sitius*] Hic Italia pulsus, exsilium in Mauretania tolerauit, & collectis aliis exsulibus, ac manu quadamtenus Bogude impetrata, Cæsari auxilio venit,

& rex Bogud, coniunctis suis copiis, cogni-
3 to regis Iubæ egressu, propius eius regnum co-
pias suas admouere: Cirtamque oppidum eius
regni opulentissimum adorti, paucis diebus
pugnando capiunt, & præterea duo oppida Gæ-
tulorum, quibus cum conditionem ferrent, vt
oppido excederent, idque sibi vacuum trans-
derent, conditionemque repudiassent, postea
4 ab eis capti interfectique sunt omnes. Inde pro-
gressi, agros oppidaque vexare non desistunt.
Quibus rebus cognitis, Iuba, cum iam non lon-
ge a Scipione atq. eius ducibus abesset, capit con-
silium, satius esse sibi suoque regno subsidio
ire, quam dum alios adiuturus proficisceretur,
ipse suo regno expulsus, forsitan vtraque re ex-
5 pelleretur. itaque rursus se recepit, atque au-
xilia a Scipione etiam abduxit, sibi suisque rebus
timens, elephantisque xxx relictis, suis finibus
XXVI oppidisque suppetias profectus est. Cæ-
sar, cum de suo interim aduentu dubitatio in
prouincia esset; neque quisquam crederet ipsum,
sed

---

nullo ab eo beneficio adfectus. Dio Cassius hæc plenius narrat initio libri XLIII, qui vero *Bocchum* nominat pro *Bogude*.

regis Iubæ egressu] Iubæ regis Numidarum,

3. *Cirtamque oppidum*] caput & regiam Numidiæ.

duo oppida Gætulorum] Gætulia enim μέρος τῆς ἀρχῆς αὐτῶ, *pars regni illius* Iubæ erat. *Dio Cass. d. loco.*

5 *suppetias profectus est*,] Vt supra c. 5. *suppetias venire*: & inferius c. 39. & 41. *suppetias ire*. ἐλλειπτικῶς, vel *in*, vel *laturus*, *ad ferendum*, aut simili subaudito.

sed aliquem legatum cum copiis in Africam venisse; conscriptis litteris circum prouinciam, omnes ciuitates facit de suo aduentu certiores. Interim nobiles homines ex suis oppidis profugere, & in castra Cæsaris deuenire, & de aduersariorum eius acerbitate crudelitateque commemorare cœperunt. quorum lacrimis querelisque Cæsar commotus, cum antea constitisset in statiuis castris, æstate inita, cunctis copiis auxiliisque coactis; bellum cum aduersariis suis gerere instituit; litterisque celeriter in Siciliam ad Allienum & Rabirium Postumum conscriptis, & per catascopum missis, *vt sine mora, aut vlla excusatione hiemis ventorumque, exercitus sibi quam celerrime transportaretur. Africam prouinciam perire, funditusque euerti a suis inimicis: quod nisi celeriter sociis foret subuentum, præter ipsam Africam terram nihil, ne tectum quidem, quo se reciperent, ab illorum scelere insidiisque reliquum futurum.* atque ipse in tanta erat festinatione & exspectatione, vt postero die, quam misisset litteras nuntiumque in Siciliam, classem exercitumque morari diceret, noctes diesque oculos mentemque ad mare dispositos directosque haberet. nec mirum. animaduertebat enim villas exuri, agros vastari, pecus diripi, trucidarique oppida, castellaque dirui deserique, principesque ciuitatum aut interfici, aut in catenis teneri, liberos eorum

CAP. XXVI. 3. *per catascopum*] per exploratorem. Hesychius: Κατάσκοποι, κατοπτεύοντες, ἐπίβουλοι, ἢ δόλων ἐξιχνευταί, δολεροί, δόλιοι.

rum obsidum nomine in seruitutem abripi; iis se in miseriis, suamque fidem implorantibus, auxilio propter copiarum paucitatem esse non
8 posse. Milites interim in opere exercere, castra munire, turres, castella facere, molesque iace-
XXVII re in mare non intermittere. Scipio interim elephantes hoc modo condocefacere instituit. 11 instruxit acies, vnam funditorum contra elephantos, quæ quasi aduersariorum locum obtineret, & contra eorum frontem aduersam
2 lapillos minutos mitteret; deinde in ordinem elephantos constituit. post illos autem aciem suam instruxit, vt cum ab aduersariis lapides mitti cœpissent, & elephanti perterriti se ad suos conuertissent, rursus a sua acie lapidibus missis, eos conuerterent aduersum hostem. quod ægre
3 tardeque fiebat. rudes enim elephanti multorum annorum doctrina vsuque vetusto vix edocti, tamen communi periculo in aciem produ-
XXVIII cuntur. Dum hæc ad Ruspinam ab vtrisque ducibus administrantur, C. Virgilius prætorius, qui Thapso oppido maritimo præerat, cum animaduertisset naues singulas cum exercitu Cæsaris, incertas locorum atque castrorum suorum, vagari, occasionem nactus, nauem, quam ibi habuit actuariam, complet militibus & sagittariis: eidem scaphas de nauibus adiungit, ac

CAP. XXVII. 2. *perterriti se ad suos conuertissent*] Plinius VIII, 8 de elephantis: *Vulnerati & territi retro semper cedunt, haud minorum partium suarum pernicie.*

CAP. XXVIII. 1. *Thapso oppido maritimo*] quod ad Ruspina in austrum recedit.

ac singulas naues Cæsarianas consectari cœ- 1
pit: & cum plures adortus, pulsus fugatus-
que inde discessisset, nec tamen desisteret
periclitari ; forte incidit in nauem , in
qua erant duo Titi Hispani adolescentes , tri-
buni legionis v, quorum patrem Cæsar in se-
natum legerat, & cum his T. Salienus, centu-
rio legionis eiusdem, qui M. Messallam lega-
tum obsederat Messanæ, & seditiosissima ora-
tione apud eum est vsus, idemque & pecuniam
& ornamenta triumphi Cæsaris retinenda &
custodienda curauerat , & ob has causas ob-
tinebat sibi. hic,propter conscientiam peccato- 3
rum suorum, persuasit adolescentibus, ne repu-
gnarent, seseque Virgilio transderent. itaque,
deducti a Virgilio ad Scipionem custodibus trans-
diti, & post diem III sunt interfecti. Qui cum 4
ducerentur ad necem,petisse dicitur maior Titus
a centurionibus, vti se priorem, quam fratrem,
interficerent; idque ab eis facile impetrasse, at-
que ita esse interfectos. Turmæ interim e- XXIX
quitum, quæ pro vallo in stationibus esse sole-
bant, ab vtrisque ducibus quotidie minutis præ-
liis inter se pugnare non intermittunt. non 2
numquam etiam Germani Gallique Labienani
cum Cæsaris equitibus, fide data, inter se collo-
quebantur. Labienus interim cum parte equi- 3
tatus Leptim oppidum, cui præerat Saserna cum
co-

2. *T. Salienus*] Qualis hic fuerit, infra c. 54 proditur.

CAP. XXIX. 3. *cui præerat Saserna*] cum sex cohortibus Lepti impositus. *Supra cap. 9. pr.* Tres ergo

cohortibus III, oppugnare, ac vi irrumpere conabatur: quod a defensoribus, propter egregiam munitionem oppidi & tormentorum multitudinem, facile & sine periculo defendebatur. quod
4 vbi eius facere equitatus sæpius non intermittebat; & cum forte ante portam turma densa adstitisset; scorpione accuratius misso, atque eorum decurione percusso, & ad decumanam defixo, reliqui perterriti, fuga se in castra recipi-
XXX unt. Quo facto postea sunt deterriti oppidum tentare. Scipio interim fere quotidie non longe a suis castris passibus CCC instruere aciem, ac maiore diei parte consumpta, rursus se in ca-
2 stra recipere. Quod cum sæpius fieret, neque ex Cæsaris castris quisquam prodiret, neque propius eius copias accederet; despecta patientia Cæsaris, exercitusque eius, vniuersis copiis productis, elephantisque turritis XXX ante aciem instructis, quam latissime potuit porrecta equitum peditumque multitudine, vno tempore progressus, haud ita lon-
XXXI ge a Cæsaris castris constitit in campo. Quibus rebus cognitis, Cæsar iubet milites, qui extra munitiones processerant, quique pabulandi, aut lignandi, aut etiam muniendi gratia vallum

---

fuerunt forte abductæ, quia hic tantum tres in præsidio dicuntur fuisse.

4. *scorpione accuratius misso*] Vide supra lib. VII, 25 de hac machina.

& ad decumanam defixo] Quidam asteriſco notant, quasi mutilus sit locus: aliis *decumana* scutum amplissimum, auctore Festo: vt nihil desideretur.

lum petierant, quæque ad eamdem rem opus erant, omnes intra munitiones minutatim modesteque sine tumultu aut terrore se recipere: atque in opere consistere: equitibus autem, qui in statione fuerant, præcipit, vt vsque eo locum obtinerent, in quo paullo ante constitissent, donec ab hoste missum telum ad se peruenirent: quod si propius accederetur, quam honestissime se intra munitiones reciperent. alii 2
quoque equitatui edicit, vti quisque suo loco paratus armatusque præsto esset. at hæc non ipse per se coram, cum de vallo perspecularetur, sed mirabili peritus scientia bellandi, in Prætorio sedens, per speculatores & nuntios imperabat, quæ fieri volebat. animaduertebat 3
enim, quamquam magnis essent copiis aduersarii freti, tamen sæpe a se fugatis, pulsis, perterritisque, & concessam vitam, & ignota peccata. quibus rebus numquam tanta suppeteret 4
ex ipsorum inertia, conscientiaque animi, victoriæ fiducia, vt castra sua adoriri auderent. præ- 5
terea ipsius nomen auctoritasque magna ex parte, eorum exercitus minuebat audaciam. tum egregiæ munitiones castrorum & valli, fossarumque altitudo, & extra vallum stili cæci, mirabi-

CAP. XXXI. 2. *mirabili peritus scientia*] Lipsio Elect. II, 22. displicet *peritus*: substituit *penitus*.

5. *extra vallum stili cæci*] stimuli in terram defixi, tectisque, vt minus videantur. Silius Italicus lib. X. v. 415.

Et stilus occulitur, cæcum in vestigia telum.

Sic Aeneid. vers. 164. *cæca saxa* iunt sub aquis latentia.

rabilem in modum consiti, vel sine defensori-
6 bus aditum aduersariis prohibebant. scorpio-
num, catapultarum, ceterorumque telorum,
quæ ad defendendum solent parari, magnam
copiam habebat. atque hæc propter exercitus
sui præsentis paucitatem & tirocinium præpara-
7 uerat: non hostium vi & metu commotus. pa-
tientem se timidumque hostium opinioni præ-
bebat. neque idcirco copias, quamquam erant
paucæ tironumque, non educebat in aciem, quod
victoriæ suorum diffideret: sed referre arbitra-
8 batur, cuiusmodi victoria esset futura. turpe
enim sibi existimabat, tot rebus gestis, tantis-
que exercitibus deuictis, tot tam claris victo-
riis partis, ab reliquis copiis aduersariorum
suorum ex fuga collectis, se cruentam adeptum
9 existimari victoriam. itaque constituerat glo-
riam exsultationemque eorum pati, donec si-
bi veteranarum legionum pars aliqua in secun-
XXXII do commeatu occurrisset. Scipio interim,
paullisper, vt ante dixi, in eo loco commora-
tus, vt quasi despexisse Cæsarem videre-
tur, paullatim reducit suas copias in castra, &
concione aduocata, de terrore suo desperatio-
neque exercitus Cæsaris verba facit; &, cohor-
tatus suos, victoriam propriam se eis breui da-
a turum pollicetur. Cæsar iubet milites rursus ad
opus

9. *in secundo commeatu*] itu altero nauium, quæ ex Sicilia legiones transportarent. Vide infra c. 37. sect. 1, & c. 44 sect. 1.

CAP. XXXII. 1. *victoriam propriam*] & infra c. 32 sect. 1. ita locutus est.

opus redire, &, per cauſſam munitionum, ti- 3
rones in labore defatigare non intermittit. in-
terim Numidæ Gætulique diffugere quotidie ex
caſtris Scipionis, & partim in regnum ſe con-
ferre, partim, quod ipſi maioresque eorum be-
neficio C. Marii vſi fuiſſent, Cæſaremque eius
adfinem eſſe audiebant, in eius caſtra perſugere
ac cateruatim non intermittunt. quorum ex 4
numero electis hominibus, illuſtriores Gætu-
los, litteris ad ſuos ciues datis, cohortatus, vt
manu facta, ſe ſuosque defenderent, & ne ſuis
inimicis aduerſariisque dicto audientes eſſent,
mittit. Dum hæc ad Ruſpinam fiunt, le- XXXIII
gati ex Acilla, ciuitate libera, etiam vndique
ad Cæſarem veniunt, ſeque paratos, quæcum-
que imperaſſet, & libenti animo facturos pol-
licentur: tantum orare & petere ab eo, vt ſi- 2
bi præſidium daret, quo tutius id & ſine peri-
culo facere poſſent: ſe & frumentum, & quæ-
cumque res eis ſuppeteret, communis ſalutis
gratia ſubminiſtraturos. Quibus rebus facile a 3
Cæſare impetratis, præſidioque dato, C. Meſ-
ſium, ædilicia functum poteſtate, Acillam iu-
bet

3. *beneficio C. Marii vſi*] in bello Iugurthino.

CAP. XXXIII. 1. *legati ex Acilla*] Nusquam huius nominis ciuitas adparet in Africa. Non ergo dubitant eruditi, eſſe *Achollam* Strabonis, Liuii, Stephani; ſeu Ἀχόλαν, *Acholam* Ptolemæi, in eodem litore ſitam, quo Ruſpina, Leptis, Thapſus. Vide Holſten. ad Ortel. Accedit, quod Strabo æque vt Hirtius dixit ἐλευθέραν πόλιν, *liberam ciuitatem*, lib. XVII. p. 572.

etiam vndique] Nimis laxe hoc dictum videtur Phil.

bet proficiſci. Quibus rebus cognitis, Conſidius Longus, qui Adrumeti cum II legionibus & equitibus DCC præerat, celeriter, ibi parte præſidii relicta, cum IIX cohortibus Acillam
4 ire contendit. Meſſius, celerius itinere confecto, prior Acillam cum cohortibus, peruenit. Conſidius interim cum ad vrbem cum copiis acceſſiſſet, & animaduertiſſet præſidium Cæſaris ibi eſſe, non auſus periculo ſuo rem facere, nulla re geſta pro multitudine hominum, rur-
5 ſus Adrumetum ſe recipit: deinde, paucis poſt diebus equeſtribus copiis a Labieno adductis, rurſus Acillanos, caſtris poſitis, obſidere cœ-
XXXIV pit. Per id tempus C. Salluſtius Criſpus, quem paucis ante diebus miſſum a Cæſare cum claſſe demonſtrauimus, Cercinam peruenit:
2 cuius aduentu C. Decimius, quæſtorius vir, qui ibi cum grandi familiæ ſuæ præſidio præerat commeatui, paruulum nauigium nactus con-
3 ſcendit, ac ſe fugæ commendat. Salluſtius interim prætor, a Cercinatibus receptus, magno numero frumenti inuento, naues onerarias, quarum ibi ſatis magna copia fuit, complet, atque in ca-
4 ſtra ad Cæſarem mittit. Allienus interim proconſul e Lilybæo in naues onerarias imponit legio-

---

Rubenio Elect. II, 4. nec Fuluii codex diuiſione *& iam* rem explicat. Quapropter coniicit *& immani* legendum, ſicut ſupra cap. 7 noſter: *peruenit ad oppidum Leptin, liberam ciuitatem & immunem.*

CAP. XXXIV. 1. *Cercinam peruenit*] Vide ſupra cap. 8.

4. *Allienus interim proconſul e Lilybæo*] Siciliæ a prætoribus regebatur: belli tempore non numquam in

giones XIII & XIV, & equites Gallos DCCC, funditorum sagittariorumque mille, ac secundum commeatum in Africam mittit ad Cæsarem: quæ naues, ventum secundum nactæ, IV die in portum ad Ruspinam, vbi Cæsar castra habuerat, incolumes peruenerunt. ita Cæsar, 5
duplici lætitia ac voluptate vno tempore auctus, frumento auxiliisque, tandem suis exhilaratis, annonæque leuata sollicitudine, deponit legiones, equitesque ex nauibus egressos, iubet ex languore nauseaque reficere; dimissos in castella munitionesque disponit. Quibus XXXV
rebus Scipio, quique cum eo essent comites, mirari & requirere: C. Cæsarem, qui vltro consuesset, bellum inferre, ac lacessere prælio, subito commutatum non sine magno consilio suspicabantur. itaque, ex eius patientia in 2
magnum timorem coniecti, ex Gætulis duos, quos arbitrabantur suis rebus amicissimos, magnis præmiis pollicitationibusque propositis pro perfugis speculandi gratia in Cæsaris castra mittunt. qui simul ad eum sunt deducti, petie- 3
runt, vt sibi liceret sine periculo verba proloqui: potestate facta, *Sæpenumero*, inquiunt, *impe-* 4
rator, complures Gætuli, qui sumus clientes C. Marii, & propemodum omnes ciues Romani, qui sunt in legione IV *&* VI, *ad te voluimus, in tuaque præsidia confugere; sed, custodiis equitum Numidarum, quo id sine periculo minus faceremus, impediebamur. nunc, data facultate, pro-* 5
spe-

prouinciis proconsules pro prætoribus erant, quod de Asia manifestum est.

speculatoribus missi a Scipione, ad te cupidissime venimus, vt perspiceremus, num quæ fossæ aut insidiæ elephantis ante castra portasque valli factæ essent, simulque consilia vestra contra easdem bestias comparationemque pugnæ cognoscceremus, atque ei renuntiaremus: Qui collaudati a Cæsare, stipendioque donati, ad reliquos perfugas deducuntur. quorum orationem celeriter veritas comprobauit. namque postero die ex legionibus iis, quas Gætuli nominauerunt, milites legionarii complures a Scipione in castra Cæsaris
XXXVI perfugerunt. Dum hæc ad Ruspinam geruntur, M. Cato, qui Vticæ præerat, delectus quotidie libertinorum, Afrorum, seruorum denique, & cuiusque modi generis hominum, qui modo per ætatem arma ferre poterant, habere, atque sub manum Scipionis in castra submittere non intermittit. Legati interim ex oppido Tisdro, in quod tritici modium millia c c c comportata fuerant a negotiatoribus Italicis, aratoribusque ad Cæsarem venere, quantaque copia frumenti apud se sit, docent; simulque orant, vt sibi præsidium mittat, quo facilius & frumentum & copiæ suæ conseruentur. Quibus Cæsar in præsentia gratias agit; præsidiumque

CAP. XXXVI. 2. *ex oppido Tisdro*] Intus sita Tisdrus, reductior a mari, a Thapso in meridiem: Antonino *Tusdrus colonia*: Ptolemæo *Thysdrus*, Θύσδρος: nostro inferius *Tisdra*.

in quod tritici modium millia c c c] MSS. regia & Thuan. *in quod*, teste Goduino; vulgo *in quo*. Deinde *modium* Latine legendum; non *modia*, vt quidam olim ediderant.

que breui tempore se missurum dixit; cohortatusque ad suos ciues iubet proficisci. P. Sitius interim, cum copiis Numidiæ fines ingressus, castello in montis loco munito locato, in quod Iuba belli gerendi gratia, & frumentum & res ceteras, quæ ad bellum vsui solent esse, comportauerat, vi expugnando est potitus. Cæsar XXXVII
postquam legionibus veteranis II equitatu, leuique armatura, copias suas ex secundo commeatu auxerat, naues VI onerarias statim iubet Lilybæum ad reliquum exercitum transportandum proficisci: ipse VI kal. Febr. circiter vigilia prima, imperat speculatores apparitoresque omnes, vt sibi præsto essent. itaque, omnibus insciis, neque suspicantibus, vigilia tertia iubet omnes legiones ex castris educi, atque se consequi ad oppidum Ruspinam versus, in quo ipse præsidium habuit, & quod primum ad amicitiam eius accessit. inde paruulam procliuitatem digressus, sinistra parte campi, propter mare, legiones ducit. hic campus mirabili planitie patet millia passuum XV, quem iugum ingens a mari ortum, neque ita præaltum, velut theatri efficit speciem. in hoc iugo colles sunt excelsi pauci; in quibus singulæ turres speculæque, singulæ perueteres erant collocatæ: quarum apud vltimam præsidium & statio fuit Scipionis. Postquam Cæsar ad iugum, de XXXVIII
quo

4. *P. Sitius interim*] de quo supra cap. 25.

CAP. XXXVII. 2. *ad oppidum Ruspinam versus*] Vide supra cap. 23 sect. 3. Sic & infra cap. 80 sect. 3 *ad mare versus consedit.*

quo docui, adscendit; atque in vnumquemque collem turres castellaque facere cœpit, atque ea
2 minus semihora efficit, & postquam non ita longe ab vltimo colle turrique fuit, quæ proxima fuit castris aduersariorum, in qua docui esse præsidium stationemque Numidarum; paullisper commoratus, perspectaque natura loci, equitatu in statione dispositio, legionibus opus attribuit,
3 brachiumque medio iugo ab eo loco, ad quem peruenerat, vsque ad eum, vnde egressus erat,
4 iubet dirigi ac muniri. quod postquam Scipio Labienusque animaduerterunt, equitatu omni ex castris educto, acieque equestri instructa, a suis munitionibus circiter passus CC progrediuntur, pedestremq. copiam in secunda acie, mi-
XXXIX nus passus CD a castris suis constituunt. Cæsar in opere milites adhortari, neque aduersa-
2 riorum copiis moueri. iam, cum non amplius passuum MD inter hostium aciem suasque munitiones esse animaduertisset; intellexissetq. ad impediendos milites suos, & ab opere depellendos, hostem propius accedere; necesseque haberet legiones a munitionibus deducere; imperat turmæ Hispanorum, vt ad proximum collem propere occurrerent, præsidiumque inde deturba-
3 rent, locumque caperent; eodemque iubet leuis armaturæ paucos consequi subsidio, qui missi celeriter, Numidas adorti, partim viuos capiunt, non nullos equites fugientes conuulnerauerunt, locoque sunt potiti. Postquam id La-
4 bie-

CAP. XXXVIII. 4. *pedestremque copiam*] copias, exercitum. Raro exemplo, vt supra cap. 10. sect. 3,

bienus animaduertit, quo celerius iis auxilium ferret, ex acie instructa equitatus sui prope totum dextrum cornu auertit, atque suis fugientibus suppetias ire contendit. quod vbi Cæsar 5
conspexit, Labienum ab suis copiis longius abscessisse; equitatus sui alam sinistram ad intercludendos hostes immisit. Erat in eo cam- XL
po, vbi ea res gerebatur, villa permagna, IV turribus exstructa, quæ Labieni prospectum impediebat, ne posset animaduertere, ab equitatu Cæsaris se intercludi. itaque non prius vidit 2
turmas Iulianas, quam suos cædi a tergo sensit. ex qua re subito in terrorem conuerso equitatu Numidarum, recta in castra fugere contendit. Galli Germanique, qui restiterant, ex superiore 3
loco, & post tergum circumuenti, fortiterque resistentes, conciduntur vniuersi. Quod vbi legiones Scipionis, quæ pro castris erant instructæ, animaduerterunt: metu ac terrore obcæcatæ, omnibus portis in sua castra fugere cœperunt. Postea, Scipione eiusque copiis cam- 5
po collibusque exturbatis, atque in castra compulsis, cum receptui Cæsar cani iussisset, equitatumque omnem intra suas munitiones recepisset, campo purgato, animaduertit mirifica corpora Gallorum Germanorumque, qui partim eius auctoritatem erant ex Gallia secuti, partim pretio pollicitationibusque adducti, ad eum se contulerant; non nulli qui ex Curionis præ-

CAP. XXXIX. 4. *suppetias ire*] vt mox cap. 41, sect. 2, & supra cap. 25 extremo, vbi, quæ adnotauimus, videas.

prœlio capti conseruat que parem gratiam in fide
6 partienda præstare voluerant; horum corpo-
ra, mirifica specie amplitudineque, cæsa toto
XLI campo ac prostrata diuerse iacebant. His
rebus gestis, postero die Cæsar ex omnibus præ-
sidiis cohortes deducit, atque omnes suas copias
in campo instruxit. Scipio, suis male acceptis,
occisis, vulneratisque, intra suas continere se
2 munitiones cœpit. Cæsar, instructa acie, se-
cundum infimas iugi radices, propius munitio-
nes leniter accessit. iamque minus ∞ passuum
ab oppido Vzita, quod Scipio tenebat, aberant
legiones Iulianæ; cum Scipio, veritus, ne op-
pidum amitteret, vnde aquari reliquisque rebus
subleuari eius exercitus consueuerat, eductis
omnibus copiis, quadruplici acie instructa, ex
instituto suo, prima equestri turmatim directa,
elephantisque turritis interpositis, armatisque
3 suppetias ire contendit. Quod vbi Cæsar anim-
aduertit, arbitratus, Scipionem ad dimicandum
paratum, ad se certo animo venire, in eo loco,
quo paullo ante commemoraui, ante oppidum
constitit, suamque aciem mediam eo oppi-
do texit, dextrum sinistrumque cornu, vbi ele-
phan-

CAP. XLI. 2. *ab oppido Vzita*] Ptolemæo Οὔζιτα, in mediterraneis, prope Tisdrum & Leptim minorem.

3. *in eo loco, quo paullo ante commemoraui*] Sic meliores libri, etiam MS. Vrsini, Græca antiptosi, de qua Sanctii Mineruam & C. V. Iac. Perizonii additamentum vide lib. IV cap. XII. Tamen Venerus vetus & Gryphianus liber aliique *quem commemoraui*, sine figura.

plianti erant, in conspectu patenti aduersario- XLII
rum constituit. Cum iam prope solis oc-
casum Cæsar exspectauisset, neque ex eo loco,
quo constiterat, Scipionem progredi propius
se animaduertisset, locoque se magis defendere,
si res coegisset, quam in campo cominus consi-
stere audere; non est visa ratio propius accedendi
eo die ad oppidum; quoniam ibi præsidium 2
grande Numidarum esse cognouerat, hostes-
que mediam aciem suam oppido texisse; sibi-
que difficile factu esse intellexit, simul & oppi-
dum vno tempore oppugnare, & in acie in cor-
nu dextro & sinistro ex iniquiore loco pugnare,
præsertim cum milites a mane diei, ieiuni, sub
armis stetissent defatigati. Itaque reductis suis 4
copiis in castra, postero die propius eorum
aciem instituit exporrigere munitiones. In- XLIII
terim Considius, qui Acillam & IIX cohortes
stipendiarias Numidis Gætulisque obsidebat, vbi
C. Messius cohortibus præerat, diu multum-
que expertus, magnisque operibus sæpe admo-
tis, & iis ab oppidanis incensis, cum proficeret
nihil; subito nuntio de equestri prœlio allato 6
commotus, frumento, cuius in castris copiam
habuerat, incenso; vino, oleo, ceterisque re-
bus, quæ ad victum parari solent, corruptis;
Acillam, quam obsidebat, deseruit; atque iti- 8
nere per regnum Iubæ facto, copias cum Scipio-
ne

CAP. XLII. 3. *a mane diei*] Nomen *mane*, regens patrium casum, vt hic apparet; & adsumens epitheton, vt *multo mane* Cic. lib. v, Attic. ep. IV, & *clarum mane* Pers. sat. III pr.

CAP. XLIII. 3. *itinere per regnum Iubæ facto*] Longæ

XLIV ne partitus, Adrumetum se recipit. Interea ex secundo commeatu, quem a Sicilia miserat Allienus, nauis vna, in qua fuerat Q. Cominius, & L. Ticida eques Romanus, ab residua classe cum errauisset, delataque esset vento ad Thapsum, a Virgilio scaphis nauiculisque actuariis excepta est, & ad Scipionem deducta. Item altera nauis triremis ex eadem classe; errabunda, ac tempestate ad Aegimurum delata, a classe Vari & M. Octauii est capta; in qua milites veterani cum vno centurione & non nulli tirones fuerunt: quos Varus adseruatos sine contumelia deducendos curauit ad Scipionem. qui, postquam ad eum peruenerunt, & ante suggestum eius constiterunt, *Non vestra*, inquit, *sponte vos, certo scio, sed illius scelerati vestri imperatoris impulsu & imperio coactos, ciues & optimum quemque nefarie consectari. quos quoniam fortuna in nostram detulit potestatem, si id, quod facere debetis, rempublicam cum optimo quoque defenditis, certum est vobis vitam & pecuniam donare. quapropter, quid sentiatis, pro-lo-*

ambages, cum breue iter ab Acilla (siue Acholla est siue oppidum aliud in tractu maritimo, vbi tum Cæsar agebat) Adrumetum recta via ferret. Vide quæ supra ad Cæs. B. Civ. II cap. 38 sect. 1. notauimus. Aut Iubæ regnum supra prouinciam Romanorum Africam in austro vsque ad mare Syrtium prolatum fuit: quod infra cap. 77 sect. 1 videtur significari.

CAP. XLIV. 1, *ad Aegimurum*] insulam in Carthaginiensi sinu. Liuius XXX, 24 *Aegimurus sinum ab alto claudit, in quo sita Carthago est: triginta ferme millia ab vrbe*, Græce Αἰγίμουρος Straboni: Αἰγίμορος Ptolemæo.

loquamini. Hac habita oratione, Scipio, XLV
cum existimasset pro suo beneficio sine dubio ab
iis gratias sibi actum iri, potestatem iis dicen-
di fecit. Ex eis centurio legionis XIV, *Pro tuo* 2
inquit, *summo beneficio, Scipio, tibi gratias ago,*
(non enim imperatorem te appello) quod mihi vi-
tam incolumitatemque, belli iure capto, pollice-
ris, & forsan isto vterer beneficio, si non ei sum-
mum scelus adiungeretur. Egone contra Cæsa- 3
rem, imperatorem meum, apud quem ordinem
duxi; eiusque exercitum, pro cuius dignitate vi-
ctoriaque amplius XXXVI annis depugnaui, ad-
uersus armatusque consistam? neque ego istud fa-
cturus sum, & te magnopere, vt de negotio de-
sistas, adhortor. contra cuius enim copias con- 4
tendas, si minus antea expertus es, licet nunc co-
gnoscas. elige ex tuis cohortem vnam, quam pu-
tas esse firmissimam, & constitue contra me. ego
autem ex meis commilitonibus, quos nunc in tua
tenes potestate, non amplius X sumam; tunc
ex virtute nostra intelliges, quid ex tuis copiis
sperare debeas. Postquam hæc centurio XLVI
præsenti animo aduersus opinionem eius est lo-
cutus, ira percitus Scipio atque animi dolore
incensus, adnuit centurionibus, quid fieri vel-
let; atque ante pedes centurionem interfecit, re-
liquosque veteranos a tironibus iubet secerni:
Abducite, inquit, *istos, nefario scelere contamina-* 2
tos, & cæde ciuium saginatos. sic extra vallum
deducti sunt, & cruciabiliter interfecti. tiro- 3
nes autem iubet inter legiones dispertiri, & Co-
minium cum Ticida in conspectum suum prohi-
bet

4 bet adduci. Qua ex re Cæsar commotus, eos, quos in stationibus cum longis nauibus apud Thapsum custodiæ causſa esse iusserat, vt suis onerariis longisque nauibus præsidio essent, ob negligentiam ignominiæ causſa dimittendos ab exercitu, grauissimumque in eos edictum pro-
XLVII ponendum curauit. Per id tempus fere Cæsaris exercitui res accidit incredibilis auditu. namque, Vergiliarum signo confecto, circiter vigilia secunda noctis, nimbus cum saxea grandi-
2 ne subito est exortus ingens. Ad hoc autem incommodum accesserat, quod Cæsar non, more superiorum imperatorum, in hibernis exercitum continebat, sed in tertio quartoque die procedendo, propiusque hostem accedendo,
3 castra communiebat; opereque faciendo, milites se circumspiciendi non habebant facultatem. Præterea ita ex Sicilia exercitum transportauerat, vt, præter ipsum militem, & arma, neque vas, neque mancipium, neque vllam rem,
4 quæ vsu militi esse consueuit, in naues imponi pateretur. In Africam autem non modo

CAP. XLVII. 1. *Vergiliarum signo confecto*] Vergiliæ sunt Pleiades: *confecto* arguit occasum: sed qualem? Hæc vt ex cap. 37. apparet, Februario mense videntur accidisse, quo Pleiadum nec cosmicus, nec acronychus, neque heliacus occasus datur. Propius tamen adultus Februarius aut Martii initium ab heliaco occasu abest, quam a ceteris: & Hirtius FERE *per id tempus* dicendo, non plane eodem mense contigisse significat.

cum saxea grandine] Olim editi, *cum saxorum*. Post autem sect. 6. simpliciter *grando* vocatur, cuius crassitudo similitudinem saxorum attulit.

do sibi quidquam non adquisierant, aut parauerant; sed etiam propter annonæ caritatem, ante parata consumpserant. Quibus rebus attenuati, oppido perquam pauci sub pellibus adquiescebant: reliqui, ex vestimentis tentoriolis factis, atque arundinibus scopisque contextis, permanebant. 5 itaque, subito imbre grandineque consecuta, grauati pondere, tenebris aquaque omnes subruti, disiectique nocte intempesta, ignibus exstinctis, rebusque ad victum pertinentibus omnibus corruptis, per castra passim vagabantur, scutisque capita contegebant. Eadem nocte v legionis pilorum cacumina sua sponte arserunt. 6 Rex interim Iuba, de equestri XLVIII prœlio Scipionis certior factus, euocatusque ab eodem litteris, præfecto Sabura cum parte exercitus contra Sitium relicto, vt sic, cum ipse aliquid auctoritatis haberet, exercitus Scipionis a terrore Cæsaris liberaretur, cum III legionibus equitibusque frenatis DCCC, Numidis sine frenis, peditibusque leuis armaturæ grandi numero elephantisque XXX egressus e regno ad Scipionem est profectus. 2 Postquam ad eum peruenit, castris regiis seorsum positis, cum eis copiis, quas commemoraui, haud ita longe a Scipione consedit. 3 Erat in castris Cæsaris superiori tempore magnus terror; &, exspectatione

CAP. XLVIII. 1. *vt sic, cum ipse aliquid*] Libri variant; veteres *vt secum*: recentium plures, inde a Scaligero, *vt si, cum*: Goduini, *vt sic, cum*. Quod sequitur *liberaretur*, a Beroaldo est ad sensum complendum. Ideoque male sanus hic locus est.

ne copiarum regiarum, exercitus eius magis
suspensione animo ante aduentum Iubæ com-
4 mouebatur. Postquam vero castra castris con-
tulit; despectis eius copiis, omnem terrorem
deponit. ita, quam antea absens habuerat aucto-
5 ritatem, eam omnem præsens dimiserat. quo
facto facile fuit intellectu, Scipioni additum
6 animum fiduciamque regis aduentu. nam po-
stero die vniuersas suas regisque copias cum ele-
phantis LX productas in aciem, quam speciosis-
sime potuit, instruxit; ac paullo longius pro-
gressus a suis munitionibus, haud ita diu com-
XLIX moratus, se recepit in castra. Cæsar post-
quam animaduertit Scipioni auxilia fere, quæ
exspectasset, omnia conuenisse, neque mo-
ram pugnandi vllam fore, per iugum summum
cum copiis progredi cœpit, & brachia protinus
ducere, & castella munire, propiusque Scipio-
nem capiendo loca excelsa occupare contendit.
2 Aduersarii, magnitudine copiarum confisi, pro-
ximum collem occupauerunt, atque ita longius
3 sibi progrediendi eripuerunt facultatem. eius-
dem collis occupandi gratia Labienus consilium
ceperat, & quo propiore loco fuerat, eo ce-
L lerius occurrerat. Erat conuallis, satis ma-
gna latitudine, altitudine prærupta, crebris lo-
cis spelunceæ in modum subrutis. quæ erant trans-
eunda Cæsari ante, quam ad eum collem, quem
ca-

CAP. L. 1. *quæ erant transeunda*] loca videlicet. Sic co-
dex Victorii, & vetus Venet. Hieronymi Bononii, i-
tem Gryphii. Posterius editi *transgredienda*, quasi
spelunceæ, quod non cohæret. Regius cod. *trans-
gredienda*, puta loca.

capere volebat, peruenireturr : vltraque eam
conuallem oliuetum vetus, crebris arboribus
condensum. Hic cum Labienus animaduer- 2
tisset, Cæsarem, si vellet eum locum occupa-
re, prius necesse conuallem, oliuetumque trans-
gredi, eorum locorum peritus, in insidiis cum
parte equitatus leuique armatura consedit: & 3
præterea post montem collesque equites in oc-
culto collocauerat; vt, cum ipse ex inprouiso le-
gionarios adortus esset, ex colle se equitatus
ostenderet, & re duplici perturbatus Cæsar, eius-
que exercitus, neque retro regrediundi, neque
vltra procedendi oblata facultate, circumuentus
concideretur. Cæsar, equitatu ante præmisso, 4
insciius insidiarum, cum ad eum locum venis-
set, abusi siue obliti præceptorum Labieni, si-
ue veriti, ne in fossa ab equitibus opprimeren-
tur, rari ac singuli de rupe prodire, & summa
petere collis. Quos Cæsaris equites consecuti 5
partim interfecerunt, partim viuorum sunt po-
titi. deinde protinus collem petere contende- 6
runt, atque eum, decusso Labieni præsidio, ce-
leriter occupauerunt. Labienus cum parte equi-
tum vix fuga sibi peperit salutem. Hac LI
re per equites gesta, Cæsar legionibus opera dis-
tribuit, atque in eo colle, quo erat potitus, castra
muniuit. deinde ab suis maximis castris per 2
medium campum, e regione oppidi Vzitæ,
quod

3. *viuorum sunt potiti*] Sic Fuluii Vrsini codex: sic & Scaliger edidit, quem plures secuti sunt. Antea excusi, *viuis sunt potiti*. At noster infra etiam cap. 61 *viuorum potiti sunt*.

quod inter sua castra & Scipionis in planitia positum erat, tenebaturque a Scipione, duo brachia instituit duci, & ita erigere, vt ad angulum dextrum sinistrumque eius oppidi conuenirent. is hac ratione opus instruebat, vt cum propius oppidum copias admouisset, oppugnareque cœpisset, tecta latera suis munitionibus haberet, ne ab equitatus multitudine circumuentus, ab oppugnatione deterreretur. Præterea, quo facilius colloquia fieri possent, & si qui perfugere vellent, id quod antea sæpe accidebat magno cum eorum periculo, tum facile & sine periculo fieret. voluit etiam experiri, cum propius hostem accessisset, haberetne in animo dimicare. Accedebat etiam ad reliquas causas, quod is locus depressus erat, puteique ibi non nulli fieri poterant. Aquatione enim longa & angusta vtebatur. Dum hæc opera, quæ ante dixi, fiebant a legionibus, interim pars aciei ante opus instructa sub hoste stabat. Equites barbari, leuisque armaturæ, prœliis minutis cominus dimicabant. LII Cæsar ab eo opere, cum iam sub vesperum copias in castra reduceret, magno incursu cum omni equitatu leuique armatura, Iuba, Scipio, Labienus, in legionarios impetum fecerunt. Equites Cæsariani, vi vniuersæ subitæque hostium multitudinis pulsi, parumper cesserunt: quæ res aliter aduersariis cecidit. namque Cæsar, ex medio itinere copiis reductis, equitibus suis auxilium tulit.

CAP. LI. 2. *duo brachia instituit duci*] munitiones instar brachiorum protentas: vt Bello Alex. c. 30.

tulit. Equites autem, aduentu legionum, animo addito, conuersis equis in Numidas cupide insequentes dispersosque impetum fecerunt, atque eos conuulneratos vsque in castra regia repulerunt, multosque ex iis interfecerunt, quod 4
ni in noctem prœlium esset coniectum, puluisque vento flatus omnium prospectu offeciisset, Iuba cum Labieno capti in potestatem Cæsaris veniissent, equitatusque cum leui armatura funditus ad internecionem deletus esset. Interim 5
incredibiliter ex legionibus IV & VI Scipionis milites diffugere, partim in castra Cæsaris, partim in quam quisque poterat regionem peruenire: itemque equites Curioniani, diffisi 6
Scipioni eiusque copiis, complures se eodem conferebant. Dum hæc circum Vzitam ab LIII
vtrisque ducibus administrantur, legiones duæ, IX & X ex Sicilia nauibus onerariis profectæ, cum iam non longe a portu Ruspinæ abessent, conspicatæ naues Cæsarianas, quæ in statione apud Thapsum stabant, veriti, ne aduersariorum, vt insidiandi gratia ibi commorantium, classem inciderent, imprudentes vela in altum dederunt; ac, diu multumque iactati, tandem multis post diebus siti inopiaque confecti ad Cæsarem per-

CAP. LII. 4. *omnium prospectu offeciisset*] dandi casu in V, antiquo more, vt ad lib. I. B. Gall. cap. 16 demonstrauimus. Ita autem Scaliger haud dubie ex MSS. & qui adhuc soliti sunt eum subsequi. Priores editi *prospectibus*.

5. *equites Curioniani*] Lipsius emendauit Elect. II, 22. Fuerunt enim Curionis in Africa cæsi. Vide lib. II de Civ. B. extrem. Vulgo *Curiani*.

LIV peruenerunt. Quibus legionibus expositis, memor in Italia pristinæ licentiæ militaris, ac rapinarum certorum hominum, paruulam modo caussulam nactus Cæsar, quod C. Auienus tribunus militum x legionis nauem commeatu familia sua atque iumentis occupauisset, neque
2 militem vnum ab Sicilia sustuliſſet; postero die de suggestu, conuocatis omnium legionum tribunis centurionibusque: *Maxime vellem*, inquit, *homines suæ petulantiæ nimiæque libertatis aliquando finem feciſſent, meæque lenitatis,*
3 *modestiæ, patientiæque rationem habuiſſent. sed quoniam ipsi neque modum, neque terminum constituunt, quo ceteri dissimiliter se gerant, egomet ipse documentum more militari constituam,*
4 *C. Auiene, quod in Italia milites populi R. contra rempub. instigasti, rapinasque per municipia feciſti, quodque mihi reique pub. inutilis fuisti, & pro militibus tuam familiam iumentaque in naues imposuisti: tuaque opera militibusque tempore necessario respub. caret; ob eas res, ignominiæ caussa, ab exercitu meo te remoueo: hodieque ex Africa abesse, &, quantum potes,*
5 *proficiſci iubeo. itemque te, A. Fontei, quod tribunus mil. seditiosus malusque ciuis fuisti, ab exercitu dimitto. T. Saliene, M. Tiro, C. Clusinas, cum ordines in meo exercitu beneficio, non virtute consecuti, ita vos gesseritis, vt neque bello fortes, neque pace boni aut vtiles fueritis, & magis in seditione, concitandi milites aduersus vestrum imperatorem, quam pudoris modestiæque fueritis stu-*

CAP. LIV. 5. *T. Saliene*] de quo supra cap. 28.

studiosiores : indignos vos esse, arbitor, qui in meo exercitu ordines ducatis, missosque facio, & quantum potest, abesse ex Africa iubeo. Itaque transdidit eos centurionibus : & singulis non amplius singulis additis seruis, in naui imponendos separatim curauit. 6

Gætuli interim perfugæ, quos cum litteris mandatisque a Cæsare missos supra docuimus, ad suos ciues perueniunt; quorum auctoritate facile adducti, Cæsarisque nomine persuasi, a rege Iuba desciscunt, celeriterque omnes arma capiunt, contraque regem facere non dubitant. LV

Quibus rebus cognitis, Iuba distentus triplici bello, necessitate coactus, de suis copiis, quas contra Cæsarem adduxerat, VI cohortes in fines regni sui mittit, quæ essent præsidio contra Gætulos. 2

Cæsar, brachiis perfectis, promotisque eo vsque, vt telum ex oppido adiici non posset, castra munit : ballistis scorpionibusque crebris ante frontem castrorum contraque oppidum collocatis, defensores muri deterrere non intermittit : eoque v legiones ex superioribus castris deducit. LVI

Qua facultate oblata, illustriores notissimique conspectum amicorum propinquorumque efflagitabant, atque inter se colloquebantur. quæ res quid vtilitatis haberet, Cæsarem non fallebat. 3

namque Gætuli ex equitatu regio nobiliores, equitumque præfecti, quorum patres cum Mario ante meruerant, eiusque beneficio agris finibusque donati, post Sullæ victoriam sub Hiempsalis regis erant 4

CAP. LV. 1. *supra docuimus*] huius libri cap. 32.

CAP. LVI. 4. *sub Hiempsalis regis potestate*] Hic Hiem-

erant potestate dati, occasione capta, nocte iam luminibus accensis, cum equis calonibusque suis circiter ∞ perfugiunt in Cæsaris castra, quæ erant in campo proxime Vzitæ locata. Quod
LVII postquam Scipio, quique cum eo erant, cognouerunt, cum commoti ex tali incommodo
2 essent, fere per id tempus M. Aquinium cum C. Saserna colloquentem viderunt. Scipio mittit ad Aquinium, nil attinere, eum cum aduersariis colloqui, cum nihilo minus eius sermonem nuntius ad se referret restaretque, vt reliqua, quæ vellet, perageret; viator postea ab Iuba ad eum est missus, qui di-
3 ceret, audiente Saserna, Vetat te rex colloqui. Quo nuntio perterritus discessit, & dicto audiens fuit regi. Vsu veniisse hoc ciui Romano miror, & ei, qui a populo R. honores accepisset, incolumi patria, fortunisque omnibus, Iubæ barbaro potius obedientem fuisse, quam aut Scipionis obtemperasse nuntio, aut cæsis eiusdem partis ciuibus, incolumem reuerti mal-
4 le. Atque etiam superbius Iubæ factum non in M. Aquinium, hominem nouum, paruumque se-

---

psal. 11 est, Iubæ regis pater. Vide Hist. nostram Antiq. in Numidiæ regibus.

CAP. LVII. 2. *eius sermonem nuntius ad se referret, restaretque*] Locus dubius, nec vno modo expressus. Sic Scaliger & recentiores, tamquam Scipionis mandatum nuntius Aquinio attulerit, vt restaret, & reliqua perageret. Veteres impressi pro *restaretque* habent *diceretque*. Goduinus ex codicum collatis vestigiis aliam emendationem tentat, *nuntius ad eum* [Scipionem] *referret, se restare, vt*; sed durior est, nihilque explicat.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0674
DFG

senatorem, sed in Scipionem, hominem illa familia, dignitate, honoribusque præstantem. nam, cum Scipio sagulo purpureo ante regis 5
aduentum vti solitus esset, dicitur Iuba cum eo egisse, non oportere illum eodem vti vestitu, atque ipse vteretur. itaque factum est, vt Scipio ad album sese vestitum transferret, & Iubæ, 6
homini superbissimo inertissimoque obtemperaret. Postero die vniuersas omnium copi- LVIII
as de castris omnibus deducunt; & supercilium quoddam excelsum nacti, non longe a Cæsaris castris aciem constituunt, atque ibi consistunt. Cæsar item producit copias, celeriterque iis in- 2
structis, ante suas munitiones, quæ erant in campo, constitit; sine dubio existimans, vltro aduersarios, cum tam magnis copiis auxiliisque regis essent præditi, promptiusque profiluissent, ante se concursuros, propiusque se accessuros. equo circumuectus, legionesq. cohortatus, 3
signo dato, accessum hostium aucupabatur. ipse enim a suis munitionibus longius non sine ratione non procedebat; quod in oppido Vzitæ, quod Scipio tenebat, hostium erant cohortes armatæ.

CAP. LVIII. 1. *& supercilium quoddam*] eminentiam loci. Virgilius I. Georg. v. 108.

Ecce supercilia cliuosi tramitis.

vbi Seruius: *altitudine, summitate terrarum.*

3. *in oppido Vzitæ*] Sic posteriores inde a Scaligero, qui haud dubie in MSS. inuenit: vt Cicero ad Att. lib. v ep. XVIII *in oppido Antiochiæ*: & Virgilius Aen. III vers. 293.

- - - *Buthroti adscendimus vrbem.*

Prius tamen editi *in oppido Vzita*, sexto casu, legunt.

4 tæ. Eidem autem oppido ad dextrum latus eius cornu erat oppositum; verebaturque, ne, si prætergressus esset, ex oppido eruptione facta, ab
5 latere eum adorti conciderent. præterea hæc quoque eum caussa tardauit, quod erat locus quidam perimpeditus ante aciem Scipionis, quem suis impedimento ad vltro occurrendum fore
LIX existimabat. Non arbitror esse prætermittendum, quemadmodum exercitus vtriusque
2 fuerunt in aciem instructi. Scipio hoc modo aciem direxit: Collocabat in fronte suas & Iubæ legiones, postea autem Numidas in subsidiaria acie ita extenuatos, & in longitudinem directos, vt procul simplex esse acies media a legionariis militibus videretur, in cornibus autem
3 duplex esse existimabatur. elephantos dextro sinistroque cornu collocauerat, æqualibus inter eos interuallis interiectis. post autem elephantos, armaturas leues Numidasque substituerat
4 auxiliares. equitatum frenatum vniuersam in suo dextro cornu dispossuerat, sinistrum enim cornu oppido Vzita claudebatur, neque erat spati-
5 um equitatus explicandi. propterea Numidas leuisque armaturæ infinitam multitudinem ad
6 dextram partem suæ aciei oppossuerat. fere interiecto non minus ∞ passuum spatio, & ad collis radices magis appulerat, longiusque ab aduersariorum suisque copiis promouerat: id hoc consilio, vt, cum acies 11 inter se concurrissent initio certaminis, paulio longius eius equitatus circumuectus ex improuiso clauderet multitudine sua exercitum Cæsaris, atque perturba-

batum iaculis configeret. Hæc fuit ratio Scipionis eo die prœliandi. Cæsaris autem acies LX
hoc modo fuit collocata, vt ab siniſtro eius cornu ordiar, & ad dextrum perueniam. Habuit legionem IX, VII in siniſtro cornu; in dextro cornu XXX, XXIX: XIII, XIV, XXIIX, XXVI in media acie: ipsum autem dextrum cornu, secundam aciem fere, in earum legionum parte cohortium collocauerat. Præterea extironum legionibus paucas adiecerat. Tertiam autem
aciem in siniſtrum suum cornu contulerat, & vsque ad aciei suæ mediam legionem porrexerat, & ita collocauerat, vti siniſtrum suum cornu triplex esset. id eo consilio fecerat, vt suum dextrum
latus munitionibus adiuuaretur; siniſtrum autem vt equitatus hostium multitudini resistere posset, laborabat, eodemque suum omnem contulerat equitatum. & quod ei parum confidebat, præsidio his equitibus legionem v præmiserat, leuemque armaturam inter equites interposuerat. Sagittarios varie passimque, locis certis, maximeque in cornibus collocauerat. Sic vtrorum- LXI
que exercitus instructi, non plus passuum CCC interiecto spatio, quod forte ante id tempus acciderat numquam, quin dimicaretur, a mane vsque ad horam X diei perstiterunt. Iamque Cæsar dum exercitum reducere intra munitiones
suas cœpisset, subito vniuersus equitatus vlterior Numidarum Gætulorumque sine frenis ad dextram partem se mouere, propiusque Cæsaris

CAP. LX. 4. *vt suum dextrum - - adiuuaretur*] Ex Vrsini codice est, Vulgo, *quod adiuuabatur*.

ris castra, quæ erant in colle, se conferre cœpit: frenatus autem Labieni eques in loco per-
3 manere, legionesque distinere. cum subito pars equitatus Cæsaris cum leui armatura contra Gætulos iniussu ac temere longius progressi, paludemque transgressi, multitudinem hostium
4 sustinere pauci non potuerunt; leuique armatura deserti, ac pulsi, conuulneratique, vno equite amisso, multis equis sauciis, leuis armaturæ
5 XXVI occisis, ad suos refugerunt. Quo secundo equestri prœlio facto, Scipio lætus in castra
6 nocte copias reduxit. [quod] proprium gaudium bellantibus fortuna tribuere non decreuit. namque postero die Cæsar cum parte equitatus sui Leptim, frumenti gratia, misit. in itinere prædatores equites Numidas Gætulosque ex improuiso adorti circiter centum partim occiderunt, partim viuorum potiti sunt. Cæsar
7 interim quotidie legiones in campum deducere, atque opus facere, vallumque & fossam per medium campum deducere, aduersariorumque
8 excursionibus iter officere non intermittit. Scipio

CAP. LXI. 3. *pars equitatus - - progressi*] Synthesis, historicis æque ac poetis grata. Sallustius Iugurth. cap. 60 *magna pars confecti vulneribus, abeunt.*

6. *quod proprium gaudium bellantibus*] Scaliger, credo, vncis primus suspectum *quod* inclusit.

7. *excursionibus iter officere*] Raro hoc verbum cum accusandi casu iunctum, quod ita insolens est Seb. Gryphio visum, vt *iter* hoc loco expungeret. Glandorpius vult exemplo Plautino illustrare Trucul. act. II extr. *te officiam*: sed libri inde ab Aldino, quos scio, referunt omnes *conficiam*. Passiui tamen Lucre-

pio item munitiones contra facere, & in iugo, ne a Cæsare excluderetur, approperare. Ita duces vtrique & in operibus occupati erant, & nihilo minus equestribus prœliis inter se quotidie dimicabant. Interim Varus classem, quam LXII antea Vticæ, hiemis gratia, subduxerat, cognito legionis VII & IIX ex Sicilia aduentu, celeriter deducit, ibique Gætulis remigibus epibatisque complet; insidiandique gratia progressus, Adrumetum cum LV nauibus peruenit. Cuius aduentus insciis Cæsar, L. Cispium cum classe XXVII nauium ad Thapsum versus in stationem, præsidii gratia commeatus sui, mittit: itemque Q. Aquilam cum XIII nauibus longis Adrumetum, eadem de caussa, præmittit. Cispius, quo erat missus, celeriter peruenit: Aquila, tempestate iactatus, promontorium superare non potuit: atque angulum quemdam tutum a tempestate nactus, cum classe se longius a prospectu remouit. reliqua classis in salo ad Leptim, egressis remigibus, passimque in li-

tius II vers. 155. *officiuntur* dixit, & ipse Cicero I de Orat. c. 39 *officeretur*; quæ transitiuæ notioni subueniunt.

CAP. LXII. 2. *ad Thapsum versus*] Sic veteres libri constanter: posteriores sine *ad*. Ratio sæpe exposita. Vide vel huius libri cap. 23. sect. 3. cum adnotatis nostris.

3. *Aquila, tempestate iactatus, superare*] Vetus liber, quem sæpe laudaui, interserit quædam, *iactatus*, [*cum classe propius*] *promontorium*, cetera: quæ vero, etiam a proximis, vt superflua, resecta sunt. Rubenius tamen Elect. II, 4 censet restituenda.

litore vagantibus, partim in oppido victus sui mercandi gratia, progressis, vacua a defensoribus stabat. Quibus rebus, Varus perfugis cognitis, occasionem nactus, vigilia secunda, Adrumeto ex Cothone egressus, primo mane Leptim vniuersa classe vectus, naues onerarias, quæ longius a portu in salo stabant, incendit, & penteres duas vacuas a defensoribus, nullo repugnante, cepit. LXIII Cæsar interim celeriter per nuntios in castris, cum opera circuiret, certior factus, quæ aberant a portu millia passuum VI, equo admisso, omissis omnibus rebus, celeriter peruenit Leptim: ibique moratus, omnes vt se naues consequerentur, primum ipse nauigiolum paruum conscendit; in cursu Aquilam, multitudine nauigiorum perterritum, atque trepidantem nactus, hostium classem sequi cœpit. Interim Varus, celeritate Cæsaris audaciaque motus, cum vniuersa classe, conuersis nauibus, Adrumetum versus fugere contendit. Quem Cæsar in millibus passuum IV consecutus, recupera-

5. *Adrumeto ex Cothone egressus*] Portum quemdam *Cothone* significari non dubitatur. Strabo lib. XVII Carthagini portum seu nauale huius nominis tribuit. ὁ Κώθων νησίον περιφερὲς εὐρίπῳ περιεχόμενον, ἔχοντι νεωσοίκους ἑκατέρωθεν κύκλῳ. Et si Seruio credimus, ad Aeneid. I. vers. 427.

Hic portus alii effodiunt;

Carthaginienses *Cothona fossa vtuntur, non naturali portu*, Ad huius similitudinem videntur Adrumetini suum portum etiam Cothonem dixisse.

& penteres duas] πεντήρης, *quinqueremis* nauis, ab ἐρέσσω. Vide mox cap. 63 sect. 4. Vsus & Græco nomine est de B. Alex. 47 sect. 2.

perata quinqueremi, cum omnibus suis epibatis, atque etiam hostium custodibus CXXX in ea naue captis, triremem hostium proximam, quæ in repugnando erat commorata, onustam remigum epibatarumque cepit; reliquæ naues 5
hostium promontorium superarunt, atque Adrumetum in Cothonem se vniuersæ contulerunt. Cæsar eodem vento promontorium superare 6
non potuit, atque in salo in ancoris ea nocte commoratus, prima luce Adrumetum accedit, ibique nauibus onerariis, quæ erant extra Cothonem, incensis, omnibusque reliquis aliis aut subductis, aut in Cothonem compulsis, paulisper commoratus, si forte vellent classe dimicare, rursus se recepit in castra. In ea naue captus LXIV
est P. Vestrius eques Romanus, & P. Ligarius Afranianus, quem Cæsar in Hispania cum reliquis dimiserat, & postea se ad Pompeium contulerat; inde ex prœlio effugerat, in Africamque ad Varum venerat. Quem ob periurium perfidiamque Cæsar iussit necari. P. Vestrio 1
autem, quod eius frater Romæ pecuniam imperatam numerauerat, & quod ipse suam caussam Cæsari probauerat, se Nasidii classe captum, cum ad necem duceretur, beneficio Vari esse seruatum, postea facultatem sibi nullam datam transeundi, ignouit. Est in Africa con- LXV
sue-

CAP. LXIV. 1. *P. Ligarius Afranianus*] qui sub Afranio, Pompeio legato, in Hispania militauerat.
ob periurium perfidiamque] quia iure iurando se obstrinxerat, cum dimitteretur a Cæsare, se contra ipsum haud amplius militaturum esse.

suetudo incolarum, vt in agris, & in omnibus fere villis sub terra specus, condendi frumenti gratia, clam habeant. atque id propter bella maxime, hostiumque subitum aduentum præparent. Qua de re Cæsar certior per indicem factus, tertia vigilia legiones II cum equitatu mittit a castris suis millia passuum X, atque inde magno numero frumenti onustos recepit in castra. Quibus rebus cognitis, Labienus, progressus a suis castris millia passuum VII per iugum & collem, per quem Cæsar pridie iter fecerat, ibi castra duarum legionum facit; atque ibi ipse quotidie existimans Cæsarem eadem sæpe frumentandi gratia commeaturum, cum magno equitatu leuique armatura insidiaturus, locis idoLXVI neis consedit. Cæsar interim, de insidiis Labieni ex perfugis certior factus, paucos dies ibi commoratus, dum hostes quotidiano instituto; sæpe idem faciendo, in negligentiam adducerentur, subito mane imperat porta decumana legiones se III X veteranas cum parte equitatus sequi: atque equitibus præmissis, neque opinantes insidiatores subito in conuallibus latentes, leui armatura concidit circiter D, reliquos in fugam turpissimam coniecit. Interim Labienus cum vniuerso equitatu fugientibus suis suppetias occurrit. cuius vim multitudinis cum equites pauci Cæsariani iam sustinere non possent, Cæsar instructas legiones hostium copiis ostendit. Quo facto, perterrito Labieno ac retardato, suos equites recepit incolumes. Postero die Iubam Numidas eos, qui loco amisso, fuga se receperant

in

in castra, in cruce omnes suffixit. Cæsar LXVII
interim, quoniam frumenti inopia premebatur,
copias omnes in castra conducit; atque præsidio
Lepti, Ruspinæ, Acillæ relicto, Cispio Aquilæque classe transdita, vt alter Adrumetum, alter
Thapsum mari obsideret, ipse castris incensis,
IV noctis vigilia, acie instructa, impedimentis in
sinistra parte collocatis, ex eo loco proficiscitur, & peruenit ad oppidum Agar; quod a Gætulis sæpe antea oppugnatum, summaque vi per
ipsos oppidanos erat defensum. ibi in cam- 2
po castris vnis positis, ipse frumentatum circum
villas cum parte exercitus profectus, magno inuento hordei, olei, vini, fici numero, pauco
tritici, atque recreato exercitu, rediit in castra.
Scipio interim, cognito Cæsaris discessu, cum 3
vniuersis copiis per iugum Cæsarem subsequi
cœpit; atque ab eius castris millia passuum
VI longe, trinis castris dispartitis copiis consedit. Oppidum erat Zetta, quod aberat a LXVIII
Scipione millia passuum X, ad eius regionem &
partem castrorum collocatum, a Cæsare autem
diuersum ac remotum, quod erat ab eo longe
millia passuum XIIX, huc Scipio legiones II,
frumentandi gratia, misit. Quod postquam Cæ- 1
sar ex perfugis cognouit, castris ex campo
in collem ac tutiora loca collocatis, atque ibi
præ-

CAP. LXVII. 1. *ad oppidum Agar*] XVI millibus passuum a Thapso situm, *infra cap.* 79. Vnde coniectura de positione.

CAP. LXVIII. 1. *oppidum erat Zetta*] Nec huius oppidi situs est certior. Quidam putant Straboni *Zel-*

præsidio relicto, ipse IV vigilia egressus præter hostium castra proficiscitur cum copiis, & oppi-
3 do potitur : legiones Scipionis comperit longius in agris frumentari : &, cum eo contendere conaretur, animaduertit copias hostium iis legionibus occurrere suppetias. quæ res eius
4 impetum retardauit. Itaque, capto C. Mutio Regino equite R. Scipionis familiarissimo, qui ei oppido præerat, & P. Atrio, equite R. de conuentu Vticensi, & camelis XXII regis adductis, præsidio ibi cum Oppio legato relicto,
LXIX ipse se recipere cœpit ad castra. Cum iam non longe a castris Scipionis abesset, quæ eum necesse erat prætergredi, Labienus Afraniusque, cum omni equitatu leuique armatura ex insidiis adorti, agmini eius extremo se offerunt,
2 atque ex collibus primis exsistunt. Quod postquam Cæsar animaduertit, equitibus suis hostium vi oppositis, sarcinas legionarios in aceruum iubet comportare, atque celeriter signa ho-
3 stibus inferre. Quod postquam cœptum est fieri, primo impetu legionum equitatus & leuis armatura hostium nullo negotio loco pulsa
4 & deiecta est de colle. Cum iam Cæsar existimasset hostes pulsos deterritosque finem lacessendi facturos; & iter cœptum pergere cœpisset; iterum celeriter ex proximi collibus erumpunt, atque eadem ratione, qua ante dixi, in Cæsaris legio-

---

Iam esse. Ortelius longius aberrat, Ptolemæi Ζείθα, *Zeitha* promontorium, vltra Syrtem minorem situm huc retrahens.

CAP. LXVIII. 4. *accurrere suppetias*] Vide supra cap. 25 sect. 5.

legionarios impetum faciunt Numidæ, leuisque armaturæ, mirabili velocitate præditi, qui inter equites pugnabant, vna pariterque cum equitibus accurrere & refugere consueuerant. Cum 5
hoc sæpius facerent, & Iulianos proficiscentes insequerentur, & refugerent instantes, propius non accederent, & singuli genere pugnæ vterentur, eosq. iaculis conuulnerare satis esse existimarent; Cæsar intellexit, nihil aliud illos conari, nisi, vt se cogerent castra in eo loco ponere, vbi omnino aquæ nihil esset; vt exercitus eius ieiunus, qui a quarta vigilia vsque ad horam x. diei nihil gustasset, ac iumenta siti perirent. Cum iam LXX
ad solis occasum esset, & non totos c passus in horam I V esset progressus, equitatu suo, propter equorum interitum, extremo agmine remoto; legiones inuicem ad extremum agmen euocabat. ita vim hostium, placide leniterque procedens, per legionarium militem commodius sustinebat. Interim equitum Numidarum copiæ dex- 2
tra siniſtraque per colles præcurrere, coronæque in modum cingere multitudine sua Cæsaris copias, pars agmen extremum insequi. Cæsaris 3
autem non amplius tres aut quatuor milites veterani, si se conuertissent, & pila viribus contorta in Numidas infestos coniecissent, amplius I I millium ad vnum terga vertebant, ac rursus ad aciem passim, conuersis equis, se colligebant, atque in spatio consequebantur, & iacula in legionarios coniiciebant. Ita Cæsar, modo pro- 6
cedendo, modo resistendo, tardius itinere confecto, noctis hora prima omnes suos ad vnum in

in castris incolumes, fauciis x factis, reduxit.
5 Labienus, circiter CCC amissis, multis vulneratis ac defessis, instando omnibus, ad suos re-
6 cepit. Scipio interim legiones productas cum elephantis, quos ante castra in acie, terroris gratia, in conspectu Cæsaris collocauerat, redu-
LXXI cit in castra. Cæsar contra eiusmodi hostium genera, copias suas, non vt imperator exercitum veteranum, victoremque maximis rebus gestis, sed vt lanista tirones gladiatores
2 condocefacere: quo pede se reciperent ab hoste, & quemadmodum obuersi aduersariis, & in quantulo spatio resisterent, modo procurrerent, modo recederent, comminarenturque impetum, ac prope quo loco, & quemadmo-
3 dum tela mitterent, præcipit. mirifice enim hostium leuis armatura anxium exercitum nostrum atque sollicitum habebat: quia & equites deterrebat prœlium inire, propter equorum
4 interitum; quod eos iaculis interficiebat; & legionarium militem defatigabat, propter velocitatem. grauis enim armaturæ miles simul atque ab his infectatus constiterat, in eosque impetum fecerat, illi veloci cursu facile peri-
LXXII culum vitabant. Quibus ex rebus Cæsar vehementer commouebatur: quia, quodcumque prœlium, quoties erat commissum, equitatu suo, sine legionario milite, hostium equitatui leuique armaturæ eorum nullo modo par
2 esse poterat. sollicitabatur autem his rebus, quod

CAP. LXXI. 1. *vt lanista tirones gladiatores*] Lanista magister gladiatorum, quos docebat & præparabat ad depugnandum.

quod nondum hostium legiones cognouerat, & quonam modo sustinere se posset ab eorum equitatu, leuique armatura, quæ erat mirifica, si legiones quoque accessissent. Accedebat etiam hæc caussa, quod elephantorum magnitudo multitudoque militum animos detinebat in terrore, cui vni rei tamen inuenerat remedium. namque elephantos ex Italia transportari iusserat, quo & miles noster speciemque & virtutem bestiæ cognosceret, & cui parti corporis eius telum facile adiici posset, ornatusque ac loricatus elephantus cum esset, quæ pars eius corporis nuda sine tegmine relinqueretur, vt eo tela coniicerentur; præterea, vt iumenta bestiarum odorem, stridorem, speciem, consuetudine captarum, non reformidarent. Quibus ex rebus largiter erat consecutus. nam & milites

CAP. LXXII. 4. *elephantos ex Italia transportari*] Veteres libri scripti & impressi, *in Italiam*, quod Goduinus tuendum suscipit. At si in Italia milites adsueti elephantis fuerant, vnde nouus in Africa metus? cur *terroris gratia* (cap. 70) ante castra Scipio produxit? Ciacconius hoc primum vidit, deinde Lipsius [Elect. II, 22] & *ex Italia* legendum censuerunt. Confirmat Dio Cassius lib. XLIII sub initium: ὁ καῖσαρ ἐκ τῆς Ἰταλίας ἐλέφαντας μετεπέμπετο.

6. *Quibus ex rebus largiter erat consecutus*] Locus male sanus. Scaliger hamatis virgulis verba, *quibus ex rebus* includit, quasi aliena: quem adhuc fere omnes editores secuti sunt. Cui displicet breuitas, *Largiter erat consecutus*; nec cetera putat frustra in libris esse. forte non inepte sic aut simili modo suppleuerit: *Quibus ex rebus, quod optauerat, largiter est consecutus.*

lites beſtias manibus pertractabant, earumque tarditatem cognoſcebant, equitesque in eos pila præpilata coniiciebant, atque in conſuetudi-
LXXIII nem equos patientia beſtiarum adduxerat. Ob has cauſſas, quas ſupra commemoraui, ſollicitabatur Cæſar, tardiorque & conſideratior erat factus, & ex priſtina bellandi conſuetudine celeritateque exceſſerat. nec mirum. copias
2 enim habebat in Gallia bellare conſuetas locis campeſtribus, & contra Gallos, homines apertos, minimeque inſidioſos, qui per virtutem,
3 non per dolum, dimicare conſueuerunt. tum autem erat ei laborandum, vt conſuefaceret milites hoſtium dolos, inſidias, artificia, cognoſcere, & quid ſequi, quid vitare conueniret.
4 Itaque, quo hæc celerius conciperent, dabat operam, vt legiones, non in vno loco continerent, ſed, per cauſſam frumentandi, huc atque illuc raptaret: ideo quod hoſtium copias ab ſe ſuoque veſtigio non diſceſſuras exiſtimabat.
5 atque poſt diem III productas accuratius ſuas copias, ſicut inſtruxerat, propter hoſtium caſtra prætergreſſus, æquo loco inuitat ad dimicandum. Poſtquam eos abhorrere videt, reducit
LXXIV ſub veſperum legiones in caſtra. Legati interim ex oppido Vacca, quod finitimum fuit

pila præpilata] non cuſpide præfixa, ſed obtuſo acumine, & inſtar pilæ rotunda. Plinius lib. IX, 30 de locuſtæ marinæ cornibus, *ſunt propria rotunditate præpilata*, Et Quintilianus lib. V, 12 *Declamationibus ad pugnam forenſem velut præpilatis exerceri ſolebamus*. Lipſium lege Poliorcet. lib. IV dialog. IV.

CAP. LXXIV. 1. *ex oppido Vacca*] Neque de hoc op-

fuit Zettæ, cuius Cæsarem potitum esse demonstrauimus, veniunt; petunt & obsecrant, vt sibi 2
præsidium mittat; se res complures, quæ vtiles
bello sint, administraturos. Per id tempus (de 3
eorum voluntate studioque erga Cæsarem) transfuga suos ciues facit certiores, Iubam regem
celeriter cum copiis suis, antequam Cæsaris præsidium eo perueniret, ad oppidum adcucurrisse,
atque aduenientе multitudine circumdata, eo
potitum, omnibusque eius oppidi incolis ad
vnum interfectis, dedisse oppidum diripiendum
delendumque militibus. Cæsar interim LXXV
lustrato exercitu a. d. XII kal. April. postero
die, productis vniuersis copiis, processus a suis castris millia passuum V, a Scipione circiter II
millium interiecto spatio, in acie constitit. Post- 2
quam satis diuque aduersarios a se ad dimicandum inuitatos, supersedere pugnæ animaduertit, reducit copias. Postero die castra mouet, 3
atque iter ad oppidum Sarsuram, vbi Scipio Numi-

pido plura constant, quam finitimum fuisse Zettæ atque ita in Africa propria. Alia ergo Vacca Numidiæ, forum rerum venalium totius regni, de qua Sallustius Iug. c. 47 & alibi.

2. *de eorum voluntate studioque erga Cæsarem*] Glossema hæc verba Lipsius Elect. II, 22. censet. Inepte enim intrusa sunt, nec cum ceteris cohærent.

transfuga suos ciues] Vaccenses legatos, qui cum Cæsare erant.

CAP. LXXV. 1. *Cæsar --processus a suis castris*] id est progressus. Rara forma participii: tamen etiam Scribonius Largus Compos. C. *in processa ætate*. Et cognato verbo Rutilius v. 313 *decessis vmbris*.

3. *ad oppidum Sarsuram*] Videri posset Ptolemæi *Sasu-*

midarum habuerat præsidium, frumentumque
4 comportauerat, ire contendit. quod vbi Labienus animaduertit, cum equitatu leuique armatura agmen eius extremum carpere cœpit, atque ita lixarum mercatorumque, qui plaustris merces portabant, interceptis sarcinis, addito animo, propius audaciusque accedit ad legiones; quod existimabat, milites sub onere ac sub sarcinis defatigatos, pugnare non posse.
5 Quæ res Cæsarem non fefellerat. namque expeditos ex singulis legionibus CCC milites esse
6 iusserat. itaque eos, in equitatum Labieni immissos, turmis suorum suppetias mittit. Tum Labienus, conuersis equis, signorum conspectu perterritus, turpissime contendit fugere,
7 multis eius occisis, compluribus vulneratis. Milites legionarii ad sua se recipiunt signa, atque iter inceptum ire cœperunt. Labienus per iugum summum collis dextrorsus procul milites
LXXVI subsequi non desistit. Postquam Cæsar ad oppidum Sarsuram venit, inspectantibus aduersariis, interfecto præsidio Scipionis, cum suis auxilium ferre non auderent, fortiter repugnante P. Cornelio Scipione euocato, qui ibi præerat, atque a multitudine circumuento interfecto-
2 que, oppido potitur; atque ibi frumento exercitui dato, postero die ad oppidum Tisdram peruenit, in quo Considius per id tempus fuerat

---

ra esse, nisi hæc longius in austrum, quam Cæsaris itinera ferebant, deducta esset.

CAP. LXXVI. 1. *P. Corn. Scipione euocato*] De *euocatis* dixi ad lib. VII B. Gall. c. 65 sect. 5 & ad 1 Civ. c. 17 sect. 4.

rat cum grandi præsidio, cohorteque sua gladiatorum. Cæsar, oppidi natura perspecta, atque inopia ab oppugnatione eius deterritus, protinus profectus circiter millia passuum IV ad aquam fecit castra, atque inde IV die egressus, redit rursus ad ea castra, quæ ad Agar habuerat. Idem facit Scipio, atque in antiqua castra copias reducit. Thabenenses interim, LXXVII qui sub ditione & potestate Iubæ esse consuessent, in extrema eius regni regione maritima locati, interfecto regio præsidio, legatos ad Cæsarem mittunt; rem a se gestam docent; petunt orantque, vt suis fortunis, de pop. R. quod bene meriti essent, auxilium ferret. Cæsar, eorum consilio probato, M. Crispum tribunum cum cohorte, & sagittariis, tormentisque compluribus, præsidio Thabenam mittit. Eodem tempore ex legionibus omnibus milites, qui aut morbo impediti, aut commeatu dato, cum signis non potuerant ante transire in Africam, ad millia IV, equites CD, funditores sagittariique

3. *atque inopia deterritus*] Lipsius, dicto loco *aquæ inopia*, non *atque*, legit, quod locus castrorum, de quo proxime sequitur, suadet. Alii, *inopia* rerum, ad oppugnationem necessariarum, deterritum autumant.

CAP. LXXVII. 1. *Thabenenses sub ditione Iubæ*] Et hi incogniti, ab oppido *Thabena*, quod mox memoratur, dicti. Dicuntur in extrema regni regione maritima *locati*. Vide quæ supra c. 43 sect. 3 notauimus.

3. *commeatu dato*] venia ad suos vel alio abeundi a signis,

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0691
DFG

4 que ∞ vno commeatu Cæsari occurrerunt. Itaq.
tum his copiis & omnibus legionibus eductis,
sicut erat instructus, IIX millibus passuum a su-
is castris, ab Scipionis vero IV millibus passuum,
LXXVIII longe constitit in campo. Erat oppidum
infra castra Scipionis, nomine Tegea, vbi præ-
sidium equestre circiter CD habere consuenerat.
2 eo equitatu dextra siniſtraque directo ab oppi-
di lateribus, ipse, legionibus ex castris eductis, at-
que in iugo inferiore instructis, non longius fe-
re ∞ passus ab suis munitionibus progressus,
3 in acie constitit. Postquam diutius in vno lo-
co Scipio commorabatur, & tempus diei in otio
consumebatur; Cæsar equitum turmas suorum
iubet in hostium equitatum, qui ad oppidum in
statione erat, facere impressionem; leuemque
armaturam, sagittarios, funditoresque eodem
4 submittit. Quod vbi cœptum est fieri; & equis
concitatis Iuliani impetum fecissent, Pacidius
suos equites exporrigere cœpit in longitudinem,
vt haberent facultatem turmas Iulianas circum-
fundere, & nihilo minus fortissime acerrime-
5 que pugnare. quod vbi Cæsar animaduertit,
CCC, quos ex legionibus habere expeditos
consueuerat, ex proxima legione, quæ ei præ-
lio in acie constiterat, iubet equitatui succurre-
6 re. Labienus interim suis equitibus auxilia
eque-

---

vno commeatu] vna nauigatione, transportatione.

CAP. LXXVIII. 1. *oppidum nomine Tegea*] Errant, quibus eadem hæc & Ptolemæi *Tege* est, quæ longissime ab hac belli sede in interiora recedit, Syrti maiori, quam minori, propior.

equestria submittere, sauciisque ac defatigatis integros, recentioribusque viribus equites subministrare. Postquam equites Iuliani CD 7
vim hostium, ad IV millia numero, sustinere non poterant, & a leui armatura Numidarum vulnerabantur, minutatimque cedebant; Cæsar alteram alam mittit, qui satagentibus celeriter occurrerent. Quo facto, sui 8
sublati vniuersi in hostes impressione facta, in fugam aduersarios dederunt, multis occisis, compluribus vulneratis, insecuti per III millia passuum, vsque in colles hostibus adactis, se ad suos recipiunt. Cæsar in horam X commora- 9
tus, sicut erat instructus, se ad sua castra recepit omnibus incolumibus, in quo prælio Pa- 10
cidius grauiter pilo per cassidem caput ictus, compluresque duces ac fortissimus quisque interfecti, vulneratique sunt. Postquam LXXIX
nulla conditione cogere aduersarios poterat, vt in æquum locum descenderent, legionumque periculum facerent, neque ipse propius hostem castra ponere, propter aquæ penuriam se posse animaduerteret, aduersarios non eorum virtute

7. *minutatimque cedebant*] Vetus codex *cædebantur*.
satagentibus] laborantibus Iulianis subuenirent. *Satagere* enim est anxie torqueri difficultate rei conficiendæ.
19. *pilo per cassidem caput ictus*] circa caput, in capite: Græca ellipsi præpositionis κατά. Sic infra cap. 85 sect. 7 *brachium gladio percussus*.
CAP. LXXIX. 1. *aduersarios non eorum virtute confidere*] non sua virtute.

tute confidere, sed aquarum inopia fretos, de-
1 spicere se intellexit. pridie non. Apr. tertia vi-
gilia egressus, ab Agar XVI millia passuum
nocte progressus, ad Thapsum, vbi Vergilius
cum grandi praesidio praerat, castra ponit, op-
pidumque eo die circummunire coepit, locaque i-
donea opportunaque complura praesidiis occupa-
re; ne hostes intrare ad se ac loca interiora ca-
3 pere possent. Scipio interim, cognitis Caesa-
ris consiliis, ad necessitatem adductus dimican-
di, ne per summum dedecus fidissimos suis re-
bus Thapsitanos & Vergilium amitteret, con-
festim Caesarem per superiora loca consecutus,
millia passuum IIX a Thapso binis castris con-
LXXX sedit. Erat stagnum salinarum, inter quod,
& mare, angustiae quaedam non amplius mille
& quingentos passus intererant: quas Scipio
intrare, & Thapsitanis auxilium ferre conaba-
tur; quod futurum Caesarem non fefellerat.
2 namque pridie, in eo loco castello munito,
ibique trino praesidio relicto, ipse cum reliquis
copiis lunatis castris Thapsum operibus circum-
3 muniuit. Scipio interim, exclusus ab incepto iti-
nere supra stagnum postero die & nocte confe-
cta, caelo albente non longe a castris praesidio-
que, quod supra commemorauimus, ∞ D pas-
sibus, ad mare versus consedit, & castra mu-
4 nire coepit. Quod postquam Caesari nuntia-
tum est, milites ab opere deductos, castris
praesidio Asprenate proconsule cum legionibus

II re-

sed aquarum inopia] MSS. tres *copia*. Vide Goduin. Inopia Caesaris: copia Scipionis.

11 relicto : ipse cum expedita copia in eum locum citatim contendit : classisque parte ad Thapsum relicta, reliquas naues iubet post hostium tergum quam maxime ad litus appelli, signumque suum obseruare ; quo signo dato, subito clamore facto, ex improuiso hostibus auersis incuterent terrorem, vt perturbati ac perterriti respicere post terga cogerentur. Quo LXXXI postquam Cæsar peruenit, & animaduertit aciem pro vallo Scipionis, elephantosque dextro sinistroque cornu collocatos & nihilo minus partem militum castra non ignauiter munire ; ipse, acie triplici collocata, legione x secundaque dextro cornu, IIx & Ix sinistro, oppositis v legionibus, in quarta acie ante ipsa cornua quinis cohortibus contra bestias collocatis, sagittariis, funditoribus in vtrisque cornibus dispositis, leuique armatura inter equites interiecta, ipse pedibus circum milites concursans, virtutesque veteranorum præliaque superiora commemorans, blandeque appellans, animos eorum excitabat. Tirones autem, qui numquam in acie dimicassent, hortabatur, vt veteranorum virtutem æmularentur, eorumque famam, nomen, locumque, victoria parta, cuperent possidere. Itaque in circumeundo exercitum, animaduertit hostes circa vallum trepidare, atque vltro citroque pauidos concursare, & modo se intra portas recipere, modo inconstanter immoderateque prodire. Cumque idem LXXXII a plu-

Cap. LXXX. 4. *cum expedita copia*] cum copiis, seu parte exercitus expedita. Vide supra cap. 10.

a pluribus animaduerti cœptum esset; subito
legati euocatique obsecrare Cæsarem, ne dubi-
taret signum dare: victoriam sibi propriam a diis
3 immortalibus portendi. Dubitante Cæsare, at-
que eorum studio cupiditatique resistente, sibi-
que eruptione pugnari, non placere clamitante, & etiam atque etiam aciem sustentante, subito dextro cornu, iniussu Cæsaris, tubicen
4 a militibus coactus, canere cœpit. Quo facto, ab vniuersis cohortibus signa in hostem cœpere inferri; cum centuriones pectore aduerso resisterent, vique continerent milites, ne iniussu imperatoris concurrerent, nec quidquam proficeLXXXIII rent. Quod postquam Cæsar intellexit, incitatis militum animis resisti nullo modo posse, signo Felicitatis dato, equo admisso, in hostem
2 contra principes ire contendit. A dextro interim cornu funditores sagittariique concita tela
3 in elephantos frequentes iniiciunt. Quo facto, bestiæ, stridore funderum lapidumque perterritæ, sese conuertere, & suos post se frequentes stipatosque proterere, & in portas valli se-
4 mifactas ruere contendunt. Item Mauri equites, qui in eodem cornu cum elephantis erant, præsidio deserti, principes fugiunt. ita celeriter bestiis circuitis, legiones vallo hostium sunt potitæ: & paucis acriter repugnantibus interfectis, reliqui concitati in castra, vnde pridie
LXXXIV erant egressi, confugiunt. Non videtur esse

CAP. LXXXII. 2. *victoriam sibi propriam*] vt supra cap. 32 sect. 1.

CAP. LXXXIII. 1. *signo Felicitatis dato*] tessera fuit inter pugnandum data verbo FELICITAS.

esse prætermittendum de virtute militis veterani v legionis. nam, cum in sinistro cornu elephantus, vulnere ictus, & dolore concitatus, in lixam inermem impetum fecisset, eumque sub pede subditum, deinde genu innixus, pondere suo, proboscide erecta, vibrantique, stridore maximo premeret, atque enecaret; miles hic non potuit pati, quin se armatum bestiæ offerret. quem postquam elephantus ad se telo infesto venire animaduertit, relicto cadauere, militem proboscide circumdat, atque in sublime extollit armatum. qui in eiusmodi periculo cum constanter agendum sibi videret, gladio proboscidem, quo erat circumdatus, cædere, quantum viribus poterat, non destitit; quo dolore adductus elephantus, milite abiecto, maximo cum stridore cursuque conuersus ad reliquas bestias se recepit. Interim Thapso qui erant præsidio, ex oppido eruptionem porta maritima faciunt; &, siue vt suis subsidio occurrerent, siue, vt, oppido deserto, fuga salutem sibi parrarent, egrediuntur: atque ita per mare vmbilici fine ingressi, terram petebant, qui a seruis puerisque, qui in castris erant, lapidibus pilisque prohibiti terram attingere, rursus se in oppidum receperunt. Interim Scipionis copiis prostratis, passimque toto campo fugientibus, confestim Cæsaris legiones consequi, spatium-

LXXXV

2

3

2

3

CAP. LXXXV. 1. *per mare vmbilici fine*] vmbilico tenus. Sic Sallustius fragm. ex lib. III Hist. *fine inguinum ingrediuntur mare.*

tiumque se non dare colligendi. qui postquam ad ea castra, quæ petebant, perfugerunt, vt, refectis castris, rursus sese defenderent, ducem aliquem requirunt, quem respicerent, cuius au-
4 ctoritate imperioque rem gererent. qui postquam aduerterunt, neminem esse ibi præsidio, protinus, armis abiectis, in regia castra fuge-
5 re contendunt. Quo postquam peruenerunt, eaque ab Iulianis teneri vident, desperata salute, in quodam colle consistunt, atque, armis demissis, salutationem more militari faciunt.
6 quibus miseris ea res paruo præsidio fuit. namque milites veterani, ira & dolore incensi, non modo, vt parcerent hosti, non poterant adduci, sed etiam ex suo exercitu illustres vrbanos, quos auctores appellabant, com-
7 plures aut vulnerarunt, aut interfecerunt. in quo numero fuit Tullius Rufus quæstorius, qui, pilo transiectus consulto a milite, interiit. item Pompeius Rufus, brachium gladio percussus, nisi celeriter ad Cæsarem adcucurrisset, interfe-
8 ctus esset. Quo facto complures equites R. senatoresque perterriti ex prœlio se receperunt; ne a militibus, qui ex tanta victoria licentiam sibi adsumpsissent immoderate peccandi impunitate,

4. *armis abiectis*] non omnibus, sed quæ impedimento fugæ erant, scuto maxime. nam sequitur illico: *armis demissis salutationem faciunt.*

6. *quos auctores appellabant*] Lipsius sæpe dicto Electorum loco *fautores* substituit, puta, caussæ Pompeianæ. Aut *auctores* rerum intellige, quæ militibus displicuerant.

8. *brachium gladio percussus*] vide supra cap. 78 sect. 10.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0698
DFG

tate, propter maximas res gestas, ipsi quoque
interficerentur. itaque omnes Scipionis milites, 9
cum fidem Cæsaris implorarent, inspectante
ipso Cæsare, & a militibus deprecante, eis vti
parcerent, ad vnum sunt interfecti. Cæsar, LXXXVI
trinis castris potitus, occisisque hostium x mil-
libus, fugatisque compluribus, se recepit, I
militibus amissis, paucis sauciis, in castra: ac 2
statim ex itinere ante oppidum Thapsum consti-
tit: elephantosque LXIV ornatos armatosque
cum turribus ornamentisque capit, captos ante
oppidum instructos constituit: id hoc consilio,
si posset Vergilius, quique cum eo obsidebantur,
rei male gestæ suorum indicio a pertinacia dedu-
ci. deinde ipse Vergilium appellauit, inuita- 3
uitque ad deditionem, suamque lenitatem &
clementiam commemorauit. quem posiquam
animaduertit responsum sibi non dare, ab oppi-
do recessit. postero die, diuina re facta, concio- 4
ne aduocata, in conspectu oppidanorum mili-
tes collaudat: totumque exercitum veteranum
donauit. præmia fortissimo cuique ac bene me-
renti pro suggestu tribuit: ac statim inde di- 5
gressus, C. Rebello proconsule cum III ad
Thapsum legionibus, & Cn. Domitio cum II Tis-
dræ, vbi Considius præerat ad obsidendum, reli-
ctis. M. Messalla Vticam ante præmisso, cum e-
quitatu ipse eodem iter facere contendit. E- LXXXVII
quites interim Scipionis, qui ex prœlio fuge-
rant, cum Vticam versus iter facerent, perue-
niunt ad oppidum Paradam. vbi, cum ab incolis
non

CAP. LXXXVII, 1. *ad oppidum Paradam*] Strabo lib.

non reciperentur, ideo quod fama de victoria Cæsaris præcucurrisset; vi oppido potiti, in medio foro lignis coaceruatis, omnibusque rebus eorum congestis, ignem subiiciunt, atque eius oppidi incolas cuiusque generis ætatisque, viuos, constrictosque in flammam coniiciunt, atque ita acerbissimo adficiunt supplicio: deinde protinus Vticam perueniunt. Superiore tempore M. Cato, quod Vticensibus, propter beneficium legis Iuliæ, parum in suis partibus præsidii esse existimauerat, plebem inermem oppido eiecerat, & ante portam Bellicam castris fossaque paruula dumtaxat munierat, ibique custodiis circumdatis, habitare coegerat: senatum autem oppidi custodia tenebat. Eorum castra ii equites adorti, expugnare cœperunt, ideo quod eos partibus Cæsaris fauisse sciebant, vt eis interfectis, eorum pernicie dolorem suum vlciscerentur. Vticenses, animo addito ex Cæsaris victoria, lapidibus fustibusque equites repulerunt. Itaque postquam castris non potuerant potiri, Vticam se in oppidum coniecerunt; atque ibi multos Vticen-

---

XVII p. 572 Φαρὰν, *Pharam* hoc oppidum appellat. De distantia ab Vtica, nihil certi habemus.

2. *propter beneficium legis Iuliæ*] de libertate ciuitatibus prouinciarum, antea liberis, conseruanda. Cicero in Pison. cap. 16 *Lege Cæsaris iustissima atque optima populi liberi plane & vere erant liberi.*

ante portam Bellicam] Sic ante ducentos & plures annos expressum fuit: perperam postea *belli caussa* a quibusdam substitutum. Fuit enim portæ nomen oppidanæ Vticensium.

4. *castris non potuerant potiri*] Sic in tribus MSS.

censes interfecerunt; domosque eorum expugnauerunt, ac diripuerunt. Quibus cum Cato persuadere nulla ratione quiret, vt secum oppidum defenderent, & cæde rapinisque desisterent; &, quid sibi vellent, sciret; sedandæ eorum importunitatis gratia, singulis HS C diuisit. Item Sulla Faustus fecit, ac de sua pecunia largitus est: vnaque cum iis ab Vtica proficiscitur, atque in regnum ire contendit. Complures interim ex fuga Vticam LXXXVIII
peruenium. quos omnes Cato conuocatos, vna cum CCC, qui pecuniam Scipioni ad bellum faciendum contulerant, hortatur, vt seruitia manumitterent, oppidumque defenderent. Quorum cum partem adsentire, partem animum mentemque perterritam atque in fuga destinatam habere intellexisset; amplius de ea re agere destitit, nauesque iis attribuit, vt, in quas quisque partes vellet, proficisceretur. ipse, omnibus rebus diligentissime constitutis, liberis suis L. Cæsari, qui tum ei pro quæstore fuerat, commendatis, & sine suspicione, vultu atque sermone, quo superiore tempore vsus fuerat,

Goduinus inuenit: in vno scripto, & vetusto impresso (Venet. 1499) *castra capere*. Scaliger & sequaces *castra potiri*: de qua syntaxi ad Nepotis Eumenem cap. 3 sect. 4. vide quæ notauimus.

CAP. LXXXVIII. 1. *vna cum* CCC] Hi trecenti Romani ciues erant, ἐνδὲ Λιβύῃ πραγματευόμενοι ἀπὸ ἐμπορείας καὶ δανεισμῶν, *in Africa mercaturam & fenus exercentes*, quorum consilio & opera Cato vtebatur. *Plutarchus Catone p.* 788. Adde quæ noster mox cap. 90.

rat, cum dormitum isset, ferrum intro clam in cubiculum tulit, atque ita se transiecit. qui dum,
4 anima nondum exspirata, concidisset; & impetu facto in cubiculum, ex suspicione medicus familiaresque continere, atque vulnus obligare coepissent, ipse suis manibus vulnus crudelissime diuellit. atque animo praesenti se interemit. Quem Vticenses, quamquam oderant
5 partium gratia, tamen propter eius singularem integritatem, & quod dissimillimus reliquorum ducum fuerat, quodque Vticam mirificis operibus munierat, turresque auxerat, sepultura adficiunt. Quo interfecto, L. Caesar, vt aliquid
6 sibi ex ea re auxilii pararet, conuocato populo, concione habita, cohortatur omnes, vt portae aperirentur: se in Caesaris clementia magnam
7 spem habere. Itaque, portis patefactis, Vtica egressus, Caesari imperatori obuiam proficiscitur. Messalla, vt erat imperatum, Vticam peruenit, omnibusque portis custodias po-
LXXXIX nit. Caesar interim, a Thapso progressus, Vscetam peruenit, vbi Scipio magnum frumenti numerum, armorum, telorum, ceterarumque rerum cum paruo praesidio habuerat. id aduenies potitur: deinde Adrumetum peruenit.
2 Quo cum sine mora introisset, armis, frumento, pecuniaque considerata, Q. Ligario, C. Considio filio, qui tum ibi fuerat, vitam con-
ces-

CAP. LXXXIX. 1. *Vscetam peruenit*] Videtur Ptolemaei Οὐζηκία, *Vzecia* esse, oppidum mediterraneum, diuersum ab Vzita. nam vtrumque Ptolemaeus in illo tractu memorauit.

2. *Q. Ligario*] pro quo exstat Ciceronis oratio.

ceſſit. deinde eodem die Adrumeto egreſſus, 3
Liuineio Regulo ibi cum legione relicto, Vticam ire contendit; cui in itinere fit obuius L. Cæſar, ſubitoque ſe ad genua proiecit, vitamque ſibi, nec amplius quidquam, deprecatur. cui Cæſar facile & pro ſua natura & inſtituto conceſſit. item Cæcinæ, C. Ateio, P. Atrio, L. 4
Cellæ patri & filio, M. Eppio, M. Aquinio, Catonis filio, Damaſippique liberis ex ſua conſuetudine, tribuit; circiterque noctem, luminibus accenſis, Vticam peruenit, atque extra oppidum ea nocte manſit. Poſtero die mane oppidum introiit; concioneque aduocata, XC
Vticenſes incolas cohortatus, gratias pro eorum ſtudio erga ſe agit; ciues autem Romanos negotiatores, & eos, qui inter CCC pecunias contulerant Varo & Scipioni, multis verbis accuſatos, 2
& de eorum ſceleribus longiori habita oratione, ad extremum, vt ſine metu prodirent, edicit: ſe 3
eis dumtaxat vitam conceſſurum; bona quidem eorum ſe venditurum, ita tamen, vt, qui eorum bona ſua redemiſſet, ſe bonorum venditionem indicturum, & pecuniam multæ nomine relaturum, vt incolumitatem retinere poſſent. Quibus metu exſanguibus, de vitaque ex ſuo promerito deſperantibus, ſubito oblata ſalute, libentes cupidique conditionem acceperunt: petieruntque a Cæſare, vt vniuerſis CCC vno nomine pecuniam imperaret. itaque bis millies 5
HS his impoſito, vt per triennium ſex penſioni-

CAP. XC. 5. *bis millies* HS] quinque millionibus vncialium: ſeu tonnis, vt vocantur, quinquaginta. Con-

nibus populo R. soluerent, nullo eorum recusante, ac se eodem die demum natos prædican-
XCI tes, læti gratias agunt Cæsari. Rex interim Iuba, vt ex prœlio fugerat, vna cum Petreio interdiu in villis latitando, tandem nocturnis itineribus confectis, in regnum peruenit;
2 atque ad oppidum Zamam, vbi ipse domicilium. coniuges, liberosque habebat, quo ex cuncto regno omnem pecuniam carissimasque res comportauerat, quodque inito bello operibus maxi-
3 mis munierat, accedit. Quem antea oppidani, rumore exoptato de Cæsaris victoria audito, ob has causas oppido prohibuerunt, quod bello contra populum R. suscepto, in oppido Zama, lignis congestis, maximam in medio foro pyram construxerat; vt, si forte bello foret superatus, omnibus rebus eo coaceruatis, dehinc ciuibus cunctis interfectis, eodemque proiectis, igne subiecto, tum demum se ipse insuper interficeret, atque vna cum liberis, coniugibus, ciuibus,
4 cunctaque gaza regia cremaretur. Postquam Iuba ante portas diu multumque primo minis pro imperio egisset cum Zamensibus; deinde, cum se parum proficere intellexisset, precibus quoque orasset, vti se ad suos deos penates admitterent; vbi eos in sententia perstare animaduertit, nec minis nec precibus suis moueri, quo ma-

---

sule summos viros Gronov. de Sestert. p. 166. Græuium ad Cic. lib. x i epist. x.

CAP. XCI. 2. *ad oppidum Zamam*] Longe a mari ad australes prope fines Numidiæ hoc oppidum situm est. Vid. Geograph.

magis se reciperent, tertio petit ab eis, vt sibi coniuges liberosque redderent, vt secum eos asportaret. Postquam sibi nihil omnino oppidanos responsi reddere animaduertit, nulla re ab iis impetrata, ab Zama discedit, atque ad villam suam cum M. Petreio paucisque equitibus se confert. Zamenses interim legatos XCII de iis rebus ad Cæsarem Vticam mittunt, petuntque ab eo, vti ante quam rex manum colligeret, seseque oppugnaret, sibi auxilium mitteret: se tamen paratos esse, sibi quoad vita suppeteret, oppidum seque ei reseruare. Legatos collaudatos Cæsar domum iubet antecedere, ac suum aduentum prænuntiare. Ipse, postero die Vtica egressus, cum equitatu ire in regnum contendit. Interim in itinere ex regiis copiis duces complures ad Cæsarem veniunt, orantque vt sibi ignoscat. Quibus supplicibus venia data, Zamam perueniunt. Rumore interim perlato de eius lenitate clementiaque, propemodum omnes regni equites Zamam perueniunt ad Cæsarem; ab eoque sunt metu periculoque liberati. Dum hæc vtrobique geruntur, Considius, qui Tisdræ cum familia, sua gladiatoria manu, Gætulisque præerat, cognita cæde suorum, Domitiique & legionum aduentu perterritus, desperata salute, oppidum deserit, seque clam cum paucis barbaris, pecunia onustus, subducit, atque in regnum fugere contendit, quem Gætuli, sui comites, in itinere, prædæ cu-

5 2 3 4 XCIII 2

CAP. XCIII. 1. *Domitiique & legionum*] Vide supra cap. 86 sect. 5.

cupidi, concidunt ; seque in quascumque po-
3 tuere partes, conferunt. C. interim Vergilius, postquam terra marique clausus, se nihil proficere intellexit, suosque interfectos aut fugatos, M. Catonem Vticæ sibi ipsi manus intulisse, regem vagum a suis desertum ab omnibus aspernari, Saburam eiusque copias ab Sitio esse deletas, Vticæ Cæsarem sine mora receptum, de tanto exercitu reliquias esse nullas, quæ sibi suisque liberis prodessent ; a Caninio proconsule, qui eum obsidebat, fide accepta, seque, & sua omnia,
XCIV & oppidum proconsuli transdit. Rex interim Iuba, ab omnibus ciuitatibus excluſus, desperata salute, cum iam conatus esset cum Petreio, vt per virtutem interfecti esse viderentur, ferro inter se depugnant : atque firmior imbecilliorem Iuba Petreium facile ferro consumpsit.
2 deinde, ipse sibi cum conaretur gladio transiicere pectus, nec posset, precibus a seruo suo im-
XCV petrauit, vt se interficeret, idque obtinuit. P. interim Sitius, pulso exercitu Saburæ, præfecti Iubæ, ipsoque interfecto, cum iter cum paucis per Mauretaniam ad Cæsarem faceret, forte incidit in Fauſtum, Afraniumque, qui eam manum habebant, qua Vticam diripuerant, iterque

CAP. XCIV. 1. *cum iam conatus esset*] Posteriores cum Scaligero vncis hæc verba, quasi suspecta & superflua, includunt. Seruari possunt quæ in omnibus libris exstant, si cum Goduino legas *coniuratus* loco *conatus*. Florus sane 1 v, 2 *Iuba cum sese recepisset in regiam, magnifice epulatus postero die cum Petreio, fugæ comite, super mensas & pocula interficiendum se ei præbuit.*

que in Hiſpaniam tendebant, & erant numero circiter ∞ D. itaque celeriter nocturno tempore, inſidiis diſpoſitis, eos prima luce adortus, præter paucos equites, qui ex primo agmine fuerant, reliquos aut interficit, aut in deditionem accipit; Afranium & Fauſtum viuos capit cum coniuge & liberis. Paucis poſt diebus, diſſenſione in exercitu orta, Fauſtus & Afranius interficiuntur. Pompeiæ cum Fauſti liberis Cæſar incolumitatem ſuaque omnia conceſſit. Scipio interim cum Damaſippo & Torquato, & Plætorio Ruſtiano, nauibus longis diu multumque iactati, cum Hiſpaniam peterent, ad Hipponem regium deferuntur, vbi claſſis P. Sitii per id tempus erat. a qua pauciora ab amplioribus circumuenta nauigia deprimuntur, ibique Scipio cum iis quos paullo ante nominaui, interiit. Cæſar interim, Zamæ auctione regia facta, bonisque eorum venditis, qui ciues Romani contra populum R. arma tulerant, præmiisque Zamenſibus, qui de rege excludendo conſilium ceperant, tributis, vectiga-

1 2 3 XCVI 2 XCVII

CAP. XCV. 3. *Fauſtus & Afranius interficiuntur*] Hic videtur tumultui militari cædes tribui; at Florus IV, 2. *imperio* Cæſaris hos interfectos dicit: Eutropius VI, 18 *Fauſtus a Cæſare interfectus eſt.* Suetonius c. 75 dubitat.

Pompeiæ cum Fauſto liberis] Pompeii Magni filia Fauſto, Sullæ dictatoris filio, nupſerat.

CAP. XCVI. 1. *ad Hipponem regium*] Regius cognominatur hic Hippo, quia in regno Numidarum ſitus erat: poſt clarior facta ciuitas Auguſtini epiſcopatu. Alter Hippo, Diarrhytus cognomine, fuit Africæ propriæ, haud procul ab Vtica.

galibusque regiis abrogatis, ex regnoque prouincia facta, atque ibi Crispo Sallustio proconsule cum imperio relicto, ipse Zama egressus
2 Vticam se recepit. Ibi bonis venditis eorum, qui sub Iuba Petreioque ordines duxerant. irem Thapsitanis HS XX millia. conuentui eorum HS XXX millia; Adrumetanis HS XXX, conuentui eorum HS L millia; multæ nomine imponit. Ciuitates bonaque eorum ab omni iniuria rapi-
3 nisque defendit. Leptitanos, quorum superioribus annis Iuba bona diripuerat, & ad senatum questi per legatos, atque arbitris a senatu datis, sua receperant, tricies centenis millibus pondo olei in annos singulos multat, ideo quod initio, per dissensionem principum, societatem cum Iuba inierant, eumque armis, militibus, pecu-
4 nia iuuerant. Tisdritanos, propter humilitatem ciuitatis, certo numero frumenti mul-
XCVIII tat. His rebus gestis, idibus Iun. Vticæ classem conscendit, & post diem III Carales in Sardiniam peruenit. Ibi Sulcitanos, quod Nasidium eiusque classem receperant, copiisque iuuerant, HS C millibus multat; & pro decumis octauas
2 pendere iubet, bonaque paucorum vendit. & ante diem III kal. Quint. naues conscendit; & a Caralibus secundum terram prouectus, duo de trigesimo die, eo quod tempestatibus in portubus cohibebatur, ad vrbem Romam venit.

CAP. XCVIII. 1. *Carales in Sardiniam*] Caralis & Carales, vtroque numero, Sardiniæ oppidum cum portu: & in australi latere huius insulæ *Sulci* oppidum aliud, vnde *Sulcitani*, qui sequuntur.

INCER-

INCERTI AVCTORIS DE CAESARIS ADVERSVS POMPEII LIBEROS. BELLO HISPANIENSI COMMENTARIVS.

* *Belli Gallici librum* VIII, *item de Alexandrino & Africano commentarios, plerique A. Hirtio, quidam Oppido, vtrique Cæsaris amico, vindicant: Hispaniensis autem belli ne eidem auctori tribuamus, scribendi ratio maxime diuersa, sæpe sordida, neglecta, turbata, in causſa est. Quamquam enim auctor libri* VIII *in proœmio dixit, se commentarios rerum gestarum vsque ad exitum vitæ Cæsaris confeciſſe; tamen, quo minus eiusdem hunc Hispaniensis belli librum credamus esse, stili, quam dixi, enormis disparitas impedit. Quisquis illius auctor fuit, egregius, credo, miles, amicus ac comes Cæsaris; tamen is minus eruditus fuit, nec dicendi scribendique facultate imbutus. Io. Rhellicanus priores libros Hirtio; hunc postremum Oppido adiudicat; nec vero rationem adfert, cur horum ita ingenia disiungat. Ger. Io. Vossio in mentem de Balbo venit, quod nec absimile vero est, quia Hispanus genere, non Romanus aut Italus fuit; & æque Cæsari, vt Hirtius Oppiusque, amiciſſimus. Accedit quod ephemeris potius, quam historia hic liber sit:* BAIBI *autem* EPHEMERIDEM *memorauit Sidonius lib.* IX *epist.* XIV. *Sed abstineo in causſa dubia aliquid definire.*

SVMMARIVM.

Prima pars XXVII *capitibus, quæ magno ad Mundam prælio anteceſſerunt, transfugia, cædes, facinora vtrimque patrata, oppidorum oppugnationes, expilationes, conflictus varios describit. Pars media ipsum*

ad Mundam prœlium exponit. Postrema, quæ consecuta sunt pugnam, enarrat, Cn. Pompeii interitum Sexti fratris fugam, oppressionem Didii, & reliquias ex bello dissipatas.

PHARNACE superato, Africa recepta, qui ex iis prœliis cum adolescente Cn. Pompeio profugissent; cum & vlterioris Hispaniæ potitus esset, dum Cæsar muneribus dandis in Italia detinetur; quo facilius præsidia contra compararet Pompeius, in fidem vniuscuiusque ciuitatis confu-
2 gere cœpit. ita partim precibus, partim vi, bene magna comparata manu, prouinciam vasta-
3 re cœpit. Quibus in rebus non nullæ ciuitates sua sponte auxilia mittebant, item non nullæ
4 portas claudebant. ex quibus, si qua oppida vi ceperat, cum aliquis ex ea ciuitate optime de Cn. Pompeio meritus ciuis esset, propter pecuniæ magnitudinem aliqua ei inferebatur caussa, vt, eo de medio sublato, ex eius pecunia la-
5 tronum largitio fieret. ita paucis commodis hoste hortato maiores augebantur copiæ. ideoque

CAP. I. 1. *profugissent*] profugerant. Sic sæpe auctor. Vide infra cap. 11 sect. 2. notata.

vlterioris Hispaniæ] ante Augustum omnis Hispania in citeriorem & vlteriorem diuisa erat. Vtraque separatim prouincia Romana illis temporibus fuit.

muneribus dandis] spectaculis populo dandis.

4. *latronum largitio*] Plus partibus suis auctor fauet, quam bonum decebat historicum.

5. *hoste hortato*] obscure dictum, &, vt videtur, passiue: quod an vsus Latinitatis in hoc verbo ferat (nam in aliis deponentibus non est insolitum) nonpossum dicere.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de
/rosdok/ppn1048916286/phys_0711
DFG

que crebris nuntiis in Italiam missis, ciuitates contrariæ Pompeio auxilia sibi depostulabant. C. Cæsar dictator III, designatus IV, multis itineribus ante confectis, cum celeri festinatione ad bellum conficiendum in Hispaniam conuenisset, legati Cordubenses, qui a Cn. Pompeio discesserant, Cæsari obuiam veniunt: a quibus nuntiabatur, nocturno tempore oppidum Cordubam capi posse: quod, nec opinantibus aduersariis eius, prouincia potitus esset: simulque, quod tabellarii a Cn. Pompeio dispositi omnibus locis essent, qui certiorem Cn. Pompeium de Cæsaris aduentu facerent. Multa præterea verisimilia proponebant. Quibus rebus adductus, quos legatos ante exercitui præfecerat Q. Pedium & Q. Fabium Maximum de suo aduentu facit certiores, vt, quem sibi equitatum ex prouincia fecissent, præsidio mitterent. ad quos celerius, quam ipsi opinati sunt, appropinquauit, atque, vt ipse voluit, equitatum sibi præsidio habuit. Erat idem temporis Sex. Pompeius frater, qui cum præ-

II 1 2 3 4 III

CAP. II. 1. C. *Cæsar dictator* III, *designatus* IV] Cæsar dictaturam cum annis & consulatibus, contra morem patrium, repetebat. Primum dictator factus, cum ex Hispania rediret, *B. Civ.* II, 21, postea se abdicauit, *Civ.* III, 1. Iterum adsumsit dictaturam cum consulatu tertio. Nummo apud Vrsinum Famil. p. 128. COS. TERT. DICT. ITER. Et alio pag. 131. C. CAES. DIC. TER. Et alio ibidem CAES. DIC. QVAR. & in auersa, COS. QVINC. Igitur vere Suetonius c. 76 *Honores nimios recepit, continuum consulatum, perpetuam dictaturam:* & nummo p. 127. CAES. DICT. PERPETVO.

præsidio Cordubam tenebat: quod eius prouinciæ caput esse existimabatur: ipse autem Cn. Pompeius adolescens Vliam oppidum oppugnabat, & fere iam aliquod mensibus ibi detinebatur.
2 Quo ex oppido, cognito Cæsaris aduentu, legati, clam præsidia Cn. Pompeii, Cæsarem cum adissent, petere cœperunt, vt sibi primo quo-
3 que tempore subsidium mitteret. Cæsar eam ciuitatem omni tempore optime de populo R. meritam esse sciens, XI cohortes secunda vi-
4 gilia iubet proficisci, pariq. equites numero: quibus præfecit hominem eius prouinciæ notum, & non parum scientem, L. Iulium Patiecum. Qui cum ad Cn. Pompeii præsidia venisset; incidit idem temporis, vt tempestate aduersa vehementique vento adflictaretur: qua vi tempestatis ita obscurabatur, vt vix proximum cogno-
5 scere posset. Cuius incommodum summam
6 vtilitatem ipsis præbebat. Ita, cum ad locum venerunt, iubet binos equites incedere, & recta per aduersariorum præsidia ad oppidum conten-

---

CAP. III. 1. *Vliam oppidum oppugnabat*] Vlia non procul a Corduba in meridiem sita: perperam in libris *Vlla* scripta. In nummis enim est *Vlia*, & vetus inscriptio apud Grut. p. 271 ORDO REIP. VLIENSIVM. quod etiam ad Bell. Alex. cap. 61 sect. 2. demonstrauimus.

4. *L. Iulium Patiecum*] Videtur *Patietus* esse, cuius apud Ciceronem Attic. XII epist. II est mentio. Aut. (nisi vtrobique idem est) de quo lib. VI famil. epist. IV ad Leptam: *Cæsar ad vos misit exemplum Paciæci litterarum.* Quod Hispanici generis nomen extat etiam apud Val. Maximum lib. V. 4, 3.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0714
DFG

tendere, mediisque ex præsidiis cum quæreretur, *qui essent*; vnus ex nostris respondit, *vt sileat verbum facere: nam id temporis conari ad murum accedere, vt oppidum capiant*: & partim tempestate impediti vigiles non poterant diligentiam præstare, partim illo responso deterrebantur. Cum ad portam appropinquassent: signo dato, ab oppidanis sunt recepti, & pedites equitesque, clamore facto, dispositis ibi partim, qui remansere, eruptionem in aduersariorum castra fecerunt. Sic illud cum inscientibus accidisset, existimabat magna pars hominum, qui in iis castris fuissent, se prope captos esse. Hoc misso ad Vliam præsidio, Cæsar, vt Pompeium ab ea oppugnatione deduceret, ad Cordubam contendit: ex quo itinere loricatos viros sortes cum equitatu ante præmisit. qui simul in conspectum oppidi se dederunt, in equis recipiuntur. Hoc a Cordubensibus nequaquam poterat animaduerti. Appropinquantibus, ex oppido bene magna multitudo ad equitatum concidendum cum exisset, loricati, vt supra scripsimus, ex equis descenderunt, & magnum prœlium fecerunt sic, vt ex infinita hominum multitudine pauci in oppidum se reciperent. Hoc timore adductus Sex. Pompeius, litteras fratri misit, vt celeriter sibi subsidio veniret, ne prius Cæsar Cordubam caperet.

1 2 3 4

CAP. IV. 2. *ante præmisit*] Sic libri πλεονασιχῶς.
3. *in equis recipiunter*] Locus dubie sanus. Goduinus legit *ex equis*: quia sequitur, *loricati, vt supra scripsimus, ex equis descenderunt.*

ret, quam ipse illo veniſſet. Ita Cn. Pompeius, Vlia prope capta, litteris fratris excitus, cum copiis ad Cordubam iter facere cœpit. Cæſar cum ad flumen Bætim veniſſet, neque propter altitudinem fluminis tranſire poſſet, lapidibus corbes plenos dimiſit. ita inſuper ponte facto, copias ad caſtra tripartito transduxit. Tenebant aduerſus oppidum e regione pontis trabes, vt ſupra ſcripſimus, bipartito. Hue cum Pompeius cum ſuis copiis veniſſet, ex aduerſo pari ratione caſtra ponit. Cæſar, vt eum ab oppido commeatuque excluderet, brachium ad pontem ducere cœpit. Pari idem conditione Pompeius. Hic inter duces duos fit contentio, vter prius pontem occuparet. ex qua contentione quotidiana minuta prœlia fiebant, vt modo hi, modo illi ſuperiores diſcederent. Quæ res cum ad maiorem contentionem veniſſet, ab vtrisque cominus pugna iniqua, dum cupidius locum ſtudent tenere, propter pontem coanguſtabantur, & fluminis ripis appropinquantes coanguſtati præcipitabantur. hic alteri alteris non ſolum mortem morti exaggerabant, ſed tumulos tumulis exæquabant. ita diebus compluribus cupiebat Cæſar, ſi qua conditione poſſet, aduerſarios in æquum locum deducere, & primo quoq. tempore de bello decernere. Cum animaduerteret aduerſarios minime velle, quos ideo a via retraxerat, vt in æquum deduceret, copiis

CAP. v, 4. *vter prius pontem*] Vetus liber Ven. *quis prius*: quod Voſſius Analog. 1 v. 2 tuetur. At Gryph. Scal. ceterique omnes *vter*.

piis flumen transductis, noctu iubet ignes fieri magnos. ita firmissimum eius præsidium Ateguam proficiscitur. Id cum Pompeius ex perfugis resciisset, ea die per viarum angustias carra complura multasque ballistas retraxit, & ad Cordubam se recepit. Cæsar munitionibus Ateguam oppugnare, & brachia circumducere cœpit. Cuius rei Pompeio cum nuntius esset allatus, eo die proficiscitur. Cuius in aduentum, præsidii caussa, Cæsar complura castella occupauit partim suo equitatu, partim vt pedestres copiæ in statione & in excubitu castris præsidio esse possent. Hic in aduentu Pompeii incidit, vt matutino tempore nebula esset crassissima. itaque in illa obscuratione cum aliquot cohortibus & equitum turmis circumcludunt Cæsaris equites, & concidunt, sic, vt vix in ea cæde pauci effugerent. Insequenti nocte castra sua incendit Pompeius, & trans flumen Salsum per conualles castra inter duo oppida Ateguam & Vcubim in monte constituit. Cæsar in munitionibus, ceterisque, quæ ad oppidum oppugnandum opus fuerunt, aggerem vineasque agere instituit. Hæc loca sunt montuosa, & natura edita ad rem militarem, quæ planitia diuiduntur Salso flumine, proxime tamen Ateguam, vt ad flumen sint circiter pas-

CAP. VI. I. *Ateguam proficiscitur*] Atega & Attegua oppidum Bæticæ, inter Bætin & Singulim fluuios.

CAP. VII. I. *trans flumen Salsum*] In Singulim a dextra se Salsum flumen infundit.

& Vcubim] oppidum prope Ateguam.

3 passuum duo millia. ex ea regione oppidi in montibus castra habuit posita Pompeius in conspectu vtrorumque oppidorum, neque suis 4 ausus est subsidio venire. Aquilas habuit & signa XIII legionum, sed, ex quibus aliquid firmamenti se existimabat habere, duæ fuerunt vernaculæ, quæ a Trebonio transfugerant, & vna facta ex coloniis, quæ fuerunt in his regio- 5 nibus: quarta fuit Afraniana ex Africa, quam secum adduxerat; reliquæ ex fugitiuis auxiliares consistebant. nam, de leui armatura & equitatu, longe & virtute & numero nostri erant VIII superiores. Accedebat huc, vt longius bellum duceret Pompeius, quod loca sunt edita, & ad castrorum munitiones non parum idonea. nam fere totius vlterioris Hispaniæ regio, propter terræ fecunditatem, inopem difficilemque habet oppugnationem, & non minus copio- 2 sam aquationem. Hic etiam propter barbarorum crebras excursiones omnia loca, quæ sunt ab oppidis remota, turribus & munitionibus retinentur, sicut in Africa, rudere, non tegulis, te-

4. *duæ erant Vernaculæ*] De his legionibus, quæ antea sub Varrone, Pompeio legato fuerant, post Cæsari traditæ, ipse de Bello Ciuili lib. II, 20 agit. His Longinus præfectus est a Cæsare, eique mortuo suffectus C. Trebonius; a quo defecerunt Africano bello, atque ita Pompeianam caussam rursus tueri susceperant. *Dio Cass.* XLIII *p.* 228.

CAP. VIII, 1. *vt longius bellum duceret*] protraheret, differret. Cic. lib. VII ep. III *suadere instituit, vt bellum duceret.* Adde Cæs. B. Gall. l. 38, 4.

2. *rudere, non tegulis*] Vide de bello Alexand. cap. 1. sect. 3.

teguntur; simulque in his habent speculas, & 3
propter altitudinem, longe lateque prospiciunt. Idem oppidorum magna pars eius prouinciæ montibus fere munita, & natura excellentibus locis est constituta, vt simul aditus adscensusque habeat difficiles. ita ab oppugnationibus natura loci distinentur, vt ciuitates Hispaniæ non facile ab hostibus capiantur: quod 6
in hoc contigit bello. nam, vbi inter Ateguam & Vcubim, quæ oppida supra sunt scripta, Pompeius habuit castra constituta, in conspectu duorum oppidorum, ab suis castris circiter millia passuum IV grumus est excellens natura, qui appellatur castra Postumiana. ibi præsidii caussa castellum Cæsar habuit constitutum. Pom- IX
peius, qui eodem iugo tegebatur, loci natura, & quod remotum erat a castris Cæsaris, animaduertebat loci difficultatem, & quod flumine Salso intercludebatur, non esse commissurum Cæsarem, vt in tanta loci difficultate ad subsidium submittendum se mitteret. Ista fretus opinione, tertia vigilia profectus, castellum oppugnare cœpit, vt laborantibus succurreret. nostri, 3
cum appropinquassent, clamore repentino telorumque multitudine iactus facere cœperunt, vti magnam partem hominum vulneribus adficerent. Quo peracto, cum ex castello repugnare 4
cœpissent, & maioribus castris Cæsari nuntius esset allatus, cum III legionibus est profectus, &,

6. *grumus est excellens*] Pompeius Festus: *Grumus, terræ collectio minor tumulo.* Et Nonius Marcellus: *Grumus dicitur agger a congerie dictus.*

5 &, cum ad eos appropinquasset, fuga perterriti multi sunt interfecti, complures capti, in quibus multi præterea armis exsuti fugerant;
X quorum secuta sunt relata LXXX. Insequenti luce Arguetius ex Italia cum equitatu venit. is signa Saguntinorum retu-
2 lit V, quæ ab oppidanis cepit. suo loco perterritus est, quod equites ex Italia cum Aspre-
3 nate ad Cæsarem venissent. Ea nocte Pompeius castra incendit, & ad Cordubam versus iter fa-
4 cere cœpit. Rex, nomine Indo, qui cum equitatu suas copias adduxerat, dum cupidius agmen aduersariorum insequitur, a vernaculis le-
XI gionariis exceptus est, & interfectus. Postero die equites nostri longius ad Cordubam versus prosecuti sunt eos, qui commeatus ad castra Pompeii ex oppido portabant; ex iis capti L cum iumentis, ad nostra adducti sunt ca-
2 stra. Eodem die Q. Marcius tribunus mil. qui fuisset Pompeii, ad nos transfugit, & noctis tertia vigilia in oppido acerrime pugnatum est: ignemque multum miserunt, sicut & omne genus, quibus ignis per iactus solitus est mitti.

Hoc

CAP. X. 1. *Insequenti luce*] die sequenti. Cic. pro Mil. c. 35 *Centesima lux est hæc ab interitu P. Clodii.* Sic & infra noster c. 19 sect. 3.

4. *Rex, nomine Indo*] De hoc rege vel regulo nihil notum est.

CAP. XI. 2. *qui fuisset Pompeii*] qui fuerat. Sic sæpe hic auctor. Vide c. 1. sect. 1. & c. 13. s. 2. & c. 19. s. 1. c. 32. s. 3. & c. 35. s. 2.

in oppido acerrime est pugnatum] in oppido Ategua: seu ex oppido, ab obsessis.

omne genus, quibus] synthesis.

Hoc præterito tempore, C. Fundanius, eques 3
R. ex castris aduersariorum ad nos transfu-
git. Postero die ex legione vernacula XII
milites sunt capti ab equitibus nostris duo, qui
dixerunt se seruos esse. Cum venirent, cogni- 2
ti sunt a militibus, qui antea cum Fabio & Pe-
dio fuerant, & a Trebonio transfugerant. Eis
ad ignoscendum nulla est data facultas, & a
militibus nostris interfecti sunt. Eodem tem- 3
pore capti tabellarii, qui a Corduba ad Pompe-
ium missi erant, perperamque ad castra nostra
peruenerant, præcisis manibus missi sunt fa-
cti. Pari consuetudine, vigilia secunda, ex op- 4
pido ignem multum telorumque multitudinem
iactando, bene magnum tempus consumpserunt,
compluresque vulneribus adfecerunt. Præterito 5
noctis tempore, eruptionem in legionem sextam
fecerunt, cum in opere nostri distenti essent,
acriterque pugnare cœperunt: quorum vis re-
pressa a nostris, etsi oppidani superiore loco de-
fendebantur. L. cum eruptionem facere cœ- 6
pissent, tamen virtute militum nostrorum, qui,
etsi inferiore loco premebantur, [tamen] repul-
si aduersarii bene multis vulneribus adfecti in
oppidum se contulerunt. Postero die Pom- XIII
peius ex castris suis brachium cœpit ad flumen
Salsum facere: & cum nostri equites pauci in
statione fuissent a pluribus reperti, de statio-
ne sunt deiecti, & occisi tres. Eo die A. Val- 2
gius,

CAP. XIII. 1. *brachium cœpit facere*] munitionem longius proiectam. Vide Hirt. Alex. c. 30 & Afric. c. 51.

gius, senatoris filius, cuius frater in castris Pompeii fuisset, omnibus suis rebus relictis, equum conscendit, & fugit. Speculator de legione secunda Pompeiana captus a militibus, & interfectus est. Item temporis glans missa est inscri-
3 pta, *quo die ad oppidum capiendum accederent, sese scutum esse positurum.* Qua spe non
4 nulli, dum sine periculo murum adscendere, & oppidum potiri posse se sperarent, postero die ad murum opus facere cœperunt, & bene ma-
5 gna prioris muri pars deiecta est. quo facto, ab oppidanis, ac si suarum partium essent, conseruati, missos facere loricatos : quique præsidii caussa præpositi oppido a Pompeio essent, orabant. Quibus respondit Cæsar, *se conditiones*
6 *dare, non accipere*, consueuisse. Qui cum in oppidum reuersi essent, relato responso, clamore sublato, omni genere telorum emisso, pu-
7 gnare pro muro toto cœperunt. propter quod fere magna pars hominum, qui in castris nostris essent, non dubitarunt, quin irruptionem
8 eo die essent facturi. ita, corona circumdata, pugnatum est aliquamdiu vehementissime, simulque ballista missa a nostris turrem deiecit : qua aduersariorum, qui in ea turre fuerant, v deiecti sunt, & puer, qui ballistam solitus erat ob-
XIV seruare. Eo præterito tempore, Pompeius trans flumen Salsum castellum constituit : neque a nostris prohibitus : falsaque illa opinione

CAP. XIV. 1. *puer qui ballistam solitus obseruare*] vt milites moneret, quando exeutiebatur, quo sibi cauerent.

ne gloriatus est, quod prope in nostris partibus locum tenuisset. item insequenti die, eadem consuetudine, dum longius prosequitur, quo loco equites nostri stationem habuerant, aliquot turmæ cum leui armatura, impetu facto, loco sunt deiectæ, & propter paucitatem nostrorum equitum, simulque leui armatura inter turmas aduersariorum protritæ. Hoc in conspectu vtrorumque castrorum gerebatur: & maiore Pompeiani exsultabant gloria, longius quod nostris cedentibus prosequi cœpissent. Qui cum aliquo loco a nostris recepti essent, vt consuessent, ex simili virtute clamore facto, aduersati sunt prœlium facere. Fere apud exercitus hæc est equestris prœlii consuetudo, cum eques ad dimicandum, dimisso equo, cum pedite progreditur, nequaquam par habetur. id quod in hoc accidit certamine. Cum pedites ex leui armatura lecti ad pugnam equitibus nostris nec opinantibus veniissent, idque in prœlio animaduersum esset, complures equites descenderunt. ita exiguo tempore eques pedestre, pedes equestre prœlium facere cœpit, vsque eo, vt cædem proxime a vallo fecerint. in quo prœlio aduersariorum ceciderunt CXXIII, compluresque armis exuti, multi vulneribus adfecti in castra sunt redacti: nostri ceciderunt III, saucii XII pedites, & equites V. Eius diei insequenti tempore, pristina consuetudine, pro muro pugnari cœptum est. cum bene magnam multitudinem telorum ignemque nostris defendentibus iniecissent, nefandum crudelis-

simumque facinus sunt adgressi, in conspectuque nostro hospites, qui in oppido erant, iugulare, & de muro præcipites mittere cœperunt, sicut apud barbaros : quod post hominum me-
XVI moriam numquam est factum. Huius diei extremo tempore a Pompeianis & clam nostros tabellarius est missus, vt ea nocte turres aggeremque incenderent, & III vigilia eruptionem
2 facerent. ita igne telorumque multitudine iacta, cum bene magnam partem muri consumpsissent, portam, quæ e regione & conspectu Pompeii castrorum fuerat, aperuerunt, copiæque totæ eruptionem fecerunt, secumque extulerunt calcatas ad fossas complendas, & harpagones ad casas, quæ stramenticiæ ab nostris hibernorum caussa ædificatæ erant, diruendas
3 & incendendas ; præterea argentum & vestimenta, vt, dum nostri in præda detinerentur, illi, cæde facta, ad præsidia Pompeii se reciperent. nam, quod existimabat eos posse conatum efficere, nocte tota vltra ibat flumen
4 Salsum in acie. Quod factum licet nec opinantibus nostris esset gestum, tamen virtute freti, repulsos, multisque vulneribus adfectos, oppido represserunt, prædaque & armis eorum sunt potiti, viuosque aliquos ceperunt, qui postero
5 sunt interfecti die. Eodemque tempore transfu-

CAP. XVI. 2. *calcatas ad fossas complendas*] Vox insolens. crates tamen & sarmenta videntur significari.

4. *oppido represserunt*] in oppidum : vt illud Maronis *It clamor cælo.*

fuga nuntiauit ex oppido, Iunium, qui in cuniculo fuisset, iugulatione oppidanorum facta, clamasse, *facinus se nefandum & scelus fecisse : nam eos nihil meruisse, quare tali pœna adficerentur, qui eos ad aras & focos suos recepissent, eosque hospitium scelere contaminasse :* multa præterea dixisse : qua oratione deterritos, amplius iugulationem non fecisse. Ita posXVII tero die Tullius legatus cum Catone Lusitano venit, & apud Cæsarem verba fecit : *Vtinam quidem dii immortales fecissent, vt tuus potius miles, quam Cn. Pompeii, factus essem, & hanc virtutis constantiam in tua victoria, non in illius calamitate, præstarem. cuius funestæ laudes quippe ad hanc fortunam reciderunt, vt ciues R. indigentes præsidii, & propter patriæ luctuosam perniciem dedamur hostium numero : qui neque in illius prospera acie primam fortunam, neque in aduersa secundam obtinuimus victoriam : qui legionum tot impetus sustentantes, nocturnis diurnisque operibus gladiorum ictus, telorumque missus exspectantes, victi, & deserti a Pompeio, tua virtute superati, salutem a tua clementia deposcimus ; petimusque, vt qualem te gentibus præstitisti, similem te in ciuium deditione præstes.* Remissis legatis, cum ad portam XVIII veniisset Ti. Tullius, cum eum introeuntem C. Antonius insecutus non esset, reuersus est ad portam, & hominem apprehendit. Quod Tiberius cum fieri animaduertit, simulque pugionem

CAP. XVIII. l. *reuersus ad portam & hominem*] quis? quem? an Cato Lusitanus Antonium? nam Tibe-

nem eduxiſſet, manum eius incidit. Ita refugerunt ad Cæſarem. Eodemque tempore ſignifer de legione prima transfugit & nuntiauit, quo die equeſtre prœlium factum eſſet, ſuo ſigno periſſe homines xxxv, neque licere caſtris Cn. Pompeii nuntiari, neque dici periſſe quemquam. Seruus, cuius dominus in Cæſaris caſtris fuiſſet, vxoremque & filium in oppido reliquerat, dominum iugulauit, & ita clam a Cæſaris præſidiis in Pompeii caſtra diſceſſit, & indicium glande ſcriptum miſit, per quod certior fieret Cæſar, quæ in oppido ad defendendum compararentur. Ita, litteris acceptis, cum in oppidum reuerſi eſſent, qui mittere glandem ſcriptam ſolebant, inſequenti tempore duo Luſitani fratres transfugæ nuntiarunt, quam Pompeius concionem habuiſſet: quoniam oppido ſubſidio non poſſet venire, noctu ex aduerſariorum conſpectu ſe deducerent ad mare verſum: vnum reſpondiſſe, *vt potius ad dimicandum deſcenderent, quam ſignum fugæ oſtenderent:* tum, qui ita locutus eſſet, iugulatum. Eodem tempore tabellarii eius deprehenſi, qui ad oppidum veniebant, quorum litteras Cæſar oppidanis obiecit, &, qui vitam ſibi peteret, iuſſit turrem ligneam oppidanorum incendere: id ſi feciſſet, ei ſe promiſit omnia conceſſurum, quod difficile erat factu, vt eam turrem ſine periculo quis incenderet. ita facturus de ligno, cum propius

rius Tullius animaduertit id fieri. Niſi ergo aliquid deeſt, omnia confuſe ſunt propoſita.

8. *ita facturus de ligno*] Si genuina lectio, *lignum* eſt

pius acceſſit, ab oppidanis eſt occiſus. Eadem nocte transfuga nuntiauit, Pompeium & Labienum de iugulatione oppidanorum indignatos eſſe. Vigilia ſecunda propter multitudinem telorum turris lignea, quæ noſtra fuiſſet, ab imo vitium fecit, vsque ad tabulatum ſecundum & tertium. Eodem tempore pro muro pugnatum acerrime, & turrim noſtram, vt ſuperiorem, incenderunt. idcireo, quod ventum oppidani ſecundum habuerunt. Inſequenti luce materfamilias de muro ſe deiecit, & ad nos tranſiliit, dixitque ſe cum familia conſtitutum habuiſſe, vt vna transfugerent ad Cæſarem; illam oppreſſam & iugulatam. Hoc præterea tempore tabellæ de muro ſunt deiectæ, in quibus ſcriptum eſt inuentum: *L. Minucius Cæſari.* Si mihi *vitam tribuis, quoniam a Cn. Pompeio ſum deſertus, qualem me illi præſtiti, tali virtute & conſtantia futurum me in te eſſe præſtabo.* Eodem tempore oppidanorum legati, qui antea exierant, Cæſarem adierunt, *ſi ſibi vitam concederet, ſeſe inſequenti die oppidum eſſe dedituros.* Quibus reſpondit, *ſe Cæſarem eſſe, fidemque præſtaturum.* ita, ante diem XI kalend. Martii oppido potitus, imperator eſt appellatus. Et Pompeius, ex perfugis cum deditionem oppidi factam eſſe ſciſſet, caſtra mouit Veubim verſus, ſed circum ea loca caſtella diſpoſuit, & munitionibus ſe continere cœpit. Cæſar mouit, & propius caſtra caſtris con-

XIX

X

3

4

5

6

XX

lignea turris, eo tropo, quo materia pro opere inde facto eſt.

2 contulit. Eodem tempore mane loricatus vnus ex legione vernacula ad nos transfugit, & nuntiauit, Pompeium oppidanos Vcubenses conuocasse, iisque imperauisse, vt, diligentia adhibita, perquirerent, qui essent suarum partium, itemque aduersariorum victoriæ fautores.
3 Hoc præterito tempore, in oppido, quod fuit captum, seruus est prehensus in cuniculo, quem supra demonstrauimus, dominum iugulasse.
4 is viuus est combustus: eodemque tempore centuriones loricati IIX ad Cæsarem transfugerunt ex legione vernacula, & equites nostri cum aduersariorum equitibus congressi sunt, & saucii aliquot occiderunt ex leui armatura. Ea
5 nocte speculatores prehensi serui III, & vnus ex legione vernacula. Serui sunt in crucem
XXI sublati, militi ceruices abscissæ. Postero die equites cum leui armatura ex aduersa-
2 riorum castris ad nos transfugerunt. Et eo tempore circiter XI equites ad aquatores nostros excucurrerunt, non nullos interfecerunt, item
3 alios viuos abduxerunt. Ex equitibus capti sunt equites IIX. Insequenti die Pompeius securi percussit homines LXXIV, qui dicebantur esse fautores Cæsaris victoriæ, reliquos in oppidum iussit deduci; ex quibus effugerunt CXX, & ad Cæsa-
XXII rem venerunt. Hoc præterito tempore, qui in oppido Ategua Bursauolenses capti sunt, legati profecti sunt cum nostris, vti rem gestam Bur-

CAP. XXII. 1. *Bursauolenses*] vbi oppidum situm fuerit *Bursauola*, ignoratur. In Bætica fuisse, nec longius ab Ategua remotum, non dubitamus.

Eurſauolenſibus referrent, quid ſperarent de Cn. Pompeio, cum viderent hoſpites iugulari: præterea multa ſcelera ab iis fieri, qui præſidii cauſſa ab his reciperentur. Qui cum 3
ad oppidum veniſſent, noſtri, qui fuiſſent equites R. & ſenatores, non ſunt auſi introire in oppidum, præterquam qui eius ciuitatis fuiſſent. Quorum reſponſis vltro citroque acceptis & redditis, cum ad noſtros ſe recipe- 3
rent, qui extra oppidum fuiſſent, illi de præſidio inſecuti, ex auerſione legatos iugularunt. duo reliqui, qui ex eis fugerunt, Cæſari rem geſtam detulerunt, & ſpeculatores ad oppidum Ateguam miſerunt, Qui cum certum compe- 4
riſſent [legatorum reſponſa] ita eſſe geſta, quemadmodum illi retuliſſent, ab oppidanis concurſu facto, eum, qui legatos iugulaſſet, lapidare, & ei manus intentare cœperunt, illius opera ſe periſſe. ita, vix periculo liberatus, peti- 5
it ab oppidanis, vt ei liceret legatum ad Cæſarem proficiſci: illi ſe ſatisfacturum. Poteſtate data, cum inde eſſet profectus, præſidio com- 6
parato, cum bene magnam manum feciſſet, & nocturno tempore per fallaciam in oppidum eſſet receptus, iugulationem magnam facit. Principibus, qui ſibi contrarii fuiſſent, interfectis, oppidum in ſuam poteſtatem recepit. Hoc præ- 7
terito tempore, ſerui transfugæ nuntiauerunt, oppidanorum bona vendere, ne cui extra vallum liceret exire, niſi diſcinctum. Idcirco, 8
quod

2. *Qui cum ad oppidum veniſſent*] oppidum Burſauolam: *Goduin.* Ateguam, *Rhellican.* Adeo turbate hæc ſunt diſpoſita.

quod ex quo die oppidum Ategua esset captum, metu conterritos complures profugere in Bæturiam, neque sibi vllam spem victoriæ propositam habere, vt si quis ex nostris transfugerit, in leuem armaturam coniici, eumque non am-
XXIII plius XVI accipere. Insequenti tempore Cæsar castris castra contulit, & brachium ad flumen Salsum ducere cœpit. Hic dum in opere nostri distenti essent, complures ex superiore
2 loco aduersariorum decurrerunt. nec detinentibus nostris multis telis iniectis, complures vulneribus adfecere. hic tamen, vt ait Ennius,
3 *nostri cessere parumper*. itaque præter consuetudinem eum a nostris animaduersum esset cedere, centuriones ex legione v flumen transgressi
4 duo, restituerunt aciem, acriterque eximia virtute plures cum agerent, ex superiore loco
5 multitudine telorum alter eorum concidit. ita, cum is compar prœlium facere cœpisset, & cum vndique se circumuenire animaduertisset, parum-
6 per ingressus, pedem offendit. Huius concidentis viri casu passim audito, eum complures aduersariorum concursum facerent, equites no-
7 stri transgressi interiore loco aduersarios ad vallum agere cœperunt. Ita, dum cupidius intra præsidia illorum student cædem facere, a turmis & leui armatura sunt intercluſi. Quorum nisi summa virtus fuisset, viui capti essent, nam & munitione præsidii ita coanguſtabantur, vt equites, spatio intercluso, vix se defendere possent.

8 *profugere in Bæturiam*] regionem inter Bætin & Anam fluuios. Plinius lib. III cap. I *Quæ regio a Bæti ad fluuium Anam tendit, Bæturia appellatur.*

sent. Ex his vtroque genere pugnæ complures sunt vulneribus adfecti, in quis etiam Clodius Aquitius. inter quos ita cominus est pugnatum, vt ex nostris, præter II centuriones, sit nemo desideratus, gloria se efferentes, Postero die ab Soricaria vtræque conuenere copiæ. Nostri brachia ducere cœperunt. Pompeius, cum animaduerteret, castello se excludi Aspauia, quod ad Vcubi millia passuum v distat, hæc res necessario vocabat, vt ad dimicandum descenderet. neque tamen æquo loco sui potestatem faciebat, sed ex grumo excelsum tumulum capiebat, vsque eo, vt necessario cogeretur iniquum locum subire. Quo facto, cum vtrorumque copiæ tumulum excellentem petissent, prohibiti a nostris sunt, deiectique planitie. Quæ res secundum nostris efficiebat prœlium, vndique autem cedentibus aduersariis, nostri magna in cæde versabantur; quibꝰ mons, non virtus, saluti fuit: quo subsidio tunc, nisi aduesperasset, a paucioribus nostris omni auxilio priuati essent. nam ceciderunt ex leui armatura CCCXXIV: ex legionariis CXXXIIX, præterquam quorum arma & spolia sunt adlata. Ita pridie II centurionum interitio hac aduersariorum pœna est lita-

8 XXIV 2 3 4 5 6

ta.

CAP. XXIV. 1. *ab Soricaria*] Ignotum nomen loci: nec diuinare licet, oppidum an villa aut simile fuerit. Infra cap. 27. sect. 2 *Soritia* vocatur. Adeo prauata & incerta sunt omnia.

5. *quibus mons, non virtus*] QVIBVS refertur ad eos, in quorum cæde Cæsariani versabantur. Goduinus *hostibus* substituit. Bene, si quis codex vetustus suaderet.

XXV ta. Insequenti die pari consuetudine, cum
ad eundem locum præsidium venisset, pristi-
no illo suo vtebantur instituto. nam præter
equites nullo loco æquo se committere audebant.
2 Cum nostri in opere essent, equitum copiæ con-
cursus facere cœperunt: simulque vociferanti-
bus legionariis, cum locum efflagitarent, vt,
consueti insequi, existimare possent, se paratissi-
mos esse ad dimicandum, nostri ex humili con-
valle bene longe sunt egressi, & planitie iniquio-
3 re constiterunt. Illi tamen procul dubio ad con-
grediendum in eum locum non sunt ausi descen-
dere, præter vnum Antistium Turpionem, qui
fidens viribus, ex aduersariis sibi parem esse ne-
minem cogitare cœpit. hic, vt fertur, Achillis
4 Memnonisque congressus. Q. Pompeius Ni-
ger, eques Romanus Italicensis, ex acie nostra
5 ad congrediendum progressus est. quoniam fe-
rocitas Antistii omnium mentes conuerterat ab
6 opere ad spectandum. acies sunt dispositæ. nam
inter bellatores principes dubia erat posita vi-
ctoria, vt prope videretur finem bellandi duo-
rum dirimere pugna. ita auidi cupidique suarum
quisque partium, expertorum virorum, fauto-
7 rumque voluntas habebatur. Quorum virtute
alacri cum ad dimicandum in planitiem se con-
tu-

CAP. XXV. 3. *Achillis Memnonisque congressus*] Horum singulare certamen, quo Memnon periit, copiose scriptum est a Quinto Calabro Smyrnensi lib. II a versu 441. Attigit etiam Dictys Cretensis lib. IV cap. VI seq.

4. *Italicensis*] ex Bæticæ colonia, quæ *Italica* dicebatur: de qua supra B. Civ. II, 20.

tulissent, scutorumque laudis insignis præfulgens opus cælatum, quorum pugna esset prope profecto dirempta, nisi propter equitum * concessum, vt supra demonstrauimus, leui armatura præsidii causſa non longe ab opere castrorum constitisset. Vt nostros equites in receptu, dum 8
ad castra redeunt, aduersarii cupidius sunt insecuti, vniuersi, clamore facto, impetum dederunt. Ita metu perterriti, cum in fuga essent,
multis amissis, in castra se recipiunt. Cæ- XXVI
sar ob virtutem turmæ Cassianæ donauit millia
XIII, & præfecto torques aureos II, & leui armaturæ millia X. Hoc die A. Bæbius, & C. Fla- 2
uius, & A. Trebellius, equites Romani Astenses, argento prope tecti equites ad Cæsarem transfugerunt ; qui nuntiauerunt, equites Romanos 3
coniurasse omnes, qui in castris Pompeii essent, vt transitionem facerent; serui indicio omnes in custodiam esse coniectos, e quibus, occasione capta, se transfugisse. Item hoc die litteræ sunt 4
deprehensæ, quas mittebat Vrsaonem Cn. Pompeius, *S. V. G. E. V. Etsi, prout nostra felicitas, ex* 5
sententia aduersarios adhuc propulsos habemus,

ta-

CAP. XXVI. 2. *equites Romani Astenses*] ex colonia Asta, ad ostia versus fluminis Bætis sita. Mela lib. III cap. 1. *castellum Ebora in litore, & procul a litore Astæ colonia.* Adde infra nostri cap. 36. sect. 4.

4. *quas mittebat Vrsaonem*] In libris plerisque *Vrsaonem*: vet. Ven. & Gryph. *Saonem* mutile, tamen cum A: Plinio lib. III cap. 1 *Vrso* dicta colonia, quæ cognominata sit *Genua Vrbanorum.* Et Grut. Inscr. p. 259 n. 2. RESP. VRSONENSIVM. Sita inter Hispalim & Mundam.

tamen, si æquo loco sui potestatem facerent, celerius, quam vestra opinio est, bellum confeciſſem.
6 *Sed exercitum tironum non audent in campum deducere, noſtrisque adhuc freti præſidiis, bellum ducunt. nam ſingulas ciuitates circumſident, inde ſibi commeatus capiunt. Quare & ciuitates noſtrarum partium conſeruabo, & bellum primo quoque tempore conficiam. Cohortes animo habeo ad vos mittere. Profecto noſtro commeatu priuati, neceſſario ad dimicandum deſcen-*
XXVII *dent.* Inſequenti tempore cum noſtri temere in opere diſtenti eſſent, equites in oliueto,
2 dum lignantur, interfecti ſunt aliquot. Serui transfugerunt, qui nuntiauerunt a. d. III nonarum Martii prœlio, ad Soritiam quod factum eſt, ex eo tempore metum eſſe magnum, & At-
3 tium Varum circum caſtella præeſſe. Eo die Pompeius caſtra mouit; & circa Hiſpalim in o-
4 liueto conſtitit. Cæſar prius quam eodem eſt profectus, luna hora circiter VI viſa eſt. ita caſtris motis Vcubim, præſidium, quod Pompeius reliquit, iuſſit vt incenderent, & deuſto oppido
5 in caſtra maiora ſe reciperent. Inſequenti tempore Ventiſponte oppidum cum oppugnare cœpiſſet, deditione facta, iter fecit in Carrucam, contra

6. *bellum ducunt*] Vide ſupra cap. 8. ſect. 1.

CAP. XXVI. 2. *ad Soritiam*] Non puto alium locum eſſe, quam qui ſupra cap. 24. dicitur *Soricaria*.

3. *& circa Hiſpalim*] vrbem nobilem ad Bætin, quæ nunc Seuilla eſt.

5. *Ventiſponte oppidum*] inter Hiſpalim & Mundam. Ceterum de ſitu ignorantur.

iter fecit in Carrucam] ignobilis locus eiusdem tractus.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0734
DFG

tra Pompeium castra posuit. Pompeius oppidum, quod contra sua præsidia portas clausisset, incendit; milesque, qui fratrem suum in castris iugulasset, interceptus est a nostris, & fuste percussus. Hinc itinere facto, in campum Mundensem cum esset ventum, castra contra Pompeium constituit. Sequenti die cum iter facere Cæsar cum copiis vellet, renuntiatum est ab speculatoribus, Pompeium de tertia vigilia in acie stetisse. Hoc nuntio adlato, vexillum proposuit. Ideirco enim copias eduxerat, quod Vrsaonensium ciuitati [fuissent fautores] antea litteras miserat, Cæsarem nolle in conuallem descendere, quod maiorem partem exercitum tironum haberet. Hæ litteræ vehementer confirmabant mentes oppidanorum. Ita, hac opinione fretus, totum se facere posse existimabat. Etenim & natura loci defendebatur, & ipsius oppidi munitione, vbi castra habuit constituta. Namque, vt superius demonstrauimus, loca excellentia tumulis contineri; interim nulla planitia diuidit. Sed ratione nulla placuit taceri id, quod eo incidit tempore. Planities inter vtraque castra intercedebat, circiter millia passuum v, vt auxilia Pompeii duabus defenderentur rebus, oppidi excelsi, & loci natura. Hinc dirigens proxima planities æqua-

6 XXVIII 2 3 4 XXIX 2

ba-

6. *in campum Mundensem*] Munda oppidum Bæticæ haud longe a mari positum, quod vltimum Cæsaris prœlium, cum Pompeii filiis commissum, nobilitauit.

CAP. XXVIII. 4. *nulla planitia diuidit*] vt supra

batur, cuius decursum antecedebat riuus, qui ad eorum accessum summam efficiebat loci iniquitatem. Nam paluſtri & voraginoſo ſolo currebat ad dextram partem: & Cæſar, cum aciem directam vidiſſet, non habuit dubium, quin media planitie in æquum ad dimicandum aduerſarii procederent. hoc erat in omnium conſpectu. Huc accedebat, vt locus ille planitie equitatum ornaret, & diei ſolisque ſerenitas, vt mirificum & optandum tempus prope ab diis immortalibus illud tributum eſſet ad prœlium committendum. Noſtri lætari, non nulli etiam timere, quod in eum locum res fortunæque omnium deducerentur, vt, quidquid poſt horam caſus tribuiſſet, in dubio poneretur. Itaque noſtri ad dimicandum procedunt, id quod aduerſarios exiſtimabamus eſſe facturos. Qui tamen a munitione oppidi ∞ paſſibus longius non audebant procedere, in quo ſibi prope murum aduerſarii conſtituebant. Itaque noſtri procedunt, interdum æquitas loci aduerſarios efflagitabat, vt tali conditione contenderent ad victoriam. neque tamen illi a ſua conſuetudine diſcedebant, vt aut ab excelſo loco, aut ab oppido, diſcederent. Noſtri pede preſſo propius riuum cum appropinquaſſent, aduerſarii patrocinari loco iniquo non XXX deſinunt. Erat acies XIII aquilis conſtituta,

cap. 4 ſect. 2. De qua forma diximus ad Cæſar. Civil. 1 cap. 43. Adde Hirt. Afr. c. 51 ſ. 2.

CAP. XXX. 1. *Erat acies* XIII *aquilis*] tredecim legionibus. Signum pro ſignato. Supra cap. 7. noſter

ta, quæ lateribus equitatu tegebatur, cum leui armatura millibus VI, præterea auxiliares accedebant prope alterum tantum. Nostra præsidia LXXX cohortibus, & IIX millibus equitum. Ita, 2
cum in extrema planitie iniquum in locum nostri appropinquassent, paratus hostis erat superior, vt transeundi iter vehementer esset periculosum. Quod cum a Cæsare esset animad- 3
uersum, ne quid temere culpa sua sequius admitteretur, eum locum definire cœpit. Quod 4
cum hominum auribus esset obiectum, molestè & acerbè accipiebant, se impediri, quo minus prœlium conficere possent. Hæc mora aduersarios alacriores efficiebat, Cæsaris copias timore impediri ad committendum prœlium. Ita 5
se efferentes iniquo loco, sui potestatem faciebant, vt magno tamen periculo acceſſus eorum haberetur. Hic decumani suum locum cornu 6
dextrum tenebant, sinistrum III & V legio, itemque cetera auxilia & equitatus. prœlium, clamore facto, committitur. Hic etsi vir- XXXI
tute nostri antecedebant, aduersarii loco superiore defendebantur acerrime, & vehemens fiebat ab vtrisque clamor, telorumque missus, concursus, sic, vt prope nostri diffiderent vic-

to-

---

ad eumdem modum: *Aquilas habuit & signa* XIII *legionum.*

3. *eum locum definire cœpit*] determinare, quousque milites progrediantur; & prohibere, ne quis vltro pergeret.

6. *decumani*] legio decima, quam maximi Cæsar faciebat, vt ex bello Gallico liquet.

2 ctoriæ. congressus enim & clamor, quibus
rebus maxime hostes conterrentur, in collatu pa-
3 ri erant conditione. itaque ex vtroque gene-
re pugnæ, cum parem virtutem ad bellandum
contulissent, pilorum missu fixa cumulatur &
4 concidit aduersariorum multitudo. dextrum
demonstrauimus decumanos cornu tenuisse, qui,
etsi erant pauci, tamen propter virtutem, ma-
gno aduersarios timore eorum opera adficiebant
quod suo loco hostes vehementer premere cœ-
perunt, vt ad subsidium, ne ab latere nostri oc-
cuparent, legio aduersariorum transduci cœ-
5 pta sit ad dextrum. Quæ simul est mota, equi-
tatus Cæsaris sinistrum cornu premere cœpit.
at ii eximia virtute prœlium facere incipiunt,
vt locus in acie ad subsidium veniendi non da-
6 retur. Ita, cum clamori esset intermistus gemitus,
gladiorumque crepitus auribus oblatus, imperi-
7 torum mentes timore præpediebat. Hic, vt
ait Ennius, *pes pede premitur, armis teruntur*
arma, aduersariosque vehementissime pugnan-
tes nostri agere cœperunt; quibus oppidum fu-
8 it subsidio. Ita ipsis Liberalibus fusi fugatique
non superfuissent, nisi in eum locum confu-
gis-

CAP. XXXI. 4. *ne ab latere nostri occuparent*] Ex Thuani duobus Mss. emendauit Goduinus, etiam sensu postulante. Vulgo *occuparentur*.

8. *ipsis Liberalibus*] Liberalia Libero patri, id est Baccho sacer dies, XVI kal. Aprilis. Ouidius Fast. III vers. 713.

Tertia post idus lux est celeberrima Baccho.

Cicero lib. XII epist. XXV ad Cornificium: *Liberalibus litteras accepi tuas.*

gissent, ex quo erant egressi; in quo prœlio
ceciderunt millia hominum circiter xxx, & si 9
quid amplius; præterea Labienus, Attius Varus: quibus occisis, vtrisque funus est factum: itemque equites Romani, partim ex vrbe, partim ex prouincia, ad millia III. Nostri desi- 10
derati ad hominum ∞ partim peditum, partim equitum, saucii ad D. aduersariorum aquilæ sunt ablatæ XIII, & signa & fasces: præterea duces belli XVII capti sunt. Hos habuit XXXII
res exitus. Ex fuga hac cum oppidum Mundam sibi constituissent præsidium, nostri cogebantur necessario eos circumuallare. Ex ho- 2
stium armis, pro cæspite cadauera collocabantur, scuta & pila pro vallo, insuper occisi, & gladii, & mucrones, & capita hominum ordinata, ad oppidum conuersa vniuersa hostium timorem, virtutisque insignia* proposita viderent, & vallo circumcluderentur aduersarii ita Galli tragulis iaculisque oppidum ex hostium cadaueribus sunt circumplexi, oppugnare cœperunt. Ex hoc prœlio Valerius adolescens, 3
Cordubam cum paucis equitibus fugiens, Sex. Pompeio, qui Cordubæ fuisset, rem gestam refert. Cognito hoc negotio, quos equites, 4
quod pecuniæ secum habuit, eis distribuit, & oppidanis dixit, se de pace ad Cæsarem proficisci, & secunda vigilia ab oppido discessit. Cn. 5
Pompeius autem cum equitibus paucis non nullisque peditibus ad nauale præsidium par-

CAP. XXXII. 2. *hostium timorem virtutisq. insignia*] Mutila hæc & vicina, asteriscis notata a criticis.

parte altera contendit Carteiam, quod oppidum
6 abest a Corduba millia passuum CLXX. Quo
cum ad octauum milliarium veniisset, P. Caluitius, qui castris antea Pompeii præpositus esset, eius verbis nuntium mittit, cum minus belle haberet, vt mitteret lecticam, qua in oppidum deferri posset. Litteris missis, Pompeius Carte-
7 iam defertur. Qui illarum partium fautores essent, conueniunt in domum, quo erat delatus: qui arbitrati sunt clanculum veniisse, vt ab eo, quæ vellent, de bello requirerent. Cum frequentia conueniisset, de lectica Pompeius
XXXIII eorum in fidem confugit. Cæsar ex prœlio, munitione circumdata, Cordubam venit, qui ex cæde eo refugerant, pontem occupaue-
2 runt. Cum eo esset ventum, conuiciari cœperunt, nos ex prœlio paucos supersse, quo confugeremus. Ita pugnare cœperunt de ponte.
3 Cæsar flumen transiecit, & castra posuit. Scapula, totius seditionis familiæ & libertinorum caput, ex prœlio Cordubam cum veniisset, fa-
mi-

5. *contendit Carteiam*] Carteia ad fretum Herculeum sita.

6. *castris antea Pompeii -- eius verbis*] Cn. Pompeii, fratris maioris.

CAP. XXXIII. 1. *Munitione circumdata*] Mundæ oppido.

3. *Scapula totius seditionis familiæ caput*] Scapula hic Trebonium, Cæsaris præfectum, expulerat, omnemque Bæticam perduxerat ad seditionem. Cicero lib. IX epist. XIII ad Dolabellam: *bellum commotum a Scapula.* Vide quæ nos ad illam epistolam notauimus ex Dione, qui lib. XLIII p. 218 hæc persequitur.

miliam & libertos conuocauit, pyram sibi exstruxit, cœnam adferri quam opimam imperauit, item optimis insternendam vestimentis, pecuniam & argentum in præsentia familiæ donauit. Ipse de tempore cœnauit, vinum & nardum idemtidem sibi infudit. Ita nouissimo tempore seruum iussit & libertum, qui fuisset eius concubinus, alterum se iugulare, alterum pyram incendere. Oppidani autem, simul Cæsar castra XXXIV contra oppidum posuit, discordare cœperunt; vsque eo, vt clamor in castra nostra peruenireret, fere inter Cæsarianos & inter Pompeianos. Erant hic legiones, quæ ex perfugis conscriptæ, partim oppidanorum serui, qui erant a Sex. Pompeio manumissi, tunc in Cæsaris aduentum descendere cœperunt. legio XIII oppidum defendere cœpit: nam, cum iam repugnarent, turres ex parte & murum occuparunt. Denuo legatos ad Cæsarem mittunt, vt sibi legiones subsidio intromitteret. Hoc cum animaduerterent homines fugitiui, oppidum incendere cœperunt. Qui superati a nostris, sunt interfecti hominum millia XXII, præterquam extra murum qui perierunt. Ita Cæsar, oppido potitus; dum hic detinetur ex prœlio, quos circummunitos superius demonstrauimus, eruptionem fecerunt: &

4. *cœnam adferri quam opimam*] Sic morituri quidam faciebant, vt inter lautitias exirent ex vita. De Iuba & Petreio idem tradidit Florus IV, 2.

5. *vinum & nardum*] Sic in tribus Mss. Goduinus inuenit: sic & veteres impressi. Posteriores, *resinam & nardum*.

CAP. XXXIV. 5. *quos circummunitos superius demonstr.*]

& bene multis interfectis, in oppidum sunt re-
XXXV dacti. Cæsar Hispalim cum contendisset,
legati deprecatum venerunt. Ita cum oppidum
sese tueri dixisset, Caninium legatum cum præ-
2 sidio intromittit. Ipse castra ad oppidum po-
nit. Erat bene magnum intra Pompeianas par-
tes præsidium, quod Cæsaris præsidium rece-
ptum indignabatur, clam quemdam Philonem,
illum, qui Pompeianarum partium fuisset de-
fensor acerrimus. Is tota Lusitania notissimus
3 erat. Hic, clam præsidio in Lusitaniam pro-
ficiscitur, & Cæcilium Nigrum, nomine Bar-
barum, ad Lenium conuenit; qui bene ma-
4 gnam manum Lusitanorum haberet. Rursus
in Hispalim oppidum denuo noctu per murum
recipitur, præsidium vigilesque iugulant. Por-
tas præcludunt, de integro pugnare cœpe-
XXXVI runt. Dum hæc geruntur, legati Car-
teienses renuntiarunt, quod Pompeium in pote-
state haberent: quod ante Cæsari portas præclu-
sissent, illo beneficio suum maleficium existi-
mabant se lucrifacere. Lusitani Hispali pugna-
2 re nullo tempore desistebant. Quod Cæsar
cum animaduerteret, si oppidum capere con-
tenderet, vt homines perditi incenderent, &
mœnia delerent, Ita consilio habito noctu, pa-
titur

Mundenses munitione circumdederat Cæsar. *c.* 33. *sect.* 1.

CAP. XXXV. 2. *clam quemdam Philonem*] supplet Goduinus *mittit*.

ad Lenium conuenit] Ignoti oppidi nomen *Lenium*.

CAP. XXXVI. 1. *Lusitani Hispali pugnare*] Goduinus ita ex duobus codd. Thuani: Vulgati, *Hispalim op-*

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0742
DFG

titur Lusitanos eruptionem facere: id quod consulto non existimabant fieri. ita irrumpendo naues, quæ ad Bætim flumen fuissent, incendunt. Nostri, dum incendio detinentur, illi profugiunt, & ab equitibus conciduntur. 3
Quo facto, oppido recuperato, Astam iter facere cœpit. ex qua ciuitate legati ad deditionem venerunt, Mundensesque, qui ex prœlio in oppidum confugerant, cum diutius circumsiderentur, bene multi deditionem faciunt; &, cum essent in legionem distributi, coniurant inter se, vt noctu signo dato, qui in oppido fuissent, eruptionem facerent: illi cædem in castris administrarent. Hac re cognita, insequenti nocte, vigilia tertia, tessera data, extra vallum omnes sunt concisi Mundenses duces. 4 5
Cæsar in itinere reliqua oppida oppugnat, quæ propter Pompeium dissentire cœperunt: pars erat, quæ legatos ad Cæsarem miserat, pars, qui Pompeianarum partium essent fautores. Seditione concitata, partes occupant, cædes fit magna, saucius Pompeius naues xxx occupat longas, & profugit. Didius, qui Gadis classi præfuisset, ad quem simul nuntius adiatus est, confestim sequi cœpit, partim peditatibus & XXXVII 2

pugnare. At intus erant & recepti in vrbem. Qui ergo illam oppugnare potuerunt?

4. *oppido recuperato*] Hispali, a Lusitanis nuper intercepta.

Astam iter facere] vide supra cap. 26. sect. 2.

CAP. XXXVII. 2. *Didius, qui Gadis classi præfuisset*] Alii dixissent *Gadibus*, vt ipse noster cap. 41. item *præfucrat.*

& equitatibus ad persequendum celeriter iter
3 faciens. Item IV die nauigatione confecta, in-
sequuntur, qui imparati a Carteia profecti si-
ne aqua fuissent, ad terram applicant. Dum
aquantur, Didius classe occurrit, naues incen-
XXXVIII dit, non nullas capit. Pompeius cum paucis
profugit; & locum quendam, munitum natu-
ra, occupat. Equites & cohortes, quæ ad per-
sequendum missæ essent, speculatoribus antemis-
sis certiores fiunt, diem & noctem iter faciunt,
2 Pompeius humero & sinistro crure vehementer
erat saucius. Huc accedebat, vt etiam talum
intorsisset: quæ res maxime impediebat. Ita
lectica a turre qua esset adlatus, in ea ferebatur.
3 Lusitanus more militari, cum a Cæsaris præsidio
fuisset conspectus, celeriter equitatu cohorti-
busque circumcluditur. Erat accessus loci diffi-
4 cultas. Nam idcirco, quod propter suos a nostro
præsidio fuisset conspectus, celeriter munitum
locum natura ceperat sibi Pompeius, quem vix
magna multitudine deducti homines ex supe-
5 riore loco defendere possent. Subeunt in ad-
uentu nostri, depelluntur telis. Quibus ceden-
6 tibus, cupidius insequebantur aduersarii, &
confestim tardabant ab accessu. Hoc sæpius fa-
cto animaduertebatur, nostro magno id fieri
periculo. Opere circummunire instituit, pari
autem & celeri festinatione circum munitiones
in iugo dirigunt, vt æquo pede cum aduersa-
riis congredi possent. A quibus cum anim-
aduersum esset, fuga sibi præsidium capi-
XXXIX uut. Pompeius, vt supra demonstra-

ui-

animus, saucius & intorto talo, idcirco tardabatur ad fugiendum: itemque propter loci difficultatem, neque equo, neque vehiculo saluti suæ præsidium parare poterat. Cædes a nostris vndique administrabatur, excluſa munitione, amissisque auxiliis. Ad conuallem autem atque exesum locum in spelunca Pompeius se occultare cœpit, vt a nostris non facile inueniretur, nisi captiuorum indicio. Ita ibi interficitur. Cum Cæsar gradiebatur Hispalim, pridie id. Aprilis caput adlatum, & populo datum est in conspectum. Interfecto Cn. Pompeio adolescente, Didius, quem supra demonstrauimus, illa adfectus lætitia, proximo se recepit castello, non nullasque naues ad reficiendum subduxit. Lusitani, qui ex pugna superfuerunt, ad signum se receperunt, & bene magna manu comparata, ad Didium se reportant. Huic etsi non aberat diligentia ad naues tuendas, tamen nonnunquam ex castello propter eorum crebras excursiones eiiciebatur, & sic prope quotidianis pugnis insidias ponunt, & tripartito signa distribuunt. erant parati, qui naues incenderent, incensisque qui subsidium repeterent, ii sic dispositi erant, vt a nullo conspectu omnium ad pugnam contenderet. Ita cum ex castello Didius ad propellendum processisset cum copiis, signum a Lusitanis tollitur, naues incenduntur, simulque, qui in castello ad pugnam processerant, eodem signo fugientes latrones dum

2 3 XL 2 3 4 5

CAP. XL. 2. *Lusitani, qui ex pugna*] supple, tumultuaria ad Hispalim, c. 36, *superfuerunt*.

dum persequuntur, a tergo insidiæ clamore sub-
6 lato circumueniunt. Didius magna cum virtute
cum compluribus interficitur: non nulli ea pu-
7 gna scaphas, quæ ad litus fuerant, occupant.
Item complures nando, ad naues, quæ in salo fue-
runt, se recipiunt, ancoris sublatis, pelagus re-
mis petere cœperunt. Quæ res eorum vitæ sub-
sidio fuit. Lusitani præda potiuntur. Cæsar Ga-
XLI dibus rursus ad Hispalim recurrit. Fa-
bius Maximus, quem ipse ad præsidium oppu-
gnandum reliquerat, operibus assiduis, hostes-
que circum sese intercluſi, inter se decernere,
facta cæde bene magna, eruptionem faciunt,
2 Nostri ad oppidum recuperandum occasionem
non prætermittunt, & reliquos viuos capiunt, ac
deinde Vrsaonem proficiscuntur; quod oppidum
magna munitione continebatur, sic, ut ipse
locus, non solum opere, sed etiam natura edi-
3 tus, ab oppugnando hostem auerteret. Hoc
acciderat, quod aqua, præterquam in ipso op-
pido, non erat: nam circumcirca riuus nusquam
reperiebatur propius millia passuum II x. Quæ
4 res magno erat adiumento oppidanis. Tum
præterea accedebat, vt agger, materiesque, vnde
solitæ sunt turres agi, propius millia passuum
VI non reperiebantur. Ac Pompeius, vt op-
pi-

CAP. XLI. 1. *quem ipse ad præsidium oppugnandum*] Sic veteres libri Ven. Bas. Gryph. & cod. MS. quem Goduinus vidit: alii *ad Mundam præsidium opp.* manifesto mendo. Præsidium autem oppidi Mundæ erat: quod glossema ex margine receptum fuit.

3. *ab oppugnando auerteret*] Goduinus ita. Alii, *ad oppugnandum hostem aduerteret.*

pidi oppugnationem tutiorem efficerer, omnem materiem circum oppidum succisam intro congessit. Ita necessario diducebantur nostri; vt a 5
Munda, quam proxime ceperant, materiem illo deportarent. Dum hæc ad Mundam geruntur XLII
& Vrsaonem, Cæsar, cum a Gadibus ad Hispalim se recepisset, insequenti die, concione aduocata, commemorat, *Initio quæsturæ suæ eam prouinciam ex omnibus prouinciis peculiarem sibi constitisse, &, quæ potuisset, eo tempore beneficia largitum esse. Insequenti prætura ampliato honore, vectigalia, quæ Metellus imposuisset, a senatu petisse, & eis pecuniis prouinciam liberasse: simulque, patrocinio suscepto, multis legibus ab se in senatum inductis, simul publicas priuatasque causas, multorum inimicitiis susceptis, defendisse: suo item in consulatu absentem, quæ potuisset commoda prouinciæ tribuisse: eorum omnium commodorum esse & immemores, & ingratos in se & in populum R. hoc bello & in præterito tempore cognosse. Vos iure gentium,* inquit, *& ciuium R. institutis cognitis, more barbarorum populi R. magistratibus sacrosanctis manus sæpe & sæpius attulistis; luce clara Cassium in medio foro nefarie interficere voluistis. Vos ita pacem semper odistis,* 2 3 4 5

CAP. XLII. 2. *Initio quæsturæ*] Quæstori Cæsari vlterior Hispania obuenerat: quam etiam obiuit. *Sueton. c. 7.*

Insequenti prætura] Ex prætura etiam vlteriorem sortitus Hispaniam, ner vero in eam profectus est: absens vero profuit. *Sueton. c. 18.*

4. *Cassium in medio foro nefarie*] Lege de Alexandrino bello, quod Hirtius scripsit, cap. 52.

stis, vt nullo tempore legiones desint Populi R. in hac
prouincia haberi: apud vos beneficia pro maleficiis
maleficia pro beneficiis habentur. Ita neque in otio
concordiam, neque in bello virtutem
6 *vllo tempore retinere potuistis. Priuatus ex fuga*
Cn. Pompeius adolescens a vobis receptus, fasces
imperiumque sibi arripuit. Multis interfectis ciuibus,
auxilia contra populum R. comparauit: agros
vestramque prouinciam vestro impulsu
7 *depopulauit: In quo vos victores existimabatis?*
An me deleto, non animaduertebatis, x habere
legiones populum R. quæ non solum vobis obsistere,
sed etiam cælum diruere possent? quorum laudibus
& virtute

Desunt reliqua.

C. IVLII CAESARIS FRAGMENTA EX LIBRIS EPISTOLARVM AD M. T. CICERONEM.

CAESAR IMP. S.D. CICERONI IMP.

Quum Furnium nostrum tantum vidissem, neque loqui, neque audire me commode potuisset, quum properarem, atque essem in itinere, præmissis iam legionibus; præterire tamen non potui, quin & scriberem ad te, & illum mitterem, gratiasque agerem. etsi hoc officium & feci sæpe, & sæpius mihi facturus videor: ita de me mereris. in primis a te peto, quoniam confido me celeriter ad vrbem venturum, vt te ibi videam; vt tuo consilio, gratia, dignitate, ope omnium rerum vti possim. Ad propositum reuertar: festinationi meæ breuitatique litterarum ignoscas. reliqua ex Furnio cognosces. Vale. *Ex Cic. lib.* IX *ad Attic. epist.* VI.

CAE-

CAESAR IMP. CICERONI IMP. S.

Recte auguraris de me (bene enim tibi cognitus sum) nihil a me abesse longius crudelitate. atque ego quum ex ipsa re magnam capio voluptatem, tum, meum factum probari abs te, triumpho gaudio: neque illud me mouet, quod ii, qui a me dimissi sunt, discessisse dicuntur, vt mihi rursus bellum inferrent. nihil enim malo, quam & me mei similem esse, & illos sui. Tu velim mihi ad vrbem præsto sis, vt tuis consiliis atque opibus, vt consueui, in omnibus rebus vtar. Dolabella tuo nihil mihi scito esse iucundius. hanc adeo habebo gratiam illi: neque enim aliter facere potuit. tanta eius humanitas, is sensus, ea in me est benevolentia. Vale. *Ex Cic. lib.* IX *ad Attic. epist.* XVI.

CAESAR IMP. CICERONI IMP. S.

Etsi te nihil temere, nihil imprudenter facturum iudicarem; tamen permotus hominum fama, scribendum ad te existimaui, & pro nostra beneuolentia petendum, ne quo progredereris inclinata iam re, qua integra etiam progrediendum tibi non existimasses, namque & amicitiæ grauiorem iniuriam feceris, & tibi minus commode consulueris, si non fortunæ obsecutus videbere (omnia enim secundissima nobis, aduersissima illis accidisse videntur), nec caussam secutus (eadem enim tum fuit, quum ab eorum consiliis abesse iudicasti), sed meum aliquod factum condemnasse: quo mihi grauius abs te nihil accidere potest: quod ne facias, pro jure nostræ amicitiæ a te peto. Postremo, quid viro bono, & quieto, & bono ciui magis conuenit, quam abesse a ciuilibus controuersiis? quod non nulli quum probarent, periculi caussa sequi non potuerunt, tu, explorato & vitæ meæ testimonio, & amicitiæ iudicio, neque tutius neque honestius reperies quidquam, quam ab omni contentione abesse. XV kal. Mai. ex itinere. Vale. *Ex Cic. lib.* X *ad Attic. epist.* VIII.

M. Orfium quem mihi commendas, vel regem Gal-

liæ

liæ faciam, vel Leptæ legatum: si vis tu, ad me alium mitte, quem ornem. *Ex Cic. lib.* VII *ad Fam. epist.* V *ad Cæs.*

Neque pro cauto ac diligente se castris continuit. *Ex Charis. lib.* I.

Quid quæris, quid Cæsar ad me scripserit? quod sæpe; gratissimum sibi esse, quod quierim: oratque in eo vt perseuerem. *Ex Cic. lib.* VIII *ad Attic. ep.* XI.

De tribunatu quod scribis, ego vero nominatim petiui Curtio, & mihi ipse Cæsar nominatim Curtio paratum esse rescripsit. *Ex Cic. lib.* III *ad Quintum fratrem epist.* I. *cap.* III.

Quod quidem propemodum videor, ex Cæsaris litteris, ipsius voluntate facere posse: qui negat neque honestius neque tutius mihi quidquam esse, quam ab omni contentione abesse. *Ex Cic. lib.* X *ad Attic. epist.* IX

Cæsar mihi ignoscit per litteras, quod non venerim; seseque in optimam partem id accipere dicit. Facile patior, quod scribit, secum Tullum & Seruium questus esse, quia non idem sibi quod mihi remisisset. --- sed tamen exemplum misi ad te Cæsaris litterarum. *Ex Cic. lib.* X. *ad Attic. epist.* III.

Sestius apud me fuit, & Theopompus pridie venisse a Cæsare narrabat litteras: hoc scribere, sibi certum esse Romæ manere; cautamque eam adscribere, quæ erat in epistola nostra, ne se absente leges suæ negligerentur, sicut esset neglecta sumptuaria. *Ex Cic. lib.* XIII *ad Attic. epist.* VIII.

Sed heus tu, celari videor a te, quomodonam, mi Frater, de nostris versibus Cæsar? Nam primum librum se legisse scripsit ad me ante: & prima, sic, vt neget se ne Græca quidem meliora legisse. Reliqua ad quemdam locum παθυμώτερα hoc enim vtitur verbo &c. *Ex Cic. lib.* II *ad Quintum fratrem, epist. vlt.*

Ex Britannia Cæsar ad me kal. Septemb. dedit litteras, quas ego accepi A. D. IV. kal. Octob. satis commodas de Britannicis rebus: quibus, ne admirer, quod a te nullas acceperim, scribit se fine tefuisse cum

ad

ad mare accesserit, &c. *Ex Cic. lib.* III *ad Quintum fratrem epist.* I. *extrema.*

Quum hanc iam epistolam complicarem, tabellarii a vobis venerunt A. D. XI kal. Septemb. vicesimo die. O me sollicitum! quantum ego dolui in Cæsaris suauissimis litteris. sed quo erant suauiores, eo maiorem dolorem illius ille casus afferebat. *Ex Cic. lib.* III *ad Quintum fratrem epist.* I *cap.* V.

EX EPISTOLIS AD C. OPPIVM ET BALBVM CORNELIVM.

CAESAR OPPIO ET CORNELIO S.

Gaudeo mehercule vos significare litteris, quam valde probetis ea, quæ apud Corfinium sunt gesta. consilio vestro vtar libenter, & hoc libentius, quod me sponte facere constitueram, vt quam leniſſimum me præberem, & Pompeium, dare operam, vt reconciliarem. tentemus hoc modo, si possumus omnium voluntates recuperare, & diuturna victoria vti: quoniam reliqui diuturnitate odium effugere non potuerunt, neque victoriam diutius tenere præter vnum L. Sullam, quem imitaturus non sum. hæc noua sit ratio vincendi; vt misericordia, & liberalitate nos muniamus. id quemadmodum fieri possit, non nulla mihi in mentem veniunt, & multa reperiri possunt. de his rebus, rogo vos, vt cogitationem suscipiatis. Cn. Magium, Pompeii præfectum, deprehendi: scilicet meo instituto vsus sum & eum statim missum feci. Iam duo præfecti fabrûm Pompeii in meam potestatem venerunt, & a me missi sunt. si voleri gratî esse, debebunt Pompeium hortari, vt malit mihi esse amicus, quam iis, qui & illi & mihi semper fuerunt inimicissimi: quorum artificiis effectum est, vt resp. in hunc statum peruenirer. *Ex Cic. lib.* IX *ad Attic. epist.* VIII.

CAESAR OPPIO & CORNELIO S.

A. D. VII Id. Mart. Brundisium veni: ad murum castra posui. Pompeius est Brundisii: misit ad me Cn. Ma-

Magium de pace. quæ visa sunt respondi. hoc vos statim scire volui. Quum in spem venero, de compositione aliquid me conficere, statim vos certiores faciam. *Ex Cic. lib.* IX *ad Att. epist.* XIII.

De Cæsare fugerat me ad re scribere. Video enim quas tu litteras exspectaris. Sed ille scripsit ad Balbum, fasciculum illum epistolarum, in quo fuerat & mea, & Balbi, totum sibi aqua madidum redditum esse: vt ne illud quidem sciat, meam fuisse aliquam epistolam. sed ex Balbi epistola pauca verba intellexerat, ad quæ rescripsit his verbis: De Cicerone video te quiddam scripsisse, quod ego non intellexi: quantum autem coniectura consequebar, id erat huiusmodi, vt magis optandum quam sperandum putarem. Itaque postea misi ad Cæsarem eodem illo exemplo litteras. Iocum autem illius de sua egestate ne sis aspernatus. &c. *Ex Cic. lib.* II *ad Quintum fratrem, epist.* XII.

Libri sunt epistolarum C. Cæsaris ad C. Oppium & Balbum Cornelium, qui res eius absentis curabant. in his epistolis quibusdam in locis inueniuntur litteræ singulariæ, sine coagmentis syllabarum, quas tu putes positas incondite. nam verba ex his litteris confici nulla possunt. erat autem conuentum inter eos clandestinum, de commutando situ litterarum, vt inscriptio quidem alia aliæ locum & nomen teneret: sed in legendo locus cuique suus & potestas restitueretur, ---est adeo Probi Grammatici commentarius satis curiose factus, de occulta litterarum significatione epistolarum C. Cæsaris scriptarum. *Ex Gellii lib.* XVII *cap.* IX.

EX EPISTOLA AD Q. PEDIVM.

CAESAR Q. PEDIO S.

Pompeius se oppido tenet: nos ad portas castra habemus: conamur opus magnum, & multorum dierum, propter altitudinem maris: sed tamen nihil est, quod potius faciamus. ab vtroque portus cornu moles iacimus,

mus, vt aut illum quam primum transiicere, quod habet Brundisii copiarum, cogamus, aut exitu prohibeamus. *Ex Cic. ad Attic. lib.* XI *epist.* XIV.

EX EPISTOLA AD PISONEM.

Locellum tibi signatum remisi, *Ex Char. lib.* I.

EX LIBRO EPISTOLARVM AD ANTONIVM.

Nam ad me misit Antonius exemplum Cæsaris ad se litterarum, in quibus erat, se audiuisse, Cæsarem, & L. Metellum, in Italiam venisse, Romæ vt essent palam: id sibi non placere; ne qui motus ex eo fierent: prohiberique omnes Italia, nisi quorum ipse caussam cognouisset. deque eo vehementius erat scriptum. *Ex Cic. ad Attic. lib.* XI *epist.* VII.

EX LIBRO EPISTOLARVM AD SERVILIVM.

P. Seruilius pater ex litteris quas sibi a Cæsare missas esse dicebat, significat valde te sibi gratum feciſſe, quod de sua voluntate erga Cæsarem humanissime diligentissimeque locutus esset. *Ex Cic. lib.* III *ad Quintum fratrem epist.* I *cap.* VI.

DE C. IVLII CAESARIS EPISTOLIS TESTIMONIA.

Epistolæ quoque eius ad senatum exstant: quas primus videtur ad paginas, & formam memorialis libelli conuertisse: cum antea consules & duces non nisi transuersa charta mitterent scriptas. exstant & ad Ciceronem; item ad familiares domesticis de rebus. in quibus si qua occultius perferenda erant, per notas scripsit, id est, sic structo litterarum ordine, vt nullum verbum effici posset quæ si quis inuestigare & persequi vellet, quartam elementorum litteram, id est, O pro A, & perinde reliquas commutet. *Ex Suet. in Cæs. cap.* LVI.

Scribere, & legere simul, dictare & audire solitum accepimus. epistolas vero tantarum rerum quaternas pariter librariis dictare, aut si nihil ageret, septenas. *Ex Plin. lib.* VII *cap.* XXV.

Ἐν ἐκείνῃ δὴ τῇ στρατείᾳ προσεξήσκησεν ἱππαζόμενος τὰς ἐπιστολὰς ὑπαγορεύειν, καὶ δυσὶν ὁμοῦ γράφουσιν ἐξαρκεῖν. ὡς δέ Ὄππιός φησι, καὶ πλείοσιν. λέγεται δὲ καὶ τὸ διὰ γραμμάτων τοῖς φίλοις ὁμιλεῖν, Καίσαρα πρῶτον μηχανήσασθαι. *Ex Plutarcho in Cæsare.*

EX ORATIONIBVS IN FVNERE IVLIAE ET CORNELIAE.

Quæstor Iuliam amitam, vxorem Corneliam, defunctas laudauit e more pro rostris. sed in amitæ quidem laudatione, de eius ac patris sui origine sic refert: Amitæ meæ Iuliæ maternum genus ab regibus ortum, paternum cum diis immortalibus coniunctum est, nam ab Anco Marcio sunt Marcii Reges: quo nomine fuit mater. a Venere Iulii, cuius gentis familia est nostra. Est ergo in genere & sanctitas regum, qui plurimum inter homines pollent, & cærimonia deorum, quorum ipsi in potestate sunt reges. *Ex Suet. in Cæs. c.* VI.

Ὅτε τῆς Μαρίᾳ γυναικὸς ἀποθανούσης, ἀδελφιδοῦς ὢν αὐτῆς, ἐγκώμιόν τε λαμπρὸν ἐν ἀγορᾷ διῆλθεν, καὶ περὶ τὴν ἐκφορὰν ἐτόλμησεν εἰκόνας Μαρίᾳ προθεσθαι. *Ex Plutarcho in Cæsare: qui addit,* τὸ μὲν ἐπὶ γυναιξὶ πρεσβυτέραις λόγοις ἐπιταφίοις διεξιέναι πάτριον ἦν Ρωμαίοις· νέαις δ' ἐκ ἦν ἔθ'. πρῶτος εἶπε Καίσαρ ἐπὶ τῆς ἑαυτῦ γυναικὸς ἀποθανούσης.

EX ORAT. PRO BITHYNIS.

C. Cæsar Pont. Max. in oratione, quam pro Bithynis dixit, hoc principio vsus est. Vel pro hospitio regis Nicomedis, vel pro horum necessitate, quorum res agitur, refugere hoc munus M. Vinici, non potui. nam neque hominum morte memoria deleri debet, quin a proximis retineatur; neque clientes sine summa infamia

famia deseri possunt, quibus etiam a propinquis nostris opem ferre instituimus. *Ex Gellii lib.* V *cap.* XIII.

Quid ergo? syngraphæ non sunt, sed res aliena est. *Ex Iulio Rufiniano de Figuris.*

EX ORAT. PRO LEGE PLAVTIA.

Reperi tamen in oratione C. Cæsaris, qua Plautiam rogationem suasit; necessitatem dictam pro necessitudine, id est, iure adfinitatis. verba hæc sunt: Equidem mihi videor pro nostra necessitate, non labore, non opera, non industria defuisse. *Ex Gell. lib.* XIII *cap.* III *& Nonio in voce* Necessitas.

EX ORAT. IN CN. DOLABELLAM.

Cæsar in Dolabellam actionis III Ibi isti, quorum in ædibus fanisque posita, & honori erant, & ornatu. In libris quoque Analogicis omnia istiusmodi sine *i* litteta dicenda censet. *Ex Gell. lib.* IV *cap.* XVI.

Nono decimo ætatis anno L. Crassus C. Carbonem, vno & vigesimo Cæsar Dolabellam, altero & trigesimo Asinius Pollio Catonem, non multo ætatem antecedens Caluus Vatinium, iis orationibus insecuti sunt, quas hodieque cum admiratione legimus. *Ex Dialogo de oratoribus.*

Cæterum composita seditione ciuili, Cornelium Dolabellam Consularem & triumphalem virum repetundarum postulauit, absolutoque Rhodum secedere statuit. *Ex Suet. in Cæs. cap.* IV.

Diuus quoque Iulius, quam cælestis numinis, tam etiam humani ingenii perfectissimum columen, vim facundiæ propriæ expressit, dicendo in accusatione Cn. Dolabellæ, quem reum agit, extorqueri sibi caussam optimam L. Cottæ patrocinio. *Ex Valer. Max. lib.* VIII *cap.* IX.

C. Cæsar Cn. Dolabellam accusauit, nec damnauit. *Ex Pediano in orat. pro Marco Scauro.*

Significat & Cæsarem, item adolescentem, in Dolabella reo ex Sicilia, qui quidem damnatus est quantum oportuit per Hortensium, *&c. Ex Pediano in Divin.*

Ἐπανελθὼν δ' εἰς Ῥώμην, Δολαβέλλαν ἔκρινε κακώσεως ἐπαρχίας, καὶ πολλὰ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος τῶν πόλεων μαρτυρίας αὐτῷ παρέσχον. ὁ μὲν ἓν Δολαβέλλας ἀπέφυγε τὴν δίκην. *Ex Plut. in Cæs.*

EX ORAT. AD MILITES.

Fama vero hostilium copiarum perterritos, non negando minuendove, sed insuper amplificando, ementiendoque confirmabat. itaque cum exspectatio aduentus Iubæ terribilis esset, conuocatis ad concionem militibus, Scitote, inquit, paucissimis his diebus regem affuturum cum x legionibus, equitum xxx, leuis armaturæ c millibus, elephantisque ccc. proinde desinant quidam quærere vltra, aut opinari: mihique, qui compertum habeo, credant: aut quidem vetustissima naue impositos quocumque vento in quascumque terras iubebo avehi. *Ex Suet. Cæs. c.* LXVI.

C. Cæsar apud milites de * incommodis eorum; Non frustrabo vos milites. *Ex Diomede lib.* I.

* *Alias*, commodis.

EX ORAT. PRO DECIO SAMNITE.

Nisi forte quisquam aut Cæsaris pro Decio Samnite, aut Bruti pro Deiotaro rege, ceterosque cuiusdam lenti luminis ac temporis libros legit, *&c. Ex Auctore Dial. de orator.*

EX ORAT. PRO SEXTILIO.

Quo enim nimbo, qua procella verborum, impium Sextilii caput obrui meretur? quod C. Cæsarem, a quo cum studiose, tum etiam feliciter grauissimi criminis reus defensus fuerat, *&c. Ex Val. Max. lib.* V, *c.* III.

EX ORAT. DE CONIVRATIS.

Catonem primum putat de animaduersione dixisse, quam omnes ante dixerant præter Cæsarem. & cum ipsius Cæsaris tam seuera fuerit, qui tum prætorio loco dixerit, *&c. Ex Cic. ad Attic. lib.* XII *ep.* XXI.

Sed Cæsar, vbi ad eum peruentum est, rogatus sententiam

tentiam a consule, huiuscemodi verba locutus est: Omnes homines, &c. *Ex Sallust. in Coniur.*

Ὁδὲ Καῖσαρ ἀναστὰς λόγον διῆλθεν πεφροντισμένον, ὡς ἀποκτεῖναι μὲν ἀκρίτους ἄνδρας ἀξιώματι καὶ γένει λαμπρούς, οὐ δοκεῖ πάτριον οὐδὲ δίκαιον εἶναι, μὴ μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης. εἰ δὲ φρουροῖντο δεθέντες ἐν πόλεσι τῆς Ἰταλίας, ἃς ἂν αὐτὸς ἕληται Κικέρων, μέχρι ἧς καταπολεμηθῇ κατακλίνας, ὕστερον ἐν εἰρήνῃ καὶ καθ' ἡσυχίαν περὶ ἑκάστου τὴν βουλὴν γνώναι παρέξῃ. ὅτου δὲ τῆς γνώμης Φιλανθρώπου φανείσης, καὶ τὸ λόγου δυνατῶς ἐπ' αὐτῇ ῥηθέντος, οὐ μόνον οἱ μετὰ τοῦτον ἀνιστάμενοι προσετίθεντο, πολλοὶ δὲ καὶ τῶν τὰς εἰρημένας γνώμας ἀπειπάμενοι πρὸς τὴν ἐκείνου κατέσησαν, ἕως ἐπὶ Κάτωνα τὸ πρᾶγμα καὶ Κάτυλον περιῆλθεν. *Ex Plutarch. in Cæs.*

DE C. IVLII CAESARIS ORATIONIBVS TESTIMONIA.

Tum Brutus: Orationes quidem eius mihi vehementer probantur, complures autem legi, &c. *Ex Cic. in Bruto cap.* LXXV.

Orationes aliquas reliquit, inter quas temere quædam feruntur. Pro Q. Metello, quam non immerito Augustus existimat magis ab actuariis exceptam, male subsequentibus verba dicentis, quam ab ipso editam. nam in quibusdam exemplaribus inuenio ne inscriptam quidem pro Metello, sed quam scripsit Metello, cum ex persona Cæsaris sermo sit, Metellum seque aduersus communium obtrectatorum criminationes, purgantis. apud milites quoque in Hispania idem Augustus orationem esse vix eius putat. quæ tamen duplex fertur, vna quasi priore habita prœlio, altera posteriore, quo Asinius Pollio ne tempus quidem concionandi habuisse eum dicit, subita hostium incursione. *Ex Sueton. in Cæs. cap.* LV.

EX LIBRIS IN CATONEM.

Reliquit & de Analogia duos libros, & Anticatones totidem. *Suet. in Cæs. c.* LVI.

EX LIB. I.

Cæsar in Anticatone priore: Vno enim excepto, quem alius modi vtque omnis natura finxit, suos quisque habet caros. *Priscianus bis lib.* VI *&* *lib.* VII *&* *lib.* XIII.

INCERTA EX IISDEM.

Erunt officia antelucana, in quæ incidere impune ne Catoni quidem licuit. quem tamen C. Cæsar ita reprehendit, vt laudet. describit enim eos, quibus obuius fuerit, cum caput ebrii retexissent, erubuisse. deinde adiicit: Putares non ab illis Catonem, sed illos a Catone deprehensos. Potuitne plus auctoritatis tribui Catoni, quam si ebrius tum venerabilis erat? nostræ tamen cœnæ vt apparatus & impendii sic temporis modus constet. neque enim hi sumus, quos vituperare ne inimici quidem possunt, nisi vt simul laudent. *Ex Plin. lib.* III *epist.* XII.

C. etiam Cæsar, grauis auctor linguæ Latinæ, in Anticatone: Vnius, inquit, arrogantiæ, superbiæque, dominatuque. *Ex Gell. lib.* IV *cap.* XVI.

DE C. IVLII CAESARIS IN CATONEM SCRIPTIS TESTIMONIA.

Qualis futura sit Cæsaris vituperatio contra laudationem meam, perspexi ex eo libro, quem Hirtius ad me misit, in quo colligit vitia Catonis, sed cum maximis laudibus meis: itaque misi librum ad Muscam, vt tuis librariis daret. volo enim eum diuulgari. *Ex Cic. ad Attic. lib.* XII *epist.* XL.

Hirtii epistolam si legeris, quæ mihi quasi πρόπλασμα videtur eius vituperationis, quam Cæsar scripsit de Catone. *Ex lib.* XII *ad Attic. ep.* XLI.

Cum mihi Balbus nuper in Lanuuino dixisset, se & Oppium scripsisse ad Cæsarem, me legisse libros contra Catonem, & vehementer probasse. *Ex lib.* XIII *ad Att. ep.* L.

Quibus omnibus generibus vsus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meum. *Ex Cic. in Topic. cap.* XXV.

M. Ci-

M. Ciceronis libro, quo Catonem cœlo æquauit, quid aliud dictator Cæsar, quam rescripta oratione velut apud iudices respondit? *Ex Tac.* IV *annal. c.* XXXIV.

Hisque vsum C. Cæsarem in vituperando Catone notaverit* Cicero. *Ex Quint. lib.* III *c.* VII* *in Topicis.*)

Vt Catonem Tullius laudans: & duobus voluminibus Cæsar accusans. *Ex Mart. Capell. lib.* V.

- - - quam sint duo Cæsaris Anticatones,

Ex Juven. Sat. VI *vers.* 337.

Πυθόμενος δὲ ὡς ἑαυτὸν ὁ ἀνὴρ διεργάσατο, δῆλος μετὰ ἦν δηχθεὶς, ἐφ' ᾧ δε, ἄδηλον· εἶπε δ' ἔν· ὦ Κάτων φθονῶ σοι τῶν θανάτε, καὶ γὰρ σύμοι τῆς σωτηρίας ἐφθόνησας· ὁ μὲν ἓν μετὰ ταῦτα γραφεὶς ὑπ' αὐτὸ πρὸς Κάτωνα τεθνεῶτα λόγος, ἐδοκεῖ πρᾴως ἔχοντος εἶδε εὐδιαλλάκτως σημεῖον εἶναι. πῶς γὰρ ἐφείσατο ζῶντος, εἰς ἀναίσθητον ἐγχέας ὀργὴν τοσαύτην. *Paullo post:* Καὶ τὸν λόγον ἐκεῖνον ἐκ ἐξ ἀπεχθείας, ἀλλὰ φιλοτιμίας πολιτικῆς συντετάχθαι διὰ τοιαύτην αἰτίαν. ἔγραψε Κικέρων ἐγκώμιον Κάτωνος, ὄνομα τῷ λόγῳ θέμενος Κάτωνα. καὶ πολλοῖς ὁ λόγος ἦν διὰ σπουδῆς, ὡς εἰκὸς, ὑπὸ τῦ δεινοτάτε τῶν ῥητόρων εἰς τὴν καλλίσην πεποιημένος ὑπόθεσιν. τῦτο ἠνία Καίσαρα, κατηγορίαν αὐτῦ νομίζοντα τὸν τῦ τεθνεῶτος δι' αὐτὸν ἔπαινον. ἔγραψεν ἓν πολλάς τινας κατὰ τῦ Κάτωνος αἰτίας συναγαγών. τὸ δὲ βιβλίον Ἀντικάτων ἐπιγέγραπται. καὶ σπουδασὰς ἔχῃ τῶν λόγων ἑκάτερος διὰ Καίσαρα καὶ Κάτωνα πολλούς. *Ex Plut. in Cæs.*

Λύτος δ' ὕν ὕστερον, ἐν τῇ πρὸς Κικέρωνα περὶ Κάτωνος ἀντιγραφῇ, παραλείπεται, μὴ στρατιωτικὸν λόγον ἀνδρὸς ἀντεξετάζειν πρὸς δεινότητα ῥήτορος ἐνφυᾶς, καὶ σχολὴν ἐπὶ τῦτο πολλὴν ἄγοντος. *Ex Plut. in Cæs.*

Ἐκ δὲ τύτε διετέλει τιμῶν καὶ φιλοφρονύμενος, ὥσε καὶ γράψαντι λόγον ἐγκώμιον Κάτωνος ἀντιγράφων τόν τε λόγον αὐτῦ καὶ τὸν βίον, ὡς μάλισα τῷ Περικλέες ἐοικότα καὶ θηρωμένῃς ἐταινεῖν. ὁ μὲν ἓν Κικέρωνος λόγος Κάτων. ὁ δὲ Καίσαρος, Ἀντικάτων γέγραπται. *Ex Plut. in Cic.*

EX LIBRIS DE ANALOGIA, AD M. T. CICERONEM.

Reliquit & de Analogia duos libros, *&c. Ex Suet. in Cæs. cap.* LVI.

EX LIB. I.

Quin etiam in maximis occupationibus cum ad te ipsum, inquit, in me intuens, de ratione Latine loquendi accuratissime scripserit, primoque in libro dixerit verborum delectum originem esse eloquentiæ: tribueritque, mi Brute, huic nostro, qui me de illo maluit quam se dicere, laudem singularem (nam scripsit his verbis, cum hunc nomine esset affatus): ac si cogitata præclare eloqui possent, non nulli studio, & vsu laborauerunt (cuius te pæne principem copiæ; atque inuentorem, bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum esse existimare debemus), hunc facilem & quotidianum noluisse sermonem, nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus, amice hercule, inquit, & magnifice te laudatum puto, quem non solum principem atque inuentorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, sed etiam bene meritum de populi Romani nomine & dignitate. *Ex Cic. in Bruto cap.* LXXII.

C. Cæsar ille perpetuus dictator, Cn. Pompeii socer, a quo familia & appellatio Cæsarum deinceps propagata est, vir ingenii præcellentis, sermonis præter alios suæ ætatis castissimi, in libris quos ad M. Ciceronem de Analogia scripsit, Arenas vitiose dici existimabat, quod Arena numquam multitudinis numero appellanda sit, sicuti neque Cœlum, neque Triticum. contra autem Quadrigas, etiamsi currus vnus equorum quatuor iunctorum vnum sit, pluratiuo semper numero dicendas putat, sicut Arma, & Mœnia, & Comitia, & Inimicitias, &c. *Paullo post*: Tunc prolato libro de Analogia primo verba hæc ex eo pauca memoriæ mandaui. nam quum prædixisset, neque Cælum, Triticumve, neque Arenam multitudine significationem pati; Nam tu, inquit, harum rerum natura accidere arbitraris, quod

quod vnam terram, & plures terras, & vrbem, & vrbes, & imperium, & imperia dicamus? neque Quadrigas in vnam nominis figuram redigere, neque Arenam in multitudinis appellationem conuertere possimus? *Ex Gell. lib.* XIX *cap.* VIII.

Atque id quod a C. Cæsare excellentis ingenii ac prouidentiæ (*ita Agellius*; *Macrobius* prouidentiæ) viro in primo de Analogia libro scriptum est, habe semper in memoria atque in pectore; vt tamquam scopulum sic fugias inauditum atque insolens verbum. *Ex Gell. lib.* I *cap.* X, & *Macrob. lib.* I *Saturn. cap.* V.

EX LIB. II.

C. Cæsar in libro de Analogia secundo, huius die, & huius specie dicendum putat. *Ex Gell. lib.* IX *cap.* XIV.

Panium Cæsar de Analogia libro secundo dici debere ait, sed Verrius contra. nam *i* detracta Panum ait dici debere. *Ex Charis. lib.* I.

Cæsar de Analogia secundo, Fagos, Populos, Vlmos. *Ex Charis. lib.* I.

Cæsar de analogia secundo Turbonem non Turbinem etiam in tempestate dici debere ait, vt Cato Catonis, non vt homo hominis. *Ex Caris. lib.* I.

Lacer an Laceris, &c. Cæsar de Analogia secundo, nec non Valgius de rebus per epistolam quæsitis. *Ex Char. lib.* I.

Is homo, Idem compositum facit, nisi quia Cæsar libro secundo (*de Analogia videlicet*) singularirer Idem, pluraliter Iidem dicendum adfirmat, sed consuetudo hoc non seruat. *Ex Char. lib.* I.

EX IISDEM, NON DISTINCTO LIBRO.

C. Cæsar grauis auctor linguæ Latinæ in libris Analogicis omnia istiusmodi (*puta Senatu, Victu, Aspectu, &c.*) sine *i* littera dicenda censet. *Ex Gell. lib.* IV *cap.* XVI.

Hic & hæc Samnis, huius Samnitis. sic Cæsar de Analogia. *Ex Prisc. lib.* VI.

Partum. Cæsar de Analogicis harum partum. *Ex Char. lib.* I.

EX IISDEM, VTI VEROSIMILE EST, NON ADSCRIPTO TAMEN VBI LAVDANTVR LIBRO.

Mihi autem placet Latinam rationem sequi quousque patitur decor, neque enim iam Calypsonem dixerim, vt Iunonem: quamquam secutus antiquos C. Cæsar vtitur hac ratione declinandi. *Quintil. lib.* I *cap.* V.

M. Tullius & C. Cæsar, mordeo memordi; pango pepigi; spondeo spepondi dixerunt. *Agell. lib.* VII *cap.* IX.

C. Cæsar ait, L littera nominatiuo singulari neutra finita nomina eamdem definitionem capere, quam capiant E littera terminata. huic animali, & ab hoc animali: huic puteali & ab hoc puteali. *Char. lib.* I.

Apluſtre. Omnium nominum quæ sunt neutri generis & in E terminantur, ait Plinius, Cæsarem scisse eosdem esse ablatiuos, quales sunt datiui singulares. *Char. lib.* I.

AR litteris nomina neutralia terminata, ait Cæsar, quod datiuo & ablatiuo pari iure funguntur, vt idem Plinius scribit. *Char. lib.* I.

Iubar. Plinius ait inter cetera etiam istud Cæsarem dedisse præceptum, quod neutra nomina AR nominatiuo clausa, per *I* datiuum ablatiuumque singulares ostendant: Iubar tamen & Far ab hac regula dissidere, nam huic iubari dicimus, ab hoc iubare, & huic farri, ab hoc farre. *Char. lib.* I.

Ac ne illa ratio recepta est quam Cæsar ponit in femininis, vt puppim, restim, puluim. hoc enim modo & ab hoc cani, & ab hoc cane. *Char. lib.* I.

Tribus III iunctis qualis posset syllaba pronunciari? non postremum *I* pro vocali accipiendum, quod Cæsari artis Grammaticæ doctissimo placitum fuisse a Victore quoque in arte Grammatica de syllabis comprobatur. *Priscian. lib.* I.

V, loco

V, loco consonantis posita, eamdem prorsus in omnibus vim habuit apud Latinos quam apud Æoles digamma F. pro quo Cæsar hanc figuram Ⅎ scribere voluit, quod quamuis illi recte visum est, tamen consuetudo antiqua superauit. *Prisc. lib.* 1.

Hæc pollis pollinis. sic Charisius. Probus autem & Cæsar, hoc pollen pollinis declinauerunt. *Prisc. lib.* 6.

Præterea Cæsar declinat, pubis puberis: Probus, pubes puberis: quidam, puber puberis. *Prisc. lib.* 6.

Quamuis Cæsar non incongrue protulit ens a verbo sum, es, est. *Prisc. lib.* 18.

Hoc lutum atque macellum singulari exire memento, licet Ennius, ista macella, dicatque & Cæsar, luta. *Ex Capro.*

Lacrumæ an Lacrimæ, Maxumus an Maximus, & si quæ similia sunt, scribi debeant, quæsitum. Terentius Varro tradidit Cæsarem per *I* eiusmodi verba solitum esse enuntiare & scribere: inde propter auctoritatem tanti viri consuetudinem factam. Sed ego in antiquiorum, &c. *Cassiodorus ex Annæo Cornuto de Orthographia.*

Varie etiam scripticatum est, Mancupium, Aucupium, Manubiæ. siquidem C. Cæsar per *I* scripsit, vt apparet ex titulis ipsius. *Ex Velio de Orthogr.*

An ideo minor est M. Tullius Orator, quod idem artis huius (*Grammaticæ*) diligentissimus fuit, & in filio, vt in Epistolis apparet, recte loquendi vsque quaque asper quoque exactor? Aut vim C. Cæsaris fregerunt editi de Analogia libri? *Quintil. lib.* 1 *cap.* VII.

APOPHTHEGMATA.

Sed tamen ipse Cæsar habet peracre iudicium: &, vt Seruius frater tuus, quem litteratissimum fuisse iudico, facile diceret, hic versus Plauti non est, hic est; quod tritas haberet aures notandis generibus Poetarum, & consuetudine legendi: sic audio Cæsarem, quum volumina iam confecerit Ἀποφθεγμάτων, si quid adferatur ad eum pro meo, quod meum non sit, reiice.

re solere, quod eo nunc magis facit, quia viuunt mecum fere quotidie illius familiares. Incidunt autem in sermone vario multa, quæ fortasse, illius quum dixi, nec illitterata, nec insulsa esse videantur. Hæc ad illum cum reliquis actis perferuntur. Ita enim ipse mandauit. Sic fit, vt, si quid præterea de me audiat, non audiendum putet. *Cic. lib.* IX *ad Fam. ep.* XVI. *ad Pap. Pætum.*

DICTA COLLECTANEA.

Feruntur & a puero & ab adolescentulo quædam scripta, *&c.* item Dicta collectanea. quos omnes libellos vetuit Augustus publicari. *Suet. in Cæs.*

EPHEMERIDES.

C. Iulius Cæsar quum dimicaret in Gallia, & ab hoste raptus equo eius portaretur armatus, occurrit quidam ex hostibus qui eum nosset; & insultans ait * Cecos Cæsar, quod Gallorum lingua, Demitte, significat: & ita factum est, vt dimitteretur. Hoc autem ipse Cæsar in Ephemeride sua dicit, vbi propriam commemorat felicitatem. *Seruius in lib.* II *Æneidos Virgilii.*

* *Alias*, Cetos Cæsar. *Seruius P. Danielis*, Cæsar Cæsar. quod quid velit, docti examinent.

LIBRI AVSPICIORVM.

Sed contra Iulius Cæsar XVI Auspiciorum libro negat nundinis concionem aduocari posse, id est, cum populo agi, ideoque nundinis Romanorum haberi comitia non posse. *Macrob. lib.* I *Saturn. c.* XVI.

AVGVRALIA.

Cæsar in Auguralibus: Si sincera pecus erat. *Priscianus lib.* VI.

DE DIVINATIONE.

Genus eloquentiæ dumtaxat adolescens adhuc Strabonis Cæsar secutus videtur: cuius etiam ex Oratione, quæ inscribitur Pro Sardis, ad verbum non nulla transtulit

tulit in diuinationem suam. *Suetonius in Cæsare. Erunt forte qui hoc ad Orationum Fragmenta pertinere existimabunt, me non multum repugnante.*

ASTRONOMICA.

Nam Iulius Cæsar vt Siderum motus, de quibus non indoctos libros reliquit, ab Ægyptiis disciplinis hausit: ita hoc quoque ex eadem institutione mutuatus est, vt ad Solis cursum finiendi anni tempus extenderet. *Macrobius lib.* I. *Saturn. cap.* XVI. *Adde eiusdem libri cap.* XIV.

Tres autem fuere sectæ, Chaldæa, Ægyptia, Græca: his addit apud nos quartam Cæsar Dictator, annos ad Solis cursum redigens singulos, qui prius antecedebat. *Ex Plin. lib.* XVIII *cap.* XXV.

A Bruma in Fauonium Cæsari nobilia sidera significant: III kal. Ianuarii matutino Canis occidens. *Paullo post:* Pridie nonas Ianuarii Cæsari Delphinis matutino exoritur, & postero die Fidicula, quo Ægypto Sagitta vesperi occidit. *Paullo post.* A Fauonio in æquinoctium vernum Cæsari significat XVII kal. Martii triduum varie, & VIII kal. Hirundinis visu, & postero die Arcturi exortu vespertino. item III nonas Martii Cæsar Cancri exortu id fieri obseruauit. *Paulo post:* Cæsar & idus Martias ferales sibi adnotauit Scorpionis occasu. *Paullo post:* III nonas Aprilis in Attica Vergiliæ vesperi occultantur, eædem postridie in Bæotia, Cæsari autem & Chaldæis, nonis. *Paullo post:* Cæsari VI idus significatur imber Libræ occasu. XIV kal. Maii Ægypto Suculæ occidunt vesperi, sidus vehemens, & terra marique turbidum, XVI Atticæ, XV Cæsari, continuoque triduo significat. *Paullo post:* VI nonas Maii Cæsari Suculæ matutino exoriuntur, & VIII idus Capella pluuialis. *Ex Plin. lib.* XVIII *cap.* XXVI.

A Vergiliarum exortu significant Cæsari postridie Arcturi occasus matutini. *Paullo post:* XI kal. Cæsari Orionis gladius occidere incipit. III non. Iunii Cæsari, & Assyriæ Aquila vesperi oritur, &c. XI kal. eiusdem

dem Orionis gladius Cæsari occidere incipit. *Ex Plin. lib.* XVIII *cap.* XXVII.

A Solstitio ad Fidiculæ occasum VI kal. Iunii (*al.* Iulii) Cæsari Orion exoritur. *Paullo post:* XVIII kal. Augusti, Ægypto Aquila occidit matutino, Etesiarumque prodromi status incipiunt, quod Cæsar X kal. sentire Italiam existimauit. *Paullo post:* Aquila Attica matutino occidit: III kal. regia in pectore Leonis stella matutino Cæsari immergitur. *Ex Plin. lib.* XVII *cap.* XXVIII.

DE SIDERIBVS.

etiam aliquid poeticum edidi.

Sed nec aliquis pæne Latinorum de hac arte Institutionis libros scripsit, nisi paucos versus Iulius Cæsar, & ipsos tamen de alieno opere mutuatus. *Iul. Firmicus Mathes. lib.* II *ineunte.*

Exsecutus est etiam horum Siderum numerum Græce Aratus, Poeta disertissimus: Latine vero Cæsar, & decus eloquentiæ Tullius. Sed hi tantum nomina ipsorum & ortus, non autem apotelesmatum auctoritatem ediderunt: ita vt mihi videantur non aliqua Astrologiæ scientia, sed poetica potius elati licentia, docilis sermonis studia protulisse. *Iul. Firmicus lib.* VIII *cap.* V.

POEMATA.

Reliquit & de Analogia libros duos, & Anticatones totidem, ac præterea Poema, quod inscribitur Iter. Quorum librorum primos, in transitu Alpium, quum ex citeriore Gallia, conuentibus peractis, ad exercitum rediret: sequentes, sub tempus Mundensis prœlii fecit: nouissimum, dum ab Vrbe in Hispaniam vlteriorem *IIII & XX die peruenit. *Suetonius in Cæsare.*

* VII & XX *legit ex Strabone & Appian. Casaubonus.*

Feruntur & a puero & ab adolescentulo quædam scripta; vt Laudes Herculis, tragœdia Oedipus &c. quos

quos omnes libellos vetuit Augustus publicari, *Suet. in Cæsare.*

Olus quoque silvestre est trium foliorum, D. Iulii carminibus præcipue iocisque militaribus celebratum, alternis quippe versibus exprobrauere lapsana se vixisse apud Dyrrhachium, præmiorum parsimoniam cauillantes. Est autem id cyma silvestris. *Plin.* XIX.

Donatus in vita Terentii hos sub C. Iulii Cæsaris nomine versus producit:

Tu quoque tu in summis, o dimidiate Menander,
Poneris, & merito, puri sermonis amator.
Lenibus atque vtinam scriptis adiuncta foret vis
Comica, vt æquato virtus polleret honore,
Cum Græcis neque in hac despectus parte iaceres.
Vnum hoc maceror, & doleo tibi deesse, Terenti.

Sequens etiam Epigramma C. Iulio Cæsari quidam inscribunt, alii Germanico.

Thrax puer adstricto glacie dum ludit in Hebro,
Pondere concretas frigore rupit aquas.
Dumque imæ partes rapido traherentur ab amne,
Abscidit tenerum lubrica testa caput.
Orba quod inuentum mater dum conderet vrna,
Hoc peperi flammis, cetera, dixit, aquis.

Illud vero Distichon:

PELTRIA. PERPETVO. NIVIVM. DAMNATA. RIGORE.
TERRA. MIHI. POSTHAC. NON. HABITANDA. VALE;

falso Cæsari inscriptum est, etsi quidam in membrana, alii in saxo exstare dicant.

INCERTA.

Vnguenta dicuntur a locis, vt Telinum, cuius Iulius Cæsar meminit, dicens: Corpusque suaui Telino vnguimur. Hoc conficiebatur in Insula Telo, quæ

est

est vna ex Cycladibus. *&c. Isidorus lib.* IV *Origin. c.* XII.

* *Insertum hoc ab Fuluio Vrsino Fragmentis de Analogia. vt & illud ex Nonio in voce* Cinis, *nec non locum Plinii ex lib.* VII *cap.* III. *vbi alloquitur M. T. Ciceronem. Quid habuerit causſæ, cur hoc fecerit, comminiſci non potui. Quocirca inter* INCERTA *referendum duxi. Niſi quis potius Cæſari Straboni, non Dictatori tribuendum arbitretur. Si ad hunc modum addita vna vocula ſcripſeris, erit integer Senarius.*

Corpusque ſuaui Telini vnguine vnguimur.

Idem Vrſinus ex Priſciani lib. VIII *Fragmentum hoc,* C. Cæſar, quæ res augurantur, οἰωνοσκοπεῖται, *ad Auguralia transtulerat. ego prætermiſi, quum iſto Priſciani loco non* Caius Cæſar *ſed* Lucius Cæſar *legatur. Nnn eſt quod corruptum aliquis exiſtimet. Citatur nominatim L. Cæſar a Feſto, in voce* Maiorem. *Ex eodem Fortaſis eſt quod apud Seruium nuper ex Petri Danielis & Fuldanæ bibliothecæ membranis editum habemus. Commentario ad Æneidos Virgilii lib.* I. Occiſo, *inquit,* Mezentio, Aſcanium, ſicut I. Cæſar (*veroſimile mihi ſit legendum* L. Cæſar) ſcribit, Iulum cœptum vocari dicunt, vel quaſi ἰοβόλον id eſt, ſagittandi peritum, vel a prima barbæ lanugine, quam ἴουλον Græci dicunt, quæ ei tempore victoriæ naſcebatur. *Hæc ibi. Similiter expunxi quod inter Fragmenta Epiſtolarum legebatur,*

Veſpera fatigatus, luce dormitans.

Non enim apud Chariſiam lib. II *vnde hæc deſcripta ſunt, nominatur* Iulius Cæſar, *ſed* Aurelius Cæſar, lib. XI Epiſtolarum ad Frontonem. *Quo comperto, auctoritatem Ciuis Romani inſuper habui. Sed quid ſpuriis his diutius immoror, quin legitima, ſi quæ porro reſtant, Fragmenta colligo? Scal.*

Apud Cæſarem & Catuzum & Caluum lectum eſt: Quum iam fulua cinis fueris, *Nonius in voce* Cinis.

Salue

Salue primus omnium parens patriæ appellate, primus in toga triumphum linguæque lauream merite, & facundiæ, Latinarumque litterarum parens: atque (vt dictator Cæsar hostis quondam tuus de te scripsit) omnium triumphorum lauream adepte maiorem, quanto plus est ingenii Romani terminos in tantum promouisse, quam imperii *Plin. lib.* VII *cap.* XXX *in fine.*

Cicero caussarum XIII: Re vendita iterum empta vnde manifestum fit venita non dici, sed aut venundata, aut vendita vt Cicero: C. Cæsar: Possessiones redimi, eas postea pluris venditas. *Diomedes lib.* I.

Essedа, vehiculi vel currus genus, quo soliti sunt pugnare Galli. Cæsar testis est libro ad Ciceronem III: Multa millia equitum atque essedariorum habet. Hinc & gladiatores essedarii dicuntur, qui curru certant. *Iunius Phylargyrius in* III *Georg. Virgil.*

Augustus quoque in epistolis ad C. Cæsarem scriptis emendat, quod is Calidum dicere quam Caldum (*in libris forte de Analogia*) malit: non quia illud non sit Latinum, sed quia sit odiosum, &, vt ipse Græco verbo significauit, περιεργον. *Quintil. lib.* I *cap.* VI.

C. IVLII CAESARIS DICTA.

Tu, quæso, quidquid noui (multa autem exspecto) scribere, ne pigrere. in his, de Sexto satisne certum: maxime autem de Bruto nostro: de quo quidem ille, ad quem diuerti, Cæsarem solitum dicere: Magni refert, hic quid velit: sed quidquid vult, valde vult. (V.C. quidquid volet, valde volet) idque eum animaduertisse quum pro Deiotaro Niceæ dixerit, valde vehementer eum visum & libere dicere. *Cic. lib.* XIV *ad Atticum. epist.* I.

Proxime quum Sestii rogatu apud eum fuissem, exspectaremque sedens, quoad vocarer, dixisse eum: Ego dubitem, quin summo in odio sim, quum M. Cicero sedeat, nec suo commodo me conuenire possit? Atqui, si quisquam est facilis, hic est. tamen non du-

bito, quin me male oderit. *Cic. ibidem.*

Aiebat, Cæsarem secum, quo tempore Sestii rogatu veni ad eum, quum exspectarem sedens, dixisse: Ego nunc tam sim stultus, vt hunc ipsum, facilem hominem, putem mihi esse amicum, quum tamdiu sedens meum commodum exspectet? *Cic. lib.* XIV *ad Attic. ep.* 11. *Idem quod supra ex epistola prima attulimus.*

Quo gaudio elatus, non temperauit, quin paucos post dies frequenti curia iactaret, inuitis & gementibus aduersariis adeptum se quæ concupisset: proinde ex eo insultaturum omnium capitibus: ac, negante quodam per contumeliam, Facile hoc vlli feminæ fore; responderit quasi alludens: In Assyria quoque regnasse Semiramin; magnamque Asiæ partem Amazonas tenuisse quondam. *Suet. in Cæs. cap.* XXII.

Pharsalica acie cæsos profligatosque aduersarios prospicientem, hæc eum ad verbum dixisse refert Asinius Pollio: Hoc voluerunt. tantis rebus gestis C. Cæsar condemnatus essem, nisi ab exercitu auxilium petissem. *Suet. in Cæs. cap.* XXX.

Consecutusque cohortes ad Rubiconem flumen, qui prouinciæ eius finis erat, paullulum constitit ac reputans, quantum moliretur, conuersus ad proximos, Etiam nunc, inquit, regredi possumus. quod si pontículum transierimus, omnia armis agenda erunt. *Suet. in Cæs. c.* XXXI.

Cunctanti ostentum tale factum est. Quidam eximia magnitudine & forma, &c. Tunc Cæsar, Eatur, inquit, quo deorum ostenta, & inimicorum iniquitas vocat. Iacta alea est, inquit. *Suet. in Cæs. cap.* XXXII.

Romam iter conuertit: appellatisque de rep. patribus validissimas Pompeii copias, quæ sub tribus Legatis, M. Petreio, & L. Afranio, & M. Varrone in Hispania erant' inuasit; professus ante inter suos, Ire se ad exercitum sine duce, & inde reuersurum ad ducem sine exercitu. *Suet. in Cæs. cap.* XXXIV.

Pro-

Prolapsus in egressu nauis, verso ad melius omine, Teneo te, inquit, Africa. *Suet. in Cæs. cap.* LIX.

Quum exspectatio aduentus Iubæ terribilis esset, conuocatis ad concionem militibus, Scitote, inquit, pauciſſimis his diebus regem adfuturum cum X legionibus, equitum XXX, leuis armaturæ C millibus, elephantis CCC. Proinde desinant quidam quærere vltra, aut opinari; mihique qui compertum habeo, credant: aut quidem vetustissima naue impositos quocumque vento in quascunque terras iubeo auehi. *Suet. in Cæs. cap.* LXVI.

Iactare solitus, Milites suos etiam vnguentatos bene pugnare posse: nec milites eos pro concione, sed blandiori nomine commilitones appellabat. *Suet. in Cæs. cap.* LXVII.

Quosdam infimi generis ad ampliſſimos honores prouexit. Quum ob id culparetur, professus est palam, Si grassatorum & sicariorum ope in tuenda sua dignitate vsus esset, talibus quoque se parem gratiam relaturum. *Suet. in Cæs. cap.* LXXII.

Interrogatus cur repudiasset vxorem, Quoniam, inquit, meos tam suspicione, quam crimine iudico carere oportere. *Suet. in Cæs. cap.* LXXIV.

Acie Pharsalica proclamauit, vt ciuibus parceretur. *Suet. in Cæs. cap.* LXXV.

Nec minoris impotentiæ voces propalam edebat, vt T. Ampius scribit: Nihil esse rempublicam, appellationem modo sine corpore, ac specie. Sullam nescisse litteras, qui dictaturam deposuerit. Debere homines consideratius iam loqui secum, ac pro legibus habere quæ dicat. *Suet. in Cæs. cap.* LXXVII.

Eoque arrogantiæ progressus est, vt, aruspice tristia & sine corde exta sacro quodam nuntiante, Futura diceret lætiora quum vellet: nec pro ostento ducendum si pecudi cor defuisset. *Suet. in Cæs. cap. eodem.*

Triumphanti & subsellia tribunitia praeteruehenti sibi vnum e collegio Pontium Aquilam non adsurrexisse, adeo indignatus, vt proclamauerit: Repete ergo a me Aquila Rempublicam tribunus. nec destiterit per continuos dies quidquam cuiquam, nisi sub exceptione, polliceri, Si tamen per Pontium Aquilam licuerit. *Suet. in Cæs. cap.* LXXVIII.

Plebei Regem se salutanti, Cæsarem se, non Regem esse respondit. *Suet. in Cæs. cap.* LXXIX.

De quo genere optime C. Cæsarem praetextatum adhuc accepimus dixisse, Si cantas, male cantas; si legis, cantas. *Quintil. lib.* I. *cap.* VIII.

Eleuandi ratio est duplex, vt aut veniam quis, aut iactantiam minuat: quemadmodum C. Cæsar Pomponio ostendenti vulnus ore exceptum in seditione Sulpiciana, quod ipse se passum pro Cæsare pugnantem gloriabatur, Numquam fugiens respexeris, inquit. Aut crimen obiectum, vt Cicero, *&c. Quintil. lib.* VI *cap.* III

Est & illa ex ironia fictio, qua vsus est C. Cæsar. Nam quum testis diceret, a reo femina sua ferro petita, & esset facilis reprehensio, cur illam potissimum partem corporis vulnerare voluisset: Quid enim faceres, inquit, quum tu galeam & loricam haberes? *Quintil. ibidem.*

Sic fac existimes, post has miserias, id est, postquam armis disceptari coeptum est de iure publico, nihil esse actum aliud cum dignitate. Nam & ipse Cæsar, accusata acerbitate Marcelli (sic enim appellabat) laudataque honorificentissime & æquitate tua, & prudentia, repente praeter spem dixit, se senatui roganti de Marcello, ne * hominis quidem caussa negaturum. (* *Sic Victorius edidit, eumque secutus Lambinus, cui tamen* ominis *legendum videtur, ipsum vide.*) *Cic. lib.* IV *ad Famil. epist.* IV *ad Ser. Sulpicium.*

Demetrio Megæ Siculo Dolabella rogatu meo ciuitatem a Cæsare impetrauit: qua in re ego interfui. Itaque

que nunc P. Cornelius vocatur. Quumque propter quosdam sordidos, qui Cæsaris beneficia vendebant, tabulam in qua nomina ciuitate donatorum incisa essent, reuelli iussisset, eidem Dolabellæ, me audiente, Cæsar dixit, Nihil esse, quod de Mega vereretur; beneficium suum in eo manere. *Cic. lib.* XIII *ad Famil. epist.* XXXVI *ad Acilium.*

DE C. IVLIO CAESARE.

Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Cæsare & ipse ita iudico, & de hoc huius generis acerrimo æstimatore sæpissime audio, illum fere omnium oratorum Latine loqui elegantissime, nec id solum domestica consuetudine, vt dudum de Læliorum & Muciorum familiis audiebamus, sed, quamquam id quoque credo fuisse, tamen vt esset perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, & iis quidem reconditis & exquisitis, est consecutus, &c. *Ex Cic. in Bruto cap.* LXXII.

Sed perge Pomponi de Cæsare, & redde quæ restant. Solum quidem, inquit ille, & quasi fundamentum oratoris, *&c.* Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinem vitiosam & corruptam, pura & incorrupta consuetudine emendat. itaque quum ad hanc elegantiam verborum Latinorum, quæ etiamsi orator non sis, & sis ingenuus ciuis Romanus, tamen necessaria est, adiungit illi oratoria ornamenta dicendi: tum videtur tamquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc quum habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere: splendidam quamdam minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma etiam magnifica, & generosa quodammodo. Tum Brutus: Orationes quidem eius, &c. atque etiam Commentarios quosdam scripsit rerum suarum, valde quidem, inquam, probandos: nudi enim sunt, recti, & venusti, omni ornatu orationis tamquam veste detracta. sed dum voluit alios habere parata vnde sumerent, qui vellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui volunt illa calamistris inure-

re, sanos quidem homines a scribendo deterruit, &c. *Ex Cic. in Bruto cap.* LXXIV *seq.*

Quid Oratorum? quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? quis sententiis aut acutior, aut crebrior? quis verbis aut ornatior, aut elegantior? *Ex Cic ad Cor. Nepot. apud Suet. in Cæs. cap.* LV.

Sed bene loquendi de Catulis opinio non minor: sale vero & facetiis Cæsar vicit omnes. *Ex Cic. lib. 1 de offic c.* XXXVII.

Reliquit & rerum suarum Commentarios, Gallici, ciuilisque belli Pompeiani. nam Alexandrini, Africique & Hispaniensis incertus auctor est. alii enim Oppium putant, alii Hirtium: qui etiam Gallici belli nouissimum, imperfectumque librum suppleuerit. *Paullo post:* Pollio Asinius parum diligenter, parumque integra veritate compositos putat; quum Cæsar pleraque & quæ per alios erant gesta, temere crediderit: & quæ per se, vel consulto, vel etiam memoria lapsus, perperam ediderit, existimatque rescripturum & correcturum fuisse. *Ex Suet. in Cæs. cap.* LVI.

C. vero Cæsar si tantum foro vacasset, non alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur; tanta in eo vis est, id acumen, ea concitatio, vt illum eodem animo dixisse, quo bellauit, appareat: exornat tamen hæc omnia mira sermonis, cuius proprie studiosus fuit, elegantia. *Ex Quintil. lib.* X *cap.* I.

Quid tantum noceret, vim Cæsaris, asperitatem Cœlii, diligentiam Pollionis, iudicium Calui, quibusdam in locis adsumere? *Ex Quintil. lib.* X *cap.* I *extr.*

Hinc vim Cæsaris, indolem Cœlii, subtilitatem Callidii, gravitatem Bruti, acumen Sulpicii, acerbitatem Cassii, diligentiam Pollionis, dignitatem Messallæ, sanctitatem Calui reperiemus. *Ex Quintil. lib.* XII *cap.* X.

At tristior Caluus, numerosior Asinius, splendidi-

or Cæsar, amarior Cœlius, grauior Brutus, vehementior & plenior & valentior Cicero. *Ex Dialogo de Orator.*

Λέγεται δὲ καὶ φῦναι πρὸς λόγους πολιτικὸς ὁ Καῖσαρ ἄριστα, καὶ διαπονῆσαι φιλοτιμώτατα τὴν φύσιν, ὡς τὰ δεύτερα μὲν ἀδηρίτως ἔχειν, &c. *Ex Plut. in Cæs.*

Ἐν δὲ Ῥώμῃ πολλὴ μὲν ἐπὶ τῷ λόγῳ περὶ τὰς συνηγορίας αὐτῷ χάρις ἐξέλαμπεν. *Ex Plut. in Cæs.*

Ac mihi ex Græcis orationes Lysiæ ostentat; ex nostris Gracchorum Catonisque, quorum sane plurimæ sunt circumcisæ & breues. ego Lysiæ Demosthenem, Æschinem, Hyperidem, multosque præterea; Gracchis, & Catoni Pollionem, Cæsarem, Cœlium, inprimis M. Tullium oppono, cuius oratio optima fertur esse, quæ maxima. *Ex Plin. lib.* 1 *epist.* xx.

Sed ego verear, ne me non satis deceat, quod decuit M. Tullium, C. Caluum, Asinium Pollionem, M. Messallam, &c. Diuum Iulium, Diuum Augustum, Diuum Neruam, Ti. Cæsarem, &c. *Ex Plin. lib.* v *epist.* III.

INDEX I RERVM

* *Numeri sine littera præfixa libros belli Gallici notant: cum C, belli Civilis: cum A, bellum Alexandrinum: cum* Af. *Africanum: cum* H. *Hispaniense.*

A
Carnania C. 3, 55, 1
Acco rebellis 6, 4 & 44 & 7, 1, 4.
Achillas dux Aegyptius C. 3, 104, 2
Pompeium interficit, ibid. sect. 3
ab Arsinoe interficitur A. 4, 1
Achillis Memnonisque congressus H. 25, 3
Acholla opp. Af. 33, 1
Acilla opp. Af. 33, 1
Adduas dubis fl. 1, 38, 4
Adrumetum C. 2. 23, 5. Af. 3, 1
Aduatica, *Tungri* 6, 32, 3
Aduatici 2, 4, 9 & 6, 33, 2
ex Cimbris orti 2, 29, 4
Aedui 1, 10, 1
fratres Romanorum 1, 33, 2
ab Arioui sto oppressi 1, 36, 3
Aegimurus inf. Af. 44, 2
Aeginium C. 3, 79, 7
Aegypti duo claustra A. 26, 2
Aegypto reges Cæsar constituit A. 33, 2
L. Aemilius 1, 23, 2
ærarium sanctius C. 1, 14, 1
æstus marini interualla 3, 12, 1
Aetolia C. 3, 35, 1
Afranius legatus Pompeii in Hisp. C. 1, 38 seq.
dedit se Cæsari C. 1, 84, 5
interficitur Af. 95, 3
Africæ limes per Alexandriam A. 14, 5
Agar oppidum Af. 67, 1
Agendicum opp. 6, 3, 4 not. & 7, 10, 3
Aliacmon *vide* Haliacmon
alarii 1, 51, 1
Alba Fucentis C. 1, 15, 7
Albici populi C. 1, 34, 4 & c. 56, 2
alces *animal* 6, 27, 1
Alesia opp. 7, 68, 1
eius operosa obsidio 7, 69 sq.
deditio 7, 89, 4
Alexandria C. 3, 103, 5
ab incendio tuta A. 1, 3
suffossa A. 5, 1
Alexandrini belli initia C. 3, 112, 11
Allobroges 1, 6, 2
Alpes 1, 10, 3
summæ 3, 1, 1
Amagetobria opp. 1, 31, 12
Amantia C. 3, 40, 5

Aman-

Amantini C. 3, 12, 4
Amanus mons C. 3, 31, 1
Ambacti, *clientes* 6, 15, 2
Ambarri pop. 1, 10, 5
Ambialites pop. 3, 9, 10
Ambiani pop. 2, 4, 9
Ambibari pop. 7, 75, 4
Ambiorix princeps 5, 41, 4
Ambiuareti 7, 75, 2
Ambiuariti alii 4, 9, 3
Ambracia C. 3, 36, 5
amicum P. R. appellari 1, 3, 4
Amphilochi pop. C. 3, 55, 1
Amphipolis C. 3, 102, 2
Anarti pop. 6, 25, 2
Anas fl. C. 1, 38, 1
Ancalites pop. 5, 21, 1
Ancona C. 1, 11, 4
Andes pop. 2. 35, 3
Androsthenes C. 3, 80, 3
Antiochia C. 3, 102, 6
Antiochus Comagenus C. 3 4, 5
Antistius Reginus 6, 1, 1 & 7, 82, 3
M. Antonius legatus 7, 81, 6 quæstor 8, 24, 2
Apollo morbos depellit 6, 17, 2
Apollonia *ad mare* C. 3, 78, 1
Aponiana inſ. Af. 2, 2
Apſus fl. C. 3, 13, 5
Apulia C. 1, 14, 3
aqua dulcis in litoribus A. 8, 2
Aquileia 1, 10, 3
Aquitania 3, 11, 3
Aquilaria *locus Afr.* C. 2, 23, 1
Arar fl. 7, 90, 7 & 1, 12, 1
Arduenna ſilua 5, 3, 4. 6, 29, 4
Arecomici Volcæ 7, 7, 4
Arelate opp. C. 1, 36, 4
Ariarathes Cappadox A. 66, 6
Ariminum opp. C. 1, 11, 4 & c. 12
Ariobarzanes rex A. 66, 6
Ariouiſtus rex Germanorum 1, 31, 10
in Galliam arceſſitus 1 31, 4
rex & amicus ab Romanis appellatus 1, 43, 4
Gallice didicerat vlu xiv annorum 1, 47, 4
colloquitur cum Cæſare 1, 43 & 44
legatos Rom. in catenas coniicit 1, 47, 6
victus & fugatus 1, 53, 3
Arioviſti mors 5, 29, 3
Armenia minor A. 34, 1
Armoricæ ciuitates 5, 53, 6 & 7, 75, 4
Arretium opp. C. 1, 11, 4
Arſinoe C. 3, 12, 9
per Ganymedem regnum vſurpat A. 4, 1
ex regno deducta A. 33, 3
Aruerni pop. 1, 31, 3 & 1, 45, 2
Aſculum opp. C. 1, 16, 1
Picenum C. 1, 15, 3
Aſcurum Af. 23, 1
Aſia propria A. 78, 1
Aſparagium C. 3, 76, 1 & 41, 1
Aſpauia caſtell. H. 24, 2
Aſta opp. H. 36, 4
Ategua H. 6, 1
Aternus fl. C. 2, 16, 2 not.
Atrebates pop. 2, 4, 8

Atuatuca *Eburonum caſtellum*, 6, 32, 3 & c. 35, 8
Auaricum opp. 7, 13, 3
captum a Cæſare 7, 28, 3
Auaricenſia præmia 7, 47, 7
Aulerci pop. 3, 17, 3 & 2, 34, 1
Cenomani 7, 75, 3
Eburouices 3, 17, 3
Auſci pop. 3, 27, 1
Auſetani pop. C. 1, 60, 2
Auximum opp. C. 1, 12, 3
Axona fl. 2, 5, 4

B.

Bacenis ſilua 6, 10, 5
Bætis fl. A. 59, 3. H. 36, 3
Bæturia regio H. 22, 8
Bagrada fl. C. 2, 24, 1
Baleares inſulæ Af. 23, 3
Baleares funditores 2, 7, 1
Batauorum inſula 4, 10, 1
Belgæ fortiſſimi 1, 1, 3
orti a Germanis 2, 4, 1
tertia pars Galliæ 2, 1, 1
Belgium pars Belgicæ 5, 21, 3
Bellocaſſi pop. 7, 75, 3
Bellonæ templum A. 66, 4
Bellouaci pop. 7, 59, 5 & 2, 4, 5
Bellum ſeruile 1, 40, 5
Berones pop. A. 53, 1
Bibracte Aeduorum opp. 1, 23, 1 & 7, 55, 4
Bibrax opp. 2, 6, 1
Bibroci pop. 5, 21, 1
Bigerriones pop. 3, 27, 1
biſons, bos cerui figura 6, 26, 1 & 6, 28 1, not.
Bituriges 1, 18, 6
Cubi 7, 5, 1
Bogud rex A. 62, 1
Bogudis regnum Af. 33, 1
Boia *locus forſan* 7, 14, 5
Boii 1, 5, 4 & 7, 9, 6
Galliæ virtute cogniti 1, 28, 5
bos cerui figura 6, 26, 1
Bospori regnum datur Mithridati Pergameno A. 78, 2
Brannouices 7, 75, 2
Bratuſpantium 2, 13, 2
Britannia 4, 20, 1 ſeq.
Gallis etiam incognita 4, 20, 2
eius deſcriptio 5, 12 ſeq.
Britanniam Cæſar inuadit 4, 23 ſq. & 5, 8, 5
Britanni vitro ſe inficiunt 5, 14, 2
Britannorum oppida ſiluæ 5, 21, 3
Brunduſium C. 1, 24, 1
Brutii pop. C. 1, 30, 4
Bullidenſes C. 3, 12, 4
Bullis opp. C. 3, 40, 5
Burſauolenſes H. 22, 1
Buthrotum C. 3, 16, 1

C.

Cabillonum opp. 7, 42, 5
Cadetes pop. 7, 75, 4
Cadurci pop. 7, 4, 6 & 7, 75, 2
Cæreſi pop. 2, 4, 10
Cæſar Pharum occupat C. 3, 112, 5
Aegypto potitur A. 33, 1
Pontum recepit A. 77, 3
victus ad Dyrrhachium C. 3, 69 ſq.

vin-

vincit ad Pharſalum C. 3, 93
ad Thapſum Af. 83 ſq.
ad Mundam H. 31
Cæſari ſtatua Trallibus conſecrata C. 3, 105, 5
Calagurritani C. 1, 60, 1
Calenus Fufius C. 1, 87, 4
Q. Calenus *legatus* 8, 39, 4
Caletes pop. 2, 4, 9
Caleti, *iidem*, 8, 7, 4
Calydon opp. Græc. C. 3, 35, 1
Camerinum C. 1, 15, 5
Candauia regio C. 3, 11, 2 & c. 79, 2
Caninius Rebilus 7, 83, 3 & 8, 24, 2
Canopus opp. A. 25, 2
Cantabri C. 1, 38, 3 & 3, 26, 6
Cantium prom. 5, 13, 1
Canuſium C. 1, 24, 1
Cappadocia A. 34, 1
Capua C. 1, 14, 4 & 3, 21, 5
Caralis *opp. Sardiniæ* C. 1, 30, 3
Caralitani *Sardin.* C. 1, 30, 3
Carcaſo opp. 3, 20, 2
Carmona opp. C. 2, 19 not. & A. 57, 2
Carmonenſes *in Hiſp.* C. 2, 19, 5
Carnutes pop. 2, 35, 3
Carruca opp. H. 27, 5
Caſilinum C. 3, 21, 5
Caſſi pop. 5, 21, 1
Caſſiani A. 61, 2
Caſſianum bellum 1, 13, 2
Caſſius *Lucius* Cos. occiſus 1, 7, 4 & 1, 12, 5
Caſticus Sequanus 1, 3, 4
Caſtulonenſis ſaltus C. 1, 38, 1
Catonis veteres inimicitiæ C. 1, 4, 2
mors Af. 88
Caturiges pop. 1, 10, 4
Celtæ, *Galli*, 1, 1, 1
Celtiberi pop. C. 1, 38, 3
Celtiberia C. 1, 61, 2
Cenimagni *Britan.* 5, 21, 1
Cenomani pop. 7, 75, 3
Centrones pop. 1, 10, 4 & 5, 39, 1
centuriones iam primis ordinibus appropinquantes 5, 44, 1
ordine diſtincti 1, 40, 1
primorum ordinum 1, 41, 3 & 5, 28, 3
Cerauniorum terra C. 3, 6, 2
Cercina inſ. Af. 8, 3 & 34, 1
cetrati milites Hiſp. C. 1, 48, 7
chara radix C. 3, 48, 1
Cherrhoneſus apud Aegyptum A. 10, 2
Cheruſci pop. 6, 10, 5
Q. Cicero legatus 5, 24, 2
obſeſſus a Neruiis 5, 42 ſq.
laudatus a Cæſare 5, 52, 4
oppugnatus a Germanis 6, 36 ſq.
Cilicia C. 3, 102, 5
Cimbri pop. 1, 33, 4
Cinga fl. C. 1, 48, 3
Cingetorix *princeps* 5, 3, 2
Cingulum opp. C. 1, 15, 1
a Labieno conditum, ibidem
Cirta opp. Af. 25, 2
Cisalpina Gallia 6, 1, 2
Cleopatra C. 3, 103, 2
Clodii cædes 7, 1, 1

Clu-

Clupea opp. Af. 2, 6
Clupeæ *opp. idem* C. 2, 23, 2. *vide not.*
Cocosates pop. 3, 27, 1
Cœli *Marci* oppressio C. 3, 22, 3
Cœlius Rufus C. 1, 2, 4
Comagenus Antiochus C. 3, 4, 5
Comana opp. A. 34, 5
Comana Cappadociæ A. *66*, 4
templum A. *66*, 4
Comana Pontica A. 34, 5
Comius Atrebas 4, 27, 2
Comius rex 4, 21, 7
Compsa opp. C. 3, 22, 2 not.
Condrusi pop. 2. 4, 10 & 4, 6, 4
Confluens Mosæ & Rheni 4, 15, 2
P. Considius rei militaris peritissimus 1, 21, 4
Corcyra insc. C. 3, 3, 1
Corduba C. 2, 19, 1 & H. 4, 4 & A. 12, 1
caput Hispaniæ vlterioris H. 3, 1
Corfinium C. 1, 16, 1
Corus ventus 5, 7, 3
Cosa Etruriæ opp. C. 3, 12, 2 not.
Cosanus sinus C. 1, 34, 2
Cotho *portus* Af. 62, 5
M. Crassus quæstor 5, 24, 3
Crastinus incipit pugnam Pharsalicam C. 3, 91, 1
Cretenses sagittarii 2, 7, 1
Curiosolitæ pop. 2, 34, 1
Curio tribunus pl. 8, 52. 3 C. 1, 3, 3
oppressus in Africa cum exercitu C. 2, 42
Cyclades C. 3, 3, 1
Cyprus C. 3, 102, 5

D.

Daci pop. *6*, 25, 2
Danubius 6, 25, 2
Decetia opp. 7, 33, 2
decumana porta 2, 24, 2 & 3, 25, 2
decurio equitum 1, 23, 2
Deiotarus rex A. 34, 1
Delphos Calenus recepit C. 3, 55, 3
Delta Aegyptium A. 27, 1
Diablintes pop. 3, 9, 10
Dianæ fanum Ephesinum C. 3, 32, 7
Diuico Heluetiorum dux 1, 13, 2
Diuitiacus princeps 1, 3, 5
rex Suessionum 2, 4, 7
L. Domitius Ahenobarbus Pompeianus C. 3, 78, 2 & c. 83, 1 not.
Cn. Domitius Caluinus Cæsarianus C. 3, 78, 2 & c. 83, 1 not.
Druides Gallorum *6*, 13, 3 seq.
Dubis fl. 1, 38, 4
Duracium opp. 8, *26*, 2
Durocortorum 6, 44, 1 & 2, 3, 1 not.
Dyrrhachium C. 1, 25, 2 & 3, 15, 2

E.

Eburones pop. 2, 4, 10 & 5, 47, 5
Eburouices pop. 3, 17, 3
Elauer fl. 7, 34, 2
elephanti ex Italia Af. 72, 4

Eleu-

Eleutheri Cadurci 7, 75, 2
Elis, *Elidis, urbs & regio C.* 3, 105, 2
Elusates pop. 3, 27, 1
Enipeus sanguineus C. 3, 88, 5 not.
Ephesia pecunia C. 3, 105, 1
Epidaurus *Dalmatiæ* A. 44, *6*
Epirus C. 80, 1
Equitum in Galliis instituta *6*, 15, 1 seq.
Eratosthenes geographus 6, 24, 2
Essui, *Aedui* 5, 24, 2
Esus *idolum Gall.* 6, 16, 2 not.
Euocati qui? C. 1, 17, 4 not.
Euphranor Rhodius A. 15, 1 F.
Fabius legatus C. 1, 39, 2 & c. 40, 1 centurio 7, 47, 7
falces murales 3, 14, 5
Fanum opp. C. 1, 11, 4
feminæ Germanorum fatidicæ 1, 50, 4
ferrariæ Biturigum. 7, 22, 2
formula, Darent operam coss. ne quid resp. C. 5, 3 & c. 7, 4
Frentani pop. C. 1, 23, 5
Fusius Calenus C. 1, 87, 4
fugitiui a saltu Pyrenæo C. 3, 19, 2

G.

Gabali pop. 7, 7, 2
Gabinius restituit Ptolemæum C. 3, 103, 5 & A. 3, 3
Gabinius Illyrici præses A. 42, 5
Gades inf. & opp. H. 37, 2
Gætuli pop. Af. 25, 2
Galba rex Suessionum 2, 4, 7
Ser. Galba *legatus* 3, 1, 1 *add. Sueton. Galb.* 3
Galli a Dite patre se ortos dixere 6, 18, 1
defunctos cremant 6, 19, 4
Gallia vlterior 1, 7, 1 & 2, 2, 1
late dicta 1, 1
proprie dicta 2, 1, 2 & 3, 11, 3
citerior 8, 23, 3
Togata 8, 24, 3
sub septemtrionibus posita 1, 16, 2
Galliæ diuisio 1, 1, 1
Gallogræcia A. 67, 1
Gallorum mores *6*, 11, 2 & *6*, 13, 1 & c. 18, 2
Ganymedes eunuchus potens A. 4, 1 & cap. 33, 3
Garites pop. 3, 27, 1
Garoceli pop. 1, 10, 4
Garumna fl. 1, 1, 2
Garumni pop. 3, 27, 1
Gebenna mons 7, 8, 2
Genabum opp. 7, 3, 1
Genabensis cædes 7, 28, 4
Geneua 1, 6, 3
Genusus fl. C. 3, 75, 4
Gergouia Boiorum 7, 9, 6
Germani Rhenum transeunt 1, 31, 5
Germanorum descriptio 1, 39, 1
mores 6, 21, 1 seqq.
victus 6, 22, 1
dii 6, 21, 2
magistratus *6*, 23, 4 seqq.
sortes & vaticinationes in committendis prœliis 1, 50, 4

aciei ratio 1, 51, 2
equestre prœlium 1, 48, 4
Germaniam Cæsar intrauit 4, 18 & 6, 9
Gomphenses C. 3, 81, 2
Gomphi opp. C. 3, 80, 1
Gorduni pop. 5, 39, 1
Grudii pop. 5, 39, 1

H.

Hadriaticum mare C. 1, 25, 3
Haliacmon fl. C. 3, 37, 1
Harudes pop. 1, 31, 10
hastatus primus C. 1, 46, 4
Heluetiæ diuisio 1, 12, 5
Heluetii 1, 3, 7
Heluetiorum virtus 1, 1, 4
Heluii pop. 7, 7, 5 & c. 75, 3 & 1, 35, 4
Heraclea Sentica C. 3, 79, 3
Lyncestidis, ibid. not.
Hercinia silua 6, 25, 1
eius feræ 6, 26, 1
Herculis fanum C. 2, 18, 1
sacra extra vrbes, ibid.
Herminius mons A. 48, 4
Hibernia 5, 13, 2
Hiempsal rex Af. 56, 4
Hippo Regius opp. Af. 96, 1
Hirtii an Oppii supplementa Cæsaris 8. pr. not.
Hispalis opp. H. 27, 3
Hispania vlterior H. 8, 1

I.

Iadertini A. 42, 4
Iberus fl. C. 1, 68, 1
Iberi pons C. 1, 62, 3
Iciius portus *vide* Itius
Igilium insula C. 1, 34, 2
Iguuium opp. C. 1, 12, 1
Ilerda opp. C. 1, 41, 2 & c. 38, 4
Illurgauonenses C. 1, 60, 2
Illyricum *regio* 5, 1, 5
Ilurgis opp. A. 57, 1
imperatorem ex victoria appellari C. 2, 26, 1
Induciomarus princeps 5, 3, 2
intercessio tribunorum C. 1, 7, 2
Issa insula A. 47, 3 & C. 3, 9, 1
Italica *colonia Hisp.* C. 2, 20, 6
Italicenses A. 52, 4
Itius portus 4, 23, 1 not. & 5, 2, 3
Ituræi Af. 20, 2
Iubæ regni fines Af. 43, 3 not.
mors Af. 94, 1
Iulia lex C. 1, 14, 4
Iura mons 1, 2, 3 & c. 8, 1

L.

Labienus legatus Cæsaris 1, 21, 2
ad Pompeium defecit C. 3, 13, 3
perit ad Mundam H. 31, 9
Lacetani pop. C. 1, 60, 2
lapsana radix C. 3, 48, 1 not.
Larinates C. 1, 23, 5
Lariscæ C. 3, 80, 4
Lariscæi C. 3, 81, 2
Latinæ feriæ C. 3, 2, 1
Latobrigi 1, 5, 4
legatus pro prætore 1, 21, 2
Legati Cæsaris
C. Antistius Reginus 6, 1, 1 & 7, 83, 3
M. Antonius 7, 81, 6
L. Arun-

L. Arunculeius Cotta 2, 11, 3 & lib. 4, c. 22
Q. Calenus 8, 39, 4
Caninius Rebilus 8, 24, 2
Q. Cicero 5, 24, 2
C. Fabius 5, 24, 2, 8, 24, 2
Ser. Galba 3, 1, 1 & *Suet. Galb.* 3
T. Labienus legatus pro prætore 1, 21, 2
Q. Pedius 2, 2, 1
Munat. Plancus 7, 81, 6 & 8, 46, 4 5, 24, 3
L. Roscius 5, 53, 6
T. Sextius 6, 1, 1
M. Silanus 6, 1, 1
Titurius Sabinus 2, 5 & 3, 17 & 4, 22
C. Trebonius 7, 81, 6 & 8, 46, 4
P. Vatinius legatus 8, 46, 4
legio decima fortissima 1, 40, 5
legionis distributio 1, 40, 1, not.
Lemanus lacus 1, 2, 3 & 1, 8, 1
Lemouices 7, 4, 6 & 7, 75, 4
Lepontii pop. 4, 10, 3
Leptis opp. Af. 10, 1
Leptitani C. 2, 38, 1
Leuaci pop. 5, 39, 1
Leuci pop. 1, 40, 11
Leuci pop. 1, 40, 11
lex Pompeia de ambitu C. 3, 1, 4
lege Iulia Capuam coloni deducti C. 1, 14, 4
Lexobii pop. 3, 9, 10
Lexouii iidem 7, 75, 2
Liberalia *festum* H. 31, 8
P. Ligarius a Cæsare necari iussus Af. 64, 1
Ligeris fl. 3, 9, 1
Lilybæum Af. 1, 1
Limonum opp. 8, 26, 1
Lingones pop. 1, 26, 5
Liscus princeps 1, 16, 5
Lissius opp. C. 3, 26, 4
Lucani pop. C. 1, 30, 4
Luceria C. 1, 24, 1
Luna caussa æstuum maris 4, 29, 1
Lusitania C. 1, 38, 1
Lutetia Parisiorum 6, 3, 4
Lycomedes A. 66, 5, not.

M.

Macedoniæ pars Libera dicta C. 3, 34, 4
Magius Cremonensis C. 1, 24, 4
Malaca opp. A. 64, 3
Malco Nabatæus A. 1, 1
Mandubii 7, 78, 3 & 7, 68, 1
Marcomanni 1, 51, 2
Marrucini pop. C. 1, 23, 5
Marsi pop. C. 1, 15, 7
Massil a C. 1, 34, 2 & c. 2, 1, 1
Massilienssium x v primi C. 1, 35, 1
Matisco opp. 7, 90, 7
Matrona fl. 1, 1, 2
Mauretania Af. 22, 2 & C. 1, 6, 3 & c. 39, 3
Mazaca vrbs A. 66, 4
Mediomatrici pop. 4, 10, 3
Medobrega opp. A. 48, 4
Meldæ pop. 5, 5, 2
Melodunum opp. 7, 58, 2
Menapii pop. 2, 4, 9

Mer

Mercurius Gallorum 6,17, 1
Deus cognominatus ibid. not.
M. Messala 1, 35,4
Messana C. 2,3,2 & c. 3, 101,1
Metiosedum opp. 7,61,5
Metropolis *nomen propr.* C. 3, 80, 6
Metropolitæ C. 3,81,2
Milo vbi occisus C. 3, 22, 2
Minerua transdit initia operum 6,17,2
Mitylena *vide* Mytilena
Mona insula 5,13,3
Morini pop. 2,4,9 & 3,9,10
Mosa fl. 4, 10,1
Munatius Plancus 5,24,3
Munda H. 32, 1
Mundensis campus H. 27,6
murus xi x. M. P. 7, 8, 1
murorum Gallicorum forma 7 23, 1
musculi, *poliorcet* 7, 84,1
Mytilenæ C. 3,102, 4

N.

Nabatæi Arabes A. 1,1
Nabatæorum rex A. 1,1
Nannetes pop. 3, 9,10
Nantuates pop. 3, 1, 1 & 4, 10,3
Narbo vrbs 3,20, 2
Naupactus opp. C. 3, 35, 1
Neapolis Ital. C. 3, 21,5
Zeugit. Af. 2, 6
Nemetes pop. 1,51,2 & 6,25,2
Nemetocenna 8, 47, 1
Ti. Nero pater imperatoris A. 25,5
Neruii pop. 2, 4, 8
Q. Ciceronem obsident 5,42,
Nicomedes Bithynus A. 66,5
Nicopolis Armeniæ A. 36,3
Nili aqua limosa atque turbida A. 5. 2
Nitiobriges 7, 7, 2
eorum rex 7, 31, 5
Noreia opp. 1, 5, 4 n.
Noricus ager 1, 5, 4
rex C. 1, 18, 5
Nouiodunum opp. 2, 12, 1
Aeduorum 7, 55, 1
Biturigum 7, 12, 2
Numeius 1, 7, 3
Numidarum velocitas Af. 69, 4
Numidæ *gens*, 2, 7, 1
sine frenis equitantur Af. 19, 6
Numidia Af. 22, 2
Nymphæum Illyridis C. 3, 26, 4

O.

Obucula opp. A. 57, 3
Ocelum 1, 10, 5
Octodurus vicus 3, 1, 4
Octogesa opp. C. 1, 61, 4
ordines primi 5, 44, 1 & 6, 7, 8
Orgetorix princeps 1, 2, 1
moritur 1, 4, 4
Oricum opp. C. 3, 78,4 & c. 8, 4 & c. 40, 1
Orici portus, ibidem
Oscenses *Hisp.* C. 1, 60, 1
Osismii pop 7, 75, 4 & 2, 34, 1 & 3, 9, 10

P.

Pæmani pop. 2, 4, 10
pagi Heluetiorum 1, 12, 4
Sueuorum 1, 37, 3 & 4, 1, 4

Pa-

Palæpharsalus A. 48, 1
Palæste *locus s. portus* C. 3, 6, 4
paludati exibant in prouincias C. 1, 6, 6
Parada opp. Af. 87, 1
Parætonium A. 8, 2
Parisii 7, 4, 6
Parthicum bellum Cæsar molitur 8, 54, 1
Parthini pop. C. 3, 42, 5
Parthinorum oppidum C. 3, 41, 1
præsidium C. 3, 11, 3
Peligni C. 1, 15, 7
Pelusium C. 3, 103, 1
Petra C. 3, 42, 1
Petrocorii pop. 7, 75, 3
phalanx Germanorum 1, 24, 5
Pharitæ, *Phari incolæ*, A. 17, 5
Pharus insula C. 3, 112, 1 & A. 14, 1
Philippus consularis C. 1, 6, 1
Picenus ager C. 1, 12, 3
Pictones pop. 3, 11, 5 & 8, 26, 1 & 7, 4, 6
Pyrustæ *Illyric. pop.* 5, 1, 4
Pisaurum opp. C. 3, 11, 4 & c. 12
Piso Aquitanus 4, 12, 4
censor C. 1, 3, 5
L. Piso 1, 12, 7
M. Piso 1, 35, 4
Pleumones pop. 5, 39, 1
Pompeia lex de ambitu C. 3, 1, 4
Pompeius Magnus vincitur C. 3, 94
fugit C. 3, 96
interficitur C. 3, 104, 3
Pompeii filii vincuntur H. 32
portæ castrorum 2, 24, 2 not.
portus Itius 4, 23, 1 not.
superior 4, 28, 1
vlterior 4, 23, 1
Postumiana castra H. 8, 6
Pothinus procurator regni C. 3, 108, 1
prœlium cum Ariouisto 1, 52
Preciani pop. 3, 27, 1
primipilus 2, 25, 1
primorum ordinum centuriones 5, 28, 3 & 1, 41, 3 & 5, 37, 1
Ptolemais C. 3, 105, 4
Ptolemæus Auletes C. 3, 103, 5
eius testamentum A. 33, 1
Ptolemæus puer C. 3, 103, 2
Pyrenæi montes 1, 1, 7
Pyrenæus saltus C. 1, 37, 2 & 3, 19, 2

R.

Rauenna C. 1, 5, 4
Rauraci pop. 1, 5, 4 & 6, 25, 2 & 7, 75, 3
Redones pop. 2, 34, 1
regem a S. R. appellari 1, 3, 4 & cap. 43, 4 & C. 1, 4, 2
Remi pop. 2, 3, 1
Rhemi *iidem qui* Remi
Rheni decursus 4, 10, 3
Rhenum flumen 1, 1, 5
Rhenus finit imperium R. 4, 16, 4
ponte a Cæsare iunctus 4, 17 sq. & 6, 9
Rhodanus fl. 1, 1, 5
Rhodiorum naualis belli initia A. 11, 3

Roscillus Allobrox C.3, 79, 6
L. Roscius legatus 5, 53, 6
Rostra, *suggestus* C. 3, 21, 3
Ruspina *opp.* Af. 6, 6
Ruteni pop. 1, 45, 2 & 7, 7, 1
prouinciales 7, 7, 4
Rutheni 7, 75, 3. *ipsi Ruteni.*

S.

Sabis fl. 2, 16, 1
Sabura dux Iubæ C. 2, 38 seq.
Salona opp. A. 43, 3
Salonæ *plur.* C. 3, 8, 4
Salsum flumen H. 7, 1
Samarobriua opp. 5, 24, 1 & c. 47, 2
Santones pop. 1, 10, 1, *qui &* Santoni pop. 3, 11, 5
Sardinia C. 1, 30, 2
Sarsura opp. Af. 75, 3
Scaldis fl. 6, 33, 3
Scæuæ scutum CXX foraminum C. 3, 53, 4
Scapula seditionis caput H. 33, 3
Sedulius Lemouix 7, 88, 5
Seduni pop. 3, 1, 1
Seduſii pop. 1, 51, 2
Segni pop. 6, 32, 1
Segontiaci pop. 5, 21, 1
Segouiæ Bæticæ A. 57, 6
Segusiani pop. 1, 10, 5 & 7, 64, 4
senatus extra vrbem C. 1, 6, 1
Senones pop. 6, 2, 3 & c. 3, 4
Septimius Pompeii interfector C. 3, 104
Sequana fl. 1, 1, 2
Sequani pop. 7, 75, 2 & 1, 2, 3 vbi 1, 33, 4
seruile bellum 1, 40, 5
Sesuuii pop. 2, 34, 1
T. Sextius 6, 1, 1
Sibursates pop. 3, 27, 1
Sicambri pop. 4, 16, 2
Sicoris fl. C. 1, 40, 1
M. Silanus 6, 1, 1
Silicense flumen A. 57, 6
Solduri deuoti 3, 22, 1
Soricaria H. 24, 1
Soritia H. 27, 2
Sotiates pop. 3, 20, 2
Sotium opp. 3, 21, 2 not.
Suessiones pop. 2, 3, 5
Suenorum descriptio 4, 1, 2 pagi 1, 37, 3
Sulla Publius C. 3, 51, 1
Sulmonenses C. 1, 18, 1
Sulpicius Rufus 4, 22, 6
supplicatio XV dierum 2, 35, 4 XX dier. 4, 38, 5

T.

Tamesis fl. 5, 11, 9
Tarbelli pop. 3, 27, 1
Tarraco C. 1, 78, 4
Tarraconenses C. 1, 60, 2
Tarsus vrbs A. 66, 2
Tarusates pop. 3, 23, 1
Tauris inf. A. 44, 7
Taurois, seu Taurentum, *castell.* C. 2, 4, 5
taxus *arbor* 6, 31, 5
Tegea opp. Af. 78, 1
tessera prœliorum Af. 83, 1
Tenchtheri pop. 4, 1, 1
Tergestini in Carnicis 8, 24, 3
Teutoni pop. 1, 33, 4

Tha-

Thabenenſes Af. 77, 1
Thapſus opp. Af. 28, 1
Thebæ *Bœot.* C. 3, 55, 3
Theſſalia C. 3, 36, 5
Thurinus ager C. 3, 21, 4
Tigurinus pagus 1, 12, 4
Tisdra Af. 76, 2 & 36, 2
Tisdrus *eadem.*
Togata Gallia 8, 24, 3
Toloſa opp. 3, 20, 2
Toloſates 1, 10, 1 & 7, 7, 4
Tralles vrbs C. 3, 105, 5
transrhenani 4, 16, 5
C. Trebonius *legatus* 5, 24, 3 & 7, 81, 6 & 8, 46, 4
Treuiri 4, 10, 3 & 5, 53, 2 & 1, 37, 1
Trinobantes *Britan.* 5, 20, 1
Triboci pop. 4, 10, 3 *qui &*
Tribocci pop. 1, 51, 2
tribuni cohortium C. 2, 20. 2
Trinobantes pop. 5, 20, 1
Tulingi pop. 1, 5, 4
Tutones pop. 2, 35, 3 & 7, 4, 6
Turoni *iidem* 7, 75, 3 & 8, 46, 4

V.

Vacalos fl. 4, 10, 1 not.
Vacca opp. Af. 74, 1
Vahalis fl. 4, 10, 1 not.
Valerius Flaccus C. 3, 44, 48 n. & c. 53, 2
Valeriani milites C. 3, 48, 1 not.
Valerius Procillus e vinculis liberatur 1, 53, 5
Valis, *Vahalis* fl. 4, 10, 1
Vangiones pop. 1, 51, 2
Varum flumen C. 1, 86, 3
P. Vatinius *legatus* 8, 46, 4
Vbii proxime Rhenum incolunt 1, 54, 1 & 4, 3, 3
Vbii *in Germ. barb.* 6, 29, 2
Vcubis opp. H. 7, 1
Velauni pop. 7, 75, 2
Vellaunodunum 7, 11, 1
Vellocaſſes 8, 7, 4 & 2, 4, 9
venas aquæ dulcis litora naturaliter habent A. 8, 2
Veneti pop. Gall. 2, 34, 1
ad Oceanum 7, 75, 4
rei nauticæ periti 3, 8, 1
Veneticum bellum 3, 18, 6
Ventiſponte opp. H. 27, 5
Veragri pop. 3, 1, 1
Vercingetorix 7, 89, 4
Vergiliarum ſignum Af. 47, 1
Vergilius Thapſi præfectus Af. 79, 2
Vergobretus Aeduorum magiſtratus 1, 16, 5
Veroductius 1, 7, 3
Veromandui pop. 2, 4, 9
Veſontio Sequanorum opp. 1, 38, 1
Vettones pop. C. 1, 38, 1
vexillo propoſito ad arma conuocatur 2, 20, 1
Vibullius C. 3, 15, 8
victimæ Gallorum humanæ 6, 16, 2
Vienna *vrbs* 7, 9, 3
vineæ viminibus contextæ C. 2, 2, 1
Vlia opp. A. 61, 2 H. 3, 1
Vmelli pop. 3, 7, 4 & 7, 75, 4

Vocates pop. 3, 23, 1 & 3, 27, 1
Vocio rex 1, 53, 4
Vocontii 1, 10, 5
Vogesus mons 4, 10, 1
Volcæ Arecomici C. 1, 35, 4 & 7, 7, 4
Tectosages 6, 24, 2
Voluſenus Quadratus 4, 21 & 8, 23, 4
Vrbigenus pagus 1, 27, 4
Vri *boues* 6, 28, 1
Vrſao opp. H. 41, 2
Vrſaonenſium ciuitas H. 28, 2
Vſceta opp. Af. 89, 1
Vſipetes pop. 4, 1, 1
Vtica C. 1, 31, 3 & C. 2, 24, 1 Af. 7, 3
Vxellodunum opp. 8, 32, 2
Vzita opp. Af. 41, 2

X.

Xantones 7, 75, 3

Z.

Zama opp. Af. 91, 3
Zamenſes Af. 91, 4 & 92, 1
Zela opp. A. 72, 1
Zetta opp. Af. 68, 1

INDEX II LATINITATIS.

A Gallicis armis cognouit, *ex* 1, 22, 2
ab Arimino mittit C. 1, 11, 4 *cum præpoſitione. vide not.*
ab Dite 6, 18, 1
ab Druidibus, ibidem
ab latere 7, 82, 2
ab legionibus C. 1, 87, 3
ab quibus 4, 22, 5 & 4, 23, 2
ab ſe 4, 6, 3
ab ſpe C. 2, 39, 6
ab Zela A. 72, 2
abdere ſe in ſiluas 1, 12, 2
tabernaculis 1, 39, 4
abdicare ſe munere C. 3, 2, 1
abditus latet 2, 19, 6
abeſſe bello 7, 63, 7
abeſt illi diligentia ad H. 40, 3
abfuerunt tantum, vt, vt A. 22, 1
abrogare cui fidem 6, 23, 8
abſcindere ceruicem H. 20, 5
funes 3, 14, 7
non abſimili forma 3, 14, 5
abſoluere opera 8, 15, 3
abſtinere infantibus 7, 47, 5
ſe cibo 8, 44, 2
prœlio 1, 22, 3
abſtractus commeatu C. 3, 78, 3
abſtrahere in ſeruitutem 7, 42, 3 & c. 14, 10
quem a quo 3, 2, 5
abſumitur oratio fruſtra A. 7, 2
accedunt ad ſuſpiciones res certiſſimæ 1, 19, 1
accelerare iter C. 2, 39, 6
acceptam cui ſalutem referre C. 3, 57, 2
acceptus plebi 1, 3, 5

accessiones facere A. 22, 1 & 48, 1
accidat si quid Romanis 1, 18, 9
accidit contra opinionem 3, 9, 6
peius 1, 31, 10
quid cui per vim 3, 22, 2
accidunt tela grauius 3, 14, 4
non frustra 3, 25, 1
accidere arbores 6, 27, 4
accipere male aduersarios Af. 18, 5
quid rumore ac fama 6, 20, 1
accitæ copiæ 8, 31, 1
accliuis paullatim ab imo 3, 19, 1
accliuitas 2, 18, 2
accommodare insignia 2, 21, 5
accommodatiora 3, 13, 7
accuratius ædificare 6, 22, 3
acerbe quid accipere H. 30, 4
acerbitas inimicorum C. 1, 32, 3
acerrimæ tempestates 8, 5, 2
aceruatim præcipitare se de A. 31, 4
aciem instruere 1, 22, 3
actuaria nauis 5, 1, 3 & Af. 28, 1
nauigia C. 1, 27, 5
acutissimi homines A. 3, 1
ad duodecim numero 1, 5, 2
ad duodecim millium numero C. 3, 53, 1
ad hominum millibus xv occisis 2, 33, 5
ad quadraginta millia 2, 4, 10
ad manus cominus redire Af. 18, 4
ad mare versus Af. 80, 3.
ad multam noctem 1, 26, 3
ad vnum omnes 5, 37, 6 & 6, 40, 4
ad vnum *subaudito omnes*, C. 3, 14, 3
ad vrbem cum imperio esse, manere 6, 1, 2
adaquari, *aquari*, 8, 41, 6 & C. 1, 66, 1
adaugere Af. 1, 5
numerum A. 12, 2
addicere bona in publicum C. 2, 18, 5
quem seruituti 7, 77, 9
adduci in potestatem cuius A. 76, 4
negligentiam Af. 66
adductus inopia rerum 1, 27, 1
oratione 1, 3, 8
precibus 1, 16, 6
pudore 1, 39, 3
rebus 1, 3, 1
adæquare cursum 1, 48, 7
adequitare ad quem 1, 46, 1
adfectus valetudine C. 1, 31, 3
vulneribus H. 23, 8
adferre facultatem rei efficiendæ A. 76, 4
manum cui H. 42, 4
adferre, *nuntiare* C. 3, 15, 8
adficere quem lætitia 5, 48, 9
timore H. 31, 4
vulneribus H. 12, 4
adfigere pilum pectori Af. 16, 2
adfingere rumoribus 7, 1, 2
adflictantur naues in vadis 3, 12, 1
adfligere pondere 6, 27, 5
adgredi facinus H. 15, 6
inopinantes 1, 12

adgregare se ad amicitiam cuius 6, 12, 6
cui 4, 26, 1
adgressus oppugnare, *particip.* C. 3, 80, 6
adigere in sua verba per iusiurandum C. 2, 18, 5
pecus 7, 17, 3
adiicere telum 3, 13, 8 & 2, 21, 5
aditum commendationis ad quem habere per C. 1, 74, 5
sermonis cum quo habere 5, 41, 1
pedibus habere, *adiri posse*, 3, 12, 1
aditus cui non est eo 2, 16, 5
adiudicare cui magistratum 7, 37, 1
adiuuat multum ad rem 5, 1, 3
adlegi suffragio 6, 13, 9
adluitur oppidum mari C. 2, 1, 3
admaturare 7, 54, 2
administrare bellum C. 1, 25, 3
cædem H. 39, 2
& reficere amissa C. 2, 15, 1
administratio portus C. 1, 25, 4
administris vti ad 6, 16, 2
admittere in se facinus 3, 9, 3
admodum magnus 7, 56, 3
admonitu cuius C. 3, 92, 2
adnare naues [*ad naues*] C. 2, 44, 1
adolescens summæ spei 7, 63, 8
adornare naues contra C. 1, 26, 1
adquiescere cui Af. 10, 5
adscendere iugum montis 1, 21, 2
adscensu alio mittere 7, 50, 1
collis 8, 14, 3
adscensus in circuitu 1, 21, 1
adsciscere socios 1, 5, 4
adsignare culpæ cuius, quod Af. 3, 4
adsuefactus superari 6, 24, 6
adsuescere ad homines 6, 28, 4
adsumere sibi licentiam Af. 85, 8
aduersa nox 4, 28, 3
aduersati sunt proelium facere H. 14, 4
aduersissimus ventus C. 3, 107
aduerso flumine proficisci 7, 60, 3
pectore resistere Af. 82, 4
aduersum os 5, 35, 8
aduersus remp. facere C. 1, 2, 7
aduertere animum Af. 20, 4
aduolare ad hostem 5, 17, 2
ad vrbem esse 6, 1, 2
ἄδυτα templi C. 3, 105, 4
ædificare naues 3, 9, 1
ædilicia potestas Af. 33, 3
ædilitas C. 3, 16, 3
ægerrime 1, 13, 2
æqualiter decliuis 2, 18, 1
æquare cum quo C. 1, 4, 4
æquata dimicatio A. 46, 4
æquatum omnium periculum 1, 25, 1
æquinoctii dies 4, 36, 2
æquissimæ regiones 7, 74, 1
æquitas animi 6, 22, 4
conditionum 1, 40, 3

æquo Marte dimicare 7, 19, 3
pede congredi H. 38, 6
prœlio discedere C. 3, 112, 7
æquus locus 7, 28, 2
ærariæ fecturæ 3, 21, 2
æratæ naues C. 2, 3, 1
æstatis non multum supereſt 5, 22, 4
æstimare ex 3, 20, 1
æstiuorum tempus 8, 6, 1
æstuaria 2, 28, 1
æstu minuente 3, 12, 1
æstus se ex alto incitat 3, 12, 1
ad æstus vitandos 6, 22, 3
per ætatem inutilis ad 2, 16, 5
africus ventus C. 3, 26, 4
agere bellum 3, 28, 2
hiemem in 5, 22, 4
perterritos 4, 12, 2
turres 3, 21, 2
vineas 2, 12, 3
ggerere terram C. 3, 49, 4
agmen explicare 8, 14, 2
agri latiſſimi feraciſſimique 2, 4, 6
alacritas animi C. 3, 93, 3
alariæ cohortes C. 1, 73, 3 & C. 2, 18, 1
alarii *milites* 1, 51, 1
albente cælo C. 1, 68, 1 & Af. 80, 3
albeſcente cælo Af. 11, 1
alces, *animal* 6, 27, 1
alere ciuitatem 7, 33, 1
equitatum Af. 8, 5
se copiis cuius 4, 4, 7
suo sumptu equitatum 1, 18, 5
in alia omnia ire 8, 53, 1
aliás - - alias 2, 29, 5, & 5, 57, 3
alienata pæne mente 6, 41, 3
alieniſſimis sua credere 6, 31, 4
alieno animo esse in quem C. 1, 6, 2
loco, *iniquo* 1, 15, 2
aliquantulus numerus frumenti Af. 21, 1
alitur diutius controuersia 7, 32, 6
altercari cum quo C. 3, 19, 5
alterum tantum H. 30, 1
altior aqua C. 1, 25, 6
altiſſimum flumen C. 3, 75, 2 & 1, 2, 3
altitudo fluminis 1, 8, 4
maris 4, 25, 3
in altitudinem castra munire 2, 5, 6
depressa vallis 8, 9, 2
in alto mari 4, 24, 2
in altum dare vela Af. 53, 1
prouectæ naues 4, 29, 3
altus est erectus animus Af. 10, 5
aluntur vires 6, 21, 4
aluta tenuiter confecta 3, 13, 6
ambacti clientesque 6, 15, 2
ambitus damnari C. 3, 1, 4
ambulatoriæ turres A. 2, 5
omentum 5, 49, 5
amiciſſime de quo loqui C. 2 17, 1
amiciſſimum præsidium 1, 42, 5
amicitiæ cuius se debere 3, 22, 2

amicitiam cuius cupidissime appetere 1, 40, 2
ampliare honorem H. 42, 2
amplificare auctoritatem cuius 2, 14, 6
amplius v. M. passuum intererat 1, 15, 5
X millia passuum 2, 16, 1
VIII millibus passuum 3, 7, 4
anceps terror C. 3, 72, 2
ancoræ funibus reuinctæ 3, 13, 5
ancorarii funes C. 2, 9, 4
ancoras iacere 4, 28, 6
tollere 4, 23, 6 & C. 1, 31, 3
in ancoris commorari Af. 63, 6
exspectare 4, 23, 4
anfractus intercedit 7, 46, 1
angiportus A. 2, 3
angusta fides C. 3, 1, 2
angustè vti re frumentaria C. 3, 16, 1
angustiæ rei frumentariæ C. 2, 17, 3
angustiis a quo premi 3, 18, 3
in angustiis res est C. 1, 54, 1
angustissimæ fauces c. 1, 25, 5
angustius prouenit frumentum 5, 24, 1
in angusto res est 2, 25, 1
angustos fines habere 1, 2, 5
animaduertere in quem 1, 19, 1
animi auertuntur a quo 1, 20, 5
animi magnitudo 2, 27, 5
singularis vir 8, 28, 2
animo bono in quem esse 1, 6, 3
concidere 8, 19, 6
animo habeo ad vos mittere H. 26, 7
ad animum cui occurrere 7, 85, 2
animus augetur cui 7, 70, 2
intentus in re 3, 22, 1
relinquit eum 6, 38, 4
annona crescit C. 1, 52, 1
annonæ caritas Af. 47, 4
annotinus 5, 8, 6
annus consularis C. 3, 1, 1
annuum spatium C. 3, 3, 1
antecedere agmen 7, 12, 4
ætate C. 3, 108, 3
antecessores equites Af. 12, 1
antecursor, 47, 1 & C. 3, 36, 8 & C. 1, 16, 3
anteire opibus C. 1, 32, 8
antemittere, *præmittere* C. 1, 21, 3 &c. 51, 4
antennas dimittere A. 45, 3
anterior C. 3, 63, 6 not.
antesignani C. 1, 43, 3
anteuertere consiliis 7, 7, 3
antiquitus 7, 32, 3 & 2, 4, 1
anuli ferrei 5, 12, 4
anxium quem res habet Af. 71, 3
aperta loca 2, 19, 5
apertioribus locis C. 3, 84, 4
aperto ac vasto mari 3, 12, 5
latere 7, 82, 2
apertus homo Af. 73, 2
apparet lux 7, 82, 2
apparitores Af. 37, 1
appellare alium iudicem C. 3, 20, 1
nomine C. 2, 35, 1

co-

cohortarique milites 5, 33, 2
appellere turres ad C. 1, 26, 1
appetere gladio C. 2, 35, 2
appetit dies 6, 35, 1
applicare naues ad terram C. 3, 101, 4
se ad arborem 6, 27, 3
approperare Af. 61, 8
appropinquatum est locis C. 1, 79, 4
aquatio 4, 11, 4
copiosa H. 8, 1
longa Af. 51, 5
aquatores C. 1, 73, 2 & H. 21, 2
aquatum venire 8, 40, 4
aquilifer 5, 37, 5
arbiter & communis amicus C. 3, 109, 1
arcessere quem mercede 1, 31, 5
arcessiri 5, 11, 3
ardentia studia militum A. 22, 1
arduus adscensus 2, 33, 2 & 8, 40, 4
argento circumcludere 6, 28, 6
aridum *subst.* 4, 24, 3 & c. 26, 5
aries, *machina oppugnantium* 2, 32, 1 & A. 1, 2
defendentium 4, 17, 9
armamenta 3, 14, 7
armare naues 5, 1, 4
armatura leuis 2, 10, 1
in armis esse 1, 49, 2 & 2, 3, 4
erant parati, vt 2, 9, 2
permanere 8, 45, 2
sub armis conquiescere C. 1, 42, 1
morari C. 1, 41, 2
arripere sibi imperium H. 41, 6
arroganter facere 1, 40, 10
arrogantia vti 1, 46, 4
sine articulis crura 6, 27, 1
artificio decernere Af. 14, 1
vincere 7, 29, 2
artiores siluæ 7, 18, 3
arundinum radices C. 3, 98, 4
aspernari ab omnibus *passiue* Af. 93, 3
assores C. 2, 2, 1
asses & assseres differunt C. 2, 9, 2 not.
attenuare C. 3, 89, 1
attexere ex 5, 40, 6
attingere fines populi 2, 15, 3
regionem Af. 19, 7
cum nauibus 4, 23, 2
attingit aries murum 2, 32, 1
attribuere cui equum C. 1, 14, 4
naues 7, 60, 1
auctionari C. 3, 20, 3
auctionem facere Af. 97, 1
auctor armorum *dux* 8, 47, 2
auctore atque agente eo C. 1, 26, 4
auctori cui credere C. 2, 38, 2
auctoribus certis quid comperire C. 2, 18, 3
auctoritate præstare inter 2, 15, 1
aucupari accessum cuius Af. 58, 3
occasionem Af. 3, 5
audacissime Af. 6, 2
audacius subsistere 1, 15, 3
audacter & fortiter C. 1, 1, 2
tela coniicere 4, 24, 3
audiens dicto miles 1, 39, 7

auditionem leuem pro re comperta habere 7, 42, 4
auditiones 4, 5, 3
ex auerſione H. 22, 3
auerſos proterere C. 2, 41, 5
auertere iter a quo 1, 16, 3
se ab amicitia C. 1, 4, 4
augeri lætitia ac voluptate Af. 34, 5
auriga 4, 33, 2
auſu ſuo gerere quid A. 43, 1
autumni peſtilentia C. 3, 87, 3
auxilia ſuppetias veniunt Af. 5, 1
auxilium rei reperitur 3, 15, 2
auxiliares H. 3, 25, 1 & H. 30, 1
auxiliarii pedites 8, 5, 3

B.

balliſtæ C. 2, 2, 2
balteus 5, 44, 7
baſilica A. 52, 2
belle habere H. 32, 6
bellica laus 6, 24, 3
bellicoſiſſimæ gentes 8, 24, 1
prouinciæ C. 1, 85, 8
belligerandi ſtudium agricultura commutare 6, 22, 2
bellum agere 3, 28, 2
facere 3, 29, 3
beneficiarii C. 1, 75, 2
beneficio ſiluarum 1, 20, 2
bene longe egredi H. 25, 2
magna multitudo H. 4, 3
magna pars muri H. 13, 4
magnum tempus H. 12, 4
multa vulnera H. 12, 6
bidui via abeſſe 5, 7, 2
bipartito 1, 25, 7
bipedalis materia C. 2, 10, 1
bis millies ſeſtertium Af. 90, 5
bonitas agrorum 1, 28, 4
brachia, *munitiones* A. 30, 3 H. 13, 1
breuitas noſtra contemptui eſt 2, 30, 4
ſub bruma nox eſt 5, 13, 3
brumalis dies 8, 4, 1
buccinator C. 2, 35, 7

C.

cadunt non omnia ſecunda C. 3, 73, 4
cæcum vallum C. 1, 28, 4
ex cæde refugere 8, 36, 1
cædem facere H. 15, 3 & H. 23, 6
cædere ſiluas 3, 29, 1
cælatum opus H. 25, 7
cærimoniæ grauiſſimæ 7, 2, 2
cæruleus color 5, 14, 2
cæſpites *vide* ceſpites
calamitatem inferre cui 1, 12, 6 & 2, 14, 4
calcaribus incendere 8, 48. 5
calcatæ H. 16, 2
calones 2, 24, 2
campeſtris munitio 7, 81, 1
canalibus immiſſa aqua C. 2, 10, 6
cancelli, *ſepta* Af. 15, 3
cantus tubarum 8, 20, 2
capita fluminis, ἐκβολαὶ, 4, 10, 5

ci-

tignorum extrema C. 2, 9, 1
capite demisso terram intueri 1, 32, 2
capitis damnatus C. 3, 110, 4
pœna 7, 71, 6
caput fortis 8, 41, 4
capiunt portum naues 4, 36, 3
caprea 6, 27, 1
capreoli, *lignei*, C. 2, 10, 3
captus Germanorum 4, 3, 3
carere crimine 8, 3 proœm.
patria ciuitateque Af. 22, 2
carina planior 3, 13, 1
carpere agmen extremum Af. 75, 4
atque impedire C. 1, 78, 5
carpi vocibus cuius 3, 17, 5
carra complura H. 6, 1
carri singuli ducerentur 1, 6, 1
carrorum numerus 1, 3, 1
cassides 7, 45, 2
castellani A. 42, 3
castra habere contra quem 1, 44, 7
mouere ex loco 1, 15, 1
ponere A. 52, 1
castris castra ponere, *opponere*, 7, 35, 1
conuertere C. 1, 81, 3
in eo casu diei C. 2, 5, 4
casu magno accidit 6, 30, 2
ad casum extremum deducta res 3, 5, 1
ne casu quidem minimo 6, 42, 1
casus ad versus 8, 13, 4
catapultæ C. 2, 9, 3 & Af. 31, 6
catascopus Af. 26, 3
catenæ ferreæ 3, 13, 5
in catenas quem coniicere 1, 47, 6
catenis vinctum trahere 1, 53, 5
cateruatim perfugere Af. 33, 3
cauere a C. 1, 21, 4
inter se de 7, 2, 2
obsidibus de 6, 2, 2
causa vna omnium est 6, 32, 1
causæ dictionis diem constituere 1, 4, 2
satis est, quare 1, 19, 1
causam dicere ex vinculis 1, 4, 1
per causam frumentandi Af. 73, 4
valetudinis quid facere C. 3, 87, 4
causa virtutis, (*virtutis causa*) 6, 40, 7
causula paruula Af. 54, 1
cautes timere 3, 13, 9
celari quem A. 7, 1
celeritati studere C. 3, 79, 1
celerius opinione 2, 3, 1
censere deditionem in concilio 7, 77, 2
censu habito 1, 29, 3
centones C. 2, 9, 3
centuriatim producti milites C. 1, 76, 4
centurionibus omnium ordinum adhibitis 1, 40, 1
cernere coram 6, 8, 4
certamen prœlii A. 16, 1
certamine acri fit prœlium 8, 28, 4

cer-

certiorem fieri per exploratores 4, 4, 6
certo vento vehi Af. 2
cerui *iustrum. mil.* 7, 72, 4
cespides circumcidere 5, 42, 3
comportare 3, 25, 1
cetratæ cohortes C. 1, 39, 1
chara, *radix* C. 3, 48, 1
cibariorum inopia 3, 18, 6
cippi, *in munitionib.* 7, 73, 5
vt circino circumductum 1, 38, 4
circiter meridiem 1, 50, 2
noctem Af. 86, 4
circuitis castris 3, 25, 2
circulari, *cœtus facere* C. 1, 64, 2
circumcidere cæspites 5, 42, 3
circumcirca H. 41, 3
circumcisus ex omni parte collis 7, 36, 7
circumcludere quid argento 6, 28, 7
vallo H. 32, 2
circum esse C. 2, 10, 1
circumfundere turmas Af. 78, 4
circumfusa multitudine 6, 34, 8
circumfusi cedentibus 8, 29, 3
circumiicere multitudinem mœnibus 2, 6, 2
circummittere 5, 51, 2
circummitti in omnes partes 7, 63, 2
circummunire oppidum vallo C. 1, 18, 5
circummunitio oppidi C. 1, 19, 4
circummunitus castellis 2, 30, 2
circumplecti locum opere 7, 83, 2
oppidum H. 32, 3
circumpositi oppido colles A. 72 2
circum prouinciam Af. 26, 1
se habere 1, 18, 5
circumsistunt naues 3, 15, 1
ne circumsisteretur 7, 43, 5
circumspicere animo 6, 5, 3
sua 5, 31, 4
circumvallare hostem H. 32, 1
vrbem 7, 11, 1
circumuallati hostes 7, 44, 4
circumuehi collibus 7, 45, 2
circumuehitur Pharon A. 14, 1
circumuenire montem opere C. 3, 97, 2
quem per fidem 1, 46, 3
circumveniri a quo per insidias 1, 42, 4
citatim contendere in locum Af. 80, 4
citatum flumen fertur 4, 10, 3
citissime 4, 33, 3
ciuitas, *natio, populus* 1, 2, 1
vide notas, & sic: sæpissime.
de vnius vrbis ciuibus & territorio, Tolosa, Carcasone, Narbone 3, 20, 2
ciuitate quem donare 1, 47, 4
cla-

clamore facto Af. 80, 6
sublato 3, 22, 4 & 7, 81, 2
clariore voce dicere 5, 30, 1
claritate nominis præditus Af. 22, 4
classiarii A. 12, 1
classicum canitur apud ducem C. 3, 82, 1
claudere agmen 1, 25, 6
clementia ac mansuetudine vti in quem 2, 14, 5
coaceruare cadauera 2, 27, 4
coacta lana C. 3, 44, 7 not.
coactu cuius quid facere 5, 27, 3
coagmenta lapidum C. 3, 105, 5
cogamentare trabes 7, 23, 2
coangustari H. 5, 5 & H. 23, 7
coartari portis angustis 7, 70, 3
coempti equi 7, 55, 3
cogere equitatum 1, 15, 1
multitudinem 1, 4, 3
naues in 3, 9, 9
vndique 1, 4, 2
cogi in supplicium cuius 8, 38, 5
ad cogitationem reliquam se recipere C. 3, 17, 6
cognationes hominum 6, 22, 2
cognationis magnæ homo 7, 32, 4
cognitus hosti C. 3, 38, 4
cognoscere de 4, 11, 5 & 7, 55, 4
& statuere de A. 78, 1
quid ab armis, *ex* 1, 22, 2
cohibere milites a præda Af. 3, 2
cohibet amor hoc facere 8, 23, 2
cohortari magnopere 2, 5, 2
collabefieri C. 2, 6, 5
collatione 8, 8, 2
in collatu pari esse conditione H. 31, 2
colligere auctoritatem 6, 12, 8
se ex timore C. 3, 65, 2
collis ab summo æqualiter decliuis 2, 18, 1
ad planitiem redit 2, 8, 3
ex planitie editus 2, 8, 3
deiectus, ibidem
fastigatus, ibidem
collocare atque administrare res 3, 4, 1
quam cui 1, 18, 7
colloquia habere C. 3, 19, 1
colonicæ cohortes C. 2, 19, 4
columnaria pecunia C. 3, 31, 2
columnella C. 2, 10, 2
comitatus *passiue* 7, 47, 1
comitatus, *turba comitans* C. 1, 48, 4
commeatibus duobus reportare exercitum 5, 23, 2
commendare se fugæ Af. 34, 2
commendationem formæ habere A. 41, 3
commentarios conficere 8, 7 *præm.*
commissura pluteorum atque aggeris 7, 72, 4
committere prœlium 1, 22, 3 & 4, 14, 4
rem prœlio C. 3, 74, 2

non committere, vt I, 46, 3
communicari cui an Latinum? C. 3, 18, 3 not.
communicare cum quo de C. 3, 13, 13
gloriam 8, 19, 5
præmium 7, 37, 2
honorem 6, 13, 7
compar prælium facere H. 23, 5
comparare fugam 4, 18, 4
alicui, *cum quo* 8 proœm. 2
se ad Af. 14, 1 & 7, 79, 4
compendio capti; ex direptis 7, 43, 3
priuato, *quæstui* C. 3, 32, 4
compertum quid a quo habere per I, 44, 21
complanare opera A. 63, 5
complere montem hominibus 1, 24, 2
murum *armatis* 7, 12, 5
naues militibus C. 1, 56, 3
quem bona spe C. 2, 22, 2
in complexum cuius venire C. 3, 8, 4
componere controuersias C. 1, 9, 6
compositio *pacis* C. 1, 26, 5 & C. 3, 17, 4 & 3, 19, 7
comprehendere ignem, *concipere* 5, 43, 2
comprimere lacrimas cuius A. 24, 5
conata perficere 1, 3, 6
conatum efficere H. 16, 3
concelebrare fama & litteris C. 3, 72, 4
conceſſu cuius habere 7, 20, 2
concidere animo 8, 19, 6
concidere fugientes 2, 11, 4
conciliare quem cui 5, 4, 3
regnum cui 1, 3, 7
concilium commune 2, 4, 4
dimittere 1, 18, 1
in diem certam indicere 1, 30, 4
concinunt ſigna C. 3, 92, 4
concionari apud C. 1, 7, 1
pro concione dixit Af. 19, 2
concipere in ſe ſcelus C. 1, 74, 3
concipit flammam turris C. 2, 14, 2
conciſa æſtuariis itinera 3, 9, 4
concita tela Af. 83, 2
concitati curſu C. 1, 70, 4
concitator belli 8, 38, 3
multitudinis 8, 21, 4
conclamare vaſa C. 1, 66, 2
victoriam 5, 37, 3
conclamari *abſolute* C. 1, 67, 2 & C. 3, 75, 2
concluſio diutina C. 2, 22, 1
concluſum mare 3, 9, 6
concrepare armis 7, 21, 1
concubinus H. 33, 5
concurrere ad arma 2, 20, 1
concurritur ad 7, 4, 2
concurſare C. 1, 28, 2 & 5, 33, 1 & 5, 50, 5
concurſum eſt eo 2, 33, 3
concurſum facere H. 21, 4 & H, 23, 6

con-

concursus magni domum cuius fiunt C. 1, 53, 2
condemnari iniquitatis 7, 19, 5
condensare Af. 13, 1
condensæ turmæ Af. 14, 2
condensum oliuetum arboribus Af. 50, 1
conditionem ferre cui, vt Af. 25, 2
pacis accipere 2, 15, 6
conditionibus impositis A. 65, 5
conditionum æquitas 1, 40, 3
condocere Af. 19, 4
condocefacere elephantos Af. 27, 1
tirones Af. 71, 1
condonare, *donare* Af. 77, 2 & 8, 4, 1
precibus cuius 1, 20, 5
præterita 1, 20, 5
conducere eo 1, 4, 2
conductor C. 3, 21, 1
confecta hieme 6, 3, 1
vigilia prima 7, 3, 3
confectis bellis 1, 54, 2
confectus ætate 6, 31, 5
itinere C. 2, 39, 6
siti inopiaque Af. 53, 1
vulneribus C. 3, 9, 3
conferre animum ad Af. 9, 1
castra castris 8, 9, 2
castra oppido A. 36, 3
conferta equitum acies Af. 13, 1
conferti milites 2, 25, 1
confertissima acies 1, 24, 5
confertissimum agmen 2, 23, 4
confestim 4, 32, 2
conficere bellum 1, 30, 1 & A. 77, 1
delectum 6, 1, 4
iter 4, 4, 5 & 2, 12, 1
millia centum 2, 4, 5
prœlium H. 30, 4
sermonem C. 1, 8, 2
tempus in loco C. 3, 28, 6
confici in fuga 8, 19, 8
vulneribus 5, 45, 1
confidentia A. 52, 4
confidere animo & spe Af. 1, 4
sibi in quo Af. 19, 2
confieri difficilius 7, 58, 1
configere turres A. 2, 5
confinium 5, 24, 2
confirmare homines C. 1, 15, 4
quem animo ad 5, 49, 4
libertati C. 1, 14, 4
se animo ad C. 2, 4, 5
se auxilio C. 1, 29, 1
confixus clauis ferreis 3, 13, 4
conflare bellum 8, 6, 1
conflictari annona graui Af. 24, 2
inopia C. 1, 52, 2
incommodis 5, 35, 5
confluens fluminum 4, 15, 2
ad confluentem Mosæ & Rheni 4, 15, 2
confusum agmen 8, 14, 2
congredi armis 1, 36, 3
impari numero C. 1, 40, 6
congressus est classi cum 3, 13, 7
coniectura iudicare de C. 3, 78, 6

sci-

scíri non potest A. 58, 2
coniecturam capere ex 7, 35, 4
coniicere animos in terrorem Af. 16, 3
in fugam 7, 62, 4 & C. 1, 82, 3
prœlium in nocte m Af. 52, 4
quem in locum 2, 16, 5
coniunctim rationem rei habere 6, 19, 2
coniungere sibi quos 8, 32, 2
coniurare contra quem 2, 1, 1
inter se 3, 8, 3
in bonam partem 7, 1, 1
coniurationem facere 1, 2, 1 & 8, 1, 1
conniti virtute in C. 1, 46, 3
conquiescere meridie 7, 46, 5
conquisitor A. 2, 1
conscendere classem Af. 10, 3 & 13, 2
nauem 4, 23, 1
conscientia animi Af. 31, 4 & C. 3, 60, 2
facti 8, 38
peccatorum Af. 28, 3
consciscere sibi mortem 3, 22, 2 & 1, 4, 4
conscium sibi esse, quam 8, 44, 3
conscribere legiones 2, 2, 1
consecratus locus 6, 13, 10
consectari hostem 6, 8, 7
naues 3, 15, 5
e consensu communi 1, 30, 4
consequitur eum in re celeritas 8, 31, 3
conserere manum C. 1, 20, 4
conserta multitudo A. 30, 2
consideratior factus est Af. 73, 1
considere, *castra metari* 1, 21, 1 & 5, 91 & c. 47, 5
considunt in loco, *habitant* 6, 13, 10
contra 7, 58, 6 & 7, 79, 1
consiliandi caussa C. 1, 19, 2
consiliantibus eis hæc C. 1, 73, 2
consilii magni vir 3, 5, 2
res est 7, 38, 7
sui est 1, 21, 2
consilio aliquo quid facere 3, 6, 4
deorum fieri 1, 12, 6
consilium duplex munitionis 8, 10, 1
consimilis 5, 12, 3
figura 6, 27, 1
fugæ profectio 2, 11, 1
consistere fluctibus 4, 24, 2
conspectus patens Af. 41, 3
in conspectu cuius adsistere 6, 18, 3
in conspectum regionis venire Af. 2, 5
conspicari 1, 25, 6 & 5, 9, 2
conspicatæ equitatum cohortes C. 1, 24, 3
conspirare 3, 10, 3
constanter nuntiare 2, 2, 4
constat victoria morte virorum 7, 19, 4
consternati confugiunt 8, 19, 7
sunt animo 7, 30, 4
consternere cratibus 4, 17, 8
constipare se sua 5, 43, 5
constipatus C. 3, 46, 5

constituere de 6, 13, 5
constrata palus pontibus 8, 14, 4
constratæ naues C. 3, 27, 2 & A. 17, 3
consuefacere quem Af. 73, 3
ex consuetudine Af. 89, 4 & 1, 52, 4
in consuetudinem licentiæ venire C. 3, 110, 2
se adducere 4, 1, 10
consuetudinis hoc est 4, 5, 2
consuetudo fert 6, 7, 8 & 8, 12, 4
itineris 2, 17, 2
peruulgata A. 74, 1
consuetus bellare Af. 73, 2
consuenit hoc accidere 5, 33, 1
consularis annus C. 3, 1, 1
consultare de 5, 53, 4
exitu fortunarum 7, 77, 1
consulto 5, 16, 2
consulunt, quid agant 7, 83, 1
consumere pabulum 7, 18, 1
quem ferro Af. 94, 1
tela C. 1, 46, 1
consumi fame 7, 20, 12
siti 8, 41, 6
consurgere ex insidiis C. 3, 37, 5
consurgitur ex consilio 5, 31, 1
contabulare murum 7, 22, 3
turres 5, 40, 6
Contabulatio C. 2, 9, 1
ex contagione incommodi 6, 13, 7
contaminare scelere hospitium H. 16, 16
contaminatus facinore 7, 43, 3
contegere in tecta, *ædes* 8, 5, 2
in contemptionem cui venire 5, 49, 7
contemptui esse 2, 30, 4
in contemptum cui venire 3, 17, 5
contendere bello 7, 67, 7
dolo 1, 13, 6
inter se de 5, 3, 2
ire 1, 10, 3
maximis itineribus 1, 7, 1
prœlio 8, 47, 1
virtute 1, 13, 6
contentione summa dimicare 8, 29, 1
conterritus metu H. 22, 8 & H. 25, 8
contestari deos, vt 4, 25, 3
contignatio C. 2, 9, 2
continens flamma 8, 15, 6
labor 7, 24, 1
labor totius diei C. 3, 97, 4
continenter bellum gerere 1, 1, 4
ire 1, 26, 5 & 3, 5, 1
pugnare 3, 5, 1
continentes siluæ ac paludes 3, 28, 2
continentia bella 9, 11, 10
continenti impetu 7, 28, 2
continentior in pecunia C. 1, 23, 4
continere in occulto 2, 18, 3
intra siluas 2, 18, 3
regionem in pace 8, 49, 3
se castris 1, 40, 8
continere suos a prœlio 1, 15, 4
continetur mare montibus 4, 23, 3

contingunt inter se trabes 7, 23, 3
continuare iter C. 3, 11, 1
laborem C. 1, 62, 1
continuatio imbrium 3, 29, 2
continui dies 5, 13, 3
complures dies 4, 34, 4
continuos dies quid facere 1, 48, 3
contortum viribus pilum Af. 16, 2
contra atque 4, 13, 5 & C. 3, 12, 2
consistere 2, 17, 3
Galliam regio est 4, 20, 3
quem castra habere 1, 44, 7
venire obuiam 7, 28, 1
contrahere sibi pœnam 8, 22, 2
contributi populi C. 1, 60, 1
in controuersiam quid deducere 7, 63, 5
contumelia verborum 5, 58, 3
contumeliam perferunt naues 3, 13, 3
contumelias accipere 5, 29, 4
contumeliosæ voces C. 1, 69, 1
conuallis 3, 20, 4 & 5, 32, 1
conuehere C. 2, 15, 1
conuellere gratiam cuius 8, 50, 2
munitiones 8, 26, 4
conuenire aliquem 1, 27, 2
conuenti res *pactione* 1, 36, 5
conuentus Campanus C. 1, 14, 5
conventus agere 1, 54, 3
peragere 5, 1, 5
conuersa signa inferre 1, 25, 7
conuertere castra castris C. 1, 81, 3
iter in 7, 56, 2
conuerti in terrorem Af. 40, 2
conuicio correptus C. 1, 2, 4
conuulnerare Af. 5, 1
hostes iaculis Af. 7, 5
coortum est bellum 3, 7, 1
copia, *sing. copiæ*, *milites*, Af. 10, 4
copia expedita Af. 80, 4
copiæ *plur. cibaria* 4, 4, 7 & C. 10, 7
opes 2, 10, 4 & 4, 10, 7
copiam frumenti facere cui 1, 28, 3
copiosa prouincia ad alendos exercitus A. 42, 2
copiosissimi agri 8, 2, 2
copiosissimum oppidum 1, 23, 1
coram adesse 1, 32, 4
cernere 6, 8, 4
corbis H. 5, 1
coronæ valli, muri 8, 9, 3
corona militum cingere 7, 72, 2
coronis castra inædificare 8, 9, 3
corpus nauium C. 1, 54, 2
Corus *ventus* 5, 7, 3
crassitudo 3, 13, 4
parietum C. 2, 8, 3
crates *in militia* C. 1, 25, 3 & 5, 40, 6
cratibus aditus expedire 7, 86, 5
creberrima ædificia 5, 12, 3
cremari igni 1, 4, 1
crepitus gladiorum H. 31, 6
cresçit flumen ex niue 7, 55, 10

cri-

crinibus mulierum præfectis tormenta effecerunt C. 3, 9, 3
in cruce fuffigere Af. 66, 4
in crucem tollere H. 20, 5
cruciabiliter interfici Af. 46, 2
cum cruciatu necare 5, 45, 1
per cruciatum interfici 2, 31, 6
in cruciatum quem dare cui 7, 71, 3
in cruciatum fummum venire 1, 31, 2
cruciatus perferre 1, 32, 5
crudelitate naturæ afperius facere 8, 44, 1
cuiusque modi generis nauiculæ Af. 23, 1
culmina Alpium 3, 2, 5
culpam rei coniicere in 4, 27, 4
cum - - - tum præcipue A. 7, 5, 4
cunctatio aliquot dierum 3, 18, 6
cuneatim conſiſtere 7, 28, 1
cuneus, *militum* 6, 40, 2
cuniculi aperti 7, 22, 5
tecti 8, 41, 4
cuniculis ſubtrahere aggerem 22, 2
cuniculos agere 3, 21, 2
cupa 8, 42, 1
cupere cui 1, 18, 8
quid ſumme C. 3, 15, 8
cupidius inſequi 1, 15, 2
cupidus bellandi 1, 2, 4
rerum nouarum 1, 18, 3
curſu magno contendere 3, 19, 1
cuſtodes cui ponere 1, 20, 7

D.

dare hoſtem in fugam 4, 26, 5
ſe in conſpectum oppidi H. 4, 3
ſe quieti C. 2, 14, 1
Datiuus IV decl. in V, 1, 16, 5 not.
de media nocte 7, 45, 1
de nocte proficiſci C. 1, 51, 4
de tertia vigilia 1, 12, 2
decedere prouincia 8, 50, 2
decernere de bello H. 5, 6
quæſtionem de 7, 43, 2
deceſſus æſtûs 3, 13, 1
decidere equo 1, 48, 6
decimæ legionis laus 1, 40, 15
decliue faſtigium 8, 14, 5
decliuis ac præceps locus 4, 33, 3
decliuitas 7, 85, 6
decreto cuius non ſtare 6, 13, 6
decumana porta 2, 24, 2
decumanus miles Af. 16, 2
pro decumis octauas pendere Af. 98, 1
decurritur ad s. c. C. 1, 5, 3
decurſus planitiei H. 29, 2
decuſſo præſidio Af. 50, 6
dediſcere diſciplinam C. 3, 110, 2
dediticii 1, 27, 4 & A. 9, 3
deditione facta 2, 33, 2
in deditionem accipere 1, 28, 2 & 2, 13, 1
recipere 3, 21, 3
venire C. 3, 99, 3 & 6, 3, 2
deditionem facere H. 27, 5 & 36, 4
deducere præſidia 2, 33, 2
quem ad ſententiam 2, 10, 5
rem ad arma C. 1, 4, 5
ſe clam ex conſpectu H. 18, 5

deductio nauium 5, 2, 2
deerrant naues Af. 8, 2 & 11, 4
deesse saluti communi 5, 33, 2
defatigatione factum, vt 3, 19, 3
defectio 3, 10, 2
defendere ab incendio 7, 23, 6
ab iniuria 5, 20, 3
bellum, *arcere* 1, 44, 13
bellum illatum 2, 29, 5
ictus C. 2, 9, 3
iniurias, *vlciſci* C. 1, 7, 7,
se ab hoste 1, 11, 2
se a contumeliis C. 1, 22, 5
defendit se ipsum locus 7, 20, 3
deferre rem ad concilium 3, 23, 8
defessus diuturnitate pugnæ 3, 4, 3
deficere animo 7, 30, 1 & C. 1, 19, 1 &c. 3, 112, 11
metu Af. 11, 4
deficeretur a viribus C. 3, 64, 3
deficiunt eum omnia 5, 33, 1
quem vires lassitudine C. 2, 41, 7
quem sanguis viresque 7, 50, 6
tela pugnantes 3, 5, 1
definire locum H. 30, 3
deforme opus in speciem 7, 23, 5
deformia iumenta 4, 2, 2
defugere alicuius aditum, sermonemque 6, 13, 7
degenerare a moribus A. 24, 4
deiectus collis 2, 22, 1
spe 1, 8, 4
deiicere se per 3, 25, 5
deiici opinione 5, 48, 1
principatu 7, 63, 8
delectus conficere 6, 1, 4
habere C. 1, 2, 2
delegare causſam peccati mortuis 8, 22, 2
deligata ad ancoram nauis 4, 29, 2 & 5, 9, 1
deligere domicilio locum 1, 30, 3
delitescere in 4, 32, 4
dementiæ summæ est 4, 13, 2
demesso frumento 4, 32, 4
demigrare de 4, 19, 2
vndique diligenter 8, 7, 2
deminuere numerum C. 3, 67, 3
demissa loca 7, 72, 3
demissiores ripæ A. 29, 4
demississime atque subiectissime C. 84, 5
demittere se animo 7, 29, 1
in locum 5, 32, 2
demorari eruptiones C. 1, 81, 5
iter 3, 6, 5
demotus præiudicio C. 2, 32, 2
denegare cui auxilia 8, 45, 1
densiores siluæ 3, 29, 2
densissima flamma 8, 16, 2
denuntiare cui vt C. 2, 20, 3
depelli a consiliis C. 3, 73, 1
dependere stipendium 1, 44, 9
deperdere nihil sui 1, 43, 8
opinionem 5, 54, 5
deperierant naues tempestate 5, 23, 2
deperiit magna pars C. 3, 87, 2
deponere magistrum 7, 33, 3
memoriam rei C. 2, 28, 2
onus iumentis C. 1, 80, 2
terrorem Af. 48, 4
depopulari agros 2, 7, 3

depō

depopulata Gallia 7, 77, 14
deposcere ad mortem C. 3, 110, 5
supplicium 8, 38, 3
deposcere quem præmiis 7, 1, 5
sibi munus C. 1, 57, 1
depostulare sibi auxilia H. 1, 5
deprecandi causſa legatos mittere 6, 4, 2
deprecari ac petere quid 2, 31, 4
a militibus Af. 85, 9
mortem 7, 40, 6
periculum C. 1, 5, 1 & A. 57, 6
precibus amouere 4, 7, 3
sibi vitam Af. 89. 3
deprecatio inertiæ 8, 1 procem.
deprecatore quo impetrare 1, 9, 2
depreſſus locus Af. 51, 5
deprimere foſſam 8, 9, 3
depugnare cominus Af. 7, 6
derelicta nauis ab æſtu 3, 13, 9
deriuare flumen 8, 40, 3
deriuatum inter ſe flumen A. 27, 2
deſcendere ad conſilium 5, 29, 5
verborum contumelias C. 3, 83, 1
vim atque ad arma 7, 33, 1
deſectis auribus 7, 4, 10
deſerti præſidio Af. 83, 4
deſertor ac prædítor 6, 23, 8
deſiderare milites, *amiſiſſe* C. 3, 71, 1 & c. 99, 1
deſignare quem oratione 1, 18, 1
deſilire ad pedes 4, 12, 2
ex 4, 2, 3 & c. 25, 5
deſiſtere a defenſione C. 2, 12, 4
fuga 4, 12, 2
pertinacia 1, 42, 3
oppugnatione C. 2, 13, 1
deſpectûs habere, *in alto ſitum eſſe* 2, 29, 3
deſpectus propinquus in mare 3, 14, 9
deſperare ſibi 7, 50, 1
ſuis fortunis 3, 12, 3
deſperationem ſalutis afferre 8, 43, 5
deſpicere patientiam cuius Af. 30, 2
deſtinare, *attingere* 7, 22, 2
conſequi ib.
falces 7, 22, 2.
rates ancoris C. 1, 25, 7
deſtinatam in fuga mentem habere Af. 88, 2
deſtinati operi milites 7, 72, 2
deſuper vulnerare quem 1, 52, 5
detegere ædificium A. 13, 2
detenſa tabernacula C. 3, 85, 3
detergere remos C. 1, 58, 1 & A. 15, 6
deterrere, ne 1, 17, 2
quin 2, 3, 5
deteſtari quem omnibus precibus 6, 31, 5
detrimenta accipere C. 3, 31, 1
detrimentum reconcinnare C. 2, 15, 4
ſarcire C. 3, 67, 1
detrudere in procliue A. 76, 1
deturbare de loco 7, 81, 2
deuehere equis 1, 43, 2
deuenire ab opere in *locum* 2, 21, 6

deuexa loca 7, 88, 1
deuocare in dubium fortunas suas 6, 7, 6
deuoluere de muro in C. 2, 11, 2
deuoti, *clientes* 3, 22, 1
deuouere Marti prædam 6, 17, 2
se amicitiæ cuius 3, 22, 3
deurere oppidum H. 27, 4
dextram cuius prehendere 1, 20, 5
dextrorsus Af. 75, 7
dicare se in clientelam cui 6, 12, 7
in seruitutem cui 6, 13, 2
dicere ius 6, 23, 5
dicrota nauis A. 47, 2
dictio causſæ 1, 4, 2
dictitare, *dicere* C. 3, 22, 3
dicto audiens est 5, 54, 3 & 1, 39, 7
diducere manus hostium C. 3, 40, 2
diem constituere cum quo 1, 8, 3
dicere, qua 1, 6, 4
ex die ducere 1, 16, 4
ad diem hæc facta sunt 2, 5, 1
diem longiorem decedendi postulare A. 71, 1
diem sumere ad deliberandum 1, 7, 6
dies instat 1, 16, 5
transeunt 3, 2, 1
differre ignem in omnem locum 5, 43, 2
in posterum 7, 11, 6
differunt Germani ab hac consuetudine 6, 21, 1
differt ventus ignem C. 2, 14, 2
difficillimum anni tempus 8, 6, 1
difficilis atque impedita palus 7, 19, 1
difficultas hiemis 8, 5, 4 & A. 44, 1
nauigandi 3, 12, 5
viarum 7, 56, 2
in difficultate magna res est C. 3, 15, 3
difficultates 2, 20, 3
belli gerendi 3, 9, 10
in difficultatibus ei res est, ne 7, 35, 1
diffluere in plures partes 4, 1, 40
diffugere prælium C. 1, 82, 2
diffunduntur rami 6, 26, 2
digitus pollex 3, 13, 4,
digredi a loco Af. 7, 4
diligenter induſtrieque 7, 60, 1
dimenso opere 2, 19, 5
diminuere quid de iure aut legibus 7, 33, 2
diminutæ copiæ 7, 31, 4
dimittere auctoritatem Af. 48, 4
oppugnationem 7, 17, 4
ripas, *relinquere* 5, 18, 5
se in locum 7, 28, 2
victoriam 7, 52, 2
directo itinere abest locus C. 2, 24, 3
dirempto prælio Af. 19, 1
dirigere aciem Af. 13, 1
dirimere colloquium 1, 46, 4
prælium C. 1, 40, 7
diriſſimæ tempestates A. 43, 2
diruere cœlum H. 42, 7
discedere ab armis 5, 41, 8 & c. 1, 9, 5
a bello 7, 33, 1

a sen-

a sententia C. 1, 2, 5
discedituir a consilio 7, 2, 3
disceptare ad quem de 7, 37, 5
iure 8, 55, 2 & 3, 107, 2
discessionem facere 8, 52, 5
discinctus H. 22, 7
disclusis quibus 4, 17, 7
discutere niuem 7, 8, 2
dispar genus 7, 39, 1
disparare 7, 28, 6
dispari prœlio contendere 5, 16, 2
dispartitis copiis Af. 67, 2
dispergi in opere 3, 28, 3
dispoliare quem armis 2, 31, 4
dispositos directosque oculos ad quid habere Af. 26, 5
dissimiliter se gerere Af. 54, 3
distare paribus interuallis 7, 23, 1
distat iunctura 4, 17, 6
distentus in opere H. 12, 5
distinendæ manus caussa, *diuersion machen* A. 17, 3
distinet flumen legiones 7, 59, 5
distribuere iura in quos A. 78, 1
distringere gladium 1, 25, 2
sub ditione atque imperio esse 1, 31, 7
& potestate esse Af. 77, 1
diuersissima pars regionis 8, 24, 2
diuinamrem facere Af. 86, 3
diurna nocturnaque itinera 1, 38, 7
diutina lætitia 5, 52, 6
diutinus labor C. 2, 13, 2
diuulgare consilium C. 1, 20, 1
docere quem de C. 1, 3, 6
docti vsu C. 3, 50, 2.
documentum constituere Af. 54, 3
dolabratis cacuminibus 7, 73, 2
dolere grauiter ex re 1, 14, 5
per dolum dimicare Af. 73, 2
domesticum bellum 5, 9, 4
domum reditio 1, 5, 3
dormitum ire Af. 88, 3
dorsum iugi æquum 7, 44, 3
dubia victoria 7, 80, 6
dubitanter A. 14, 3
dubitatione nulla interposita 7, 40, 1
sublata A. 7, 1
minus dubitationis datur cui 1, 14, 1
dubium non habere quin H. 29, 3
ducere bellum 1, 38, 4
in hiemem C. 1, 61, 3
longius rem 7, 11, 4
ordinem C. 1, 13, 4 & Af. 45, 3
primum pilum 5, 35, 6
quem in numero hostium 6, 32, 1
vallum in 8, 33, 2
duci ad necem Af. 28, 4
diutius, *procrastinari* 1, 16, 5
duodetrigesimus dies Af. 98, 2
duplicare iter diei C. 3, 75, 2
numerum 4, 36, 2
durare se labore 6, 28, 3
durissimæ tempestates 8, 5, 4
durissimum tempus anni 7, 8, 2
duritiæ studere 6, 21, 3
durius consulere vitæ suæ C. 1, 22, 6
dynaste C. 3, 3,
ediceri cui, vt Af. 31, 2

edictum proponere Af. 46, 4
editissimus collis A. 72, 2
edocere quem nuntiis C. 3, 108, 2
quid 7, 38, 4
edocti, quæ pronuntiarent 7, 20, 10
edoctus vetusto vsu Af. 27, 3
educere copias ex hibernis 1, 10, 3
gladium 5, 44, 8
pugionem H. 18, 2
effarcire interualla saxis 7, 23, 2
effeminare animo 1, 1, 3
efferre se gloria H. 23, 8
efferri in vulgus 1, 46, 4
efferuntur consilia 7, 1, 6
effossis oculis 7, 4, 10
effundere se in agros 5, 19, 2
egressus optimus e mari, *locus appellendi* 5, 8, 3
eiicere naues, *appellere* C. 3, 25, 4 & C. 3, 28, 5
se ex castris 4, 15, 1
ex siluis 5, 15, 3
ex nauibus A. 17, 6
elatus iracundia 8, 19, 8
studio C. 1, 45, 2
stulta arrogantia C. 3, 59, 3
elegantia scribendi 8, procem. 7
elicere hostem ex siluis 7, 32, 2
eliditur nauis C. 3, 27, 2
ellipsis τοῦ *cœpit* 3, 4, 1 & A. 1, 5
eludi fallaciis A. 24, 7
eminens iugum in mare C. 2, 24, 3
eminentia promontoria C. 2, 23, 2
emittere tela H. 13, 6
enim *pro* autem 5, 7, 8 & C. 2, 32, 7
enixe quem iuuare C. 3, 35, 2
enuntiare consilia hostib. 1, 17, 5
rem per indicium 1, 4, 1
ephippiati equites 4, 2, 5
ephippium 4, 2, 4
epibatæ A. 11, 3 & Af. 20, 1
epulæ amplissimæ 6, 28, 6
equestre prœlium 1, 18, 10
ex equis colloqui 1, 43, 3
equitatus magnus *raro exemplo plur.* C. 1, 61, 3
equitum specie ac simulatione 7, 45, 2
equo admisso accurrere 1, 22, 2
se conferre in C. 3, 94, 5
per equos dispositos nuntii lati C. 3, 101, 3
equum detrahere cui 1, 42, 5
erectus animus Af. 10, 5
ergastula soluere C. 3, 22
ericius portis obiectus C. 3, 67, 5
eripere se per aliquem, ne 1, 4, 2
errabundæ naues Af. 2, 5
error nauium Af. 7, 4
erumpunt se portis foras C. 2, 14, 1
eruptionem facere 2, 33, 2
portis 3, 6, 1
eruptione pugnare ex oppido 7, 76, 6
esseda, *currus* 4, 24, 1
essedarii, ibidem
essedum 4, 32, 5
etesiæ C. 3, 107, 1
euentum rei experiri 3, 3, 4
euentus nauium 4, 31, 1
euitare casum 8, 20, 2
euocare nominatim 3, 20, 2
euocati 7, 65, 5
centuriones C. 1, 17, 4 n.

euo-

euolant ex siluis hostes 3, 28, 3
exacta hiems 6, 1, 4
prope æstas 3, 28, 1
exactores C. 3, 32, 4
exæquare cum quo C. 1, 4, 4
exaggerare mortem morti H. 5, 6
exanimare se 6, 31, 5
exanimari 5, 44, 6
exanimati, *anhelantes* 3, 19, 1 & 2, 23, 1
exanimatum verberibus corpus 3, 38, 5
exanimatur ad pondus 5, 12, 4
exanimatus cursu & lassitudine 2, 23
exarescit fons æstibus C. 3, 49, 5
exarsit grauius dolore 5, 4, 4
exaudire 5, 30, 1
excedere domo 4, 14, 5
ex pristina consuetudine Af. 73, 1
prœlio 2, 25, 1
exceptare quem 7, 47, 7
excepti vri paruuli 6, 28, 4
excipit quem euentus C. 1, 21, 6
excitare turres C. 1, 25, 10
excitus litteris H. 4, 5
excluſus tempore 6, 31, 1
excruciare quem fame vinculisque 7, 20, 9
excubare ad mare C. 3, 63, 6
ad opus 7, 24, 2
in armis 7, 11, 6
excubitores 7, 69, 7
in excubitu esse H. 6, 4
exculcari terra 7, 73, 7
excursiones facere 2, 30, 1
excusare se de 4, 22, 1
sine excusatione hiemis Af. 26, 3
exempla cruciatus edere 1, 31, 12
exemplum introducere C. 1, 7, 2
exercitatio pugnarum 3, 19, 3
exercitatissimus in armis 1, 36, 7
exesus locus, *spelunca* H. 39, 3
exhaurire terram 5, 42, 3
ex humili loco ad dignitatem summam perduci 7, 39, 1
exigue dierum xxx frumentum habere 7, 71, 4
exiguitas, *paucitas* 3, 23, 7
temporis 2, 21, 4 & 2, 33, 2
exinanire regionem frumento Af. 20, 5
exinanita prouincia A. 43, 1
exinanitæ ciuitates C. 1, 48, 5
exire e finibus 1, 5, 1
existimatio vulgi 1, 20, 3
existunt subito, *erumpunt*, Af. 7, 6
exitum fortunæ eumdem ferre 3, 8, 3
exonerare naues Af. 8, 1
expedire arma 7, 18, 4
naues C. 2, 4, 5
sibi locum ad C. 2, 9, 6
expeditæ in occulto vineæ 7, 27, 2
expediti in armis milites C. 1, 42, 1
in expeditionem mittere milites 5, 10, 1
expeditiores ad iter C. 1, 81, 6
expeditus omnibus membris 4, 24, 3
expellere dubitationem rei 5, 48, 10
memoriam rei C. 1, 34, 3
expiare incommodum 5, 52, 6

expiata exempla C. 1, 7, 5
expiato suo dolore 8, 48, 8
expletur altitudo 7, 23, 4
explicare agmen 8, 14, 2
consilium C. 1, 78, 3
rem frumentariam 8, 4, 3
se turmatim C. 3, 93, 3
sumptus A. 34, 2,
explicitius consilium C. 1, 78, 3
explorata omnia habere de 2, 4, 4
pro explorato habere 6, 5, 3
exporrigere in longitudinem Af. 78, 4
munitiones Af. 43, 1
exposcere a deo C. 2, 5, 3
expositæ copiæ in collibus 4, 23, 2
expressit agger turres 7, 22, 4
exquirere sententias 3, 3, 1
ex rupibus planities post. C. 1, 70, 3
exsanguis metu Af. 90, 4
exscindere portas 7, 50, 4
exserti humeri 7, 50, 2
exsistere ex loco, erumpere Af. 69, 1
subito Af. 7, 6
exsoluere æs alienum A. 49, 1
exspectatio fit vtrimque A. 14, 1
exspectatissimus triumphus 8, 51, 3
exspirata nondum anima Af. 88, 3
exspoliare quem honore 8, 50, 4
exstant ex aqua solo capite 5, 18, 5
exstinguere rumores C. 1, 60, 5
exstincta gloria rei militaris 5, 29, 4
exsultare gloria H. 14, 3
extendere se itineribus C. 3, 76, 3
exterior hostis 7, 74, 1
exterritus timore pœnæ 7, 43, 3 & 7, 77, 11
extimescendi rerum casus 3, 13, 9
extorqueri cui beneficium C. 1, 9, 2
obsides 7, 54, 4
extrahere diem mora C. 1, 32, 4
extrahitur æstas 5, 22, 4
extraordinarius honor C. 1, 32, 2
extremæ res 2, 25, 3
extrema fortuna 7, 40, 7
extremum diei tempus 8, 15, 5 & H. 16, 1
extrusum aggere mare 3, 12, 3
exturbatis campo copiis Af. 40, 5
exuere quem armis 3, 6, 3 & H. 9, 5
exurere oppida 1, 5, 4
ἐυφημία 1, 18, 9

F.

facere bellum 3, 29, 3
facere bene magnam manum H. 22, 6
prœlium 1, 13, 1
facilia redigere ex difficillimis 2, 27, 5.
facinus in se admittere 3, 9, 3
factione paucorum oppressus C. 1, 22, 6
facultas adignoscendum H. 12, 2
circumfundere Af. 78, 4
summa omnium erat 1, 38, 3
facultatem dare ad 1, 38, 4
liberam habere 8, 32, 1
nauium habere 3, 9, 6
sui colligendi hostib. relinquere 3, 6, 1, fa-

facultates magnas comparare 1, 18, 4
omnium rerum præbere C. 1, 49, 2
falcatæ quadrigæ A. 75, 3
falces murales 3, 14, 5
laqueis auertere 7, 22, 2
præacutæ 3, 14, 5
falcibus vallum rescindere 7, 86, 6
fallacissimæ disciplinæ A. 24, 4
fama percrebuit per orbem C. 3, 43, 4
præcurrit Af. 87, 1
famem tolerare aliquo 1, 28, 5
fames extrema 7, 17, 3
familiæ *gladiatoriæ* C. 1, 14, 5
familiam armare, *famulos* C. 1, 75, 2
fasces stramentorum 8, 15, 5
fas non putant 5, 12, 6
fastigare C. 2, 10, 5
fastigatus collis 2, 8, 3
fastigium altitudinis 7, 69, 4
fauces portus C. 1, 25, 5 & C. 3, 24, 1
felicitas loci A. 74, 3
feminis crassitudine stipites 7, 73, 6
ferire pugione A. 52, 2
feritas Germanorum 8, 25, 2
feroculus Af. 16, 1
ferramenta 5, 42, 3
ferrariæ magnæ 7, 22, 2
ferreæ manus C. 2, 6, 2
ferre conditionem cui, vt Af. 25, 2
quid dolore magno 7, 63, 8
sermonibus C. 2, 17, 2
ferri in aliam partem 2, 24, 3
studio spectandi A. 20, 2
fert consuetudo 6, 7, 8
fertilissima agri regio 7, 13, 3
fertilitas loci 2, 4, 1
fertur flumen 8, 40, 3
feruefacta iacula 5, 43, 1
pix 7, 22, 5
festinare ac properare A. 71, 1
festinatio celer H. 2, 1
fibulis distinere 4, 17, 6
in fidem atque potestatem cuius se permittere 2, 3, 2
venire 2, 13, 2
fidem cui facere iureiurando 4, 11, 2
cuius inuocare 8, 48, 3
cuius sequi 4, 21, 8
dare inter se 1, 3, 8
rerum cui abrogare 6, 23, 8
habere 1, 19, 3
seruare de 6, 36, 1
fides egregia 1, 19, 2
fiducia loci 7, 19, 2
fiduciaria opera C. 2, 17, 2
fiduciarium regnum A. 23, 2
figi telis A. 30, 7
filiis, *filiabus* A. 33, 2
finem facere iniuriis 1, 33, 1
oppugnandi nox fecit 2, 6, 4
orandi facere 1, 20, 5
fine vmbilici, *vsque* Af. 85, 1
finire temporis spatia numero noctium 6, 18, 2
finitimum bellum C. 2, 38, 1
finit Rhenus imperium R. 4, 16, 4
firmare locum munitionibus 6, 29, 3
obsidibus 8, 48, 8
pacem 4, 28, 1
quem ex terrore Af. 18, 2
fir-

firmitas materiæ C. 2, 11, 1
firmiter insistere 4, 26, 1
firmitudo 3, 13, 8
operis 4, 17, 7
fistucis adigere 4, 17, 4
flagitare quem frumentum 1, 16, 1
flatus vento puluis Af. 52, 4
flectit se silua 6, 25, 3
fletu magno petere 1, 32, 1
florens ciuitas 4, 3, 3
florentissimæ res 1, 30, 3
fluctuum tempestatumque magnitudo 3, 13, 2
flumen Apsus C. 3, 19, 1
difficili transitu 6, 7, 5
flumine aduerso 7, 60, 3
secundo 7, 60, 1
foramina scuti C. 3, 53, 4
fores portis imponere 8, 9, 4
fors quo tulerat 8, 19, 7
fortissima ligna C. 2, 2, 4
fortissimum oppidum A. 66, 2
fortuna paruis momentis magnas rerum commutationes effecit C. 3, 68, 1
fortunæ gratiam habere, quod C. 3, 73, 3
fortunam eamdem experiri 2, 16, 2
industria sublenare C. 3, 73, 4
fortunas consumere 1, 11, 6
frangitur animus 8, 53, 2
fraternum nomen longe ab his abest 1, 36, 5
fratres consanguineique *populi* 2, 3, 5
fraudare stipendium cuius C. 3, 59, 3
frenati equi 8, 15, 3
frenatus equitatus Af. 59, 4
frequentare copias Af. 20, 2
frequentiam cui præstare 8, 50, 3
frequentissimi conueniunt 4, 11, 5
vna fronte castra munire C. 1, 80, 2
fructum percipere pro labore 7, 27, 2
frumentariæ prouinciæ C. 3, 73, 3
frumentaria nauis C. 3, 96, 4.
frumentari 4, 12, 11
frumentarii 8, 35, 4
frumentatio 6, 39, 1 & 7, 16, 3
frumentatum proficisci Af. 9, 1, 11, 3
fugæ se mandare 1, 12, 3
commendare Af. 34, 2
fugam facere C. 2, 3, 2
reprimere 3, 14, 1
in fugam coniicere 7, 62, 4 & 3, 6, 2
hostem dare 2, 23, 2
ex fuga euadere 3, 19, 4
fuga salutem petere C. 2, 42, 3 & 4, 14, 2
in fuga sibi subsidium ponere 2, 11, 5
fugere conspectum cuius 7, 30, 1
Conuentus hominum C. 1, 19, 2
ex cæde 7, 38, 2
fugiens laboris C. 1, 69, 3
fundæ libriles 7, 81, 4
fundere glandes Af. 20, 3
funditor 2, 7, 1

fun-

funditus ad internecionem Af. 52, 4
deleri de prœlio A. 27, 8
funes distinent antennas 3, 14, 6
funesta laus H. 17, 2
funus facere cui H. 31, 9
furore atque amentia impelli 1, 40, 4
fusilis glans 5, 43, 1

C.

gæsum, *telum* 3, 4, 1
galeare milites Af. 12, 3
generatim copias constituere, *per genera*, 1, 51, 2
distribui in 7, 19, 2
gratias agere C. 2, 21, 1
genere amplissimo natus 4, 12, 4
gerere factum H. 16, 4
inimicitias cum C. 1, 3, 4
præse animum altum Af. 10, 5
quid in colloquio 1, 46, 1
rem gladiis 7, 88, 3
glandes fundere Af. 20, 3
ex argilla 5, 43, 1
glastum 5, 14, 2 not.
gleba seui ac picis 7, 25, 2
gloriari insolenter 1, 14, 4
gradu certo accedere 8, 9, 1
de gradu deiici A. 54, 3
Græcis litteris 1, *29*, 1 & *6*, 14, 3
satis grandis peditatus Af. 18, 1
grando saxea Af. 47, 1
gratia plurimum, minimum posse 1, 20, 2
gratia valere C. 2, 44, 1
gratiam referre pro C. 1, 23, 3
grauatus pondere Af. 47, 6
grauioris ætatis homines 3, 16, 2
grauiter quid ferre 5, 4, 4
grauius quid ei accidit ab illo 1, 20, 4
grex locupletium A. 29, 2
grumus excellens natura H. 8, 6
gubernator 3, 9, 1
gustare leporem 5, 12, 6
gymnasia A. 13, 2

H.

habere quem pro hoste 1, 44, 19
haberi peritissimum rei 1, 21, 4
habetur accessus periculo H. 30, 5
habitus magnæ auctoritatis vir 7, 77, 3
hæsitare 7, 19, 2
hamus ferreus 7, 73, 9
harpagones 7, 81, 1 & C. 1, 57, 2
in herbis sunt frumenta C. 1, 48, 5
in hiberna exercitum deducere 1, 54, 2
in hibernis exercitum collocare 3, 29, 3
hibernis trinis hiemare 5, 53, 3
hibridæ libertini Af. 19, 4
hiemare in prouincia 2, 1, 3
hippotoxotæ C. 3, 4, 5 Af. 19, 7
homines Galli 2, 30, 4
honestissime se recipere Af. 31, 2
honorifice appellare 8, 49, 3
honoris caussa 2, 15, 1
horrea constituere C. 3, 42, 4
hostili modo A. 59, 3
hortatu cuius C. 3, 86, 1

ex

ex humili loco ad dignitatem summam perduci 7, 39, 1
multo humiliorem infirmioremque facere quem 4, 3, 4
humiliores *opposit.* potentioribus 6, 22, 3
humilis conuallis H. 25, 2
paruaque turris C. 2, 8, 1
humilitas, *tenuis potentia*, 5, 27, 4
animi C. 1, 85, 5
nauium 5, 1, 3

I.

iacere aggerem C. 1, 25, 5 & 2. 12, 5
lapides in murum 2, 6, 2
moles in mare Af. 26, 8
tela tormentis 8, 41, 6
iactare rem, *multa verba facere* 1, 18, 1
iactis in mare molibus C. 3, 112, 2
iacturæ, *impendia, largitiones* 6, 12, 2
iactura honoris C. 1, 9, 3
iacturam facere, *sumptus f.* A. 49, 4
iactus facere H. 9, 3
ignis C. 2, 2, 4
per iactus ignem mittere H. 11, 2
ictu pilorum transfixum scutum 1, 25, 3
ictus grauiter Af. 19, 7
vulnera Af. 84, 1
idonea loca castellis A. 61, 5
id quod, *quasi ἐν παρενθέσει* 4, 29, 3, & 7, 66, 5 & 8, 10, 3
ignarus, quid agatur 8, 43, 2
ignauiter Af. 81, 1
ignobilis atque humilis ciuitas 5, 28, 1
ignoscere peccata Af. 31, 3
illo *adv.* C. 3, 78, 6 & H. 4, 4
vbi illuxit C. 1, 23, 1
imæ radices montis 8, 40, 3
imbecillitas animi 7, 77, 9
materiæ C. 2, 15, 2
immanis magnitudo 6, 16, 4
immolare homines pro victimis 6, 16, 2
immunitatem omnium rerum habere 6, 14, 1
imparatus omnibus rebus C. 1, 30, 5
impar prœlium A. 29, 2
impedimenta & carri 4, 14, 4
impedimenti loco esse C. 3, 17, 4
impedire quem in iure suo 1, 36, 2
impediri ad committendum H. 30, 4
flumine 7, 35, 1
impeditiores loci 3, 28, 4
impeditis animis 5, 7, 5
impeditissimæ siluæ 8, 18, 1
impeditissima itinera C. 3, 75, 2
impeditos aggredi 1, 12, 3
impeditus atque iniquus locus 6, 8, 3
imperare cui militum numerum 1, 7, 2
imperata facere 2, 3, 3
imperat fieri 5, 1, 3
imperatorem prœlio appellari C. 3, 71, 3
imperatorias partes sibi sumere C. 3, 51, 5
imperat hostem præuallari A. 19, 4
ad imperatum non venire 6, 2, 3
imperfectus pons 6, 35, 6

im-

imperia administrare, *mandare* 2, 22, 1
perferre 1, 17, 3
imperia, *imperantes* C. 3, 32, 4
noui generis C. 1, 85, 8
imperiis nouis studere 2, 1, 3
cum imperio esse 6, 1, 2
imperium ciuitatis obtinere 1, 3, 6
totius belli 2, 4, 5
imperitus rerum 1, 44, 17 & 5, 27, 4
impetrare a quo de salute 5, 36, 3
impetum facere in quem 1, 46, 4
sustinere 8, 18, 4
impetus maris apertus 3, 8, 1
ventorum sustinere 3, 13, 6
implorare auxilium a quo 1, 31, 7
imponere vulnus 8, 48, 3
necessitatem 8, 49, 1
importatitium frumentum Af. 20, 4
importunitatem cuius sedare Af. 87, 5
impositis conditionibus A. 65, 5
impressionem facere in fines 8, 6, 2
hostem Af. 78, 3, 8
de improuiso celeriusque omnium opinione 2, 3, 1
imprudentes naues Af. 11, 4
imprudentibus omnibus 8, 36, 3
impugnare dignitatem cuius 8, 53, 1
impulsi nuntiis 5, 26, 2
impunitas diuturnior 1, 14, 5
impunitate peccare Af. 85, 8
inædificare 8, 5, 2
castra coronis 8, 9, 3
inæquare terra C. 1, 27, 4
incautus atq. imparatus 6, 30, 2
incendia facere 5, 19, 3
incendit res dolore A. 29, 3
incensus calcaribus equus 8, 48, 5
incerta itinera 5, 37, 7
in incerto sunt omnia A. 16, 1
incertus locorum Af. 7, 3
incessit dolor ex incommodo C. 3, 74, 2
timor A. 7, 1
si inciderit bellum 2, 14
incidit terror exercitui C. 3, 13, 2
incitant se naues in hostem C. 3, 24, 3
incitare cogitationes cuius 8, 10, 4
cursum 2, 26, 3
lintres 7, 60, 4
incitatio atq. alacritas C. 3, 92, 3
incitato equo 4, 12, 6
incitat se vis aquæ 4, 17, 7
inclinat se fortuna C. 1, 52, 3
incolere agros 8, 7, 2
ripas 2, 3, 4
trans flumen 1, 5, 4
incommodum accipere 7, 29, 4 & A. 40, 5 & c. 42, 1 C. 43, 2
naturæ A. 44, 1
inconsultius procedere c. 1, 45, 5
increbuit auster C. 3, 26, 2
incredibilis auditu Af. 4, 7, 1
increpitare atq. incursare 2, 15, 5
vocibus 2, 30, 3
incumbere in bellum animo & opibus 7, 76, 2
incursus nauium C. 1, 25, 9
incusare quem vehementer 1, 40, 1

in-

indagine munitus campus 8, 18, 1
per indicem certior factus est Af. 65, 2
indicio cuius contendere quo 6, 30, 1
indicta caussa interfici 7, 38, 2
indignari de H. 18, 8
indignissime 7, 38, 8
indignitatis rei 7, 56, 2
indignitates contumeliasque perferre 2, 14, 3
indiligentius quid seruare 2, 33, 2
inducere coria super C. 2, 10, 6
scuta pellibus 2, 33, 2
inducias dies erat petitus 4, 12, 1
inductus spe salutis 1, 27, 4
induere galeas 2, 21, 5
se stimulis 7, 82, 1
vallis 7, 73, 4
indulgere præcipue ciuitati 7, 40, 1
ineunte æstate 2, 2, 1
infamia rei 7, 56, 2
infamiam habent latrocinia 6, 23, 6
infatuare quem verbis Af. 16, 1
infecta re redire 6, 12, 5
inferior animo 3, 24, 3
inferiores ætate aut viribus 8, 14, 1
inferre controversiam de C. 1, 86, 2
calamitatem cui 2, 14, 4
terrorem 8, 52, 4
infesta itinera 3, 79, 4
lancea 8, 43, 5
signa 6, 8, 6
infestare munitiones A. 3, 2
inficere se vitro 8, 14, 2
infidelitas 8, 23, 3
infimæ radices montis C. 1, 42, 2
infinita magnitudo 6, 10, 5
infinitus equitatus Af. 1, 4
infirma civitas 7, 17, 2
nauis 4, 36, 2
infirmitas populi 4, 5, 1
virium 7, 26, 3
inflammatus audacia Af. 19, 6
spe, ibidem
inflari *re*, *superbire* 8, 10, 4
inflatur atque incitatur animus 8, 12, 6
inflatius *adv.* C. 3, 79, 4
perscribere C. 2, 17, 3
inflatus pollicitationibus C. 3, 108, 2
influit lacum flumen 1, 8, 1
infra quid magnitudine esse 6, 28, 1
infringere conatus cuius C. 2, 21, 1
infulæ supplicum C. 2, 12, 1
infundere sibi quid H. 33, 5
ingeniosissimi homines A. 3, 1
ingratus in referenda gratia C. 3, 1, 6
ingrauescit annona C. 1, 52, 1
ingredi in remp. Af. 22, 4
sermonem C. 3, 13, 3
intra fines 2, 4, 2
inibi Af. 23, 1
iniectum cui studium 1, 46, 4
iniicitur cui alacritas studiumque 1, 46, 4

inimicitias priuatas habere cum C. 3, 16, 3
inimico in quem animo esse 1, 7, 5 & 5, 44
iniqua pugna H. 5, 5
iniquior locus 2, 10, 4
iniquitas rerum 2, 22, 2
inire coufulatum C. 1, 5, 4
numerum 7, 76, 3
inita æstate proxima 2, 35, 2
hieme 3, 7, 1
initium capere a 1, 1, 5
fit fugæ a 1, 18, 10
facit transeundi 2, 9, 2
siluarum 3, 28, 3
inito consilio 2, 33, 2
iniungere cui onus C. 2, 18, 5
expeditionum 8, 6, 4
seruitutem 7, 77, 15
iniuriam accipere a 2, 33, 1
iniussu suo 1, 19, 1 & c. 41, 1 & C. 3, 89, 4
innata cupiditas belli 1, 41, 1
temeritas 7, 42, 2
inopinans & inscius 4, 4, 5
inopinantes 7, 82, 1
inopinatum malum C. 2, 12, 1
inprimis vero A. 1, 6
insciente quo 1, 19, 1 & 5, 7, 5
inscientia leuitasque vulgi 7, 43, 4
inscitia locorum 3, 9, 4
inscius inopinansque 4, 4, 5
inscius quid geratur 7, 77, 1
insectatus ab hoste *passim* Af. 71, 4 *vt Plaut. Capt.* 3, 4, 61 *insectabit*
insequenti nocte 8, 23, 1
insequi quem gladio 2, 23, 1
inseruire omnibus rebus, quo 8, 8, 1
insidias collocare in 5, 32, 1
disponere 8, 12, 1
ex insidiis collocare 3, 20, 4
insidiosa natio Af. 10, 4
insignia *ducum* 2, 21, 5
insignis calamitas 1, 12, 6
insimulatus proditionis 7, 20, 1 & § 12
insinuare se inter 4, 33, 1
insistere in iugo 4, 33, 3
insistit totus & mente & animo in bellum 6, 5, 1
insolens belli C. 2, 36, 1
inspectante eo C. 2, 20, 4
inspectantibus aduersariis Af. 76, 1
nobis 7, 25, 1
instabilem motum habere 4, 23, 5
instaurare bellum A. 42, 6
insternere vestimentis H. 33, 4
instituto cuius facere 7, 24, 3
instrumentum hibernorum 5, 31, 4
militare 6, 30, 2
insuefactus, *adsuefactus* 4, 24, 3
insueta corpora ad C. 1, 78, 2
insuetus laboris 7, 30, 4
nauigandi 5, 6, 3
in summa A. 71, 1
insuper iniicere C. 2, 9, 3
integer a labore 3, 25, 2
integere 7, 73, 7
fossam cratibus 7, 79, 4
tentoria 8, 5, 2

integerrima omnia sunt ad C. 1, 85, 2
integris rebus 8, 32, 2
viribus repugnare 3, 4, 2
de integro pugnare H. 35, 4
in integrum restituere C. 3, 1, 4
imtempesta nox Af. 47, 6
intentare manus H. 22, 4
intenti oculi mentesque ad 3, 25, 2
intercedere, *protestari* 8, 52, 5
intercedunt silvæ 1, 39, 6
intercepta epistola 5, 48, 4
interceſſio C. 1, 2, 8
tribunicia C. 1, 7, 2
intercidere venas fontis 8, 43, 4
intercipere H. 27, 6
intercipi aduentu 5, 39, 2
interciſi colles vallibus A. 73, 2
ſpatio A. 73, 3
interciſum iugum a 8, 14, 4
intercludere cui fugam 7, 11, 8
quem commeatu 1, 48, 2
re frumentaria 1, 23, 3
intercluſa itinera 3, 3, 2
intercluſus omni exitu 7, 44, 4
interdicere cui aqua & igni 6, 44, 3
loco 1, 46, 4
interdiu Af. 91, 1
intereſſe caſibus belli A. 75, 4
quantopere 2, 5, 2
interiecto breui ſpatio 3, 4, 1
interiectum ſpatium Af. 59, 6
interiicere aliquos 7, 80, 3
interitio centurionum H. 24, 6
intermiſſa collibus planities
intermiſſæ paribus ſpatiis trabes 7, 23, 3
intermiſſa paullum flamma 5, 43, 6
non intermiſſa tempora ad laborem 5, 11, 6
intermiſſis magiſtratibus 7, 33, 4
intermiſſo breui tempore 4, 34, 1
vento 5, 8, 4
vno die 7, 81, 1
intermittere neque diem, neque noctem 5, 38, 1
tempus a labore C. 1, 32, 1
intermittit flumen 1, 38, 5
hoſtis 2, 25, 1
internecio exercitus 1, 13, 7
ad internecionem funditus deleri Af. 52, 4
gentem redigere 2, 28, 1
internuntii C. 1, 20, 4
interpellare dicentem C. 2, 3, 1
victoriam C. 3, 70, 2
interponere fidem cui 5, 6, 5
in re omni A. 63, 3
interpoſita cauſſa 1, 42, 5
interpretes quotidiani 1, 19, 3
interrumpere colloquium C. 1, 75, 2
orationem C. 3, 19, 5
pontem 7, 19, 2 & C. 1, 16, 2
interſcindere aggerem 7, 24, 5
pontem 2, 9, 4
interſepire A. 6, 1
interuallo pedum duorum 4, 17, 3
interuentu noctis 3, 15, 5
intexere quid coriis 7, 22, 3
intexta vimina 2, 33, 2
intoleranda frigora 8, 4, 1
intoleratius *adv.* 7, 51, 1

in-

intorquere talum H. 38, 2
intrinsecus adoriri aciem Af. 17, 2
introducere exemplum in rep. C. 1, 7, 2
exercitum in 2, 10, 4
introitus C. 1, 21, 2
præclusi 5, 9, 6
intromittere subsidio H. 34, 4
introspicere 2, 18, 2
introrsus pertinet silua 6, 10, 5
introrumpere 5, 51, 4
inuenire ex quo, *cognoscere* 2, 16, 1
in -- versus 7, 8, 5
inueteraſcit consuetudo 5, 41, 5
exercitus in 2, 1, 3
miles C. 1, 44, 3
inueteraſſe bello C. 3, 110, 6
inuicem in armis esse 4, 1, 5
integri succedunt defatigatis 7, 85, 7
prœliari 8, 19, 1
requieſcere C. 3, 98, 3
inuisus, *non visus*, C. 2, 4, 4
inultum pati quid 8, 48, 3
inuocare fidem cuius 8, 48, 3
inuolare ad A. 52, 4
inutilis ad 4, 29, 3
ire iter constitutum Af. 6, 4
inceptum Af. 75, 7
subsidio cui 7, 62, 8
irridicule 1, 42, 6
irrisui esse C. 2, 15, 1
irrumpere oppidum C. 1, 27, 3
istuc ætatis cum esset Af. 22, 2
iter angustum & difficile 1, 6, 1
conuertere 1, 23, 3
facile & expeditum 1, 6, 2
habere ad C. 1, 14, 3
paucorum dierum 4, 7, 2
ex itinere locum oppugnare 2, 6, 1
itineribus maximis 1, 7, 1
iuba equi 1, 48, 7
iubere, vt, *an Cæsaris* C. 3, 98, 1
iudicauerunt sibi ipsi 7, 52, 1
iudicium optimum de quo facere 1, 41, 2
senatus seruare 1, 45, 3
iugulationem facere H. 16, 5, & 22, 6
iugum montis summum 1, 21, 2
sub iugum mittere 1, 7, 4
iugi collibus occupatis 7, 36, 2
in iugo consistere 6, 40, 3
iumenta praua 4, 2, 2
iunctura tignorum 4, 17, 6
iungere equum equo 8, 48, 5
iurare in verba C. 1, 76, 3
iureiurando obstringere quem 1, 31, 7
iuris sui ciuitas 8, 52, 4
in ius adire C. 1, 87, 2
ius dicere 6, 23, 5
iusiurandum inter se dare sanctissimum 7, 66, 7
ius legatorum conseruare 3, 16, 4
ius suum exsequi armis 1, 4, 3
iusta altitudo 7, 23, 4
funera confidere 6, 19, 4
magnitudo ad A. 44, 3
iustus timor 8, 48, 9

L.

labefacta pars muri C. 2, 22, 1
labi spe 5, 55, 3

labitur plebs propter imprudentiam 5, 3, 6
laborantibus subsidio mittere 1, 52, 7
laborare ab re frumentaria 7 10, 1
animo, vt 7, 31, 1
ex ære alieno C. 3, 22, 1
laborem sumere 3, 14, 1
laboris summi esse 4, 2, 2
labra cornuum 6, 28, 6
labra fossæ summæ distant 7, 72, 2
lacessere hostem 4, 34, 2
prœlio 1, 15, 3 & C. 1. 42, 2 & c. 81, 2
lacrimas tenere 1, 39, 4
cum lacrimis multis complecti quem 1, 20, 1
lædere fidem 6, 9, 7
languide negligenterque Af. 18, 5
languidius versari in opere 7, 27, 1
lanista Af. 71, 1
lapidare H. 22, 4
lapilli minuti Af. 27, 1
lapsana *radix* C. 3, 48, 1 not.
largiter posse apud quem 1, 18, 6
laterculus C. 2, 9, 2
ab latere aperto 4, 26, 3
latere aperto adgredi 1, 25, 7
lateritius C. 2, 9, 3
murus C. 2, 15, 1
lateritia turris C. 2, 11, 3
lati sunt nuntii C. 3, 101, 3
latitudo fossæ 2, 11, 2
latius fama percrebuit C. 3, 79, 4
perscribere C. 2, 17, 3
latissimum flumen 2, 27, 5
lator C. 1, 5, 3
latrociniis se alere 8, 47, 2
laus bellica 6, 24, 3
legatio communis 3, 8, 5
legationem ad quem suscipere 1, 3, 3
legatos mittere de re 1, 27, 1 & 2, 12, 5
legitimum tempus C. 1, 32, 2
legumina C. 3, 46, 7
lenis ventus 4, 28, 1
lenitas fluminis 1, 12, 1
leniter accliuis 2, 29, 3 & 7, 19, 1
decliuis 7, 83, 1
consequi Af. 12, 2
iter facere Af. 6, 5
lentius agere A. 71, 1
lenunculus *nauigium* C. 2, 43
lenuncularii, ibid. notis
lex *pactio*, *fœdus* 1, 3, 2
libenti animo Af. 33, 1
libentissimo animo C, 1, 15, 1
liber ab re 7, 56, 4
liberaliter oratione prosequi 2, 5, 1
liberius atque audacius dicere 1, 18, 2
libertas vitæ 4, 1, 9
libertatem eripere cui 1, 17, 4
libertati natura studere 3, 10, 3
ad libram quid facere C. 3, 40, 2
libriles fundæ 7, 81, 4
licen-

licentia nocturni temporis C. 1, 21, 2
liceri contra 1, 18, 3
lignari Af. 31, 1
lignatio 5, 39, 2
lignatores 5, 26, 2
lilium *in munitione* 7, 73, 8
limosa aqua A. 5, 2
lingua quadam vti consuetudine 1, 47, 4
lingula *terræ*, *montis* 3, 12, 1
lini inopia 3, 13, 6
linter 1, 53, 2
lintribus & scaphis C. 1, 28, 4
liquescit aqua A. 5, 2
litata est interitio, *pensata* H. 24, 6
litem æstimare 5, 1, 9
litore constituere naues 4, 23, 6
litteris confisi minus memoriæ student 6, 14, 4
loca completa multitudine 3, 3, 2
locatum castellum in monte Af. 36, 4
loci parentes 1, 10, 2
frumentarii ibid.
in loco eo res est 2, 26, 5
loco eodem quem habere, quo 1, 26, 6
illustriore natus 6, 19, 3
quem pellere Af. 6, 3
summo natus 7, 39, 1
locum amicitiæ apud quem tenere 1, 20, 4
capere ex omni prospectu A. 15, 8
misericordiæ relinquere C. 1, 84, 5
locus opportunus atque idoneus 2, 8, 3
longe amplissimus 3, 8, 1
non longe ex loco 5, 12, 2
longe millia passuum xv a 7, 16, 1
longinqua consuetudo 1, 47, 4
oppugnatio C. 3, 80
longinquæ nationis 7, 77, 16
longinquitas temporis C. 1, 29, 1
in longiorem diem quid conferre 1, 40, 14
longurii 7, 84, 1
longuriis adfixum 3, 14, 5
loqui ad hunc modum 2, 31, 1
loricatus elephantus Af. 72, 4
loricula viminea 8, 9, 3
prima luce 1, 22, 1
sub lucem 7, 61, 3
lucrifacere maleficium H. 36, 1
luctuosa pernicies H. 7, 2
ludus, *locus gladiatorum*, C. 1, 14, 4
luminibus iam accensis Af. 56, 4
luna noua 1, 50, 5
plena 4, 29, 1
lunata castra A. 80, 2
lustrare exercitum 8, 52, 1

M.

maceriam transcendere 7, 70, 5
machinationes instruere 2, 30, 3
tantæ altitudinis 2, 31, 2
magistratus creatur annuus 1, 16, 5
magistratu summo præesse 1, 16, 5

magnificentia 8, 51, 3
magnitudo aquæ C. 1, 40, 3
non magnopere seruare ordines C. 1, 44, 1
maiores natu 2, 13, 2
malacia atque tranquillitas 3, 15, 3
maleficium C. 1, 22, 5
sine maleficio vllo iter facere 1, 7, 3
transire 1, 9, 4
male haberi C. 1, 81, 5
vagari Af. 21, 3
mali nauium 3, 14, 6
malis commissis, *trabibus* 7, 22, 4
malleoli A. 14, 4
mandare cui magistratum C. 3, 59, 2
mandata dare Af. 2, 4
in mandatis cui quid dare 1, 43, 9
cum mandatis mittere 1, 35, 1
a mane diei Af. 42, 3
primo mane Af. 62, 5
manere ad exercitum 5, 13, 3
manetur 5, 31, 5
manipulus militum 6, 34, 6
manipulares C. 3, 53, 1
manipulos laxare 2, 25, 2
mansuefieri 6, 28, 4
manuballista 7, 25, 2 not.
manu factus tumulus A. 72, 1
manumittere seruitia Af. 88, 1
manus dare cui, *cedere* 5, 31, 3
per manus, *manibus* 6, 38, 4
manus tendere ad 2, 13, 2
mare conclusum 3, 9, 6
mare Oceanus 3, 7, 2
marivti 3, 8, 1
maritimæ res 4, 23, 5
Marte pari prælium inire 8, 19, 2
matara telum 1, 26, 3
materia, *trabes* 4, 18, 1 & C. 2, 11, 1
cæsa 3, 29, 1
materiari 7, 73, 1
materies arida 7, 24, 3
in matrimonium filiam cui dare 1, 3, 5
maturæ hiemes 4, 20, 1
maturare proficisci 1, 7, 1
facere 2, 5, 4
matureſcere frumenta incipiunt 6, 29, 4
a maturitate multum abesse C. 1, 48, 5
maturrime rebus occurrere 1, 33, 4
mederi inopiæ 5, 24, 6
ad mediam noctem 55, 31, 3
de medio quem tollere H. 1, 4
mediterraneæ regiones 5, 12, 5
memoriæ studere 6, 14, 4
paullo supra memoriam hanc 6, 19, 4
memoriam iniuriarum deponere 1, 14, 3
memoriam prodere 1, 14, 3
memoria cuius sollicitus 8, 34, 1
mens resistens ad calamitates 3, 19, 6
mensuræ certæ ex aqua 5, 13, 4
itinerum 6, 25, 1
mente alienata 6, 41, 3

men-

mente atque animo C. 1, 21, 6
mercari victum Af. 62, 5
merces habitationis annua C. 3, 21, 1
meridiano tempore C. 3, 75, 3
metatis castris 8, 15, 2
metiri frumentum militibus, 1, 16, 5
ad milliarium octauum H. 32, 6
quam minimum spatii 3, 19, 1
minus 11 passuum millia 2, 7, 3
minuta prœlia Af. 29, 1
minutatim Af. 31, 1
cedere Af. 78, 7
mirifica corpora Af. 40, 5
mirificum & optandum tempus H. 29, 4
miserari fortunam 7, 15
mortem suam C. 2, 41, 8
periculum 1, 39, 2
in misericordia consistere C. 1, 85, 3
miserrima rei memoria 8, 34, 1
missi sunt facti H. 12, 3
missum quem facere Af. 54, 5
missionis præmium ferre C. 1, 86, 1
misso senatu ad vesperum C. 1, 3, 1
missu Cæsaris 5, 27, 1
missus telorum H. 17, 3
mitissime appellare quem 7, 43, 4
mittere frumentatum 4, 32, 1
lapillos contra Af. 27, 1
rogatum auxilium 1, 11, 2
signa timoris, *dare* C. 1, 71, 3
tela Af. 71, 38, 5
mitti oratio ex ore alterius videtur C. 1, 2, 1
mobilis in consiliis capiendis 4, 5, 1
mobilitas animi & leuitas 2, 1, 3
equitum 4, 33, 3
mobiliter celeriterque 3, 10, 3 & A. 17, 4
moderari ac flectere equos 4, 33, 3
rem 8, 52, 5
moderatius insequi 8, 12, 7
modum certum agri habere 6, 22, 2
in modum coronæ Af. 70, 2
ad modum hunc factæ naues 3, 13, 1
moles adæquata mœnibus 3, 12, 3
molimentum 1, 34, 3
molita cibaria 1, 5, 3
mollire cliuum 7, 46, 2
mollis mens 3, 19, 6
mollities animi 7, 20, 5 & c. 77, 5
momenta parua C. 1, 21, 1 & C. 3, 68, 1
momento leui æstimare quid 7, 39, 3
momentum magnum adferre ad C. 1, 51, 6
momentum magnum in vtramque partem habere C. 3, 70, 1
mons impendet 1, 6, 1
montibus contineri 3, 1, 5
montosa loca C. 1, 66, 4

momento leui æstimare quid 7, 39, 3
momentum magnum adferre ad C. 1, 51, 6
momentum magnum in vtramque partem habere C. 3, 70, 1
mons impendet 1, 6, 1
montibus contineri 3, 1, 5
montosa loca C. 1, 66, 4
montuosa loca C. 3, 42, 5 & c. 49, 4
mora diei illata C. 3, 75, 3
interposita 4, 11, 4
morantur auxilia 7, 78, 2
morari atque impedire itercuius 7, 40, 4
dextram cuius 5, 44, 8
paullisper apud 2, 7, 3
quem aspe C. 2, 39, 6
moratur circumdare 8, 24, 4
non moratur dolorem suum, quin A. 55, 2
moratur id reditum C. 3, 82, 2
mortem sibi consciscere 1, 4, 4
mortiferum vulnus 8, 23, 6
ad motum fortunæ se mouere C. 2, 17, 3
motus regionis 5, 5, 3
mouere castra Af. 6, 1
quem loco C. 3, 74, 1
se loco 3, 15, 3
multo 7, 45, 2
ad multam noctem 1, 26, 3
multa nocte 3, 26, 6
multare agris 7, 54, 4
multitudine tantum posse 2, 8, 4
multo die 1, 22, 4
munera amplissima mittere 1, 43, 4
munimenta instar muri 2, 17, 4
munitissima manu castra 5, 57, 1
munitum manu oppidum 3, 23, 2
munus militiæ sustinere 6, 18, 3
muralia pila 5, 40, 6
muralis falx 3, 14, 5
ex muro quid petere 2, 13, 3
musculi, *machinæ* 7, 84, 1 & 2, 10, 1
mutilus cornibus 6, 27, 1
mutuari auxilia a quo ad 8, 21, 1
pecuniam C. 3, 60, 5
mutuas pecunias sumere a C. 1, 39, 3
pro mutuo C. 3, 32, 6
myoparo, *nauis* A. 46, 6

N.

nardus H. 33, 5
nascitur initium belli 8, 6, 1
collis pari accliuitate 2, 18, 2
nata a timore profectio 7, 43, 5
natus amplissimo genere 4, 12, 4
imperio 7, 37, 2
natum est victoriæ initium A. 76, 1
natiuus murus 6, 10, 5
naturale & domesticum bonum A. 12, 4
naturalis tumulus A. 72, 1

naturaliter innata alacritas C. 3, 92, 3
naualia castra 5, 22, 1
naues præparatæ ad incendium C. 3, 101, 5
nauibus transire flumen 4, 17, 1
nauicula 1, 53, 3 & C. 2, 3, 3
nauigatio impedita 3, 9, 4
nauigiolum paruum Af. 63, 2
nauigium minus C. 3, 28, 2
nauis e portu profecta 3, 14, 2
ornatissima 3, 14, 2
paratissima, ibidem
nausea confectus C. 3, 28, 4
nauticarum rerum scientia 3, 8, 1
nebula crassissima H. 6, 5
ad necem duci Af. 28, 4
necessarii & consanguinei populi 1, 11, 4
ad necessitatem constituta ædificia 8, 5, 1
necessitates 7, 89, 1
priuatæ C. 1, 8, 3
necessitudines regni, *amicitiæ* C. 3, 106, 1
necubi 7, 35, 1
negotiandi caussa consistere 7, 42, 5
negotium cui dare, vt 2, 2, 3
ad neminem vnum, *nemini soli* C. 3, 18, 1
neque multum abfuit, quin C. 2, 35, 4
nequidquam implorare C. 1, 1, 4
quærere fugam 8, 19, 6
neu 2, 21, 2
nihil aliud, nisi Af. 69, 5
nihilo secius 4, 17, 9
nimbus ingens exortus est Af. 47, 1
niti ad faciendum quid 7, 63, 2
contra quem C. 2, 37, 2
nix altissima 7, 8, 2
profluit ex montibus C. 1, 48, 2
nobilis famâ 7, 77, 15
nobilitas omnis 1, 31, 6
nobilitatem virtutis & generis habere summam 8, 45, 2
habet locus A. 72, 2
de media nocte 7, 45, 1
nocte multa 3, 26, 6 & 7, 28, 5
de nocte proficisci C. 1, 51, 4
nocte media 2, 7, 1
noctis tempus H. 12, 5
nocturna consilia 5, 52, 4
nomen capere ex 1, 13, 7
nominatim conspectus 1, 29, 1
quos appellare 2, 25, 2
nomine obsidum 3, 2, 5
prædæ 8, 4, 1
suo quem odisse 1, 18, 8
non aliter iam sentire, quin 7, 44, 4
non nemo Af. 3, 4
notare ignominia C. 3, 74, 1
armis, *cohibere* C. 1, 7, 2
notitiam feminæ habere 6, 21, 5
nouis rebus studere 1, 9, 3
nouissimum agmen 1, 15, 2
nouus homo Af. 57, 4
nudare naues militibus A. 11, 4
nudata castra 2, 23, 4

nudatus est murus defensoribus 2, 6, 2
nudo corpore pugnare 1, 25, 4
numerare pecuniam, *soluere* Af. 64, 2
numero *additur numerabilibus* 1, 1, 2 & 2, 4, 8 & C. 3, 53, 1
hostium quem habere 6, 6, 3
numerum inire 7, 76, 3
numerus frumenti 8, 38, 9 & Af. 8, 3
nuncupatis votis C. 1, 6, 6
nuptum collocare 1, 18, 8
nutricius C. 3, 108, 1 & cap. 112, 11

O.

obærati 1, 4, 2
obcæcatus metu ac terrore Af. 40, 4
obducere fossam 2, 8, 3
obiectare *quid cui* C. 3, 48, 2
obiectatio C. 3, 60, 2
obiectu plutei C. 2, 15, 3
obiicere auribus hominum H. 30, 4
obire omnia per se 5, 33, 3
obligare vulnus Af. 88, 4
obliquum iter C. 1, 70, 5
obsequentia, *obsequium* 7, 29, 4
obsessio 7, 36, 1
obsessus omnibus rebus C. 1, 84, 1
obsidere vias 5, 40, 1
obsidibus ciuitatem firmare 8, 27, 1
obsidione premere hostem 7, 32, 2
obsistere 7, 29, 6
obstinare 55, 6, 4
obstringere quem iureiurando 1, 31, 7
beneficio 1, 9, 4
obtectus armis C. 3, 19, 5
obtemperare imperio cuius 4, 21, 5
obuenire cui 2, 23, 1
obuiam contra venire 7, 38, 1
procedere 8, 51, 3
occasio temporis C. 3, 79, 1
occasionem quærere C. 2, 14, 3
occulte constituere inter se 7, 83, 5
occultare se inter 7, 38, 5
occultissime C. 3, 67, 3
ex occulto insidiari 6, 34, 6
in occulto queri 1, 32, 4
in occultum se abdere 7, 30, 1
occultus locus 5, 32, 1
occupatum animum habere in A. 15, 8
occurrere bello 4, 6, 1
subsidio Af. 18, 1
occursare gladio 5, 4, 11
ad Oceanum *versus* 6, 33, 1
Oceanus mare 3, 7, 2
apertissimus 3, 9, 7
vastissimus ibid.
ab octauis ordinibus C. 3, 53, 5
octoni ordines 7, 73, 8
sub oculis acceptum detrimentum C. 1, 71, 1
sub oculis omnium dimicare 5, 16, 1
oculis iudicare 1, 12, 1

offendere pedem H. 23, 5
offensio animi 1, 19, 5
offerre se hostibus 4, 12, 6
vltro morti 7, 77, 5
officere iter Af. 61, 7
prospectui Af. 52, 4
officinæ armorum C. 1, 34, 5
officinas ferrarias instruere Af. 20, 3
in officio continere 3, 11, 2
ab officio discedere 1, 40, 2
officium quotidianum itineris C. 1, 80, 4
oliuetum arboribus condensum Af. 50, 1
oneraria nauis 4, 22, 3
onus iniungere 8, 6, 4
onusta remigum triremis Af. 63, 4
in opere esse 7, 24, 5
opere munitus locus 5, 9, 4
operosa machinatio A. 9, 2
operose 8, 4 procem.
opima cœna H. 33, 4
opinione celerius 2, 3, 1
propter opinionem virtutis 2, 8, 1
opinionem habere virtutis 7, 83, 4
virtutis capere 8, 8, 2
rei perferre ad 2, 35
timoris præbere 3, 17, 1
oppidum Vzitæ Af. 58, 3
oppidani 2, 7, 2
opplere lapidibus A. 19, 4
opportunissimus ac fructuosissimus locus 1, 30, 3
opportunitas datur 3, 17, 7
opportunitatem habet ad 7, 23, 6
opportunitates loci 3, 12, 4
oppressus luce 8, 14, 2
oppugnare impetu 2, 6, 1
oppugnationis scientia 7, 29, 2
si quid opus est facto 1, 42, 5
ora maritima 3, 8, 1
orare precibus 7, 78, 4 & Af. 91, 4
in orbem consistere 5, 33, 3
orbem facere 4, 37, 2 & A. 40, 3
in orbem se recipere A. 49, 3
ordinatim sequi Af. 12, 2
struere C. 2, 10, 5
ordinem ducere C. 3, 104, 3
ordines ampliores C. 1, 77, 3
inferiores legionum 6, 40, 7
militiæ octaui C. 3, 53, 5
primi 5, 44, 1 & 6, 7, 8
oriuntur Belgæ, *habitare incipiunt* 1, 1, 6
oritur silua 6, 25, 3
ostentare se inani simulatione 7, 19, 3
ostiaria pecunia C. 3, 31, 2

P.

pabulari 5, 17, 2 & 3, 65, 4
pabulatio 7, 16, 3
pabulatores 5, 17, 2 & C. 1, 40, 3 c. & 80, 4
pabulum consumere 7, 18, 1
de pace ad quem venire 2, 6, 4
pacem redimere datis obsidibus 1, 37, 2

per

per pactiones C. 3, 19, 1
pactiones interponere A. 71, 1
palangæ C. 2, 10, 7
paludatus C. 1, 6, 6.
palus non magna 2, 9, 1
paluſtris locus 7, 26, 4
panicum, *frumentum* C. 2, 22, 1
parare arma contra 8, 55, 2
fugam 7, 61, 4
ſe ad caſum 7, 41, 4
ſibi fuga ſalutem Af. 85, 1
parat exipectare 7, 71, 9
paratiſſimus animus 8, 42, 3
paratus ad pericula ſubeunda 1, 5, 3
paratus animo 7, 19, 2
decerrare 1, 44, 9
parce & paullatim metiri frumentum 7, 71, 8
parcendo longius toleratur 7, 71, 4
parentare cui 7, 17, 7
parere ſibi ſalutem per C. 3, 99, 3
fuga Af. 50, 6
partiri exercitum 3, 10, 3
inter ſe officia C. 1, 38, 1
partitis temporibus 7, 24, 5
partito exercitu 6, 33, 1
paruula cauſſa C. 3, 72, 4
procliuitas Af. 37, 3
prœlia 5, 50, 1 & 2, 30, 1
paruulis ſtudere labori 6, 21, 3
paruulum detrimentum 5, 52, 1
paſſim fugere 4, 14, 5
paſſis manibus petere 2, 13, 3
implorare 1, 51, 3
obteſtari 7, 47, 5
palmis petere C. 3, 98, 2
paſſus capillus 7, 48, 3
patefacere iter per 3, 1, 2
patentioribus locis 7, 28, 1
patere in latitudinem 1, 2, 5 & 2, 7, 3
patet latitudo 6, 24, 1
planities in 7, 69, 3
ſilua in longitudinem 6, 29, 4
patienter ferre 7, 77, 5 & C. 1, 85, 11
patres familiæ C. 2, 44, 1
patrocinari loco H. 29, 8
pauimentum C. 3, 105, 5
paullatim proceditur C. 1, 80, 1
paullulum frumenti C. 1, 78, 3
paullum abfuit, quin C. 2, 35, 2
paullum modo 4, 25, 2
peccare cuius nomine A. 50, 2
peccare in quo 1, 47, 4
peccatorum conſcientia Af. 28, 3
pecuniaria res C. 3, 59, 2
pedale lignum C. 2, 2, 3
pedalis traps 3, 13, 4
pedem referre 4, 25, 2
pede preſſo appropinquare H. 29, 8
pedeſtre prœlium 4, 24, 4 H. 15, 1
pedeſtria itinera 3, 9, 4

pe-

pedibus prœliari 4, 2, 3
peditatus 5, 38, 1
pelagus petere remis H. 40, 7
sub pellibus contineri 3, 29, 2
hiemare C. 3, 13, 5
pellibus scuta inducere 2, 33, 2
pendere pœnas 6, 9, 7
penes quem sunt amissa C. 1, 87, 1
pensionibus pecuniam soluere Af. 90, 5
penteris, *nauis* A. 47, 2
per ætatem, *propter* 2, 16, 5
peracto consulatu C. 1, 11, 2
peragitatus a quo C. 1, 80, 2
percitus ira Af. 46, 1
percrebuit fama per C. 3, 43, 1
percurrere conuentus omnes 8, 46, 3
per temonem 4, 33, 3
percucurrisset 8, 52, 1
percunctatio 5, 13, 4
percutere caput gladio 8, 23, 5
fœdera A. 44, 1
securi H. 21, 3
percuti gladio brachium Af. 85, 7
perditi homines 3, 17, 4
perdolere C. 2, 15, 1
perducitur res disputatione ad mediam noctem 5, 31, 3
perendino die 5, 30, 3
perennis fons 8, 43, 5
perequitare per 7, 66, 7
perfacile factu 1, 3, 6 & 7, 64, 2
perficere bellum C. 3, 13, 4
cursum C. 2, 3, 3
per fidem quem circumuenire 1, 46, 3
perforare triremem A. 25, 5
perfringere hostium phalangem 1, 25, 2
perfuga 1, 28, 2
perfugere ad quem 1, 27, 3
pergere ad castra 3, 18, 8
iter cœptum Af. 69, 4
periclitari quid 2, 8, 2
periclitatur vita 6, 34, 8
a periculo abesse 2, 11, 5
in periculo versari 2, 26, 5
periculum facere fortunæ 8, 34, 1
præstare re C. 3, 17, 5
perimpeditus locus Af. 58, 5
periti regionum C. 1, 17, 1
peritissimus rei militaris 1, 21, 4
peritus scientia mirabili Af. 31, 2
perlui in flumine 6, 21, 5
permistus cum 7, 62, 9
permittere se in quem, *irruere* 8, 48, 3
tela longius 8, 9, 4

per-

permoueri animo 7, 53, 1
permulcere cuius animum 4, 6, 5
ad perpendiculum dirigere 4, 17, 4
perperam peruenire H. 12, 3
perpetuæ paludes 6, 5, 4
siluæ ibid.
trabes 7, 23, 1
perſequi bello quem 1, 13, 3
iniurias ſuas 7, 38, 10
mortem cuius 7, 38, 8
perſeuerare curſum Af. 18, 4
perſpeculari de vallo Af. 31, 2
perſtare in ſententia 7, 26, 4 & Af. 91, 4
perrentare vadum A. 17, 5
pertinaciter 8, 41, 3
pertinent ad ſummas Alpes, *pertingunt* 3, 1, 1
pertinet ſilua a flumine ad 5, 3, 4
pertingere a loco ad C. 3, 68, 2
pertractare beſtiam manibus Af. 74, 6
perturbari animo 2, 21, 2
peruulgare C. 2, 19, 2 & A. 72, 1
peſtilentia conflictari C. 2, 2, 1
conſumpſit multos C. 3, 87, 3
petere ac deprecari quid 2, 31, 4
petitio ſacerdotii 8, 50, 1
petulantia Af. 54, 2
phalangæ, *ligna rotunda*, C. 2, 10, 7
pila coniicere in hoſtes 1, 52, 3
iacere in 6, 8, 6
pilum mittere in hoſtes 5, 44, 6
pinnæ 5, 40, 6
piſcatoriæ naues C. 2, 4, 2
placide leniterque procedere Af. 70, 1
progredi 6, 8, 2
planitia C. 1, 43, 1 not. & H. 7, 2
planities adiecta 3, 1, 5
plebes ac multitudo A. 5, 3
plene perfectæ munitiones 3, 3, 1
pleniſſimæ viæ C. 2, 25, 2
pleniſſima legio 3, 2, 3
plenus ſpei atqueanimi C. 2, 5, 2
plumbum album 5, 12, 5
plutei, *machinæ*. C. 2, 9, 5 & C. 1, 25, 9
plutei turrium, *tabulæ* 7, 25, 1
pœnam ſibi contrahere 8, 22, 2
pœna ſequitur damnatum, vt 1, 4, 1
pœnas a quo repetere 1, 30, 2
perſoluere 1, 12, 6
pœnitet, quod C. 2, 32, 12
pollere plurimum in C. 1, 4, 3
pollicitationibus magnis cui perſuadere 3, 18, 1
pondere adfligere 6, 27, 5
pondo argenti xx millia C. 2, 18, 4
ponere arma 4, 37, 1
caſtra pro oppido 7, 36, 2
inſidias H. 40, 3
ſalutis auxilium in re 5, 48, 1
pons erat in flumine 2, 5, 6
pontem interſcindere 2, 9, 4
pontes conſternere 8, 9, 3

pon-

pontones C. 3, 29, 2
porrecta loca 2, 19, 5
porrigere aciem Af. 17, 1
portibus raris 3, 12, 5
portorium 1, 18, 3 & A. 13, 1
posita contra regionis prouincia 3, 9, 10
sub septemtrionibus 1, 16, 2
positum certamen in 3, 14, 8
positus est vicus in valle 3, 1, 5
positu munitum oppidum A. 72, 1
posse largiter apud quem 1, 18, 6
nihil equitatu 2, 17, 4
quid virtute 2, 8, 2
possessionibus expellere 6, 22, 3
post castra quæ erant 2, 5, 5
posteritatis rationem habere C. 1, 13, 1
posterum diem constituere 3, 23, 8
post montem se occultare 7, 83, 7
postulationes 1, 15, 4
potentatus 1, 31, 4
potentiam cuius deminuere 1, 18, 8
in potestatem habere C. 1, 25, 3
potestatem pugnandi facere cui 1, 50, 1
sui facere 1, 40, 8 & H. 14, 2
vitæ necisque in quem habere 1, 16, 5 & 6, 19, 3
potiorem vita rem habere C. 1, 9, 2
potiri aliquid Af. 89, 1
Galliæ 1, 3, 8
hostium Af. 18, 4
imperio 1, 2, 2
oppidum H. 13, 4
præda 8, 5, 4
victoria 3, 24, 2
præacutæ falces 3, 14, 5
trabes 2, 29, 3
prælatum iugum Af. 37, 4
præbita facultas 8, 5 procem.
præcauere sibi, ne 1, 38, 2
præcedere virtute quem 1, 1, 4
præceps locus 8, 42, 2
præcidere manus cui 8, 44, 1
præcipere animo quid, *antecapere* C. 3, 87, 7
triumphi lætitiam 8, 51, 3
opinione 7, 9, 1
præcipitare muro C. 2, 11, 1
se in flumen 4, 15, 2
præcipitat hiems C. 3, 25, 1
præcipitem quem mittere de H. 15, 9
præcipites se fugæ mandabant 2, 24, 2
præcisis manibus H. 12, 3
præclarissime re gesta A. 30, 1
præcludere portas C. 2, 19, 5
præcurrere ante C. 2, 34, 5
celeritate 7, 9, 4
præcurrit fama Af. 87, 1
præditus diligentia Af. 22, 5
præducere 7, 69, 5
fossas viis C. 1, 27, 3
præfecturæ, *coloniis & municipiis oppositæ* C. 1, 15, 1
præfecturæ C. 1, 15, 1
præferre se cui 2, 27, 2
præfixi cuspidibus asseres C. 2, 2, 2

præfulgens H. 25, 7
præiudicia belli Africi C. 2, 32, 13
præiudicium facti C. 2, 32, 2
præmetuere cui 7, 49, 1
præmunire C. 3, 58, 3
prænuntiare aduentum cuius Af. 92, 2
præoccupare iter C. 3, 13, 5
vias 7, 26, 5
præoccupat timor animos 6, 41, 1
præoptant emittere 1, 25, 4
præpedire mentes timore H. 3, 6
præpendêre C. 2, 9, 3
præpilata pila Af. 72, 6
præponere hibernis quem 1, 54, 3
prærumpuntur funes falcibus 3, 14, 6
præruptæ ripæ 6, 7, 5
præruptissima saxa 8, 32, 1
præruptus descensus 8, 40, 4
præscriptione honesta, *prætextu* C. 3, 32, 4
præscripto cuius facere quid C. 1, 87, 5
ad præscriptum alterius 1, 35, 4
præsectis crinibus C. 3, 9, 3
præsensisse 5, 54, 2
præsentia animi 5, 43, 4
præsenti animo loqui Af. 46, 1
se interimere Af. 88, 4
præsentissimo animo pugnare A. 40, 3
præsentire & animo prouidere 7, 30, 2
præsepire aditus C. 1, 27, 4
præsepto auditu 7, 77, 11
præsidia deducere 2, 33, 2
præsidium litterarum 6, 14, 4
præsidium parare saluti H. 39, 1
sibi capere fuga H. 38, 6
præstare auctoritate inter 2, 15, 1
gratiam parem in Af. 40, 5
præstolari aduentum cuius C. 2, 23, 3
præter castra proficisci Af. 68, 2
prætermittere diem 4, 13, 4
prætextati, *pueri*, A. 58, 4
prætoria cohors C. 1, 75, 2
prætorium C. 1, 76, 1
præuallare pontem A. 19, 4
præuertere rei 7, 33, 2
præustus 5, 40, 6
precibus detestari imprecatione 6, 31, 5
precibus omnibus petere, vt 5, 6, 3
prehensiones *machinæ cochleares* C. 2, 9, 5
prima luce 1, 22, 1
primi ciuitatis 2, 3, 2
primipilus 2, 25, 1
primum pilum ducere 5, 35, 6 & 6, 38, 1
primum -- tum etiam -- accedebat 3, 2, sect. 3, 4, 5
princeps consilii 2, 14, 4
primus 1, 12, 6 & Af. 83, 4
prior, *centurio*, C. 3, 64, 4
sceleris 8, 38, 3
principatum obtinere 1, 17, 3
prin-

principatu deiici 7, 63, 8
principes, *primi*, fugiunt Af. 83, 4
priuatim a quo petere de 5, 3, 5
plus posse, quam 1, 17, 1
priuatus ager ac separatus 4, 1, 7
pro mutuo C. 3, 32, 6
pro i. e. *tamquam*, *vt* pro perfuga 3, 18, 3 pro arbitro C. 3, 109, 1
pro castris copias constituere 1, 51, 1
pro oppido castra 7, 36, 2
pro portis esse in statione 4, 32, 1
pro suggestu pronuntiare 6, 3, 6,
proboscide erecta Af. 84, 1
pro viso quid renunciare 1, 22, 4
quantum processerunt opere C. 1, 81, 3
procedit opus C. 1, 82, 1
processum nullum habet virtus A. 29, 3
processus *particip.* *progressus* Af 75, 1
proclinatam rem adiuuare 7, 42, 4
procliuia omnia sunt iis Af. 10, 5
procliuitas paruula Af. 37, 3
procumbere cui ad pedes 7, 15, 4
procumbunt frumenta imbribus 6, 43, 3
in procuratione regni esse C. 3, 104, 1 & c. 108, 1
prodere memoriam 1, 13, 7
proditio oppidi C. 3, 21, 5
producere copias pro castris 1, 48, 3
rem in hiemem 4, 30, 2
vitam aliqua re Af. 24, 4
producitur res C. 1, 83, 3
prœliari armis C. 3, 84, 3
contra 8, 28, 4
prœlia secunda facere 3, 1, 4
prœlio facto C. 3. 311, 2
prœlium aduersum 1, 18, 10
facere 1, 13, 1
restituere 1, 53, 1
profectio, *iter* 1, 3, 2 & c. 6, 4
profectum ne quidquam est, quo minus 3, 4
profectus ad iter C. 1, 69, 2
proferre in conspectu 7, 48, 3
munitiones C. 1, 81, 3
proficere celeritate 6, 29, 4
nihil in 7, 20, 11
plus 7, 82, 1
proficitur nihil his rebus 3, 21, 3
parum ad 7, 66, 4
profiteri se adiutorem ad rem 5, 38, 4
profundere gaudio lacrimas A. 24, 6
profundit se multitudo C. 3, 93, 3
prognatus a 6, 18, 1
prohibere portu C. 1, 31, 3
itinere 1, 10, 4
senatu C. 3, 21, 3
a contumeliis C. 1, 23, 3
vim hostium a 1, 11, 4
quo minus 8, 34, 3
prohiberi egressu C. 1, 84, 4
proiectus ac proditus a C. 1, 39, 5
proicere lacrimas A. 24, 6
se ad pedes 1, 27, 2
se ex naui 4, 25, 4
virtutem patriam 2, 15, 5
prolatio diei C. 3, 32, 5
proloqui verba Af. 35, 3

ex promerito suo Af. 90, 4
promiscue 6, 21, 5
promissus capillus 5, 14, 3
promontoria eminentia C. 2, 23, 2
promouere castra 1, 48, 1
in latitudinem Af. 14, 1
machinationes 2, 31, 2
pronuntiato signo 8, 15, 5
propinqua dies 4, 36, 2
propinquitas hostium 2, 20, 4
propinquitates siluarum 6, 30, 3
propinquitatibus adfinitatibusque coniuncti 2, 4, 4
propius locum mouere castra 7, 18, 1 & 20, 1
quem accedere 7, 20, 3
proponere edictum C. 3, 102, 2
propositam sibi spem habere H. 22, 8
propositum tenere C. 1, 83, 3
propter castra prætergredi Af. 73, 5
proripere se portis foras C. 2, 12, 1
se subito C. 1, 80, 3
prorumpit fons 8, 41, 1
prorutæ munitiones 3, 25, 3
prosequi oratione 2, 5, 1
vocibus C. 1, 69, 1
prospectum adimere 7, 81, 5
prospectus impeditur 2, 22, 1
prospicere rei frumentariæ 1, 23, 1
protegere scutis 5, 44, 6
proterere hostem in fuga 8, 48, 6
prouenerat frumentum angustius 5, 24, 1
prouentus, *felicitas*, *felix euentus* C. 2, 38, 2
prouinciales 7, 7, 4
homo A. 55, 2
in prouinciam redigere 1, 45, 2
prouisa re frumentaria 2, 2, 6
prouisum est ab eo, ne 7, 20, 12
de 3, 3, 1
prouocare ad ius C. 1, 3, 3
prouolare subito 2, 19, 6
proxime a vallo H. 15, 3
proximum dignitati suæ ducebat 8, 24, 4
proximus mare, *ad mare* 3, 7, 2
publicani in sorte C. 3, 32, 6
puer ætate C. 3, 103, 2
a pueris exercitati A. 12, 4
pugnæ rationem insistere 3, 14, 3
pugnare inter se prœliis Af. 29, 1
pulsus remorum 3, 13, 7
punctum temporis C. 2, 14, 5 & Af. 15, 3
puppium altitudo 3, 14, 4
purgare se 4, 13, 5
purgatus cui 1, 28, 1
puriſſimi campi Af. 19, 7
puteos facere Af. 51, 5
fodere A. 9, 1
Pyra H. 33, 4
Pyram constituere Af. 91, 3

Q.

Quadrageni pedes 7, 23, 6
quadratum agmen 8, 8, 4
saxum A. 2, 4
quæstionem habere de quo de 6, 19, 3
quæstionis est res 6, 4, 3
quæstorius vir Af. 34, 2
quæstui habere C. 3, 60, 1
quæstus pecuniæ 6, 17, 1

quam

quam ad cauſſam C. 3, 88, 1 (vbi vett. ob)
quandocumque fors obtulerat A. 22, 1
poſt diem IV, quam 4, 28, 1
quaternæ cohortes C. 1, 83, 1
quater tantus Af. 19, 6
queri grauius, quod 1, 16, 6
querimonia & miſeratio C. 1, 85, 1
quietiſſime ſe recipere C. 3, 46, 6
quieto & æquo animo ferre C. 1, 75, 1
in quincuncem diſpoſiti ordines 7, 73, 5
quin *poſt* deterrere 2, 3, 5
quinqueremis Af. 63, 4
ad, quod erat ſuſpicatus 4, 32, 2
quod niſi, QVOD *redundante vt in Quodſi*, 1, 44, 19
quod ſi (*in principio*) 1, 40, 4 & 15 & c. 44, 20
quoquouerſus 3, 23, 2 & 7, 4, 5
dimittere C. 1, 36, 2

R.

radices collis 7, 69, 2
montis 8, 40, 3, C. 1, 42, 2
rapidiſſimum flumen C. 1, 50, 1
rapiditas fluminis 4, 17, 2 & C. 1, 62, 2
raptare legiones huc atque illuc Af. 73, 4
raptim atque turbate agere C. 1, 5, 1
rari propugnabant 5, 9, 6
pro rata parte C. 1, 17, 4
ratione ac conſilio vincere 1, 40, 8
ea ratione fecit, quod 1, 28, 4
in ratione quantum eſt 8, 6, 1
rebellio facta 3, 10, 2 & 4, 39, 2
recens prœlium 4, 13, 6
recentes ſuccedebant defatigatis 5, 16, 4
recentioribus viribus equites Af. 78, 6
receptaculum C. 2, 8, 1 & Af. 9, 2
in receptu H. 25, 8
receptu ſibi conſulere C. 3, 69, 4
receptui canere 7, 47, 1 & Af. 40, 5
timere C. 3, 69, 2
receptum habere ad 6, 9, 2 & C. 1, 1, 3
expeditum 4, 33, 2
receptus fugitiuis, *ſubſt.* C. 3 110, 4
receſſum dare cui 5, 43, 5
recidit caſus ad 7, 1, 4
recipere ſe ex fuga
ex timore 4, 34, 1
recipit caſus rem C. 1, 78, 4
recipere quem domum hoſpitio C. 2, 20, 5
ſe ex pauore 2, 12, 1
honeſtiſſime Af. 31, 2
in 3, 6, 3
recipi tecto 7, 66, 7
reciproci pronominis neglectio Af. 79, 1
reclinatus paullum modo 6, 27, 3
recondita templi C. 3, 105, 4
recreare ſe a timore A. 27, 8
recta regione 7, 46, 1
recto itinere contendere ad C. 1, 69, 4
recurrere ad conditiones C. 2, 16, 3

recusare de stipendio 1,44,9
periculum pro 7, 19,5
quo minus 1, 31,7
redacti in castraH. 15, 4
reddere cui ius 6, 13,7
iudicia in quem C. 2,18,5
redemptio sacramenti A. 56, 4
redimere parvo pretio 1, 18, 3
voluntatem cuius largitione C. 39, 4
redintegrare animum 2, 25,3
copias 7, 31, 4
prœlium 1,25,6 & Af.18. 3
redintegratur spes 7,25,1
redit ad arbitrium eius summa rerum 6, 11,3
reditum habere in locum 8, 24, 4
reditur cominus ad manus Af. 18, 4
reditus in amicitiam paret 8,3,5
referuntur naues eo 4, 28, 2
reficere exercitum ex labore atque inopia 7, 32,1
equos C. 2, 42,5
naues 4, 29, 4
quem quiete a labore 8, 1, 1
se ex labore 3,5,3 & 7,83,7
refringere vim fluminis 7,56,4
refugere instantes Af. 69, 5
e regione turris 7, 25, 2
regnum ciuitatis deferre cui 5, 6, 2
regredi retro Af. 50,3
regulæ quadratæ C. 2, 10,4
reiectæ tempestate naues 5,5,2
reiicere equitatum 1, 24,5
hostem in oppidum 2,33,5
relanguescunt animi 2, 15,4
cum Relatiuo repetitur nomen ipsum, vt 1, 6, 1 *Erant itinera duo, quibus itineribus*, cetera & 1, 49 1 *vltra eum locum, quo in loco*. & 5, 53, 1 *clamor oriretur, quo clamore*.
religione mendacii obstrictus C. 1, 11,2
religiones sibi fingere ex loco *omina mala*, 6, 37, 8
religionibus deditus 6,16,1
impediri 5, 6, 3
relinquere sibi tempo ad 5.40,7
relinqui tempus munitioni voluit 5, 9, 8
nihil reliqui sibi fecerunt ad celeritatem 2, 26, 5
si quos reliquos fecisset fortuna 8, 24,4
remedia dare malis C. 1, 81, 3
remigrare in suos vicos 4,4.6
remis incitare navigium 3,14,6
remissiora frigora 5, 12,7
remissior ventus C. 3, 26,2
remissus ac languidus animus C. 1, 21,5
remissus animo C. 2, 14, 1
remittere cui 7, 20,7
de celeritate 5, 49,6
memoriam 6, 14,4
remittitur virtus 2, 15,4
remolliscunt homines 4, 2, 6
remos detergere C. 1, 58,1
remouere se aprospectu Af. 62,3
remulco abstrahere nauem C. 2, 23,5
ducere A. 11, 6, C. 2,23
remunerari præmio quem 1, 44,22 re-

renones, *animal*, 6, 21, 5
renonum tegumenta 6, 21, 5
rursus tenouare animos Af. 18, 2
renouare bellum 3, 2, 2
consilia belli 8, 1, 1
renouato cursu Af. 14, 3
renumerare C. 3, 53, 4
repelli a spe 5, 42, 1
reperire, *inquirendo cognoscere*, 1, 18, 10
reperit ab aliis secreto, *cognoscit* 1, 18, 2
replere exercitum frumento 7. 56, 5
reportari nauibus 4, 29, 4
repoſcere a quo rationem 5, 30, 2
repræſentare, quid? 1, 40, 14 not.
reprimere hoſtem oppido H. 16, 4
vim hoſtium H. 12, 5
repudiare gratiam 1, 40, 3
repugnat vnum rebus, quod 1, 19, 2
repulſæ dolor C. 1, 4, 2
requirere a quo de H. 32, 7
reſcindere pontem 1, 7, 2
reſcribere ad equum 1, 42, 6
reſeruare quid ad extremum conſilium 3, 3, 4
reſidet memoria virtutis in conſilio 7, 77, 4,
reſident mentes a bello 7, 64, 7
reſina H. 33, 5 not.
res occaſionis, non prœlii 7, 45, 9
reſpicere poſt terga Af, 80, 6
reſtagnat locus C. 2, 24, 4
reſtinguere 7, 24, 5
reſtituere oppida 1, 28, 3
prœlium 1, 53, 1 & 2, 8, 3
quem in antiquum locum gratiæ atq. honoris 1, 18, 8
retardare impetum Af. 68, 3
retinere ægre, quin C. 2, 13, 3
non retineri, quin 1, 47, 2
retorquere agmen C. 1, 69, 3
retro regredi Af. 50, 3
reuellere ſcuta manibus 1, 52, 5
reuerſus, *particip.* 6, 42, 1
reuerſus eſt H. 18, 1
reuertuntur 7, 5, 4 *Si veteres libri recentiores male* reuertunt.
reuincire introrſus 7, 23, 2
reuinctus in contrariam partem 4, 17, 7
reuocare quem a labore 3, 17, 4
rheda 1, 51, 2
ripæ altiſſimæ 2, 27, 5
ex robore factæ naues 3, 13, 2
ros nocturnus C. 3, 15, 4
roſtratæ naues C. 3, 101, 2
rubis ſentibusque 2, 17, 4
rudere teguntur ædes A. 1, 3
ruina turris concidit C. 2, 11, 4
ruinis quid deiicere A. 1, 2
rumores adferuntur ad quem 2, 1, 1
rumoribus incertis ſeruire 4, 5, 3

S.

ſacerdotium, *auguratus*, 8, 50, 1
ſacerdotii petitio ibid.
ſacramenti redemptio A. 56, 4
ſacramento dicere C. 1, 86, 4
rogare 6, 1, 2
ſacramentum dicere apud quem C. 1, 23, 5

sacrosanctus magistratus H. 42, 4
sæpe & sæpius H. 42, 4
sæpe numero 1, 33, 2
saginatus cæde Af. 46, 2
sagulum 5, 42, 3
purpureum Af. 47, 4
salinæ C. 2, 37, 5
salinarum stagnum Af. 80, 1
in salo naues stant Af. 62, 5
salo naufeaq. confectus C. 3, 28, 4
salubritas locorum 8, 52, 2
salutationem facere Af. 85, 5
ad salutem contendere 3, 3, 3
salutis auxilium ponere in quo 5, 48, 1
sanare consulatione timentes animos 8, 38, 2
incommodum commodis 7, 29, 5
mentem cuius C. 1, 35, 2
sanciri iureiurando ac fide 7, 2, 2
sanctius ærarium C. 1, 14, 1
sanctum inuiolatumque nomen 3, 9, 3
sanctum legibus, *sancitum* 6, 20, 1
sanctum quem habere, *inuiolabilem* 6, 23, 9
sanitas, *mentis*, 1, 42, 2
ad sanitatem perducere 8, 22, 1 & Af. 4, 1
reuerti 1, 42, 2
reuocare A. 24, 3
pro sano nihil facere 5, 7, 7
sarcinæ militum 7, 18, 4
sarcinaria iumenta C. 1, 81, 6
sub sarcinis exercitum adoriri 2, 17, 2
sarcire detrimentum C. 3, 67, 2
infamiam C. 3, 74, 2
sarmenta 3, 18, 8
sata manu C. 3, 44, 3
satis est causſæ, quare 1, 19, 1
satisfacere de iniuriis 5, 1, 7
satis habere, *sequenti infinito*, 1, 15, 4
profectum ad laudem arbitratus 4, 19, 4
sauciare quem plagis A. 52, 4
saxa magni ponderis 2, 29, 3
scalis admotis C. 3, 63, 6
scandere manu vallum 5, 51, 4
scandulæ 8, 42, 1
scaphæ A. 17, 4
Antonianæ C. 3, 24, 3
scaphis lintribusque C. 1, 78, 4
scientes A. 17, 4
scientia linguæ 1, 47, 4
scientiam summam rei habere 3, 23, 5
scientius *adv.* 7, 22, 2
scindere vallum 3, 5, 1 & 5, 51, 4 not.
scopulis contineri 3, 13, 8
scorpio machina 7, 25, 2
scrobes fodere 7, 73, 5
scutati milites C. 1, 39, 1
scutorum tegmenta 2, 21, 5
scutulæ, *phalangæ* C. 3, 40, 4
secessio populi C. 1, 7, 5
vibilo secius 4, 17, 9 & C. 3, 26, 3
secreto colloqui cum quo C. 1, 19, 2
agere de 1, 31, 1
sectionem vendere 2, 33, 6
secturæ æratiæ 3, 21, 2
secunda in quem voluntas C. 2, 20, 2

se-

secundis rebus & fortuna A. 43, 5
secundiores res 1, 14, 5
secundius prœlium 2, 9, 2
secundissimum prœlium 7, 62, 1 & A. 11, 4
secundo flumine progredi 7, 60, 1
secundus ventus 4, 23, 6
secundum flumen, *iuxta* 2, 18, 3
secundus subiectus, *Romanis parere* 7, 77, 16
seditiosa cuius natura A. 58, 1
oratio 1, 17, 2
seditiosissima oratio Af. 28, 2
semel atque iterum 1, 31, 6
sementes facere 1, 33, 1
semestre imperium C. 1, 9, 2
semifacta porta Af. 83, 3
semihora Af. 38, 1
semotus locus a C. 1, 84, 1
in sententiam eamdem loqui C. 1, 1, 4
sentinæ vitiis conflictari C. 3, 28, 5
sentire de re ex 5, 32, 1
sentibus & rubis 2, 17, 4
senûm pedum crassitudo C. 2, 15, 1
seorsum positis castris Af. 48, 2
separatim dicere 1, 19, 4
ad septemtriones vergere 1, 1, 5
in septemtriones spectare 1, 1, 6
sepultura quem adficere Af. 88, 5
sequius quid admittere H. 30 3
serenitas diei solisque H. 29, 4
serissime *adv.* C. 3, 75, 2
sermone cuius nota res 8, 8, proœm.
serpit latius ignis C. 3, 101, 6
seruare ordines rectis lineis 7, 23, 5
in seruilem modum 6, 19, 3
seruilis tumultus 1, 40, 5
seruire auribus cuius C. 2, 27, 2
bello 7, 34, 1
necessitati temporis A. 13, 3
seruitia agere A. 73, 3
sesquipedalis 4, 17, 3
sestertium cumaduerb. C. 2, 18, 4
sexagies C. 1, 23, 4
seueritas imperii 7, 4, 9
seuocare quem 5, 6, 4
sexagies sestertium C. 1, 23, 4
sexies seni dies C. 3, 20, 4
siccidas paludis 4, 37, 3
siccitates 5, 24, 1
sigillatim 3, 2, 3 & 5, 4, 3
signa concinunt C. 3, 92, 4
signatæ litteræ Af. 4, 4
tabellæ Af. 3, 4
signifer 2, 25, 1
significare voce 2, 13, 2
significatio fit aduentus 6, 29, 1
significationem ignibus facere 2, 33, 3
signum, *tessera*, 2, 20, 1
signo Felicitatis dato Af. 83, 1
sileat verbum facere H. 3, 7
silentio audiri a quo C. 3, 19, 3
egredi 7, 11, 7 & 7, 18, 2
noctis 7, 26, 2 & 7, 36, 7
silua oritur 6, 25, 3
flectit se, ib dem
siluestris collis 2, 18, 2
simul, *simulac*, C. 1, 30, 3
simulatio itineris 6, 8, 2
simultates summæ 5, 44, 2

sincere pronuntiare 7,20,8
singularis, *separatus* 4,26,2
sub siniſtra 5,8,2
siniſtrorsus 6,25,3
si qua ex parte 7,28,1
si quando quid Pompeius faceret C. 3,82,3
bis ALI *poſt vnum* SI *abiecto.*
ſitus oppidorum 3,12,1
ſocietas conſiliorum 8,3,3
ſolis occaſu 1,50,3
ſub ſolis occaſum 2,11,6
ad ſolis occaſum iam erat Af. 70,1
in ſolitudinem ſe abdere 4,18,4
ſolitudines circum ſe habere 6,23,1
ſollicitare quem, vt 3,8,4
ſollicitari a quo 2,1,3
metu ac triſtitia Af. 10,3
ſollicitatus a quo pecunia 7,37,1
ſoluere a terra C. 3,101,6
naues 5,8,1
ſoluit tertia vigilia, *incipit nauigare* 4,23,1
ſolum agri 1,11,3
ſoror ex matre 1,18,7
ſors incommodi 8,1,3
mali incidit illi 8,12,3
ſoſves & vaticinationes 1,50,4
ſortibus de quo conſulere 1,53,7
nihil ſpatii cui dare ad 4,13,3
ſpatio ac tempore dato 8,31,2
æquo abeſſe a 1,43,1
intercluſo H. 23,7
a ſpatio magno inſtruere quid 2,30,3
ſpatium annuum C. 3,3,1
conualeſcendi dare Af. 25,1
diei 2,11,6
itineris longum C. 1,24,6
magnum abeſſe 2,17,2
magnum conficere 3,29,2
non fuit tali tempore ad 7,40,2
relinquere cui ad 7,42,1
tridui 4,11,3
ſpeciaria C. 3,53,6
ad ſpeciem re vti 1,51,1
ſpeciem theatri efficit Af. 37,4
ſpecies noua atque inuſitata 2,31,1
ſpecioſa cauſſa A. 49,1
ſpecioſiſſime inſtruere Af. 48,6.
ſpectare in ſeptemtriones 1,1,6
ſpeculari euentum 8,23,1
ſpeculator 2,11,2
ſpeculatores apparitoresque Af. 37,1
ſpeculatoria nauigia 4,26,4
ſpe deiectus 1,8,4
a ſpe repelli 5,42,1
ſpem inferre 2,25,3
in ſpem magnam venire, fore 1,42,2
ſummam venire rei obtinendæ 1,18,9
ſpes conſiſtit in 2,33,4
diſceſſit ei 2,7,2
extrema ſalutis 27,2,3
fefellit eum de 2,10,4
maior proponitur C. 3,49,6
ſpiritus *plur. ſuperbia* 1,33,5

ac-

accedit cui C. 3, 72, 1
magnos sibi sumere 2, 4, 3
sua sponte reperire A. 3, 2
stabilitas pedum 4, 33, 3
stant naues in salo Af. 62, 5
stationes equitum 2, 18, 3
stativa castra C. 3, 30, 3
stat per eum, quo minus C. 1, 41, 3 & C. 2, 13, 3
statuere de quo 1, 19, 5
grauius in quem 1, 20, 1
statumina nauium C. 1, 54, 2
statura alitur 6, 21, 4
staturæ tantulæ homines 2, 30, 4
ad statutum diem C. 2, 19, 2
stili cæci Af. 31, 5
stimulis se induere 7, 82, 1
stipendiariæ ciuitates 1, 30, 3
stipendiarii Aeduorum 7, 10, 1
stipendiarium fieri 1, 36, 3
stipendio liberatus, *tributo* 5, 27, 2
stipendio octauo functa legio 8, 8, 2
stipendium dependere 1, 44, 9
imponere victis 1, 44, 6
stirpem sceleratorum hominum interficere 6, 34, 5
stirps ciuitatis tollitur 6, 34, 8
storiæ, *tegumenta*, C. 2, 9, 4
stramenta 7, 45, 2
stramentitiæ casæ H. 16, 2
stramentis tectæ casæ 5, 43, 2
strepitus rotarum 4, 33, 1
stricta folia ex arboribus C. 3, 58, 4
studere prædæ 7, 28, 3
studio multitudinis impelli ad 7, 20, 5
studiose capere feras 6, 28, 2
studiosissime permanere in labore 8, 4, 1
studium cui accedit re 2, 7, 2
stupa C. 3, 101, 2
subactus inopia 7, 77, 12
subcoactus, *gewalckt* C. 3, 44, 7
subsedere se pede Af. 84, 1
sub discessu 8, 49, 1
sub ditione cuius esse A. 66, 6
subdola oratio 7, 51, 2
subducere naues C. 3, 23, 3
vela A. 45, 3
se clam. Af. 93, 1
subductiones nauium 5, 1, 2 & C. 11, 5
subest hiems 3, 27, 2
nox C. 3, 97, 4
subiicere nauigationem hiemi 4, 36, 2
subire conditionem pacis 7, 78, 2
crimen 8, 9 procem.
deditionem C. 1, 81, 5
iniquissimum locum 2, 27, 5
in locum A. 74, 4
subita & repentina consilia 3, 8, 3
sublati prœlio, *superbi* 1, 15, 3
sublatus victoria 5, 38, 1
sublicæ 4, 17, 9
sublicis in terram dimissis C. 3 49, 4
sub lucem 7, 83, 7
subluit flumen montem C. 3, 97, 4
radices collis 7, 69, 2
subministrare auxilia Af. 19, 2
defatigatis integros Af. 78 6

frumentum 1, 40, 11
submissa oratio C. 3, 19, 5
submissior calamitate 8, 31, 2
submittere auxilia Af. 78, 6
copias auxilio 7, 81, 6
subsidia cui 4, 26, 4
submoeris hostibus 6, 40, 8
submouere quem longius 8, 10, 2
subnubila nox C. 3, 54, 2
subruere arbores a radicibus 6, 27, 4
murum 2, 6, 2
subruta turris C. 2, 12, 4
subrutus tenebris aquaque Af. 47, 6
subsequi cum copiis 2, 11, 3
quem 4, 26, 1
subsidere in loco 6, 36, 3
subsidit aqua A. 5, 1
subsidiari 8, 13, 2
subsidiaria acies Af. 59, 2
subsidiariæ cohortes C. 1, 83, 2
naues A. 14, 4
subsidio ducere 2, 8, 5
ire Af. 11, 4
subsidium mittere 2, 9, 4
inopiæ C. 1, 48, 6
ponere sibi in re 2, 11, 5
ad subsidium venire H. 31, 5
subsistere in loco C. 1, 79, 2
substructiones operis C. 2, 25, 1
subtrahere aggerem cuniculis 7, 22, 2
subuectiones duræ 7, 10, 1
subuehere flumine nauibus 5, 16, 3
succedere portis 2, 6, 2
succedit tempus melius C. 3, 49, 6
succensa est turris 5, 43, 7
succidere arbores 5, 9, 5
frumenta 4, 19, 1
succumbere labori 7, 86, 3
sudibus acutis munitus 5, 18, 3
suffodere equos 4, 12, 2
suffragari consilio C. 1, 61, 3
suffragiis rem permittere 7, 63, 6
de suggestu *dicere* Af. 54, 2
pro suggestu pronuntiare 6, 3, 6
sumere oppidi partem ad obsidendum 8, 37, 3
sibi auctoritatem 2, 4, 3
supplicium de 6, 44, 2
summæ copiæ 5, 17, 5
summa belli 1, 41, 3
exercitus 6, 34, 3 & C. 1, 67, 5
rerum 1, 29, 2
victoriæ 7, 21, 3 & C. 1, 82, 3
summam belli ad quem deferre 2, 4, 8
ab summo præacutus 7, 73, 6
sumptuosa funera 6, 19, 4
suopte consilio A. 23, 1
superare promontorium Af. 62, 3
vita 6, 19, 2
superat sententia 5, 41, 3
supercilium excelsum *eminentia loci*, Af. 58, 1
superior equitatu 7, 65, 4
superiora loca 3, 14, 9
superiores numero 8, 12, 3
pugna 7, 80, 4
supersedere prœlio 2, 8, 1
pugnæ Af. 75, 2

quoad

quoad ſuppeteret vita Af. 92, 1
ſuppetias ire cui Af. 39, 4
occurrere ſuis Af. 66, 3.
proficiſci cui Af. 25, 5
ſuppetit copia frumenti 1, 3, 1
pabuli 1, 16, 2
ſupplementum adducere ex 7, 7, 5
ſupplicatio XV dies decreta 2, 35, 4
XX dierum indicitur 7, 90, 9
ſuppliciter loqui 1, 27, 2 & C. 3, 19, 3.
ſupplicium ſumere de 1, 31, 16
ſupprimere iter C. 1, 66, 2
ſuſpenſiore animo Af. 48, 3
ſuſpicare pro certo Af. 3, 5
ſuſpicatus, fore id, quod acciderit, vt C. 1, 40, 7
ſuſpicio interpoſita 4, 32, 1
non abeſt, quin 1, 4, 4
ſuſtentare impetum H. 17, 2
oppidum, *defendere*, 2, 6, 2
ſuſtentatur ægre dies 5, 39, 4
ſuſtinent agri commeatum 2, 9, 5
ſuſtinere ſe diutius 2, 6, 4
ſyntaxis neglecta Af. 25, 1.

T.

tabernacula ſtatuere C. 1, 81, 2
tabulæ litteris Græcis confectæ 1, 29, 1
nouæ C. 3, 21, 1
LV tabulatorum turris 6, 29, 3.
tædio confectus A. 23, 2
talea 7, 73, 9
tantulæ ſtaturæ homines 2, 30, 4
tantularum rerum occupationes 4, 22, 2
tantulum ſpatium 7, 19, 4
tantumdem pater, quantum 7, 72, 2
tardare ab acceſſu H. 38, 5
auxilia 6, 29, 2
celeritatem inſequendi 8, 14, 4
quem ad inſequendum 7, 26, 2
tardari ad fugiendum H. 39, 1
frigore 7, 24, 1
taxo ſe examinare 6, 35, 5
tegere quem a conſpectu cuius 8, 15, 6
tegmenta ſcutorum 2, 21, 5
tela coniicere in quem 1, 26, 3
a temeritate remota conſilia 8, 8, 1
temo 4, 33, 3
temperare ab iniuria 1, 7, 5
a maleficio ibid.
non temperari ſibi, quin 1, 33, 4
temperatiora loca 5, 12, 7
tempeſtates ſecutæ ſunt 4, 3, 4
tempeſtatibus naues detinentur 3, 12, 5
in tempore Af. 3, 4
tempore omni 2, 14, 2
de tempore facere H. 33, 5
tempus anni 1, 54, 2
in tempus reliquum 3, 16, 4
tempus tam neceſſarium 1, 16, 6
tendere, *tentoria figere*, 6, 37, 2
tendere ante ſigna Af. 17, 2
cui manus 7, 48, 3
ſub vallum 6, 37, 2
tenent curſum equites 4, 26, 5
naues 4, 28, 2
tenere propoſitum C. 1, 83, 3

non

non tenere se A. 11, 1
teneri vento, quo minus 4, 22, 4
tenetur mons a 1, 22, 1
tentare fortunam 7, 64, 2
loca prærupta ex adscensu 7, 86, 4
opera 7, 73, 1
tentoriolum Af. 47, 5
tenuissima valetudo 5, 40, 7
tenuiter 3, 13, 6
teretes stipites 7, 73, 6
terga vertere 3, 53, 1 & 3, 19, 3
tergiversatio Af. 8, 4
terrestres copiæ C. 3, 10, 10
terreus tumulus 1, 43, 1
territare 5, 54, 1
metu 5, 6, 4
terror incidit cui C. 3, 13, 2
mentem eripit A. 18, 2
testamenta obsignare 1, 39, 4
testatior pœna 8, 44, 1
virtus 8, 42, 4
testudinem facere 2, 6, 2
teter odor C. 3, 49, 4
tetrarchæ C. 3, 3, 2 & A. 7, 1
tigna transuersa C. 2, 9, 2
transuersaria C. 2, 15, 2
timere de quo Af. 11, 1
loco cui dam 7, 44, 4
nihil de 3, 3, 1
rebus 4, 16, 1
receptui C. 3, 69, 2
sibi Af. 25, 4
in timorem peruenire C. 1, 61, 2
timor exercitum occupat 1, 39, 1
mentes animosque perturbat 1, 39, 1
ortus est a 1, 39, 2
tirocinium exercitus Af. 31, 6
tiro gladiator Af. 71, 1
tolerare longius parcendo 7, 71, 4
vitam re 7, 77, 12
tollere clamorem 7, 81, 2 & 6, 8, 9
tormenta bellica 2, 8, 4
tormentis excruciatum interficere 6, 19, 4
torreri flamma 5, 43, 4
totæ copiæ A. 76, 1
tractare conditiones C. 3, 28, 5
tragula, *telum* 1, 26, 3
transicitur femur 5, 35, 6
trahi mente atque animo in partem C. 1, 21, 6
traiectus, *locus vbi traiicitur, fretum* A. 56, 6
transcendere in 3, 15, 1
valles C. 1, 68, 2
transcurrentes remi C. 1, 58, 1
transdere arma ex 2, 13, 1
cui legiones 5, 25, 5
quid iuuenturi 6, 14, 6
se 8, 43, 5
se hostibus 7, 77, 12
transdit initia operum Minerua 6, 17, 2
transditur summa imperii 7, 57, 3
transducere copias flumen 1, 12, 2
transferre concilium 6, 3, 4
transgredi flumen 2, 19, 4
transiectus breuissimus in 4, 21, 3
commodissimus in 5, 2, 3
transiicere femur lancea 8, 48, 5
gladio A. 52, 3
se, *interficere*, Af. 88, 3
se ad quem, *transire* C. 3, 112, 9
transilire ad hostem H. 19, 3
transit in alia senatus 8, 53, 1
tem-

tempus C. 3,25,1
transitur flumen vado 7,55,10
transmarina auxilia A. 3, 5
transmarinæ res 6, 24,5
transmissus traiectus 5,2,3
transnare flumen A. 29,4
transnatare 1,53,2
transrhenani 4,16,5
transtra 3, 13, 4
transuersa fossa 2,8,3 & C.1,27,3
transuersum vallum contra mare C. 3,63,5
trepidantius timidiusque agere quid C. 1, 19, 2
trepidatio rei subita A.75,1
trepidatur 6, 37,5
tribuere cui vitam H. 19,4
virtuti suæ, quod 1, 13,5
tributa pendere 6, 14,1
trichilæ C. 3, 96, 1 not.
triclinia strata 8,11,3 & C.3,96,1
trinum præsidium Af. 80,2
tripartito adire 6,6,1
distribuere H. 40,3
diuisus 7,67,1
triquetra insula 5, 13, 1
trucidare oppida Af. 26,6
trunci arborum 4. 17, 10
tueri mare ab hostibus Af. 8,2
tum demum 1, 50, 2
tumultuari, *tumultum fieri*, 7, 61, 3
tumultuarii milites A. 34,5
tumultuosius perungari 7, 45, 1
tumulus manu factus A. 72, 1
naturalis, ibidem
turbida tempestas C. 2, 22, 2
turbulentissimus homo C. 1, 5, 2
turmæ equitum 4, 33, 1
turmatim 8, 18, 2 & C. 3, 93, 3
turpitudinem delere 2, 27, 2
turres agere 3, 21, 2
excitare 8, 9, 3
turris ambulatoria A. 2, 5
lignea C. 3, 9, 3
tanti oneris 2, 30, 4
turriti elephanti Af. 30, 2
tutari inopiam C. 1, 52, 4
tutum reddere a quo 2, 5, 5
tutus ab hostibus 2, 5, 5

V.

vacant agri 4, 3, 1
vacatio militiæ 6, 14, 1
vacuum relinquere locum 7, 25, 3
vacuus a defensoribus 2, 12, 2
vada angusto transitu A. 14, 5
vadis fluminis perrumpere 1, 8, 4
in vadis nauis constitit 3, 13, 9
vado flumen transitur 1, 6, 2
vadosum mare C. 1, 25, 5
vadum fluminis 5, 58, 6
vadimonio teneri A. 49, 4
vagari late 1, 2, 4
valere bene exercitu A. 60, 4
valet auctoritas cuius apud 1, 17, 1
vallis in altitudinem depressa 8, 9, 2
vallum cæcum C. 1, 28, 4
manu scindere 5, 51, 4
vasa conclamare C. 1, 66, 2
vastare fines ciuibus 8, 24, 4
vaticinatio 1, 50, 4
vectibus promouere saxa C. 2, 11, 1
vectigalem quem habere 3, 8, 1
ve-

vectigalem sibi facere populum 4, 3, 4
vectigales regis Af. 8, 5
vectorium nauigium 5, 8, 4
vectura frumenti C. 3, 42, 4
vehemens fuga 8, 48, 3
vehementissimus cursus 8, 15, 6
velis reguntur nauis onera 3, 13, 6
velocitate mirabili præditus Af. 69, 4
velocitatis summæ homo 8, 36, 2
venæ fontis 8, 43, 4
in venationibus esse 4, 1, 8
vendere sub corona 3, 16, 4
venditionem indicere Af. 90, 3
dum veniatur ad C. 1, 87, 1
venire alicui in amicitiam 6, 5, 4
in deditionem C. 3, 99, 3
venisse postulatum 1, 31, 9
venit res ad conditionem H. 5, 5
ventitare 4, 3, 3
ad quem 5, 27, 1
vento se dare 3, 13, 9
quo ventus fert 3, 15, 3
ventus sæuire cœpit 3, 13, 9
verba atque orationem aduersus quem habere C. 2, 18, 5
verberat fluctus Af. 1, 1
vere primo 6, 3, 4
verisimile magis est, quod 3, 13, 6
verisimilis caussa 8, 2
veritus, vt sustinere non posset 5, 47, 4 * *Ciacconii cod.* ne sustinere non posset. *Adi & Manut. in h. l.*
vernacula legio A. 57, 1
vernaculi milites A. 53, 5
versari in cæde H. 24, 5
in culpa simili C. 3, 110, 4
in periculo 2, 26, 5
in prœlio 1, 48, 6
inter aciem 1, 52, 7
versat quem certamen 5, 44, 14
vertere in bonum C. 3, 73, 6
in fugam hostem Af. 17, 3
vespere primo C. 2, 43, 1
sub vesperum 7, 60, 1
vestigia prœlii 8, 20, 1
e vestigio temporis C. 2, 26, 2
in vestigio temporis 7, 25, 1
vestire quid aggere 7, 23, 2
veritus nauibus 5, 9, 1
veritum 5, 44, 7
veteres caussæ 1, 41, 6
veruſto vſu edoctus Af. 27, 3
via bidui 6, 7, 2
viam tridui procedere 1, 38, 1
viator, *apparitor*, Af. 57, 2
viatores, ὁδοιπόροι 4, 5, 2
vicatim distributi A. 5, 4
vicinitas propinqua 8, 7, 5
vicinitatibus nota loca 6, 34, 3
victor exercitus 7, 20, 12
victrices naues A. 11, 15
vigilia noctis IV. Af. 67, 1
tertia 1, 12, 2 & 4, 23, 1
quarta C. 1, 72, 1
vim & contumeliam perferre 3, 13, 3
facere 1, 8, 3
viminibus contextum C. 2, 2, 1
vim maximam habere ad 6, 17, 1
per vim tentare quid 1, 14, 3
vincit sententia C. 1, 67, 5
vindicare in libertatem C. 1, 22, 5
quos grauius 3, 16, 4
vineæ, *machinæ* 2, 12, 3 & 7, 27, 2

vineas agere 2, 12,3
violare fines 6, 32,2
vires alere 4, 1, 9
virgulta 3, 18, 8
virilitas A. 70, 6
viritim A. 65, 4
distribuere 7, 71, 7
virtus animi 7, 59, 6
virtus, *ferocitas* 2, 106, 1
vis fluminis 4, 15, 3
magna armaturæ Af. 1,4
visus Cypri C. 1,3,28, 5
vitiis tempestatis C. 3, 28, 5
vitium castrorum C. 81, 2
commune naturæ C. 2,4, 4
fecit turris ab imo vsque H. 19, 1
viuere piscibus atque ouis 4, 10, 5
lacte 4, 1, 8
pecore 4, 1, 8
vlcisci hostem pro iniuriis 5, 38, 2
vltra quem castra ponere 1 48, 2
vltro citroque commeare Af. 20, 1
legatos mittere 1, 42, 4
vlulatu & clamore 7, 80, 4
vlulatum tollere 5, 37, 3
vmbilici fine ingredi per mare Af, 85, 1
vni Vbii 4, 16, 5
vocare ad arma C. 1.75,5
vocat res necessario, vt H. 24, 2
voce magna dicere 4, 25,4
voluntarii 5, 56, 1
voluntas in quem summa 1, 19, 2
quid voluntatis suæ esset C. 3, 109, 3
voraginosum solum H. 29,3
vota nuncupare C. 1,6,6
vrbanæ res 7, 6, 1
vrbanus motus 7, 1,2
ad vrbem esse 6, 1, 2
vrbium nomina sexto casu pro gentilibus C.1,24, 4 & C. 3, 71, 1
vrgere in oppidum Af. 6, 3
ex vsu est 1, 50, 4
vsui magno esse 7, 41, 2
vsum habere in re militari 1, 39, 2
in castris 1, 39, 5
vsus venit 7, 80, 1
vsu temporum C. 1, 51, 2
vt &,-& 1, 2, 4
vt *pro* quamuis 3, 9, 6
vtrimque pugnatum est 1, 50, 3
vulgo procedere C. 1, 74, 1
vulgus militum 1, 46, 4
vulnere adficere H. 9, 3
vulneribus confectus 2, 23, 1
vultum & aciem oculorum cuius ferre non posse 1, 39, 1
vultum fingere 1, 39, 4

FINIS.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn1048916286/phys_0852
DFG

imperio 1, 2, 2
oppidum H. 13, 4
præda 8, 5, 4
victoria 3, 24, 2
præacutæ falces 3, 14, 5
trabes 2, 29, 3
prælatum iugum Af. 37, 4
præbita facultas 8, 5 procem.
præcauere ſibi, ne 1, 38, 2
præcedere virtute quem 1, 1, 4
præceps locus 8, 42, 2
præcidere manus cui 8, 44, 1
præcipere animo quid, *antecapere* C. 3, 87, 7
triumphi lætitiam 8, 51, 3
opinione 7, 9, 1
præcipitare muro C. 2, 11, 1
ſe in flumen 4, 15, 2
præcipitat hiems C. 3, 25, 1
præcipitem quem mittere de H. 15, 9
præcipites ſe fugæ mandabant 2, 24, 2
præciſis manibus H. 12, 3
præclariſſime re geſta A. 30, 1
præcludere portas C. 2, 19, 5
præcurrere ante C. 2, 34, 5
celeritate 7, 9, 4
præcurrit fama Af. 87, 1
præditus diligentia Af. 22, 5
præducere 7, 69, 5
foſſas viis C. 1, 27, 3
præfecturæ, *coloniis & municipiis oppoſitæ* C. 1, 15, 1
præfecturæ C. 1, 15, 1
præferre ſe cui 2, 27, 2
præfixi cuſpidibus aſſeres C. 2, 2, 2